

**KADRO, RESİMLİ ŞARK VE KOOPERATİF
DERGİLERİ IŞIĞINDA CUMHURİYET DEVRİMİNİN
YÖN ARAYIŞLARI (1932-1935)**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı**

Muhammet OĞUR

Danışman: Prof. Dr. Ercan HAYTOĞLU

**Haziran 2022
DENİZLİ**



BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Muhammet OĞUR

ÖN SÖZ

Türkiye’yi modernleştirme amacıyla ortaya çıkan Türk inkılâp¹ hareketi, 1922 yılında saltanatın kaldırılmasıyla başlamıştır. 1920’li yıllarda başlayan inkılâp sürecinin, ana değişim aşaması 1922 ile 1930 yılları arasında gerçekleşmiştir. Devrim olarak da isimlendirilen bu süreç ihtilal ve inkılâp aşamalarıyla birlikte yaşanmıştır. İnkılâplar ile Türkiye’deki yönetim anlayışı değişmiş, o zamana kadar yürütülen çizgiden bambaşka bir çizgiye doğru yol alınmaya başlanmıştır. Bu aslında yeni bir istikamet belirlemedir. Bu istikamet yapılan yeni inkılâplarla hayat bulmuştur. Bundan sonraki süreç bu inkılâplar doğrultusunda devletin yönünü tayin etme ve bu yol üzerinde toplumu yönlendirme üzerinedir.

Emre Kongar’ın devrimin kuruluş dönemini dört aşama olarak ayırdığı değerlendirme bu noktada bize iyi bir referans sunmaktadır. Kongar’a göre, ilk aşama toplumsal düzene karşı yeni bir ideolojinin ortaya çıkması, ikinci aşama yeni ideolojinin iktidara gelmesi, üçüncü aşama iktidara gelen yeni ideolojinin toplumu kendi görüşlerine göre biçimlendirmesi ve son aşama bu değişimleri topluma mal edecek kurumsallaşmayı gerçekleştirmedir. Bu noktada iki araç kullanılmaktadır. Bunlardan ilki yeni kurumların kurulması, ikincisi yeni ideolojinin topluma aşılmasıdır. ²

Türkiye’de yeni kurumsal yapı ve inkılâplar 1930 yılına kadar önemli oranda gerçekleştirilmiştir. Sıra yeni ideolojinin topluma benimsetilmesine gelmiştir. Yeni ideolojilerin toplumca içselleştirilmesinde, toplumun ve bireyin yönlendirilmesinde, belli periyotlarla yayınlanan eserlerin hiç kuşkusuz büyük bir etkisi vardır. Basın, insanların mevcut durumlarının yansıtıldığı bir arena olduğu gibi, insanların belli bir yöne doğru kanalize edilmesi için çalışılan bir mecra olarak da ifade edilebilir. 1930’lu yıllarda basın denildiğinde gazete ve dergi akla gelmektedir. Gazete güncel konuların işlendiği bir alan olurken, dergi daha özel konuların, derinlemesine işlendiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Dergiler, daha ziyade insanların yaşam biçimlerini, siyasal durumlarını ve gelişim safhalarını anlatan yayın organlarıdır. Bu dergilerden Kadro Dergisi hem yayınlandığı süreçteki tartışmaları ele almış, hem de yeni bir ideoloji yaratma idealinde

¹ Araştırmamızda 1922 ile başlayan değişim ve dönüşümler genel olarak o günün terminolojisine de uygun olarak inkılâp kelimesi ile açıklanmıştır. Ancak bazı durumlarda cümle içerisindeki kullanımlar da dikkate alınarak inkılâp ve devrim sözcüklerinin birbirleri yerine kullanıldığı zamanlar da olmuştur.

² Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, ss. 398-400.

hareket etmiştir. Kooperatif Dergisi, iktisadi devletçilik fikrinin Türk düşünce çevrelerinde tartışılmasında kilit rol oynamıştır. Resimli Şark Dergisi ise hem Türk inkılâbının savunuculuğunu, hem de gündelik konulara temas etmek suretiyle o günkü toplumsal durumları yansıtmaya çalışmıştır. Bu kapsamda üç dergi; araştırmada şekil ve içerik açısından tanıtılmış, içeriğinde yer alan konular ile Türk inkılâbına ilişkin haber ve makaleler analiz edilmiştir.

1930’lu yılların, tek partili yaşamın Türkiye’de belli durgunluğa ve monotonluğa evrilmeye başladığı yıllar olduğu düşünüldüğünde bu dergilerin toplumun dönüşümünde üstleneceği roller daha iyi değerlendirilebilir. Bu süreçte inkılâplar büyük oranda gerçekleşmiştir. Ancak, bu inkılâpların bir ideolojisinin olup olmadığı, varsa bu ideolojinin hangi ideoloji olduğuna dair büyük tartışmalar yaşanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi üzerine yapılan araştırmalara baktığımızda, dergilerde yapılan yayınlar üzerinden, Türk inkılâbının ideolojik yön arayışı temelinde yapılan çalışmalara rastlanmamıştır. Bu araştırma ile 1930’lu yılları etkileyen üç derginin Türk inkılâplarını ele alış biçimleri, bu dergilerin siyasal yaşama etkileri ve Türk inkılâbının yön arayışı dergiler üzerinden ortaya konmaya çalışılacaktır.

Bu tez, mahiyet itibariyle kaynak metinleri incelemeye dayalı bir çalışmadır. Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif dergilerinde yayınlanan ve doğrudan Türk inkılâp hareketini ve sonuçlarını anlamamıza yardım edecek yazılar, tezin birincil kaynaklarıdır. Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif dergilerindeki dergi yazarlarının başka mecralardaki makale ve kitapları ise tezin diğer önemli kaynakları arasındadır. İkincil kaynaklar arasında ise 1932-1935 yıllarını kapsayan ve o dönemi anlamamıza katkı sağlayan eserler bulunmaktadır.

Tez, dört ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde Türk inkılâbının Türk insanının yaşamında nasıl bir etki yaptığını belirtmek için Türk inkılâbının genel bir çerçevesini çizerek devrimin gelişim yıllarını ele alınmaya çalışılmıştır. Dergiciliğin tarihsel gelişimi ile dergilerin yayınlandığı dönemde Türkiye’nin sosyo-ekonomik durum analizi ortaya konulmuştur. İkinci bölümünde araştırmaya konu olan Kooperatif, Kadro ve Resimli Şark dergilerinin kuruluşu, kurucu ve yazar kadrosu, genel çizgisi ve yayın hayatı ile ilgili tanıtıcı bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde dergilerdeki yazıların içerikleri konusunda bilgi paylaşımında bulunulmuştur. Çalışmanın “*Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif Dergilerinin İçerik Karşılaştırması*” başlıklı üçüncü bölümünde, öncelikle Kadro, Resimli Şark ve

Kooperatif dergilerinin Cumhuriyet Dönemi inkılâplarının Türkiye toplumunda yerleşmesi aşamalarının ele alınışı ve bununla ilgili yayınlar irdelenmiştir. Bu bölümde ayrıca belli konulara Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif dergilerinin bakış açısı aktarılmaya çalışılmıştır. Dergilerdeki tartışmalar çerçevesinde Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif dergilerinin; Türk inkılâbı, Osmanlı Devleti, ekonomi, milliyetçilik, komünizm, toplumsal gelişmeler, dış politika gibi konulardaki yaklaşımı tartışılmıştır. Dördüncü bölümünde, “*Türk İnkılâbının Yönünü Belirleyen Temel Dinamiklerin Kadro, Kooperatif, Resimli Şark Dergilerindeki Yansımaları*” ele alınmıştır. Bu bölümde, dergilerin yayınlandığı süreçte ya da dergilerin yayınlanma zamanlarından hemen önce, Türkiye’de gerçekleşmiş olaylarla ilgili Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif dergilerindeki içerikleri, karşılaştırmalı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırmanın son kısmında çalışmaya ilişkin elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bir yönüyle siyasi tarih araştırması özelliği de taşıyan bu çalışmanın, 1930’lu yıllarla ilgili Türk siyasal hayatını incelemek isteyen araştırmacılara da destek olması amaçlanmıştır.

Çalışmanın sonucu gösteriyor ki, Türk inkılâbı basın başta olmak üzere çok değişik unsurlarla işlenmiştir. Türk insanının inkılâp hareketini içselleştirmesi için çok sayıda yayın yapıldığı görülmüştür. Bu çerçevede Resimli Şark Dergisi’nin toplumsal yayınlar üzerinden, Kadro Dergisi’nin siyasi ve ekonomik yayınlar aracılığıyla, Kooperatif Dergisi’nin ise ekonomi üzerine yaptığı yayınlarla Türk inkılâbına yön vermeye çalıştıklarını ifade edebiliriz.

Burada, tezimin oluşumunda çok büyük katkısı bulunan, kişiliği ve çalışkanlığı ile bizlere her zaman rehberlik yapan, doktora tez danışmanlığımı yapmasıyla onur duyduğum, değerli hocam Prof. Dr. Ercan Haytoğlu’na teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Yaptıkları değerli yorumlarla tezimin şekillenmesinde büyük destek sunan değerli hocalarım, Prof. Dr. Umut Karabulut’a ve Dr. Öğr. Üyesi Günver Güneş’e teşekkürlerimi arz ederim. Bu çalışmamı, bu süreçte bana hep moral ve motivasyon kaynağı olan çocuklarım Elif Naz ve Alper’e armağan ediyorum.

ÖZET

KADRO, RESİMLİ ŞARK VE KOOPERATİF DERGİLERİ IŞIĞINDA CUMHURİYET DEVRİMİNİN YÖN ARAYIŞLARI (1932-1935)

OĞUR, Muhammet

Doktora Tezi

Tarih ABD

Cumhuriyet Tarihi Programı

Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Ercan HAYTOĞLU

Haziran 2022, IV + 334 Sayfa

Araştırmamıza konu olan 1930’lu yıllar, ekonomik güç unsurlarının dünya siyasetine yön verme düzeyine henüz ulaşmadığı yıllardır. Modern Dünyada ise ekonomi, siyasete yön veren en önemli unsurlardan birisidir. Zira günümüzde savaşlar dahi ekonomiler üzerinden yürütülmekte, toprakların işgal edilmesi yerine ekonominin çökertilmesi temelli olarak yürütülmektedir. İşte bu nokta dahi tek başına 1930’lu yıllardaki ekonomi politikalarının araştırılmasını yeterli görmemize gerekçe oluştururken, bunun yanında toplumsal olaylar, siyasi konular da araştırılması gereken konular olarak görülmektedir.

Türkiye’de toplumu ve devleti dönüştürme girişimlerinin sonuçlarının görülmeye ve geri dönütlerle birlikte devrimin yerleşmesi için neler yapılması gerektiği ile ilgili kamuoyu gözlemlerine ihtiyaç duyulduğu 1930’lu yıllar, kamuoyunun nasıl şekillendiğini anlamak için basın organlarının ve dolayısıyla da o dönem yayınlanan dergilerin araştırılmasını zorunlu kılmaktadır. Dergilerin bir dönemi anlamak için derinlemesine yayın yaptığı göz önüne alındığında, tek bir derginin ele alınmasından ziyade o dönemde yayınlanan ve farklı yayın ilkelerine sahip olan dergileri araştırmaya konu yapmak daha anlamlı hale gelmektedir.

Osmanlı Devleti’nin 1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılmasıyla resmen sona ermesinden sonra, Atatürk ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti birçok inkılâp gerçekleştirmiştir. Bu inkılâplar, uzun bir zamanda gerçekleşmiş ve tüm toplumu kökten değiştirme misyonuna sahip olmuştur. Bazı inkılâplar çok büyük yankılar uyandırırken, bazıları sessiz sedasız gerçekleşmiştir. Bu inkılâplar süresince halkın neler düşündüğü ve yapılan inkılâpları nasıl karşıladıkları ise merak konusudur.

Bu itibarla Kadro ve Kooperatif dergileri, Türkiye’de ekonomi ve siyaset üzerinden inceleme yapacağımız iki dergi olurken, Resimli Şark Dergisi, içinde bir miktar ekonomi ve siyaset ama esas olarak toplumsal yaşamı ele alan bir dergi olarak araştırmamıza konu olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kadro, Resimli Şark, Kooperatif, Türk İnkılâbı.

ABSTRACT**DIRECTIONS OF THE REPUBLIC REVOLUTION IN THE LIGHT OF THE
KADRO, RESİMLİ ŞARK AND KOOPERATİF MAGAZINES (1932-1935)****OĞUR, Muhammet****PhD Thesis****History Major Science Branch****Republic History Program****Thesis Manager: Prof. Dr. Ercan HAYTOĞLU****June 2022, IV + 334 Pages**

The 1930s, which are the subject of our research, were the years when the elements of economic power had not yet reached the level of directing the world politics. In the modern world, the economy is one of the most important elements that shape politics. Because today, even wars are carried out on the basis of economies, and instead of occupying lands, they are carried out on the basis of the collapse of the economy. Even this point alone constitutes a reason for us to consider the study of economic policies in the 1930s sufficient, while social events and political issues are also seen as subjects to be researched.

The 1930s, when there was a need to see the results of attempts to transform society and the state in Turkey, and to see feedbacks on what needs to be done for the revolution to take hold, necessitated researching the press organs and therefore the magazines published at that time in order to understand how the public opinion was shaped. Considering that journals publish in-depth to understand a period, it becomes more meaningful to examine journals that were published at that time and have different publication principles, rather than dealing with a single journal.

After the Ottoman Empire ended officially with the abolition of the sultanate on November 1, 1922, Atatürk and the Turkish Grand National Assembly (TBMM) Government made many reforms. These reforms, took place over a long period of time and had the mission of radically changing the entire society. While some of the reforms had great repercussions, some of them were realized quietly. It is a matter of curiosity what the people thought during these revolutions and how they welcomed the reforms.

In this respect, Kadro and Kooperatif magazines will be the two magazines that we will examine in terms of economy and politics in Turkey, while Resimli Şark Magazine will be the subject of our research as a magazine that deals with economy and politics, but mainly social life.

Keywords: Kadro, Resimli Şark, Kooperatif, Turkish Revolution.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
ÖN SÖZ	iii
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	7
KADRO, RESİMLİ ŞARK VE KOOPERATİF DERGİLERİ YAYINLANMADAN ÖNCE TÜRKİYE	7
1.1. Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi.....	7
1.2. Türk İnkılâp Hareketinin Gelişim Süreci ve 1930’lar Türkiye’si Yön Arayışları.....	20
1.3. Dergilerin Yayınlandığı Süreçte Türkiye’nin Sosyo-Ekonomik Durum Analizi.....	38
İKİNCİ BÖLÜM	46
KADRO, RESİMLİ ŞARK VE KOOPERATİF DERGİLERİ.....	46
2.1. Kadro Dergisi	48
2.1.1. Derginin Yayın Hayatı ve Tarihçesi	52
2.1.2. Dergideki Yazıların Kritiği	57
2.2. Resimli Şark	65
2.2.1. Derginin Yayın Hayatı ve Tarihçesi	65
2.2.2. Dergideki Yazıların Kritiği	73
2.3. Kooperatif Dergisi	80
2.3.1. Derginin Yayın Hayatı ve Tarihçesi	85
2.3.2. Dergideki Yazıların Kritiği	87
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	94
KADRO, RESİMLİ ŞARK VE KOOPERATİF DERGİLERİNİN İÇERİK ANALİZİ.....	94
3.1. Türk İnkılâbı.....	94
3.1.1. Kadro Dergisi’nde Türk İnkılâbı.....	96
3.1.2. Resimli Şark Dergisi’nde Türk İnkılâbı.....	106

3.1.3. Kooperatif Dergisi'nde Türk İnkılâbı	111
3.2. Yurt Dışına Bakış	116
3.2.1. Kadro Dergisi'nde Türkiye'nin Yurt Dışı Politikaları	116
3.2.2. Resimli Şark Dergisi'nde Türkiye'nin Yurt Dışı Politikaları	121
3.2.3. Kooperatif Dergisi'nde Türkiye'nin Yurt Dışı Politikaları.....	121
3.3. Osmanlı Devleti.....	124
3.3.1. Kadro Dergisi'nde Osmanlı Devleti.....	125
3.3.2. Resimli Şark Dergisi'nde Osmanlı Devleti.....	129
3.3.3. Kooperatif Dergisi'nde Osmanlı Devleti	135
3.4. Ekonomi	136
3.4.1. Kadro Dergisi'nde Türk Ekonomisinin Yansımaları	138
3.4.2. Resimli Şark Dergisi'nde Türk Ekonomisinin Yansımaları	149
3.4.3. Kooperatif Dergisi'nde Türk Ekonomisinin Yansımaları.....	153
3.5. Milliyetçilik	159
3.5.1. Kadro Dergisi'nde Milliyetçilik.....	160
3.5.2. Resimli Şark Dergisi'nde Milliyetçilik	162
3.5.3. Kooperatif Dergisi'nde Milliyetçilik.....	164
3.6. Toplumsal Gelişmeler	165
3.6.1. Kadro Dergisi'nde Toplumsal Gelişmeler	166
3.6.2. Resimli Şark Dergisi'nde Toplumsal Gelişmeler	169
3.6.3. Kooperatif Dergisi'nde Toplumsal Gelişmeler.....	170
3.7. Hükümetle İlişkiler.....	172
3.7.1. Kadro Dergisi'nde Hükümete İlişkin Yazılar	173
3.7.2. Resimli Şark Dergisi'nde Hükümete İlişkin Yazılar	176
3.7.3. Kooperatif Dergisi'nde Hükümete İlişkin Yazılar	179
3.8. Komünizm	183
3.8.1. Kadro Dergisi'nde Komünizm.....	183
3.8.2. Resimli Şark Dergisi'nde Komünizm	184
3.8.3. Kooperatif Dergisi'nde Komünizm.....	185
3.9. Dergilerin Birbirlerini Destekledikleri ve Birbirlerinden Ayırdıkları Hususlar.....	186
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	193
CUMHURİYET DEVRİMİNİN YÖNÜNÜ BELİRLEYEN TEMEL DİNAMİKLERE BAKIŞ VE KADRO, RESİMLİ ŞARK VE KOOPERATİF DERGİLERİNDEKİ YANSIMALARI	193

4.1. Tarih Çalışmaları	197
4.2. Dil çalışmaları	210
4.3. Kültürel Yaklaşımlar	229
4.4. Eğitim Yaklaşımları	236
4.5. Spor Yaklaşımları	244
4.6. Siyasal Yaklaşımlar	247
4.7. Antropolojik Yaklaşımlar	252
4.8. Kadın Hakları Yaklaşımları.....	258
4.9. Ezanın Türkçe Okunması	265
4.10. Halkevlerinin Açılışı ve Çalışmaları.....	269
4.11. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı	276
4.12. Üniversite Reformu.....	280
4.13. Kapatılan Diğer Kurumlar	287
SONUÇ	290
EKLER	294
KAYNAKÇA	299
ÖZ GEÇMİŞ	321

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACF	: Ahali Cumhuriyet Fırkası
Age	: Adı geçen eser
Agm	: Adı geçen makale
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz.	: Bakınız
BMM	: Büyük Millet Meclisi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
Der.	: Derleyen
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
KUTVA	: Doğu Emekçilerinin Komünist Üniversitesi
MTTB	: Milli Türk Talebe Birliği
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayıları
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCAÇP	: Türkiye Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi
TİCİ	: Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı
TİTE	: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
Vol.	: Volume
Yay.	: Yayınevi/Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
YMCA	: Young Men's Christian Association (Genç Hristiyanlar Birliği)
yy.	: Yüzyıl

GİRİŞ

“*Modern çağları açan üç buluş; basımevi, barut ve pusuladır*” açıklamasını yapan Francis Bacon’un (1561-1626)³ belirttiği gibi, basımevi dünyada meydana gelen gelişmeler içerisinde bilginin başkalarıyla paylaşılmasının önemini ortaya koyması açısından dikkate değer bir keşiftir. Ayrıca tarihin geçmiş, günümüz ve gelecek arasında köprü vazifesi görmesinin ana unsuru, yapılan yayınlardır. Basımevlerinde belki de kitaplardan daha çok, basımı yapılan süreli yayınlar ve bunların arasında yer alan dergi ve gazeteler; içinde bulundukları toplumu siyasal, sosyal, ekonomik vb. yönlerden etkilerler.

Basının, toplumu manipüle etmek, istediği konularda onu ikna etmek, istediği tarafa yönlendirmek için elindeki bilgiyi ve malzemeleri kullanma, yorumlama ve topluma sunma gibi işlevleri vardır. Dergi ve gazete gibi araçları içinde barındıran basın, toplum mühendisliği yaparak kamuoyunu etkilemeyi ve yönlendirmeyi amaçlayabilmektedir. Basın; çoğu zaman toplumu dil, din, aile, hukuk, kültür, ahlak, ekonomi ve siyaset gibi alanlarda etkilemekte ve toplumu kimi zaman eğitmekte, kimi zaman da yönlendirmektedir.⁴ Basın kuruluşları tarafından yapılan yayınlar, yeni bilgi ve görüşlerin toplumun bütün katmanlarınca tartışılmasında büyük roller üslenirler. Basın kuruluşlarından olup, en eski tarihli olan gazete ve dergi gibi periyodik yayınlar ile ilgili yapılacak çalışmalar, çalışma yapılan coğrafyanın belirli bir zamanını ve daha sonrasını aydınlatması açısından önemlidir.

Dergiler kültür, sanat, düşünce ve edebiyat gibi alanlarda okuyucularına zengin içerik sunan, süreli olarak yayın yapan kitle iletişim araçlarıdır. Osmanlı Devleti zamanındaki devleti kurtarma girişimlerinden, Cumhuriyet Dönemi’ndeki devlete yeni ideoloji oluşturma girişimlerine kadar, “*Osmanlıcılık*” fikri hariç, diğer bütün fikir akımları dergiler etrafında şekillenmiştir. Başlangıçta dergilerle tanışıklığı olmayan fikir

³ Orhan Koloğlu, *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 1.

⁴ Ejder Okumuş, “Din ve Siyaset Konusunda Basının Topluma Etkisi”, *Türk Basın Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Yayına Hazırlayan: Merve Uğur, *Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara 2018, Cilt 1, s. 39.

akımları dahi zamanla dergiler aracılığıyla halka düşüncelerini aktarma yoluna geçiş yapmıştır.⁵

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ortaya çıkmaya başlayan, Cumhuriyet'in kuruluşuyla yaygınlaşan dergi yayıncılığı 1930'lu yılların başlarında en canlı dönemini yaşamıştır. Buna karşılık bu yıllar, tek parti hükümetinin iktidarda egemen olduğu, Türkiye'yi de etkisine alan ekonomik kriz zamanlarıdır. Yeni kurulmuş Cumhuriyet'in ise her alanda inkılâplar yaptığı ve inkılâpları halk katmanlarına yaymaya çalıştığı dönemlerdir. Cumhuriyet rejiminin inşa ve kurumsallaşma zamanı olarak da tanımlayabileceğimiz bu zaman dilimi; Türk inkılâbının etkilerinin görülmeye başladığı, kültürel ve sosyo-ekonomik dönüşümler ile Türkiye'nin yönünün belirlenmesi aşamalarının yaşandığı, “geçiş dönemi” olarak da tanımlanabilir.

Aynı zamanda 1930'lu yıllar, Cumhuriyet Dönemi inkılâplarının devam ettirilmesi adına, felsefi ve ideolojik yol bulma tartışmalarının yoğunlaştığı zaman dilimleridir. Basının yapılan tartışmalara ve ideolojik/politik arayışlara karşı nasıl bir konum aldığı merak edilmektedir. Ayrıca Türk inkılâp hareketinin inşa ve kurumsallaşma sürecinin koşullarını sorgulama ve buradan hareketle devrimin yön arayışının parametrelerini ortaya koymak da önemli görülmektedir.

Cumhuriyet'in onuncu yıldönümünde, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşulları analiz etmenin yanı sıra, bir kurum olarak basının böyle bir dönemde olay/olgu ve tartışmalara karşı nasıl bir tavır aldığını ve Türk basının hangi koşullar ve tartışmalar ekseninde kendisini yapılandırıldığının detaylarını belirginleştirme, belirlenen dönemleri anlamak için de çok önemlidir. Çünkü yeni kurulmuş bir devletin karşılaştığı sorunları ve bunlara karşı geliştirdiği çözüm mekanizmalarını ortaya koymanın en önemli yollarından biri, döneme tanıklık eden basının analiz edilmesidir.

Tarihteki oluşumlar ve toplumsal yapılar üzerine bir takım incelemeler yapılacaksa, başvurulacak ilk kaynaklardan birisi, dönemin atmosferini, sosyo-ekonomik ve sosyo-politik görünümünü verecek olan, en genel tanımıyla basın diyebileceğimiz kaynaklardır. Çünkü basın, ekonomi, siyaset, sosyal, kültürel ve diğer konularda bilgi ve haber oluşturmak için her gün yayın yapmaktadır. Geriye doğru tarihsel okumanın, basın üzerinden yapılmasının, daha orijinal ve görece daha bağımsız bir takım düşüncelerin

⁵ Mustafa Oral, *Kemalist Cumhuriyet'in İnşası, Bir İdeolojik Aygıt Olarak Ülkü Mecmuası*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2016, s. 25.

elde edilmesine olanak vereceği düşünülmektedir. Farklı perspektifler ve kaynaklara dayalı bakış açısının, bir takım düşünceler edinmeye, çalışılan dönem hakkında ve o dönemi analiz etmede kolaylıklar sağlayacağı da unutulmamalıdır.

Bu inceleme tarihsel olarak; Şubat 1931’de, Resimli Şark Dergisi’nin ilk sayısından başlayarak, Kadro Dergisi’nin son sayılarının birlikte yayınlandığı Ocak 1935 yıllarını kapsamaktadır. Bu çalışma ile seçilen dergilerde, inkılâbın öngördüğü yaşam biçimleri ile ilgili halkı bilgilendirme çalışmalarını, ekonomi politikalarının sebep ve sonuçlarını, dönemin tarihsel/toplumsal ortamının koşullarını ve bu koşulların basına etkisinin ana hatlarını belirginleştirmek amaçlanmıştır.

Araştırmanın ideal şekilde tamamlanabilmesi için seçilen üç dergiden ilkinin devletle yakın temasta olmasına, diğer ikisinin olayları sivil ve bağımsız bir gözle ele alabilmesine dikkat edilmiştir. Böylece Türk devriminin toplum katmanlarındaki yansımalarının, Türk inkılabının rol model aldığı bir hareketin olup olmadığının açıklanması ve farklı basın kuruluşlarının 1930’lu yıllarda yapılan inkılapları ele alış şekilleri ayrı ayrı açıklanabilmektedir. Şimdi de neden bu dergiler seçilmiştir sorusuna yanıt arayalım.

Kadro Dergisi, Türk Devrimini genişletme iddiasında olan, Türk inkılabının felsefi temellerini ortaya koymaya çalışan bir dergidir. Dergi yayın politikası ile yeni bir siyasi ve toplumsal düzen oluşturma derdindedir. Dergi komünizm ve faşizm dışında üçüncü bir yol arayışındadır. Derginin amacına ulaşmak için nasıl bir yayın politikası takip ettiği, uluslaşma hareketlerinin hızlandığı bir ortamda tarih ve dil konusunda yapılan çalışmaların dergide nasıl yer aldığı, yeni bir ideoloji oluşturma derdinde olan Kadro Dergisi’nin bu noktalardaki yayınları merak edilmektedir. Kadro Dergisi araştırmamızda bu ve buna benzer gerekçelerle yer almıştır. Ayrıca da dergi, Türk inkılabının yansımaları konusunda temel referans kaynağı olarak belirlenmiştir.

İkinci dergi olarak seçilen Kooperatif Dergisi, kooperatifçiliğin 1930’lu yıllarda bütün Avrupa’da ve özellikle de Rusya’da başarılı bir şekilde uygulandığı yıllarda yayın hayatına başlamıştır. Bu dönemde bazı bilim insanları ve yazarlar tarafından Türkiye’nin de kurtuluşunun kooperatifler aracılığıyla olacağı düşünülmüştür. Yapılan çalışmada hukuk başta olmak üzere refah düzeyinin ekonomiyle ilişkisinden dolayı Kooperatif Dergisinden destek alınmak istenmiştir. Ayrıca Kooperatif Dergisinde ortaya konulan ve komünizm sistemine benzer özellikler içeren görüşler Mustafa Kemal tarafından

paylaşıp paylaşılmadığı, onun düşüncesinde devlet dışında özel teşekküllere de yer verilip verilmediği soruları da bu kapsamda merak edilip Kooperatif Dergisi'nin ayrıntılı olarak ele alınmasıyla cevaplanacak hususlardan görüldüğü için ikinci seçilen dergi Kooperatif Dergisi olmuştur.

Resimli Şark Dergisi bol resimli anlatımlarıyla, reklam, ilan ve duyurularıyla, ayrıca işlediği konular itibariyle kadın, erkek, çocuk her yaştan ve her zümreden insana hitap edebilmesi, güncel konulara temas etmesi sebebiyle seçilen üçüncü dergi olmuştur. Resimli Şark Dergisi'nin halkçı bir dil ve anlayışla hareket etmesi, dünyada ve Türkiye'de meydana gelen güncel olaylar, psikoloji, din, spor, moda, sağlık, spor, güzellik, tiyatro, müzik, dans, eğlence hayatı, evlilik, kadın-erkek ilişkileri, eş seçimi, sağlıklı beslenme, çocuk eğitimi ve bakımı, moda, kadınlık ve ev-el işleri gibi çok geniş konu yelpazesine yer vermesi de seçilmesinde kilit rol oynamıştır. Yazar kadrosu seçilen diğer dergilere göre zengin olan Resimli Şark Dergisi inkılapların toplumsal yansımalarını ortaya koymak için seçilmiştir.

1932-1935 yıllarıyla ilgili üç farklı derginin bu çalışmada kullanılması ile hükümetin yaklaşımları, basın olaylar karşısındaki konumlanışı, Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber yapılan inkılâpların toplum üzerindeki etkileri ve basının inkılâpların yerleşmesi noktasındaki çabalarının açıklanmasına çalışılmıştır. Bu saiklerle inkılâbın toplumun ruhuna işlemesini kendisine görev addetmiş olan Kadro Dergisi, ekonomi konusunda hükümete tavsiyelerde bulunan Kooperatif Dergisi ve Cumhuriyet Dönemi inkılâplarının öngördüğü çağdaş yaşam motiflerini sayfalarında yer veren Resimli Şark Dergisi incelememize konu teşkil eden dergiler olarak belirlenmiştir.

Cumhuriyet rejiminin idarecileri Türk inkılâbının becerikli, sağlıklı, çalışkan ve aynı zamanda da uyumlu yeni insanını oluşturmada programatik olarak planladıkları herhangi bir sosyal ve ekonomik dönüşümü gerçekleştiremeyeceklerinin farkındadırlar.⁶ Türk inkılâbının ekonomik ve toplumsal alanda geçirdiği dönüşümlerin belli bir noktadan sonra durağanlaşmaya ve yeni çözümler üretmekten yoksun kalması durumunda onu her koşulda savunacak, yeni atılımlara zemin hazırlayacak ve bunu gerçekleştirmek için felsefi yaklaşımlara ve bunların uygulamasını gerçekleştirecek kadroların yetiştirilmesine ihtiyaç vardır. Bunu basın sağlayabilir mi? Kadro, Kooperatif ve Resimli Şark dergileri

⁶ Yiğit Akın, *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar, Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 43.

başlığıyla sunulan bu çalışma bu sorunun cevabını; yapılan analizlerle ortaya koymaya çalışacaktır. Ayrıca bu çalışmayla, Türkiye'nin yakın dönem siyasi tarihinin bir kesitinin aydınlatılmasına da önemli bir katkı sağlanacağı düşünülmektedir. Zira Türkiye'deki siyasal hayatın inkılâplar sonrasında nasıl şekillendiği, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın basını ve dönemi ne şekilde etkilediğini öğrenmek isteyen araştırmacılar, o dönemin fotoğrafını farklı çerçeveden çekmeye çalışan Kadro, Kooperatif ve Resimli Şark dergilerinin incelendiği bu çalışmaya vakit ayırmak durumundadırlar. Ayrıca bu çalışmanın yapıldığı dönemi de kapsayan yıllar (1923-1938 arasındaki dönem), Osmanlı Devleti tarihindeki Kanuni Sultan Süleyman dönemi gibi görülmüştür. Bu dönem Osmanlı Devleti için nasıl yükselme dönemi olarak belirtilmiş ve diğer dönemlerle karşılaştırmalarda mihenk noktası olarak ifade edilmişse, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde de 1923-1938 yılları arasındaki dönem yükseliş devri olarak görülmüş ve diğer tarihlerle ve iktidarlara karşılaştırılmıştır.⁷

1930'lu yıllarda Türk inkılâbının yön çizgisini ortaya koymaya çalışırken bunu o dönemin dergilerindeki yansımalarıyla açığa çıkarmayı amaçlayan bu çalışma; Cumhuriyet'in ilk on yıldaki performansını, Cumhuriyet'in kültürel altyapısını ve toplumun temel dinamikleri üzerindeki etkisini tartışmayı da amaçlamaktadır. Bunu yaparken önce genel bir çerçeve çizilip, sonra bunun dönem dergilerinden Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif Dergisi'ndeki yansımaları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Bu araştırmanın diğer amaçlarını maddeler halinde şu şekilde belirtebiliriz; 1- Dönemi basın okumaları ile belirginleştirmek. 2- Dönem basınının, arayışta olan bir ülkenin ve onun kurucu unsurlarının tartışmalarını nasıl verdiğini açıklamak, olaylar karşısında iktidar ve basının konumlanmasını ortaya koymak. 3- Ülkenin/toplumun gelişimini anlamak ve bu bağlamda tarihsel olayları farklı yönleriyle ortaya koymak. 4- Türk inkılâbının niteliğini ortaya koyarak, bu inkılâpların toplum tarafından benimsenmesi aşamalarını ve benimsenmesinde zorluk yaşanan kısımlarını açıklamak. 5- Türk inkılâplarının yön arayışının toplumsal yaşama, ekonomiye ve siyasete yansımalarını ortaya koymak. 6- Dergi gibi basın kuruluşlarından yararlanarak, veri çeşitliliğine katkı sunmak ve böylece de geleceğe yönelik tahminlerde bulunabilmek.

Sonuç olarak bu araştırmanın hedefi sadece dergi tanıtımı ve dergi içeriklerini sunmak değil, bu süreçte meydana gelen kültürel değişimlerin arka planını tahlil etmektir.

⁷ Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015. s. 272.

Bu çalışmadan elde edilecek sonuçlar ile Türk inkılâbının yn arayışlarını anlamlandırma çabasına katkı sunulması düşünülmektedir.

Araştırma ile ilgili bilgi toplanırken, konu ile doğrudan veya dolaylı olarak ilgili eserler ve internet sayfaları incelenmiş, incelenen döneme ait, araştırma konumuzu oluşturan Kadro, Resimli şark ve Kooperatif dergilerindeki yazılar incelenmiştir. Bununla birlikte o dönemde tartışma yaratan konular Cumhuriyet Arşivi, TBMM Zabıt Cerideleri, o dönemde yayınlanmış gazetelerden ve dergilerden ilgili haberler tespit edilerek, bu konuda yazılmış yazı ve belgelere ulaşılmıştır. Ankara’da TBMM Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (TİTE) ve Milli Kütüphane, İzmir’de Milli Kütüphane ve İstanbul’da Beyazıt Kütüphanesi’ne gidilerek araştırma yapılmış ve dergilerin tüm sayıları temin edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında yapılan yorumlarla, ilgili konu işlenmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KADRO, RESİMLİ ŞARK VE KOOPERATİF DERGİLERİ YAYINLANMADAN ÖNCE TÜRKİYE

1.1. Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi

Mustafa Kemal, 1919 yılında Milli Mücadele’yi kazanabilmesi için halkın desteğinin alınması gerektiğini görmüştü. Amasya’ya gelerek kendisi ile görüşen gazeteci Ruşen Eşref’e (Ünaydın) halkı göstererek, elbiseleri eskimiş perişan görünümlü insanların içindeki yüreğin ve cevherin Çanakkale’yi kurtardığını ve onların sosyal seviyelerini yükseltmenin herhangi bir iktidar mücadelesinden daha önemli olduğunu, bu insanlık mücadelesinin yanında tüm siyasi mücadelelerin çok basit kalacağını söylemişti.⁸ Bu kapsamda Mustafa Kemal’in Türk insanının sosyal seviyesini yükseltmede attığı en önemli adım, basın kuruluşu oluşturma noktasındaki çabası olmuştur. Öyle ki daha Sivas Kongresi sırasında İrade-i Milliye Gazetesi’nin çıkartılması, TBMM’ye karşı çıkan ayaklanmalarda ise işgal kuvvetleri ve İstanbul Hükümeti’nin yaptığı dezenformasyon çalışmalarına karşı mücadele etmesi ve Milli Mücadele ile ilgili Türk halkını bilgilendirmek amacı ile Anadolu Ajansı’nın kurulması bu kapsamda yaptığı girişimlerdendir.

Mustafa Kemal, halkı doğru bilgilendirmek için sık sık basın mensuplarıyla bir araya gelmiştir. Bunlardan biri 4, 5 Şubat 1924 tarihinde İzmir’de kayınpederi Uşakizade Muammer Bey’in köşkünde gerçekleşmiştir. Köşteki görüşmede Ahmet Emin Yalman’ın aktardığına göre basın mensuplarına, "*milletin gerçek ses ve iradesinin bir tezahürü olarak Cumhuriyet’in etrafında çelikten bir kale vücuda getirmeli, bir fikir kalesi, bir zihniyet kalesi. Gerçekleri milletin kulağına ve vicdanına lüzumu gibi ulaştırmakta basının vazifesi çok önemlidir*"⁹ ifadelerini kullanarak basının Türk inkılâbının yaygınlaşmasında oynaması gereken rolü vurgulamıştır.

Mustafa Kemal’in bu derece önem verdiği basın kuruluşlarından birisi olan dergi için; Türk yazar ve düşünür Cemil Meriç, "*Kitap fazla ciddi, gazete fazla sorumsuz. Dergi*

⁸ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, TTK Yayınları, Ankara 1997, C: III, s. 15.

⁹ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yayına Hazırlayan Erol Şadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul 1997, C: 2, ss. 919-920.

*hür tefekkürün kalesi. Belki serseri ama taze ve sıcak bir tefekkür. Kitap, çok defa tek insanın eseri, tek düşüncenin yankısı; dergi bir zekâlar topluluğunun. Bir neslin vasiyetnamesidir, dergi: vasiyetnamesi, daha doğrusu mesajı. Kapanan her dergi, kaybedilen bir savaş, hezimet veya intihar”*¹⁰ demiştir. Cemil Meriç’in “zekâlar topluluğunun eseri” olarak tanımladığı derginin Türkiye tarihindeki serüveni şu şekildedir.

Osmanlı Devleti’nde dergicilik, matbaanın ülkeye geç gelmesinden dolayı 200 yıl kadar gecikmeyle başlamıştır. Gazeteyle başlayan basın hayatı, kısa bir sürede dergi alanına da yansımış ve her türden konuyu işleyen dergiler görülmeye başlamıştır.

Osmanlı’da yayınlanan ilk gazeteyi “*Bulletin des Nouvelles*” ismiyle Fransızlar çıkarmışlardır.¹¹ İlk dergi ise 1849-1851 yılları arasında 28 sayı olarak yayınlanan “*Vaka-i Tıbbiye*” isimli tıp dergisidir. Hekimbaşı olan Abdülhak Molla, bir gerekçe ile Sadaret’e müracaat etmiştir. Oradan padişaha arz edilmiş ve derginin yayını için irade çıkmıştır. İradenin çıkmasından üç ay sonra, 26 Mart 1849’da “*Vakâyi-i Tıbbiye*” yayın hayatına atılmıştır. 600 kadar abonesi olan dergi, yayın hayatını yaklaşık üç yıl sürdürdükten sonra kapanmıştır.¹²

Bu dergiden sonra yayınlanan gerçek anlamdaki ilk dergi, 1862 Temmuz’unda Cemiyet-i İlmiyeyi Osmaniye tarafından yayınlanan “*Mecmua-i Fünun*” isimli dergi olmuştur. Bu dergi; tarih, coğrafya, kimya, fizik, felsefe, ruh bilim ve toplumbilim konularına yer veren bilimsel bir dergi olarak bilinmektedir.¹³ Cemiyetin kurulmasında önemli rol oynayan ve Tercüme Odası’ndan gelme bir kişi olan Münif Paşa, derginin ilk sayısına yazdığı önsözde amacının “*vatan çocuklarının yetişmesini sağlamak olduğunu*” belirtmiştir. Dergi iki yıl düzenli olarak yayınlanmış, daha sonra birkaç kez yayın hayatına ara vermiştir. Üçüncü döneminde “*Bir Yıldız Böceği ile Bir Yolcu*” başlıklı yazı nedeni ile daha ilk sayısında yayın hayatı sona ermiştir.¹⁴

¹⁰ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, ss. 102-103.

¹¹ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973, s. 28.

¹² Bülent Varlık, “Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, Murat Belge (Genel Yönetmen), İletişim Yayınları, İstanbul 1985, 1. Cilt, s. 112.

¹³ Aslı Yapar Gönenç, “Türkiye’de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi”, *İletişim Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2007, Sayı: 29, s. 64.

¹⁴ Bülent Varlık, *agm.*, s. 113.

Mecmua-i Fünun’la aynı yıl çıkan bir diğer dergi, “*fünûn ve sanayie müteallik mevad ile harita ve resimlere havi*” olarak kendisini tanıtan “*Mir’at*”tır. Mir’at, üç sayı yayımlandıktan sonra Mecmua-i Fünûn ile giriştiği bir tartışmanın sonucunda kapanmıştır. Yine aynı yıl “*Cemiyet-i kitabet*” ismini taşıyan bir kuruluş, “*Mecmua-i İberi İntibah*”ı çıkarmıştır. Bu dergi sekiz sayı yayımlandıktan sonra 1864 yılında kapanmıştır.

Osmanlı’daki süreli yayınlar günümüze nazaran yönetici ve halk nezdinde farklı beklentiler ve tanımlamalara sahiptir. XVIII. yy’ın ikinci yarısında çıkan ilk gazete ve mecmualar haber vermekten daha çok eğitim amaçlı içeriklere sahiptir.¹⁵ Eğitim kaygısı taşımadan çıkartılan ilk dergi, Ahmed Midhat Efendi tarafından yayınlanan “*Dağarcık*” dergisi olmuştur. Dağarcık Dergisi kısa zamanda geniş bir halk kitlesinin beğenisini kazanmış, aranan bir dergi olmuştur.

1871 yılından itibaren yayınlanan dergi sayısında önemli bir artış gözlemlenmektedir. 1872’de üç, 1873’te de ondan fazla dergi yayın hayatına girmiştir. 1880-1890 yılları arasındaki dönemde yayınlanan dergilerin sayısı ellinin üzerindedir. Bu dönemde yayınlanan dergilerden “*Vasıta-i Servet*” veterinerlik alanında ilk yayındır. “*İnsaniyet*” dergisi de doğrudan doğruya kadınlara yönelik ilk dergi olarak göze çarpmaktadır. Dönemin bir diğer dergisi olan “*Güneş*”, bilimsel nitelikte bir dergidir. Dergi, “*ilk Türk pozitivist ve natüralist*”i olarak tanınan Beşir Fuad tarafından çıkarılmıştır. 1885 yılında yayınlanan “*Berk*” Dergisi de cep kitabı boyutunda olması ile dikkati çekmektedir. Derginin başlığının altında ilk beş sayı boyunca “*siyasetten başka her mesailden bahseder*” ibaresi yer almaktadır.¹⁶ 1880 ve 1890 yılları arasındaki basın organı zenginliğine tezat olarak, 1890 yılından itibaren II. Meşrutiyet’in ilan edildiği 1908 yılına kadar geçen dönemde yayınlanan dergilerin sayısı ise bir elin parmakları kadar azdır. Bunda bu dönemde uygulanan yasaklar ve sansürlerin büyük etkisi vardır.

Osmanlı Devleti’nde basındaki ilk yasaklamalar, 1858 Ceza Kanunu’na konan ve Fransızcadan çevrilen şu ifadelerle yerini bulmuştur: “*Devlet-i Aliyye’nin emir ve ruhsatıyla açılmış olan matbaalarda saltanatı seniyye ve erbabı hükümet ve tebaai saltanatı seniyeden olan bir millet aleyhine gazete veya kitap ve evraki muzirre tab ve neşrine mütecasir olan kimselerin iptida bastırılmış olduğu şeylerin zaptıyla derece-i*

¹⁵ Orhan Koloğlu, *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 154.

¹⁶ Bülent Varlık, *agm.*, s. 115.

cürmüne göre matbaası muvakkaten veya bütün bütün kapatıldıktan sonra on mecrediye altınından elli mecrediye altınına kadar cezayı nakdi ahzolunur."¹⁷ Kanunla aleyhte görülen yazıların yayınlandığı gazete veya dergilerin geçici ya da kalıcı olarak kapatılabileceği ifade edilirken, aynı zamanda uygun görülmeyen yazılarla ilgili para cezasının da verilebileceği hükme bağlanmıştır.

Basının kısmen özgür olduğu zaman dilimi, Abdülaziz'in tahttan indirildiği 30 Mayıs 1876 tarihi ile Meclis-i Mebusan'ın kapatıldığı tarih olan 13 Şubat 1878 tarihleri arasındır. Bu süreçte Jön Türk hareketiyle çeşitli ilişkileri olan V. Murat tahta çıkmıştır. Mithat Paşa bu süreçte çok etkili olmuştur. Büyük reform tasarılarının sunulduğu bu dönemde, Kanun-i Esasi ilan edilmiş, Meclis-i Ayan ve Meclis-i Mebusan oluşturulmuştur. II. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla beraber padişahın sahip olduğu haklar anayasal güvenceye alınmıştır. 20 Eylül 1877 tarihli kararnamede geçen ifadeler şöyledir; "*Askeri hükümet gerekli kişilerin gece ve gündüz evlerini arayabilir, şüpheli ve sabıkalı kişileri başka bölgelere gönderebilir. Zihinleri kurcalayacak yayın yapan gazeteleri derhal kapatabilir ve her türlü cemiyetleri yasak edebilir.*"¹⁸ Görüldüğü üzere bu kararname ile keyfi olarak değerlendirilebilecek gerekçelerle basın kuruluşları kapatılabilecek, her türlü organizasyon yasaklanabilecektir.

Bu dönemde sansür uygulaması ile yasaklanan kelimelerden bazıları şunlardır; "*Grev, ihtilal, suikast, sosyalizm, anarşi, dinamo, infilak, dinamit, hal, kargaşalık, kanun-i esasi, kıtal, müsavat (eşitlik), vatan, hürriyet, Girit, Bosna Hersek, büyük burun, beynelmilel, Murat, mebuslar, istibdat, cumhuriyet, veliaht, Mithat Paşa, bomba, inkılâp, kardeş, hasta.*"¹⁹

II. Abdülhamit'in tahta çıkması ile basın yayın kuruluşları baskı hissetmişlerse de bu süreçte dergi ve gazeteler daha uzun ömürlü bir yayın süresine ulaşmış ve tirajları da artmıştır.²⁰ Ayrıca Abdülhamit döneminin ilk on beş yılında (1876-1891) Türkçe dört bin kitap yayınlanmıştır. 1729 ile 1928 yılları arasında 30-40 bin yayın yapıldığı tahmin edildiğine göre bu rakam önemli bir sayıdır.²¹ II. Abdülhamit döneminde pek çok yeni

¹⁷ H. Topuz, *age.*, s. 43.

¹⁸ H. Topuz, *age.*, ss. 51-52.

¹⁹ H. Topuz, *age.*, ss. 61-62.

²⁰ Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın*, Güven Matbaası, Ankara 1971, ss. 164-165.

²¹ Haluk Harun Duman, Seçil Banar, *Türk Basın Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2014, s. 68.

basın kuruluşu açılmış, entelektüel sınıfların hazırladığı Batı yönlü içerikler topluma ulaştırılmıştır. Bu sınıflar tarafından hazırlanan içerikler gazetelerin ucuzlaması ve yaygınlaşması ile toplumsal sınıflar içinde hızla yaygınlaşmıştır.²² Bunun gazete ve dergilerde yazı yazan kişi sayısının artmasını da sağladığı ifade edilebilir.

II. Abdülhamit, kendi döneminin etkili bir gücü olması sebebiyle basına büyük önem vermiştir. Öyle ki bu kapsamda, dış basını yakından izletmiş ve bunların yayınlarına zaman zaman cevap yazdırmıştır. “*Times, Temps, Kolnische Zeitung, Tribuna ve Standart*” gibi basın kuruluşlarındaki makale ve yazıların Türkçeye çevirisini yaptırmış, düzeltilmesi gereken yazılara Saray mütercimleri aracılığıyla cevaplar hazırlatmıştır.²³

II. Abdülhamit’in son yıllarını da kapsayan 1890 yılından 1908 yılına kadar dönemin en önemli dergilerinden birisi “*Servet-i Fünûn*” dur. Servet-i Fünûn Dergisi, İstanbul’un işgalinden sonra kapanmıştır. Dergi, 20 Kasım 1924 tarihinde yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Harf inkılâbından sonra 6 Aralık 1928 tarihinde “*Uyanış*” ismini almıştır. Ahmet İhsan Tokgöz 1931 yılında milletvekili olunca, yönetimi gençlere bırakmıştır. Tokgöz’ün 1942 yılında ölümünden sonra, Servet-i Fünûn/Uyanış 26 Mayıs 1944 tarihinde çıkan 2464. sayısı ile basın hayatından çekilmiştir.²⁴

II. Meşrutiyet ile beraber özgür ve hür bir dönem başlamış, toplum içinde siyasi haklar, kadınların rolleri gibi farklı birçok alanda değişimler baş göstermiştir. Bu özgür ortamın etkisiyle basın mensupları sansür memurlarını II. Meşrutiyetin ilan edildiği gece gazetelere sokmamışlardır. “*Gazeteler hürdür artık. Sansür yasaktır. Gazeteleri sansür etmeye kalkmak ağır bir suçtur*” açıklamaları her yerde yankılanır olmuştur. Gazete ve dergiler, 24 Temmuz’da alınan karar gereği 25 Temmuz 1908 sabahından itibaren sansürsüz çıkmıştır. Sansürün kaldırıldığı gün olan 24 Temmuz günü Cumhuriyet’ten sonra “*Basın Bayramı*” olarak kabul edilmiştir.²⁵ Oluşan özgürlük ortamı ile birlikte dergi sayılarında büyük artışlar yaşanmıştır.²⁶

²² Kemal Karpat, *İslam’ın Siyasallaşması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 216.

²³ H. Topuz, *age.*, s. 93.

²⁴ B. Varlık, *agm.*, s. 116.

²⁵ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2003, s. 82.

²⁶ Aynur İlyasoğlu, Deniz İnsel, *Kadın Dergilerinin Evrimi*, Türkiye’de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984), Gelişim Yayınları, İstanbul 1984, s. 165.

Bu dönemde yayınlanan belli başlı dergiler; Ziya Gökalp'in "*Yeni Mecmuası*", Ömer Seyfettin ve öteki genç yazarların çevresine toplandığı "*Genç Kalemler*", Türk Ocaklarının yayın organı olan "*Türk Yurdu*", Ahmet İhsan Toksöz' ün "*Servet-i Fünun*"u, Dr. Abdullah Cevdet'in "*İctihad*"ı, mizahçı dergilerden "*Kalem, Davul, Alem*"; fikir ve aktüalite dergisi "*Resimli Kitap*", magazin dergisi "*Şehbal*", İslamcı dergiler "*Sırat-ı Mustakim, Sada-yı Hak, İslam Mecmuası, Ceride-i İlmiye, Mahvil, Sebil-ür Reşat*"tır.²⁷ II. Meşrutiyet'in ilk üç buçuk yılında 607 gazete ve dergi yayınlanmıştır. II. Meşrutiyetin ilânından, 1918 sonuna kadar, on buçuk yıllık bir dönem içinde ise 918 gazete ve dergi çıkartılmıştır.²⁸

31 Mart olayından sonra 28 Nisan 1909'da basın özgürlüğünün kısıtlanmasıyla ilgili Mebusan Meclisi'ne yeni bir kanun tasarısının sunulmuş olması, büyük tepkilere sebep olmuştur. Bu tartışmalar sırasında, "*Bir ülkede basın ne kadar özgür olursa hükümet de o kadar çok şey duyar. Gazeteler hükümetin kulağıdır. Hükümetin yardımcısıdır. Toplumun ilerlemesini basın sağlar. Basın ne kadar kısıtlanırsa hükümet o derecede sağır olur*"²⁹ gibi açıklamalar yapılmıştır. Basının hükümete rehberlik yapan ve hükümete doğru işler konusunda uyarıcı yazılarına rağmen, basın özgürlüğünü kısıtlayan tasarı, 14 Temmuz 1909'da Meclis tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

II. Meşrutiyet yıllarında Türk basın hayatının ilk gazeteci suikastleri de gerçekleşmiştir. 31 Mart olayının hemen öncesinde Hasan Fehmi Bey öldürülmüştür. "*Basın, halkı her konuda aydınlatmak zorundadır. Gerekirse hükümetin zayıflığını ortaya koyar, kusurlarından, yanlışlarından söz eder. Bizde garip bir ruh hali var. Basın, Osmanlılığın gücünden ve şanından söz ederse görevini yerine getirmiş sayılıyor, bunun dışına çıkıp da bozuklukları ortaya korsa kötü bir yol tutmuş oluyor. Sizi ihanetle, kötü bir amaca hizmet etmekle suçluyorlar.*" diyen Ahmet Samim Bey ve yolsuzlukları ortaya çıkartacak bir kampanyaya girişmek niyetinde olan Zeki Bey de II. Meşrutiyet döneminde öldürülen basın mensupları arasında yer almıştır.³⁰

Mütareke yıllarının basın mensupları; Yunus Nadi, Necmettin Sadık, Falih Rıfkı Atay, Ahmet Emin Yalman, Halide Edip Adıvar, Hüseyin Cahit Yalçın, Reşat Nuri

²⁷ Aslı Yapar Gönenç, *agm*, s. 66.

²⁸ Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul 2003, s. 84.

²⁹ H. Topuz, *age.*, s. 86.

³⁰ H. Topuz, *age.*, ss. 89-91.

Güntekin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ruşen Eşref Ünaydın ve Refik Halit Karay 1960'lara kadar Türkiye'yi etkisine alan bir kuşak olmuşlardır.³¹

Cumhuriyet Dönemi'nin başlarında siyasi mizah dergisi “*Akbaba*” büyük ilgi görmüştür. Bu dönemde yayınlanan önemli dergilerden Resimli Ay'ın kurucusu Zekeriya Sertel dergisinin çıkarılış amacını; “*Resimli Ay'da yayınlanacak makaleler, hikayeler, genel olarak yazılar yalnız dar bir zümrenin edebi zevkine cevap veren yazılar değil, insanların hissi, fikri, dimağı, bedii ihtiyaçlarını doyuran nitelikte yazılar olacaktır*” sözleriyle belirtmiştir. Bu dönemde yayınlanan diğer önemli dergiler; “*Yeni Mecmua, Haftalık Mecmua, Milli Mecmua, Hayat*”, Orhan Seyfi Orhon tarafından yayınlanan “*Güneş*” ve Yusuf Ziya Ortaç tarafından sekiz sayı yayınlanabilen “*Meşale*”dir.³²

Cumhuriyet'in kurucusu Mustafa Kemal, aydınların, toplumu medeni ülkeler düzeyine çıkarmayı bir namus borcu olarak telakki etmesi gerektiğini belirtmiştir. Mustafa Kemal, yaşanan işgal süreçlerinin tekrar etmemesi için eli kalem tutan aydınların yazılarıyla bu konu üzerinde ısrarla durmaları gerektiğini; “*Muallim hanımlarımız, muallim beylerimiz, şairlerimiz, ediplerimiz, muharrirlerimiz aleddevam millete bu felaket günlerini ve onun hakiki sebeplerini açık ve kat'i olarak terennüm edecekler, takrir edecekler, bu kara günlerin dönmemesi için dünya yüzünde medeni ve asri bir Türkiye'nin mevcudiyetini tanımak istemeyenlere, onu tanıtmak zaruretinde olduğumuzu ihtar edecekler*”³³ sözleriyle ifade etmiştir. Bu açıklamalarla Mustafa Kemal, basın mensuplarının da içinde bulunduğu bir gruba, hem ülke içinde yaşayanlara, hem de dünya üzerinde yaşayan diğer milletlere, Milli Mücadele yıllarını ve bu savaşın sebeplerini anlatma misyonu yüklemiştir.

Bir başka konuşmada Mustafa Kemal şunları ifade etmektedir: “*Muhterem Efendiler! Bugünkü parlak neticeye vusul kolay olmadı. Mebde-i hareket ile nokta-i muvasalat arasındaki mesafenin azametini ve istimal edilen zamanın azlığını nazarı dikkat-i alinize arz etmek isterim. Bu husustaki hatıramızı daima kuvvetle muhafaza edelim! Çünkü bu, bizim için müstakbel mesaimizde azim ve metanet membaidir. Her safhası vatan için, ahfad-ı emsalimiz için şerefli hadiselerle dolu büyük bir menkabe-i celadet teşkil eden Anadolu muharebelerinin heyecan bahş tafsilatını lisan-ı tarihe terk*

³¹ Ali Gevgilili, “Türkiye Basını”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Murat Belge (Genel Yönetmen), İletişim Yayınları, İstanbul 1985, 1. Cilt, s. 211.

³² Aslı Yapar Gönenç, *agm*, s. 68.

³³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C: I, ss. 46-48.

ediyorum. Fakat Efendiler! Millet; milletin ruh sanatı, musikisi, edebiyatı ve bütün bediiyatı bu kudsi cidalin ilahi teranelerini müebbet bir vatan aşkının vectleriyle daima terennüm etmelidir."³⁴ Mustafa Kemal bu sözleriyle büyük mücadelelerle kazanılan Milli Mücadele'nin sanat ve edebiyatla canlı tutulmasını istemiştir. Ona göre basın, bütün bir ülkenin moral ve motivasyon kaynağı olacak olan sanat ve edebiyatın yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Vatan aşkının terennümleri de sanat ve edebiyatla açığa çıkacaktır. Sanat ve edebiyatın halka aktarım yollarından birisi ve belki de en önemlisi basındır.

Cumhuriyet Dönemi'nde basınla ilgili ilk kısıtlama ve tartışmaların Cumhuriyet'in ilanından sonra yaşandığını görüyoruz. Bu süreçte İstanbul'da yayın yapan ve hilafet taraftarlığı yapan bazı basın kuruluşları, Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra hilafetin kaldırılması konusunda bazı işaretler almış olmalı ki, halifeliği savunma gereği hissetmişlerdir. Bunlardan ilki 10 Kasım 1923'te İstanbul baro başkanı olan, aynı zamanda eski milletvekillerinden Lütfi Fikri Bey'in halifeliği savunarak, halifenin asla görevinden istifa etmemesini istediği yazısı olmuştur. Ertesi gün aynı gazetede Hüseyin Cahit Yalçın, kaleme aldığı makalede halka şöyle seslenmiştir: *"Hilafet bizden giderse 5-10 milyonluk Türkiye devletinin İslam alemi içinde hiçbir önemi bulunmayacağını, Avrupa siyaseti gözünde de en küçük ve değersiz bir hükümet yerine düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir dirayete lüzum yoktur. Milliyetperverlik bu mudur? Gerçek milliyet hissini kalbinde duyan her Türk hilafet makamına dört elle sarılmak mecburiyetindedir."*³⁵ Hilafetle ilgili tartışmalar, bu ekseninde 3 Mart 1924 tarihinde halifelik kaldırılınca kadar devam etmiştir.

Bu tartışmalar sürerken Emir Ali ve Aga Han adlarındaki iki Hintli Müslüman liderin, halifeliği korumak gerekçesiyle Başbakan İsmet İnönü'ye gönderdikleri mektubun Tanin, İkdâm ve Tevhid-i Efkar gazetelerinde yayınlanması üzerine, bu gazetelerin başyazar ve sorumlu müdürleri (Hüseyin Cahit, Velit Ebuzziya, Ahmet Cevdet) İstiklal Mahkemesine sevk edilmişlerdir.³⁶ Bu davalardan önemli bir sonuç çıkmasa da bu davalar, hükümetin basın üzerindeki caydırıcı etkisini artırmıştır. Hatta bu davanın etkisiyle, hilafet kaldırıldığında ve son halife ailesiyle beraber yurt dışına gönderildiğinde, basın tepkisiz kalmıştır.

³⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C: I, ss. 330-335.

³⁵ Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, s. 135.

³⁶ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, s. 64.

Cumhuriyet Dönemi basınına getirilen ikinci kısıtlama Şeyh Sait isyanı dolayısıyla olmuştur. İndiana Evening ve diğer pek çok ABD gazetesinin de iddia ettiği gibi İngilizlerin Musul petroleri konusunda karlı çıkmak için kışkırttıkları, saltanatın kaldırılması, Ankara'nın başkent yapılması, Cumhuriyetin ilanı ve hilafetin kaldırılmasından memnun olmayanların desteklediği Şeyh Sait isyanı, 13 Şubat-15 Nisan 1925 tarihleri arasında meydana gelmiştir.³⁷ Bu isyanda Doğu'da birçok il, asilerin eline geçmiştir. Bu ortamın da etkisiyle Ankara ve İstanbul'da muhalefetin sesi yükselmeye başlamıştır. Bu süreçte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş, basında hükümete yönelik eleştiriler çoğalmıştır.

Hükümet, hem Şeyh Sait isyanından hem de bu süreçte sesini yükselten muhalefetten rahatsız olmuştur. Hükümete göre muhalefetin ve eleştirinin sırası değildir. Bu *"falsolu sesleri"* susturmak gerekmektedir. Bu düşüncelerle 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu yasalaşmıştır. Kanun'un mecliste tartışıldığı sırada basını ilgilendiren hususlarda CHF'nin ileri gelenlerinden Recep Peker şunları söylemiştir: *"İstanbul gazetelerinin memlekette ne kadar müessese ve makam varsa hepsini tahribe geçtiğini görüyoruz. Şeyh Sait isyanının en birinci müsebbibi bunlardır. Yayın ve telkinleri ile isyanın çıkmasına sebep olmuşlardır. İşte biz bu yılan yuvalarını tahrip etmek ve susturmak azmindeyiz. Bu yılanlar, bu zehirli yuvalar, kanun kuvveti ile dezenfekte edilmedikçe, memleketin rahat yüzü görmesi ihtimali yoktur. İşte bu sebeple bu kanunu yüksek meclisin kabul etmesi bir vatani mecburiyettir."*³⁸ CHF'nin en yetkili isimlerinden birisinin, basını *"yılan yuvaları"* olarak vasıflandırması, hükümetin basına yönelik alacağı tedbirlerin şiddetini göstermesi açısından önemlidir.

Nitekim hükümetin mecliste kabul edilmesini sağladığı Takrir-i Sükûn Kanunu'nun basınla ilgili kısmı şöyledir: *"İrtica ve isyana ve memleketin toplumsal nizamını, huzur ve sükûnunu, güvenlik ve asayişini bozmaya yönelen her türlü teşkilatı, tahrikleri, teşvikleri, teşebbüsleri ve yayınları Hükümet, Reis-i Cumhur'un onayı ile yasaklamaya yetkilidir. Bu fiilleri işleyenleri İstiklal Mahkemelerine verebilir."*³⁹ Görüldüğü üzere bu kanun, sadece ayaklanmanın bastırılmasında değil, aynı zamanda

³⁷ Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Amerikan Basınında Doğu İsyanları 1925-1938", *Akademik Bakış*, Cilt 3, Ankara 2010, Sayı: 6, s. 101.

³⁸ Murat Özgen, "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Örgütler Bağlamında Basın Etiği ve Uygulamanın Tarihçesi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, İstanbul 2012, s. 15.

³⁹ Mehmet Şahin, Kerim Akar, Hanifi Erkul vd., *İstiklal Mahkemeleri (Kanun Gereke ve Genel Kurul Tutanakları)*, Proj. Koor. Doç. Dr. Abdulhekim Koçin, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Cilt:1, Ankara 2015, s. 242.

basının kontrol altına alınması ve muhalefetin denetlenmesinde de etkin bir şekilde kullanılmıştır. Hükümet, Takrir-i Sükûn Kanunu doğrultusunda basını istediği gibi kısıtlamış, birçok basın kuruluşunu değişik gerekçelerle kapatmıştır. Tevhid-i Efkar, Tanin, Sebil-ür Reşat, İstiklal,⁴⁰ Vatan, Orak Çekiç, Aydınlık gibi yayınlar kapatılan basın kuruluşları olmuştur. Pek çok gazeteci de İstiklal Mahkemeleri tarafından yargılanmıştır. Hüseyin Cahit, A. Emin, Cevat Şakir, Ahmet Şükrü, Zekeriya Sertel, Suphi Nuri, V. Ebuzziya, Eşref Edip bu gazetecilerdendir.⁴¹

Takrir-i Sükûn Kanunu değişik sürelerde yapılan uzatmalarla 1929 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Bu kanun yürürlükteyken Mustafa Kemal döneminde kabul edilen 1926 tarihli Ceza Kanunu'nun basınla ilgili bazı maddeleri, basın kuruluşlarını ve basını biraz daha tedirgin etmiştir. Çünkü Ceza Kanunu'ndaki 142. madde aynen şöyleydi: *“Sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmek veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmak yahut memleket içinde mücesses (kurulu) iktisadi ve hukukî nizamları olan herhangi birini devirmek veya devletin siyasî ve hukukî nizamlarını topyekûn yok etmek için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse, 5 yıldan 15 yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Millî duyguları yok etmek veya zayıflatmak için her ne suretle olursa olsun propaganda yapan kimse, 3 yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Yazılı fiiller yayın vasıtasıyla işlendiği takdirde verilecek ceza yarı nispetinde artırılır.”*⁴² Bu kanunla hem her yöne çekilebilecek soyutlukta ve genellikte ifadeler yasalaşmış, hem de fiillerin yayınlarla yapılması durumunda ceza artırımı öngörülerek basın mensupları korkutulmuştur.

Beş yıl kadar yürürlükte kalan ve basınla ilgili önemli hususları içeren 1926 tarihli Ceza Kanunu, büyük oranda Fransız basın kanunundan etkilenilerek oluşturulmuştur. Bu kanundaki basınla ilgili; *“Basın yoluyla halkı suç işlemeye kışkırtmalarda dava sonucu beklemeden hükümet, güvenliği korumak amacıyla gazeteyi kapatabilir”*⁴³ maddesi hükümetin elini basın aleyhine güçlendiren bir içeriğe sahiptir.

İsmet Paşa'nın hükümetin başbakanı olarak; *“Matbuat hürriyetinin zararlarını evvela arkadaşları olan diğer matbuatı bertaraf etmek mecburiyetindedir. Evvelen*

⁴⁰ Nurşen Mazıcı, *Atatürk Döneminde Muhalefet 1919-1926*, Dilmen Kitabevi, İstanbul 1984, s. 153.

⁴¹ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, s. 64.

⁴² Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, s. 160.

⁴³ Mehmet Güneş, *Türk Basın Tarihinde Tekzip Hakkı ve Gelişimi*, Türk Basın Tarihi II. Cilt, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Yayına Hazırlayan: Merve Uğur, Ankara 2018, s. 1431.

matbuat yekdiğerini mürakabe etmelidir. Fena sözler, fena neşriyat memleketin efkarını fena istikamete sevk ediyorsa buna iştirak etmeyen matbuat tek cephe olarak cesurane diğerlerinin üzerine atılmak, mütemadiyen efkarı umumiyeyi tenvir etmek, zehirden kurtarmak lazımdır"⁴⁴ sözleri, basının kendi iç denetimini sağlaması yönünde bir tavsiye niteliğindedir. Tek parti olarak bunu zorla yaptırma şansına sahipken, böyle bir yönetime tevessül edilmesini otokratik uygulamalar içinde demokratik bir örnek olarak değerlendirebiliriz.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasından 37 gün sonra meydana gelen Menemen olayında görüldüğü üzere durumun daha da kötüleşeceğini düşünen Elazığ Milletvekili Fazıl Ahmet (Aykaç), Ordu Milletvekili Ahmet İhsan (Tokgöz) ve Aksaray Milletvekili Ahmet Süreyya (Örgeevren) 5 Temmuz 1931'de TBMM Başkanlığı'na önerge vermişlerdir. Bu önergede geçen ifadeler şöyledir: *"Bazı gazetelerin izledikleri yön, yurttaşların ve yurdun siyasal kavrayış ve uygar vicdanı üzerinde açık bir düşünce haydutluğu yaparak masum ruhları zehirleyecek nitelikler almaya başladı. Şimdiki duruma hiçbir yararı olmadığı gibi geleceğe de birçok tehlikeli durum ve zarar hazırlayan bu felaketli akım karşısında hükümet ne düşünüyor? Ulusal varlığı istilaya başlayan şu zehirli havadan kamunun vicdanı pek acı çekmektedir. Bu yüzden Büyük Millet Meclisinin durumu irdeleyerek bu konuda bir karar vermesini zorunlu görüyoruz."*⁴⁵ Önerge ile basının kamuoyunu yanlış yönlendirdiği belirtilmiş, bunun düzeltilmesi için TBMM göreve davet edilmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk basın kanunu, yukarıda belirtilen önergeden sonra 25 Temmuz 1931 tarihinde kanunlaşan 1881 sayılı Matbuat Kanunu'dur.⁴⁶ Bu kanunun en dikkat çeken maddesi 50. maddesiydi. Bu madde de: *"Memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilir"*⁴⁷ hükmü yer alıyordu. Bu kanunla hilafet, saltanat, komünizm ve anarşizm yanlısı yayınlara yasaklama getirilmiştir.⁴⁸ Kanunun devamında, *"Bu suretle kapatılan bir gazetenin mes'ulleri tatil müddetince başka bir isim ile gazete çıkaramazlar"*⁴⁹ hükmü de karara bağlanmış, gazete sorumlularının da cezalandırılması

⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D:4, C.3, 5 Temmuz 1931, TBMM, Ankara, s. 37.

⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 4, C. 3, 5 Temmuz 1931, TBMM, Ankara, s. 2.

⁴⁶ Şerafettin Turan, *Atatürk, Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2017, s. 541.

⁴⁷ Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Matbaa, Basın ve Yayın*, Literatür Yayınları, İstanbul 2000, s. 185.

⁴⁸ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 66.

⁴⁹ Sulhi Dönmezer, *Basın ve Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1976, s. 35.

yoluna gidilmiştir. Memleketin umumi siyasetine dokunmak gibi soyut bir gerekçe ile gazete ve dergilere katı kapatma kuralları getiren bu kanun, uzun zaman gazetecilerin korkulu rüyası olmuştur.

1931 tarihli Matbuat Kanunu'nda 1932 yılında iki değişikliğe gidildiğini görmekteyiz. Buna göre ilk değişiklikle, yabancı bir ülkede çıkan yayınların ülkeye alınması ve dağıtılmasıyla ilgili Bakanlar Kurulu'nun yasaklama yapabileceğine dair hükümler içeren 51. maddenin kapsamı genişletilmiştir.⁵⁰ İkinci değişiklik ile intihar olaylarının izin alınmadan yayınlanmaması ve gazete sahiplerine ilişkin bir takım hükümler getirilmiştir.⁵¹ 1934 yılında yapılan değişiklik ise yabancı ülkelerde basılan yayınların ülkeye sokulmasında para cezası uygulanmasını içermektedir.⁵²

Osmanlı Devleti zamanında başlayan basın çalışmaları başta olmak üzere, sosyal ve kültürel faaliyetler, dünyanın birçok ülkesinde uygulandığı şekliyle, Türkiye'de de devletin etkisinde ve kontrolünde yürümüştür. CHF, 10 Mayıs 1931 Kurultayı ile birlikte parti devleti politikasına geçmiştir. Bu süreçte birçok kuruluş denetim altına alınmıştır. Basın kuruluşları da bu denetim sürecinden etkilenmişlerdir. 1931'deki Matbuat Kanunu'nun getirdiği sıkı denetim kuralları ile etkisizleştirilen basın, tek parti iktidarı döneminin sonuna kadar, yani 1945'e kadar CHF'nin propagandalarını halka yansıtan aracı bir kuruma dönüşmüştür.

Bu olumsuz durumla birlikte 1930'lu yılların basın hayatında, özellikle de edebiyat ve fikir dergiciliğinin hem sayısında hem de niteliğinde önemli bir artış görülmektedir. Özel girişimle yayınlanan, "*Kadro, Fikir Hareketleri, Varlık, Yedi Gün, Resimli Şark, Yeni Adam ve Kooperatif*" gibi dergilerle, halkevleri tarafından yayınlanan "*Ülkü*" başta olmak üzere yerel araştırma dergileri bu dönemde pek çok yeteneğin yetişmesini de sağlamıştır.⁵³

Basın yayın kuruluşlarının sayı ve kalitesindeki artışın gazete ve dergi tirajlarına yansımaları nasıl olmuştur sorusuna yanıt aramaya çalıştığımızda ise şöyle bir sonuçla karşılaşırız: 1927 yılında matbuatın toplam satışı 45.000 iken, 1937 yılında bu sayı 65.000'e ulaşmıştır. Buna karşılık 1927 yılında 1000 kişi 3.2 gazete almışken, 1928'de

⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D:4, C:8, 14 Mayıs 1932, TBMM, Ankara, s. 136.

⁵¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D:4, C:9, 4 Haziran 1932, TBMM, Ankara, s. 64.

⁵² TBMM Zabıt Ceridesi, D: 4, C: 25, 23 Aralık 1934, TBMM, Ankara, s. 299.

⁵³ O. Koloğlu, *age.*, s. 66.

gerçekleştirilen harf inkılâbından dolayı bu sayı 1.4'e düşmüş, ancak 1937'de 3.9'a yükselmiştir.⁵⁴ Bu dönemde yayınlanan ve bu araştırmaya konu olan dergilerin basım sayılarıyla ilgili elimizde net veriler yoktur. Ancak Kadro Dergisi özelinde bu durumu şu şekilde açıklayabiliriz: Kadro Dergisi, Korkmaz Alemdar'a göre aylık 3.000 adet basılmışken, Yeni Adam Dergisi'ndeki bir yazıya göre, Kadro Dergisi'nin aylık baskı adedi 800'dür.⁵⁵

Araştırma konusunu içeren dergilerden “*Resimli Şark*” Dergisi'nin devamı niteliğindeki “*Evrensel Ay*” Dergisi'nin son sayısında, İsmet İnönü'nün sözleri peşi sıra sıralanırken onun matbuat hürriyeti ve matbuatın demokrasideki yeri ile ilgili sözlerine özellikle dikkat çekilmiştir. İsmet İnönü sözlerinde şunları vurgulamıştır, “*Birinci mesele şudur, matbuat hürriyeti bu asrın en yeni, en müessir milli vasıtalarından biridir. Memlekette matbuat olmaksızın halk idaresinin bulunduğunu farz etmek ihtimali yoktur. ikinci mesele şudur, matbuat hürriyeti iyi kullanılmayan yerde memleketi felaha sevk etmez. Bilakis o memleketin batırılmasını tacil eder. Bugün Türkiye'nin mukadderatını hâkim olan büyük meclisi bu iki zıttı telif vazifesi karşısında bulunuyor. Matbuatın hürriyeti baki kalacak ve matbuat hürriyeti memlekete zarar vermeyecektir. Bu istikamet yalnız hükümetin elinde değildir. Bunu bütün milletin müşterek vazifesi ve müşterek meselesi olarak zihinlere telkin etmek lazımdır. Eğer hocalar kürsülerinde tahsil ettirdikleri çocuklara mütemadiyen zehirli havalar içinde yüzdüklerini görürler ve dört beş şuursuz kendini kaybetmiş küçük ihtiraslara mağlup olmuşlar ki bunları yapabiliyorlar diye mütemadiyen söylemezlerse, eğer bu memleketin hukukşinasları baştanbaşa zehirli olan bu havayı görürler, zerre kadar müteessir olmazlar ve lakayt kalırlarsa İsmet Paşa bu meseleyi nasıl halletsin.*” Basın hürriyeti ve basının kontrol altında tutulmasındaki dengeyi anlatan İsmet İnönü'nün konuşmasındaki diğer önemli hususlar şunlardır: “*Ben denetim yaptığım bir gazeteyi kapatacağım, başkası başka bir düşünceyle kapatacak. Bunun sonu yoktur.*” İsmet İnönü 'ye göre ülkenin hukukçuları, hocaları basın meselesini hükümete bırakırlarsa hükümet kapkara istibdada sevk olabilir. Dergide bu ve buna benzer sözlerle İsmet İnönü'nün sözleri paylaşılmıştır.⁵⁶

⁵⁴ Mustafa Türkeş, *Kadro Hareketi, Uluscu Sol Bir Akım*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999, s. 96.

⁵⁵ M. Türkeş, *age.*, s. 96.

⁵⁶ M.N. Eren, “Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dördüncü Büyük Kurultayı”, *Evrensel Ay Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 53, İstanbul 1935, s. 18.

Sonuç olarak 1930’lu yıllar basın açısından, belli birikimlerin meyvelerini vermeye başladığı yıllardır. Bu yıllar bir taraftan siyaset, kültür, ekonomi, magazin gibi alanlarda yayın çeşitliliği sağlanırken, diğer taraftan da hükümetin basın faaliyetlerine yönelik bazı kısıtlama girişimleriyle geçmiştir. Bu yıllarda basın kuruluşu sayısı artmıştır. Okunma oranını yansıtan tirajlarda da önemli miktarda artışlar yaşanmıştır. Osmanlıdan kalma alışkanlıkla olsa gerek, bu dönemde yayın yapan gazete ve dergiler, devlete bağlı kuruluşlar gibi çalışmışlardır. Hükümetin yaptıklarını eleştirme ve vatandaşın haklarının seslendirilmesi konusunda aktif olması beklenen basın kuruluşlarının, o günün koşullarında bunu yapmaktan geri durduklarını ifade edebiliriz. Araştırmamıza konu olan Kadro, Kooperatif ve Resimli Şark dergileri böyle bir basın ortamında yayın hayatına başlamışlardır.

1.2. Türk İnkılâp Hareketinin Gelişim Süreci ve 1930’lar Türkiye’si Yön Arayışları

“İnkılâp”; diğer adıyla “devrim”, Fransızca “*revolution*” kelimesinden türemiştir. Devrim, eski sosyal-ekonomik-siyasal düzenin ve bu düzene bağlı değer yargılarının yıkılıp, yerine yeni bir sosyal-ekonomik-siyasal düzenin ve bu yeni düzene bağlı değer yargılarının, kuvvet yoluyla tümünü değiştiren kapsamlı dönüşümlerin gerçekleştirilmesidir.⁵⁷ Fransız Devrim Tarihçisi Albert Mathiez’in devrimle ilgili açıklamaları çok daha dikkat çekicidir. Ona göre; “*Gerçek devrimler, siyasal biçimleri ve hükümet adamlarını değiştirmekle yetinmezler, örgütleri değiştirirler ve mülkiyeti kaydırırlar. Büyük devrimler, beklenmeyen bazı hallerin etkisi ile patlak verecekleri ana kadar uzun müddet görünmeyen bir hazırlık devresi geçirirler.*”⁵⁸

Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluşunu hazırlayan Türk inkılâbı, diğer devrimlerle (Fransız ve Rus) karşılaştırıldığında, Türk inkılâbının diğer devrimlere göre daha kapsamlı olduğunu görürüz. Öyle ki Türk inkılâbı iç ve dış büyük güçlüklerin yenilmesiyle doğmuştur. Fransız ve Rus devrimleri kendi iç bünyelerinde yaşanırken, Türkiye önce emperyalizme karşı silahlı bir mücadele vermek zorunda kalmıştır. Mazlum

⁵⁷ Ergün Aybars, “Atatürk ve Devrim’e Bakış”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 7, Ankara 1991, ss. 443-444.

⁵⁸ F. Rezzan Ünalp, *Felsefi Açıdan Atatürk’ün Devrimcilik Anlayışı ve Türk Devrimi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s. 33.

milletler üzerindeki etkisi açısından ele alındığında da, Türk inkılâbı bu yönde en etkili olmuştur.⁵⁹ Ayrıca Türk inkılâbı hem karşı emperyalist bir eylemin, hem de Batılılık ideolojisinin bir birleşimi olması yönüyle de bir ilktir.⁶⁰ Türk inkılâbı, XX. yy'da emperyalizme karşı verilen bağımsızlık mücadelesi olmasının yanında devrime önderlik yapan güçlerin sınıfsal birleşimi ve devrim sonrası oluşan siyasal yapı ve ekonomi politikaları itibarıyla devrimler tarihinde özgün bir yere sahiptir.⁶¹ Her ne kadar içinde belli özgünlükler taşısa da Türk inkılâp hareketinin kökleri Dünya ve Türkiye tarihi açısından geçmiş devrim tecrübelerine dayanmaktadır. XVIII. yy'dan itibaren meydana gelen gelişmeleri değerlendirerek süreci açıklamak daha yararlı olacaktır.

XVIII. yy'da Avrupa'da meydana gelen Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali bütün Dünyanın siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak dönüşümüne sebep olmuştur. Osmanlı Devleti de bu dönüşümden nasibini almıştır. Her ne kadar bu dönüşümler, Avrupa'nın etkisi ve Osmanlı yöneticilerinin talepleri doğrultusunda gerçekleştirilmiş olsa da, Osmanlı halk kitlelerinde değişimin izlerini görmek mümkün olmuştur. Bu etki Osmanlı Devleti'nin bir süre Avrupa'nın yarı sömürgesi haline gelmesine yol açmıştır.

Osmanlı Devleti zamanındaki yenilik çalışmalarının en önemlilerinden sayılan Tanzimat Fermanı ile yeni örgütlenmeler ve bakanlıklar düzenine geçiş, iç yönetimde ise eyalet sisteminden, vilayet sistemine dönüşüm sağlanmıştır. Şer'i mahkemeler dışında yeni "nizami" mahkemelerin ve bunların üstünde yüksek yargı organları olan Danıştay (Şüray-ı Devlet) ile Yargıtay (Temyiz Mahkemesi) oluşturulmuştur. Tanzimat Fermanıyla hukuksal olarak ceza ve ticaret hukukuna ilişkin kanunların hazırlanıp yürürlüğe konulması sağlanmış, eğitim ve öğretim anlamında medreselerin dışında hemen her alanda yeni kurumların ve meslek okullarının açılması gerçekleşmiştir. Yeterli bilgilerle donatılmış yöneticiler ve ebe, hekim, veteriner gibi uzman sayılan meslek insanlarını yetiştiren okullar açılmış, böylece de gerçek anlamda bir Osmanlı bürokrasisinin oluşması sağlanmıştır. Devlet görevlerinin din ve etnik ayırım gözetmeksizin bütün Osmanlı yurttaşlarına açık duruma getirilmesi ile bütün vatandaşlara yönetime katılma hakkı tanınmıştır. Daha da ileri gidilerek yöre halkına il ve ilçe (vilayet

⁵⁹ Ergün Aybars, *Atatürk Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi*, İleri Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, İzmir 1994, s. 18.

⁶⁰ Emre Kongar, *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, 14. Basım, İstanbul 2011, s. 12.

⁶¹ Merdan Yanardağ, *Kadro Hareketi, Dünya'da ve Türkiye'de Ulusçu Sol ve Üçüncü Yol Arayışının İdeolojik Kaynakları*, İstanbul 2012, Destek Yayınevi, 3. Baskı, ss. 21-22.

ve kaza) meclislerine üye olma hakkı tanınmıştır. Tanzimat girişimi, sınırları çizilmiş bir plandan ve onu yürütecek lider kadrolardan mahrum olması, toplumun büyük çoğunluğundan gelen itirazlar ve özellikle de yeni olanla birlikte eskinin de sürdürülmesi gibi bir sorunsalı çözememesinden dolayı bekleneni verememiştir. Bununla birlikte getirdiği yeni kurumlar bir yana bırakılsa da dünyadaki gelişmelere ayak uydurma gereksiniminin yaygınlaşmasına ve anayasal bir siyasal rejime yani “*Meşrutiyet*” e giden yolları açması önemli sonuçlar olarak kabul edilmelidir.⁶² Bu anlamda Türk inkılâbının alt yapısının Tanzimat Fermanı’ndan itibaren oluşmaya başladığı ifade edilebilir. Tanzimat Fermanıyla yapılanlar, mevcudu değiştirme girişimlerinden ziyade, Osmanlı’daki uygulamalarda reform yaparak Batı tipinde ıslahat yapılması şeklinde olmuştur.

Türk inkılâbının alt yapısını oluşturan temel dinamiklerden birisi olan 1839 Tanzimat Fermanı, anayasa benzeri bir nitelik taşır. Islahat Fermanı ise Tanzimat Fermanı’ndaki vaatleri gerçekleştirmeye yarayacak somut reformlar içeren, Tanzimat Fermanı’yla ortaya konan kuralları tekrarlayan, açıklayan ve genişleten bir belgedir. Islahat Fermanı ile ekonomik kalkınma için Avrupa sermayesi ve uzmanları Osmanlı Devleti’ne çağrılacak, Osmanlı’da karma mahkemeler kurulacaktı. Ferman’da Müslüman-Hristiyan eşitliğinin sağlanması konusunda cizyenin kaldırılması ve Hristiyanlar için de askerlik ödevi getirilmesi öngörülüyordu. İngiltere elçisinin 1848’de büyük bir olay haline getirdiği din değiştirme olayı sonunda verilen garanti gereğince, din değiştirenlerin cezalandırılmayacağı ek bir notta açıklanmıştı. Islahat Fermanı’nda “*kimsenin dinini değiştirmeye zorlanamayacağı*” ifadesine yer verilmişti. Islahat Fermanı’nı önceki süreçlerden ayıran temel noktalardan birisi de “*Osmanlılık*” kavramının ilk kez kullanılması olmuştur. Fermana göre Müslüman olmayan halk için hakaret ifade eden nitelendirmeler kullanılmayacaktı. Mahkemelerde Hristiyanların tanıklığı kabul edilecek, tanıklar kendi dinlerinin kitabı üzerine yemin edecekti. Vilâyet ve belediye meclislerinde Müslüman temsilciler yanında Hristiyan temsilcilere de yer verilecekti.⁶³ Genel anlamda Osmanlı topraklarında yaşayan Hristiyanların haklarının

⁶² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, ss. 14-15.

⁶³ Niyazi Berkes, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan, Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2003, ss. 215-216.

geniştirilmiş olması görülmekle beraber, Islahat Fermanıyla, Tanzimat Fermanı'nda getirilen yeniliklerin kısmen de olsa geliştirildiğini ifade edebiliriz.

Sened-i İttifak'tan itibaren, Tanzimat Fermanı ve Islahat Fermanı ile keyfi yönetimler sınırlandırılmış, eşitlik, haklar ve özgürlükler gibi kavramlar Osmanlı Devleti'nde tanınmıştır. Fakat bütün bu gelişmeler Padişah tarafından bir lütuf olarak verilmiş, herhangi bir yaptırım da konulmamıştır. I. Meşrutiyet ve beraberinde yayınlanan Kanun-i Esasi ile bütün hak ve özgürlükler yazılı olarak taahhüt altına alınmış, anayasal güvenceye dayandırılmıştır.

Türk tarihindeki ilk anayasa olan Kanun-i Esasi ile meşruti yönetim kurulmuştur. 1877'de kurulan Meclis-i Mebusan'a bütün Osmanlı halklarının temsilcileri katılmıştır. Böylece tarihte bir benzeri daha olmayan, Türk, Rum, Arap, Ermeni, Sırp, Bulgar, Romen, Arnavut, vs. ulusların temsilcilerinin aynı çatı altında birleştikleri bir meclis meydana gelmiştir. Kanun-i Esasi, ulusal bir ihtilâl sonucu ilan edilmemiştir. Ancak bu anayasa ile tüm halkın siyasi hakları yönünden eşitliği, devlet yönetimine katılması ve meclisi denetlemesi, parlamenter sistemle bir temele oturtulmaya çalışılmıştır.⁶⁴

Bundan sonraki süreçte devleti dağılmaktan kurtarmak için Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımları ortaya çıkartılmıştır. Balkan savaşlarından sonra Osmanlıcılık siyaseti yerine, Türkçülük akımının kuvvetlendiği kabul edilir. II. Meşrutiyetten sonra ise artan şekilde yönetimde söz sahibi olan İttihat ve Terakki Partisi, imparatorlukta bulunan unsurların tek tek bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle beraber, Türklerin sayıca imparatorluğun en önemli ögesi haline gelmeleri dolayısıyla, Türkçülük düşüncesine yönelmiştir.⁶⁵ I. Dünya Savaşı sonunda savaşı kazanan İtilaf Devletlerinin Paris Barış Antlaşması'yla çerçevesini çizdiği antlaşma koşulları İttifak Devletleri tarafından kabul edilmiştir. Bu antlaşmalar çok uluslu bütün imparatorlukların ve Osmanlı Devleti'nin sonunu getirmiştir.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen İttihat ve Terakki Partisi eğitim, sanat, laiklik ve kadın hakları konularında ileri adımlar atmıştır. Bu dönemde takvim ve alfabenin değiştirilmesine çalışılmış, fes yerine orduda yeni bir başlık giyilmiştir. Kur'an Türkçeye tercüme edilerek, cuma hutbelerinin Türkçe yapılması sağlanmıştır. Eğitime çok önem

⁶⁴ E. Aybars, *age.*, ss. 37-38.

⁶⁵ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, Çeviren Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s. 187.

verilmiş, öğretmenler askerlikten muaf tutulmuştur. Türkçe, Türk tarihi ve coğrafyasının öğretilmesine önem verilmiş, kızların lise ve üniversiteye gitmesi sağlanmıştır. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasının uygulanmasını da içeren yeni Adliye Kanunu ve Aile Hukuku Nizamnamesi 1917’de kabul edilmiştir. Gregoryen takviminin kabulü, ağırlık ve uzunluk birimlerinin değiştirilmesiyle ilgili adımlar atılmış, Enver Paşa orduda harf inkılâbı denemesinde bulunmuştur.⁶⁶ Bu anlamda İttihat ve Terakki tarafından gerçekleştirilen yeniliklerin Cumhuriyet’ten sonra, radikal biçimde gerçekleştirilen reformların ilk örnekleri oldukları ifade edilebilir.⁶⁷

Cumhuriyet reformlarının birçoğunun denemelerini yapan İttihat ve Terakki Partisi yöneticileri, I. Dünya Savaşı’ndan sonra ülkeyi terk etmişlerdir. Onlardan sonra iktidarı ele geçiren Hürriyet ve İtilaf Partisi, yapılmak istenen bu inkılâplardan uzak bir siyaset yürütmüştür. Mondros Ateşkes Antlaşmasından sonra İstanbul’un işgal edilmesiyle beraber Mebusan Meclisi kapatılmış, Kanun-i Esasi yürürlükten kaldırılarak, ülke yeniden monarşi ile yönetilmeye başlamıştır. Bu süreçte ülke iki idareyle karşı karşıya kalmıştır. İstanbul Hükümeti iktidarını devam ettirmek için, İtilaf Devletleriyle işbirliği politikaları takip ederken,⁶⁸ Müdafaa-i Hukuk hareketi 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgal edilmesinden itibaren İstanbul Hükümeti’nin yaptığı bütün antlaşmaların yok sayılacağı ilkesine yaslanarak, bağımsızlık yolundaki tüm engellerle savaş kararlılığında mücadele etmiştir.⁶⁹ Stanley Lane-Poole isimli yazarın “*Türk ulusunu şecaat ve adalet yollarına çevirecek kahraman gelmedikçe, Türkiye’nin yeniden gelişeceğini hayal etmek yararsız bir kuruntudan başka bir şey değildir*”⁷⁰ sözlerinde ifadesini bulduğu üzere Türkiye’de iktidarı, liderliğini Mustafa Kemal’in yaptığı Müdafaa-i Hukuk hareketi kazanmıştır.

Müdafa-i Hukuk hareketi, 1922 yılına kadar devam eden silahlı mücadele sonrasında imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması ile Milli Mücadele’nin silahlı mücadele aşamasını tamamlamıştır. Sonrasında İtilaf Devletlerinin Lozan Barış

⁶⁶ E. Aybars, *age.*, s. 146.

⁶⁷ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 276.

⁶⁸ Tefik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu’da (1919-1921)*, C:I, 2. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1981, s. 9.

⁶⁹ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler*, Cilt:2, Mütareke Dönemi, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul 1984, s. 4.

⁷⁰ Mete Tuncay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 332.

Antlaşması'nda ikilik çıkarma durumu ortaya çıkmıştır. İtilaf Devletlerinin barış şartlarını görüşmek için hem İstanbul hem Ankara'dan heyetler çağırması, saltanatın kaldırılmasını kolaylaştırmıştır. Ankara heyeti, Ankara hükümetinin yeni Türkiye'nin tek meşru otoritesi olduğunu öne sürmüştür.⁷¹ Mustafa Kemal, Lozan görüşmeleri öncesinde ortaya çıkan bu sorunu 1 Kasım 1922'de yaptığı sert, tehdit edici ve aynı zamanda devrimci konuşmasıyla çözmüştür. Bu konuşmada Mustafa Kemal, Osmanlı hanedanı tarafından zorla alınan halk egemenliğinin, zorla bu sefer halkın kendisi tarafından teslim alınacağını ifade ederek bu noktada her şeyi göze aldığını ortaya koymuştur: *"Hakimiyet ve saltanat hiç kimse tarafından hiç kimseye ilim icabıdır diye müzakere ile, münakaşa ile verilmez. Hakimiyet, saltanat kuvvetle, kudretle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk Milleti'nin hâkimiyet ve saltanatına, vazülyet olmuşlardı; bu tasallutlarını altı asırdan beri, idame eylemişlerdir. Şimdi de, Türk Milleti bu mütecavizlerin hadlerini ihtar ederek, hâkimiyet ve saltanatını, isyan ederek kendi eline, bilfiil, almış bulunuyor. Bu bir emrivakidir. Mevzuubahs olan; Millete saltanatını, hâkimiyetini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız? meselesi değildir. Mesele zaten emr-i vaki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu behemehâl olacaktır. Burada içtima edenler, Meclis ve herkes meseleyi tabii görürse fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde, yine hakikat usulü hakikat dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir"*⁷² Bu sözler üzerine saltanat TBMM tarafından kaldırılmıştır. Saltanatın kaldırılmasından sonra 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye Devleti, uluslararası alanda varlığı kabul edilen bir devlet olmuştur.

Görüldüğü gibi Türkiye'deki Milli Mücadele, emperyalist Batı'ya karşı bağımsızlık savaşı olmasının yanında, uluslaşma mücadelesinin önünde engel gibi duran Osmanlı Devleti'ne karşı da yürütülmüştür. Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması Türk inkılâbının başarılmaması için gerekli koşullardan ilkinin gerçekleştirilmesi anlamına geliyordu. Şimdi ikinci ve üçüncü aşamada başarılmaması gerekenlere sıra gelmişti. Bunlar işlevini yitirmiş olan Osmanlı kurumlarını tasfiye etmek, eskiyi devam ettirmeye çalışan paslanmış gelenekleri kaldırmak ve üçüncü olarak da bunların yerine çağdaş dünya ihtiyaçlarını karşılayacak yeni kurumlar getirmekti.⁷³

⁷¹ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2006, s. 114.

⁷² M. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, Cilt: 2, İstanbul 1969, ss. 690-691.

⁷³ Enver Ziya Karal, *Atatürk ve Devrim*, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1980, s. 57.

Lozan Barış Antlaşması'yla sağlanan barış sürecinden sonra Mustafa Kemal inkılâplarına hız verilmiştir. Bu süreçteki devrim hareketleri, Türk milleti için, akla ve ilme dayalı evrensel bir medeniyet olan Batı medeniyeti ile kaynaşma, zengin bir senteze ulaşma yolları açmıştır. Bu inkılâplar ile bir taraftan Batı medeniyetine yaklaşıırken, diğer taraftan “*Türklüğe, milli benliğe de kavuşulmuştur*”.⁷⁴ Mustafa Kemal'in Osmanlı Devleti'nde başlayan inkılâp hareketlerini devam ettirdiğini iddia edenler olduğu gibi, Osmanlı Dönemi yenilikleriyle Cumhuriyet Dönemi inkılâpları arasında hiçbir bağlantı görmeyenler de vardır. Ancak geç Osmanlı Dönemi ile erken Cumhuriyet Dönemi yıllarının kültürel, sosyal ve ekonomik yönlerden birbirinin devamı olduklarına ilişkin kuvvetli emareler de mevcuttur.

Lozan Barış Antlaşması'yla savaş dönemi bitmiştir. Ancak Mustafa Kemal'in devrimciliğinde yalnız emperyalizme karşı savaş yeterli değildir. Gerçek kurtuluş ödevi, ulusların kendi istekleri ile kendi güçleri ile yenilenme yollarını bulma özgürlüğüdür. İleri ülkelerle aradaki boşluğu kapatmak, bunu yalnız kendi güçleri ile bulunacak yollardan giderek yapmak kaçınılmaz bir koşuldur.⁷⁵ Bunun için devrim sürecine geçilmesi kaçınılmaz görünmüştür.

Lozan Barış Antlaşması ile sağlanan barış ortamının, inkılâplar için de bir başlangıç olduğu ifade edilebilir. Türk inkılâbı meydana gelişi açısından Fransız ihtilalinden etkilenmiştir. Türk inkılâbında, Fransız ihtilalinin ulusal egemenlik, milliyetçilik, laiklik gibi ilkelerinden esinlenilmiştir. Öyle ki, Mustafa Kemal'in devrim fikri Türk milletin karakterine özgü yeni bir olgudur. Demokrasi anlayışının uygulanmasında Fransa'dan esinlenilmiş ancak bu anlayış Türkiye'de aynen tatbik edilmemiştir.⁷⁶ Fransız ihtilalinden etkilenildiğini ancak Türk inkılâbının kendine mahsus tarafları olduğunu Mustafa Kemal şu sözlerle ifade etmektedir. “*Fransa ihtilali bütün cihana hürriyet fikrini nefh eylemiştir ve bu fikrin halen esas membaı bulunmaktadır. Fakat o tarihten beri beşeriyet ilerlemiştir. Türk demokrasisi Fransa ihtilalinin açtığı yolu takip etmiş, lakin kendine has vasf-ı mümeyyizle inkişaf etmiştir. Zira her millet inkılâbını içtimai muhitinin tazyikat ve ihtiyacına tabi olan ve hal ve bu ihtilal ve inkılâbın*

⁷⁴ Ergün Aybars, “*Atatürk ve İnkılâpçılık*”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi Basımevi, Cilt: 1, Sayı: 2, İzmir 1992, s. 5.

⁷⁵ Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, Adam Yayıncılık, İstanbul 1982, s. 151.

⁷⁶ Taner Arslan, Editör; Recep Boztemur, Alim Yanık, “Mustafa Kemal’de İnkılâp Düşüncesinin Oluşumu ve Gelişimi”, *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Sayı: 53, Ankara 2009, s. 10.

zaman-ı vukuuna göre yapar."⁷⁷ Görüldüğü üzere Mustafa Kemal de Türk inkılâbının özgünlüğü ile birlikte Fransız ihtilalinden büyük oranda etkilendiğini açıklamıştır.

Batı toplumlarının eriştikleri aşamaya hızla varmaya çalışan Türk devrimcileri, siyasal planda laiklik ve cumhuriyetçiliği, ideolojik ve toplumsal planda halkçılık ve milliyetçiliği, ekonomik planda ise devletçiliği kendilerine ilke yapmışlardır.⁷⁸ Türk inkılâpçıları yaptıklarıyla Osmanlı Devleti'nin son döneminde başlanan yenilikleri devam mı ettirmiştir. Yoksa Osmanlı Devleti zamanında yapılanlar yeterli görülmeyip bambaşka bir yola mı girilmiştir. Bu durum uzun zamandır tartışılmaktadır.

Bu tartışmanın birinci tarafında yer alan Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti zamanında yapılan yeniliklerin Osmanlı'yı uçurumun kenarından kurtaramadığını, Türkiye'de yeni inkılâplara ihtiyaç duyulduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: "*Uçurum kenarında yıkık bir ülke. Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar. Yıllarca süren savaş. Ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için aralıksız devrimler.*"⁷⁹ İşte Türk genel devrimine giden yolun kısa bir ifadesi.

Mustafa Kemal liderliğinde gerçekleştirilen ilk inkılâp, saltanatın kaldırılması olmuştur. İnkılâpların en büyüğü ve etkilisi olan Cumhuriyet'in ilanı ise, Ekim 1923'de Meclis'in, Meclis İkinci Başkanlığı ve Dâhiliye Vekâleti için hükümetin gösterdiği adayları seçememesi üzerine, Ali Fethi (Okyar) Hükümeti'nin istifa etmesi ve yeni bir hükümetin kurulamaması üzerine oluşan buhran sonucunda, Cumhuriyet'in ilanı teklifinin 29 Ekim 1923'de kabul edilmesiyle gerçekleşmiştir.⁸⁰

Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı gibi iki büyük inkılâp ve daha nicelerinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesinin geri planında Mustafa Kemal'in devrim kararlılığını görmekteyiz. Mustafa Kemal bu konudaki düşüncesini annesinin mezarı başında yaptığı, milli egemenlikten asla taviz verilmeyeceği, bu yolda gerekirse öleceğini belirtmesi, Konya'da yaptığı "*herkes çekilse, tek başıma kalsam onları yine*

⁷⁷ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 120.

⁷⁸ Emre Kongar, *Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk*, age., s. 368.

⁷⁹ Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, Ankara 2006, s. 397.

⁸⁰ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çeviren; Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s. 243.

tepeler, yine öldürürüm” şeklindeki açıklamaları ortaya koymaktadır. Lozan’ın imzalanmasından iki ay sonra Cumhuriyet’in ilanındaki “*Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz*” kararı, hilafetin kaldırılışıyla beraber İstiklal Mahkemelerinin açılması Mustafa Kemal’in devrimci yönüne işaret etmektedir. Mustafa Kemal’in devrim gerekçesi ise kamu vicdanında gördüğü eğilimdir.⁸¹

Cumhuriyet’in ilanı ile rejimi başarılı bir şekilde değiştiren Mustafa Kemal’in ilke niteliğindeki düşüncesine göre, Cumhuriyet Yönetimi’nin tamamlanması için gerekli esaslar “*Askerlik işlerinin politikadan ayrılması*” ile “*Din işlerinin politikadan ayrılması*” idi. Mustafa Kemal; politik bir kuruluş haline gelmiş olan ve hükümet içinde yer alan Genelkurmay Bakanlığı, İstanbul’da din ve dünya işlerinin bir arada yürütülmesine alışmış bir halife ve Ankara’da hükümetin içinde din işlerinden sorumlu bir bakanlık açmazını çözmek istiyordu. Bu duruma göre, askerlik işlerinin politikadan ayrılabilmesi için önce subayların aynı anda Meclis ve Ordu’da görev almalarının önlenmesi, ayrıca Genelkurmay işlerinin politik bir makam olan “*Bakanlık*” durumundan çıkarılması gerekiyordu. Din işlerinin politikadan ve dünya işlerinden ayrılması için, din işleriyle ilgilenen bakanlığın politik bir makam olmaktan çıkarılması ve halâ padişahlık alışkanlığı içinde dünya işleriyle ilgilenme geleneğinden kurtulamamış olan halifeliğin kaldırılması zorunlu idi.⁸²

Mustafa Kemal, diğer inkılâplarında olduğu gibi halifeliğin kaldırılması konusunda da stratejik bir yaklaşım sergilemiştir. Halifeliğin kaldırılmasından yaklaşık 15 ay önce halifeliğin geleceği ile ilgili Ocak 1923’te İzmit’te belli başlı gazetelerin yazarlarıyla toplantı yapmıştı. Yapılan toplantıda Mustafa Kemal gazetecilere şu soruyu yöneltmişti: “*Her birinizin cevabını ayrı ayrı anlamak istiyorum. Hilafetin geleceği hakkında ne düşünüyorsunuz.*” Verilen cevapların tamamı hilafetin devamının Türkiye’nin lehine olduğu yönünde olmuştu. Mustafa Kemal kararlı bir tavırla onlara şu cevabı vermişti. “*İsmet Paşa’ya bu bahsi açtığım zaman o da sizin söylediğiniz tarzda şeyler söyledi. Fakat hepiniz aldanıyorsunuz. Hilafetin mutlaka kökünden kaldırılması lazımdır.*”⁸³ Nihayet uzun soluklu ancak kararlı duruş meyvelerini vermişti.

⁸¹ Ergün Aybars, “Atatürk ve Devrim’e Bakış”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 7, Ankara 1991, s. 447.

⁸² Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, ss. 15-16.

⁸³ Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yayına Hazırlayan: Erol Sadi Erdinç, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayınları, İstanbul 1997, ss.823-824.

25 Şubat 1924'te Meclis'te din ve devlet ayrımı teklifi tartışılmaya başlanmıştır. Önergede hilâfetin kaldırılması, Şeriye ve Evkaf Vekaleti ile medreselerin kaldırılması maddeleri vardı. Mecliste 25 Şubat'tan 3 Mart'a kadar süren tartışmalardan ve Adliye Vekili Seyyit Bey'in hilâfet hakkında bilgi veren söyleviden sonra bu teklifler kabul edildi.⁸⁴ Yavuz Sultan Selim döneminden beri varlığını devam ettiren halifelik kurumu 3 Mart 1924'de kaldırılmıştı. Halifeliğin kaldırıldığı gün, Şeriye ve Evkaf Vekaleti ile Erkan-ı Harbiyeyi Umumiye Riyaseti kaldırılmış, yerlerine sırasıyla Diyanet İşleri Başkanlığı ve Genelkurmay Başkanlıkları kurulmuştu. Aynı zamanda Genelkurmay Başkanının vekiller heyetinden çıkarılması sağlanmıştı.

Hilafetin kaldırıldığı gün, 3 Mart 1924 tarihinde TBMM, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu kabul etmiştir. Öğretim birliğini kabul eden bu kanuna göre bütün okullar Maarif Vekaleti'ne bağlanmıştır. 8 Nisan 1924'de dinsel mahkemeler kaldırılarak bu kez de yargı organlarının birliği sağlanmıştır.⁸⁵ Cumhuriyet Dönemi'ndeki bütün inkılâplar önceki dönemlerde uzun uzun tartışılmıştır. Esas büyük problem olan saltanat ve hilafet sisteminin kaldırılmasından sonradır ki diğer inkılâpların çözümü kendiliğinden gerçekleşmiştir.⁸⁶

24 Ağustos 1925 günü Ankara'dan Kastamonu'ya doğru yola çıkan Mustafa Kemal, Kastamonu'da Valilik binasına uğramış, kışlaya gidip askeri teftiş etmiş, hastane ve kütüphane ziyaretlerinde bulunmuştu. Vatandaşla yaptığı hasbihallerde konuyu sık sık giyim kuşama getirmişti. 27 Ağustos 1925 günü Mustafa Kemal, gençlik hareketleriyle her zaman ön planda yer almış olan İnebolu'nun Türk Ocağı'nı ziyaret etmişti. Burada geçen diyalogda; *“Bizim kıyafetimiz milli midir? (Hayır sesleri) Bizim kıyafetimiz uygarca ve uluslararası nitelikte midir? (Hayır, hayır sesleri) Size katılıyorum. Deyimimi hoş karşılayın, “altı kaval üstü şişhane” denilebilecek kılık ne ulusaldır, ne de uluslararasıdır. O halde, kıyafetsiz bir millet olur mu? Böyle nitelenmeye razı mısınız? (Hayır, hayır, kesinlikle sesleri) Uygarca ve uluslararası kılık, bizim için, çok cevherli milletimiz için layık bir kılıktır. Onu giyineceğiz. Ayakta iskarpin ya da fotin, bacakta pantolon, vücutta yelek, gömlek, kravat, yakalık, ceket ve bunların tabii tamamlayıcısı olarak başta güneşten koruyucu kenarlı başlık (şems siperli serpuş). Açık söylemek*

⁸⁴ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma, age.*, s. 515.

⁸⁵ Cemil Koçak, *Siyasi Tarih (1923-1950)*, Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, Cem Yayınevi, Ankara 1989, s. 111.

⁸⁶ N. Berkes, *age.*, s. 522.

isterim, bu başlığın adına “şapka” denir.” Bu açıklamalar ve sonrasında mecliste yapılan çalışmalar sonucunda, Kasım 1925’te çıkarılan bir kanunla Sultan İkinci Mahmut’tan itibaren kullanılan fes yasaklandı ve yerine Batı tarzındaki şapka kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁷ İkinci Mahmut zamanında Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa, askeri amaçla getirilen fes zorunluluğunu eleştirmek için “*asıl gereken başa giyileni değiştirmek değil, başın içini değiştirmektir*” demişti. Fes sonradan hem Müslümanlık, hem de Türk olmanın önemli bir ön koşulu haline gelmişti. Mecliste bile fes-kalpak tartışması yaşanmış, meclis başkanı “*isteyen başına ne giyerse giysin*” demişti. Mustafa Kemal de muhtemelen Türk insanının başına şapka giydirmedikçe kafalara sağduyu girmeyecektir yargısına sahip olmuştur. Gerçek olan ise başa giyileni değiştirebilmek, başın içinde bir devrim yapmanın önemli bir adımı ve aracı⁸⁸ olarak görülmektedir.

Mustafa Kemal, Kastamonu nutkunda ayrıca; “*Efendiler ve ey millet; biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler memleketi olamaz. En doğru en hakiki tarikat medeniyet tarikatıdır*” açıklamalarıyla da tekke ve zaviyelerin kapatılabileceğine dair ipucu vermişti. Hükümet de bu açıklamalar ışığında 2 Eylül 1925 tarihli kararname ile tekke, türbe ve zaviyeleri kapatmış, bunlara mahsus kisve ve ünvanların kaldırıldığını ilan etmişti. Bu hususlar 30 Kasım 1925’te çıkarılan kanun ile teyit olunmuştur.⁸⁹

26 Aralık 1925’te TBMM’nin kabul ettiği iki ayrı kanun ile saat ve takvimde birlik sağlanmıştır. 697 sayılı kanun ile günü 24 saate bölen vasati güneş saati (alafranga), ülkede tek resmi zaman ölçüsü olarak kabul edilmiştir. Ancak ezani saat (alaturka) da resmi işlemler dışında isteyenlerce kullanılabilecekti. 698 numaralı ikinci kanun ise, “*Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde resmi devlet takviminde, tarih başlangıcı olarak uluslararası takvim başlangıcı*” nı esas alıyordu. Bununla Miladi/Gregorien (İsevi) Takvim kabul olunuyor ve Rumi 1341 yılı Aralık ayının 31. gününü izleyen günü, 1926 Miladi yılı Ocak ayının birinci günü sayılıyordu. Batılı devletlerle ilişkileri düzenlemeyi amaç edinen diğer yenilik, hafta sonu tatilinin cumadan pazar gününe alınması idi. Haziran 1935’de kabul edilen bir kanun ile hafta tatili cumadan pazar gününe alınmıştır.⁹⁰

Şeriata dayalı hükümler yerine, laik bir düzenleme getiren Türk Medeni Kanunu ise TBMM’de kısa bir görüşmeden sonra 17 Şubat 1926’da kabul edilmiş ve 743 sayı ile

⁸⁷ M. Goloğlu, *age.*, ss. 129-130.

⁸⁸ N. Berkes, *age.*, s. 547.

⁸⁹ Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1981, s. 149.

⁹⁰ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, 3. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara 1995, ss. 198-199.

kanunlaşmıştı.⁹¹ 1926 yılının ilk yarısında ayrıca, bankacılık kesimini yeniden yapılandıran bazı kanunlar meclisten geçirilmiş ve ordu içinde kullanılması hariç, resmi olmayan ünvanların (bey, efendi, paşa gibi) hepsi kaldırılmıştır.⁹²

1928'de devletin bir dini olduğu maddesi Anayasa'dan çıkarıldıktan sonra okul programlarından da zorunlu din öğretimi derslerinin kaldırılmasına karar verilerek 1930'da şehir okullarında, 1933'te köy okullarında uygulanmaya başlanmıştır. 1933'te Eğitim Bakanlığı Örgüt ve Ödevler Kanunu'ndaki, okullarda din öğretimiyle ilgili maddeler kaldırılmıştır. 1928'de Arapça ve Farsça dersleri kaldırılarak bu dillerin öğretimi, üniversite düzeyine taşınmıştır.⁹³

İslamiyet'e geçişten sonra Arapların buldukları işaretler Türkler arasında da kullanılmıştı. Sıfırın (0) nokta (.), beşin (5) de sıfır (0) biçiminde gösterildiği bu işaretler, aynı sisteme dayalı Batı'daki işaretlere benzemiyordu. Dolayısıyla okumada güçlüklerle karşılaşılıyor, bir uyum sağlanamıyordu. 20 Mayıs 1928'de kabul edilen 1288 sayılı kanunla, rakamların yazılışında uluslararası simgelere geçilmiştir.⁹⁴

Bekir Sıtkı Bey (Oransoy), Berlin'de 1908'den beri mevcut olan Türk Kulübü'ndeki diğer gençlerle anlaşarak ve 1920 yılında tanıştığı eski sadrazam Talat Paşa'dan teşvik görerek, önce Almanya'da "*Turan*" isimli öğrenci derneğini kurmuş, sonra Türk Öğrenci Dernekleri Birliği'ni meydana getirmiştir. Bekir Sıtkı Bey ve arkadaşları, okuma-yazmayı kolayca öğretebilecek yeni bir alfabenin kabul edilmesi gerektiği konusunda düşünce birliğine varmış ve 1924 yılında yaptıkları çalışmalar sonunda dokuzu sesli, yirmi biri sessiz olmak üzere 30 harfli bir Latin Alfabesinin "*Türk Alfabesi*" olarak kabul edilmesini uygun görmüşlerdi. Onların bu çalışması, TBMM'de, Latin rakam ve harflerinin kabulünü isteyen konuşmalardan sonra, 1928 yılında Latin rakam ve harflerin kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır.⁹⁵

Arap Alfabesi yerine Türkçenin ses yapısına uygun Latin kaynaklı yeni bir alfabenin kabulü, kültürel bir devrim demektir. Ama öngörülen devrim, bu yeni yazıyı ivedilikle yaygınlaştırmak, bireyi ve dolayısıyla toplumu cehaletten bir an önce kurtarmakla anlam kazanabilirdi. Bu da çok iyi düşünülmüş bir programı, buna uygun bir

⁹¹ Ş. Turan, *age.*, s. 222.

⁹² E. J. Zürcher, *age.*, s. 252.

⁹³ N. Berkes, *age.*, s. 533.

⁹⁴ Ş. Turan, *age.*, s. 200.

⁹⁵ M. Goloğlu, *age.*, ss. 229-230.

örgütlenmeyi ve bunları gerçekleştirecek özverili bir kadroyu gerekli kılıyordu. Bu üç yönlü sorun Millet Mektepleri adı verilen bir uygulama ile çözülmüştü. Böyle bir uygulamaya gidileceğini ilk kez 1 Kasım 1928'de Başbakan İnönü açıklamıştı. Bu konuda hükümetçe hazırlanan kararname Danıştay'ın onayından sonra 24 Kasım 1928'de yürürlüğe girmiştir.⁹⁶ Böylece yeni benimsenen inkılâpların çocukluk çağından itibaren sonraki kuşaklara aktarılması söz konusu olabilmıştır.

Ekonomiyi canlandırmak için de uluslararası ölçü birimlerinin kabul edilmesi gerekli görülmüştü. Osmanlı Devleti döneminde öteki İslam devletlerinde olduğu gibi, ağırlık ölçü birimi olarak dirhem, okka, uzunluklar için de zira/arşın⁹⁷ kullanılmaktaydı. Ancak ağırlık ölçüsünün üst basamakları olan batman/kile⁹⁸ ile uzunluk birimi zira/arşın kesin olarak saptanmadığı için bölgelere göre farklılıklar doğuruyordu. Batılı devletlerle ekonomik ilişkilerin ve ticari alım satımların artması iki tarafta kullanılan değişik ölçülerin birbirine dönüştürülmesinde de güçlükler doğurmaya başlamıştı. II. Abdülhamit'in buyruğu ile konuyu inceleyen Danıştay da, ihtiyaç ve yiyecek maddelerinin okka ile satılmasına ancak resmi dairelerin kilogram kullanmalarının uygun olduğuna karar vermişti. Uzunluk için de arşın ve endazenin⁹⁹ yanında metre de kullanılabilecekti. Böylece ölçülerde ikilik sürdürülmüştü. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki hükümeti, 1869'da kabul edilen kanunu yeniden yürürlüğe koymuştu. Ama büyük karışıklıkların ve sıkıntıların yaşandığı savaş yıllarında bundan da olumlu sonuç alınamamıştı. Bu nedenle 26 Mart 1931'de çıkartılan kanun ile uluslararası ölçü birimlerine geçiş sağlanmıştır.¹⁰⁰ Ölçü sisteminde yapılan değişiklikle Türkiye'nin yönü biraz daha Batı olmuştur. Batı ile kurulan ticari ilişkilerdeki kaos bu değişiklikle giderilmiştir.

Mustafa Kemal, Türkiye'nin bu dönemdeki yön arayışında hükümetin icraatları konusunda İsmet Paşa hükümetine 1930'dan sonra geniş ölçüde serbestlik tanımıştır. Mustafa Kemal her ne kadar hükümet işlerinde geri dursa da yapılan işleri izliyor, fabrikalara, demiryollarına ve santrallere sık sık ziyaret yapıyordu. Modern Türkiye fotoğrafının, fabrikaların kurulduğu yerlerde tesisler, lojmanlar ve parklarla oluştuğunu görmek onu çok mutlu ediyordu. Nazilli'de açılan basma fabrikası ziyareti bunun en tipik

⁹⁶ Ş. Turan, *age.*, s. 211.

⁹⁷ Zira/arşın: Parmak uçlarından dirseğe kadar olan kısma denk düşen uzunluk birimi.

⁹⁸ Batman/kile: Osmanlılar zamanında, 6 okka (7,375 kg) bir batman olarak kabul edilirdi.

⁹⁹ Endaze: Osmanlı devrinde kullanılan 65 cm uzunluğunda bir ölçü birimi.

¹⁰⁰ Ş. Turan, *age.*, ss. 269-270.

örneklerinden birisini oluşturmuştu. Fabrikanın çalıştığını gördüğünde ise tekniğin gücüyle Türkiye'nin eski haraplıktan çıkacağını ve ovaların, dağların fabrika musikisi ile dolabileceğini hayal etmişti.¹⁰¹ Onun mutluluğu ve hayali, Türkiye'nin yönünün sanayisi gelişmiş ve teknik kapasitesi yüksek bir memlekete doğru evrilmeye başlamasına da temel oluşturmuştur.

Zengin bir geçmişe sahip olan Türk kültürünün bütün ayrıntısıyla ortaya çıkarılmasını hedefleyen Mustafa Kemal'e göre, bunu yapmanın tek yolu, tarih araştırmaları için çalışmaktan geçiyordu. Nitekim Mustafa Kemal konuyu ilk kez 23 Nisan 1930 günü toplanan Türk Ocaklarının VI. Kurultayı sonrasında gündeme getirmiş ve bu çalışmaların sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için de bir araştırma cemiyetinin kurulması düşüncesini ortaya atmıştır.¹⁰²

Afet İnan, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşunu tetikleyen durumu şöyle aktarmaktadır: *"1928 yılında, Fransız coğrafya kitaplarının birinde, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci 'secodaire' nevi bir insan tipi olduğu yazılı idi. Kendisine gösterdim. 'Bu böyle midir' dedim. 'Hayır, olamaz, bunun üzerinde meşgul olalım. Sen çalış' dediler"*.¹⁰³ Mustafa Kemal, bu diyalogdan sonra tarih çalışmalarına ağırlık vermiştir. Mustafa Kemal, Türk tarihinin ortaya konması, Türk toplumuna milli tarih şuurunu kazandırmak ve Dünya tarihinin araştırılması¹⁰⁴ için 15 Nisan 1931 tarihinde ismi sonradan Türk Tarih Kurumu olacak olan Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'ni kurmuştur.

Mustafa Kemal, kültürü gericiliğin çaresi olarak görmüş ve inkılâbın daha geniş halk kitleleri tarafından da benimsenmesi için 1931'de halkevlerini ve halkodalarını kurmuştur. 10 Nisan 1931'de Türk Ocakları Olağanüstü Kurultayı'nda, Mustafa Kemal'in de bilgisi ve belki de isteği doğrultusunda, Türk Ocaklarını kapatma kararı alınmıştır. CHF'ye devredilen Türk Ocakları binaları, 19 Şubat 1932'de halkevleri (ve halkodaları) olarak açılmıştır. Halkevlerinin 9 etkinlik kolu vardı: 1. Dil, edebiyat, tarih 2. Güzel sanatlar 3. Temsil 4. Halk dershaneleri ve kurslar 5. Köycülük 6. Spor 7. Kütüphane ve

¹⁰¹ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, Mustafa Kemal 1922-1938*, Cilt: 3, Remzi Kitabevi, İstanbul 2011, ss. 355-358

¹⁰² Seda Bayındır Uluskan, *Atatürk'ün, Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010, s. 241.

¹⁰³ Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", *Belleten*, C. III, Sayı: 10, Ankara 1939, s. 244.

¹⁰⁴ Bayram Kodaman, *Cumhuriyet'in Tarihi ve Fikri Temelleri ve Atatürk*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta 2001, ss. 96-100.

yayın 8. İctimai (toplumsal) yardım 9. Müze ve sergi.¹⁰⁵ Bu anlamda halkevleri, devrimin yayılması ve yetişkin nüfus tarafından benimsenmesi noktasında önemli merkezler olmuşlardır.

1928 yılında yapılan harf inkılâbı, beraberinde yabancı kökenli kelimelerin Türkçeden çıkarılarak yerine yeni karşılıklar bulunması arayışını getirmiştir. Bu arayış, özellikle 1932 sonrası başlayacak olan dilde sadeleşme çabalarının hareket noktası olarak karşımıza çıkmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda hükümet; dilin sınırlarını çizmek, kelime hazinesini belirlemek ile Türkçeden yabancı kelimeleri ayıklamak ve yerine yeni Türkçe karşılıklar bulmak için komisyon oluşturmuştur. Mustafa Kemal aynı günlerde sofrasında dil uzmanları ile uzun süren toplantılar yapmış, dildeki yabancı sözcüklere öz Türkçe karşılıklar bulmaya çalışmıştır. Basında da bu süreçte dil konusunda bir takım faaliyetler yürütülmüştür. Son Posta Gazetesi 12 Ağustos 1931 günü 5 sorudan oluşan anket yayınlayarak kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmıştır. Dil meselesinde daha merkezi ve örgütlü bir çalışma gerektirdiği fikri ağırlık kazanmaya başlamıştır. Sonuç olarak Mustafa Kemal'in inisiyatifi ve himayesinde bir Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması ve Dil Encümeni'nin de bu cemiyete bağlanması kararlaştırılmıştır. 12 Temmuz 1932 günü kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin üyeliğine ise Samih Rıfat (başkan), Ruşen Eşref (kâtip), Celal Sahir ve Yakup Kadri getirilmiştir.¹⁰⁶ Bu oluşumdan sonra Türkiye'nin kültürel dönüşümünde ve yönünü tayin etmede etkin rol oynayacak olan iki kurum Türk Dili Tetkik Cemiyeti ile Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti olarak şekillendirilmiştir.¹⁰⁷

Bir diğer kayda değer iki yenilikten, birincisi bütün Türkler tarafından soyadı almak zorunluluğu, ikincisi bütün devlet ve kamu dairelerinde cumartesi saat 13.00' ten pazartesi sabahına kadar devam eden bir hafta tatilinin kabulü olmuştur. Bu tedbirlerin ikisi de, daha önce başarılmış olanlara kıyasla küçük önemde olmakla beraber, İslam geleneğinden köklü bir ayrılmayı gerektiriyordu. Türklerin, diğer Müslüman ulusların çoğu gibi, aile adı kullanmak geleneği yoktu. Bir kimse doğumunda kendisine verilen kişisel adıyla ve çocukluğunda verilen ikinci bir adla veya babasının adıyla bilinirdi. Soyadları vardı, fakat nadirdi ve genel bir şekilde kullanılmıyordu. Modern bir toplumun

¹⁰⁵ Sina Akşin, *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980*, 1. Cilt, Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1997, ss. 73-74.

¹⁰⁶ S. B. Uluskan, *age.*, ss. 208-213.

¹⁰⁷ Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yayınları, İstanbul 2000, s.16.

daha karışık ve geniş ilişkileri, aile adı sistemini arzuya değer kılıyordu; yeni Medeni Kanunun kabulü bunu hemen zorunlu hale getirmişti. İşte bu gerekçelerle 28 Nisan 1934 günlü bir kanun ile 1 Ocak 1935'den itibaren yürürlüğe girmek üzere, her Türk vatandaşına bir soyadı almak zorunluluğu geldi. Aynı zamanda, eski rejimden kalan bütün gayri askeri rütbelere ve unvanlar kaldırıldı ve yerine “Bay”, “Bayan” sözcükleri kondu. Başbakan, Cumhurbaşkanı'ndan zafer kazandığı yerin ismini aldı ve İsmet İnönü oldu. Mustafa Kemal, “Paşa” unvanını terk etti ve Meclis'ten “Atatürk” ismini aldı. Hafta tatilinin cuma gününden pazar gününe alınması ile iktisadi ve idari yararlar sağlanacağı düşünüldü. Ayrıca bu olay Batı saat ve takviminin kabulünün mantıklı bir sonucuydu.¹⁰⁸ 27 Mayıs 1935 tarih ve 2739 sayılı Kanun'un üçüncü maddesi ile de hafta tatili cuma gününden pazar gününe alınmıştır.

Halil İnalcık'a göre: “*Atatürk Devrimi, Türk-Müslüman toplumunun hayatını temelinden değiştirmiştir. Türkiye’de laikleşme, 250 yıl önce Batı’da olduğundan daha derin sarsıntılar ve şiddetli mukavemetler doğurmuştur: Değişme ani ve sert olduğundan yabancı medeniyete karşı direnmenin bütün birikmiş kuvvetleri harekete geçmiştir.*”¹⁰⁹ Bu yönden değerlendirme yapıldığında Cumhuriyet Dönemi inkılâplarının bir “yeni yöneliş” devrimi olduğu ifade edilebilir.¹¹⁰ Mustafa Kemal; ülkeyi düşman işgalinden kurtaran karizmatik bir lider olarak, hem bu yeni yönelişi, hem de direnç hamlelerini başarılı ve stratejik adımlarla bertaraf etmeyi başarmıştır.

1923'ten 1950'ye kadar ülkeyi tek başına yöneten CHP, yaşanan dönemlere göre farklı politikalar takip etmiştir. 1923-1929 arası liberal ekonomik modeli savunan parti, 1932'den sonra devletçilik ekonomik yapısını benimsemiştir. Aynı şekilde 1930 yılına kadar çok partili hayata geçiş denemeleri yapmış, 1930'lu yıllardan sonra SSCB ve faşist İtalya'dan etkilenecek “*Parti Devleti*” modelini hayata geçirmiş ve “*Milli Şef*” ideolojisini savunmuştur.¹¹¹ Bu dönemde siyaset sınırlandırılmış, kültürel formlarla Türkiye'ye istikamet verilmeye çalışılmıştır. Bu yıllarda ne bir muhalefet oluşumundan ne de kültürel bir seçenek önerisinden bahsetmek mümkün görülmemektedir.¹¹² Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucu akli, demokratik gelişmelerden daha önce ülkenin birlik

¹⁰⁸ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Çeviri: Prof. Dr. Metin Kırıatlı, Ankara 1993, ss. 287-288.

¹⁰⁹ Halil İnalcık, *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul 2007, s. 117.

¹¹⁰ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, age., s.522.

¹¹¹ M. Yanardağ, age., s. 56.

¹¹² K. Kayalı, age., s.16.

ve bağımsızlığının sağlanması, Cumhuriyet prensipleri doğrultusunda kültürel ve toplumsal dönüşümün sağlanmasını öncelemişlerdir.

Türkiye, I. Dünya Savaşı'nda ve Milli Mücadele Dönemi'nde Batılı devletlerle savaşmış olsa bile 1920'li yılların tamamında ve 1930'lu yılların başlarında yönünü Batı'ya çevirmiş bir ülke görünümüne sahiptir. Bu süreçte yapılan inkılaplar, çok partili hayata geçiş denemeleri ve 1932 yılında Milletler Cemiyeti'ne üye olunması bu görünümün yansımalarından olsa gerektir. Türkiye, 1933 yılında Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesinden sonra İtalya'daki Mussolini ve Rusya'daki Stalin hükümetlerinin de etkisinde otoriter yanı kuvvetli bir politika izlemiştir.

1930'lu yıllarda Türkiye'nin yönünü belirlemede Türk-Sovyet ilişkilerinin yoğunluğu, bu etkileşimden bahsetmeyi zorunlu kılmaktadır. Milli Mücadele döneminde Sovyetlerin Türkiye'ye yaptığı destekler Atatürk'ün vefatına kadar meclis açılış konuşmalarında Sovyet dostluğundan bahsedilmesinin bir gelenek halini alması ile sonuçlanmıştır. 1930 yılından sonra Prof. Orloff başkanlığındaki heyetin Türkiye'de sanayinin kurulması noktasında hazırlamış olduğu raporlar ve Sovyetlerin Kayseri ve Nazilli fabrikalarının kurulmasına destek olmaları, İsmet Paşa'nın Rusya ziyareti sırasında sağlanan krediler ve yardımlar Türkiye Rusya ilişkilerini hep sıcak tutmuştu. Londra'da 1933 tarihinde toplanan dünya İktisat Konferansı sırasında gelişen olaylarda da Türkiye ve Rusya birlikte hareket etmişlerdi. Lozan'da düzenlenen Boğazlar rejiminin yeniden ele alınması konusunda Sovyetler Türkiye'nin tezlerini destekler şekilde vaziyet aldılar. 7 Kasım 1935'te dostluk ve tarafsızlık anlaşmasının uzatılması yapılmış, 20 Temmuz 1936'daki Montrö sözleşmesinde Rusya büyük oranda Türk tezini desteklemişti.¹¹³ Bütün bu gelişmeler İkinci Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'nin yönünün belirlenmesinde Rusya'nın önemli bir aktör olarak ön plana çıkmasının ipuçlarını sunmuştur.

Mustafa Kemal yönetiminde Batı yörüngeli Türkiye'nin dış politika anlamındaki yönü barış temelli idi. Ona göre Türkiye'ye saldırmadıkları sürece bütün milletler değerlidir. Ankara'da Romanya Dışişleri Bakanı Titulesko'ya söylediği sözler Türkiye'nin bu konudaki yönünü göstermesi açısından önemlidir. O konuşmasında; *"Dünyanın filan yerinde bir rahatsızlık varsa bana ne dememeliyiz böyle bir rahatsızlık varsa tıpkı kendi aramızda olmuş gibi onunla meşgul olmalıyız. Hadise ne kadar uzak olursa olsun bu*

¹¹³ Ş. S. Aydemir, *Tek Adam, age.*, ss. 392-394.

*esastan şaşmamak lazımdır. Beşeriyetin hepsini bir vücut ve her milleti bunun bir uzvu saymak lazımdır bir vücudun parmağının ucundaki acıdan bütün vücut müteessir olur. İnsan mensup olduğu milletin varlığını ve saadetini düşündüğü kadar bütün cihan milletlerinin huzur ve refahını düşünmelidir. Kendi milletinin mutluluğuna ne kadar kıymet veriyorsa bütün dünya milletlerinin saadetine hizmet etmeye de o kadar çalışmalıdır."*¹¹⁴

Türkiye, barış eksenli yaklaşımını, otoriter ve yayılmacı bir politika takip eden İtalya'nın Habeşistan saldırısı ve Doğu Akdeniz'deki uyguladığı politikalar nedeniyle Doğu ve Batı'da bir takım ittifaklara girişerek sürdürmüştür. Türkiye'nin Balkanlar politikası ve Balkanlardaki ülkelerle olan ilişkisinin yönü karşılıklı anlaşmalara dayanan dostluklara bağlanmıştır. Bu kapsamda yapılan üçüncü Balkan Konferansı Kasım 1933'te Selanik'te yapılmıştır. Arnavutluk, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan arasında gerçekleşen bu toplantıda Balkan Antantı üzerinde anlaşma sağlanmıştır. İtalya, Bulgaristan ve Almanya tehlikesine karşı 9 Şubat 1934'te Atina'da imzalanan Balkan Paktı ile Türkiye batısını güvence altına almıştır. İran, Irak, Afganistan ve Türkiye arasında Tahran'da imzalanan Sadabat Paktıyla ise Türkiye doğusunu emniyete almıştır.

Sonuç olarak dünya tarihindeki devrimsel hareketler incelendiğinde bazılarının önceden planlandığı, bazılarının ise süreç içerisinde şartlar doğrultusunda geliştiği gözlenmiştir. Birinci gruptaki inkılapların altyapıda şekillendiği ve sonrasında üstyapıda sonuçlandığı görülürken, ikinci gruptaki inkılapların üstyapıda şekillendiği ve sonrasında altyapıya sirayet ettirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Buradan yola çıkarak Türk inkılâp hareketinin Rusya ve Fransa'daki devrimlerden farklı olarak fikri hazırlık yapılmadan, Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullara tepki olarak ve Milli Mücadele'nin devamı şeklinde oluştuğu ifade edilebilir. Ayrıca Türk inkılâbının üstten başladığı, zamanla aşağıya doğru yansıtılmak istendiği de değerlendirilebilir.¹¹⁵ Bu anlamda Şerif Mardin'in değerlendirmesi doğrultusunda Türkiye'deki devrim hareketinin yumuşak ideolojiler sınıfına dâhil olduğu belirtilebilir. Şerif Mardin'e göre sert ideolojiler, temel teorik eserlere dayanan içeriği kuvvetli bir yapıda iken, yumuşak ideolojiler fikirden çok, duruma göre vaziyet alışların ön plana çıktığı bir tarzdadır.¹¹⁶ Türkiye'deki devrim

¹¹⁴ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1981, ss. 137-138.

¹¹⁵ Timuçin Faik Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994, ss. 3-7.

¹¹⁶ Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 14.

hareketi, duruma göre vaziyet alışları daha bariz olan, Türk toplumun ihtiyaçlarını çözmeye çalışan eylemsel yanı ağır basan bir oluşumdur. Türk inkılâbı ile yüzyıllardır İslam kültürünün etkisinde kalan Türk kültür ve medeniyeti bambaşka bir yöne kaymıştır. Cumhuriyetle beraber gerçekleştirilen bütün bu inkılâpların Tanzimat, Islahat ve Meşrutiyet Dönemi ıslahat çalışmalarından ayrılan en önemli özelliği ise İslam-Osmanlı temelli olmaları yerine, ulus egemenliği ve bağımsızlık temelli olmalarıdır.

1.3. Dergilerin Yayınlandığı Süreçte Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Durum Analizi

Olayları değerlendirirken dönem koşullarını göz önünde bulundurmak gerektiği gerçeğinden hareketle, bu üç derginin yayınlandığı dönemde Türkiye ve dünyadaki gelişmeleri görmek, gerektiğinde olayları karşılaştırmak, o zaman diliminde yayın yapan basının politikalarını anlamak açısından fayda sağlayabilir. Bu nedenle dergilerin yayın yaptığı zamanı, öncesi ve sonrasıyla mercek altına almak isabetli olacaktır.

I. Dünya Savaşı dünyanın çehresini değiştirmiştir. Bu savaşta ABD, büyük bir güç olarak ortaya çıkmıştır. ABD'nin güçlü devlet olarak ortaya çıkmasının belli başlı sebepleri vardır. Bunlardan en önemli ikisi; savaşta kullanılan silahların büyük çoğunluğunun ABD yapımı olması ve tarımsal ürünlerin ABD'den temin edilmesidir. Bu dönemde Avrupa'da altın stokları tükenmiş, Avrupa, ABD'den ürün bile ithal edemez duruma gelmiştir.¹¹⁷ I. Dünya savaşından sonra bu duruma gelen Avrupa, ABD'de başlayan ve bütün dünyayı etkileyen 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan da etkilenmiş, Avrupa'daki liberal ekonomik sistemler, ekonomik buhranın etkisiyle büyük bir çöküş yaşamıştır. Buna bağlı olarak siyasal oluşumlarda da değişimler yaşanmıştır. Devletçilik veya içe kapalı (kendi kendine yetme) düşüncesi böyle bir ortamda meydana gelmiştir. Bu gelişmelerle birlikte ABD serbest ticarete sınırlamalar getirirken, dünya üzerindeki pek çok ülkede totaliter yönetimler ortaya çıkmıştır. Almanya'da Hitler 1933'te iktidara gelirken, 1930'da Brezilya ve Dominik'te, 1931'de Arjantin ve Guatemala, 1932'de Portekiz'de, 1933'te Uruguay ve Avusturya'da, 1934'te Meksika'da diktatörlük ilan

¹¹⁷ Mehmet Bulut, "1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş", *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, Sayı: 26, Ankara 2003, s. 79.

edilmiştir. 1936'da İspanya, diktatörlükle sonuçlanacak bir iç savaşla karşılaşmış, Rusya'da ise devlet, Stalin iktidarında otoriter bir forma girmiştir.¹¹⁸

Dünyanın siyasi çehresinin değişmesinde büyük etkisi görülen ve ABD'de başlayıp bütün dünyaya yayılan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, arz fazlalığı karşısında talebin düşük kalması ve fiyatlarının hızlı bir şekilde düşmesi şeklinde gerçekleşmiştir.¹¹⁹ Hammadde ihracatçısı durumundaki Türkiye bu ekonomik krizden büyük oranda etkilenmiştir. Ekonomi yönetimi de bu krizi yönetmek amacıyla birtakım girişimlerde bulunmuş, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası'nın kurulumu hızlanmış, tasarruf ve yerli malları haftası uygulaması başlatılmış, sanayi ve ziraat kongreleri düzenlenerek bu krizden çıkmanın yolları araştırılmıştır.¹²⁰ Ekonominin devletçi uygulamalarla düzlüğe çıkabileceğini düşünen Mustafa Kemal ve ekibi, özel sektörün yapamadığını devlet yapsın anlayışı yerine, ülke için yararlı ve gerekli olan işlerin devlet tarafından yapılması görüşünü benimsemişlerdir.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan büyük oranda etkilenmiş bir ülke olarak aslında Türkiye'de yeni bir ekonomik model oluşturma gayretleri 1923 İzmir İktisat Kongresi ile başlamıştır. Bu tarihten 1931 yılına kadar Türkiye'deki ekonomi politikaları, bu kongrede alınan karar süreçleri doğrultusunda ilerlemiştir. İzmir İktisat Kongresi'nden sonra uygulamaya geçirilen liberal ekonomi sistemi yerine, 1930'lardan itibaren devletçilik ekonomi sistemi uygulanmaya başlamıştır. Bu dönemde aşar kaldırılmış, mali reformlar ise devleti, temel gelir kaynaklarından mahrum etmiştir. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve bu zaman diliminde yaşanan kötü iklim koşulları Türkiye'de tarımı olumsuz etkilemiştir. Bir tarım ülkesi olan Türkiye, mali-iktisadi bunalıma düşecek duruma gelmiştir. Dünyanın ve Türkiye'nin karşılaştığı iktisadi problemleri çok iyi değerlendiren Mustafa Kemal ve yakın çalışma arkadaşları ülkenin sosyo-ekonomik yapısına uygun önlemleri 1930 yılının başından itibaren yürürlüğe koymaya başlamışlardır. Devletçiliğin gereği olan ekonomik kanunlar ve kurumlar böylece hayata geçirilmiştir.¹²¹ Türkiye'de o dönemde ticari faaliyetleri etkili bir şekilde yürütebilecek sermaye birikimi

¹¹⁸ Ufuk Özcan, “Kadro Akımı Üzerine Sosyolojik Bir Deneme”, Sosyoloji Dergisi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, Sayı: 3, İstanbul 1992, s. 98.

¹¹⁹ Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010, s. 76.

¹²⁰ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914 2004*, İmaj Yayınevi, Ankara 2004, s. 64.

¹²¹ Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt:2, Ankara 2005, s. 324.

olmadığından, liberal ekonomi politikaları yerine, devlet tarafından desteklenmiş bir ekonomik model uygulanmıştır.

1934 yılında İktisat Vekili Celal Bey'in himayesinde yürürlüğe konulan ve devletçiliğin yansıması ile ortaya konulan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı da dünyadaki ilk ekonomik planlardan birisi olması yönüyle ekonomi alanında yapılan değerli bir girişim olmuştur. Planla, Türkiye'nin tarım ülkesi olmaktan çıkarılıp sanayisi gelişmiş bir ülke olması hedeflenmiştir. Bu kapsamda hammaddesi Türkiye'de olan dokuma, maden, seramik, kâğıt ve kimya sanayisi alanlarında 23 fabrika kurulması hedeflenmiştir.¹²² Devletçilik yöntemiyle planlı ekonomi modelinin önemli bir örneğini sunan Türkiye'nin, ekonomi alanında yaptıklarıyla geri kalmış ülkelere örnek olduğu söylenebilir. Türkiye bu sayede 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın olumsuz etkilerinden çabucak kurtulmuş, milli gelirini artırabilmiştir.

Devletçiliğin Türkiye şartlarına uygunluğu ile ilgili Mustafa Kemal'in şu sözleri Türkiye'nin o günkü koşullarını anlamak için önemlidir. *“Cumhuriyetimiz henüz çok gençtir. Maziden kendine miras kalan bütün hayati işler, zamanın mecburiyetlerini tatmin edecek düzeyde değildir. Siyasi ve fikri hayatta olduğu gibi, iktisadi işlerde de, fertlerin teşebbüslerinin sonuçlarını beklemek doğru olmaz. Mühim ve büyük işleri ancak milletin toplam servetine ve devletin bütün teşkilat ve kudretine dayanarak, milli egemenliğin uygulanmasını ve yürütülmesini düzenlemekle görevli olan hükümetin mümkün olduğu kadar üzerine alıp başarması tercih olunmalıdır. Diğer bazı devletlerin ikinci derecede görebileceği ve fertlerin teşebbüslerine bırakılmasında beis olmayan işlerden birçoğu, bizim için hayatidir ve birinci derecede mühim devlet vazifeleri arasında sayılmalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'ni idare edenlerin, demokrasi esassından ayrılmamakla beraber devletçilik prensibine de uygun yürümleri bugün içinde bulunduğumuz hallere, şartlara ve mecburiyetlere uygun olur.”*¹²³ Mustafa Kemal, demokrasi ve özel teşebbüsün zarar görmeden bu süreçlerin yaşanmasına özellikle dikkati çekmiştir.

Türkiye'de devletçilik, Mustafa Kemal başta olmak üzere, devleti yönetenlerce, özel girişimlerin yapabildiklerini onlara bırakmak, onların yapamadıklarını yapmak ve

¹²² Hüseyin Şahin, *“Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu)”*, Ezgi Kitabevi, Bursa 2012, ss. 58-61.

¹²³ Afet İnan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1969, ss. 447-449.

sonrasında yine özel girişimlere devretmek şeklinde anlaşılmış ve uygulanmıştır.¹²⁴ Buna rağmen özel teşebbüs yatırımlarının yetersizliği, devleti yönetenlerce yabancı sermayeye karşı tavrı da yumuşak tutmuştur. “*Emperyalizme karşı yürütülen bir kurtuluş savaşı sonrasında kurulan bir devletin, yabancı sermayeye karşı gösterdiği bu ılımlı politikanın temel nedeni, bütün sektörlerdeki gerilik ve durgunluktur. Yine de yabancı sermayeye karşı Osmanlı’dan daha farklı bir yaklaşım söz konusudur. Bunun en açık kanıtı da ülke kanunlarına uyulmasının bir ön koşul olarak öne sürülmesidir.*”¹²⁵

Türk inkılâbının kökleşmeye çalıştığı yıllar olan 1930’lu yıllar, yapılan kanuni düzenlemeler ve kurumsal revizyonlarla tek parti rejiminin de yerleşme aşamasıdır. Bu süreçte Türkiye’deki gelişmeleri şekillendiren üç temel olay vardır, bunlar; 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, SCF deneyimi (1930) ve CHF’nin üçüncü kongresidir. Bu gelişmelerle doğru orantılı olarak Matbuat Kanunu (1931), Üniversite Reformu (1933), Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu (1934), İş Kanunu (1936), Cemiyetler Kanunu (1937) ve Ceza Kanunu (1938) ile hak ve özgürlüklerde bir takım kısıtlamalara gidilmiştir.

1930’lar ve öncesinde, Türkiye’deki siyasi yaşama baktığımızda, Takrir-i Sükûn Kanunu’nun 1929 yılında yürürlükten kaldırıldığını görüyoruz. Bununla birlikte Türkiye’nin siyasi yaşamında bir rahatlama olmuştur. Bu yıllar, halkın hükümetten hoşnutsuzluğunun da artmaya başladığı yıllardır. Bunda CHP’nin kuruluşundaki sosyal bölünmüşlükleri sileceği vaadini gerçekleştiremeyişi ve partili olanların kendi menfaat ve kariyerleri doğrultusunda iş yapmalarının yaygın bir algı haline gelmesi önemli bir etkiye sahiptir. CHP gittikçe halktan kopmuştu. Ayrıca Türkiye bu aşamada Mustafa Kemal’in önderliğinde demokratik devletlerden de esinlenerek farklı bir siyasi partiyle ülkede yeni bir iklim ve yeni bir yön oluşturmak istiyordu. Bu fikirlerin onda oluşmasında Makedonya’dan beri arkadaşı Fethi Bey’in İngiltere ve Fransa’daki parlamenter uygulamaları örnek göstermesi etkili olmuştu.¹²⁶ Bu durumun etkisiyle üç siyasi parti kurulmuştur. Bunlardan SCF bizzat Mustafa Kemal’in arzusuyla kurulmuştur. TCAÇP ile ACF, SCF’nin kurulup faaliyetlerinden sonra ondan cesaret alarak ortaya çıkmışlardır.¹²⁷ SCF deneyiminden, Cumhuriyet’in temel prensipleri konusunda

¹²⁴ Server Tanilli, *Uygarlık Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2006, s. 332.

¹²⁵ T. F. Ertan, *age.*, ss. 16-17.

¹²⁶ Ş. S. Aydemir, *Tek Adam*, ss.363-366.

¹²⁷ M. Tuncay, *age.*, ss. 275-286.

anlaşmış, ancak ekonomi konusunda farklı yöntemler öngören iki farklı politikayı savunan, iki partili bir yapının Mustafa Kemal tarafından öngörülen bir sistem olduğu anlaşılmıştır. SCF'nin ekonomik düşünce ayrılığı üzerinden kurgulandığı da ifade edilebilir. Böylece ülkede oluşan ekonomik krizden kurtuluş için bir alternatif görüş oluşacak ve yakınlaşılacak istenen Avrupa'dan da Türkiye'ye yatırım yapılması teşvik edilmiş olacaktı.¹²⁸

ACF ve TCAÇP'ye oranla Ağustos 1930'da Fethi Okyar tarafından kurulan SCF'nin kısa sürede çok büyük taraftar elde ettiği görülmüştür. Durumun ne dereceye ulaştığını Kazım Özalp Paşa şu ifadelerle açıklamıştır: "*Fethi Bey'in İzmir'e gelişi ile Halk Fırkası erimiştir ve Fethi Bey seyahatine İzmir'den Balıkesir'e doğru devam ederken her geçtiği yerde Halk Fırkası'nı söndürerek geçmiştir.*"¹²⁹ SCF'nin Fethi Bey'in de tahminlerinin ötesinde büyümesi ve CHF'nin alternatifi olarak görülmesi üzerine 1930'da fırka, aldığı kararla kendisini feshetmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte ACF, Bakanlar Kurulu kararı ile kapatılırken, TCAÇP komünist eğilimli görülerek faaliyetlerine izin verilmemiştir.

SCF deneyimi ve halkın yeni partiye olan büyük ilgisi, Mustafa Kemal ve CHF'nin ülkedeki durumu anlamalarına katkı sunduğu belirtilebilir. Bu olayla siyasi reformların ekonomik ilerlemeyle birlikte olmadığında, halkta olumlu bir karşılık bulmadığı da tecrübe edilmiş oldu. Her şeyin kendilerine gösterildiği kadar iyi olmadığını anlamış olan Mustafa Kemal, bunu bizzat yerinde görmek için birinci bölümü 17 Mart 1930'da, ikinci bölümü 25 Ocak 1931 tarihinde başlayan geniş kapsamlı iki yurt gezisine çıkmıştır.¹³⁰ Mustafa Kemal'in bu gezilerde hem ülkenin ekonomik ve sosyal durumunu, hem de Türk inkılâbının yeterince içselleştirilmediğini gördüğünü belirtebiliriz. Bu gerekçeyle de ilerde ayrıntılarını işleyeceğimiz ekonomik anlayış değişikliğine ve özellikle de inkılâpların toplumca benimsenmesine yönelik kültürel reformlara ağırlık verdiğini ifade edebiliriz.

SCF'nin kapatılmasından kısa bir süre sonra, 23 Aralık 1930'da ortaya çıkan Menemen olayı da Türk inkılâplarının toplumca yeterince benimsenmediğini göstermesi açısından önemlidir. "*Din elden gidiyor*" propagandası ile halkı kışkırtan ve Derviş

¹²⁸ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çeviren: Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1995, s. 88.

¹²⁹ Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, İstanbul 1982, s. 239.

¹³⁰ Ahmet Ağaoğlu, *Serbest Cumhuriyet Hatıraları*, Baha Matbaası, İstanbul 1969, ss. 25-26.

Mehmet isimli bir kişinin öncülük ettiği bir grup, II. Abdülhamit'in oğlu Selim'i halife yapmak üzere harekete geçmiştir. Grup, kendilerini müdahale etmek için gelen piyade birliği ile de çatışmış, Piyade Birliği Komutanı Kubilay'ı feci şekilde şehit etmiştir. Olay, jandarma birliklerinin müdahalesi ile bastırılmış, isyancılar mahkemede yargılanarak cezalandırılmıştır. Bu olayın bir kısım halk tarafından da desteklenmiş olması CHF yönetimini yürütülecek politikalar konusunda daha hassas olmaya yönlendirmiştir.¹³¹

SCF'nin kapatılmasından hemen sonra, yapılan inkılâplara ve girişimlere karşı ortaya çıkan “*Menemen Olayı*” gibi girişimlerle reaksiyon ve hoşnutsuzluklar belirince, hak ve hürriyetlerde bir takım kısıtlamalara gidildiğini görmekteyiz. Bu süreçte SCF'ye halk yöneliminin çok yoğun olması, aynı zamanda inkılâpların halk tarafından yeterince anlaşılamaması ve halka benimsetilememesi şeklindeki genel kanaat, Türk inkılâbı ve ideolojisinin halka tanıtılması için bir takım araçların kullanılmasını zorunlu kılmıştır.

Böylece 1929 Dünya Ekonomik Buhranı patlak verdiğinde Türkiye'nin önünde belirmiş olan iki yoldan birincisi olan demokratik hak ve özgürlüklerin iadesiyle rejimin yumuşatılması şeklindeki seçeneğin uygulanmasından vazgeçilmiştir. İkinci seçenek olarak düşünülen rejimin sertleştirilmesi seçeneği daha kuvvetli bir şekilde kendini göstermiştir. SCF'nin kurulması ile birinci yol denenmiş, ancak sonuçları beklenen şekilde olmayınca, ikinci yol, yani rejimin sertleştirilmesi uygulanmıştır.¹³²

Rejimin sertleşmesinde CHF'de, üçüncü kongre öncesinde meydana gelen değişikliğin de çok önemli bir payı oldu. Bu değişiklik CHF'yi de, devleti de etkiledi. Otoriter eğilimleri ile tanınan ve daha önceden de iki kez bu göreve getirilmiş olan Recep Peker, üçüncü kongre öncesinde CHF Genel Sekreterliği'ne görevlendirilmiştir. Recep Peker, partinin öncelikle hükümet ve devamında da devlet üzerinde güçlü bir denetim kurabilecek ölçüde teşkilatlı bir siyasi oluşum şeklinde örgütlenmesi için özel bir çaba sarf etti. Halkçılık, devletçilik, inkılâpçılık gibi Atatürk ilkeleri ile tek parti gibi konularda birçok konferans veren Recep Peker, kendi görüş, yorum ve önerilerini parti örgütüne ve topluma benimsetebilmek için CHF Halk Hatipleri Teşkilatı'nın kurulmasına da öncülük yapmıştır.¹³³ Ayrıca bu dönemde CHF'nin ilk defa parti programını halkla paylaşması sağlanarak, halkevleri ve Halk Hatipleri Teşkilatları aracılığıyla halkın parti

¹³¹ F. Ahmad, *age.*, ss. 89-90.

¹³² Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Doğan Yayınları, Ankara 1971, s. 207.

¹³³ C. Koçak, *age.*, ss. 113,114.

programından haberdar edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.¹³⁴ Böylece rejim uygulamaları sert bir şekilde uygulamaya konulurken, aynı zamanda değişik bilgilendirme platformlarıyla halkın bilgilendirilmesine önem verilmiştir.

Kongre öncesi meydana gelen yukarıdaki değişiklik parti ve dolayısıyla devlet politikalarını köklü bir şekilde değiştirme potansiyeli taşıırken, önemli birkaç değişiklik de kongre esnasında gerçekleşmiştir. Bunlardan birisi ve belki de en önemlisi Türk Ocakları yerine halkevlerinin kurulması olmuştur. Bundan sonraki süreçte halkevleri, inkılâpların bütün toplum katmanlarınca özümsemesini amaçlayan önemli bir oluşum halini almışlardır. Köylerde, halkevlerinden kapsam olarak daha sınırlı faaliyetleri olan halkodaları kurulmuştur. Sayıları beş binleri bulan bu yapılanma, Türk inkılâbının topluma nüfuz etmesini sağlamaya dönük eylemler planlayıp, uygulamaya koymuştur.

Mayıs 1931 tarihli III. CHF Kurultayı'nda alınan ikinci önemli karar, CHF'nin, daha önceki kurultayda değiştirilemeyeceği ifade edilen Cumhuriyetçilik, Laiklik, Halkçılık ve Milliyetçilik ilkelerine, İnkılâpçılık ve Devletçiliğin de eklenmesi olmuştur. Böylece altı ok, CHF'nin temel ilkeleri olarak ilk kez III. Büyük Kongre'de resmen benimsenmiştir.¹³⁵

Tek parti iktidarının, Recep Peker'in genel sekreterliği süresince, bütün toplumsal güçleri kendi bünyesinde birleştirdiği ve Türk inkılâbının belirlediği ilkeler doğrultusunda parti ile devleti birleştirme yönüne evrildiği ifade edilebilir. 1935 CHP Kongresi'nde Parti Genel Sekreteri'nin aynı zamanda İçişleri Bakanlığı görevini de yapması, CHP il başkanlarının aynı zamanda valilik yapması bu bütünleşmenin cisimleşmiş halidir.¹³⁶ 1937 yılındaki parti ilkelerini oluşturan altı okun Atatürk ilkeleri olarak anayasaya girmesi ve devletin de temel ilkeleri haline gelmesi ile parti devleti olma konusundaki son adım da atılarak süreç tamamlanmıştır diyebiliriz. Takrir-i Sükûn kanununun kaldırıldığı 1929 yılından 1935 yılına kadar, gerek basın yaşamında, gerekse de düşünce hayatında kısmen çeşitlilik ve zenginlik yaşanmıştır. Fakat zamanla tek parti iktidarının otoriter eğilimleri ve diğer örgütlenmeleri kendi bünyesine alma girişimleri sonucunda bu zenginlik ve çeşitliliğin azalma eğilimine girdiğini de ifade edebiliriz.

¹³⁴ M. Tuncay, *age.*, s. 329.

¹³⁵ Tuncay Dursun, *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara 2002, s. 47.

¹³⁶ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1967, s. 68.

Bu dönemdeki örgütleri kendi bünyesine alma girişimlerinin, bazı sivil toplum kuruluşlarının kapatılmasına kadar vardığını görüyoruz. Bu kurumlardan Türk Kadın Birliği, kadınların siyasal, sosyal, ekonomik hak ve kazanımlar elde etmesi için uğraş veren bir kurum olmuştur. Kadınların milletvekili seçimlerine katılma hakkı elde etmesinden sonra varlık sebebinin ortadan kalktığı düşünüldükten sonra dernek üyelerince feshedilmiştir.¹³⁷

Türk Matbuat Birliği, İhtiyat Zabıtları Birliği ve Mason Cemiyeti de bu dönemde faaliyetlerini askıya alan kuruluşlar olmuşlardır. Mason cemiyetinin kapatılması özellikle içerde ve dışarda ses getirmesi yönünden önemlidir. Mustafa Kemal, mason cemiyetini milliyetçi yapıda gördüğünden ve milliyetçilik yapan başka kurumların da varlığını gerekçe göstererek kapatmıştır.

1933 yılındaki üniversite reformu da bu dönemde Türkiye’de meydana gelen önemli hadiselerden birisidir. Bu reformla Türkiye hem çağdaş bir eğitim kurumuna kavuşmuş, hem de inkılâplar sırasında yeteri kadar destek alınamayan bir kurum kapatılarak, yeni inkılâpların Türk insanına etkili bir şekilde sunulabileceği aydınlardan oluşan yepyeni bir yapılanma oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu kapatma ve dönüştürme faaliyetleriyle otoriter yönü kuvvetlenmiş olan ayrıca parti devleti biçimine dönüşmüş olan tek parti yönetimindeki İsmet Paşa Hükümeti’nin, siyasal, sosyal ve ekonomik olarak Rusya’dan ve Mussolini İtalya’sından etkilendiğini görüyoruz. Türkiye’nin bu dönemdeki sosyo-ekonomik yapısını ortaya koymada Rusya ve İtalya’nın etkisiyle oluşmuş olan şef kavramının da büyük bir etkisi olduğunu ifade edebiliriz. Bu süreçte üç ülkedeki benzerliğe, serbest piyasa ekonomik sistemlerine yönelik üç ülkede de ortaya çıkan tepkiler örnek gösterilebilir. Bu tepkilerden bazıları dergiler etrafında toplanan yazar ve düşünürler tarafından yansıtılmıştır. Araştırmada inceleyeceğimiz iki dergi (Kadro, Kooperatif) serbest piyasa ekonomisine karşı çıkmışlar, hararetli bir şekilde devletçiliği ve planlı ekonomiyi savunmuşlardır. Araştırmanın bundan sonraki kısımlarında bu iki dergiyle birlikte Resimli Şark Dergisi’nin önce tanıtımı yapılacaktır, sonra da ve içerikleri konusunda bilgi paylaşımında bulunulacaktır.

¹³⁷ F. Ahmad, *age.*, ss. 129-130.

İKİNCİ BÖLÜM

KADRO, RESİMLİ ŞARK VE KOOPERATİF DERGİLERİ

Zeki Velidi Togan; “*Tarihçi, yalnız fiziki hadiselerin tesirini tespit ile iktifa etmeyip ruhi amilleri ve onlar arasındaki mu’dil illi (causal) bağılıkları araştırmak mecburiyetinde olduğundan vazifesi ağırdır*”¹³⁸ demek suretiyle olayların derinlemesine tahlil edilmesi gerektiğini belirtmektedir. İncelememize konu olan 1932-1935 yılları arasında yayınlanan dergiler vesilesiyle Türk inkılâbının, toplumdaki ve basındaki yansımaları açıklanmaya çalışılmıştır. Üç dergi arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konarak, analitik değerlendirmeler yapılmaya çalışılmıştır. Aşağıda üç dergi ile ilgili değerlendirmelere yer verilerek, Türk toplumunun toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel eğilimleri ortaya konularak bir dönemin fotoğrafı çekilmiştir.

1932-1935 yılları, Türk inkılâplarının büyük çoğunluğunun tamamlandığı ve bazılarının da bu süreçte yapıldığı yıllardır. Bu çalışmayla basın kuruluşlarının halkın nabzını tutma ve halka yön verme gibi özelliklerinden dolayı, bu dönemde çıkarılan dergilerdeki Türk inkılâbının yansımaları anlaşılmaya çalışılacaktır.

Öyle ki 1930’lu yıllarda Türkiye, ekonomik olarak büyük sıkıntılarla yüz yüzedir. Anadolu, savaşlarda yıkılmış, Anadolu insanı harap ve bitap düşmüştür. Savaş sonrası, tarımda yeterli işgücü sağlanmış sektör, 1923 sonrasında iyileşmiştir. Ticaret ve endüstri ise istenen düzeyde geliştirilememiştir. Bu aşamada toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde ticaret, endüstri gibi alanlarda Türk insanının kendisini geliştirmesi için bir dizi karar alınmıştır. 1930’lu yıllara kadar Türkiye’nin ekonomi yönetimi, İzmir İktisat Kongresi’nde çıkan kararlara göre olmuştur. İzmir İktisat Kongresi’nde alınan en önemli karar; Devletin, özel sektörü desteklemesi ve özel sektörün gelişmesini sağlayarak, altyapı tesislerini kurması ve özel sektörün yetersiz kaldığı alanlarda yatırım yapmasıdır.¹³⁹ Yani liberal bir kalkınma yolu önermiştir.

Ermeni ve Rumların büyük çoğunluğunun I. Dünya Savaşı ve sonrasında Türkiye’den çıkmalarıyla birlikte ülkedeki mali, ticari, teknolojik ve yönetsel alanlardaki birikmiş bilgi ve beceri azalmıştır. Onların Türkiye’den çıkışıyla birlikte

¹³⁸ Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul*, Enderun Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul 1985, s. 15.

¹³⁹ M. Yanardağ, *age.*, s. 52.

uluslararası ticaretteki önemli bir ağdan mahrum kalınmıştır. Devlet, bu aşamada ekonomik kaynak olarak Düyun-u Umumiye'den kalan bazı tekelleri işletmiştir. CHF Hükümeti, 1930'lara kadar ülkeyi, liberal ekonomi politikaları ile yönetmeye çalışmıştır. Bununla birlikte, “*millî burjuvazî*” oluşturulmaya çalışılarak, Rum ve Ermenilerden boşalan yerlerin doldurulması için de çaba gösterilmiştir. Ancak liberal politikaların da ekonomiyi iyi yola sevk edemediğini gören Mustafa Kemal, Hasan Rıza Soyak'a durumu şöyle aktarmıştır; “*Bunalıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalıyorum. Görüyorsun ya her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyorum. Her taraf derin bir yokluk, maddi manevi perişanlık içinde.*”¹⁴⁰

Bu aşamada dünya krizinin başladığını gören CHF, liberal politikalardan vazgeçerek 1932 yılında “*devletçilik*”i ekonomi politikalarının temeli yapmıştır. Burada yapılmak istenen, devletin özel sektörün gücünün yetmediği alanlarda yatırım yapması ile birlikte, bir nevi devlet kapitalizmi oluşturmaktır. Diğer taraftan tarımın dünya buğday fiyatlarındaki düşüşten olumsuz etkilenmesi sonucunda Türkiye'deki tarım, devlet satın almalarıyla desteklendi. Böylece Devlet, Türk ekonomisinde en büyük güç haline geldi. Devletçilik Türkiye'de, kapitalizmin gelişmesine ve Türk burjuvazinin sermaye birikiminin sağlanmasına ve sistemin biçimlenmesine damgasını vurmuştur.¹⁴¹ Devletçilik politikaları zaman içerisinde olumlu sonuçlar doğurmuş ve 1930'lu yılların sonlarında ekonomide iyileşmeler de görülmeye başlamıştır. Bu aşamada çıkan II. Dünya Savaşı, Türk ekonomisinin tekrar bozulmasına sebep olmuştur.¹⁴²

Devletçiliğin uygulandığı aşamada Türkiye ve Türk inkılâplarının gelişim süreci, üç dergi okumasıyla ele alınarak anlaşılmaya çalışılacaktır. Kadro Dergisi ile Türk inkılâbının resmi yayın politikası ve yapılan inkılâpların resmi yollardan yansımalarının nasıl olduğu anlaşılmaya çalışılırken, Kooperatif Dergisi ile inkılâpların ekonomi boyutu, Resimli Şark Dergisi ile inkılâpların sosyal yönü değerlendirilecektir.

¹⁴⁰ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 2004, s. 389.

¹⁴¹ Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yayınları, Ankara 1982, s. 2.

¹⁴² Erik Jan Zürcher, *Savaş, Devrim ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928*, Çeviren Ergun Aydınoglu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 105.

2.1. Kadro Dergisi

Türk inkılâbının ideolojisi olarak kurgulanan “*Kemalizm*” kavramını sistematik olarak Türk düşünce tarihine kazandıran ve onu işleyen ilk dergi ‘*Muhit Dergisi*’dir. Bu anlamda Muhit Dergisi, Kadro ve Ülkü dergilerinin öncülüğünü yapmıştır.¹⁴³ Muhit Dergisi’nin açtığı bu yolu daha ileri noktalara taşıyan Kadro Dergisi olmuştur. Kadro Dergisi’nin yayın politikasını, Şevket Süreyya’nın 15 Ocak 1931’de Ankara Türk Ocağı’nda verdiği “*İnkılâp ve Kadro*” isimli konferans şekillendirmiştir. “*İnkılâp ve Kadro*” konulu konferans, Kadro hareketinin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.¹⁴⁴ Burada Şevket Süreyya’nın ortaya koyduğu düşünceler Kadro Dergisi’nin ideolojik omurgasını oluşturmuştur.¹⁴⁵ Öyle ki buradaki konferansta Şevket Süreyya; Türk inkılâbının genişlemesi gerektiğini belirtmiş, devrimin tarafsız bir düzen olmadığını ifade ederek, içinde yaşayanların taraftar olsunlar veya olmasınlar ona uymalarının zorunluluğuna işaret etmiştir.¹⁴⁶ Aynı konferansta Şevket Süreyya, inkılâbın ideolojisinin tespit edilmesi gerektiğine değinerek, bu işi, rehberlik vazifesi görebilecek olan az sayıda, ancak idealist bir aydın kadrosunun başarabileceğini iddia etmiştir.¹⁴⁷

Ortaya koyduğu düşünceleriyle Kadro Dergisi’nin temelini oluşturan ve Kadro’da yazdıklarıyla önemli bir yer edinen Şevket Süreyya¹⁴⁸, 1897 yılında Edirne’de doğmuştur. Göçmen bir ailenin çocuğudur. Babası padişaha bağlı bir kişiyken subay olan iki ağabeyi Sultan Abdülhamit karşıtı ve Meşrutiyet yanlısıdır. Şevket Süreyya, I. Dünya Savaşı sırasında Kafkas cephesinde yedek subay olarak görev yapmıştır. Turancı düşüncelere sahip olan Şevket Süreyya, I. Dünya Savaşı’ndan sonra öğretmen olarak Azerbaycan’a gitmiştir.¹⁴⁹ 1920’de Doğu Halkları Kurultayı’na katılmış, TKP’ye üye olmuştur. Moskova’da kurulan KUTVA’da bir müddet eğitim görmüştür.¹⁵⁰ Türkiye’ye döndükten sonra komünist faaliyetleri gerekçe gösterilerek 1925 yılında tutuklanmış, 10 yıl ceza almıştır. Bir buçuk yıl sonra aftan yararlanıp hapishaneden çıkmıştır. 1927’de TKP’den ihraç edilen Şevket Süreyya, Türk inkılâbına yakın hareket etmeye başlamış ve çeşitli memuriyetlerde bulunmuştur. 1932 yılında kurulan Kadro Dergisi’nin öncülüğünü

¹⁴³ Temuçin Faik Ertan, “Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm’de Öncü Bir Dergi: Muhit”, *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, Ankara 1997, ss. 23-25.

¹⁴⁴ Temuçin Faik Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, age., s. 59.

¹⁴⁵ M. Yanardağ, age., s. 112.

¹⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, İstanbul Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, s. 73.

¹⁴⁷ Ş. S. Aydemir, age., ss. 43-44.

¹⁴⁸ K. Kayalı, age., s.15.

¹⁴⁹ M. Yanardağ, age., ss. 82-84.

¹⁵⁰ M. Türkes, age., ss. 69-75.

yapmıştır. Şevket Süreyya, Kadro Dergisi'ne öncülük yaparken bir ideoloji oluşturmayı hedeflemiştir. Ancak “*İnkılâp ve Kadro*” isimli kitapta ve Kadro Dergisi'nde yayınlanan yazılarında “*Kemalizm*” kelimesi yerine, “*Türk İnkılâbı*” ve “*Milli Kurtuluş Hareketi*” ifadelerini kullanmayı tercih etmiştir. 1936 yılına kadar Ankara Ticaret Mektebi Müdürlüğü yapan Şevket Süreyya, 1951 yılında DP tarafından görevden alınıncaya kadar değişik memuriyetlerde bulunmuştur. DP'nin son dönemlerinde partiyi destekleyen Ankara Telgraf Gazetesi'nde yazılar yayınlamıştır. Atatürk, İnönü, Menderes ve Enver Paşa'nın biyografilerini kaleme alan Şevket Süreyya, 1960'ların önemli sol dergisi olan Yön Dergisi'nde de yazıları yayınlanmıştır. Cumhuriyet Gazetesi'nde köşe yazarlığı yapan Şevket Süreyya, 1976 yılında vefat etmiştir.¹⁵¹

Şevket Süreyya'nın 1931 yılında Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmayı destekleyen bir düşünce de Benedict Anderson tarafından paylaşılmıştır. Ona göre ulus devlet oluşturma sürecinde eski sosyal ve politik sistem çöktüğünde, politik otorite ve seçkinler tarafından yeni bir politik ve sosyal düzen inşa edilir.¹⁵² Bu düzen Türk inkılâbıyla inşa edilmiştir. Kadro Dergisi de bu politik ve sosyal düzen inşası sürecinde rol oynaması düşünülen bir araçtır.

Kadro hareketi olarak da isimlendirilen Kadro Dergisi; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yön arayışı içerisinde olduğu, ideolojisini felsefi temellere dayandırmak anlayışı içerisinde olduğu bir dönemde ortaya çıkmıştır. Öncelikli rolü Türk inkılâbının düşünsel temellerini yapmak, Milli Mücadele'yi teorik bir çerçeve içerisine almak, ideolojik anlamda da komünizm ve faşizm dışında üçüncü bir yol oluşturup, Dünyada öncü bir düşünce akımı oluşturmaktır. Aslında Kadro hareketi, CHF yöneticileri dâhil kimse tarafından Türk inkılâbına ideolojik çerçeve oluşturmak noktasında görevlendirilmemiştir. Bu hareket, kendiliğinden ortaya çıkmış ve geri bırakılmışlık zincirinin kırılarak gelişmenin sağlanması ile bu gelişmenin ulusal özelliklerle nasıl uyum içerisinde çalışacağını göstermek misyonuyla yola çıkan bir harekettir.¹⁵³ Hatta ilerleyen aşamalarda CHF'nin, kendi ideolojisini oluşturmak, kadrolarını desteklemek ve halka Türk inkılâbını anlatmak için Ülkü Dergisi'ni de yayınladığını görmekteyiz.

¹⁵¹ İlhan Tekeli, *Anlatabildikleri ve Anlatamadıkları İle Yaşam Öyküleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, ss. 101-117.

¹⁵² Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler*, Çev. İskender Savaşır, Metis Yayınları, İstanbul 1993, s. 160.

¹⁵³ M. Yanardağ, *age.*, s. 123.

Mustafa Kemal başlangıçta temkinli yaklaştığı Kadro hareketine bir müddet destek verdi. Ancak belli bir süre sonra dış politika açısından bu dergiyi sakıncalı bulduğu için ve Batı ile ilişkilerin düzgün tutulması gerektiği düşüncesiyle, Türkiye'nin “devrim havariliği” yapmasının çok mantıklı olmadığını düşünmüş ve Kadro hareketinden desteğini çekmişti. Ayrıca Mustafa Kemal devletçilik konusunda Kadro hareketinden farklı düşünüyordu. Sosyalizm veya komünizmde olduğu gibi serbest iktisadi teşebbüslerin hiç olmadığı bir ekonomik model onun kafasında yoktu. Ona göre Türkiye'de sermaye birikimi eksikti ve devletin girişimcilik anlamında önyak olmasına ihtiyaç vardı. Bunun ancak “*mutedil devletçilikle*” sağlanacağını düşünüyordu. “*Mutedil devletçiliği*” ise şöyle tarif ediyordu: “*Türkiye'nin tatbik ettiği devletçilik sistemi, on dokuzuncu asırdan beri sosyalizm nazariyecilerinin ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin ihtiyaçlarından doğmuş, Türkiye'ye has bir sistemdir. Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususî teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak; fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleket ekonomisini devletin eline almak. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, Türk vatanında asırlardan beri ferdi ve hususî teşebbüslerle yapılamamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve kısa bir zamanda yapmağa muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz bu yol, görüldüğü gibi liberalizmden başka bir yoldur.*”¹⁵⁴ Mustafa Kemal'in bu sözlerinden liberalizm ve komünizm dışında bir üçüncü yol arayışında olduğu anlaşılmaktadır. Devletçilik olarak tezahür eden bu yol, Korkut Boratav'a göre Cumhuriyet Türkiye'sinde kapitalist sermaye birikiminin özel bir uygulaması olarak ortaya çıkmıştır.¹⁵⁵

Şevket Süreyya, Kadro hareketinin ideolojisini oluşturmaya çalışan ekibin beyni olarak 1968 yılında ikinci baskısı yapılan “*İnkılâp ve Kadro*” isimli kitabına yazdığı önsözde hareketin geldiği noktayı şu şekilde açıklamıştır: “*İnkılâbımız kendi devrinde, kendi akışı içinde önderlerini, kahramanlarını yarattı, fakat yorumcularını, nazariyecilerini vermedi. Fikir alanında savaşçıları, mücahitlerini ortaya atmadı. Hatta denebilir ki inkılâbımızın sade fikir sistemi değil, edebiyatı da yoktur. Halk şarkılarında, destanlarda, şiirde, romanda ve sahne edebiyatında inkılâp, onun azametini ve manasını daha sonraki nesillere aktaracak eserini vermedi. Kendine yakışan, kendi*

¹⁵⁴ Zafer Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 231.

¹⁵⁵ K. Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, age., s. 25.

*büyüklüğü ile boy ölçüşen sanatkârlarını doğuramadı. Kitaplarda, resimde, heykelde, anıtlarda inkılâbın hatıralarını gerçekten yaşatacak eserlerini ve ifadelerini bulamadı.”*¹⁵⁶ Şevket Süreyya, öncülüğünü yaptığı Kadro hareketiyle yukarıda eksikliğini belirttiği hususlarda yeni düşünceler ortaya koymak için uğraşacaktır.

Kadro Dergisi’nin ideologlarından Şevket Süreyya’ya göre faşist, komünist ve nasyonal sosyalist fırkaları bir sınıf mücadelesinin ve sınıf diktatörlüğünün teşkilatları idi. Kadro Dergisi’nin sınıfsız bir milli devlet anlayışı onu faşist, komünist ve nasyonal sosyalist fırkalardan ayırıyordu. Bu örgütler sınıf kavgalarından doğmuş, sınıf çatışmalarının kucağında büyümüş, şu veya bu sınıfın diktatörlüğünün ürünleri olmuşlardı. Türkiye’de ise gelişmiş bir ekonomi ve bunun sonucu bir sınıf kavgası yoktu. Şevket Süreyya’ya göre, Türk milliyetçiliği ile şekillenen devletçilik anlayışı sınıf diktatoryası olmayacaktı. Şevket Süreyya’ya göre kapitalizm, sömürge ve geri ülkelerden kaynaklı istismarcı bir ekonomik anlayışa ve emperyalist bir özelliğe sahipti.¹⁵⁷

Kadro Dergisi, Türk inkılâp hareketine bir ideoloji oluşturmak misyonuyla yayın yapmış olmasına rağmen onun bu rolü farklı bilim insanları ve çevreler tarafından tartışmalı bulunmuştur. Kadro Dergisi’nin ortaya koymaya çalıştığı Kemalizm’in ideoloji ve bir “*üçüncü yol*” olup olmadığı konusunda bilim insanlarının birtakım değerlendirmeleri olmuştur. Tevfik Çavdar’a göre Kemalizm; mevcutta var olan ve merkezi otoritesi yüksek faşizm ve komünizm sistemlerinden etkilenmiş, ancak onların dışında bir üçüncü yolu önermiştir.¹⁵⁸ Bu konuda görüş açıklayan Taner Timur’a göre Kemalizm, çeşitli evrensel prensiplere dayanıyor olsa bile bir ideoloji değildir. Taner Timur’a göre bunun en önemli kanıtı, ideoloji olarak ortaya konmuş olan Kemalizm’in sistematik kurallar dışında gerekli görülen zamanlarda politika değişikliklerine gidilebilmesidir.¹⁵⁹ Diğer bilim insanı Kemal Karpat’a göre de Kemalist ideoloji olarak ifade edilen oluşum, teorik bütünlüğü olan bir ideolojiden ziyade, basit bir parti programını içermektedir.¹⁶⁰ Taner Timur ve Kemal Karpat’ın aksine Tarık Zafer Tuna’ya ise Kemalizm’in, Türk milletinin gelişim sürecini ortaya koyan, düşünce ve eylem

¹⁵⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, age., s. 12.

¹⁵⁷ Z. Toprak, age., s. 228.

¹⁵⁸ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 1999, s. 310.

¹⁵⁹ T. Timur, age., s. 108.

¹⁶⁰ Kemal Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, ss. 318-324.

programı olduğunu¹⁶¹ dolayısıyla da bir ideoloji olduğunu iddia etmektedir. Şimdi de derginin yayın hayatı ve tarihçesini paylaşarak, bir ideoloji ortaya koyma idealini ve sonuçlarını ortaya koymaya çalışalım.

2.1.1. Derginin Yayın Hayatı ve Tarihçesi

Kadro Dergisi Ocak 1932’de yayın hayatına başlamıştır. İlk sayısında Türk inkılâbının bir ideolojiye olan gereksiniminden bahsedilerek; *“Cihanın bin bir çeşit hadisata gebe olan bugünkü esrarengiz gidişi içinde, mukadderatını kendi inkılâbının mukadderatına bağlayan inkılâp neslimizin muhtaç olduğu inkılâp şevkini her zaman uyanık tutmak ve inkılâbımızın bir bakışta idrakimizi durdurur gibi görünen coşkun ve mürekkep cereyanına daima hâkim kılabilmek için, onun prensiplerini hududu muayyen kriteriyumlar şeklinde bilmeye, benimsemeye ve benimsetmeye mecburuz. Kadro, bunun için çıkıyor”*¹⁶² ifadeleriyle Kadro Dergisi’nin çıkış amacı açıklanmıştır.

1932 yılı Ocak ayında yayın hayatına başlayan Kadro Dergisi, 1935 Ocak ayında 35 ve 36. sayıları birlikte yayınlanarak, yayın hayatını sonlandırmıştır. Kadro Dergisi, Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin¹⁶³, Vedat Nedim Tör¹⁶⁴, Yakup Kadri

¹⁶¹ Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2002, s. 92.

¹⁶² “Kadro”, *Kadro Dergisi*, Sayı: 1, Ankara 1932, s. 3.

¹⁶³ İsmail Hüsrev Tökin, 14 Mart 1902 tarihinde İstanbul’da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Avusturya Ticaret Lisesi’nde tamamladı. İsmail Hüsrev’in babası Ahmet Hüsrev Bey, Çerkez kökenlidir. İsmail Hüsrev, sol düşünce ile lise eğitimi esnasında tanışmıştır. Mütareke döneminde, İstanbul’daki işgal kuvvetleri tarafından evleri basılıp, evlerinde arama yapılırken Bulgaristan’a taşınmışlardır. Burada komünistler, sosyalistler ve anarşistlerle tanışma olanağı elde etmiştir. İsmail Hüsrev, eğitim hayatı bittikten sonra Kayseri’ye yerleşerek Talas Amerikan Koleji’nde Tarih ve Türkçe öğretmenliği yapmıştır. Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası’nın 15 Ağustos 1922’de Ankara’da toplanan ilk kongresine katılmıştır. Bu fırkanın yayın organı olan Yeni Hayat adlı dergide isimsiz makaleler yazmıştır. Moskova’da toplanan III. Enternasyonal’e Türkiye Komünist Partisi’nin “Genç Komünistler Teşkilatı” delegesi olarak katılmıştır. Doğu Üniversitesi KUTV İktisat Fakültesinde öğrenim görmüştür. Okulu 1925 yılında bitirdiğinde öğretim üyesi olabilme hakkını kazanmasına rağmen Türkiye’ye dönmeyi tercih etmiştir. Muhit Dergisi’nde kooperatifçilik ve altının değeriyle ilgili yazıları yayınlanmıştır. İsmail Hüsrev, değişik yıllarda Devlet Demiryolları ve Ziraat Bankası’nda çalışmıştır. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’ndeki çalışmaları sırasında Vedat Nedim ve Şevket Süreyya ile Kadro Dergisi’nin çıkarılması fikri oluşmuştur. Kadro Dergisi’nde ekonomi, tarım, tarih ve toplumbilim konularında yazıları yayınlanmıştır. Sümerbank, Ankara Ticaret Lisesi ve Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü’nde de görev yapan İsmail Hüsrev Tökin, 21 Haziran 1993’te 91 yaşında hayatını kaybetmiştir.

¹⁶⁴ Vedat Nedim Tör, 1897 yılında İstanbul’da doğdu. Kadro Dergisi kurucularından, ekonomist ve yazar olan Tör, 1916 yılında Galatasaray Lisesi’nden mezun olmuştur. Vedat Nedim, yükseköğrenimini Berlin Üniversitesi’nde tamamladıktan sonra aynı üniversitede iktisat doktorası yapmıştır. Türkiye’ye döndükten

Karaosmanoğlu¹⁶⁵, Burhan Asaf Belge¹⁶⁶, Şevki Yazman¹⁶⁷ gibi dönemin önemli düşünce ve sanat insanlarını bünyesinde toplamıştır. Bu isimlerin ortak noktası (Yakup Kadri Karaosmanoğlu hariç), geçmişlerinde Marksizmle tanışmış olmaları ve Moskova'dan yollarının geçmiş olmasıdır.¹⁶⁸

Kadro Dergisi, 7. sayıya kadar, İstanbul'daki Milliyet Matbaası'nda basılmıştır. 7. sayı dâhil bundan sonraki sayıları, Matbaacılık ve Neşriyat Ticaret Anonim Şirketi tarafından İstanbul'da basılmıştır. Dergi'nin idare merkezi Ankara olarak belirtilmiştir. Dergi'nin adresi: “*Yakup Kadri, Manisa Meb'usu – Ankara*” şeklindedir. Dağıtım merkezi ise İstanbul'daki Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi olarak açıklanmıştır. Kadro Dergisi, yayınlandığı üç yıl boyunca aylık olarak yayınlanmıştır. Basım adeti ise ayda üç bin adetle sınırlıdır.

sonra Matbuat Umum Müdürlüğü, Turizm Müdürlüğü, Ankara Radyosu Müdürlüğü, Ankara Elektrik Şirketi gibi çeşitli kurumlarda yönetici olarak çalıştı. Cumhuriyet ve Vatan gazetelerinde yazılar yazdı. Aydınlık Dergisi merkezli oluşan sol harekete katıldı. 1927'de Türkiye Komünist Partisi yöneticilerinden olduğu iddiasıyla tutuklandı. “*Kadro*” dergisinin kurucularından olan Tör, derginin önemli isimlerinden birisi oldu. 1943-1946 arasında “*Hep Bu Topraktan*” adlı dergiyi yönetti. *Aile, Resimli Hayat, Doğan Kardeş ve Sanat Dünyamız* dergilerini yönetti. 8 Nisan 1985'te İstanbul'da yaşamını yitirdi.

¹⁶⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 27 Mart 1889 tarihinde Mısır'ın Kahire şehrinde doğdu. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, roman, öykü ve makaleleri ile tanınmakla birlikte esas ününü romanları ile kazanmıştır. “*Nur Baba, Kiralık Konak ve Yaban*” en ünlü romanlarıdır. Milli Mücadele'yi destekleyen yazıları sebebiyle Ankara'ya davet edilmiş, bu tarihten itibaren Atatürk'ün yanında yer almıştır. Anadolu Ajansı'nın kurucularındandır. Yakup Kadri, Mardin (1923-1931) ve Manisa (1931-1934) milletvekilliği yapmıştır. “*Hâkimiyet-i Milliye, Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri*” ile sahipliğini yaptığı “*Kadro*” dergisinde değişik yazılar kaleme almıştır. Kadro Dergisi'nin Çankaya'daki temsilcisi olarak görev yapan Yakup Kadri, Atatürk'ün kendisini Tiran'a elçi olarak görevlendirmesi üzerine Kadro Dergisi'nden ayrılmıştır. Onun ayrılmasından sonra dergi kapanmıştır. Yakup Kadri sırasıyla Prag, Lahey, Bern, Tahran ve tekrar Bern'de elçilik görevlerinde bulunmuştur. 1960 ihtilalinden sonra kurucu meclis üyeliği ve CHP Manisa milletvekilliği yapmıştır. 13 Aralık 1974 tarihinde Ankara'da ölen Yakup Kadri, İstanbul'da Yahya Efendi Mezarlığına defnedilmiştir.

¹⁶⁶ Burhan Asaf Belge, 2 Ocak 1899 tarihinde Suriye'nin başkenti Şam'da dünyaya geldi. Galatasaray Lisesinden 1914 yılında mezun oldu. Üniversite eğitimi için gittiği Almanya'da, sosyoloji ve mimarlık okudu. 1923 yılında İstanbul'a döndü. Devlet Demiryolları Eskişehir bürosunda tercüman olarak çalıştı. Anadolu Ajansı'nda Bükreş muhabiri olarak görev yaptı. Burhan Belge, TKP ve Aydınlık Dergisi aracılığıyla Nazım Hikmet, İsmail Hüsrev, Şevket Süreyya gibi isimlerle tanıştı. Burhan Asaf Belge, bir dönem gazetecilik yaptığı İnkılâp Gazetesi'nde CHP karşıtı yazılar yazdı. Kemalizm'i bir ideoloji formatına oturtmaya çalışan Kadro Dergisi ve Aydınlık gibi dergilerde yazılar yazdı. Bir dönem Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu Dergisi'nde yazılar yazdı. Hürses Gazetesi yazarlığı yaptı. DP'ye üye oldu. DP'nin yayın organı olan Zafer Gazetesi'nin başyazarlığını yaptı. 1960 darbesinin ardından tutuklandı. Hapisten çıktıktan sonra Almanya'da Alman radyosunda çalıştı. Burhan Asaf Belge, 23 Ağustos 1967 tarihinde Almanya'da 68 yaşında vefat etmiştir.

¹⁶⁷ Şevki Yazman, Elazığ'da doğdu. Harp Okulu ve İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Elektrik ve Makine Bölümü mezunudur. Subay olan Şevki Yazman albaylığa kadar terfi etmiştir. Çalışma Bakanlığı Bursa Bölge Müdürlüğü, Yazarlık, Demokrat Parti'den IX. ve X. Dönem Elazığ Milletvekilliği yapmıştır. Türk Kadın Yolu ve Kadro dergilerinin yazarları arasındadır. 1974 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

¹⁶⁸ M. Yanardağ, *age.*, ss. 81-91.

Kadro'nun yayınlanma hikâyesi ise şöyledir: Kadro Dergisi'nin yayınlanması için izin alınması gerekmektedir. Yakup Kadri izin işini görüşmek üzere önce partinin genel sekreteri Recep Peker'e gider: “*Ben mebuslara ve halka, Halk Partisi'nin ilkelerini anlatmak için bir dergi çıkarmak istiyorum*” der, Peker ise “*bu vazife bizindir, sana veremem*” diyerek cevap verir. Sonrasında Mustafa Kemal'e giden Yakup Kadri ondan izin almayı başarır. Mustafa Kemal derginin yayınlanış iznini verme dışında dergiye abone olunmasını da sağlar. Mustafa Kemal'in desteği ile Maarif Vekâleti ve Ziraat Bankası da dergiye abone olurlar.¹⁶⁹ Bu ve buna benzer desteklerle Kadro Dergisi, yayınlandığı süre boyunca maddi herhangi bir sorunla karşılaşmamıştır.

Derginin sloganı “*Aylık Fikir Mecmuası*” dır. Derginin ilk sayısının kapağında, sayfayı komple kaplayacak şekilde büyük “K” yazısı, diğerleri orta büyüklükteki harflerle “*Kadro*” yazılıdır. Derginin sayı numarası kırmızı renkte ve kapaktadır. Kapak tasarımı genel anlamda sadedir. Derginin iç sayfalarında herhangi bir resim veya fotoğrafa rastlanmaz. Derginin 2. sayısından itibaren dergide “*İçindekiler*” bölümü oluşturulmuştur. Derginin sayfa sayıları 48 ile 64 arasında değişmiştir. Dergiye abonelik ücreti yıllık üç liradır. Bütün sayılarda “*İmtiyaz Müdürü Yakup Kadri*” dir. Neşriyat Müdürü ilk otuz iki sayıda Dr. Vedat Nedim iken 33. sayıdan itibaren Şakir Hazım olmuştur. Kadro hareketi sosyalizm ve kapitalizm arasında üçüncü yol bulma gayretkeşliğinin nüvelerini barındırmaktadır.¹⁷⁰

Yakup Kadri, Mustafa Kemal'e yakınlığı, diğer Kadrocuların resmi görevleri olması ve güncel basın kanununa göre devlet memurlarının dergi çıkaramaması sebebiyle derginin imtiyaz müdürü olarak belirlenmiştir. Derginin kültürel yaklaşımını, kültür konularını işleyiş biçimini de Yakup Kadri'nin yazdıkları belirlemiştir.¹⁷¹ Yakup Kadri, aynı zamanda Kadro Dergisi'nin yayın süreci boyunca, “*Çankaya*” ve “*Kadrocular*” arasındaki irtibatı sağlayan kişi olmuştur. Yakup Kadri, Kadro Dergisi yayın süresini de kapsayan 1931-1934 yılları arasında Mustafa Kemal ile otuz bir kez görüşmüştür.¹⁷²

Mustafa Kemal'e göre, Batı medeniyetinin ilme dayanması, ilmin ise evrensel oluşu Türk inkılâbını dar bir taklitçilikten kurtarıyordu. Oysa inkılâbın temelinde sistemli bir felsefenin olmayışı, mekanik bir ilim anlayışını inkılâbın felsefesi haline

¹⁶⁹ Temuçin F. Ertan, “Kadro Dergisi Niçin Kapandı”, *Atatürk Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4, Ankara 2003, s. 21.

¹⁷⁰ M. Yanardağ, *age.*, s. 15.

¹⁷¹ K. Kayalı, *age.*, s.15.

¹⁷² T. F. Ertan, *agm.*, s. 22.

getiriyordu.¹⁷³ İşte Kadro Dergisi, sistematik bir felsefeye yaslanan ve Türk inkılâbına mahsus bir ideolojinin üretilmesi fikriyle ortaya çıkmış bir dergidir. Kadro Dergisi Türkiye'ye ve onu yönetenlere yeni bir model, yol önermeye çalışmaktadır. Devletçiliği savunan Kadro demokrasiye karşı çıkmakta, Türkiye'nin gelişimini tamamlaması ve kalkınması için tek partili otoriter bir rejimi savunmaktadır.¹⁷⁴

Kadro Dergisi, yayınlandığı üç yıl boyunca Türk inkılâbının ideolojisini sistemleştirmek, sınıfsız ve çelişkisiz bir toplum yaratmak, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek yöntemler önermek ve Türk inkılâbını evrenselleştirmek gibi temel amaçlara yönelmiştir.¹⁷⁵ Kadro Dergisi inkılâpların benimsenmesini ve yaygınlaşmasını o kadar çok istemiştir ki; inkılâpların kafalara, sinirlere yerleşmesi ve hançerelerdeki ses olması, derinin altındaki et, damarlardaki kan biçiminde içselleşmesi gerektiğini¹⁷⁶ sayfalarına yansıtmıştır. Bu büyük amaçları gerçekleştirme yolunda yaptığı yayınlar, sonraki dönemleri de yakinen etkilemiş ve Kadro Dergisi kapandıktan sonra da isminden söz ettiren bir dergi olabilmıştır.

Şevket Süreyya'nın yazdığı “*İnkılâp ve Kadro*” isimli yazı ve Kadro Dergisi yayınlandığı dönemde de gündem olmayı başarmıştır. Nitekim 6 Eylül 1932 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde Şevket Süreyya Aydemir'in “*İnkılâp ve Kadro*” isimli eseri incelenmiştir. Yazıda, Şevket Süreyya'nın ne Paris'in, ne Moskova'nın, ne Roma'nın, ne de Berlin'in hayranı olmadığına inanıldığı, Şevket Süreyya'nın yegane fikrinin Türk inkılâbı, tek hareketinin de Milli Kurtuluş Hareketi olduğu ifade edilmiştir. Şevket Süreyya'nın savaş sonrası milletler için bağımsız millet fikrini, Milli Kurtuluş Hareketini mazlum milletler için ideoloji olabilecek bir düşünce sistemi içerisinde ifade ettiği açıklanmıştır. Yazıda yazar “*İnkılâp ve Kadro*”da ortaya konan bütün düşüncelerin millet, devlet, milli sermaye, milli sanayi gibi hep tartışılacağını, Şevket Süreyya'nın bu anlamda bu çalışmasıyla önemli bir çığır açtığı belirtilmektedir.¹⁷⁷

Kadro Dergisi yaptıklarıyla hep takdir toplamıyor, bazen de sınırsızca eleştiriliyordu. Aynı zamanda çocukluk arkadaşı da olan Burhan Asaf ve Peyami Safa yazdıkları yazılar üzerinden birbirleriyle tartışıyorlardı. O tartışmalardan birisinde

¹⁷³ T. Timur, *age.*, s. 120.

¹⁷⁴ M. Yanardağ, *age.*, s. 75.

¹⁷⁵ T. F. Ertan, *agm.*, s. 25.

¹⁷⁶ Mehmet İlhan, “Halkın Karşısında Bürokrat”, *Kadro Dergisi*, Sayı: 22, Ankara 1933, s. 38.

¹⁷⁷ Neşet Halit, “İnkılâp ve Kadro”, *Kadro Dergisi*, Sayı: 10, Ankara 1932, ss. 44-45.

Peyami Safa, Kadro Dergisi'nde yazılanlarla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: "*Dikkat ediyorum, bütün yazdıklarınızda bu mücerret tabirleri bardak, çatal, bıçak. nevinden maddeler gibi tutuyor, onlara bir orta zaman inanışıyla bağlanarak bir çok mevhumeler üzerinde hep affirmatif (olumlanan), kat'i (kesin), layetegayyer (değişmez) naslar, hükümler söyleyip çıkarıyorsunuz. Bunun için lügatınız mahdut (sınırlı), tarifleriniz mahdut ve hükümlerinizi çok dogmatik.*" Peyami Safa yazdıklarıyla Kadro hareketini, ortaya attığı uçuk inanışları değişmez kurallar gibi ortaya koymakla ve bunları hem kendileri hem de başkalarını inandırmaya çalışmakla itham etmektedir. Bir başka yerde Kadro Dergisi'ni, "*Mecmuanızın bir sayısını okumuş olan için ikincisini okumak ihtiyacı doğmuyor. Tek plak çalan gramofona benziyorsunuz: Hoş, bütün doctrinaire mecmualar gibi*"¹⁷⁸ tanımlamasıyla aynı düşüncelerin farklı sayılarda tekrar tekrar savunulduğu bir dergi olarak göstermektedir.

1930'lu yıllarda Kadro Dergisi değişik kesimlerce de eleştirilmiştir. Kadro Dergisi'ni çıkaranların birçoğu önceden TKP üyesi olduğu için onları sosyalist materyalist bir akım olarak değerlendirenler olduğu gibi, problemlili bir partiden koptukları için dönek ve hain olarak görenler de vardır. Bazıları da Kadro hareketini faşizmden etkilenmiş bir akım olarak nitelendirmişlerdir.¹⁷⁹ Peyami Safa, Kadro'nun sosyalist ve kolektivist düşünceleri milliyetçilikle uzlaştırma çabası içerisinde olduğunu kaydederek, Kadro hareketine "*Türk Faşizmi*" ismini vermiştir. Ahmet Ağaoğlu ise ilerlemenin temel koşulunu kişi özgürlüklerine bağlıyor, Kadro devletçiliğinin ise liberal devlet anlayışıyla bağdaşmayacağını ileri sürüyordu. Hüseyin Cahit Yalçın, büyük ölçüde kendi yazılarından oluşan Fikir Hareketleri'nde,¹⁸⁰ Kadro'ya karşı Batı'nın liberal demokratik sistemini savunuyordu. Hüseyin Cahit'e göre Kadro, Türk inkılâbını ulusal egemenlik ilkesinden ayırarak, faşizme ya da devlet sosyalizmine götürmekteydi. Oysa Türk inkılâbı bir demokrasi devrimiydi.¹⁸¹

Kadro Dergisi bu eleştirilere rağmen inkılâbın yayılması ve heyecanının yeni nesillere aktarılması işini kendisine o kadar görev addetmiştir ki, derginin 2. sayısında, durgun sularla durgun cemiyetler birbirine benzetilmiştir. Derginin 2. sayısındaki

¹⁷⁸ İlhan Tekeli, S. İlkin, *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadroyu Anlamak*, İstanbul 2003, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 323.

¹⁷⁹ M. Yanardağ, *age.*, s. 25.

¹⁸⁰ Fikir Hareketleri Dergisi; İstanbul'da yayınlanan, 1933 yılından 1940 yılına kadar toplumsal, bilimsel ve edebi konularda haftalık olarak yayın yapan bir dergidir. Başyazarlığını Hüseyin Cahit Yalçın'ın yaptığı dergi, komünist ve faşist ideolojilerle mücadele ederken, demokrasiyi savunmuştur.

¹⁸¹ Z. Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, *age.*, s. 229.

başyazıda inkılâbın bütün hızıyla devam ettiği, inkılâbın fikri altyapısını oluşturarak bütün dünyaya örnek bir toplum oluşturulması gerektiği de ifade edilmektedir.¹⁸²

Kadro Dergisi 34. sayıda, “Okuyucularımıza” başlığı ile “Arkadaşımız ve imtiyaz sahibimiz Yakup Kadri Bey'in bir ecnebi memlekette hükümetimizi temsil vazifesiyle aramızdan ayrılması üzerine Kadro, gelecek sayıdan itibaren neşriyatını bir müddet için tatil edecektir” sonraki sayıdan itibaren yayınlarını bitireceğini duyurmuştur. Birleşik olarak verilen 35 ve 36. sayılardan sonra da, bir müddet için tatil şeklinde yapılan duyurunun, derginin yayın hayatının sona ermesiyle neticelendiğini görmekteyiz.

2.1.2. Dergideki Yazıların Kritiği

Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki model arayışına önerdiği alternatif ile siyasal tarihimizdeki en önemli oluşumlardan birisi olan hareketin yayınladığı¹⁸³ Kadro Dergisi'ni çıkartanlar ve dergide yazıları yayınlanan yazarlar alfabetik olarak şöyledir. A. Şefik, Ahmet Hamdi, Behçet Kemal, Burhan Asaf, Eflatun Cem, Falih Rıfkı, Hakkı Mahir, İbrahim Necmi, İri Boz, İsmail Hüsrev, (Başvekil) İsmet İnönü, M. Henri Eyraud, Mansur Tekin, Mehmet İlhan, Mehmet Şevki, (Lord) Melchett, (Dr.) Muhlis Etem, Mühendis Nazir, Mümtaz Ziya, Neşet Halil, Şakir Hâzım, Şevket Süreyya, Tahir Hayrettin, (Dr.) Vedat Nedim, Yakup Kadri.

Kadro Dergisi'ndeki görev dağılımı Şevket Süreyya'nın aktardığına göre şöyleydi: Şevket Süreyya, ideolojik nitelikteki ilkesel başyazıları kaleme alacaktır, Vedat Nedim, titiz ve gevşeklik tanımayan sıkıdüzen ve örgütçülük ruhu ile teknik yönetici ve eylemci yazarlık yapacaktır. Şevki Yazman kendi uzmanlık alanındaki yazıları yazacaktır. İsmail Hüsrev araştırma yazılarından, Burhan Asaf kültürel konulardan ve çağın akımları yazılarından sorumluydu. Yakup Kadri ise Çankaya'nın kapıları kendisine açık olan Kadro'nun “Çankaya'daki elçi”sidir.¹⁸⁴ Kadro Dergisi'ndeki bazı yazıların çeşitli rumuzlarla verildiğini görmekteyiz. Bunlardan (Ş. S.) Şevket Süreyya'yı; (V. N.) Vedat Nedim'i; (Ta. Hay.) Tahir Hayrettin'i; (B. A.) Burhan Asaf'ı; (İ.H.) İsmail Hüsrev'i; (M. Ş.) Mehmet Şevki'yi; (M. Z.) Mümtaz Ziya'yı; (Y. K.) Yakup Kadri'yi; (F. R.) Falih

¹⁸² Şevket Süreyya Aydemir, “İnkılâp Heyecanı (Antuziasm)”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 2, Ankara 1932, s. 5.

¹⁸³ M. Yanardağ, *age.*, s. 23.

¹⁸⁴ Şevket Süreyya Aydemir, “Çankaya'da Elçimiz”, *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 28, Ankara 1975, s. 105.

Rıfıkı'yı göstermektedir. Kadro Dergisi'nde Zeki Zeybek'in çevirilerine de yer verilmiştir.

Ekonomi ağırlıklı yazıların çoğunlukla yer aldığı Kadro Dergisi'nde bu yönde yazılar yazan Dr. Vedat Nedim, “*Müstemleke İktisadiyatından, Millet İktisadiyatına*” başlıklı ve 1. sayıda 3. yazı olarak yayınlanan yazısında, ekonomik alanda yapılan inkılâpların ülke açısından taşıdığı önemi özellikle vurgulamaktadır. “*İnkılâbımızın iktisat sahasındaki mana ve şümülü üzerinde duralım: Kapitülâsyonlar – Düyunu umumiye – Gümrük esareti gibi mefhumların Türk toprakları dışına kovulması, saltanatın, mecellenin, fesin, Arap harflerinin Türk cemiyetinden terkedilmesinden daha az mühim ve daha az manalı değildir. Hatta bu sonuncuların kıymetini azaltmak kastinden tamamen uzak kalarak diyebiliriz ki, birincilerin mana ve şümülü daha geniştir. Çünkü kapitülâsyonların ilgası, düyunu umumiye idaresinin kaldırılması, gümrük istiklâlinin istirdadı yeni Türkiye devleti ile haricî alâkadar devletler arasındaki cidalin zaferleridir. Saltanatı, mecelleyi, fesi, Arap harflerini kaldırmak için Lauzanne’lara ihtiyaç yoktu. Bunlar müstakil bir milletin kendi içinde halledeceği mes’elelerdi.*”¹⁸⁵ Bu ifadelerle ekonomik alanda yapılan inkılâpların, diğer devletleri de ilgilendiren yönünün olması açısından, diğer inkılâplardan ayrıldığı vurgulanmaktadır. Ayrıca ekonomik alanda yapılan inkılâpların toplumsal ve kültürel alanda yapılan inkılâplar kadar değerli olduğu belirtilmektedir.

Ekonomik inkılâpların önemi aynı makalenin bir başka yerinde şöyle açıklanmaktadır: “*Bir müstemleke iktisadiyatı olmaktan kurtulup bir millet iktisadiyatı yaratmak. Bu meseleyi böylece vazedebilmek bile başlı başına beynelmilel bir hâdisedir. Çünkü her müstemleke milletin ideali, bu meseleyi böylece vazedebilmektir. Bu itibarla davamızın sadece millî değil, aynı zamanda beynelmilel bir mahiyeti vardır. Müstakil bir millet iktisadiyatı kurabilmek için er geç aynı yoldan geçmek mecburiyetinde kalacak olan müstemleke milletlerine örnek olmak mevkiindeyiz.*”¹⁸⁶

Kadro Dergisi, ekonomi ağırlıklı yazılarını ülkenin ekonomik gidişatı konusunda ayrıntılı veri paylaşımı yaparak da sürdürmüştür. Öyle ki dergi yazarlarından İsmail Hüsrev derginin ilk sayısında, “*Cihan İktisadiyatı*” ara başlığında şu bilgileri okuyucuyla

¹⁸⁵ Vedat Nedim, “Millet İktisadiyatı: Müstemleke İktisadiyatından, Millet İktisadiyatına”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 1, Ankara 1932, s. 6.

¹⁸⁶ V. Nedim, *agm.*, ss. 7-8.

paylaşmıştır: “Bu sene, senenin ilk on ayı zarfında ithalâtımız 111.5 milyon, ihracatımız ise ancak 96.7 milyon liradan ibarettir. Buna nazaran bu on aylık ithalât ve ihracat muvazenemizde 15 milyon liralık bir açık görülmektedir.”¹⁸⁷

Kadro Dergisi’nin yayınlanmasından yaklaşık üç yıl önce meydana gelen ve bütün dünyayı etkisi altına alan 1929 Ekonomik Buhranı da dergi sayfalarında sık sık yerini almıştır. Bu konuya değinen Burhan Asaf ekonomik buhranın boyutuyla ilgili; “*Fakat, ne böyle bir mikyasa, ne de bu şümül ve heybette bir iktisadî çöküntüyü, iktisat tarihi kaydetmemiştir*”¹⁸⁸ şeklinde değerlendirmede bulunmuştur. Yazının devamında şu ifadeler yer almıştır: “*Kapitalist alem, vaktiyle hammadde ve zirai madde yetiştirmek suretiyle üzerlerine tabi de olsa iktisadi bir fonksiyon almış olan memleketleri (ki, biz de bunların arasında bulunmaktayız) üretim bakımından tamamıyla fonksiyonsuz bırakmıştır ama, tüketim bakımından onlara son derece muhtaç bulunmaktadır.*”¹⁸⁹ Burhan Asaf Belge 1. sayıdaki bu yazısında Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin hammadde ve zirai madde yetiştirmek noktasında Avrupa’ya tabi olduğunu da belirtmektedir.

Kadro Dergisi’nin ilk sayısında “*İnkılâbımız ve Hilafet*” başlığı ile Burhan Asaf tarafından kaleme alınan bir başka yazıda, emperyalist güçlerin milletleri esir etmek için iki cepheli bir mücadele alanı benimsediği ifade edilmektedir. Bunlardan birisinin ekonomik olarak ülkeleri etkisiz bırakmak ya da ekonomik cihetten ülkelerin kendilerine bağlı olunmasını sağlamak, diğerinin ise emperyalizmin yardımcısı olarak teokratik nizamın dünyanın farklı coğrafyalarında değişikliğe tabi tutularak uygulanması şeklinde olduğu belirtilmektedir.¹⁹⁰

Kadro Dergisi, diğer ülkelere önderlik etme misyonunu üslenmiş bir dergi olarak, bazen ekonomik konularda diğer ülkelere de önerilerde bulunabiliyordu. “*İşte tüketimlerine bugünkü Batı’nın her zamankinden fazla muhtaç bulunduğu memleketlere düşen milli vazife, kendilerini sistemli bir istismara tabi tutmuş olan kapitalist iktisat mekanizmasını bu sefer kendilerinin sistemli ve mukabil bir istismara mevzu tanımalarıdır.*” Yani, Batı şu anda ürettiklerini satmak için tüketimi canlandırmak

¹⁸⁷ İsmail Hüsrev, “Cihan İktisadiyatı: Hammadde Memleketlerindeki Para Buhranının Karakteri”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 1, Ankara 1932, s. 14.

¹⁸⁸ Burhan Asaf Belge, “Cihan İçinde Türkiye Çökmekte Olan Cihan Nizamı”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1932, Sayı: 1, s. 20.

¹⁸⁹ B. Asaf Belge, *agm.*, s. 25.

¹⁹⁰ Burhan Asaf, “Kronik İnkılâbımız ve Hilafet”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 1, Ankara 1932, ss. 37-38.

ihtiyacındadır. Diğer ülkelerin, kendilerine ihtiyaç duyan Batı'yı şimdi köşeye sıkıştırabileceği aktarılmaktadır. Bu ülkelerin nasıl düşünmeleri gerektiği de yazının devamında şöyle verilmektedir: *"Batı, bizim tüketim kabiliyetimize, bugün her zamankinden fazla muhtaçtır. Güzel, tüketeceğiz. Fakat ne mamul maddesini ne de hammaddesini tüketeceğiz. Ondan, yalnız üretim araçları alacağız. Mamul maddeleri ve zirai maddelerinin ithalini sistemli ve gittikçe artan bir şekilde kısıtlamaya tabi tutacağız. Üretim araçları ihtiyacımızı örttükçe, onun mamul maddelerine olan ihtiyacımız azalmış olacak. Fakat o da, yani sermayeye de, talebin mamul maddelere değil de en ziyade üretim araçlarına karşı arttığını görünce, kuvvetini oraya verecek ve bu suretle, sermaye ve sanayiye bir merkezde toplama hareketi başlamış olacaktır."*¹⁹¹ Varlığını onlarca yıldır tanık olduğumuz; *"Avrupa'nın yalnızca tekniğini almak"* fikrinin dergi sayfalarında da yerini aldığını görüyoruz. Hammadde ve mamul madde almak yerine, üretim araçlarının alınması tavsiyesi, üretimin artırılıp kendi kendine yeten ülke oluşturulmak istenmesi şeklinde yorumlanabilir.

Ekonomik konulara ağırlıklı olarak değinilen dergide Türk inkılâbı ile ilgili birçok yazı bulunmaktadır. İnkılâp zamanlarının özellikleriyle ilgili Şevket Süreyya yazısında şu ifadelerle rastlanır: *"İnkılâp devri ekstremeler devridir. Gerek insan hareketleri gerek ruh ve fikir temayülleri en zıt, fakat en karakteristik misallerini bu devirde verirler. Cemiyetin bünyesinde olduğu gibi, ferdin ruhunda da sezilir, sezilmez bütün tezatlar bu devirde en yüksek inkişaf hallerine varır. En büyük cemiyet adamı gibi, en mistik ruh ve fikir anarşisti de bu devirde yetişir. En eşsiz içtimai idealizme ve en aykırı ruh ve fikir reaksiyonlarına bu devirde tesadüf edilir."*¹⁹²

Kadro Dergisi'nde, derginin hayatta kalış amacının, Türk inkılâbının kuruluş ve derinleşme davaları olduğu da açıklanmıştır. Bundan sonraki süreçte de derginin hayat amacının devrime olan inanç ve devrimin büyüyeceğine duyulan heyecan olacağı belirtilmiştir. Türk inkılâbına olan inancın, inkılâbın diğer milletlere de örnek olmasından dolayı olduğunun belirtildiği 25. sayıda yayınlanan yazıda; *"Kaldı ki Türk inkılâbı yalnız Türk sınırları içinin bir mahalli hadisesi değil, siyasi ve iktisadi hakları elinden alınmış bütün muzdarip milletlerin ve bütün milli kurtuluş hareketlerinin de örneği ve öncüsüdür"* ifadeleriyle açıklanmıştır. Aynı sayının başyazısında ayrıca Türk aydınına da seslenilmiş

¹⁹¹ B. Asaf Belge, *agm.*, s. 26.

¹⁹² Şevket Süreyya Aydemir, "Bir Ruh Fantazisi Yahut Yerli Peygamber", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1932, Sayı: 1, s. 30.

ve; “*Türk Münevver'i! Milli İnkılâp Cephesi'nde ve bütün milli kurtuluş hareketlerinin örneklik ve öncülük vazifesinde yerini al!*” şeklinde çağrı yapılmıştır.¹⁹³

Kadro Dergisi, başka ülke edebiyatlarından örnekleri de sayfalarında yayınlamıştır. Bunlardan birinde yazıya, Alman edebiyatından Lessing'in hakiki yüzük hikâyesiyle başlanmıştır. Hakiki yüzüğün hak dini temsil ettiğinin belirtildiği hikâyede, Hristiyanlık, Yahudilik ve Müslümanlık dinlerinin üç kardeş tarafından temsil edilmesi kararlaştırılmıştır. En sonda hâkim üç gence, “*hakiki yüzüğe sahip olduğunuzu iddialarınızla değil, hareketlerinizle ispat ediniz*” demiştir. Buradan yola çıkan derginin başyazısında, inkılâp konusuna vurgu yapılmıştır.¹⁹⁴ Türk inkılâbının da icraatlarıyla hakiki yüzüğe sahip olduğunu göstermesi gerektiği belirtilmiştir.

Kadro hareketinin sürekli heyecan ve dönüşüm içerisinde dinamik bir yapıda olması gerektiği şu sözlerle aktarılmaktadır: “*Durgun sular gibi, durgun cemiyetler de vardır. Yeni kaynaklardan yeni dalgalar almayan bu durgun sular içinde hayat, nasıl yosunlaşırsa, yeni kıymet hükümlerinden yeni hamleler almayan bir durgun cemiyette de, terakki unsurları öylece dibe çöker, durulur. Toprak üstünde durgun suların ve tarih içinde durgun cemiyetlerin bin bir misalini bulmak kabildir. Durgun cemiyet, kendi hareketsizliği ve heyecansızlığı içine çekilip, kendi kendine eriyen, eski kıymet hükümleri çürüten, fakat yeni kıymet hükümleri vermeyen, ne sanatkar, ne mütefekkir ne de kahraman yetiştirmeyen, kısır ve nekes bir cemiyettir.*”¹⁹⁵ Makalenin ilerleyen kısımlarında bu inkılâp sürecinde kişilerin ya olumlu rol alabilecekleri ya da olumsuz rol alabilecekleri belirtilmektedir. Yazıda Türkiye'nin inkılâp süreci içerisinde olduğu tekrar belirtilerek, Türkiye'nin başlattığı inkılâp hareketini heyecanla ve sürekli kendisini yenileyerek devam ettirmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Aynı yazının devamında inkılâp hareketinin bir disiplin içerisinde yürümesinin önemi vurgulanmıştır. Yazı başlığında verilen “*inkılâp antuziasmi*” de yazıda açıklanmıştır. Bu kavramın anlamının, inkılâbı sevmek ve inkılâbın yenilmez heyecanını taşımak olduğu ifade edilmiştir. “*İnkılâp antuziasmi*”nin oluşması için teşkilatlı bir toplum olmak gerektiği belirtilerek Türk toplumuna yol gösterildiğine dikkat

¹⁹³ Kadro, “Kadro”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 25, Ankara 1934, ss. 3-4.

¹⁹⁴ Kadro, “Kadro”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 2, Ankara 1932, s. 3.

¹⁹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, “İnkılâbın Psikolojisi, İnkılâp Heyecanı (Antuziasm)”, *agm.*, s. 5.

çekilmiştir.¹⁹⁶

Savaş sonu basınının ikiye ayrıldığı dergide; birinci grubun kazanç matbuatı olduğu, diğerinin ise inkılâp matbuatı olduğu belirtilmiştir. Kazanç matbuatının piyasada tutunabilmek için kalabalık kitlenin seviyesine, zevkine uygun yayın yaptığını, halkın düşünce ve şahsiyet sahibi kısımlarının seviyesini de kalabalığın seviyesine indirmek gayretinde olduğunu, buna karşın inkılâp matbuatının inkılâp neslinin şuurlanması, inkılâbın yayılması, kökleşmesi ve derinleşmesi için yayın yaptığı ifade edilmiştir. Kadro dergisi kendisini de dâhil ettiği inkılâp matbuatının okuyucuyu oyalamadığını, fabrika mahiyetinde, üretim amaçlı bir yer olduğunu, kalabalık kitlenin olumsuz durumlara sevk edilmesinden ziyade, kalabalık zümrenin şuurunun uyandırılması, günlük hayatın basit maceraları yerine, inkılâbın ileri menfaatlerini ahlak haline getirmek çabasında olduğu açıklanmaktadır.¹⁹⁷

Kadro Dergisi'nde Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü münasebetiyle dergiye gönderdiği tebrik mektubuna da yer verilmiştir. Bu mektubunda Mustafa Kemal şu ifadeleri paylaşmıştır: *“Hatırlıyorum ki, Kadro intişar ederken maksadının Türk milletine has meslek ve metodun millet ve memlekette teessüs ve inkişafına hizmet olduğunu yazmıştı. Kadroya bu maksadında geniş muvaffakiyet temenni ederim”*.¹⁹⁸

Kadro Dergisi'nde Türk Milli Kurtuluş bayraktarlığı konusunda bizzat bu savaşı ve sonucunda başarıyı kazanmış bir millet olarak Türk insanının rehber millet vazifesini göreceği aktarılmış, bu konuda Kadro'nun dergi olarak vazifesinin her fırsatta bu konuyu gündemde tutmak olduğu belirtilmiştir. Bundan sonraki süreçte de Türk inkılâbının kendine has ileri ve özgün vasıflarını ortaya koymuş olan Kadro Dergisi'nin, Türk Milli Kurtuluş davasının, diğer milletlere de öncü ve rehber olması konusunda elinden gelenin fazlasını ortaya koyacağı belirtilmiştir.¹⁹⁹

Kadro Dergisi'nde hem söyleşilere, hem de bazı gazete ve dergilerin yazılarına yer verilmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: Kadro Dergisi 6. sayıda Almanya Die Tat

¹⁹⁶ Ş. S. Aydemir, *agm.*, s. 5.

¹⁹⁷ Kadro, “Kadro”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 9, Ankara 1932, s. 3.

¹⁹⁸ Kadro, “Büyük Şefimizin, Cumhuriyet'in Onuncu Yıl Dönümü Münasebetiyle, Mecmuamıza Şevk ve Cesaret Veren İltifatları”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 22, Ankara 1933, s. 3.

¹⁹⁹ Burhan Asaf, “Milli Kurtuluş Davasını Tarih, Mikado'ya Yahut Mussolini'ye Vermemiştir”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 24, Ankara 1933, s. 46.

Dergisi'nin kuramcılarından olan “Hans Zehrer” ile yapılan söyleşi yer almıştır. Kadro Dergisi'nde yazılarına rastladığımız yayınlar ise; Hâkimiyet-i Milliye, Berliner Tageblatt gazeteleri ve Taşpınar, Anbruch dergileridir.

Kadro Dergisi'nde abonelik ile ilgili duyuruların da yapıldığını görüyoruz. Buna örnek olarak 25. sayı, sayfa 38'de; *“Kadronun üçüncü yılının ilk sayısı olan bu sayıdan bütün eski abonelerimize gönderdik. Aboneliğini tazelemeyen okuyucularımıza 26. sayıdan göndermemek mecburiyetinde kalacağımızı esefle bildiririz. Onun için Kadro aboneleri abonelerinizi tazelemeyi unutmayınız!”* duyurusu yapılmıştır.

Kadro Dergisi'nin 28. sayısında; *“Kadro okuyucusu! Kadro'ya kaç abone temin ettin?”* sorusu ile Kadro okuyucularından kendi abonelikleri dışında başka abonelikler de bulmaları teşvik edilmektedir.²⁰⁰ 29. sayısında ise okuyucu sayısını çoğaltmaya yönelik, *“Kadro'nun okuyucularını ve abonelerini çoğaltmak Kadro'ya bağlı olmanın ifadesidir”* şeklinde büyük puntolarla bir yazı görmektediriz.²⁰¹ Kadro Dergisi'nde aynı kulvarda yayın yapan dergilerin tanıtımının da yapıldığı görülür: *“Çığır, Ankara'da neşrolunan bu gençlik mecmuası birinci cildini tamamlamıştır. İnkılâpçı gençlik muhitlerinde gittikçe daha geniş bir sevgi ve alâka ile karşılanan Çığır mecmuasına uzun ve muvaffakiyetli ömürler dileriz.”*²⁰²

Başka dergilerin Kadro Dergisi ile ilgili yazdıkları yazılara dergi sayfalarından cevap verildiğini görüyoruz. Bunlardan birisinde Hüseyin Cahit Bey'in Fikir Hareketleri Dergisi'ndeki; *“Avrupa ölmüş. Yerine mirasçılar geçmiş. Bunlar Avrupa'nın tekniğini ve metodunu ellerine almışlar. Avrupa medeniyetine zıt ve düşman bir medeniyet kurmuşlar. Yahut da kurmak üzere imişler. Bu mirasçılar kim mi? Kadro mecmuasını çıkaranlar ve onların namına söz söyleyen Şevket Süreyya Bey?”* ifadelerine, Şevket Süreyya, Avrupa'nın mirasına konması mevzu olanın Kadro ya da Şevket Süreyya değil, Türk Milli Mücadele hareketidir şeklinde cevap vermiştir. Mirastan kastedilenin de Avrupa'nın metodu ve tekniği olduğu ifade edilmiştir. Yazıda ayrıca Avrupa'yla ilişkilerde milli özellikleri korumanın önemi vurgulanmıştır. Ayrıca Hüseyin Cahit Bey'in *“Şevket Süreyya Bey isimli bir zat Türk inkılâbından bahseden yazılar yazıyor. Ne hakla? Şevket Süreyya Bey bir şef midir? Türk inkılâbından ve ideolojisinden nasıl ve ne salahiyetle*

²⁰⁰ Şevket Süreyya Aydemir, “İnkılâp Kürsülerinde İnkılâp İlmileşmelidir”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 28, Ankara 1934, s. 18.

²⁰¹ *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 29, Ankara 1934, s. 18.

²⁰² *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 29, Ankara 1934, s. 48.

bahseder? dediği, ancak aynı Hüseyin Cahit Bey'in Fikir Hareketleri Dergisi'nin ilk sayısında şef ya da Türk olmadığı halde Mösyö Nitti'nin Türk inkılâp sürecine yönelik yazılarına yer vererek büyük bir çelişkiye imza attığı vurgulanmıştır.²⁰³

Kadro Dergisi, yayın hayatında kimleri hedef alması gerektiği ve bunun nasıl yapılması gerektiği ile ilgili konuları şu şekilde açıklamıştır. *“Türkiye’de genç neslin, bilhassa okula gitmeyen genç kalabalığın, bütün prensipleri üstünde anlaşılmış ve bu prensiplerin uygulama yolları ayrıntısıyla tayin olunmuş bir gençlik hareketi içine alınması zamanı gelmiştir. Genç neslin inkılâp heyecanı içerisinde disiplinli bir şekilde teşkilatlanmasının, onları dağınıklıktan, zevk ve duyguların peşinde hareket eden kişiler olmaktan kurtaracağı, bunun da Türk milletine gurur ve emniyet vereceği ifade edilmektedir. Türk yurdunun her bucağına serpilmiş, binlerce, yüz binlerce, milyonlarca Türk çocuğunun aynı teşkilat içinde aynı kıyafet, aynı hareket temposu, aynı telakki altında vereceği şen, kendinden emin ve muhteşem birliğin manzarası ruhu saran bir şeydir. İnkılâbı yapan ve akla gelmez zorluklar içinde, bir mucize yaratır gibi bağımsız bir vatan yaratan inkılâp rehberlerinin, yarın kendi eserlerini, böyle zinde, teşkilatlı ve kendinden emin bir nesle emniyet ederken duyacakları ruh huzurundan, daha mesut bir şey tasavvur olunabilir mi.”*²⁰⁴

Genel anlamda Kadro Dergisi'nin içeriği incelendiğinde ağırlıklı olarak iktisadî konuların işlendiği gözlenmektedir. Bunun yanında edebiyat, tarih, siyaset ve uluslararası ilişkiler konularına da yer verilmiştir. Ancak konu siyaset de olsa, tarih de olsa açıklamalar iktisadi çerçevede yapılmaya çalışılmıştır. Kadro Dergisi yayınlandığı dönemde tek parti rejimine eleştiri ve muhalefette bulunmayarak, genel anlamda CHF'ye yakın durmayı tercih etmiştir. Bu tutumuyla daha çok iktidarı yönlendirmeye ve etkilemeye çalışmıştır. Kadro Dergisi'nin halkın geneline hitap etme gibi bir hassasiyetinin olmadığını, yoğun bir şekilde kullanılan yabancı sözcük ve teknik terimlerden çıkartabiliriz. Kadro Dergisi'nin amacının Türk aydınlarını, Türk inkılâpları konusunda yönlendirmek olduğu gerçeğinden yola çıkarak da bu sonuca varabiliriz.

²⁰³ Şevket Süreyya Aydemir, “Hüseyin Cahit Bey'in Hazin Tarafı”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 30, Ankara 1934, s. 35.

²⁰⁴ Şevket Süreyya Aydemir, “Genç Nesil Meselesi”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 4, Ankara 1932, ss. 5-9.

2.2. Resimli Şark

Resimli Ay Matbaası tarafından 1931 yılı Ocak ayından itibaren İstanbul'da yayınlanmaya başlamıştır. Resimli Şark Dergisi'nin içeriğinde; sosyal konular, dünyada ve Türkiye'de meydana gelen güncel olaylar, psikoloji, din, moda, sağlık, spor, güzellik, tiyatro, müzik, dans, eğlence hayatı, evlilik, kadın-erkek ilişkileri, eş seçimi, sağlıklı beslenme, çocuk eğitimi ve bakımı, moda, kadınlık ve ev-el işleri gibi çok geniş konu yelpazesine yer verilmiştir. Dergi, okuyucusunun ilgi ve dikkatini çekebilmek için bol resim ve fotoğraf kullanılarak sunulmuştur.

Resimli Şark Dergisi'nin kapağı ve kapakta kullanılan resimler, dikkat çeken özelliklere sahiptir. Dönemin renkli baskı imkânları ve koşulları doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında, kapakların ve kapaklarda kullanılan resimlerin kaliteli olduğu gözlenmektedir. Renkli kapak hazırlamanın maliyetli olması sebebiyle bazı sayıların renksiz kapakla çıktığını görüyoruz.

Resimli Şark Dergisi'nin ebatı 24x30,5 cm'dir. Bazı sayıları 26 sayfa, bazıları ise 56 sayfa olarak yayınlanan Resimli Şark Dergisi'nde, ikinci ve son sayfalar genelde düzenli olarak ilanlara, reklamlara, duyurulara, karikatürlere ve abonelik şartlarını belirten açıklamalara ayrılmıştır. Bazen ara sayfalarda da bu türlü reklam, ilan ve duyurulara rastlanılmaktadır. Şimdi Resimli Şark Dergisi'nin tarihçesi ve yayın hayatıyla ilgili bilgileri ortaya koyalım.

2.2.1. Derginin Yayın Hayatı ve Tarihçesi

Çeşitli nedenlerle kapanan Resimli Ay'ın devamı olarak aynı yıl içinde yayınlanmaya başlayan Resimli Şark'ın yayın hayatına başlayacağı, “*Garbe Doğru*” isimli derginin arka kapağında şöyle ifade edilmektedir. “*Resimli Ay Matbaası Türk Limited Şirketi pek ciddi sebepler tahtında Resimli Ay mecmuasını kapatmıştır. Bunun yerine Resimli Şark mecmuasını çıkarıyor. Bu mecmuanın bir şaheser olması için her türlü fedakârlık ihtiyar olunmaktadır. Pek yakında çıkacak olan*

(birinci nüshasını) bekleyiniz. *Yazılarının kuvveti, resimlerinin güzelliği, tertip ve tab'ının zerafet ve nefaseti bunu gösterecektir.*"²⁰⁵

Dergide oldukça fazla ilan ve reklamın yer aldığını ifade edebiliriz. Bunların çoğunun dönemin klasik reklam/ilan koşullarını taşımakta olduğu belirtilebilir. Yeni çıkan kitap ilanları, yeni kullanıma giren bazı aletler, derginin yayınlandığı basım evinden çıkan ürünler, verilecek örnekler arasındadır. İlk sayının arka kapak sayfasında güzellik ve sıhhat yazılarıyla elektrikli masaj aleti reklamı bunlardan bir tanesidir. 22, 23 ve 24. sayılarda yayınlanan reklam ise “*Şık ve Zarif Bir Kemer*” başlığıyla verilmiştir. Bazen de yardım kuruluşları için ilan verildiğine rastlıyoruz. 17. sayının ilk sayfasında “*Himaye-i Etfal Cemiyeti'ne yardım, hem insani ve hem vatani bir vazifedir kimsesiz yavruları himaye eden odur*” duyurusu bu kapsamdaki yayınlara örnektir. Bazen de Menemen olayından sonra Mustafa Kemal'in Genelkurmay Başkanı'na gönderdiği taziye mektubu gibi yayınlar yapılmıştır.²⁰⁶

Resimli Şark Dergisi'nin sürdürdüğü yayın politikası itibarıyla CHF'nin yürüttüğü siyaseti desteklediği belirtilebilir. Dergi bunu dil, tarih, arkeoloji ile ilgili yazılarla yansıtır. Dergide her isteyen, dilediği tarzda yazılar bulabilecek gibidir. Resimli Şark Dergisi'nde kültürel konularda pek çok yayına yer verilmiştir. Ayrıca güncel konuları sayfalarında işlemesi de onu incelediğimiz diğer iki dergiden ayırır. Dergi dönemin ruhunu anlama açısından dikkat çekici bir dergidir. Rejimin ve hükümetin 1930'ların ortasındaki bütün icraatları dergi tarafından açıkça desteklenmiştir. Dil konusundaki çalışmalara özel önem veren dergi; I. Türk Dil Kurultayı'na 22, 23 ve 24. sayılarında, ikinci Türk Dil Kurultayı'nı ise 45. sayıda büyük oranda yer vererek kanıtlamıştır.

Bazı sayılarda “*Muallim Hanım ve Beylere*” hitabıyla, öğretmenlere özel olmak kaydıyla, meslek kitaplarından birer tane alanlardan posta masrafı aranmayacağı, üstüne % 25 indirim yapılacağı duyurulmuştur.²⁰⁷ Resimli Şark Dergisi'nin de basıldığı Resimli Ay Matbaası, öğrencilere de ayrıca “*Talebeye Mahsus Neşriyat*” başlığı ile fiyat sunumu yapmıştır.²⁰⁸

²⁰⁵ Mehmet C. Doğan, Dinçer Apaydın, *Dönüşen Bir Dergi: Resimli Şark'tan Evrensel Ay'a*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2014, s. 7.

²⁰⁶ *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 2, İstanbul 1931, s. 1.

²⁰⁷ *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 22,23,24, İstanbul 1932, s. 49.

²⁰⁸ *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 22,23,24, İstanbul 1932, s. 53.

Birçok derginin tersine kapak sayfasında herhangi bir klişe ifade kullanmayan derginin fiyatı, yıllık aboneliği üç lira olarak duyurulmuştur. Derginin satış fiyatı konusunda istikrarın bulunmadığı, bazı sayılarının 45 kuruşa, bazılarının 25 kuruşa (sayı 10, 14), bazılarının 35 kuruşa (sayı 16) satıldığı görülmektedir. Dergi 18. sayısının kapağında okuyucusuna şu şekilde seslenmiştir. *“Sevgili okuyucularımıza; bütün dünyayı saran iktisadi buhrandan, maalesef memleketimiz de müteessir bulunmaktadır. Bu fevkalade vaziyeti nazarı dikkate alan (Resimli Şark), bu nüshadan itibaren hacmini bir parça küçülterek fiyatını on beş kuruşa indirmiştir.”* Eski abonelerin bütün haklarının mahfuz olacağına aktarıldığı bu sayıdan itibaren dergi 15 kuruşa satılmıştır.

Sayılardaki dergi fiyatları; bazı dergilerde aylık fiyat biçiminde verilirken, bazılarında sadece yıllık ve altı aylık abonman bedelleri verilmiştir. Evrensel Ay ismine döndükten sonra dergi fiyatı, yıllık 175 kuruşa inmiştir. Bunda sayfa sayısının azalmasının da etkili olduğu düşünülebilir. Çünkü Evrensel Ay ismini aldıktan sonra yayınlanan 49. sayının sayfa sayısı 32’dir. Resimli Şark Dergisi’nin bazı sayılarının (22/23/24 sayılarında olduğu gibi) birlikte verildiği zamanlar da olmuştur. Bu sayı 72 sayfa olarak yayınlanmıştır. Derginin Resimli Şark ismini taşıırken de Evrensel Ay olduktan sonra da sayfa sayıları belli standartta değildir. Derginin yayın periyodu hem Resimli Şark döneminde, hem de Evrensel Ay döneminde ayda birdir.

48 sayısı Resimli Şark, son beş sayısı Evrensel Ay olarak çıkarılan dergi, Resimli Ay Matbaacılık tarafından çıkarılmıştır. 1931 yılının Ocak ayından 1935 yılı Mayıs ayına kadar toplam 53 sayı yayınlanmıştır. Resimli Şark Dergisi’nin hemen hemen bütün sayılarındaki kapakların ve içeriklerin fotoğraf ve resimlerle süslendiği görülmektedir.

“Halk için” vurgusunun defalarca yapıldığı dergide, halkçı bir söylemin öne çıktığını belirtebiliriz. 49. sayıda adı Evrensel Ay olarak değişen dergi tanımını da *“Sosyal Aylık Dergi”* olarak yapmıştır. Bu değişiklik Mecdi N. Eren isimli yazar tarafından şöyle sunulmuştur: *“Dört yıldan beri iki Arapça sözden yapılma Resimli Şark ismini taşıyan dergimiz, bu sayıdan başlayarak Evrensel ay olarak çıkıyor. Dergimiz yalnız ismini değil, bundan böyle bütün yazılarını da basamak basamak öz dilimizle yazacaktır”*²⁰⁹

²⁰⁹ Mecdi N. Eren, “Resimli Şark Geçmişlere Karşı Yerini Evrensel Ay’a Bırakmıştır”, *Evrensel Ay Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1935, Sayı: 49, s. 1.

Derginin ilk sayısının kapağında, modern giyimli bir kadınla ve bir erkeğin stadyumda buz hokeyi maçı izleme görüntüleri yer alıyor. Bazı sayılarda (12. sayıda olduğu gibi) kapak sayfasında renksiz bir çizgiye yer verilmiştir. 13. sayıdan itibaren kapak formatı değişmiştir. Bu sayıda genç bir kadın, sol elini Resimli Şark Dergisi'nin isminin yazıldığı yere doğru kaldırmış, kadının yanında da başka bir resme yer verilmiştir. Resimli Şark isminin “Resimli” yazan kısmı güneşe benzeyen bir figür içerisinde verilmiştir. 13. sayıda dış kapak yanında bir de iç kapak verilmiş, iç kapakta Osmanlıca yazıyla “ramazan mübarek” yazısı yazılmıştır. 30. sayının kapağında “ROBOT İsmi Verilen Makine, İnsanın En Son Şekli” başlığıyla bir robot fotoğrafı yer almıştır. 33. sayının kapağında ise “9 Eylül İzmir'in Kurtulduğu Günü Unutmayalım” ifadesi dikkat çekmektedir.

6. sayısının kapağına Mustafa Kemal'in fotoğrafını koyan Resimli Şark Dergisi, Mustafa Kemal'in 289 oyla müttefikan üçüncü kez Cumhurbaşkanlığına seçildiğini okuyucularına duyurmuştur. Dergi bu sayının kapağında, Mustafa Kemal'in nutuk ve yeminini de vermiştir. Yemin metni günümüz yemin metinlerinden farklı olduğundan aynen vermek yerinde olacaktır. “*Büyük Millet Meclisinin muhterem azası: Reis-i Cumhur sıfatı ile Cumhuriyet'in kanunlarına ve hâkimiyet-i milliye esasına riayet ve bunların müdafaa ve Türk milletinin saadetine sadıkane ve bütün kuvvetimle sarfı mesai ve Türk devletine teveccüh edecek her tehlikeyi kemali şiddetle men ve Türkiye'nin şan ve şerefini vikaye ve deruhte ettiğim vazifenin icabatına hasrı nefsetmekten ayrılmayacağıma huzurunuzda namusum üzerine söz vererek ant içerim*”.²¹⁰

Resimli Şark Dergisi'nin 18. sayısının kapağında Lenin'in cesedinin önünde resmigeçit yapılırken çekilmiş bir fotoğrafı yayınlanmıştır. Derginin 19. sayısının kapak fotoğrafı ise İtalya Başbakanı Mussolini'ye aittir. 21. sayının kapak fotoğrafı için Mustafa Kemal'in İzmir'deki heykeli seçilmiş olup, altında vatandaş hitabıyla beraber bir takım tavsiye ve telkinlerde bulunulmuştur. Bunlardan dikkat çekenleri; “*Vatandaş! Mehmetçik, İstiklal cidalinin adasız (isimsiz) kahramanıydı, biz de iktisadi istikbalin adasız mücahitleri olalım. Vatandaş! Mehmetçik senden tayyare istiyor, tayyare cemiyetine yardım et. Vatandaş! seni kurtaran kahramanların hatırasını unutma. Vatandaş! Siyasi Dumlupınar'ı, iktisadi Dumlupınar'la tamamlayalım.*”

²¹⁰ Resimli Şark Dergisi, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1931, Sayı: 6.

Hedef kitle olarak her gruptan okuyucuya yönelen derginin, sosyal yönü daha baskındır. Dergide Evrensel Ay ismine döndükten sonra da içerik açısından değişiklik yaşanmamıştır.

Dergide yer alan ve imzasız olarak verilen “*Tarih Çiçekleri*” sayfasında, tarihin önemli kişilerinin yaşadığı ilginç olaylara değinilmiştir. Örneğin 13. sayıda bizim Karun olarak bildiğimiz, ancak gerçekte Krezus olarak bilinen şöhretli kralın Atinalı bilge Solon’la karşılaşmaları ve aralarında geçen diyalog ve kralın yaşadıkları anlatılmıştır. Bu hikâyeye göre; Krezus karşılaşmalarında Solon’a – “*Benden daha mes’ut ve bahtiyar bir adam tanıyor musun*” diye sormuş. Filozof Solon – “*Hiç kimseye ölmeden evvel bahtiyar denemez*” cevabını vermiştir. Çok geçmeden Krezus’un oğullarından birisi ölmüş, diğeri dilsiz olmuştur. Kendisi de İran’la yapılan savaşı kaybetmiş ve İran’a esir olmuştur. İran hükümdarı, Krezus’un idamını emretmişken onun ağzından “*Solon, Solon, Solon*” ifadelerini duyup, olayın hikayesini dinledikten sonra Krezus’u affetmiştir. Krezus bundan böyle iyi bir hayat yaşamıştır. Türkçedeki “*Karun gibi zengin sözü*”nün de “*Karun’un hazineleri*” deyişinin de işaret ettiği Krezus’un ilginç hikâyesi Resimli Şark Dergisi’nin “*Tarih Çiçekleri*” köşesinde paylaşılmıştır.²¹¹

Dört yıla yakın süre yayınlanan derginin yazar kadrosu oldukça zengindir. Mahmut Yesari, Peyami Safa, Ömer Rıza, Osman Cemal, Muallim Mubahat, Reşat Nuri, Ahmet Rasim, Rezan Nimet, Ali Rıza Seyfî, Hıfzırrahman Raşit, Suat Derviş, Celalettin Ekrem, Fuat Sabit, Şükufe Nihal, Hasan Sabri, Selim Sırrı, Hikmet Turhan, Bülent Nebil gibi Türk yazarlarının yanında Roland Silvins ve Walther Nernst gibi yabancı isimler de dergide yazı yayınlamışlardır. Ayrıca, dergide, imzasız yazıların sayısı da oldukça fazladır. Mussolini’nin “*Gençlik ve Hayat*” isimli makalesinin Kazım Sevinç tarafından çevirisi 8. sayıda yayınlanmıştır. Mussolini’nin şu sözlerinin ayrı punto ile verilmesi ilgi çekicidir. “*Gençler: Hakiki hayatı kolaylıkla bulamazsınız. Hayat bir mücadele mecmuasıdır. Bedeni ve ruhi kuvvet şiddetli bir ceht ve uğraşma ile elde edilir. Sıhhat, feragat felsefesinin unutulmasını ve onun yerine dinamik hareketin kaim olmasını ister. Sağlam vücut, hücumu hazır vücuttur. Böyle bir vücut daima hareket halindedir ve her şeye hâkimdir.*”²¹²

²¹¹ Resimli Şark Dergisi, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 13, İstanbul 1931, s. 48.

²¹² Mussolini, “Gençlik ve Hayat”, Çeviren Kazım Sevinç, Resimli Şark Dergisi, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 8, İstanbul 1931, ss. 9-11.

Resimli Şark'ın ilk sayısında Mahmut Yesari,²¹³ Resimli Şark Dergisi'nin hangi amaca hizmet edeceğini, kullandığı ismin neden bu olduğu, kimlere hitap edeceği gibi konularda açıklamalar yapmıştır. Mahmut Yesari derginin başyazısında, “*dergide kullanılan “Şark” isminin “Garb” istikametinde ilerlediğimizi ifade eden bizler için bir tezatmış gibi algılanabileceğini*” ifade etmiştir. Bunlara cevap olarak derginin “*Garpli ve asri*” olduğu ifade edilmiştir. Yazıda Resimli Şark'ın fazla iddialı olmaktan kaçınacağı ve olayları tarafsız bir gözle tetkik edeceği belirtilmiştir. Ayrıca Resimli Şark Dergisi'nin halkın yararına çalışacağı, sayfalarını bunun için ayıracağı ifade edilmiştir. Resimli Şark'ta halkın yararına olan meselelerin halktan alınan ilhamlarla anlaşılacağı, bu anlamda halka rehberlik yapmanın doğru olacağı, ancak bunu da gözlerini ve kulaklarını halktan ayırmadıkları sürece gerçekleştirebilecekleri açıklanmıştır. Halkın zevkine, hevesine ve geçici keyfine hizmet edip, çoğunluğun manevi varlığına suikast etmenin halkın aleyhine bir durum olduğu da yazıda paylaşılmıştır.²¹⁴

Resimli Şark'ın ilk sayısındaki ilk yazısında, toplumda sırf belli gruplar için yayınların yapılmaya çalışıldığı, ancak bunların çok uzun süreli olamadığı, toplumun çekirdeği demek olan ailenin her bir kişisine hitap edebilecek, kapsamlı, düşünce, his, zevk konularını ele alan mecmuaların yayınlanması gerektiği ifade edilmektedir. Yazıda ayrıca bu konudaki başarı ya da başarısızlığın da ancak halkın bu mecmuaya gösterdiği ilgi ile anlaşılabilirliği belirtilmektedir. Derginin bu ilk sayısında, mecmuanın benzer şeylerden zevk alan aile üyeleri için yayınlanmasının doğru olmasıyla beraber, herkese hitap etmesi gerektiği belirtilmektedir. Yaşlıların eğlenmek, okuyan ve çalışanların da boş zamanlarında hoş vakit geçirmek gereksinimleri vardır. Resimli Şark, bir aile mecmuası olmayı istemekle, aile üyelerine huzur vermek, onlara ilişkin gösterdiği samimiyet ve iyi niyetin halk nezdinde de aynı şekilde karşılık bulmasını dilemektedir.

²¹³ Mahmut Yesari, 5 Mayıs 1895 tarihinde İstanbul'un köklü ailelerinden Yesarizadelere mensup Hattat Mustafa İzzet'in oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Soyadını, sol eliyle yazdığı için Yesari lakabıyla anılan dedesinden alan Mahmut Yesari'nin, daha lise çağlarında iken “*Gıdık*” adlı mizah dergisinde karikatürleri yayınlanmıştır. Bu yeteneğinin keşfedilmesinden sonra Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenimine devam eden Yesari, I. Dünya Savaşı başladığı için buradaki eğitimini yarıda bırakmak zorunda kalmıştır. Çeşitli dergi ve gazetelerde 1920'li yıllarda karikatürleri yayınlayan yazarın esas amacı roman ve tiyatrolar kaleme alan büyük bir yazar olmaktır. İlk romanı “*Çoban Yıldızı*” ismiyle 1925 yılında yayınlanan Yesari'nin diğer romanları, “*Pervin Abı, Çulluk, Kalbimin Suçu, Aşk Yarışı, Ak Saçlı Genç Kız, Dağ Rüzgârları, Kanlı Sır, Gece Yürüyüşü, Sağanak Altında*” dır. Mahmut Yesari, ömrünün sonuna kadar çeşitli dergi ve gazetelerde yazı hayatını sürdürmüştür. Yazar, 1945 yılında verem tedavisi gördüğü Yakacık Sanatoryumunda 50 yaşında vefat etmiştir.

²¹⁴ Mahmut Yesari, “Karilerle Hasbihal”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1931, ss. 2-3.

Resimli Şark Dergisi'nin doğuş sebebi ilk sayıda, *“olumsuz zihniyetlere isyan eden haklı seslenişlerin samimi ifadesidir”* şeklindeki sözlerle ifade edilmektedir. Resimli Şark'ın, halkı sahte cazibe yazılarıyla meşgul etmeyeceği, halkın muhtaç olduğu yazıların bu dergide yayınlanacağı belirtilmektedir. Dergide, ilim alanında Türkiye'den iyi durumda olan milletlerin mecmualarından geri kalınmayacağı belirtilmektedir. Bu vesileyle derginin müspet sahada çalışarak yıkıcı değil, yapıcı olacağı ifade edilmektedir. Derginin ilk yazısında Mahmut Yesari, dergiyle inkılâpçı harekete destek verileceğini *“memlekete hakkı olan refahı, millete muhtaç olduğu nuru temin eden inkılâpçı kütlenin mesaisi hakkında bizde bir ümran ameleyi bir terakki amili olacağız”* ifadeleriyle belirtmektedir. Bu yayın politikası doğrultusunda gerekli olan yazar kadrosuna sahip olduklarını da *“Cihanın tekamül hamlelerini okuyucularımıza bir züpte (öz) halinde verebilmek için en yüksek mütehassıslarımızın, lisana aşına mütefekkirlerimizin müzaheretlerini temin ettik”* ifadelerinden anlamak mümkündür. *“Resimli Şark vekarlı milletin ağır başlı bir mecmuası olacaktır”*²¹⁵ ifadeleri de derginin adeta bir sloganı hüviyetindedir.

“Gazi İstanbul'da Büyük Müncinin Halaskar İrşatları” ismini taşıyan ikinci yazıda, *“Gazi'nin her gittiği yerde, her ayak bastığı vatan toprağında daima kendi yarattığı yeni hayatta taze izler bularak yürüdü”* denilerek oluşturduğu Türk inkılâplarının uygulanma örnekleriyle karşılaştığı ifade edilmektedir. *“Kastamonu'da halkın en yakın duygularına içtimai, ahlaki, siyasi ihtiyaçlarına temas eden irşatkar hitabelerinin tıpkı aynı şehirde birkaç sene evvel irat buyurdıkları tarihi nutuk gibi derhal tesirini gösterdi”* ifadeleriyle Mustafa Kemal'in halkın duygularına tercüman olduğu, vatandaşın ihtiyaçlarını gidermeye yönelik konuştuğu belirtilmektedir. Cumhuriyet Dönemi inkılâplarından en fazla yankı uyandıran inkılâplarından birisi olan şapka inkılâbına *“Üç sene evvel bütün millet Kastamonu'da Ulu Gazi'nin bir işareti ile başından fesi atıp, medeniyet eseri şapkayı nasıl giydi ise bu sefer de gene aynı mürşit hitabenin sihrine kapılarak iktisadi, içtimai vazifesini daha müdrik bir halde vatan vazifesine bağlandı”*²¹⁶ cümlesiyle temas edilmektedir.

Aynı yazıda *“Gazi'nin Ankara'dan Cumhuriyet'in en feyizli eseri olan demiryolu ile Sivas'a gittiği”* ifade edilerek, *“Ankara ve Sivas'ın Türk inkılâbı sürecinde başlı*

²¹⁵ Mahmut Yesari, *agm.*, ss. 2-3.

²¹⁶ Mahmut Yesari, *“Gazi İstanbul'da Büyük Müncinin Halaskar İrşatları”*, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1931, ss. 3-4.

*başına bir azim abidesi” olduğu belirtilmektedir. Dünyanın her tarafında görülen ekonomik buhranın Türkiye’de de tesirini gösteren izleri üzerine köylü ve şehirli ile sohbette bulunduğu, bu görüşmelerde halkın birçok isteği olduğu, hükümet idaresinden birçok görevlinin halkın isteklerini büyük bir samimiyetle ele aldığı aktarılmaktadır. Mustafa Kemal’in bu seyahatte halka ve aydın gençliğe özel önem verdiği, okulları gezdiği, kendi eseri olan Cumhuriyet Türkiye’sinde kendi yarattığı inkılâba nasıl hizmet edildiğini gördüğü açıklanmaktadır. Büyük Türk inkılâbını milletin başında ve milletle beraber yapan Mustafa Kemal’in bu inkılâbı çağdaş ihtiyaçlara göre düzenleyerek devam ettireceğine olan inanç da belirtilmektedir.*²¹⁷

İsimsiz bir Resimli Şark yazısında Türk inkılâbının gerçekleştircisi olan Mustafa Kemal’in dün olduğu gibi bugün ve yarın da milletin en yakın rehberi ve refah vericisi olacağı, buna şüphe etmenin ise devrime ihanet etmek olacağı belirtilmektedir. Bu çerçevede Mustafa Kemal’in, İstanbul gezisi sırasında Türk Ocağı’na yaptığı ziyaret açıklanıyor ve orada gençlere şu hitapta bulunduğu aktarılıyor: *“Siz milliyetçi zümre halkla konuştuğunuz vakit yüksek sesle söylemeyi unutmayınız. Yüksek ses iman ve imanın ifadesi olduğu vakit tesir yapmaktan hali kalmaz. Yolunda çalıştığınız büyük mefkureyi halkın kalbinde bir fikir halinden bir his haline geçirmelisiniz. Demokrasinin ne olduğunu halka anlatmak bilhassa sizin vazifenizdir. Bir takım kelimeler var ki sık sık telaffuz edildiği halde, hatta münevverlerimiz arasında onu tamamıyla anlayanlar çok değildir. Halkçılığın ne olduğunu, esasları neden ibaret bulunduğunu, halkçıların halka karşı ne gibi vazifeler deruhte etmek mecburiyetinde kalacaklarını madde madde izah etmek lazımdır. Cumhuriyeti, onun icabatını yüksek sesle anlatınız. Cumhuriyet prensiplerini sevdiniz, bunu kalplere yerleştirmek için, hiçbir fırsatı ihmal etmeyiniz, ayrılmadan evvel bir defa daha tekrar ediyorum. Sizin gibi bir takım ihtisas şubelerine mensup güzide münevverlerimizi karşımda toplu görmekten ziyadesiyle memnunum. Size kalbimde bu hissi memnuniyetle veda ediyorum”.*²¹⁸ Mustafa Kemal bu konuşmasıyla Türk Ocaklarındaki gençlere, cumhuriyet ve demokrasi konusunda halkı aydınlatmaları için yüksek bir motivasyon vermiştir. Bu tavrıyla aslında önce Türk Ocakları, sonrasında halkevleri gibi kurumlara önemli misyonlar yüklediğini ifade etmiştir. Ayrıca halkı

²¹⁷ M. Yesari, *agm.*, ss. 3-4.

²¹⁸ *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1931, s. 5.

istenen yönde değiştirmenin; inançla ve imanla söylenen sözlerle gerçekleşebileceğini açık bir şekilde belirtmiştir.

2.2.2. Dergideki Yazıların Kritiği

Resimli Şark Dergisi, daha önce de ifade ettiğimiz gibi güncel konulardan, siyaset, ekonomi ve eğitim gibi konulara varıncaya kadar çok geniş konu yelpazesinde yayın hayatını sürdürmüştür. Dergide evde çocuğunun bakımıyla ilgilenen ev hanımlarının pratik bilgi ihtiyaçlarını giderecek yazılara da, devletin üst kademelerinde çalışan bürokratin genel kültür ve entelektüel hazzını tatmin etmeyi temel alan yazılara da rastlanmaktadır.

Buna örnek oluşturması açısından derginin 2. sayısında “*Gazi Hz. ’nin Orduya Taziyetleri*” başlığıyla Mustafa Kemal’in Genel Kurmay Başkanı Mereşal Fevzi Paşa’ya gönderdiği mektup yayınlanmıştır. Mektupta özetle Menemen’de vazife başında şehit edilen zabıt vekili Kubilay için Cumhuriyet ordusuna taziye dilekleri iletilmiştir. Mektubun devamında “*Kubilay Bey’in temiz kanıyla Cumhuriyet rejiminin hayatini tazelediği ve kuvvetlendirdiği*” belirtilmiştir.²¹⁹

“*Tarikat-ı Medeniye*” başlıklı Mahmut Yesari tarafından yazılan makale ise dinin istismarına ayrılmıştır. 1923 yılında Mustafa Kemal’in, “*tarihimizi okuyunuz, görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harabeden hep din kisvesi altındaki küfür ve mel’anetten gelmiştir*” sözü başlangıç ifadesi yapılmış, arkasından her ilerleme hamlesinin din görünümü altında baltalandığı anlatılmıştır. Yazının devamında “*Vatan sevgisi imandan gelir*” diyen din kitaplarının hilafına, tekkedeki tufeylilerin vatan işgal olunurken, tekkede “*hu*” çektikleri anlatılır. Kafirlikle dinsizlikle itham ettikleri vatandaşlar, vatanları için kanlarını dökerken, esas küfür ve melanet sahibi bu tufeylilerin kendi çıkarları için ülkeyi düşmana teslim etmekte tereddüt etmeyecekleri ifade edilmektedir. Mustafa Kemal’in 1925’de “*en doğru en hakiki tarikat tarikat-ı medeniye*”dir sözüne yer verilerek köhne tarikatlarla savaşmanın zorunluluğu anlatılmıştır.²²⁰

²¹⁹ *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 2, İstanbul 1931, s. 1.

²²⁰ Mahmut Yesari, “*Tarikatı Medeniye*”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1931, Sayı: 2, ss. 1-2.

Maarif Müsteşarı Mehmet Emin Bey, “İrtica Hadisesi” ismini taşıyan makalesinde 23 Aralık 1930’da Türk İnkılâp Tarihi’ne kanlı bir sahife ilave eden Derviş Mehmet ve birkaç arkadaşı ile gerçekleştirdikleri Menemen olayına değinmiştir. Bu irtica olayının Türk milletinin Türk inkılâplarına karşı ne derece hassas olduğunu ve milletin bir bütün olarak heyecan ve ıstırapla doğrulmuş irticai hareketlerini lanetlediğini ifade etmiştir. Münevver gençliğin Menemen olayı ve özellikle de Kubilay’ın katli üzerine yaptığı gösterinin Türk inkılâbının düne göre bugün, bugüne göre de yarın daha güçlü ve daha azim ve metanetli olacağının kanıtı olduğu da yazıda belirtilmiştir.²²¹

Derginin 2. sayısı 5. sayfasında Darülfünun Emmini Muammer Raşit Bey’in Nutku verilmiştir. Nutuk’ta vatandaş olarak idam edilmek istenen Kubilay değildir. Kubilay bir tiptir ve caniler şuurlu hareket etmişlerdir. Onlar Kubilay’ın şahsında yeniyi, hürriyeti, medeniyeti, gençliği ve Cumhuriyeti imha etmek istemişlerdir, denilerek inkılâpları korumak noktasında halkın uyanık olması istenmiştir. Aynı Nutuk’ta Cumhuriyet için gençlerin hayatlarını feda etme noktasında, Kubilay’ı örnek alacağı aktarılmıştır. Türk inkılâp ve Cumhuriyet’ine uzatılacak her fesat elin onun kızgın ateşinde eriyeceği ifade edilerek, Türk inkılâbının korunması konusunda caydırıcı tedbirler alınması gerektiği okuyucuyla paylaşılmıştır.²²²

Resimli Şark Dergisi’nde Maarif Emmini Muzaffer Bey’in Cumhuriyet’e inanmış ve kabul etmiş olmanın devrimciler için yeterli olmayacağı, buna inanmayanları da inandırma görevinin üstlenilmesi gerektiğini açıklamasına yer verilmiştir.²²³ Böylece gençliğe yeni ufuklar sağlanmaya çalışılmıştır.

Resimli Şark Dergisi’nde, Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırlarında yeniyle eskinin mücadelesinin devam ettiği şu ifadelerle anlatılmıştır. “*Eski mektep, medrese, yeni mekteple boğuşuyor. Şarklılık ve Asyalılık ruhu, membaları çok uzakta, garp ellerinde olan Avrupa ruhu ile boğuşuyor. Boğuşma bazen açık bir şekilde ortaya çıkıyor, bazen de gönüllerin içinde pusuda bekleyerek gerçekleşiyor.*”²²⁴ Yazıda Türkiye’nin içinde bulunduğu durumun, Batı düşüncesiyle Doğu düşüncesinin çatışması şeklinde geçtiği açıklanmaktadır.

²²¹ Mehmet Emin Bey, “İrtica Hadisesi”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1931, Sayı: 2, s. 4.

²²² M. Emin Bey, *agm.*, s. 5.

²²³ M. Emin Bey, *agm.*, s. 6.

²²⁴ M. Emin Bey, *agm.*, s. 7.

“Maarifimize Dair Bir Anket *“Tek Kitap” Meselesi En Büyük Pedagogların Aleyhinde Bulundukları Bu Usulü, İnkılâp Türkiye’si Kabul Etmeli Mi? Etmemeli Mi? Bu İlmi Mesele Hakkında Fikirlerini, Bütün Münevverlerimizden Soruyoruz? Lütfedecekleri Cevapları Aynen Yazacağız?”* başlığıyla makale yayınlanan Resimli Şark Dergisi, o dönem tartışmalara konu olan *“tek kitap”* meselesinde durduğu yeri açıkça göstermiştir. Yazıda eğitimle ilgili konuların, Dr. Reşit Galip Beyefendi’nin Maarif Vekâletine geldikten sonra inkılâbın büyüklüğü ve çabukluğu ile uyumlu bir hız aldığı ifade edilmiştir. İlerleyen kısımlarda tek kitap meselesinin yeni bir sistem olmadığı, başka ülkelerde daha önce uygulandığı ancak mahzurları olduğu için bırakıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca pedagojide otorite sayılan bazı bilim insanlarının da tek kitap sisteminin aleyhinde olduğu anlatılmıştır. Aynı şekilde Rusya’nın bile bu sistemi uygulamadığı İtalya’da ise kısmen uygulandığı ifade edilmiştir. Ayrıca yazının ilerleyen kısımlarında okul kitabı basan kitapçıların harf inkılâbının ilan edildiği yıl 300.000 liradan çok bu işe harcama yaptıklarını ve ülke için çok hayırlı olan bu inkılâbın kitapçılar için büyük zararlar sonuçlandığı anlatılmıştır. Tek kitap uygulamasının kitapçıların zararını telafi etmeyeceği, bu yüzden de bu uygulamadan vaz geçilmesi gerektiği çağrısı yapılmıştır. Ayrıca değiştirilmesi teklif edilen kanun maddeleriyle ilgili açıklamalara da yer verilmiştir.²²⁵

“*Türklerle Sümerlerin Münasebeti, Türk Yazı ve Dilinin Yaşadığı Devir*” başlıklı makalenin “*Harf İnkılâbı ve Arap Harflerinin Terk Edilmesi*” alt başlığında Türkler tarafından dokuz yüzyıl kadar kullanılan Arap harflerinden, Mustafa Kemal’in önderliği ile vaz geçildiği ifade edilmiştir. Türk dilinin bünyesine uygun olmayan bu harflerin terk edilmesinin zaten bir zorunluluk olduğu yazıda belirtilmiştir. Yazıda Türklerin tarih boyunca Orhun, Uygur, Nasri ve Arap harflerini kullandığı anlatılmıştır. Latin esasına dayanan ve 1928’de kabul edilen Latin alfabesinin önemli bir değişim olduğu da yazıda aktarılmıştır. Yapılan bu son harf inkılâbının 5000 yıl evvel Sümerler tarafından da yapıldığı, eski Sümer kralının yaptığı inkılâbın Mustafa Kemal tarafından 5000 yıl sonra Türk milletine uygulandığını açıklayan makalede, Latin alfabesinin Türk diline en uygun harflerden oluştuğu açıklanmıştır. Makalenin son paragrafında “*bizden sonra gelecek*

²²⁵ Resimli Şark Dergisi, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 28, İstanbul 1933, ss. 9-13.

nesiller bu inkılâbın ne büyük bir iş olduğunu bizden daha iyi anlayacak ve takdir edeceklerdir”²²⁶ şeklindeki ifade yer almaktadır.

Resimli Şark Dergisi’nde genç nüfusun Türk inkılâplarını kendisinin koruması gerektiği şu sözlerle anlatılmaktadır: “İnkılâp yerleşinceye kadar, jandarmaya, zabite muhtaç olmaksızın, halk kütlesi, onu kendi imanı gibi müdafaa edinceye kadar, elinde silahın, gözün ufukta nöbetçi bir asker gibi bekleyeceksin.”²²⁷ Resimli Şark Dergisi’ndeki bu yaklaşımın, temel dayanak noktası inkılâp ideolojisini oluşturmak ve halka inkılâpları benimsetmek olan Kadro Dergisi’ndeki genel yaklaşımla örtüştüğünü ifade edebiliriz.

Derginin 3. sayısında Mahmut Yesari; Dünya güzellik müsabakasının bilhassa büyük inkılâbın dışarıya tanıtılması için, eski doğu hurafelerinin Avrupalıların ve Amerikalıların kafalarından silinmesi için, Türkiye’ye önemli bir fırsat sunduğunu ifade etmektedir. Yazıda Yesari, ayrıca iyi bir propaganda fırsatı olarak görülen güzellik yarışmalarına katılımın Türk inkılâp hareketinin tanıtılması ve anlatılması açısından da önemli bir imkan olarak görülmesi gerektiğini açıklamıştır.²²⁸

Dergi, yapılan güzellik yarışması sonucunda bir Türk kızının 1931 güzellik kraliçesi, Avrupa’nın dördüncü güzeli ve güzel göz kraliçesi olarak kabul edilmesi ile ilgili eleştirileri cevaplarken şöyle bir üslup takınmıştır: İtiraz etme meylinde olanların “Avrupa güzellik kraliçesi olamadıktan sonra neye yarar” şeklinde konuştukları belirtilmiştir. Avrupa güzeli seçilseydi de bu sefer “dünya güzeli olamadıktan sonra ne önemi var” diyeceklerini aktarmıştır. Türk kızı dünya birincisi olsaydı, bu sefer de bahane bulmak adına “bu sene müsabakaya güzeller iştirak etmemiş” diyebilecekleri dergi okuyucularıyla paylaşılmıştır.²²⁹ 21. sayıda da bir başka güzellik yarışmasında “Bir Türk Kızı Dünya Güzeli İntihap Edildi” başlığı ile bu konunun ele alındığını görmekteyiz. Bu yazıda Belçikalı bir belediye başkanının bir Türk kızının dünya güzeli seçilmesi anısına bütün masaları kırmızı feslerle donatması ele alınmıştır. Bu durum dergi tarafından, Avrupa’da hala Türk inkılâbının yeteri kadar tanınmadığının göstergesi olarak yorumlanmıştır. Dünya güzeli seçilen Türk kızının Türk inkılâbını dünyaya tanıtmak ve

²²⁶ Resimli Şark Dergisi, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 30, ss. 1-4.

²²⁷ M. Emin Bey, *agm.*, s. 8.

²²⁸ Mahmut Yesari, “Dünya Güzelleri”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 3, İstanbul 1931, s. 2.

²²⁹ M. Yesari, *agm.*, s. 2.

işittirmek için Türkiye'ye iyi bir fırsat sunduğu da²³⁰ yazıda belirtilen diğer bir husus olarak karşımıza çıkmıştır.

Derginin 3. sayısında Muslihüttin Adil Bey imzasıyla yayınlanan “*Ferdin ve Matbuatın Hürriyetini Yanlış Anlamayalım*” isimli makalede, “*Cihanda hiçbir millete nasip olmayan mühim inkılâplarla, müthiş mesafeler kateden bir memleketteyiz*”²³¹ ifadeleriyle inkılâp süreci anlatılmıştır. Aynı yazıda, inkılâp Türkiye'sinin bu önemli devresinde basının bazı konularda infial yarattığı belirtilerek, Falih Rıfkı Bey'in “*hürriyeti yalnız müstebitlerin elinden değil, anarşinin pençesinden de kurtarmak lazımdır*”²³² ifadelerinde bulunularak basın özgürlüğünün sınırlanabileceği ima edilmiştir.

Resimli Şark Dergisi'nde dünyadaki gelişmelerle Türkiye'deki gelişmelerin tren teknolojisi üzerinden karşılaştırılması; “*Dünyanın En Seri Şimendifer Seyrüseferi, Cumhuriyet Türkiye'sinin Şimendifer Siyaseti*” başlığıyla yapılmıştır. Makalede dünyanın en seri şimendifer seferinin Almanya'da yapılacağı, 287 kilometrelik mesafenin, 2 saat 59 dakikada alınacağı, bunun da saatte 96.2 kilometre hızla yapılacağı aktarılmıştır. Dünyadaki diğer örnekler peşi sıra anlatıldıktan sonra, “*Türkiye'nin Şimendifer Siyaseti*” şeklinde bir başlık ayrıldığını görüyoruz. Burada da Osmanlı Devleti zamanında şimendifer politikasının ihmal edildiği, Cumhuriyet yönetimi ile birlikte ve İsmet Paşa hükümetinin şimendifer siyaseti sayesinde ülkenin bu alanda büyük aşamalar kat edeceği açıklanmıştır. Türkiye'nin farklı noktalarındaki tren hatları belirtilerek, bunların Cumhuriyet Yönetimi'nin birer şaheserleri olduğu açıklanarak makale sonlandırılmıştır.²³³

Aynı yazıda gazete veya kitap yayınlamak için müsaade mecburiyeti, yazıların yayınlanmadan evvel teftiş ve muayeneye tabi tutulması, nakti kefalet aranması gibi yöntemlerden vazgeçilmesi tavsiye edilmiştir. Bu yöntemlerin fenalıkları öldürecek yerde, iyilikleri boğacağı ifade edilmiştir. Bunun yerine hükümete matbuat hürriyetini suistimal edenler hakkında ceza tertip etmek ve bu yazılarla ilgili mahkeme sürecini başlatmak tavsiye olunmuştur. Ayrıca matbuat kanunu konusunda da hükümete tavsiyeler

²³⁰ *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 21, İstanbul 1932.

²³¹ Muslihüttin Adil Bey, “*Ferdin ve Matbuatın Hürriyetini Yanlış Anlamayalım*”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 3, İstanbul 1931, s. 8.

²³² M. Adil Bey, *agm.*, s. 8.

²³³ *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 30, İstanbul 1933, s. 8.

eklenmiş ve yazılan yazılarda kimlerin sorumlu tutulacağı konusunda düzenleme yapılması önerilmiştir.²³⁴

“*Ahlak Meselesi*” ismiyle makale yazan Osman Cemal; havaların çok sıcak gittiği bir yaz günü erkeklerin de kadınlar gibi göğüs, bağır ve kollarını açık tutarak gezebileceğini ifade ettiği için, okuyuculardan çok ağır mektuplar aldığını belirtmiştir. Yazının devamında şarkı sözlerinin kendi yazdıklarından çok daha ileri boyutlu olduğunu belirtmiştir. Yazının sonunda “*sözde, şarkıda, oyunda, vücutta ahlaki veya gayri ahlaki bir hat tayin edilmeli ve şu, şuraya kadar ahlaki, şuradan ötesi gayri ahlakidir denilmeli ki, herkes de ne yaptığını, ne ettiğini, ne söylediğini, ne söylemek istediğini bilsin!*”²³⁵ diyerek yazdığı yazı aleyhine eleştiri mektubu yazanlara dalga mahiyetinde cevap vermiştir.

Yazıyı ilk bulan, takvimi ilk kullanan, Orta Amerika’da büyük bir medeniyet inşa eden, Maya medeniyeti ile ilgili yazının başlığı çok ilgi çekicidir. Yazının başlığı şöyledir: “*Amerika 2000 Sene Evvel, Yine Bizden Müterakki Miydi?*” Bir alt başlık “*Maya Medeniyeti ve Esrarı*” biçimindedir. Yazıda ayrıca Maya medeniyetinin coğrafyada; harita bilimine ve takvim bilgisinde, matematikte; sıfırın bulunması ve kullanılmasında, fizikte; inşaat bilgisinde, tüm medeniyetlerden çok daha ileride olduğu da ifade edilmiştir.²³⁶

“*Bedeni Teşekküller ve Seciye*” başlıklı bir başka Resimli Şark Dergisi yazısında, Alman Profesör Ernst Kretschmer’in 8099 kişi üzerinde inceleme yaptığı ve insanları üç kategoriye ayırdığı aktarılmıştır. Profesör’ün yaptığı araştırma ile insanların bedenleriyle karakterleri arasında sıkı bir münasebet olduğunu ortaya koyduğu belirtilmiştir. Kretschmer’in, insanların fiziki görünümünün, zihni durumlarını da ortaya çıkardığını, insanların bu doğrultuda üç tipe ayrılabilceğini belirttiği ve buna göre kilolu insanlar, zayıf insanlar ve narin insanlar olduğunu aktardığı ifade edilmiştir. Araştırma bulgularına göre sinir hastalıklarının neredeyse tamamının narin insanlarda olduğunu ortaya konduğu aktarılmıştır. Buna karşılık kilolu insanların neşeli ve hararetli oldukları belirtilmiştir. Zayıf insanların çekingen, hüznü ve korkak olduklarını belirten Profesör

²³⁴ M. Adil Bey, *agm.*, s. 9.

²³⁵ Osman Cemal, “Ahlak Meselesi”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 3, İstanbul 1931, ss. 12-13.

²³⁶ *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 26, İstanbul 1932, ss. 10-12.

Ernst Kretschmer'e göre, insanların bedeni oluşumları ile akli faaliyetleri, bütün hareketleri ve hatta el yapıları birbiriyle ilişkilidir.²³⁷

“*Baybılhavz Misyonerlerine Cevap*” şeklinde başlık konulan yazı ise derginin kendini savunması biçimindedir. Yazıda Resimli Şark Dergisi'nin misyonerlik faaliyetleri için Türkiye'de satın alınan dergilerden birisi olduğu iddiasına cevap verilmiştir. Dergideki yazıda Resimli Şark Dergisi'nin bu türlü misyonerlik faaliyetleri ile anılmasından duyulan rahatsızlık dile getirilerek bu konuda Resimli Şark Dergisi'nin hükümet ve yetkililer nezdinde her türlü girişimi yapacağı belirtilmiştir. Ayrıca bu iddiayı ortaya atanların iddialarını kanıtlamaları çağrısında bulunulmuştur. Bu türlü iddialarla, Resimli Şark Dergisi'nin, dergiyi takip eden okuyucuların gözünden düşürülmeye çalışıldığı, ancak bu çabaların boşa kalacağı ifade edilmiştir.²³⁸

Resimli Şark Dergisi 36. sayıda Afrikalıların zeka itibarıyla geri oldukları konusu işlenmiştir. Bunun yanlış olduğu belirtilirken “*İrambra*” isimli bir kabilenin sihirbazlarının genel felcin malarya (sıtma) ile şifalanacağını biliyor oldukları okuyucuyla paylaşılmıştır. Afrikalıların bu gibi hastaları sivrisineğe sokturdukları aktarılmıştır. Alınan sıtmanın ise “*kinin*” hapı ile iyileştirildiği ifade edilmiştir. Ayrıca aşılamanın Afrika yerlileri tarafından beyaz insandan daha önce bilindiği, çiçek hastalığına tutulmuş bir kişinin yarasından cerahat alınarak sağlıklı olan kişinin kol ve baldırlarına bu cerahat konmak suretiyle aşılama yapıldığı bilgisi verilmiştir.²³⁹

Resimli Şark Dergisi, “*Büsbütün Yeni Bir Hayata Giriyor*” mesajı ile dördüncü yıl ile birlikte yeni bir devreye girileceği bilgisiyle okuyucuyla paylaşılmıştır. Resimli Şark Dergisi'nin talim ve terbiye konuları ile Türkçülük araştırmalarında, gençlik ve milli kültür meseleleriyle yoğun bir şekilde ilgilendiği belirtilmiştir. Okuyucuya daha cazip okuma fırsatları sunabilmek için ABD ve Avrupa'daki en yüksek okuma oranlarına sahip mecmuaların incelendiği belirtilen yazıda, güzel sanatlar, edebiyat, tiyatro, sinema ve spor alanlarına ayrı önem verileceği belirtilmiştir. Yazıda okuyucu yokluğundan yakınan kitap, gazete ve mecmualara “*okuyucunun heyecanını alevlendiren, neşe veren, bilgi isteğini tatmin eden, yorgun sinirlerini dinlendiren*” yazılar yazmaları tavsiye edilmiştir.

²³⁷ Resimli Şark, “Bedeni Teşekküller ve Seciye”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 27, İstanbul 1932, s. 16.

²³⁸ *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 29, İstanbul 1933, ss. 1-2.

²³⁹ Saliha Reşit, “Mikropları Bundan Asırlarca Evvel Afrika Vahşileri Keşfetmişlerdi”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 36, İstanbul 1933, s. 25.

Resimli Şark Dergisi'nin bu makalesinde; "yazılarıyla edebi ve bedii zevkinizi doyuracak, kültürünüze yardım etmeye uğraşacak neşenizi artıracak manevi yorgunluklarınızı giderecek, hayalinizi okşayıp zenginleştirecektir" vaadiyle okuyucuya seslenilmektedir. Devamında salon hanımlarının dünyanın en son modayı takip edecekleri, anaların çocuk bakım ve sıhhatine dair en modern tavsiyeleri alacakları, sporcuların ülke ve dünya sporlarını en güzel şekilde görecekları, müzik ve sinema konusunda da güzel yayınlar yapılacağı ifade edilmiştir. Sağlık öğütlerinin de okuyucunun istifadesine sunulacağı bilgisi, yine derginin vaatte bulunduğu konulardandır.²⁴⁰

Tarihle ilgili birçok yazının görüldüğü Resimli Şark Dergisi'nde birçok kişinin ortaya koyduğu "tarihçi yakın zamanların tarihini ortaya koyarken objektiflik kriterinden çıkabilir" şeklindeki iddia ele alınmıştır. Bu iddia, tarihçinin realiteyi gören, mütefekkir bir insan olarak iradesini istediği şekilde yönlendireceği, hislerini ve ihtiraslarını vakalar karşısında susturabileceği belirtilerek cevaplanmıştır. Tarihçinin tetkik becerisi kuvvetli değilse, eski tarihlerin olaylarını da yanlış muhakeme edebileceği belirtilen yazıda, dikkatli bir tarihçinin yakın tarihi de objektif bir şekilde yazabileceği ifade edilmektedir.²⁴¹

Bazı örnek yazılarına yukarıda temas ettiğimiz Resimli Şark Dergisi hemen her konuda yazılarının yayınlandığı bir dergi olmuştur. Dergideki yazılardan, derginin ilk sayısında da ortaya konduğu gibi gencinden yaşlısına her gruba hitap eden bir dergi olduğunu belirtebiliriz. Resimli Şark Dergisi, yayınlanan yazılarıyla, Afrikalıların zekâ seviyesinden, güzellik yarışmalarına; tek kitap meselesinden, harf inkılâbının sonuçlarına ve dinin istismar malzemesi olarak kullanımına varıncaya kadar arayanın istediğini bulabildiği bir dergi olmuştur.

2.3. Kooperatif Dergisi

Türkler tarihsel olarak kooperatifçiliğe çok uzak bir toplum değildir. XIII ve XIV. yy'larda Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi'nde esnaf örgütü olarak kurulmuş olan ahiliğin kooperatifçiliğe yaklaşan yönleri vardır. Ahilikteki dayanışma, paylaşım, eli

²⁴⁰ Resimli Şark, "Resimli Şark 4 Yaşı İle Birlikte Yeni Bir Devreye Girecektir", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 36, İstanbul 1933, s. 1.

²⁴¹ Fehmi Razi, "Yakın Zamanların Tarihi Yazılabilir mi", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 36, İstanbul 1933, s. 15.

açıklık ve cömertlik gibi unsurların kooperatifçilikte de temel ilkeler olarak belirlenmiş olması bu iki kurumun birbirine çok yakın olduğunu göstermektedir.²⁴²

Avrupa’da XIX. yy’ın ikinci yarısında ortaya çıkmaya başlayan kooperatiflerin ilk örneği olan Rochdale kooperatifleri İngiltere’de kurulmuştur. Kooperatifçilik hareketinin İngiltere’de ortaya çıkmasının sebebi, Sanayi inkılâbının başladığı ülke olmasıdır.²⁴³ Modern anlamdaki ilk kooperatif ise, 1844 tarihinde Manchester şehrinde 28 dokuma işçisi tarafından kurulmuştur.²⁴⁴

Türkiye’de kooperatifçilik hareketi, Osmanlı Devleti döneminde Mithat Paşa’nın “*Memleket Sandıkları*” ile başlamış ve daha sonraki yıllarda dönemin koşullarına göre, aşama aşama ilerlemesini sürdürmüştür. Mithat Paşa’nın öncülüğünde hazırlanan “*Memleket Sandıkları Nizamnamesi*” Türkiye’de teşkilatlı zirai kredinin ilk yasal düzenlemesi olması açısından önemlidir. Memleket sandıklarının zaman içerisinde zarara uğraması üzerine “*Memleket Sandıkları*” kaldırılarak yerine “*Menafî Sandıkları*” kurulmuştur. Zirai kredi hareketi ve kooperatifçilik anlayışında menafî sandıkları da gerekli iyileşmeyi sağlayamayınca 1888 yılında Ziraat Bankası kurulmuştur. Mithat Paşa ile atılan bu kooperatifleşme adımı, II. Meşrutiyet yıllarında ve Cumhuriyet Dönemi’nde daha da gelişme göstermiştir.²⁴⁵

1930’lara gelindiğinde Türkiye’deki ekonomik durum dolayısıyla kooperatif hareketini etkileyen iki önemli olay yaşanmıştır. Bunlardan birisi, Lozan Barış Antlaşması’yla kapitülasyonların kaldırılmış olması, diğeri ise 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’dır.

1930’lu yılların tek partili yürüyen devlet düzeninde, siyasi iktidarın kontrolünde küçük burjuva kökenli asker-sivil bürokratların ağır basması dönemin iktisadi politikasını şekillendirmişti. Burjuva inkılâbını sonuna kadar götürecek bir burjuvazinin olmayışı, öncü kadroların ileri bir burjuva ideolojisine sahip oluşları ile bir çelişki yaratıyordu. Avrupa’daki burjuva devriminin sonucu olarak gerçekleşen hukuk alanındaki ıslahatlar, Türkiye’de de gerçekleştirilmişti. Marx’ın ifadesinde kendini bulan ve hukukun o

²⁴² Özlem Yıldırım Kocabaş, *Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 19.

²⁴³ Nurettin Hazar, *Kooperatifçilik Tarihi*, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara 1930, ss. 98-99.

²⁴⁴ Ö. Y. Kocabaş, *age.*, s. 23.

²⁴⁵ Ö. Y. Kocabaş, *age.*, ss. 38-41.

toplumun ekonomik düzeyi ve ona karşılık gelen uygarlık düzeyinden daha ileri olamayacağı görüşünü doğrulayan bir şekilde, yeterli ekonomik alt yapıya sahip olamayan Türkiye'deki hukuksal inkılâplar uygulama safhasına geçemiyordu.²⁴⁶

Kooperatif hareketi farklı ülkelerde farklı şekillerde gelişmiştir. Fransa'da Philip Buchez ve Louis Blanc'ın çalışmalarıyla kooperatifçilik hareketi gelişmiştir. Almanya kredi kooperatifçiliğinin öncülüğünü yapmıştır. Rusya'da başarılı kooperatif hareketleri görülmektedir. Özellikle Rusya'da tarım, sosyalist anlayışla işbirliği içerisinde yürütülmüştür. Kooperatif düzeninin Rusya'da çiftçileri yoksulluktan, eğitimsizlikten ve sefaletten kurtardığı iddia edilmektedir. Mithat Paşa deneyimini yaşamış Bulgaristan, Türkiye'ye kooperatifçilik konusunda model olmuştur. Kooperatifçilik hareketinin yavaş ilerlediği ABD'de uluslararası kooperatif çalışmaları yapmak üzere Birleşik Devletler Kooperatif Birliği kurulmuştur. Bu birlik kooperatiflerle ilgili haberleri toplayıp kitaplar, broşürler ve dergiler yayınlayınca kooperatifçilik uluslararası düzeyde ilerlemiştir.²⁴⁷

Hukuksal inkılâplar ve diğer Türk inkılâplarının ekonomik gelişmeyle eşgüdümlü olarak ilerleyeceğini düşünen Ahmet Hamdi Başar, Mustafa Kemal ile çıktığı yurt gezisinde ve sonrasında düşüncelerini Mustafa Kemal'e anlatamamış, 14 Mayıs 1932 tarihinde bir rapor hazırlamıştır. Bu raporu Mustafa Kemal'e gönderip, hemen ardından da Kooperatif Mecmuasını çıkarmaya başlamıştır.²⁴⁸

Ahmet Hamdi Başar öncülüğünde çıkartılan Kooperatif Dergisi'nin ebatı 1. sayıdan 14. sayıya kadar 24x32 cm iken, 14. sayıdan itibaren 20x27 cm olmuştur. Kooperatif Dergisi'nin sürekli yazarları: Ahmet Hamdi Başar, Cemil Besim, Reşat Yılmaz'dır. Derginin sayfa sayısı: 24 ve 34 arasında değişmektedir. Derginin fiyatı: 10 kuruştur. Ancak 20. sayıdan sonra 20 kuruş olmuştur. Derginin sahibi ve sorumlusu: Ahmet Hamdi Başar'dır.

Kooperatif Dergisi'nin kurucusu Ahmet Hamdi Başar, 1897 yılında İstanbul'da doğmuştur. Darülfünunun Coğrafya Bölümü'nden 1919 yılında mezun olan Başar, I. Dünya Savaşı sırasında Ticareti Umumiye Dergisi'ni çıkararak yayın hayatına

²⁴⁶ T. Timur, *age.*, s. 120.

²⁴⁷ Ö. Y. Kocabaş, *age.*, ss. 24-34.

²⁴⁸ Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk İle Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Ankara Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Basımevi, Ankara 1981, s. 148.

başlamıştır. 1921 yılında çıkartılan Türkiye İktisat Mecmuasının yayınlanmasına da liderlik eden Başar, Milli Türk Ticaret Birliği'nin kurucuları arasında yer almıştır. 1923 yılındaki Türkiye İktisat Kongresi'ne de katılmış olan Başar, Kongre'de kâtiplik görevinde bulunmuştur.²⁴⁹

Ahmet Hamdi Başar, 1925 yılında İstanbul Liman Şirketi'nin Genel Müdürlüğü görevine getirilmiştir. Ekonomi görüşlerini 1930-1943 yıllarını kapsayan 6 ciltlik *“İktisadi Devletçilik”* kitabında açıklamıştır. Bu çalışmada iktisadi devletçilik ile idari devletçiliğin farklarını açıklamış, iktisadi devletçiliğin, özel yetişmiş uzman bir kadronun, ekonomiyi bilinçli bir şekilde planlamasıyla başarıya ulaşabileceğini aktarmıştır.²⁵⁰

Ahmet Hamdi Başar'ın 1932-1934 yılları arasında çıkardığı Kooperatif Dergisi, düşüncelerini kamuoyuyla paylaştığı yayın organı olmuştur. 1945 yılında CHP'den istifa eden Ahmet Hamdi, DP'nin kuruluş çalışmalarına katılmıştır. 1950 yılında DP'den milletvekili olarak meclise girse de kısa süre içinde Parti ile görüş ayrılığı oluşmuş, 1953 yılında DP'den istifa etmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesini destekleyen Ahmet Hamdi, 1973 yılında vefat etmiştir.²⁵¹ Ahmet Hamdi Başar hayatı boyunca Türk inkılâbına bütün imanı ile bağlı olduğunu belirtmiş olsa da, onun ortaya koyduğu düşünceler, devleti yönetenler tarafından benimsenmemiştir. Üstelik Ahmet Hamdi Başar'ın düşünceleri, uygulamadan uzak görülerek kendisi hayalci bulunmuştur.²⁵²

1 Haziran 1932 tarihinde ilk sayısı yayınlanan dergide; *“Kooperatifçilik Ne İçin Çıkıyor?”* başlıklı yazıda derginin amacı şu şekilde ifade edilmektedir: *“Kooperatif fikrini memleketin her köşesine yaymak ve bu gayede uğraşanların fikir ve madde kuvvetlerini bir araya toplamak, her devrimci Türkün vazifesidir. Bu vazifeden bize düşeni gücümüz yettiği kadar, yazılarımızla yapmaya ve gayelerimize bir adım daha yaklaştırmaya muvaffak olmak, beklediğimiz en büyük mükâfattır.”*²⁵³

²⁴⁹ Murat Koraltürk, *Ahmet Hamdi Başar Kimdir? Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları*, Gazi Bana Çok Kızmış, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Cilt 1, İstanbul 2007, ss. 10-18.

²⁵⁰ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, ss. 709-710.

²⁵¹ M. Koraltürk, *agm.*, ss. 52-57.

²⁵² Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara 1981, s. 157.

²⁵³ Ahmet Hamdi Başar, *“Kooperatif Ne İçin Çıkıyor?”*, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, Haziran 1932, s. 3.

Kooperatif düşüncesini halk kitlelerine aktarmak için büyük gayret gösteren Ahmet Hamdi Başar, “İktisadi devletçilik” kavramını yayınladığı dergide de özel olarak işlemiştir. Devletin, kooperatiflerin kurulumu ve yaygınlaşması konusunda etkisinin büyük olacağını öngören Başar, “beraberce çalışmak” prensibine dayalı olarak Türk insanını, özellikle de Türk köylüsünü kooperatifçiliğe alıştırmayı amaç edinmiştir. Devletin kooperatifçiliği destekleyerek ihracata dayalı ekonomiden kurtulabileceğini ifade eden Başar, kooperatiflerin bir okul gibi halkın tarım konularında bilinçlenmesine de katkı sunacağını belirtmiştir.

Kooperatifçilik, Ahmet Hamdi Başar’ın düşüncesinde kalkınmacı ve sivil toplumcu amaçların önemli bir aracı olarak yer almaktadır. Başar, kalkınmanın gerçekleşebilmesi için liberalizme ve korumacı politikalara umut beslenmemesi gerektiği görüşündedir. Kooperatifçilik, toplumsal ihtiyaç esasına dayalı olduğundan, ticari ve ekonomik örgütlenmeyi sağlamasının yanında sermayenin yarattığı sorunları da giderecektir. Başar’a göre Türkiye’nin kapitalizme ve Batıdaki anlamıyla bir kooperatifçiliğe geçmesi zordur. Başar, kooperatifçiliğin iktisâdi devletçiliğin amaçları doğrultusunda devlet tarafından zorla oluşturulacak bir kurumsallaşma girişimi olduğunu ifade etmektedir.²⁵⁴

Bu kurumsallaşmayı, Ahmet Hamdi Başar şöyle örneklendirmektedir: “*Tasavvur edelim ki İstanbul'da elli tane terzi yahut ayakkabıcı bir araya toplanmıştır. Bu elli terzinin veya ayakkabıcının her birinin bir atölyesi veya dükkânı ve her birinin kendine göre masrafı vardır. Fakat hiçbirisinin sermayesi kâfi gelmediği için kesmek, dikmek vesaire için modern makineleri yoktur. Dükkânlarında hemen hemen hiç çeşit bulunmaz. Bunlar aralarında anlaştıktan sonra hepsi ellerindeki makine ve malzemeye kıymet biçerek, büyük bir atölye veya mağazada toplanırlar ve bir kooperatif vücuduna getirirler, bu suretle bir dikim veya modern ayakkabı fabrikasının ilk temelini atmış olurlar. Evvela elli dükkânın masrafı bin ise bu beş yüze iner. İkincisi hepsi bir arada olduklarından her türlü makine ve araçtan istifade ederek aynı işi daha az makine ile yahut daha çok işi daha az makine ile görürler. Bu yüzden de yarı yarıya kazanırlar. Üçüncü olarak da bir kişinin kredisi bir kişinin sözü yerine elli kişiden müteşekkil bir şahsiyeti maneviyyenin*

²⁵⁴ Mehmet Aslanoğlu, *Ahmet Hamdi Başar ve Kooperatifçilik*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Genel Yayın Yönetmeni Fahri Aral, İletişim Yayınları, Cilt: 5, İstanbul 1996, s. 1278.

kredisi, sözü kaim olur. Her biri kendilerini 50 defa daha kuvvetli hissederler"²⁵⁵ Sermaye ve güç birleşiminin önemini ortaya koyan Başar, iş insanlarına yararlı tavsiyelerde bulunmuştur.

Türkiye’de oluşturulmak istenen kooperatif kurumsallaşması için Avrupa’dan da örnekler paylaşılır. Kooperatif Dergisi’nde yayınlanan “*Kooperatifler nasıl doğdu, kaç türlü kooperatif var*” isimli makalede, kooperatifçiliğin Almanya ve Fransa’da ortaya çıktığı belirtilmiştir. Dünya ülkelerine bu ülkelerden yayıldığı ifade edilerek, üç tür kooperatif olduğundan bahsedilmiştir. 1- İstihlak Kooperatifleri; sanayi üretimi, tarım ve ticaret için oluşturulmuşlardır. 2- İtibar Kooperatifleri; uluslararası alanda çalışması düşünülen kooperatif türü. 3- İstihsal Kooperatifleri ise her işletmenin üretimleri oranında verdikleri hisselerle işleyen kooperatif çeşididir.²⁵⁶

Kooperatif Dergisi genel anlamda çiftçilerin, işçilerin, tüccarların ve memurların kooperatifler şeklinde örgütlenmelerini, üretici ve tüketiciyi bir araya getirerek, aracılardan ortadan kaldırılmasını, böylece üreticinin daha yüksekten ürünü satabileceğini, tüketicinin de daha düşükten ürünü alabileceği bir sistem öngörmektedir.

2.3.1. Derginin Yayın Hayatı ve Tarihçesi

Kooperatif Dergisi’nin ilk sayısında derginin niye yayınlandığı anlatılmış, para kazanmak isteyenlerin dergisi olmadığı ifade edilmiştir. Derginin, kooperatifçiliği bir iman, bir mefkure halinde kendi işlerinde yaşamış olanların manevi zevklerini tatmin için çıktığı belirtilmiştir. Türkiye’de kooperatif hareketinin kuvvetini, Türk inkılâbının ruhundan aldığı belirtilerek, üretim ve ticaret sınıflarını yeniden teşkil etmek, yeni bir ülke kurmak vazife ve mesuliyeti ile hareket edildiği vurgulanmıştır. Bunun ancak birleşmiş kuvvetlerle sağlanabileceği, Türkiye’de tek başına herkesin zayıf olduğu, birleşince büyük bir kuvvet çıktığı anlatılmıştır. Kooperatifçiliğin bu muazzam kuvveti

²⁵⁵ Murat Koraltürk, “*Türkiye’de Sermaye Birikimi Sorununa Tarihsel Perspektiften Bir Bakış ve Ahmet Hamdi Başar’dan Seçmeler*”, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara 1997, s. 95.

²⁵⁶ *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, ss. 12-13.

ortaya çıkaracağı paylaşılmıştır. Türk inkılâbının başlıca esası olan bu unsuru ortaya çıkarmak için neşriyata ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir.²⁵⁷

Kooperatif Dergisi'nin ilk sayıdaki ilk yazısında, kooperatif yapacak olanlara yardımda bulunulacağı belirtilmiş, kooperatif fikrini ülkenin her köşesine yaymak ve bu gayede uğraşanların fikir ve madde kuvvetini bir arada toplamak gayesinde çalışılacağı ifade edilmiştir.²⁵⁸

Ahmet Hamdi Başar, “*Kooperatifçilik Türkiye'nin Diriliş ve Kuruluş Tilsimidir*” isimli yazısında; Avrupa'nın buhran içinde olduğu, eskiden olduğu gibi ürününü diğer ülkelere yüksek fiyattan satamadığından yüksek paralar kazanamadığını anlatmıştır. Türkiye gibi ülkelerde Avrupa'nın bu durumuna üzülmemek gerektiği, aksine bunun fırsata dönüştürülmesi gerektiği paylaşılmıştır. Kuvvetli bankalar, fabrikalar ve ticarethaneler yapmanın geçici olarak insanları iyileştirdiği ama üretici ve tüketicilerin el ele verip kooperatifler yapmak suretiyle yeni bir ticaret ve iktisat teşkilatı kurmasının insanları kalıcı olarak güçlendireceği fikri, Mustafa Kemal'in kooperatif siyaseti ile ilişkilendirilerek anlatılmıştır.²⁵⁹

Kooperatif Dergisi'nde o dönemde adından çokça söz ettiren Kadro Dergisi ile ilgili yayınlara da yer verilmiştir. 1. sayıda “*Kadro Mecmuası*” başlığı ile Kadro'nun tanıtımı yapılmış, yazarlarından bahsedilerek Kadro'nun Türk inkılâbının ideolojisini oluşturmak iddiasıyla ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Kadro Dergisi'nin dört nüshası üzerinden değerlendirme yapıldığı ifade edilerek, bu nüshalarda yazarların ayrı ayrı kısımlarda konular işlediği, ancak yazılan yazılardaki düşünce ve görüşlerinin birbirine çok benzediği ve bu yüzden de tek elden çıktığı intibai verdiği ifade edilmektedir. Ayrıca Kadro'nun yazarları hakkında da kısa kısa bilgilere yer verilmiştir. Buna göre, Şevket Süreyya yayının ideolojik kısmını idare etmektedir. Vedat Nedim Bey, millet iktisadiyatı kısmında kadronun programını sunmaktadır. Burhan Asaf iktisadi inkılâp üzerine yazılar yazmaktadır. Yakup Kadri'nin düşünce üzerine yazılar yazdığı, İsmail Hüsrev Bey'in iyi bir tahsil ile Kadro'da köy iktisadiyatı üzerine yazılar yazmakta olduğu belirtilmiştir.²⁶⁰

²⁵⁷ Ahmet Hamdi Başar, “Kooperatif ne için çıkıyor?”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, s. 3.

²⁵⁸ Ahmet Hamdi Başar, *agm.*, s. 3.

²⁵⁹ Ahmet Hamdi Başar, *agm.*, s. 6.

²⁶⁰ Kooperatif Dergisi, “Kadro Mecmuası”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, ss. 17-18.

Kooperatif Dergisi'nde Türkiye'deki kooperatiflerden örnekler verildiği zamanlar da olmuştur. Bu haberlerden bazıları şöyledir; 1- Bursa zirai kooperatifleri 60 köyden oluşmakta ve toplam 23 zirai kredi kooperatif şeklinde teşkilatlanmıştır. Bu kooperatifler toplanıp bazı kararlar almışlardır. Buna göre, ortakların modern ve basit şekilde kredi ihtiyaçları karşılanırken, gübre, zirai aletler, çift hayvanı, bağ çubuğu gibi ihtiyaçlarının toptan ve ucuz temin edilmesi için bu işleri yapacak kooperatifler birliği teşkil edilecektir. 2- Tütün, koza, sebze ve meyvede olduğu gibi fiyat düşüklükleri karşısında üreticiyi kurtarmak için satış kooperatifleri kurulacaktır. Bursa zirai kooperatiflerinin yaptıkları toplantıda aldıkları kararlar bu şekilde aktarılmaktadır. Kooperatiflerle ilgili bir başka haber, polis kooperatifi oluşumu teşebbüsünü içermektedir. Yapılan haberde polis kooperatifinin yararlı bir düşünce olduğu, bunun yakın zamanda hayata geçirilmesinin temenni edildiği aktarılmıştır.²⁶¹ Bir başka yazıda Milli Aydın Bankası'nın hisselerinin % 80'inin Aydın İncir Üreticileri Kooperatifi ortaklarının eline geçtiği haberleştirilmiştir. Diğer haber, Uşak'ta yeni bir tüketici kooperatifinin açıldığı ve çok rağbet gördüğü şeklindedir.²⁶²

2.3.2. Dergideki Yazıların Kritiği

Ahmet Hamdi Başar, 1932 yılında Mustafa Kemal'le birlikte çıktıkları yurt gezisinden sonra bir rapor sunmuş ve kooperatifçilik konusundaki düşüncelerini belirtmiştir.²⁶³ Raporda geçen düşünceleri yayınlamak amacıyla Kooperatif Dergisini çıkarmış ve çıkarılış nedenlerini açıklamıştır.

Derginin ilk sayısında “*Fikir ve Neşriyat Alemi*” başlıklı yazıda Ahmet Hamdi Başar; okurlarına, Kadro'nun çıkmaya başladığını duyurmuş ve Kadro Dergisi'nin, Türk inkılâbının iktisadi tarafını anlatmaya çalıştığını aktarmıştır. Ahmet Hamdi tarafından Kadro hareketinin oluşturucuları övülerek, çok dikkatli bir düşünce ve heyecan mahsulü olduğu ifade edilmiştir. Yazıda Kadro Dergisi'yle Türk inkılâbının ideolojisinin inşa edilmesi gerektiği, Türk inkılâbının nevi şahsına mahsus bir hareket olduğu, Avrupa'nın

²⁶¹ “*Polis Kooperatifi*” fikri hayata geçirilememiştir. Ancak polislerin de içinde olduğu devlet memurları, “*Ankara Memurlar İstihlak Kooperatifi*” adıyla kooperatifleşmişlerdir. Bu tüketim kooperatifine Atatürk de bir zaman ortak olmuştur.

²⁶² Kooperatif Dergisi, “Kooperatifler”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 3, İstanbul 1932, s. 16.

²⁶³ Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, age., s. 58.

Türkiye’yi yarı sömürge olarak kullandığı, buna karşılık inkılâp hareketinin Kadro Dergisi ile kendi ideolojisini ve kadrosunu oluşturmaya gerektği aktarılmıştır.²⁶⁴

“İstanbul’un İlk Kooperatifi Açılırken” başlıklı yazıda; kooperatiflerin Türk inkılâbında, CHF ve Hükümet programında önemli bir yer işgal ettiği ifade edilmiştir. Ayrıca, İstanbul Liman Şirketi açılışı dolayısıyla Mustafa Kemal’in tebrik telgrafı da yayınlanmıştır.²⁶⁵

Kooperatif Dergisi’nde derginin müellifi Ahmet Hamdi Bey, “Dertleşme” faslı kısmında “Kooperatif İyi Amma Esnafa Tüccara Yazık Değil Mi” başlıklı yazıda düşüncelerini okuyucu nazarından paylaşmıştır. Soru cevap biçiminde karşılıklı diyalog havasında işlenen bu kısımda, yazar önce “Kooperatif yaparak esnafın tüccarın elinden işini almıyor muyuz” sorusunu sormuştur. Yazıda eline beş kuruş para geçirenin esnaflığa soyunduğu, köydeki tarlasını bıraktığı, böylece esnaf sayısının arttığı belirtilmiştir. Esnaf sayısının artmasından dolayı esnafın karlılığının azaldığı, şehre giden bu esnafın köylerdeki tarlasını köydeki köylüye ortakçılık usulüyle ya da icar vererek işlettiği ifade edilmiştir. Esnaflık için giden bu insanların avuç içi kadar dükkân açıp beş, altı lira sermaye ile öteberi satan, akşama kadar da hiçbir iş yapmadan, çevredeki esnafa şakalaşp gün geçiren insanlar konumunda oldukları anlatılmıştır. Tarlalarını bırakarak gelen bu insanların, kasabada açtıkları bu dükkânda sözde ticaret yaparken bir taraftan tarlasını icara vererek veya ortaklık usulüyle köylünün hakkını yedikleri, diğer taraftan da köylüye eşya satarak onun elindeki kazancı kendisine çekmek istedikleri açıklanmaktadır. Yazının devamında esnaflık ve ticaret sınıfı başıboş bir şekilde çalışıp üretici ve tüketiciler kooperatifler etrafında toplanamazlarsa orta sınıf gittikçe fazlaşacak, köylü, memur ve çiftçiler onların hesabına çalışacak ve Türkiye’deki buhran, içinden çıkılmaz bir hal alacaktır, denilmektedir. Çözüm ise Ahmet Hamdi Başar tarafından şu şekilde açıklanmaktadır; Üretici ve tüketicinin elinden haksız olarak alınan işler, sahiplerine verilirse, yani köylü kooperatifler yaparak malını tek elden satarsa, bugün beşe sattığını yarın ona satar. Eline çok para geçince de beş kuruşluk mal satın alacağı yerde on kuruşluk mal satın alır. Şehirdekiler tüketici kooperatifi yaparak malı ucuz alırlarsa iki kilo alacakları yerde üç kilo alırlar, hayatlarını düzeltir, çocuklarını iyi

²⁶⁴ Ahmet Hamdi Başar, “Fikir ve Neşriyat Alemi”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, s. 17.

²⁶⁵ Ahmet Hamdi Başar, “İstanbul’un İlk Kooperatifi Açılırken”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 2, İstanbul 1932, s. 3.

besler, vatana millete dua ederler denilmektedir. Aynı zamanda ucuz alıp daha çok eşya alacakları için köylü de üretici de daha fazla mal çıkarır, işler çoğalır. Herkes hayatından memnun olur. Böylece buhranda sona ermiş olur denmektedir.²⁶⁶

“*Kooperatifler Neden Lazımdır*” başlıklı yazıda ise, köylerde oluşacak kooperatiflerin, sadece ziraat ve kredi kooperatifleri ile ilgilenmemeleri, bunun yanında üretim işini de üstlenmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca halkın aydınlatılması ve irşat edilmesi konusunda Türk inkılâp hareketinin yaygınlaştırılmasına katkı sunacağı da ifade edilmektedir.²⁶⁷

Kooperatif Dergisi’nde, Kadro Dergisi’nde yayınlanan yazılarla ilgili kritik değerlendirmelere de rastlanır. “*Plan Mefhumu Hakkında*” üst başlığında, “*Şevket Süreyya Bey’in Kadro’da Çıkan Makalesi Münasebetiyle*”, alt başlığı ile Kadro Dergisi’nde öne sürülen düşünceler tartışılmıştır. Yazıda Şevket Süreyya’nın bazı noktalarda tezat görüşler ifade ettiği açıklanmıştır. Bu noktada Şevket Süreyya, tekniğin başıboş gelişimi ihtilal yapar iddiasında bulunmuştur. Kooperatif Dergisi’ne göre bu ihtilal değil, buhrandır. Şevket Süreyya sonradan sınıf mücadeleleri, buhran yapar iddiasında bulunmuştur. Bu iddialara Kooperatif Dergisi karşı çıkmış ve sınıf mücadelelerinin buhran değil, ihtilal yaptığını iddia etmiştir. Kooperatif Dergisi, Avrupa’nın buhrana umumi bir grev ya da keskin bir mücadeleden sonra değil, sınıf mücadelelerinin azaldığı bir zamanda düştüğünü, aslında sınıf mücadeleleri devam etseydi, buhran da o derece az olurdu iddiasında bulunmuştur. Şevket Süreyya yazısında Avrupa’daki buhran, Rusya ve Türkiye’deki ihtilal ve inkılâplar bu ülkelerin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan hadiselermiş gibi gösterilmiştir.²⁶⁸ Kooperatif Dergisi’ne göre, bu ve benzeri olaylar ülkelerin kendi iç dinamiklerinden ziyade, dünya ölçeğindeki birtakım gelişmelerle açıklanabilir.

Kooperatif ve kooperatifçilikle ilgili motive edici özlü sözlerin paylaşıldığı derginin 2. sayısında aşağıdaki yazılar paylaşılmıştır: “*Kooperatifçilik, yeni bir iman, yeni bir ahlak demektir, ferdi hırslar, insan cemiyetlerini temelinden çürütmüş, ahlakı ve imanı ortadan kaldırmıştır*”. “*Kooperatife imanla bağlanabilmiş insanlardan müteşekkil*

²⁶⁶ Ahmet Hamdi Başar, “Kooperatif İyi Amma Esnafa Tüccara Yazık Değil Mi”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 2, İstanbul 1932, ss. 4-5.

²⁶⁷ Cemil Besim, “Kooperatifler Neden Lazımdır”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 2, ss. 10-11.

²⁶⁸ Kooperatif Dergisi, “Plan Mefhumu Hakkında”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 2, ss. 11-12.

bir cemiyet kurmak için, evvela yeni ahlaka iman etmelidir". "Ellerini sonsuz bir hayale doğru açarak, ruhlarını karartmış ve gözlerini hakikate karşı yummuş olanlara söyleyiniz: Kenara çekilsinler; hakikat güneşinin kendilerini çarpması yakındır". "Hakiki kooperatifçi, müşkülâtı, heveskâr bir sporcu gibi sever, ve ona doğru koşar". "Kooperatif, küçük kuvvetleri toplayarak en büyük eserler meydana getiren başlıca vasıta"dır".²⁶⁹

Dünyadaki kooperatif hareketlerinin anlatıldığı, *"Kooperatifçilik İle Uğraşan Zevatin Hayatı ve Koydukları Sistemler"* başlıklı yazıda, üretim ve tüketim kooperatifleri fikrini ortaya ilk atan kişinin Philippe Buchez olduğu belirtilmiştir. Bu kişinin, hem doktor, hem filozof, hem de siyasetçi olduğu, Philippe Buchez'in kooperatifçilik ile ilgili bir kısım neşriyatta bulunduğu anlatılmıştır. Ayrıca Buchez'in kooperatifçiler için 1831'de birtakım prensipler ortaya koyduğu ifade edilmiştir. Bunlardan bazılarının: aynı meslek grubundaki belirli sayıdaki kişiyi bir araya getirmek ve anlaşma ile onları birbirine bağlamak, oluşumların girişecekleri işler için müteşebbis veya müteahhit seçilmesi ve herkesin mesai ve kabiliyetine göre iş taksimi yapılması²⁷⁰ olduğu belirtilmiştir.

"Ziraatımızın Makinalaşması İçin Behemehâl Kooperatifler Kurulmalıdır" başlıklı yazıda ise çiftçinin makinecinin insafından kurtarılması ve mali açıdan istifade sağlayabilmesi için kooperatiflerin kurulması gerektiği aktarılmaktadır. Yazıda ayrıca kooperatiflerin köylüde güven oluşturacağı, makine parçalarının da kooperatifler aracılığıyla sağlanması ile köylünün bundan büyük yarar sağlayacağı belirtilmektedir.²⁷¹

İktibaslar kısmında *"Yeni Rusya'da Kooperatifler"* başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Burada Avukat Haydar Rıfat Bey tarafından *"Bolşeviklik Alemi"* isimli kitabın neşredildiği aktarılmış ve buradan bir kısım alıntılar yapılmıştır. Buna göre; Rusya'da kooperatif çeşitliliği şu şekilde aktarılmıştır: Ticari kooperatifler, sınai kooperatifler, zirai kooperatifler, mali kooperatifler ve elişleri kooperatifleridir. Kitapta kooperatiflerin kar taksimi şu şekilde aktarılmıştır; *"%10 hükümete, %43 sermayeye, %7 inşaat sermayesine, %15 bir kooperatif sermayesine, %15 muamelatın ıslahına, %10 memurların terfihine. Bunlardan bazıları Rusya'da esas itibariyle tek bir tacir vardır ki, o da devlettir. Bütün*

²⁶⁹ Kooperatif Dergisi, "Aylık Posta", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 2, s. 19.

²⁷⁰ Kooperatif Dergisi, "Kooperatifçilik İle Uğraşan Zevatin Hayatı ve Koydukları Sistemler", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 3, s. 12.

²⁷¹ Cemil Besim, "Ziraatımızın Makinalaşması İçin Behemehâl Kooperatifler Kurulmalıdır", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 7, ss. 7-8.

Rusya ticaretinin ancak % 5'i, 6'sı nispetinde bir kısmı hususi ellerdedir. Rusya'da kooperatif cereyanı birçoklarının zannettiğinin aksine olarak ne yeni bir müessesedir, ne de devlet müessesesi olarak başlamıştır."²⁷²

Kooperatif Dergisi'nde, Türkiye ile Avrupa ekonomilerinin ve ekonomiden kaynaklı bazı sorunların karşılaştırıldığı yazılar da yer yer yayınlanmıştır. Bunlardan birinde “*Dünya İktisadi Haberleri*” başlığı kullanılmıştır. Bu yazıda Türkiye'deki buhranla, Avrupa'daki buhranın birbirinden farklı olduğu ifade edilmiştir. Burada Türkiye'deki buhranın yokluktan, Avrupa'daki buhranın ise çokluktan ileri geldiği belirtilmiştir.²⁷³

Kooperatiflerin yaygınlaştırılması ile ilgili “*Süt ve Mamulâtı Kooperatifleri Yapmalıyız*” başlıklı yazı yayınlanmıştır. Yazıda “*umumi sıhhati korumak ve bu mühim serveti iyi kullanmak için başka çare yoktur*” şeklinde not düşülerek, her şehirde ve kasabada üreticinin tüketiciye en yakın olduğu işin, süt işi olduğu aktarılmış ancak üreticiden tüketiciye ulaşıncaya kadar da en çok mahiyeti değişen maddenin de yine süt ve süt ürünleri olduğu aktarılmıştır. Nüfus ve sağlık üzerinde sütün çok büyük tesiri olduğu ifade edilerek sütün kaymağı alınarak veya süte su katılarak sütün içeriğinin değiştirildiği, halkın da bu hileyi anlamadan süt tüketmeye devam ettiği paylaşılmıştır. Ayrıca hilekârların süte yoğunluk vermek için nişasta attıkları, sütün muhafazası için de boraks ve asit salisilik kullandıkları ifade edilmiştir. Aynı şekilde süttten imal; tereyağı, yoğurt, peynir gibi ürünlerde de bazı sahtekârlıkların yapılabileceği, hastalara ve çocuklara verilmek üzere mahiyeti değiştirilmeden, süt ve süt ürünlerinin tüketiciye ulaştırılabilmesi gerektiği, bunun için de süt ve süt ürünleri kooperatiflerinin oluşturulmasının gerekliliği ifade edilmiştir.²⁷⁴

Dergide çoğu zaman kooperatiflerle ilgili olumlu haberlere yer verilirken, 13. sayıda, “*Ankara Memurlar Kooperatifi*” başlığıyla oluşturulan makalede olduğu gibi olumsuz kooperatif örneklerine de yer verilmektedir. Bu yazıda, bir okuyucunun Ankara Memurlar Kooperatifi ile ilgili verdiği bilgileri içeren mektup paylaşılmıştır. Mektupta Ankara Memurlar Kooperatifi'nin liyakatsiz idareciler tarafından yönetildiği, basit hesap

²⁷² Kooperatif Dergisi, “Yeni Rusya'da Kooperatifler”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 3, ss. 13-15.

²⁷³ Kooperatif Dergisi, “Dünya İktisadi Haberleri”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 3, s. 19.

²⁷⁴ Cemil Besim, “Süt ve Mamulâtı Kooperatifleri Yapmalıyız”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1931, Sayı: 4, ss. 2-3.

yanlışlıklarıyla dolu bilançoların onaylandığı, hayali karlar gösterilerek idare meclisi ve müdürlere bol bol ikramiye ve karlar dağıtıldığı bilgileri verilmiştir. Ayrıca Ankara Memurlar Kooperatifi'nin fiyat ucuzluğu getirecek yerde pahalılık getirdiği de belirtilerek kooperatif mantığının dışında çalıştığı açıklanmıştır. Sonra da kooperatif fikrinin olumsuz görülmesine sebep olan bu tür örneklerin bütün kooperatifler için geçerli olamayacağı belirtilmiştir.²⁷⁵

Kooperatif Dergisi'nde o dönemde popüler olan ve bütün dünyayı da etkisi altına alan Hitler ve onun Almanya'da başlattığı Nazizm hareketinden övgüyle bahsedilen bir makalede, devrim zamanlarında iki tip insan ve iki tip düşünce oluştuğu belirtilmiştir. Bunların dogmatikler ve realistler olduğu aktararak, devrim zamanlarında her şeyde devamlı bir değişme olduğu, toplumun dün inkâr ettiğini bugün kabul eder; bugün kabul ettiğini de yarın reddeder hale geldiği açıklanmıştır. Bu zamanlarda bir doktrine bağlanmanın irticadan başka bir şey olmadığı açıklandıktan sonra Hitlerizm hareketinin dogmatik değil, realist bir hareket olduğu ifade edilmiştir.²⁷⁶ Bu ifadeler Hitler'in başlattığı hareketin Kooperatif Dergisi tarafından tasdik edildiğini göstermesi açısından önemlidir.

Kooperatif Dergisi'nde derginin fiziksel yapısındaki değişiklikler ve fiyat noktasındaki farklılaşmalar da açıklamalarla belirtilmiştir. Bu noktada, ikinci yıldan itibaren derginin hacim ve şekil noktasında değişikliğe uğradığı, sayfa sayısının arttığı fiyatın da on kuruştan, yirmi kuruşa çıktığı açıklanmıştır. Abonelerin gene 125 kuruştan yıllık aboneliklerini yaptırabilecekleri belirtilmiştir.²⁷⁷

Kooperatif Dergisi'nde, dergi aleyhine bazı yazılara cevap mahiyetinde yazılar da yer almıştır. Kooperatif Dergisi'nin 4. sayısında, aslında benzer isimler taşıyan iki derginin birbirleriyle ilgili ifadelerine denk geliyoruz. Kooperatifçilik isimli derginin Kooperatif Dergisi'ne yönelik iddia ettiği sözlere aynen yer verilmiştir. "*Mecmua, münderecatı itibariyle, adeta memleketimizde sınıf mücadelesini hazırlayacak ve bunu teşvik edecek mahiyette yazılarla doludur.*" Kooperatifçilik Dergisi'nde kullanılan bu

²⁷⁵ Kooperatif Dergisi, "Ankara Memurlar Kooperatifi", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 13, ss. 8-9.

²⁷⁶ Ahmet Hamdi Başar, "İnkılâpçılık ve Türk İnkılâbı", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1934, Sayı: 23, s. 2.

²⁷⁷ Kooperatif Dergisi, "İkinci Yılımıza Girerken", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 13, s. 1.

ifadeler Kooperatif Dergisi tarafından eleştirilmekte, Kooperatifçilik Dergisi'nin kendilerini rakip gördüğü için bu tip yazılara tevessül ettiği belirtilmektedir.²⁷⁸

Kooperatif Dergisi'nde kooperatifleşmenin öneminden sık sık bahsedilmiştir. Dergide, köyden kente göç de sürekli olarak eleştirilmiştir. Kooperatiflerin üreticinin de tüketicinin de lehine bir kurum olduğu vurgulanmıştır. Yurtiçi ve yurtdışındaki iyi örneklerden bahsedilmiştir. Kooperatif Dergisi, kooperatiflerin olumsuz örneklerine de değinerek kooperatiflerin iyi yönetilmesini başarı için şart görmüştür.



²⁷⁸ Kooperatif Dergisi, “Kooperatifçilik 'e Cevabımız”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 4, s. 13.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADRO, RESİMLİ ŞARK VE KOOPERATİF DERGİLERİNİN İÇERİK ANALİZİ

3.1. Türk İnkılâbı

Türk inkılâbı, en etkin dönemini 1922 tarihindeki saltanatın kaldırılması ile başlamış, 1930'lu yıllara kadar sürdürmüştür. Kurumsal yapılanmanın temellerinin atıldığı bu dönemde Türk insanı inkılâplarla yüzleşmiştir. Ancak bu inkılâpların Türk halkı tarafından içselleştirilmesi konusunda büyük soru işaretleri oluşmuştur. Devleti yönetenler 1930'lu yıllarda inkılâpların halk tarafından benimsenmesine odaklanarak, kültürel reformlara öncelik vermişlerdir. 1930'lu yıllardaki inkılâpların ana omurgasını halkçılıkla beraber, devletçilik ilkesi özelinde ekonomi politikaları oluşturmuştur.

Türk inkılâbı halkçılık ve devletçilik temelli gelişimini sürdürürken hiç kuşkusuz o dönemin popüler devlet yönetimlerinden de etkilenmiştir. Bu kapsamda Hitlerin başlattığı Nazizm ile Türk inkılâbını karşılaştıran Ahmet Ağaoğlu, Türk inkılâbının yaratıcı olduğunu, geniş ve memleketçi olduğunu, Türk kültürünü kabul eden herkesin Türk sayıldığını, buna karşılık Nazizm'in yaratıcılıktan uzak olduğunu, dar çerçevede hareket ettiğini ve ırkçı olduğunu belirtmiştir. Türk inkılâbının, milli unsurlar taşımaya rağmen insani yönünün kuvvetli olduğuna, buna karşılık Nazizm'in Alman ırkını önceleyen, insani yönü zayıf olan bir hareket olduğunu belirtmiştir. Ağaoğlu eserinde, Türk inkılâbının laik, halkçı ve demokratik olduğunu, milli egemenliği temel aldığı ve cumhuriyetçi olduğunu belirtirken, Nazizm'in dini olduğunu, halkçılık tarafında eksiklikler bulunduğunu, milli egemenliğin ortadan kaldırıldığı ve cumhuriyetçi unsurlardan ziyade saltanatçı bir yapıda olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁹

Sadri Ethem de yaptığı değerlendirmede Faşizm, Nazizm ve Türk inkılâbını karşılaştırmıştır. Ona göre bu üç hareket arasında çok ciddi farklılıklar vardır. Faşizm ve Nazizm, dış politikada emperyalist, iç politikada diktatör iken, ırkçı ve dini önceleyen özellikler taşırlar. Buna karşılık Türk inkılâbı Sadri Ethem'e göre; emperyalizme karşı,

²⁷⁹ Ahmet Ağaoğlu, "Kemalizm ve Hitlerizm", *Akın Dergisi*, Sayı: 51, İstanbul 1933, s. 1.

meclisin önemli görüldüğü, ırktan ziyade kültüre önem veren ve laik anlayışı ön plana çıkaran bir yaklaşım sergilemektedir.²⁸⁰

Nusret Kemal Köymen ise Türk inkılâp hareketi ile Marksizm'i karşılaştırmıştır. Ona göre Marksizm her şeyi maddiyata bağlamakta, işçi sınıfının üstün olduğunu belirtmekte, işçilerin diktatöryal yönetimini benimsemektedir. Ayrıca bireysel mülkiyeti tanımamakta, bütün ekonomik faaliyetlerin devlet kontrolünde yapılmasını istemektedir. Buna karşılık Türk inkılâbında her şey maddiyata bağlı değildir. Köylü işçileştirilmemiştir. Bireysel mülkiyet tanınır. Köymen bunlara ilave olarak Türk inkılabıyla, topluma uyumlu bir halk tabakası yaratılmaya çalışıldığını aktarmıştır.²⁸¹

Türk inkılâbının o dönem cereyanlarından farklı olduğu yönler olduğu gibi benzer olduğu ya da onlardan etkilendiği taraflar da vardı. Mesela sosyalizmin devleti ekonomik anlamda tek otorite kabul etme ilkesi, Türk inkılâbında devletçilik adıyla bir müddet uygulanmıştır. Ancak Türkiye'deki uygulama, sosyalizm uygulamasından farklı olarak, bireysel ekonominin de savunulduğu karma bir ekonomik model şeklinde olmuştur. Türk inkılâbı bu anlamda özgündür diyebiliriz. Nitekim Türk inkılâp hareketinin ideolojisini oluşturmak üzere harekete geçen isimlerden Şevket Süreyya Aydemir, "*Kadro ve İnkılâp*" isimli kitabında, Türk inkılâbının kendisine örnek alacağı bir devrim modelinin olmadığını, dünyadaki diğer devrim hareketlerinin Türkiye tarafından taklit edilemeyeceğini, Türkiye'nin kendi şartlarına uygun siyasi ve iktisadi kurumlarını zaman içerisinde kuracağını belirtmektedir.²⁸²

Ahmet Hamdi Başar da Türk inkılâbının özgünlüğünü şöyle aktarmaktadır. Ona göre liberal sistem, ekonomi ve siyaseti düşünceye bağlı kılmıştır. Sosyalizm ise ekonominin diğer bütün alanlara hâkim olduğu bir düzen oluşturmuştur. Buna karşılık Türk inkılâbı bütünlükçü bir yapı oluşturarak; fikre, siyasete ve ekonomiye dengeli bir ağırlık vermiştir.²⁸³ Dönemin önemli düşünürlerinden Saffet Engin de liberalizmin fert, komünizmin tebaa/köle, Türk inkılâbının ise vatandaş yetiştirme amacıyla olduğunu belirtmiştir.²⁸⁴ Şevket Süreyya ise yaptığı değerlendirmede, inkılâbın bazen yalnız bir siyasi rejim veya iktisadi bir sistem değiştirmek için yapıldığını belirterek, tam devrimin,

²⁸⁰ Sadri Ethem, *Türk İnkılâbının Karakterleri*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s. 134.

²⁸¹ Nusret Kemal (Köymen), "İnkılâp İdeolojisinde Halkçılık", *Ülkü Dergisi*, Sayı: 13, Mart 1934, s. 43.

²⁸² Şevket Süreyya Aydemir "*İnkılâp ve Kadro*", s. 111.

²⁸³ Ahmet Hamdi Başar, "Atatürk'ün İdeolojisi", *Yeni Adam Dergisi*, Sayı: 206, Ankara 1937, s. 17.

²⁸⁴ Mehmet Saffet Engin, "Menfi Propagandalar ve Gençlik", *Varlık Dergisi*, Sayı: 4, 1 Eylül 1933, s. 1.

milletin toplumsal hayatının derinliklerinde yapılan inkılâp olduğunu açıklamıştır. Türk inkılâbının tam olan devrim hareketleri içerisinde sayıldığını aktaran Şevket Süreyya, bu yönüyle diğer ülkelerin devrim hareketlerinden ayrıldığını ortaya koymuştur.²⁸⁵

Şimdi araştırmamıza konu olan Kadro, Resimli Şark ve Kooperatifçilik dergilerinde Türk inkılâbıyla ilgili kaleme alınan yazıları inceleyelim.

3.1.1. Kadro Dergisi’nde Türk İnkılâbı

Kadro Dergisi’nde Türk inkılâbıyla ilgili pek çok makaleye yer verilmiştir. İnkılâp-devrim kelimelerinden genelde inkılâp kelimesinin tercih edildiği dergide, inkılâp kelimesinin bizzat kendisiyle ilgili de yazılara rastlanmaktadır. Böyle bir yazıda inkılâp kelimesinin tanımı; “*bozulan dengeler yerine sağlam unsurlar inşa etmek çabası*” şeklinde yapılmıştır. Aynı yazıda cemiyetin kendi bünyesinde bir inkılâp oluşturduğu zaman ileri bir plana ihtiyaç duyduğu anlatılmıştır. Bu planın ise ya kendiliğinden ya da inkılâpçı, otoriter, müdahaleci bir kuvvet tarafından yapıldığı bilgisi paylaşılmıştır. Kendiliğinden olan birinci tür inkılâba büyük Fransız ihtilali, ikinci tür olan otoriter inkılâba ise Türk inkılâbı örnek gösterilmiştir. Devamında büyük Fransız ihtilalinin temel anlamda ferdi teşebbüs hürriyeti getirdiğini, bu inkılâpla beraber bütün dünyanın serbest çalışma ve serbest mübadeleye dayanan yeni bir medeniyet kurduğu okuyucuyla paylaşılmıştır. Bu düzende de kısa bir süre sonra bazı olumsuzlukların doğmaya başladığı ve sonunda büyük bir savaş çıktığı ifade edilmiştir. Dergide ferdi çalışma ve serbest değişim üzerine kurulu Fransız inkılâp sürecinin zamanını tamamladığı için Türk inkılâbının müdahaleci ve otoriter bir kuvvet olarak devleti kendisine dayanak yaptığı anlatılmaktadır. Bu anlayışın devletçilik prensibi ile yerine geldiği de yazıda okuyucuyla paylaşılan diğer hususlardandır.²⁸⁶

İnkılâp kelimesinin anlamını ve Türk inkılâp hareketinin dayandığı temel dinamikleri bu şekilde ortaya koyan Kadro Dergisi, Türkiye’deki inkılâp rejimine yeni bir ideoloji ortaya koymak misyonuyla hareket etmiştir. Şevket Süreyya’nın aktarımıyla Mustafa Kemal’in başlangıçta böyle bir düşüncesi yoktur. Yakup Kadri ile Mustafa

²⁸⁵ Şevket Süreyya Aydemir “İnkılâp Kürsülerinde İnkılâp İlmileşmelidir”, *Kadro Dergisi*, Sayı: 28, Ankara 1934, s. 8.

²⁸⁶ Ahmet Hamdi, “Türk Devletçiliği ve Himayeci Ferdietçilik”, *Kadro Dergisi*, Sayı: 22, Ankara 1933, ss. 42-43.

Kemal arasında geçen diyalog Şevket Süreyya tarafından şöyle paylaşılmıştır: “Yakup Kadri diyor ki: ‘Paşam bu partiyi kuruyorsunuz, her şey güzel ama bunun doktrini yok’. Atatürk diyor ki: ‘Oğlum doktrine varırsak, doktrin çerçevesine girersek hareketi dondururuz. Çünkü müdevver bir çerçeve içine kendimizi bağlayacağız, elbette doktrin yok. Kendi kendini yapacak doktrin.’”²⁸⁷ Muhtemelen Mustafa Kemal sonradan fikrini değiştirmiştir. Kadro Dergisi Mustafa Kemal’in bilgisi ve izniyle sonradan bu misyonu üzerine almıştır.

Kadro Dergisi, yayınlanma amaçlarını ilk sayısında şu ifadelerle açıklamaktadır: “Türkiye bir inkılâp içindedir ve bu inkılâp sürmektedir”. Kadro Dergisi’ne göre bugüne kadar geçirilen aşamalar, inkılâbın bir safhası olan ihtilal aşamasını içermektedir. Kadro, inkılâbın ihtilal aşamasında kalmayıp derinleştiğini ve genişlediğini açıklamaktadır. Ayrıca inkılâbın içinde yaşayanların, taraftar olsunlar veya olmasınlar, inkılâba uyum göstermeleri gerektiği belirtilmektedir. Bunun ise inkılâp gerçekliğinden kaynağını alan “azlık, fakat şuurlu bir avangardın, azlık fakat ileri bir Kadro’nun gayretiyle olacağı açıklanmıştır”.²⁸⁸

Bu anlamda Kadro Dergisi’nin ilk sayısındaki ilk amacı, az ancak iyi yetişmiş insan gücünün oluşturulması olarak belirtilmiştir. Kadro Dergisi’nin ilk sayısında derginin çıkarılma amaçlarından ikincisi belirtilirken inkılâbın derinleşmesi için gerekli olan ilke, bilinç, kuram ve düşünceye sahip olduğu ancak bunların şimdilik inkılâbın ideolojisini oluşturacak şekilde bir düşünce bütünlüğü oluşturamadığı ifade edilmektedir. Kadro Dergisi’nin düşünce bütünlüğü sağlayarak ideoloji oluşturacağı böylece de çıkarılma amacını yerine getireceği açıklanmaktadır. Yazının devamında bugünün aydınlarına düşen en büyük görevin inkılâbın ideolojisini oluşturmak ve inkılâpçı bir nesil yetiştirmek olduğu gösterilmektedir. Kadro Dergisi’nin üçüncü yayınlanış amacı açıklanırken de, toplumda inkılâp şevkinin her zaman uyanık tutulması, inkılâbın prensiplerinin ortaya konularak topluma bunların benimsetilmesi gerektiği ifadeleri kullanılmıştır.²⁸⁹ Bu açıklamalarla Kadro Dergisi’nin en önemli misyonunun Türk inkılâbının ideolojisinin oluşturulması, inkılâp ideolojisine uygun nesillerin

²⁸⁷ Şevket Süreyya Aydemir, “Atatürkçülüğün Ekonomik ve Sosyal Yönü Semineri”, İstanbul 1973, s. 427, Aktaran: Metin Toprak, “Bir Gelecek Perspektifi”. İzmir İktisat Kongresi. *Kırıkkale Üniversitesi İTİA Dergisi*, Ocak 2014, s. 118.

²⁸⁸ *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 1, Ankara 1932, s. 3.

²⁸⁹ *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 1, Ankara 1932, s. 3.

yetiştirilmesi, inkılâbın sonsuza kadar sürdürülmesi ve ona yeni bir ivme kazandırılması olduğu da açıkça ifade edilmektedir.

Kadro Dergisi 2. sayısının giriş paragrafında inkılâp sürecinin devam ettiği “*bugünkü cephenin durgunluğu kimseyi aldatmasın, inkılâp bütün hızıyla devam ediyor*” ifadeleriyle ortaya konmuştur. “*İnkılâbın öylece fikriyatını yapmak lazım ki Cihan'a tezatsız yeni milleti vermek lazım*” ifadeleriyle de inkılâp ideolojisi oluşturulurken nasıl bir yol izlenmesi gerektiği açıklanmıştır. Türk milleti, inkılâp hareketine zarar vermek isteyen her kim varsa kale duvarına çarpan zehirli ok gibi ikiye bölüneceğinden emin olsun denilerek,²⁹⁰ inkılâp hareketinin fikri temelini oluşturularak güçlü bir şekilde devam ettirilmesinin önemine vurgu yapılmıştır.

Şevket Süreyya Aydemir, halkevi açılış merasiminde Dr. Reşit Galip Bey’in söylediği bir nutuktan alıntı yaparak inkılâp sürecinin devam ettiğini vurgulamıştır. Şevket Süreyya’nın aktardığı konuşmada Dr. Reşit Galip Bey; inkılâbın bittiğinden ve her işin artık tabii seyrine bırakılması lazım geldiğinden bahsedenlerin tembel, yorgun ve cesaretsiz ruhlar olduğunu açıklamıştır. Makalenin ilerleyen yerlerinde de yazar, dünyanın ve Türkiye’nin oluş sürecinde olduğunu, bunun için de, dünyada ve Türkiye’de inkılâbın devam ettiğini ifade etmiştir.²⁹¹

İnkılâp sürecinin devam ettiğinin farklı sayılarda farklı yazılarla ortaya konduğu Kadro Dergisi’ndeki bir başka yazıda Türk inkılâbı, 1789 Fransız ihtilalinin bir benzeri, daha doğrusu devamı sayılmıştır. Ancak yazının ilerleyen noktalarında Türk inkılâbının, Fransız ihtilali ile görünürde bağlantılı olmasına rağmen; gerek tarihî gereklilikleri, gerek mahiyeti, gerek gelişim istikametleri itibarıyla Fransız ihtilalinden ayrıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca Türk inkılâbının dünyayı anlama ve yorumlama tarzı ile Fransız ihtilalinin cihanı anlama ve yorumlama şekillerinin bambaşka olduğu açıklanmıştır.²⁹²

Kadro Dergisi’nin fikri altyapısını da oluşturan Şevket Süreyya; derginin varlık sebebini de ortaya koymak adına, inkılâp hareketinin felsefî bir altyapısının olması gerektiğini şu sözlerle açıklamıştır; “*Memleketimiz büyük bir inkılâp içindedir. Kendi şeniyetine uygun nazari bir izahtan ve bir felsefî tefekkür tarzından mahrum kalan bir*

²⁹⁰ “Kadro” *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı:2, Ankara 1932, ss. 3-4.

²⁹¹ Şevket Süreyya Aydemir, “İnkılâp Bitti mi”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 3, Ankara 1932, ss. 5-10.

²⁹² Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, s. 89.

inkılâbın kendini devam ettirecek idealist genç nesli yetiştirmesi kabil olmayacağı da aşîkardır. Ancak, inkılâbın meşruiyetini ve istikbalini izah ve müdafaa edebilecek bir felsefî tefekkür tarzı, hiç bir zaman pesimist ve mistik bir endividüalizm olamaz!”²⁹³

Kadro Dergisi, değişik sayılarında ele aldığı yazılarla inkılâbın gelişim aşamalarını da ortaya koymaya çalışmıştır. Örneğin, 8. sayının giriş yazısında, Dumlupınar olmasaydı ihtilalin başarılı olamayacağı, ihtilal başarısız olsaydı da Türk inkılâbının başarılamayacağı ve gelişemeyeceği ortaya konmuştur. Ayrıca Dumlupınar’ın Milli Kurtuluş hareketinin ihtilal sayfasını, inkılâp sayfasından ayıran bir hat olduğu da ifade edilmiştir. Yazının devamında inkılâbın ancak büyük kahramanlar ve büyük hadiseler ortaya çıkarmak kabiliyetinde olan milletlerin işi olduğu açıklanmıştır.²⁹⁴ Şevket Süreyya bir başka yazısında, *“inkılâpları daima kahramanlar yapar, idealistler yaşatır”²⁹⁵* ifadeleriyle Türk milletinin ve onun önderlerinin Türk inkılâbının başarıya ulaşmasında üslendikleri önemli rolü ortaya koymuştur.

Türk inkılâbının ideolojisini ortaya koyma misyonu ile hareket eden Kadro Dergisi’nin resmi temsilcisi konumunda olan Yakup Kadri, Türk inkılâpçılarının benimsenme düzeyinin düşük olması ve bazı inkılâpların uygulanma düzeylerinin hedeflenen seviyede olmamasına rağmen, iyimser bakış açısına sahip olduklarını şu örneklerle anlatır: *“Türk inkılâpçıları lüzumundan fazla optimisttirler. Bunlar arasında birçokları, hükümetin bilmem kaç yıl evvel verdiği bir kararın veya meclisten çıkmış bilmem hangi kanunun hayatta bir tatbik ve tahakkuk sahası bulduğuna kanidir. Hâlbuki bugün inkılâbımızın bu onuncu yılında, hile-i şer’iyesiz şapka ve kasket giyenler, kanunu medeniyete göre evlenip boşananlar ve yeni harflerle okuyup yazanlar bütün Türkiye’de on bin kişiyi geçmez. Bütün Anadolu kasabalarında, Ankara’nın, İzmir’in, İstanbul’un bütün kenar mahallelerinde kadınlar sımsıkı kapalıdır. Kocalarına şeriatçe bağlıdır.”²⁹⁶*

Kadro Dergisi’nde farklı devletlerin inkılâpları arasındaki amaç farklılıkları da ortaya konmuştur. Yakup Kadri, Türkiye, Rusya ve İtalya’nın inkılâp sürecini şöyle değerlendirir: *“Ankara, Moskova, Roma, bu üç harp sonrası inkılâbı arasında her üçünün*

²⁹³ Şevket Süreyya Aydemir, “Bir Ruh Fantazisi Yahut Yerli Peygamber”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 1, Ankara 1932, s: 35.

²⁹⁴ *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 8, Ankara 1932, s. 4.

²⁹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, “1789 İhtilali’nin Mezarı Başında”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1934, Sayı: 32, s. 5.

²⁹⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Ankara, Moskova, Roma”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1932, Sayı: 10, s. 43.

*kullandıkları sisteme dair yaptığımız mukayese, bize şunu ispat eder: Bu üç inkılâp, menşe itibariyle eştir. Yani, her üçü de müesses bir nizama karşı birer reaksiyondur. Fakat gaye itibariyle birbirinin tamamıyla zıttı olduğu kadar kullandıkları sistemlerce de birbirine pek o kadar benzemezler.”*²⁹⁷ İnkılâp süreçleri arasında bir kıyaslama yapan derginin diğer yazarlarından Vedat Nedim; “*Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti*” ismini alan makalesinde sınıfsız ve tezatsız millet olmak gayesiyle inkılâp hareketinin yola çıktığını, bu noktada Türk inkılâbının Fransız ihtilaline ve Rus devrimine karşı bir reaksiyon olduğunu açıklamıştır.²⁹⁸

Derginin önemli yazarlarından Şevket Süreyya, Kadro Dergisi’nin 4. sayının başyazısında Türk inkılâbının ilerledikçe ve derinleştikçe ideolojik esaslar etrafında şekillenmiş düşünce hareketlerinin de oluşacağını tespit etmiştir. Bu düşünce hareketlerinin ise onu yaşatma ve yaratma kabiliyetinde olan cemiyetlerde oluştuğunu açıklamıştır. Yeni fetihler, yeni hamleler peşinde koşmayan toplumlarda düşünce hareketlerinin yeşeremeyeceğinin belirtildiği yazıda Türk inkılâp hareketinin bunu başaracağı ima edilmektedir.²⁹⁹

Kadro Dergisi’nde, Burhan Asaf’ın “*Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi*” ismini verdiği makalesinde olduğu gibi yabancı ülkelerde Türk Milli Mücadele’si ve Türk inkılâp hareketine yönelik algıları yönetme amacına uygun yayınlar yapıldığını da görmekteyiz. Buna göre Burhan Asaf, Dr. Ettore Rossi’nin Türk Milli Kurtuluş hareketini eksik ve hatalı hükümlerle İtalya’ya takdim ettiğini ifade etmektedir. Bunun sebebinin, onun Türkiye’deki bazı günlük gazetelerde çıkan yazıları takip etmesine bağlı olduğunu ifade etmiştir. Burhan Asaf yazısında, Türk inkılâbının basit bir Garplılaşma hareketi olmadığını, esas amacının Türk topraklarına has iktisadi, içtimai ve siyasi rejim şeklinin ortaya konularak, orijinal bir yönetim anlayışı oluşturmak olduğunu ifade etmiştir. Asaf, Türk inkılâp hareketinin bir zamanlar Fransız devriminin gecikmiş bir hali olduğunu ileri süren Fransız gazetecileri olduğu gibi, Ankara’nın Moskova politikaları doğrultusunda politika ürettiğini iddia edenler de olduğunu aktarmıştır. Makalenin ilerleyen noktalarında Dr. Rossi’ye cevap olarak Kemalizm ile Faşizmin birbirinden ayrılan noktaları madde madde açıklanarak Türk hareketinin özgünlüğü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son

²⁹⁷ Y. K. Karaosmanoğlu, *agm.*, ss. 33-35.

²⁹⁸ Vedat Nedim, “Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 11, Ankara 1932, ss. 17-21.

²⁹⁹ *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 4, Ankara 1932, ss. 3-4.

paragrafta ise Türk inkılâbının savaş sonrası olmak yönünden diğer hareketlere benzediği, onun dışında benzerlik olmadığı, hatta bu hareketler içerisinde en adaletlisi ve en ilerisi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Türk Milli Mücadele’sinin Türk topraklarına has iktisadi, içtimai ve siyasal bir rejim ortaya koymaya çalıştığını, bunun orijinal bir yaratıcılıkla gerçekleştirilebileceğine olan inançla hareket edildiği paylaşılmıştır.³⁰⁰

Türk Milli Mücadele’si ve Türk inkılâbına yönelik dış basındaki algıları yönetebilmek için yapılan yayınlara Alman aydın Hans Zehrerle yapılan mülakat da eklenebilir. Buna göre Hans Zehrer’e; “*Türk Milli Kurtuluş hareketinin harp sonu hareketleri arasındaki mevkii nedir?*” sorusu yöneltilmiştir ve Hans Zehrer’in cevabı dergi sayfalarında yayınlanmıştır. Bu cevapta Zehrer’in, Türk Milli Mücadele’sini, savaş sonrası inkılâpları içerisinde en önemli hareketlerden birisi olduğunu belirterek, Türk Milli Mücadele’sinin Rus devriminden tamamen ayrı olduğunu ifade ettiği açıklanmıştır. Türk inkılâp hareketinin diğer sömürge ve yarı sömürge milletler için örnek olmaya aday olduğunun belirtildiği yazıda Türk Devleti’nin milli iktisat kuvvetini de oluşturması gerektiği aktarılmaktadır. Açıklamasında Zehrer; planlı ekonominin de Türkiye için gerekli bir model olduğunu belirtmiştir.³⁰¹ Kadro Dergisi’ndeki birçok yazıda Zehrer’in söylediklerini destekler nitelikte, planlı ekonomik modelin Türkiye’nin ekonomisi için yerinde bir uygulama olacağı ifade edilmektedir.

Türk inkılâp hareketinin Dünya’ya örnek oluşturduğunun sık sık belirtildiği dergide Şevket Süreyya, bu inkılâbın bugün olacak ve bundan sonra olacak olan bütün inkılâp hareketlerinde referans alınacağını açıklamıştır. Medeniyetin ve tarihin başlarından itibaren medeniyet anlamında dünyaya örnek olan Türk Devleti’nin Türk Milli Mücadele’si ile dünyaya örnek olmakta olduğu aktarılmıştır. Müstakil ve tezatsız milleti dünyaya Türk milletinin vereceği açıklanarak yazı sonlandırılmıştır.³⁰²

Türkiye’nin inkılâp süreçlerinde liderlik rolünü üslenmesi gerektiğini ifade eden Kadro Dergisi yazarlarından Burhan Asaf, bazılarının uzun tren yolculuklarında arada uyanıp “*daha gelmedik mi*” diye soran kişiler gibi, her inkılâp kelimesi geçtiğinde “*daha bitmedi mi*” şeklinde soru sorduğunu belirtmektedir. Yazıda Moskova’nın ve Roma’nın

³⁰⁰ Burhan Asaf , “Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 8, Ankara 1932, ss. 36-39.

³⁰¹ “Kadro ve Die Tat”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1932, Sayı: 6, ss. 7,8.

³⁰² Şevket Süreyya Aydemir “Milli Kurtuluş Hareketi’nin Ana Prensipleri”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 8, Ankara 1932, s. 12.

dünya namına konuştuğu, Türkiye'nin de sesini yükselterek dünya namına konuşması gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'nin sesini nasıl yükselteceği konusunda Türk yetkililere tavsiye niteliğinde, bunun "*İnkılâp Kitaphanesi*" oluşturmaktan geçtiği belirtilmektedir. Burhan Asaf, 1933 yılı sonuna kadar Türk inkılâbı hakkında yurtiçine ve yurtdışına seslenen 100 eser yazılması gerektiğini de aktarmaktadır.³⁰³ Türkiye'nin inkılâp hareketleri konusunda lider konuma yükselmesi için verilen tavsiyelerin halkın kültür seviyesinin yükseltilmesine yönelik olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır.

Şevket Süreyya Aydemir, "*İnkılâp Nesli'nin Şarkısı*" başlıklı yazısında, 30 Ekim 1923 tarihinde toplar atılıncaya kadar bazı vatandaşlarda halife köleliği, kozmopolit uşaklık olduğunu ifade etmiştir. Bazı insan gruplarının da 9 Eylül 1922'de artık amaca ulaşıldığını, düşmanın topraklardan çıkarıldığını düşündükleri belirtilmiştir. Bu şekilde düşünen insanların milli inkılâp değil milli mücadele düşüncesinde oldukları, hükümeti kuracak bir grup milletvekili bulduktan sonra yola bu şekilde devam etmeyi düşündükleri açıklanmaktadır. Aydemir yazısında halifeliğin devamını isteyenlerin gölgesinde ilan edilen cumhuriyetle Türk milletinin toplumsal fethinin de başladığını açıklamıştır.³⁰⁴ Yazıdan cumhuriyet düşüncesinin düşmanın ülke topraklarından kovulmasının da ötesinde başka anlamlar da ifade etmesi gerektiği belirtilmektedir.

Kadroculara göre, Türk inkılâbı sınıfsız ve tezatsız bir millet oluşturmak gayesindedir. Dergiye göre, Türk Devleti Avrupa ve ABD devletlerinin tersine, ne bir finans oligarşisinin, ne bir sanayi sermayesinin, ne büyük toprak mülkiyetinin, ne de bir işçi zümresinin menfaatleri için işleyen bir devlet düzeni oluşturmaktan uzaktır.³⁰⁵ Kadroculara göre Türk inkılâbı halkın hayrına olanları halka rağmen, fakat halk için halka getirme girişimidir.³⁰⁶

Aynı sayıda "*İktisatta İstiklal*" yazısıyla Vedat Nedim, Cumhuriyet'in ilanının İspanya ve Yunanistan gibi ülkelerde sadece hükümet şeklinin değişmesini ifade ederken, buna karşılık Türkiye'de büyük bir inkılâbın gerçekleşmesini ifade ettiğini açıklamıştır. Türk milletinin askeri zaferle emperyalizme karşı dış düşmanlar nezdinde bir ihtilal

³⁰³ Burhan Asaf, "İnkılâbımızın Sesi", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1932, Sayı: 11, ss. 33-37.

³⁰⁴ Şevket Süreyya Aydemir, "İnkılâp Nesli'nin Şarkısı", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1933, Sayı: 22, ss. 9-11.

³⁰⁵ Vedat Nedim, "Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1932, Sayı: 11, s. 17.

³⁰⁶ M. Yanardağ, *age.*, s. 142.

gerçekleştirdiğini, iç düşmanlara karşı ihtilalini ise hilafet ve saltanatı kaldırıp yerine cumhuriyeti ilan ederek ortaya koyduğunu belirtmiştir. Vedat Nedim yazısının devamında savaşın ekonomi alanında devam ettiğini belirterek Mustafa Kemal'in bu konuda "*Siyasi ve askeri muzafferiyetler ne kadar büyük olurlarsa olsunlar iktisadi muzafferiyetlerle tetvic edilmezlerse kazanılan zaferler payidar olamaz*" sözü örnek verilmiştir. Gene Mustafa Kemal'in "*Hiç bir millet diğer bir milletin yaptığı usulleri telakki ve taklit etme cihetini iltizam etmemelidir*" sözü verilerek, Türk inkılâbının dünya tarihinde eşsiz ve örneksiz bir inkılâp olduğu ve bu devrime yakışacak milli ekonomik modelin oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir. Demiryolu siyasetini diğer milletlerin siyasetinden farklı olduğu için eleştirenlere ise milli politikaların illa başkalarının siyasetlerine benzemesinin gerekmediği anlatılarak cevap verilmiştir. Vedat Nedim yazısında; Fransız inkılâbının burjuva sınıfı adına, Bolşevik devriminin proletarya sınıfı için, Faşizm devriminin kapital güçler hizmetinde olduğunu, buna karşılık Türk ihtilalinin bütün sınıf ve milletler için yapılan tek ihtilal olduğunu belirtmiştir.³⁰⁷

Türkiye'nin gerçekleştirdiği inkılâplar içerisinde Mustafa Kemal'in sultanlıkla halifeliğin kaldırılmasına dair teklifi ustaca ikiye ayırdığını belirten Burhan Asaf, saltanatla halifeliğin kaldırılış sürecini okuyucuyla paylaşmıştır. Yazıda Londra Konferansı'na hem Ankara, hem de İstanbul'un davet edilmiş olmasının Türk tarafında ikiliğe sebep olacağını Mustafa Kemal'in başkanlığını yaptığı hükümet tarafından ikna edici bir şekilde Meclis'te açıklandığı aktarılmıştır.³⁰⁸ Başından beri TBMM hükümetinin aslında bir Cumhuriyet hükümeti olduğu, bebeğin doğumunun TBMM'nin açılması ile gerçekleştiği, annenin sağlığına kavuşması için doktorların henüz bebeğin göbeğini kesmediği, o yüzden de cumhuriyet ilanının sonraya bırakıldığı anlatılmıştır. Milli Mücadele'nin aksamasından çekinilerek Cumhuriyet'in ilanının geciktirildiği, ilan

³⁰⁷ Vedat Nedim, "İktisatta İstiklal", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1933, Sayı: 22, ss. 14-17.

³⁰⁸ Hükümet adına TBMM'de yapılan görüşmelerde söz alan Fevzi Paşa Londra Konferansı'nda Meclisin dikkat etmesi gereken hususları şu şekilde sıralamıştır. 1- 21 Şubat'ta Londra'da yapılacak olan konferansa Türk tarafı, TBMM temsilcilerinin de katılması şartıyla davet edilmiştir. 2- Konferansta Türkiye'yi temsil edecek olan heyetin TBMM tarafından seçilmesi ve İstanbul Hükümetinin de TBMM'nin seçtiği heyete onay vermesi gerekirken İstanbul Hükümeti bunu kabule yanaşmamıştır. 3- Hükümet esir durumundaki İstanbul'a tabi olmak yerine, doğrudan doğruya bir heyet oluşturarak Antalya üzerinden Londra'ya göndermeye karar vermiştir. 4- Avrupalılar TBMM heyetini kabulde tereddüt gösterebilirler. Fakat Hükümet, yapılan haksızlığı dile getirmek için gidilebilecek son noktaya kadar gitmeye kararlıdır. Fevzi Paşa Londra'ya gönderilecek olan heyetin şu isimlerden oluşturulduğunu da açıklamıştır: Bekir Sami Bey, Yusuf İzzet Paşa, Muvaffak Bey, Muhtar Bey, Cami Bey, Nafia Müsteşarı Sabıkı Muhtar Bey, Münir Bey Adanalı Niyazi Bey, Duyun-ı Umumiye Müfettişi Rıza Bey ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey. Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Zabıt Cerideleri, Cilt I, Ankara 1985, ss. 366-367.

zamanı geldiğinde ise Milli Mücadele’de ön safta yer almış bazı kişilerin Cumhuriyet’in ilanının mahzurlu olabileceğini ifade etme garabetinde bulunduklarından dert yanılmıştır. Ayrıca Cumhuriyet’in on değil on üç, on dört yaşında olduğu, ilan edildiği günden daha önce doğduğu, nasıl ki milletin savaşıarak "*Gazi Millet*", Atatürk’ün "*Gazi Mustafa Kemal*" Cumhuriyet’in de diğer cumhuriyetlerden farklı olarak "*Gazi Cumhuriyet*" olarak anılması gerektiği ifade edilmiştir.³⁰⁹

Kadro Dergisi 23. sayısında Türkiye’nin gerçekleştirdiği inkılâbın güzel işlerin başlangıcı olduğunu, ancak bunların yeterli görülemeyeceğini Mustafa Kemal’in; "*Yurttaşlarım, az zamanda, çok ve büyük işler yaptık. Fakat yaptıklarımızı asla kâfi göremeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz*" sözüne yer verilerek açıklanmıştır. Bu sözle Mustafa Kemal’in yapılanları yeterli görmediği ve daha büyük işler yapma azminde olduğu aktarılarak, Kadro Dergisi’nin ve Türk gençliğinin aynı heyecanla çalışması gerektiği vurgulanmıştır. Mustafa Kemal’in kendi çalışma arkadaşlarına seslendiği "*Arkadaşlar, geçen on sene, gelecek devirler için, bir başlangıçtan başka bir şey değildir*" sözünün de aktarıldığı yazıda, inkılâp ve yenilikler için yapılanların bir başlangıç olduğu ifade edilmektedir. Aynı yazıda Mustafa Kemal’in Türk inkılâbının başka ufuklarını da gösterdiği; "*Yurdumuzu, dünyanın en mamur ve en medeni memleketler seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Milli kültürümüzü, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız. Geçen zamana nispetle, daha çok çalışacağız. Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız*"³¹⁰ sözleri de paylaşılmıştır.

Türkiye'deki inkılâp hareketi ile aynı anda yaşanan iki devrim hareketinin karşılaştırmasının yapıldığı bir yazıda; Faşizm ve Hitlerizm ile Türk inkılâbı karşılaştırılmıştır. Yazıda "*Hitlerin Germen nasyonalizmasının Valhalla'sını sokağa indirdiğini, Mussolini'nin ise Roma İmparatorluğu tarihini bir operet sahnesine soktuğu*" aktarılmıştır. Türk inkılâbının ise meşrutiyet döneminde bir sokak şarkısı ve bir tiyatro nümayişi seviyesinde sürünen milli heyecanı, en yüksek düzeydeki edebiyatla çok ileri bir düzeye taşıdığı ifade edilmiştir.³¹¹ Yazıda Türk inkılâbının edebi eserlerle milli duyguları çok ileri düzeye taşıdığı aktarılırken, aynı zamanda milli heyecanı harekete

³⁰⁹ Burhan Asaf, "Gazi Cumhuriyet", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1933, Sayı: 22, ss. 24-27.

³¹⁰ Resimli Şark, "Kadro", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1933, Sayı: 23, s. 3.

³¹¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Türk İnkılâbında Üslup", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1933, Sayı: 23, s. 25.

geçiren eserlerin meşrutiyet zamanında, İttihat ve Terakki Partisi döneminde başladığı da okuyucuyla paylaşılmaktadır.

Türkiye’de inkılâpların nasıl yapıldığında olumlu sonuçlar alınabileceği Kadro Dergisi yazarlarınca yer yer ele alınmıştır. Şapka inkılâbının uygulanması aşamasında Avrupa’dan *“bu işi tepeden inme yaptınız, aksi bir takım tesirler olabilir”* eleştirisi yapıldığı ifade edilmiştir. Ancak geline nokta fesli birisinin görüldüğünde maskara görmüş gibi davranıldığı açıklanmıştır. Bu yüzden de Türkiye’de bir değişiklik olacaksa bunun devlet zorlaması ile yapılabileceği ifade edilmiştir. Aynı durumun harf inkılâbı için de geçerli olduğu, hatta harf inkılâbının daha zor hazmedildiği, fakat zaman içerisinde Arap harflerini kullanan yaşlıların, gençler tarafından utandırıldığı, Arap harfleri ile yazılan eserlerin bugün kimse tarafından okunamadığı aktarılmıştır. Makalede hem şapka inkılâbı hem de harf inkılâbının insanlara iki şey öğrettiğinden bahsedilmiştir. Bunların; *“1. Kemalizm’in inkılâbı en kısa yoldan hazmettiren biricik çare olduğu 2. Türk insanı takip edilmesi şartıyla inkılâbı en kolay benimseyen, kavrayışı en yüksek millet”* olduğu ifade edilmektedir.³¹² Türk inkılâbının ideologlarından birisi olan Şevket Süreyya daha Kadro hareketi başlamazdan evvel yazdığı, *“Kadro ve İnkılâp”* isimli kitapta zaten inkılâbın halka rağmen yapılması gerektiğini belirtmiştir. Şevket Süreyya’ya göre, devrime inanmayanlar için devrimi oluşturan inkılâp gerekleri zorla uygulatılmalıdır.³¹³

Devleti yönetenlere Türk inkılâbının yerleşmesi konusunda tavsiyelerde bulunulan bir başka Kadro Dergisi yazısında; *“Türk inkılâbının kendi fikri dayanağını oluşturabilmesi için, ideolojisini, yetiştirdiği aydın neslin şuuruna sindirmelidir. İnkılâp prensipleri kişilerin şuur sahasında görünmeye başladıktan sonra inkılâp kendi neslini yaratmış olur”* ifadelerine yer verilmiştir. *“İnkılâpçı vatanseverliğin ilk şartının ülkenin fikri ve inşaa meselelerini yakından takip etmek olduğunu”* ifade eden bir başka cümle ile vatansever olmanın ön koşulu olarak görülen durum okuyucuyla paylaşılmıştır.³¹⁴

Kadro Dergisi’nde Türk inkılâbıyla ilgili ortaya konan düşüncelerden, Kadro Dergisi’nin yapılan inkılâp hareketlerini destekleyici bağlamda yayınlar yaptığını, Türkiye vatandaşlarına inkılâpların uygulanması konusunda yönlendirici bir rol oynadığını ifade edebiliriz. Kadro Dergisi, kendisini inkılâp idealizminin ve milli

³¹² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *agm.*, s. 25.

³¹³ Şevket Süreyya Aydemir, “İnkılâp ve Kadro”, ss. 7-8.

³¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, “Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1934, Sayı: 29, s. 5.

kuvvetlerin Türk inkılâbı emrinde kayıtsız şartsız seferber edilişini ilke edindiğini belirterek bu uğurda kendisinin "*Türk inkılâbını Türk Cumhuriyet'ini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir*" vazifesini üstlendiğini açıklamıştır.³¹⁵

3.1.2. Resimli Şark Dergisi'nde Türk İnkılâbı

Türk inkılâbı konusunda yapılan inkılâplar destekleyici yayınlar yapan ikinci dergi Resimli Şark Dergisi'dir. Resimli Şark Dergisi'nde de Kadro Dergisi'nde olduğu gibi halkı inkılâplar konusunda yönlendirici yayınlara rastlanmaktadır. Bu kapsamda Cumhuriyet'in onuncu yılında bu yıla özel bir sayı çıkarılmıştır. 35. sayı olarak numaralandırılan bu sayıda; saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet'in ilanı, halifeliğin kaldırılması hususlarına derinlemesine değinilirken, 10. yıl marşına da yer verilmiştir. Şapka inkılâbı "*Festen Şapkaya Geçiş*" başlıklı makaleyle verilirken, medeni kanunun kabulü, "*Mecelleden Kanuni Medeniye*" başlıklı makaleyle okuyucuya aktarılmıştır. Ölçü birimlerindeki dönüşüm, "*Bütün Medeni Memleketlerinin Kullandığı Metre Sistemini Biz de Kullanacağız*" denilerek aktarılmış ve bu konuda yapılan anket paylaşılmıştır. Ankara'nın Cumhuriyet Yönetimi'nin Türkiye'ye kazandırdığı harikulade bir şehir olmasının anlatıldığı makalenin başlığını ise "*Ankara, Cumhuriyet Hükümeti'nin İdare Merkezi*" ifadeleri oluşturmuştur.

Resimli Şark Dergisi'nin 35. sayısı tamamen inkılâp konularına ayrılmıştır. Bu sayıda dünyaya uyum sağlamak için yapılan inkılâp; "*Hafta Tatili ve Beynelmilel Takvim ve Saat*" başlığıyla aktarılmıştır. Harf inkılâbı; "*Arap Harflerinden-Yeni Türk Harflerine, Osmanlı Dilinden-Öz Türkçeye*" başlığı ile sunulmuştur. Üniversite reformu; "*Falakalı Mektepten-Yeni Mektebe, Darülfünundan – Üniversiteye*" başlığıyla verilmiştir. Halkevlerinin kuruluşu; "*10 Yıllık Cumhuriyet Devrinin Büyük Eserlerinden Biri Daha Halkevleri*" başlığıyla paylaşılmıştır.³¹⁶ Bu özel sayıda inkılâpların mantıki gerekçeleri ayrıntılı olarak paylaşılmıştır. Umulmuştur ki, inkılâplar konusunda Türk halkının kafasında herhangi bir tereddüt kalmasın. İnkılâplar halk kitleleri tarafından benimsensin ve uygulansın.

³¹⁵ İsmet İnönü, "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1933, Sayı: 22, ss. 4-6.

³¹⁶ *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 35, ss. 1-101.

Yapılan inkılâpların gençler eliyle korunması ve devam ettirilmesinin önemi ise Resimli Şark Dergisi'nde şu cümlelerle açıklanmıştır: “*İnkılâp yerleşinceye kadar, jandarmaya, zabite muhtaç olmaksızın, halk kütlesi, onu kendi imanı gibi müdafaa edinceye kadar, elinde silahın gözün ufukta nöbetçi bir asker gibi bekleyeceksin.*”³¹⁷ Türk inkılâp hareketinin içselleştirilmiş olmasının önemi Resimli Şark Dergisi'nde anlaşılır bir şekilde ortaya konmuştur.

Resimli Şark Dergisi 36. sayıda, on yılda yapılanlar karşılaştırmalı bir şekilde sunulmuştur. Yazıda insan ömrü için on yılın ehemmiyetli bir zaman dilimi olduğu, ancak millet hayatında on yılın az bir zaman dilimi olduğu anlatılmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra geçirilen on yılın genç Türkiye Cumhuriyeti için de insan ömründe olduğu gibi çok mühim bir zaman dilimi olduğu ifade edilmiştir. 1923 Türkiye'si ile 1933 Türkiye'si, dergi yazısında aşağıdaki şekilde karşılaştırılmıştır. Buna göre:

1.1923'te ölüme mahkûm, hasta adam hükümeti (Osmanlı Devleti).	1.1933'te 10 yaşında gürbüz, çalışkan, zeki, yüksek ahlaklı Türkiye Cumhuriyeti idaresi.
2.1923'te cinlerle perilerle meczup bir hilafet.	2.1933'te laik bir hükümet.
3.1923'te harplerle ihtilallerle yanmış yıkılmış, harap bir ülke.	3.1933'te yeni şehirleri ile demiryolları ile köprüleri ile mamur bir ülke.
4.1923'te sürekli yenilgilerden, fena idarelerden, amaçsız savaşlardan bitkin bir ordu ve donanma. (Osmanlı Devleti'ne ait)	4.1933'te genç ve dinç piyadesi, süvarisi, topçusu ve denizcisi ile yürekleri cumhuriyet ülküsü ve imanı ile çarpan bir cumhuriyet ordusu ve donanması.
5.1923'te uluslararası siyasette konumu olmayan, varlığı ortadan kaldırılmak istenen bir Saltanat Devleti.	5.1933'te Cemiyet-i Akvam 'da bütün dış münasebetlerinde her milletin hürmetine layık pek çok müttefik ve dostları bulunan hür ve müstakil Türkiye Cumhuriyeti.
6.1923'de çeteler, kaçakçılar, haydutlarla her vilayeti, her karası, her köyü asayişsizlikten emniyetsizlikten müteessir bir ülke.	6.1933'te kuvvetli bir jandarma ve inzibat teşkilatı ile çelikten bir idare makinesi, canından malından emin bir halk.

³¹⁷ Mehmet Emin Bey, “İrtica Hadisesi”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1931, Sayı: 2, s. 8.

7.1923'te kırmızı feslerle, şalvarlarla geri kalmış bir giyiniş.	7.1933'te şapkası ile frağı ile medeni bir kıyafet.
8.1923'te cahil kadıların, alaylı hâkimlerin elinde adalet satan şeriat mahkemeleri.	8.1933'te medeni kanunları ile üniversiteden mezun kadın ve erkek hâkimleri ile adalet saçı mahkemeler.
9.1923'te şerefi, haysiyeti, izzeti nefsi ayaklar altına alınmış, esarete layık görülmüş olan: ismi vahşi, barbar kelimesinin karşılığı sayılan (Türk).	9.1933'te (Türk); bütün Avrupa, Asya ve ABD hükümetlerinin hürmet ve takdirlerine layık görülen şerefli ve medeni bir millet oluyor.
10.1923'te bakımsız, sıhatsız, bulaşıcı hastalıklarla, sıtma ile çürüyen bir millet.	10.1933'te sağlık koşullarının iyileşmesi ile % 90'ı bulaşık hastalıklardan, sıtmadan kurtulmuş dinç bir halk.
11.1923'te aşar ve mültezim derdi ile perişan bir köylü kütlesi.	11.1933'te toprağına sahip, hükümetin yardım ve himayesine mazhar, milletin efendisi mevkiine çıkan köylü sınıfı.
12.1923'te sayıları sınırlı mekteplerinin; tedrisatı bozuk, binaları gayri sıhhi, hocaların ekseriyeti cahil bir ülke ve mektepsizlikten sokaklarda sürünen yüzbinlerce çocuk.	12.1933'te en ileri milletlerin pedagojik programları ile çalışan bir eğitim teşkilatı. Her köyde sıhhi bir mektep. Ülkülü, mesleğine âşık muallimler elinde bilgiye doğru hızla ilerleyen bir mektepli ordusu. Cumhuriyet'in ebediyetine ve yükselmesine ant içmiş imanlı bir gençlik.
13.1923'te bütün gün, bütün hafta, bütün seneye fasılasız, bila merhamet çalıştırılan, yorgun ve bitkin bir işçi sınıfı.	13.1933'te hafta tatilinden, günün mesai saatlerinden istifade eden, medeni bir hayatın eğlencelerinden, gezintilerinden hisse alan, neşeli işçi ve esnaf sınıfları.
14.1923'te hiçbir ilmi kıymeti olmayan bozuk bir takvim ve alaturka saat sistemi.	14.1933'te bütün medeni milletlerin kabul ettiği uluslararası takvim ve saat sistemi. ³¹⁸

Karşılaştırmalı bir şekilde yapılanların aktarıldığı dergide inkılâplar konusunda halkı bilgilendirmeye yönelik yayınlar yapılmıştır. Bunlardan birisinde şapka inkılâbı ayrıntılı olarak okuyucuyla paylaşılmıştır. Buna göre Türk milletinin muasır medeniyetler ile tam uyumlu olmasının önündeki en büyük engelin halifelik olduğu ve halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte toplumsal inkılâpların hız kazandığı belirtilmiştir. Fesin Yunanlılardan alınmış olmasına rağmen, ulemanın görüşleri ile İslam kıyafetinin en temel

³¹⁸ Mecdi N. Derviş, "On Yılın Bayramında", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 36, ss. 1-3.

unsurlarından birisi haline getirildiği, büyük Mustafa Kemal'in başlattığı sistematik inkılâplardan birisinin şapka meselesi olduğu ve bunun için Kastamonu'ya hareket ettiği ve orda ilk defa şapkadan bahsettiği aktarılmıştır. Yazı Mustafa Kemal'in bu inkılâpla ilgili Nutuk'taki ifadelerinden alıntılarla devam etmiştir. Makalede ayrıca genç muallimlerin, memur ve zabıtların dolaştıkları köy ve kasabalarda halkla bu konuları istişare etmeleri ve şapkanın medeni bir ihtiyaçtan kaynaklı bir inkılâp olduğunun anlatılması tavsiye edilmiştir.³¹⁹

Aynı sayıdaki inkılâplarla ilgili bir başka makaleye; “*Büyük İnkılâplarımız Mecellenen Kanuni Medeniye*” başlığı verilmiştir. Yazıda 1920 yılında göreve gelen TBMM hükümetinin; adalet sisteminde, bir tarafta şer'iyye mahkemeleri, diğer tarafta adli mahkemeler ile imtiyazlı kilise ve havra mahkemelerinin olduğunu gördüğü ve bu düzensizliği gidermek için çareler aradığı belirtilmektedir. Yabancı müdahalesine açık olan adalet sisteminin kapitülasyonların Lozan'da kaldırılmasıyla bağımsız hale geldiği aktarılmıştır. Adalette reform anlayışının şer'iyye mahkemelerinin kaldırılmasıyla önemli bir aşama kat ettiği, Mecellenin kaldırılıp, Medeni Kanun'un kabulüyle de iptidai hukuk düzeninden çıkıldığı belirtilmiştir. Devamında İsviçre'den Borçlar Kanunu ile İcra ve İflas Kanunu, İtalya'dan Ceza Kanunu, Fransa'dan Ticaret Kanununun alındığı ayrıntılı olarak paylaşılmıştır.³²⁰

Ölçü birimlerindeki değişiklikler, bütün medeni ülkelerin “metre” sistemine geçtikleri, Osmanlı idaresinin ise bu konuda şu ana kadar herhangi bir ilerleme kaydetmediği aktararak belirtilmiştir. 1 Ocak 1934 tarihinden itibaren yeni ölçülerin bütün Türkiye'de uygulanmaya başlanacağını belirtildiği yazıda, Resimli Şark Dergisi'nin anket çalışması yaptığı bildirilmiştir. Makalede halkın verdiği cevaplardan bazıları paylaşılmıştır. Burada İstanbul Yeni Ölçü ve Ayarlar Başmüfettişi Kudret Hakkı Bey'in “*Halkımız harf inkılâbında o kadar büyük bir kabiliyet göstermiştir ki, yeni ölçüleri az zamanda herkes seve seve, kolay kolay alıacaktır. Bundan şüphe etmek abes olur*” sözü dikkat çekicidir.³²¹ Bu sözde de harf inkılâbının yapılan devrimler içerisinde en zoru ancak en önemlisi olduğu vurgulanmıştır. Aynı zamanda vatandaşlara harf

³¹⁹ Resimli Şark, “Büyük İnkılâplarımız Festen Şapkaya”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, ss. 43-44.

³²⁰ Resimli Şark, “Büyük İnkılâplarımız Mecellenen Kanun-i Medeniye”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, s. 45.

³²¹ Resimli Şark, “Yeni Ölçüler”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, s. 69.

inkılâbını başaran bir toplum olarak ölçü birimlerinde yapılan değişiklikleri de kolayca yapabilecekleri mesajı verilmektedir.

Cumhuriyet'in ilanı başta olmak üzere yukarıda bahsedilen inkılâpları yapan bir lider olarak Resimli Şark Dergisi'nde Mustafa Kemal'den şu şekilde bahsedilmiştir: *“Ey Türk'ün en Oğuz oğlu. Bize bu bayramı, bu büyük günü sen verdin. Bizi çamurun içinden, uçurumun dibinden, ölümün pençesinden sen kurtardın. Ey büyük Türk, alnımızdan yenilme karasını sildin. Dört yana bilgi ışığı saçarak, bizi en sosyal medeni ülkeler arasına kattın. Türk'e eski varlığını, dilini, ululuğunu öğrettin. Hepsinin üstünde bize Cumhuriyet'i, bu büyük günü ve ünlü bayramı verdin. Yeryüzünde tek bir Türk kalıncaya kadar Türk yurdu bu yaptıklarını unutmayacaktır. Türklük her zaman kurtarıcısının önünde saygı ve sevgi ile eğilecektir.”*³²²

Türk inkılâbı ve ülkeyi korumak için mücadele edenlerin hatıralarını yaşatmanın öneminin vurgulandığı bir başka yazıda, Büyük Önder Mustafa Kemal'e ant içmiş olan Kubilay'ın şehit ediliş süreci anlatılmıştır. Kubilay'ın ismini ebedi olarak iyileştirmek ve yarının gençlerine tanıtmak için Menemen'in Ayyıldız tepesine 26 Aralık 1934 tarihinde bir abide dikildiği aktarılmıştır. Ayrıca bu açılışa başkanlık yapmak için Menemen'e gelen CHF Genel Sekreteri Recep Peker'in konuşmasına yer verilmiştir. Recep Peker konuşmasında Türk inkılâbının korunması yolunda kendisini feda eden Kubilay ve iki arkadaşı Bekçi Hasan ve Şevki'nin bu anıtlara sonsuza kadar hatırlanacaklarını açıklamıştır.³²³

Görüldüğü üzere Resimli Şark Dergisi genel anlamda Türk inkılâbını destekleyici yayınlar yapmıştır. Yayınlarında Türk inkılâplarının geniş halk kitlelerince benimsenmesi ve uygulanması için özendirici davranmıştır. Özellikle Türk inkılâbının ele alındığı özel bir sayı çıkarılmıştır. Gerek bu sayıda gerekse diğer sayılarda Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan inkılâpların hemen hemen hepsi dergi sayfalarında yerini bulmuştur. Dergide yayınların yapıldığı süreçte yapılan halkevlerinin açılması, üniversite reformu gibi güncel inkılâplardan da bahsedilmiştir.

³²² Resimli Şark, “Cumhuriyet'in 11. Yıl Dönümü”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 46, İstanbul 1934, s. 1.

³²³ Evrensel Ay Dergisi, “Kubilay”, *Evrensel Ay Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 50, İstanbul 1935, s. 1.

3.1.3. Kooperatif Dergisi'nde Türk İnkılâbı

Kooperatif Dergisi ekonomi ağırlıklı bir dergi olmakla beraber Türk inkılâbı konusunda birçok yazının yayınlandığı bir dergi olmuştur. Derginin müellifi Ahmet Hamdi Başar, her platformda Türk inkılâbının en büyük şansının Mustafa Kemal gibi yüksek sezgi kuvveti ve irade kaynağına sahip bir lidere sahip olması olduğunu belirtmiştir. Ahmet Hamdi Başar, Mustafa Kemal'in önderliğinde Türk inkılâbının yeni atılımlara doğru sürekli olarak ilerlediğini yazılarında farklı içeriklerle aktarmıştır.³²⁴

Kooperatif ismiyle iki yıla yakın bir süre yayın yapan dergide inkılâp ve kooperatiflerle ilgili görüşlerini paylaşan Ahmet Hamdi; "*Sanayi Kooperatifleri Günden Güne Çöken Esnafları Kurtaracak Yegane Çaredir*" başlıklı yayınlanan yazısında "*Ne İçin Sanayi Kooperatifleri Yapmaya Mecburuz*" sorusunu yöneltmiştir. Yazıda Türk inkılâbının kendisinden evvelki devrimlerden farklı olduğunu, yeni ve orijinal bir devrim hareketi ortaya çıkardığını açıklamıştır. Türk kooperatifçiliğinin de Türk inkılâbı gibi orijinal olduğu, Türk milletinin Batı'nın en ileri toplumlarına, en kısa zamanda yetişmek istediği için kendisine has koşulları harekete geçirerek kısa sürede bu sürece adapte olacağı belirtilmektedir. Ahmet Hamdi yazısında; "*Türkiye yüksek teknik medeniyetinin kendisine asırlarca kapalı kalmış olan kapısını büyük inkılâpçıların demir eli ile açtı ve oraya en zinde en ateşli heyecan ve azmiyle girdi*" derken, Türk inkılâbının yüksek teknik medeniyetine geçişte milat hükmünde olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre büyük teknik medeniyeti demek, esnafların ve küçük ticaretin gerilemesi, ortadan kalkması demektir. Türkiye dâhil olmak üzere bütün dünyada esnaflığı korumak için yapılacak her türlü çalışma boşa gidecektir. Yazıda şu önemli tavsiye de yapılmaktadır; "*esnaflığı kurtarmak için uğraş vermekten ziyade, esnafları yeni ve zaruri şartlara uydurmak için kafa yormak, tedbir düşünmek lazımdır.*" Türk inkılâp hareketinin de bu konuda çalışma yapabileceği ima edilmektedir. Büyük bir kundura fabrikasından örnek verilerek makineler ve büyük sermayesi sayesinde, fabrikaların küçük esnafın 5'e yapacağını 3'e yapabileceği, her türlü deri ve köselenin bu yöntemle en iyi ve en ucuz şekilde tedarik edilebileceği anlatılmaktadır. Türkiye'de esnafların kooperatif çatısı altında birleşmelerinin yegâne çözüm olduğunun belirtildiği yazıda, bu sayede esnafların

³²⁴ Ahmet Hamdi Başar, *İktisadi Devletçilik*, Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, Cilt:2, İstanbul 1933, s. 9.

masraflarının azalacağı, karlarının artacağı ve bu mukadder gelecekte de Türkiye esnafının kendilerini kurtarmış olacağı ifade edilmektedir.³²⁵

Türk inkılâp hareketinin planlı bir ekonomik model oluşturması gerektiği, Kooperatif Dergisi'nde yayınlanan "*İktisadi İşlerde Planlı Çalışmak Zarureti*" başlıklı yazıda vurgulanmıştır. Yazıda dünya buhranının fazla üretim buhranı olduğu ifade edilmiş, ancak bunun aynı zamanda az tüketim buhranı anlamına da geldiği açıklanmıştır. Hem üretim fazlalığı buhranının, hem de tüketim fazlalığı buhranının plansızlıktan kaynaklandığı, planlı ekonomiye geçilmesiyle var olan bütün bu buhranların sonlanacağı belirtilmiştir. Yazıda Türk inkılâbının yepyeni ve orijinal esaslara dayandığı, bütün faaliyetlerinin plan ve program dâhilinde yapıldığı, örneğin plan dâhilinde demir ağlarla ülkenin örüldüğü, ekonomik alanda da planlı davranılarak paranın ıslah edildiği, kredi işlerinin düzenlendiği ifade edilmiştir. Hükümetin bu aşamadan sonra belli bir plan dâhilinde sanayi ve ziraat sahasında da düzenlemeler yapacağı, buğday konusunda olumlu bir müdahalenin yapıldığı, afyon üretim ve ticaretinde de bir planın uygulanacağı, Türk ticaret deniz filosunun birleştirilerek deniz nakliye işlerinin de bir program dâhilinde yapılacağı belirtilmiştir. Cumhuriyet hükümetinin bütün ekonomik faaliyetlerini bir metot ve plan dâhilinde düzenleyeceği de açıklanmıştır. Hükümetin attığı bu adımlardan memnun olunduğu belirtilerek, şehirlerin imarında da plan hususuna dikkat edildiği, bu kapsamda TBMM'de belediyelerin plan dâhilinde çalışmalarını mecbur kılacak yasal düzenlemelerin de yapıldığı belirtilmiştir.³²⁶

Batı ile Türkiye'nin farklı özelliklere sahip olduğu Kooperatif Dergisi'nde belirtilen diğer bir husus olmuştur. Ahmet Hamdi Başar, Türk inkılâbının dünya görüşü ile Batı'nın dünya görüşü arasında farklılık olduğu gibi, Türk kooperatifçiliği ile Batı kooperatifçiliğinin de görüş açılarının birbirlerine benzemeyeceğini açıklamıştır. Başar yazısında, Batı ülkelerinde mübadele makinesinin yüzyıllardır çalışmakta olduğunu, Türkiye'nin ise bu makineyi yeni kurmaya zorunlu bir ülke olduğunu ortaya koymuştur. Yazıda Türkiye'nin bu anlamda bir avantaja sahip olduğu, çünkü mübadele esaslarını inkılâp hareketinden sonra yeni kurduğu için Batı'nın kurtulmaya çalıştığı ve tecrübelerle yanlışlığını anladığı düşünce ve müesseselerden ilk etapta kaçınma imkânına sahip

³²⁵ Ahmet Hamdi Başar, "Sanayi Kooperatifleri Günden Güne Çöken Esnafları Kurtaracak Yegâne Çaredir", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 3, s. 1.

³²⁶ Kooperatif Dergisi, "İktisadi İşlerde Planlı Çalışmak Zarureti", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 3, ss. 3-4.

olduğu ifade edilmiştir. Bu anlamda Türkiye'deki kooperatifleşme müessesesinin daha büyük kıymette olduğu ifade edilmiştir. Yazıda ayrıca Türk kooperatifçiliğinin Batı cemiyetlerindeki kooperatifçilikten ayrılmasının zaruri olduğu belirtilmiştir. Bunun sebebinin Türkiye'nin bir inkılâp içerisinde olmasından ve kooperatifçilik hareketine yaklaşık bir yüzyıl sonra geçmeye mecbur olmasından kaynaklandığı ifade edilmektedir. Başar yazısında, Sovyet Rus kooperatifçiliği ile Faşist İtalyan kooperatifçiliğinin Batı kooperatifçiliğinden ayrı olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin inkılâplar doğrultusunda fikri, hukuki ve iktisadi şartlarını geliştiren bir ülke olması gerektiği, Türk inkılâp hareketini de bu itibarla yeniden ve kendine özgü bir şekilde dizayn etmesi gerektiği açıklanmıştır. Türkiye'deki zirai kredi işlerini düzenleyen "*Kredi Kooperatifleri Kanunu*" ve "*Afyon Müstahsilleri Kooperatifi Kanunu*"nun Batıdaki kooperatif anlayışlarına kesinlikle uymadığı, ancak bunların inkılâbın ruhuna ve esas maksadına çok yakın ve uygun olarak görüldüğü aktarılmıştır.³²⁷

Kooperatif Dergisi'nde diğer ülkelerle Türkiye'nin karşılaştırıldığı bir başka yazı, "*İktisadi Devletçilik Hakkında Konferans, Türk Devletçiliği ve İnkılâbının İktisadi Bakımdan Mükemmel Bir Görüşü*" başlığıyla verilmiştir. Yazıda Kanada, Avustralya ve Mısır gibi ülkelerin sömürge olmaktan çıktığını, Hindistan'ın yavaş yavaş bu yola girdiğini, Türkiye'nin ise Milli Mücadele ile yarı sömürge olma devrini bitirdiği ifade edilmiştir. Türkiye'nin bu yolla milli bir hükümet teşkil ederek, bütün dünya ile müstakil ve eşit şartlar altında münasebete girdiği ifade edilmiştir. Yazının diğer bölümünde, Ortaçağ'da Avrupa'da din ve mistisizmin yegane ilim olduğu, ahlak, içtimaiyat, iktisadiyat, hukuk konusunda karar alacakların din adamları olduğu ifade edilmiştir. Avrupa'da dini alanda reform yapıldıktan sonra artık papaz ve din adamlarına müracaat edilmemeye başlandığı belirtilmiştir. Türkiye'de ise Meşrutiyet inkılâplarından sonra yavaş yavaş bu tesirden uzaklaşmak istendiği, fakat radikal bir hareket yapmak mümkün olmadığından din mensuplarının tesirlerini devam ettirdikleri Milli Mücadele hareketinin bir anlamının da din mensupları hâkimiyetinden derhal ve kayıtsız şartsız kurtulmak olduğu, tekkelerin kapatıldığı, din mensuplarının artık manevi hâkimiyetinin tamamen silindiği ifade edilmiştir.³²⁸ Yazıda din etkisinin daha da zayıflatılarak inkılâbın topluma

³²⁷ Ahmet Hamdi Başar, "Türk Kooperatifi İhanet Görüyor", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 9, ss. 1-3.

³²⁸ Kooperatif Dergisi, "İktisadi Devletçilik Hakkında Konferans Türk Devletçiliği ve İnkılâbının İktisadi Bakımdan Mükemmel Bir Görüşü", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 10, ss. 6-7.

yerleştirilebileceği ve bu sayede toplumsal dönüşümün gerçekleştirilebileceği ima edilmektedir.

Aynı yazıda inkılâplarla XX. yy'ın ilk yarısını dönüşümle geçiren Türkiye'nin, Mustafa Kemal'in kurtuluş ve diriliş hamlesi ile bunun yolunu açtığı, XX. yy'ın ikinci yarısının da Mustafa Kemal'in etkisiyle milletler tarihi için yeni bir devrin başlangıcı olacağı belirtilmektedir. Mustafa Kemal'in önderliğinde gerçekleşen inkılâplar öncesinde istismar eden ve istismar edilenlerin olduğu bir dünya olduğundan bahisle, Türkiye'nin bu durumdan kurtulmak için tutacağı yolun istismar edenlerin yolu olmayacağı ifade edilmiştir. Ayrıca liberalizm ve serbest mübadeleden ümit beklenemeyeceği, sosyalizmin umut olamayacağı, kapitalizmin çözüm üretemeyeceği açıklanmış ve Türkiye'nin kendine mahsus, kendi iç dinamiklerine özel doktrinler hazırlaması gerektiği belirtilmiştir. Türkiye'nin bütün dünyaya ve geri tarım ülkelerine örnek olacak inkılâp esasına sahip bir ülke olduğu da yazıda açıklanan diğer bir husus olmuştur.³²⁹

Türk Kooperatifçiler Cemiyeti tarafından yayınlanan Kooperatifçilik Dergisi'nde, Kooperatif Dergisi'nin inkılâp düşmanlığı yaptığına dair yayınlarına sert cevaplar verilmiştir. Kooperatifçilik Dergisi yazarlarından Alaattin Cemil Bey'in kooperatif mecmuasını çıkaranları, Türk inkılâbı ve Türk devletçiliğine aykırı oldukları ve bir sınıf kavgası çıkarmak isteyen kimseler olarak gösterdikleri aktararak, bu durumdan duyulan rahatsızlık ifade edilmiştir. Bu vesileyle derginin bu yazısında, Türkiye'nin hayatta kalması ve başarılı olmasını, inkılâpların yaşamasına ve ilerlemesine bağlı gördüklerini belirtmişlerdir. Dergide ayrıca inkılâbın yüksek şeflerine karşı da her zaman bağlılık ve hayranlık duyguları beslendiği ifade edilmiştir.³³⁰

Yeni kooperatif açılış haberlerinin verildiği dergide açılış konuşmalarında inkılâp hareketlerine değinildiği görülmektedir. Balat'ta ve Haydar Hanı'nda 6 Mayıs tarihinde 2 adet işçi kooperatif lokantası açılması münasebetiyle program düzenlenmiştir. Bu açılışa İstanbul İdare Heyeti Reisi Cevdet Kerim Bey, İstanbul Cumhuriyet Savcısı Kenan Bey, Belediye İktisat Müdürü Asım Süreyya Bey ile matbuat ve liman şirketi yöneticileri katılmıştır. Burada konuşma yapan Liman Şirketi Müdürü Hamdi Bey: Türk inkılâbının sınıf zihniyeti ve sınıf tahakkümüne yer vermediğini, Cumhuriyet hükümetinin işçiye ait

³²⁹ Kooperatif Dergisi, "İktisadi Devletçilik Hakkında Konferans Türk Devletçiliği ve İnkılâbının İktisadi Bakımdan Mükemmel Bir Görüşü", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 10, s. 9.

³³⁰ Kooperatif Dergisi, "Adi Bir Hücum Karşısında", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 10, s. 10.

meseleleri çözmeye ve ihtiyaçları gidermeye yönelik tedbirleri süratle alacağı ifade edilmektedir. Uygun fiyata işçiye yemek verecek bu iki lokanta ile işçinin hayatının kolaylaşacağı, bunun da işçiye bir nevi zam anlamına geleceği aktarılmaktadır. Hamdi Bey bu lokanta açılışını Türk inkılâbı ile ilişkilendirmiş ve Türk inkılâp hareketinin iş ve emek kuvvetine güvenen insanların ve zümrelerin ihtiyaçlarını gidermek için çalışacağını belirtilmiştir.³³¹

Ahmet Hamdi Başar, "*İnkılâpçılık ve Türk İnkılâbı*" başlığını verdiği bir diğer makalesinde, "*Umumi Buhran Bitmiştir. Şimdi Dünya Bir İnkılâp Devresindedir*" alt başlığını kullanmıştır. Buhranın bir misafir gibi geçici olarak cemiyet hayatında yer aldığını ifade etmiştir. İnkılâbın hangi durumlarda ortaya çıktığını açıklayan yazar, buhran, savaş ve ihtilalin toplumdaki bozukluktan kaynaklandığını belirtmiştir. Buhran, savaş ve ihtilalle toplumda düzen tesis edilemezse bu sefer inkılâp aşamasının devreye gireceği açıklanmıştır. Ahmet Hamdi, son dünya medeniyetinin Avrupa'da doğduğunu belirterek bunun serbest çalışma ve serbest mübadeleye dayandığını, uzun bir gelişim aşamasından sonra bu noktaya gelindiğini ifade etmiştir. Her inkılâp hareketinde olduğu gibi liberal harekette de önceden hâkim sınıf olan feodaliteyi tasfiye ederek ve sınıf mefhumunu tamamen reddederek işe başlandığı belirtilmiştir. Toplumun yeniden "*bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*" şeklinde özetlenen bir döneme geçtiğini aktaran Ahmet Hamdi, liberallerin gerçekleştirdikleri inkılâp hareketini sınıf hareketi olarak görmemelerine rağmen her inkılâp hareketinde olduğu gibi toplumun yeni duruma geçtikten sonra yeni sınıflar oluşturduğu ve devlet yönetiminde söz sahibi olduklarını ifade etmiştir. Ahmet Hamdi makalesine inkılâbın başladığını, umumi olduğunu ve devam etmekte olduğunu belirterek bitirmiştir.³³²

Kooperatif Dergisi de Türk inkılâbını olumlu yorumlayan, inkılâpların toplum katmanlarına yayılımını sağlamaya yönelik yayınlar yapan bir dergi olmuştur. Yazılarda genel anlamda Türk inkılâbının sınıfsız bir toplum yaratmak iddiasında olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'deki inkılâp hareketinin kendine özgü olduğu yapılan vurgulardan bir diğeridir. Türk inkılâbının ekonomik yapısı üzerinde durulurken Türk inkılâp hareketinin planlı ekonomik modelden yana olduğu sık sık dile getirilmiştir.

³³¹ Kooperatif Dergisi, "Kooperatifçiliğin İleri Hamleleri İki Kooperatif Lokantası Açılması Münasebetiyle", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 13, ss. 22-23.

³³² Ahmet Hamdi Başar, "İnkılâpçılık ve Türk İnkılâbı", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1934, Sayı: 23, ss. 1-4.

3.2. Yurt Dışına Bakış

3.2.1. Kadro Dergisi'nde Türkiye'nin Yurt Dışı Politikaları

Kadro Dergisi genel anlamda yurt dışı politikaları noktasında hükümet politikalarını destekleyen tarzda yayın politikası takip etmiştir. Dergi yazarlarının Türkiye'nin yurt dışı politikalarını ele alırken Avrupa'yı eleştiren ve Avrupa'yı örnek alan ve Türkiye'nin diğer dünya ülkeleri tarafından örnek alınmasını içeren yazılar olarak üç grupta incelemek yararlı olacaktır.

a) Dergide Avrupa'yı eleştirel gözle değerlendiren yazılara baktığımızda aşağıdaki yazıları görüyoruz:

Dergi yazarlarından Burhan Asaf, “Asya” isimli makalesinde Avrupa'nın dünyanın merkeziymiş gibi değer gördüğünü, dünyanın geri kalan kısımları ile birlikte Asya'nın ise geri planda tutulduğunu ifade etmiştir. Tarihi çağların bile Avrupalıların ölçütlerine göre oluşturulduğuna dikkat çekilen makalede diğer medeniyetlerin oluşturduğu eserlerin görmezden gelindiği aktarılmıştır. Buna karşılık Avrupa'nın teknik olarak ileride olduğu, Asya'nın Avrupa'da olanları takip edememesinin, Asya'nın köleleşmesi ile sonuçlandığı açıklanmıştır.³³³

Burhan Asaf, “fotomontaj” isimli makalesinde ise Avrupa'yı kastederek şu ifadelerde bulunmuştur: “Bizim bu zındıklaşmış alemden edeceğimiz bir tek istifade vardır: Bu cihan ve tarih ölçüsündeki soysuzlaşmanın sebeplerini anlamak, bu ibret levhasından lazım gelen dersi almak ve yeni dünyamızı kurmak.” Burhan Asaf yazdığı makalede Avrupa'yı en ağır bir şekilde eleştirmiş, Türk ülkesinin ve Türk milletinin yeni yapısında ne dış, ne de iç tezat istenmediğini ifade etmiştir. Batı'nın yaptığını tekrar etmeden, kendi medeniyetimizi kendi kültürümüzle yaratmak idealinde olduğunu belirtmiştir. “Onların yaptığı bizim için bir örnek değil bir ibret olacaktır”³³⁴ sözleriyle

³³³ Burhan Asaf, “Asya”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 3, Ankara 1932, ss. 11-16.

³³⁴ Burhan Asaf, “Fotomontaj”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 23, Ankara 1933, s. 22.

okuyucuya Avrupa'nın Türkiye açısından nasıl değerlendirilmesi gerektiği ile ilgili bir bakış verilmeye çalışılmıştır.

Avrupa'nın rol model alınmasının yanlışlığı Kadro Dergisi'nde şu örnekle aktarılmıştır. Avrupa'nın ortaya koyduğu toplumsal hükümlerin, bütün dünya için oluşturulmuş en değerli düşünceler olduğunu kabullenmek ve Avrupa'nın yaşantısını da bütün dünya için örnek noktada görmek, bir zamanlar dünyanın, evrenin merkezi sayılması kadar büyük bir hatadır. Ancak Avrupa'nın hayatı kolaylaştırmak için, ilimde meydana getirdiği teknik aynen alınabilir. Yazıda genel anlamda teknikte Avrupa'nın model alınabileceği, ancak toplumsal yaşantıda Türk insanının kendi değerleriyle yaşaması gerektiği belirtilmiştir.³³⁵

Avrupa'yı örnek almanın yanlışlığını yukarıdaki gerekçelerle eleştiren Şevket Süreyya, Hüseyin Cahit Bey'in Fikir Hareketleri Dergisi'nde Türkiye için liberal demokrasi ve ekonomi alanında liberalizmi savunmasının Türkiye gençliğine verebileceği bir şey olmadığından kaynaklandığını belirtmiştir. Avrupa'nın iktisadi, siyasi ve ahlaki bünyesinin örnek alınmadan, sadece teknik ve ilim konusunda liderliğinin benimsenebileceği aktarılmıştır. Avrupa'daki yüksek teknik ve sermayenin ise aslında sömürge ya da yarı sömürge durumundaki ülkelerden elde edilen kaynaklarla oluştuğu, bu anlamda, Avrupa'daki teknik ve ilmin Avrupa emperyalizminin bir eseri olduğuna dikkat çekilmiştir.³³⁶

Avrupalı devletlerin güvenilmez olduklarına dair inanç Kadro sayfalarında şu şekilde yansımıştır. İtilaf Devletlerinin Rusya'da ihtilal sonrası oluşuma savaş açması kendi menfaatleri içindir. Oysa bunu Rusya halklarının bağımsızlığını ve insani yaşamlarını sağlamak için yaptıklarını iddia etmektedirler. Rusya bu politikaya maruz kalan bir ülke olarak, Balkanlardaki Türk topraklarına saldırırken de; *"zavallı mazlum halkları kurtarmak"* iddiasını kullanmıştır. I. Dünya Savaşı'nda Rus ordularının Türkiye'nin Doğu illerini işgal etmesinin de altında gösterilen gerekçe buydu. Dergide Avrupa ve Amerika'nın sözde Ermeni katliamlarına dair Türkleri suçlayıcı ifadeleri de *"masal anlatma"* olarak nitelendirilmiştir. *"Elleri zenci kanı kokan Yankilerin bile gözleri yaşıyor"* ironisiyle bu durum okuyucuyla paylaşılmıştır. Yazının devamında sözde

³³⁵ Şevket Süreyya Aydemir, "Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 29, Ankara 1934, ss. 6-7.

³³⁶ Şevket Süreyya Aydemir, "Biz Avrupa'nın Hayranı Değil Mirasçısıyız", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 29, Ankara 1934, ss. 45-46.

mezalimi okuyan İngiliz zabitlerin yüreğinin bir ihtiyar hanım hassasiyetinde titrediği, giyotinin mucidi Fransızların Ermenilere olağanüstü şefkat gösterilerinde bulunduğu şaşkınlıkla karşılandığı ifade edilmiştir.³³⁷

Yakup Kadri'nin 4. sayıda yaptığı açıklama ise aslında hep gündeme getirilen ancak bir türlü gerçekleşmeyen bir iddia, hatta komplo teorisiyle ilgilidir. Öyle ki Yakup Kadri yazısında, "*Tanzimat'tan beri gözlerimizi kamaştıran garp medeniyetinin bütün debdebe ve tantanasıyla artık tarihe karışmak üzere olduğunu*" aktarmıştır. Yazar, gençliğin ideali olan bir sistemin, üstelik tam da eşiğine ayak basmak üzere iken çökecek olmasının herkesin keyfini kaçırdığını aktarmıştır.³³⁸ 1929 Ekonomik Buhranı'ndan Avrupa'nın büyük oranda etkilendiğinin belirtildiği bir başka yazıda, Avrupa'daki buhranın bitmesini istemek, emperyalistlerin on yıl önce toparlanmasını istemekle aynı görülmüştür. Yazıda ayrıca emperyalist finans merkezlerinin felce uğramasının da Türk vatanı ve Türk ekonomisi için fırsat olduğu belirtilmiştir.³³⁹

Kadro Dergisi'nin 4. sayısında imzasız olarak yayınlanan bir yazıda, sonraki süreçte dünyada oluşabilecek ekonomik bunalımlar konusunda tahminlerde bulunulmuştur. 1932 yılının ilk dört ayı süresince Dünya Ekonomik Buhranı'nın belirtileri şu şekilde sıralanmaktadır: "*Kredi darlığı, para piyasalarında karışıklık, muhtelif memleketlerin birbirlerine kapılarını kapamaları, dünya ticaretinin daralması, işsiz ordularının yeniden artması.*"³⁴⁰ Bu sorunların devam etmesinden Avrupa ve onların uyguladığı ekonomi politikaları sorumlu tutulmuş ve eleştirilmiştir.

b) Farklı ülkelerden örnek alınabilecek şekilde oluşturulan yazılara baktığımızda;

"*Genç Nesil Meselesi*" adıyla yazılan bir makalede İtalya örneğinden hareket edildiğini görmekteyiz. Makalenin yazarı Şevket Süreyya, İtalya'da faşist lider Mussolini'nin Balilla isimli 14 yaşındaki bir gence, "*buğday siyaseti nedir*" diye bir soru sorduğu ve gencin "*yiyeceği buğdayın bir kısmını hariçten getiren İtalya'yı, kendi*

³³⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Ankara, Moskova, Roma", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 9, Ankara 1932, ss. 34-36.

³³⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Eskiler Almayalım", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 4, Ankara 1932, ss. 44-45.

³³⁹ Burhan Asaf, "Cihan Buhranı Bitti mi", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 10, Ankara 1932, s. 38.

³⁴⁰ *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1932, Sayı: 4, s. 46.

buğdayını kendi yetiştiren bir memleket haline getirmektir” şeklinde kısa ve net bir şekilde cevap vermesini örnek kabul etmiştir. Türk inkılâbının da Türkiye'deki gençleri, “devletin filan milli dava üzerine siyaseti nedir” diye sorulduğunda, gençlerin İtalyan gençlerinin verdiği şekilde, kristalleşmiş cevaplar verebilsin diye, onları yetiştirme sorumluluğu içerisinde olması gerektiği hatırlatılmıştır.³⁴¹

Kadro Dergisi 6. sayıda, Şevket Süreyya, İtalya ve Rusya'daki iki farklı toplumsal oluşumu kastederek, Türkiye hükümetini yönetenlerin cesaretli davranarak, bu iki toplumdaki akımları incelediklerini ve korkmadan onları tetkik ettiklerini ifade etmiştir. Bu yüzden de hükümet yöneticilerine ve Türkiye'yi idare eden CHF mensuplarına komünizm ve faşizm gibi iki büyük toplumsal hareketi temsil eden komşu ülkeleri tetkik etmelerini hem doğru, hem de cesaretli olarak bulduğunu aktarmıştır.³⁴² Bu açıklamalarla Kadro Dergisi'nin bazı yurt dışı politikalarında hükümete açıktan destek olduğunu söyleyebiliriz.

Yakup Kadri, “Ankara, Moskova, Roma” isimli makalesinde, Rus devrimcilerinin yaptıkları inkılâplara yönelik tehdidin dışarıdan gelebileceğini düşündükleri, buna karşılık İtalyan devrimcilerinin, olası tehdidin ülke içinden gelebileceğine dair inanç taşıdıklarını ifade etmiştir. Türkiye'deki devrimcilerin ise iki tehlikeyi de göz önünde tutmaları gerektiği, Türkiye'ye tehdidin iç işbirlikçiler ile dış unsurların işbirliği ile geleceği belirtilmiştir. Türkiye'de görülen iç isyanların, sürekli dış unsurlar tarafından teşvik edildiğinin anlatıldığı makalede, düşmanların Türk topraklarına silahla giremeyeceklerini anladıkları anda içerdeki unsurlarla hareket ettikleri ve onları destekledikleri açıklanmıştır. Ülkede sorumluluk mevkiine getirilen kişilerin yeşil bayraklı bir kızıl, bayraklı bir ihtilalci ya da beyaz bandıralı liberal şeklinde olabileceği belirtilirken bu konuda şuurlu hareket edilmesi tavsiye edilmiştir.³⁴³ Yazıda özetle Rus devrimcilerinden de İtalyan devrimcilerden de örnek alınması gereken hususlar olduğu belirtilmektedir.

Diğer ülkelerle olan ilişkilerin hangi ölçekte olması gerektiği konusunda okuyucuyla paylaşımda bulunulan dergide, dergi yazarı Burhan Asaf; “Emtia Kredileri ve Türk'ün Alın Teri” başlıklı yazısında İsmet İnönü'nün 25 Nisan-10 Mayıs 1932

³⁴¹ Şevket Süreyya Aydemir, “Genç Nesil Meselesi”, *agm.*, ss. 5-9.

³⁴² *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 6, Ankara 1932, s. 3.

³⁴³ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Ankara, Moskova, Roma”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 11, Ankara 1932, ss. 38-40.

tarihlerinde gerçekleştirdiği ve kredi anlaşmaları içeren Rusya gezisine değinmiştir. Yazıda Rusya'dan alınan kredinin ödemesinin, Türkiye'nin de onlara sattığı ürünle olması gerektiği paylaşılmıştır. Ancak bunun birtakım zirai maddeler ve bazı hammaddeler olabileceği aktararak, Türkiye'nin Ruslara olan bağımlılığı gibi, Rusların da Türkiye'ye bağımlı kılınması gerektiği açıklanmıştır.³⁴⁴ Bu yazıda alış-veriş konusunda Rusya'nın güttüğü politika örnek gösterilmiştir. Hükümete, alınan her ürün karşılığında o ülkeye mal satmanın temel felsefe olarak benimsenmesi gerektiği tavsiye edilmiştir.

c) Türkiye'nin başka ülkelere örnek olması gerektiğini içeren yazılar ise şunlardır:

Çin ve Türkiye'nin sanayileşmekte olan ülkeler kategorisinde olduğunun belirtildiği yazıda her iki ülkenin de bugüne kadar açık pazar ve hammadde istihsal eden pasif yarı sömürge oldukları belirtilmiştir. Çin'in sanayileşmesinin başta İngiltere olmak üzere gelişmiş ülkeleri tedirgin ettiği açıklanmıştır. Yazıda Türkiye'nin siyaseten kayıtsız şartsız bir bağımsızlığı nasıl örnek ve yol gösterici olduysa, ekonomik olarak da kayıtsız şartsız bağımsızlığının bütün milletler için örnek olacağı açıklanmıştır. Yazıda siyasi ve ekonomik bağımsızlığın Türk devletinin olayların peşinden sürüklenen değil, olayların önünde koşan bir devlet olmasını sağlayacağı da belirtilmiştir.³⁴⁵

Kadro yazarlarından Şevket Süreyya'nın bir başka yazısında Amerika'nın bağımsızlık hareketi ile Türk bağımsızlık hareketi karşılaştırılmış, Amerika'nın sömürgecilikten kurtulduktan kısa bir süre sonra emperyalizmin en büyük temsilcisi haline geldiği, Türkiye'nin ise Milli Mücadele ile sömürgecilikten kurtulduğu, ancak emperyalist bir devlet olmadığı açıklanmıştır.³⁴⁶

Türkiye'nin diğer ülkelere örnek oluşturduğunun aktarıldığı bir başka Kadro Dergisi yazısında, Türkiye'nin Asya ve Afrika'nın esir milletlerine kurtuluş örneği olduğu anlatılmaktadır. Alman ekonomist ve sosyolog Werner Sombart'ın son eserinde Almanya'nın Mustafa Kemal, Lenin ve Stalin çapında bir irade adamına muhtaç olduğunu, aksi takdirde kâbusa doğru yuvarlanacağını açıkladığı okuyucuyla paylaşılmıştır. Almanya'nın kuvvetli bir irade adamına hasret çektiği anlatılan yazıda,

³⁴⁴ Burhan Asaf, "Emtia Kredileri ve Türkün Alın Teri", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 5, Ankara 1932, s. 28.

³⁴⁵ Şevket Süreyya Aydemir, "Yürüten Devlet", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 25, Ankara 1934, ss. 5-12.

³⁴⁶ Şevket Süreyya Aydemir, "Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları", *agm.*, s. 9.

insanlığın kurnaz politikacılara değil, acar kahramanlara hasret olduğu aktarılmıştır. Yazıda Türkiye, Almanya ve diğer Batılı ülkelere örnek gösterilmiştir.³⁴⁷

3.2.2. Resimli Şark Dergisi'nde Türkiye'nin Yurt Dışı Politikaları

Resimli Şark Dergisi 36. sayıda “*Fransa'da Gençliğin Terbiye Meselesi ve M. De Monzie*” başlıklı yazıda, normal şartlarda eğitim konusunda Türkiye'den daha ileri olan Fransa'nın parasız eğitime daha yeni geçtiği, ancak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 10 yıldan beri bu usulü uyguladığı açıklanmıştır.³⁴⁸ Bu yazıyla Türkiye'nin eğitim konusunda, modern devlet anlayışına, Avrupa'nın bazı devletlerinden daha erken girmiş olduğu ifade edilmiştir.

Resimli Şark Dergisi'nin 18. sayısının kapağında yer alan ve 1 Mayıs bayramı dolayısıyla halkın, büyük devrimci olarak belirtilen Lenin'in kristal sanduka içinde muhafaza edilen cesedinin önünde resmigeçit yaparken çekilmiş bir fotoğrafı yayınlanmıştır. Derginin ilginç sayılabilecek kapaklarından birisi de, 19. sayının kapak fotoğrafıdır. Kapakta yer alan fotoğraf İtalya Başbakanı Mussolini'ye aittir. Hele ki bu fotoğrafın altındaki; “*Dost İtalya'nın Dost Başvekili Mussolini*” ifadesi ilgi çekici görülmektedir.

3.2.3. Kooperatif Dergisi'nde Türkiye'nin Yurt Dışı Politikaları

Kooperatif Dergisi sayfalarında yurt dışı açıklamalarının genel anlamda kooperatif uygulamaları konusunda olduğunu görmekteyiz. Yurt dışında örnek alınabilecek kooperatif modellerinin paylaşıldığı dergide Türkiye'deki kooperatif uygulamalarının iyileştirilmesine yönelik yayınlara yer verilmiştir. Bu kısımda da konu, yurt dışının örnek alındığı ve yurt dışının eleştirildiği iki bölüm halinde ele alınmaya çalışılacaktır.

a) Yurt dışının örnek gösterildiği yazılar:

³⁴⁷Kadro Dergisi, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1932, Sayı: 5, ss. 3-4.

³⁴⁸Resimli Şark , “Fransa'da Gençliğin Terbiye Meselesi ve M. De Monzie.”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 36, s. 23.

Cemil Bessim, Avrupa'daki kooperatifleri ele aldığı yazısında; Avrupa'daki kooperatiflere benzer kooperatifler oluşturulabileceğine dair örnek kooperatifleri ele almıştır. Buna göre, kooperatif şirketlerinin üç türlü olduğu, bunların tüketici kooperatifleri, üretici kooperatifleri ve itibar kooperatifleri olduğu belirtilmiştir. Kooperatiflerin İngiltere, Almanya ve Fransa'da ortaya çıkıp dünyaya yayıldıkları, tüketici kooperatiflerinin İngiltere'de, itibar kooperatiflerinin Almanya'da, üretim kooperatiflerinin ise Fransa menşeli olduğu açıklanmıştır. Bu kooperatif çeşitleri ile ilgili bilgiler verildikten sonra bu kooperatiflerin elde ettikleri karların bir kısmını konferanslara, gece derslerine ve kütüphane yapımına ayırdıkları, bu şekilde de üyelerinin zihin gelişimlerine de yardımcı oldukları açıklanmaktadır.³⁴⁹ Bu bilgiyle bu tarz uygulamaların Türkiye'deki kooperatiflerde de yapılması gerektiği ima edilmektedir.

Kooperatif Dergisi'nde aylık haberlerin yayınlandığı, Türkiye'de ve dünyada meydana gelen iktisadi olaylardan okuyuculara bilgi vermenin amaçlandığı, "*Aylık Posta*" isimindeki dergi bölümünde, "*İki Dost Memlekete Seyahat*" başlıklı yazı yayınlanmıştır. Burada Başvekil İsmet Paşa ve arkadaşlarının Rusya'ya ziyaretleri ele alınmıştır. Rusya'nın Türk hükümetine 8 milyon dolarlık bir kredi açtığı ve ödemesinin 20 yılda faizsiz olacağı bildirilmiştir. Bolşeviklerin iş başına gelmesinden sonra, Rusya'nın gelişmeye başladığı ve Rusya'da açların ve çıplakların artık olmadığı, işsiznin olmadığı tek ülkenin Rusya olduğu açıklanarak ifade edilmiştir. Başvekil İsmet İnönü'nün Roma seyahati de bu sayfada ele alınmıştır. Buna göre; Faşist İtalya'nın Mussolini sayesinde disiplin altında çalışan bir ülke olduğu, Mussolini'den önceki karışıklıkların yerine şimdi kuvvetli bir sükûnet ortamı olduğu okuyucu ile paylaşılmıştır. İtalya ile Türkiye'nin birbirine dostluk bağı ile bağlanması gerektiği ifade edilmiştir.³⁵⁰ İsmet İnönü'nün dostluğu artırmak için yaptığı bu seyahat dergi tarafından olumlu görülmüştür. Derginin bu makalesinde Rusya ve İtalya'nın örnek uygulamalarından bahsedilmiştir.

"*İtalya Seyahati ve Kredi*" başlıklı bir başka yazıda, "*Başvekil Paşa Hazretleri*" hitabıyla başlayan haber, İtalya'ya yapılan seyahati ele almıştır. Buna göre İtalyanların Türk hükümetine kredi açtıkları bilgisi paylaşılarak, bunun bir kısmının İtalya

³⁴⁹ Cemil Bessim, "Avrupa'da Kooperatifler Nasıl Doğdu, Kaç Türlü Kooperatif Var", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 1, ss. 11-12.

³⁵⁰ Kooperatif Dergisi, "Memleketimizde iki dost memlekete seyahat", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 1, s. 22.

tezgâhlarına ısmarlanan torpidoların bedeline sayılacağı, bir kısmının ise makine olarak ithal edileceği bildirilmiştir. Rusya'dan alınan krediden de makine ithali için yararlanılacağı aktarılan haberde, her iki ülkeden getirilecek makinelerle en çok ihtiyaç duyulan sanayinin kurulacağı, hükümetin de bu hususta bir program hazırlamakta ve araştırma yapmakta olduğu bilgisi ile paylaşılmıştır.³⁵¹

“Sovyetlerde İstihlak Kooperatifleri” başlıklı bir başka yazıda, Sovyetlerin beş yılda ulaşılması planlanan hedeflere dört yılda ulaştığı, bu anlamda da kapitalist ekonomik temellerin sökülüp atıldığı, Sovyetlerde sosyalistlik lehine sonuçların gerçekleştiği şu örneklerle paylaşılmıştır. Elektrik sanayinin 1933'te 895 milyon rublelik gelir getireceği öngörülmüşken, 1931'de 925 milyonluk bir gelir getirdiği, 1933'te 21.7 milyon ton petrol üretimi hedeflenmişken, daha 1931'de 21.3 milyon ton petrol üretildiği, lastik sanayiden 440 milyon ruble gelir tahmin edilirken 1931'de 461 milyon gelir elde edildiği aktarılmıştır.³⁵² Bu içerikli yazılarla 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan dolayı itibarı sarsılan ve yaygın olarak Avrupa ve Amerika'da uygulanan liberal ekonomik model yerine Rusya yüceltilmiş, okuyucu nezdinde sosyalist ekonomik modelin daha başarılı olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Kooperatif Dergisi'nde yayınlanan “Yakın Memleketlerde” isimli bölümde, “Bulgaristan'da Kooperatif Harekâtı”, başlığıyla bir yazıya yer verilmiştir. Yazıda Bulgaristan halkının ne kadar çalışkan olduğu anlatılmıştır. Köylerde bile üretimin olduğu, işsiz güçsüz ya da ayyaş diye tabir edilen kişi sayısının çok az olduğu açıklanmıştır. Bulgaristan'da hemen hemen her köyde okulun yanında mutlaka kooperatif bankasının olduğu ve Bulgarların kooperatif düzenine çok adapte bir toplum olduğu, okul ve kooperatifin birbirini tamamlayıcı iki unsur olarak görüldüğü açıklanmıştır. Bulgaristan'da 990'dan fazla zirai kooperatif bulunduğu, 1000 den fazla da köy kooperatifi olduğu bildirilmiştir.³⁵³

b) Avrupa'nın eleştirildiği yazılar:

³⁵¹ Kooperatif Dergisi, “İtalya Seyahati ve Kredi”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 2, s. 19.

³⁵² Kooperatif Dergisi, “Sovyetlerde İstihlak Kooperatifleri”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 3, İstanbul 1932, s. 7.

³⁵³ Cemil Bessim, “Bulgaristan'da Kooperatif Harekâtı”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 6, İstanbul 1932, s. 10.

Kooperatif Dergisi ilk sayıda; “*Ecnebi Memleketlerde*” alt başlıklı yazıda, Fransa'da sol cenaha mensup partinin iş başında olduğu, yeni hükümetin daha liberal, daha demokratik ve daha cumhuriyetçi olduğu, ancak halkın iş ve ekmek istediği belirtilmiştir. İşverenlerin sol cenaha mensup ekseriyet değil, patronlar olduğu, gündemi tespit edenlerin de gene sermayeye sahip olanlar olduğu ifade edilmiştir. Yazının ilerleyen kısımlarında bu yeni iktidarın Fransa'daki buhranı ortadan kaldırmaya muvaffak olamaması durumunda devrilmesinin ihtimal dâhilinde olduğu, hükümet için bunun ölüm kalım savaşı hususiyetinde olduğu anlatılmıştır.³⁵⁴

3.3. Osmanlı Devleti

İnkılâp gerçekleştirmiş devletlerin, devirdikleri, yerine geçtikleri ve her yola başvurarak itibarlarını sarsmaya çalıştıkları rejimden kendilerini uzak tutmaya çalışmaları ortak özellikleridir. Bu durum hem yeni düzenin iktidarı ele geçirmesini meşru kılmak, hem de "eski rejim" diye adlandırılan düzeni yeniden getirmeye çalışan her girişimi engellemek amacıyla uygulanan bir model olmuştur.³⁵⁵ Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti yöneticileri de yeni oluşan durumları iyi, eskiden kalma durumları da kötü olarak yansıtmışlardır. Yöneticiler tarafından Türk insanının, Osmanlı geçmişinden uzaklaşması için her yol denenmiştir.

İncelememize konu olan üç dergi de Osmanlı Devleti'nin yönetim şekli ve uygulamaları konusunda genelde olumsuz değerlendirmede bulunmuşlardır. Ancak bazen Osmanlı Devleti ve onun yönetim biçimi ile ilgili olumlu değerlendirmeler de yapılmıştır. Bunlardan birisinde, “*Saltanat müessesesi iyi midir? fena mıdır?*” sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya bugün verilecek olan cevabın “*fenadır*” şeklinde olacağı aktarılmıştır. Ancak saltanat müessesesinin Avrupa'da Ortaçağ'ın derebeylik dağınlıklığını tasfiye ettiği, merkezi bir iktidara ve idareye imkân tanıyarak, dil, kan ve kültür birliğine ortam hazırladığı için o dönemde toplumsal ilerlemeye katkı sunduğu, dolayısıyla da o dönemin en iyi yönetim anlayışı olduğu aktarılmıştır. Yazıda toplumsal rolünü tamamlayarak tasfiye edilme zamanının geldiği için saltanat düzeninden

³⁵⁴ Kooperatif Dergisi, “*Ecnebi Memleketlerde*”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, s. 23.

³⁵⁵ Bernard Lewis, *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, Çevirenler: Hamdi Aydoğan, Esra Ermert, YKY Yayınları, İstanbul 2007, s.33.

vazgeçildiği paylaşılmıştır.³⁵⁶ Araştırmamızda incelediğimiz üç derginin Osmanlı Devleti ile ilgili değerlendirmeleri aşağıdadır.

3.3.1. Kadro Dergisi'nde Osmanlı Devleti

Kadro Dergisi Osmanlı Devleti'ne eleştirel yaklaşmış bir dergidir. Dergi, genel anlamda Osmanlı Devleti'ni geri kalmış bir sistem olarak nitelemiş ve yeni Türkiye'nin daha iyi bir düzene sahip olduğunu vurgulamıştır. Kadro Dergisi'nde Osmanlı Devleti'ni eleştiren yazıları şu şekilde sıralayabiliriz:

Kadro Dergisi 2. sayısında, *“Bir varmış bir yokmuş, Allah'ın budala kulları kadar, açık göz kulları da çokmuş”* diye başlanan makalede; o güne kadar insan elinin yapabildiği miktardan on kere yüz kere daha fazlasını bir çırpıda yapmaya başlayanların, Osmanlı Devleti'ni ürünlerinin pazarı haline getirdiği anlatılmıştır. Yazıda Osmanlı Devleti; *“gözleri örümceklenmiş, damarları kemikleşmiş, saç sakalı ağarmış, bir ayağı mezarda bir gözü cennette ihtiyar bir adam”* olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti bir hayli zengin ve bir hayli müsrif olarak ifade edilmiştir. Batılı güçlerin Osmanlı Devleti'ni korkutarak *“Hattı Hümayun”* imzalattıkları, bununla Batı mallarının devletin her tarafına dolduğu, bundan yerli esnafın olumsuz etkilendiği, buna karşılık bazı azınlık unsurlarının zengin oldukları anlatılmıştır. Yazıda Osmanlı Devleti'nde malların dışarıdan içeriye, hammaddenin ise içeriden dışarıya aktığı, bunun da kötü gidişatı daha da hızlandırdığı paylaşılmıştır. Osmanlı Devleti'ne yüz liralık senet imzalayıp altmış lira para verdikleri, Duyun-u Umumiye Teşkilatı ile bütün devlet gelirlerine el koydukları anlatılmıştır. Sevr Anlaşması ile soyup soğana çevirdikleri Osmanlı'yı iflasa sürükledikleri ancak ilerleyen günlerde hem tahsildarların hem de jandarmanın dayak yiyerek geri döndüğü belirtilmiştir. Lozan'da mahkeme kurulduğu anlatılarak hikâye sonlandırılmıştır. Sonrasında Osmanlı borçlarının ödendiğine dikkat çekilerek, hatta biraz daha ileri gidilerek Avrupalı'nın Osmanlı'ya borçlu olduğu yazılmıştır.³⁵⁷

³⁵⁶ Şevket Süreyya Aydemir, “İnkılâp Kürsülerinde İnkılâp İlmileşmelidir”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 28, Ankara 1934, s. 9.

³⁵⁷ Burhan Asaf, “Merhumun dolaşık işleri”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 2, Ankara 1932, ss. 22-25.

“*Tabiata Tahakküm*” başlığıyla verilen diğer bir makalede, “*büyük işler büyük enerjilerin işidir*” cümlesiyle yazıya başlanmıştır. Türkiye’nin bugünkü sınırlarla ortaya çıkışının büyük bir enerji ile gerçekleştiği, bundan sonrasında da güçlü bir Türkiye olsun isteniyorsa bunda da büyük enerji gereksinmesi olacağı ifade edilmiştir. Yarı sömürge bir toplumda tabiata galip gelmek için nasıl ki teknik çok geriye, eski Osmanlı Türkiye’si de kendi geleceğine kendisi hâkim olamayan yarı sömürge, ekonomik olarak bağımlı bir ülkeydi denilerek, Osmanlı Devleti’nin durumu eleştirilmiştir.³⁵⁸

Kadro Dergisi 3. sayısında, “*Cumhuriyet Merkez Bankası*” ismini taşıyan makalede, “*eski Türkiye’de milli bir sermaye hareketi yoktu*” denilerek, Osmanlı Devleti zamanında sermaye hareketlerinin hep yabancıların elinde bulunduğu, bu ekonomik faaliyetlerin de devletin kontrolü dışında olduğu açıklanmıştır. Osmanlı Devleti’nde her geçen gün Türk üreticilerinin ürün artışı olmasına rağmen, sermayenin hep dışarıya aktığı ifade edilmiştir. Bu geçişi sağlayan en önemli yerlerin bankalar olduğu da açıklanmıştır.³⁵⁹

6. sayı başyazısında Şevket Süreyya, Osmanlı Türkiye’si ile yeni Türkiye’yi karşılaştırıyordu. Bu karşılaştırmada Osmanlı Türkiye’sinin; hudutları ve gümrükleri dünyanın bütün müdahalelerine açık, fakat gözlem ve idrak kapıları kapalı, bir uykulu ülke açıklamasıyla nitelendiriyordu.³⁶⁰ Şevket Süreyya’ya göre Osmanlı Devleti, kapalı tutması gereken hudut ve gümrükleri açmış, açık tutması gereken bilgi kanallarını ise kapatmıştır.

Kadro Dergisi’nde Osmanlı Devleti’nin ilk ve orta devrinde, Türk’ün şeklen kendisine has bir durumunun olduğu, şekil olarak herhangi bir iğretiliğin olmadığı, ancak ruhunun Acem, beyninin ise Arap olduğu ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti’nin son devrinde ise dışının da içinin de iğretileştiği belirtilmiştir. Dergide Frenk tekniği, Frenk bilgisi ve Frenk örneğinin ülkeyi ve halkı sömürgeleştirdiği açıklanmıştır.³⁶¹

Bir başka yazıda Osmanlı Devleti’nin yaşadığı ikircikli durum, Batı’nın ekonomisi ile beraber fikri egemenliğinin de zaman içerisinde Türkiye’ye hâkim olduğu

³⁵⁸ Şevket Süreyya Aydemir, “*Tabiata Tahakküm*”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 3, Ankara 1932, ss. 19-20.

³⁵⁹ Mümtaz Ziya, “*Cumhuriyet Merkez Bankası*”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 3, Ankara 1932, ss. 39-40.

³⁶⁰ *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 6, Ankara 1932, s. 3.

³⁶¹ “*Kadro*”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 12, Ankara 1932, s. 3.

bilgisi verilerek paylaşılmıştır. Bu aşamadan itibaren iki tür Osmanlı'nın olduğu ve Batı düşünceli Osmanlı ile Doğu düşünceli Osmanlı olarak tanımlanan bu iki grup arasında her konuda sürekli bir mücadele yaşandığı paylaşılmıştır.³⁶²

Devrimci anlayışı benimseyen Türk aydınlarının kendi ülkeleri haricinde cereyan eden uluslararası düşünce ve cemiyet hareketlerinden haberdar olmalarının gerekliliğinin paylaşıldığı Resimli Şark yazısında, Osmanlı Devleti'nin kendi dışında meydana gelen olaylara kapısını ve gözlerini kapattığı, kulaklarını dış gelişmelere ilişkin olarak sağır ettiği ifade edilmiştir.³⁶³

Osmanlı Devletiyle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin uygulamalarının karşılaştırıldığı bir başka yazıda; Türkiye'de Osmanlı Devleti'nin millet namına söylediği, millet namına harcadığı, millet namına yiyip içtiği fakat onu tanımadığı, insanların zor şartlarda yaşayıp bazı isteklere sahip olabileceğinin devlet tarafından hesap edilmediği ifade edilmiştir. Yeni devletin ise millettten geldiği, millete danıştığı, millet için refah yolları aradığı, herhangi bir grubun menfaatine hizmet etmediği, bütün milletin iyi olmasını kendisine hedef edindiği belirtilmiştir. Yazar, Türk aydınından beklentisini ise “*Yeni Türk Devleti'ni eskiden temizleyen köklü bir çalışma bekliyoruz*” diyerek ortaya koymaktadır.³⁶⁴

Osmanlı Devleti bir başka yazıda daha da kötü gösterilerek; “*Hiçbir memleket gençliğine daha evvelki idare ve daha evvelki nesil ne kadar zalim ve ne kadar menfur olursa olsun, Osmanlı Devlet adamlarının bize bıraktıkları memleket kadar harap bir memleket bırakmamıştır*” ifadeleri kullanılmıştır.³⁶⁵ Osmanlı Devleti'nin sadece maddeten kötü bir miras bırakmakla kalmadığı, aynı zamanda terbiye bakımından, ahlak bakımından ve bilgi bakımından da harap bir miras bıraktığı ifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde dış ticaretin ihracatçı ve ithalatçı olarak iki grup tarafından yapıldığının belirtildiği bir başka yazıda, bu iki grubun da Türk olmayan unsurlardan oluştuğu belirtilmiştir. Kapitülasyonlar aracılığıyla da ülkenin kaynaklarının dışarıya akıtıldığı ifade edilerek, Osmanlı ülkesinde bu yüzden de herhangi bir sermaye

³⁶² “Kadro”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 32, Ankara 1934, s. 3.

³⁶³ Şevket Süreyya Aydemir, “Programlı Devletçilik”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 34, Ankara 1934, s. 7.

³⁶⁴ Mehmet İlhan, “Halkın Karşısında Bürokrat”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 22, Ankara 1933, s. 40.

³⁶⁵ “Kadro”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 26, Ankara 1934, ss. 3-4.

birikiminin oluşmadığı aktarılmaktadır.³⁶⁶ Çünkü Osmanlı Devleti'nin bütün gelirlerinin, ya devlet kurumlarına, ya saraya, ya da Duyun-u Umumiye'ye akıtıldığı iddia edilmiştir. Buna karşılık yeni Türk Devleti'nin en büyük vasfının milli ekonomiye geçmek olduğu ifade edilmiştir.³⁶⁷

Yukarıdaki açıklamayla aynı sayıda, bu sefer Falih Rıfkı, Osmanlı'ya bakışla ilgili; *"Evet bir Osmanlı tuhaflığı da vardı. Biz ihtiyar imparatorluğun zenginlik adetlerinin son hikâyelerine yetiştik. Konağı yanan bir Osmanlı, ateşin karşısına iskemlesini atar, kahve içermiş. Mücevher çekmecesini kurtarmak için yangına koşan kâhyasını tehlikeye atılmaktan men edermiş. Bugün onun torunu sigorta kaçakçılığı yapıyor"*³⁶⁸ denilerek günümüzde garip gelmeyen abartılı hikâyelere temas edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve siyasi olarak yarı sömürge durumunda olduğunun paylaşıldığı bir başka yazıda, düşünce olarak da sömürge durumunun devam ettiği ve Osmanlı Devleti'nin düşünce üretiminden yoksun bir toplum yapısı oluşturduğu ifade edilmiştir. Avrupa'nın ortaya koyduğu hükümlerin bütün dünya için geçerli olduğu düşüncesinin hatadan ibaret olduğu paylaşılarak, Türkiye'nin kendi düşünce mahsullerini üretmek durumunda olduğu açıklanmıştır. Yazıda Milli Mücadele'nin siyasi sahada buna iyi bir örnek oluşturduğu da aktarılmıştır. Türk aydınının fikren müstakilleşme ve şahsiyetleşme mücadelesindeki rehberinin Milli Mücadele'yi zafere kavuşturan kadrolar olduğu da belirtilmiştir.³⁶⁹

Kadro Dergisi'nde Osmanlı Devleti'nin yaşadığı acizlik, Balkan Savaşı sırasında trenleri İstanbul'dan Hadım Köyü'ne kadar getirebilecek makinist bulamadığından bahisle, Türk demiryolculuğunun ancak Milli Mücadele ile başladığı aktarılarak verilmiştir. Demiryollarından hareketle sanayi konusundaki gelişmelere temas edilmiştir. Türkiye'nin sanayi alanında gelişmesi için önce sanayi alanları tesis etmesi gerektiği ve bundan da önemlisi kurulan sanayilerde Türk elemanların çalıştırılması gerektiği dile getirilmiştir. Bunun önemi, ileri ülkelerin en becerikli elemanlarını Habeşistan'a birkaç yıl veya birkaç ay bıraksanız bütün hasletleri yok olur

³⁶⁶ Vedat Nedim, "Dış Ticarete Devletçilik", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 26, Ankara 1934, s. 11.

³⁶⁷ Şevket Süreyya Aydemir, "Açık Bütçeden Müttevazin Bütçeye, Müttevazin Bütçeden, Zengin Bütçeye", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 27, Ankara 1934, s. 16.

³⁶⁸ Falih Rıfkı Atay, "İngiliz Tuhaflığı", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 26, Ankara 1934, s. 17.

³⁶⁹ Şevket Süreyya Aydemir, "Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları", *agm.*, ss. 6-8.

örneğiyle açıklanmıştır. Türkiye’de sanayici ve makinist yetiştirilmek isteniyorsa, Osmanlı Dönemi’nin aksine teknik alanlarda Türk çalışanların istihdam edilmesi gerektiği aktarılmıştır. Yazıda sanayi geliştikçe o alanda kendisini yetiştirmiş ilim insanının da kendiliğinden oluşacağı belirtilmiştir.³⁷⁰ Bu ve benzeri yazılarla Kadro Dergisi, Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin birbirinden çok farklı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin daha bağımsız adımlar attığına sayfalarında yer vermiştir.

Kadro Dergisi’nde yayınlanan ve Osmanlı Devleti ile ilgili kısmen olumlu sayılabilecek belki de tek yazının sahibi Yakup Kadri’dir. O, Osmanlı zamanında oluşturulan edebiyatın, tarihin karanlığına gömülmüş olduğunu ifade etse de geçmiş tamamen yok saymamıştır. Hatta “*Bize, yaşayış ve oluştta devam hissini veren şey gelecekte ziyade geçmiştir*” diyerek Divan edebiyatından da eskilere gitmiş ve Yunus Emre’den beri devam etmekte olan milli edebiyata vurgu yapmıştır.³⁷¹ Yakup Kadri yazısıyla yeni Türk edebiyatının, Osmanlı Devleti zamanında oluşturulan edebiyatın da dahil olduğu bir birikimin ürünü olduğunu ifade etmiştir.

3.3.2. Resimli Şark Dergisi’nde Osmanlı Devleti

Resimli Şark Dergisi’nde Osmanlı Devleti’ni konu eden birçok yazıya rastlamaktayız. Bu yazılardaki karşılaştırmalar ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti halkın gözünde daha değerli kılınmaya çalışılmıştır. Dergideki Osmanlı Devleti değerlendirmeleri bazen genel anlamda, bazen de belli konular özelinde olmuştur. Osmanlı Devleti’ne derginin bakışını yansıtacağını düşündüğümüz ve seçtiğimiz makalelerdeki bazı değerlendirmeler şu şekildedir:

Cumhuriyet’in onuncu yılı vesilesiyle fevkalâde nüsha olarak yayınlanan 35. sayı aynı zamanda Osmanlı Devleti ile ilgili en fazla değerlendirmenin olduğu sayıdır. Bu sayıda, Osmanlı Devleti idaresi: “*Osmanlı padişahlarının kanlı ve müstebit saltanatları, bilgisiz ve kötü idareleri*” olarak tanımlanmıştır. Son Osmanlı Padişahı VI. Mehmet Vahdettin, “*milletini memleketini düşmanlarına satan son Osmanlı padişahı*” olarak

³⁷⁰ M. Şevki, “Sanayi Kuruluşunda Eleman Meselesi”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 30, Ankara 1934, ss. 30-32.

³⁷¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Enderun Şairleri ve Halk Edebiyatı”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 10, Ankara 1932, s. 26.

takdim edilmiştir. Aynı makalede VI. Mehmet Vahdettin hakkında; "*Osman oğullarının en deni ve alçak padişahı*" şeklinde bir tanımlama da yapılmıştır.³⁷² Bu değerlendirmelerde VI. Mehmet Vahdettin'in Milli Mücadele dönemindeki tutumu oldukça etkili olmuştur.

Aynı sayının bir başka makalesinde, Osmanlı hükümdarlarının ilk sekizinin sadece padişah olarak gelip geçtikleri, 9. padişah Yavuz Sultan Selim'den itibaren padişahların halife olarak da isimlendirilmeye başladıkları belirtilmiştir. Yazıda hilafet yolunda sarf olunan para, hilafet için yapılan savaşlar ve fedakârlıkların Türk milli müdafaası, Türklerin hakiki ilerlemesi ve büyümesi için harcanmış olması durumunda, Türkiye'nin Avrupa'nın en kuvvetli devleti, Türklerin de en ileri milleti olacağı iddia edilmiştir. Mustafa Kemal'in eseri olan Nutuk'tan alıntı yapılan yazıda, Mustafa Kemal'in hilafetin kaldırılış süreciyle ilgili anlatımlarına geniş yer verilmiştir. Mısır ve Hindistan ulemasının kendisinden halife olmasını istediklerini anlatan Mustafa Kemal, bunun niye olamayacağını paylaşmış ve Resimli Şark Dergisi de Mustafa Kemal'in ifadelerine aynen yer vermiştir. Mustafa Kemal'in eseri Nutuk'tan yapılan bu paylaşımlardan sonra yazar, Türkiye'yi yüzyıllarca medeniyet dünyasından uzaklaştıran, milyonlarca öz Türk'ün kanını emen hilafetin büyük Mustafa Kemal'in bir hamlesi ile Türkiye'den def edildiğini, tekke, zaviye ve türbelerin kapatıldığını, şeyhlik, falcılık, üfürükçülük ve cinciliğin yasaklandığını aktarmıştır.³⁷³

29 Ekim 1933'te fevkalade nüsha olarak yayınlanan Resimli Şark Dergisi'nin bu sayısında Cumhuriyet'in ilan ediliş sürecinden ayrıntılı olarak bahsedildiğini görmekteyiz. Osmanlı Devleti'nden "*ihitiyar*" olarak bahsedilirken, onun yerine "*genç ve kuvvetli*" Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu belirtilmiştir. Yazıda ayrıca bu milletin felaketini en önce Mustafa Kemal'in sezdiği, Anadolu'ya koşarak Milli Mücadele'yi hazırladığı ve Türk milletinin yardımlarıyla da bu zaferi kazandığı, milletin de Mustafa Kemal'in bu yaptıklarına karşılık onu baş yaparak ona olan borcunu ödeme yoluna gittiği aktarılmıştır.³⁷⁴

³⁷² Mecdi N. Derviş, "Tarihte Bir Perde Kapandı Bir Perde Açıldı Padişahlıktan Cumhuriyete", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 35, s. 1.

³⁷³ Mecdi N. Derviş, "Padişahlıktan Sonra Hilafetin İlgası", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, ss. 17-20.

³⁷⁴ Mecdi N. Derviş, "Padişahlıktan Cumhuriyete", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, ss. 10-16.

Bir başka yazar tarafından Milli Mücadele fasılları şöyle aktarılmıştır: I. Dünya Savaşı'nın sonunda imparatorluk idaresinin Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalayarak kendi bağımsızlık ve egemenliğini fiilen sona erdirdiği belirtilerek, Mondros Ateşkes Antlaşması'nın tüm maddeleri yazıda paylaşılmıştır. Sonrasında 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması'nın Osmanlı Devleti tarafından kabul edilerek, ülkenin tam anlamıyla bir sömürge ülkesi haline getirildiği aktarılmıştır. Yazıda Sevr Antlaşması'ndaki ordu, ekonomi ve boğazlar konusunun ele alınışı ayrı başlıklarda verilmiştir. Makalede Osmanlı Devleti'nin milletle rabitasını kestiği ve büyük devletlerin Paris'te kendisiyle ilgili verecekleri kararı beklediği belirtilmiştir. İşkence ve zulüm gördükleri iddiasıyla birçok kişinin hükümete müracaat ettiği, ancak onlara cevap bile verilmediği, Mustafa Kemal ile görüşmenin büyük suç olarak görüldüğü bir dönemin yaşandığı aktarılmıştır. Amasya Genelgesi hükümleri okuyucuyla paylaşarak, Osmanlı Hükümeti'nin yapmadığı işlerin doğrudan doğruya halk yönetimine bırakılmak istendiği ifade edilmiştir. İstiklal isteyen bir milletin, meclisi bile istila edilmiş Osmanlı Devleti tarafından temsil edilemeyeceğinin belirtildiği metinde, Osmanlı Meşrutiyet Hükümeti'nin devrildiği, Mondros'un yırtıldığı, Sevr'in yerine Lozan'ın aldığı belirtilmiştir. Makalede ilim ve irfan düşmanı olarak gösterilen hilafetin kaldırıldıktan sonra Türk milleti için cumhuriyet ve onunla birlikte gelen ilerlemenin başlamış olduğu aktarılmıştır.³⁷⁵

Resimli Şark Dergisi'nde Osmanlı Devleti hakkında pek çok değerlendirmesini gördüğümüz Hikmet Turhan bir yazısında, Osmanlı Devleti'nden bahsederken, Osmanlı devlet yöneticilerinin ülkeyi liyakatsizlikle yönettikleri için I. Dünya Savaşı sonunda ülkenin harabeye döndüğünü belirtmiştir. Türk milletinin madden ve manen bu kadar gerilemesine, Osmanlıların kabiliyetsizliklerinin, hırs ve cehaletlerinin sebep olduğunu aktaran Turhan, Türk milletinin asil ruhunu cumhuriyet kadar yücelten ve kabiliyetini cumhuriyet kadar geliştiren başka bir hareket olmadığını ifade etmiştir. Osmanlı Devleti'nin üç kıtada topraklara sahip olduğunun belirtildiği makalede, hiçbir zaman hâkimiyetin tam anlamıyla sağlanamadığı, Anadolu'nun üvey evlat muamelesi gördüğü için bakımsız ve harap olduğu belirtilmiştir. Tanzimat'ta yapılan ıslahat girişimlerinin eksik ve taklidi olduğu belirtilirken, halifelik makamının I. Dünya Savaşı

³⁷⁵ Sadri Etem, "Saltanattan Cumhuriyete Geçiş", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 35, ss. 27-37.

sırasında yaptığı mukaddes cihat çağrısının Müslümanlar tarafından kabul görmediği, bu yüzden de ne kadar anlamsız bir makam olduğunun anlaşıldığı açıklanmıştır.³⁷⁶

Resimli Şark Dergisi'nde Osmanlı Dönemi'ndeki eğitim, adalet, sanayi, hafta sonu tatili, spor, bayındırlık ve imar konularındaki uygulamalar ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ndeki uygulamalar ise şu şekilde karşılaştırılmıştır. Eğitim hedeflerindeki farklılık, Türkiye'de oluşturulan yeni okul programlarının amacının faal bir vatandaş yetiştirmek olduğu belirtilerek aktarılmıştır. Eski mektebin gayesi ise sadık ve itaatkar bir vatandaş yetiştirmek olarak belirtilmiştir. Eski yöntemle yetiştirilen kişilerde şahsiyet terbiyesi ve inkişaf hamlesi aramanın imkânsız olduğunun anlatıldığı makalede, cemiyetin belli ideallere, bütün toplumu birleştirecek ortak gayeye hizmet edecek pozisyonda yetiştirilmesinin kişilerin vatandaşlık bilinciyle yetişmesi sayesinde sağlanabileceği paylaşılmıştır.³⁷⁷

Cumhuriyet öncesi adliye sistemi ile Cumhuriyet sonrası adliye sisteminin karşılaştırıldığı bir başka yazıda, Cumhuriyetten önce sedirler, minderler üzerinde sohbet meclisleri arasında adaletin sağlanmaya çalışıldığı, hatır, gönül, selam ve para karşılığı adaletin sağlandığı belirtilmiştir. Osmanlı Devleti zamanında bir taraftan mecellelerin diğer taraftan Batı'dan alınan deniz ve kara ticaret kanunlarının uygulanmaya çalışıldığı, adli mahkemeler yanında şer'i mahkemelerin olduğu bir hukuk düzeninin olduğu bilgisi verilmiştir.³⁷⁸ Osmanlı hukuk sistemindeki kargaşa ve kaos bu şekilde ifade edilmiştir.

Resimli Şark Dergisi'nde sanayi konusunda Cumhuriyet Yönetimi'nin başa geçtikten sonra milli sanayi hamlesini başlattığı aktarılırken, Osmanlı Hükümeti'nin ülkenin sanayi ve ticaretini düşünmeden yabancı hükümetlere bol keseden imtiyaz vererek, ülkedeki birçok iş kolunun yok olmasına sebep olduğu paylaşılmıştır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde iğneden, sürmeye kadar her şeyin yabancı ülkelerden getirilmek durumunda olduğu aktarılmıştır. Cumhuriyet yönetimi ile beraber on yıl içinde Ankara, Adana, Tarsus, Gaziantep, Urfa, Kayseri, Adapazarı, Bursa, Hereke, İstanbul ve birçok şehirde ipekli, yünlü, pamuklu kumaş imal eden yüzlerce fabrika kurulduğu, Uşak, Alpallu şeker fabrikalarının kuruluşunun gerçekleştiği aktarılmıştır.

³⁷⁶ Hikmet Turhan, "Tarih Karşısında Türkiye Cumhuriyeti", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 35, s. 38.

³⁷⁷ Hıfzırrahman Raşit, "Gençliğimizin Vatandaşlık Terbiyesi İçin", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 11, İstanbul 1931, s. 8.

³⁷⁸ Suat Hayri, "10 İnkılâp Yılında Adliyemiz", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, s. 47.

Cumhuriyet'in ilanı sırasında Türkiye ihtiyaçlarının % 80'i ithal edilirken ve ithal ürünleri çimento, deri, şeker ve mensucat toplamı 87 milyon lira iken, 1932'de ithalat 24 milyon liraya kadar düşmüştür.³⁷⁹ Bunda Cumhuriyet Dönemi'nde kurulan sanayi tesislerinin büyük rolü olmuştur.

Hafta tatili, uluslararası takvim ve saat alanında yapılan inkılâbın anlatıldığı başka bir Hikmet Turhan yazısında, Osmanlı saltanatının saray erkanı ve onların sadık mensuplarından başkasını insandan saymadıkları, onların can ve mal güvenliğini sağlamak için kanının son damlasına kadar mücadele veren Türk halkının ise onlar tarafından çok ciddiye alınmadığı belirtilmiştir. Cumhuriyet Yönetimi'nin ise halkın sağlık ve insani ihtiyaçlarını düşündüğü ve meclisten geçirilen Hafta Tatili Kanunu ile altı gün aralıksız çalışan insanların haftada bir gün rahat etmesi, gezip eğlenebilmesini temin etmeye çalıştığı ifade edilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Türkiye'de üç tür takvim kullanıldığı ve bunların büyük bir kargaşaya sebep olduğu, 1926 tarihinde çıkan bir kanunla uluslararası takvimin Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi takvimi olarak kabul edildiği, saatin de aynı tarihte uluslararası standarda ulaştığı ifade edilmiştir. Yazıda, hafta tatilinin hala pazar günü olarak niye kabul edilmediği sorulmuştur. Cumhuriyetin 10. yılının kutlandığı bu zamanda bu sorunun tekrar gündeme gelmesinin istendiği ve bir an evvel diğer inkılâplar gibi bunun da gerçekleşmesi temennisi yazar tarafından ifade edilmiştir.³⁸⁰ Bu talep 27 Nisan 1935'te kanunlaşmış, 1 Haziran 1935 tarihinden itibaren hafta tatili pazar günü olarak uygulanmaya başlanmıştır.

Resimli Şark Dergisi'nde Osmanlı Devleti'nin yetersiz olduğu diğer alanların bayındırlık ve imar konuları olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda Osmanlı zamanında küçük, harap, dar ve kaldırımsız, Anadolu'nun en bakımsız yerlerinden birisi olan Ankara'nın, Cumhuriyet devrinin yaratıcı faaliyetlerinin en büyük şaheserlerinden birisi olarak, çok büyük gelişme kaydettiği belirtilmiştir. İptidai şartlarda bir şehir olan Ankara'nın Cumhuriyetin 10. yılında, havagazı, su ve elektrik tesisatı ile modern bir görünüme sahip olduğu bilgisi verilerek, 1923 yılında yaklaşık 30.000 kişiyi barındıran

³⁷⁹ Mecdi N. Derviş, "Sanayi İşlerimiz-Fabrikalarımız", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, ss. 49-50.

³⁸⁰ Hikmet Turhan, "Hafta Tatili Beynelmilel Takvim ve Saat", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, s. 77.

Ankara'nın, 1933'te nüfusunun 80.000 olduğu, on yıl evvel çorak, ağaçsız bir kasaba iken 1933 yılında daha yeşil bir görünüme sahip olduğu aktarılmıştır.³⁸¹

Osmanlı Devleti zamanında spor işlerinin olmadığı belirtilen bir başka makalede, Osmanlı hükümetlerinin bu tip işlere baş bile çevirmediği ifade edilmiştir. Cumhuriyetin on yılda sporu canlandırdığı, dünya sporcuları arasında Türkiye'nin konumunu çok güzel bir mevkiye getirdiği belirtilmiştir. Yazıda Rusya ve İtalyan milli takımlarına karşı kazanılan güreş müsabakalarından da övgüyle bahsedilmiştir.³⁸²

Osmanoğulları'nın altı yüzyıldan fazla saltanat sürdükleri anlatılan bir başka makalede, Osmanlıların Türk çocuklarını korumak, haklarını gözetmek ve ihtiyaçlarını gidermek için bir oluşum düşünmedikleri ifade edilmiştir. Milli Mücadele'nin yapıldığı sıralarda Dr. Fuat Umay Bey'in teşebbüsleri ile Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Ankara'da faaliyete geçtiği belirtilmiştir. Cemiyetin 1923'te Çocuk Koruma Teşkilatı kurduğu, 1933 yılında yurt içinde ve yurt dışında 485 şubeye ulaştığı ifade edilmiştir. 1932 yılında Çocuk Hakları Beyannamesi'nin Mustafa Kemal tarafından imzalandığı, 10 yıl içerisinde toplam 819.056 çocuğun bu cemiyet tarafından yarar gördüğü aktarılmıştır. Yazıda Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin yardımları; Ana kucakları, kreşler, doğumevleri, süt dağıtım yerleri, poliklinikler, diş tedavileri, çocuk bahçeleri, çocuklarla ilgili yayınlar olarak sıralanmıştır.³⁸³

Türkiye'de matbaacılığın nasıl başladığını anlatan bir makalede, III. Ahmet'in Vezir-i Azamı Nevşehirli İbrahim Paşa'nın Avrupa medeniyeti hakkında araştırma yapmak üzere, 28 Çelebi Mehmet Efendi ve oğlu Sait Efendi'yi Paris'e gönderdiği bilgisi verilmiştir. 28 Çelebi Mehmet Efendi'nin İstanbul'a dönüşte Macar asıllı İbrahim Müteferrika ile karşılaştığı, Vezir-i Azamı Nevşehirli İbrahim Paşa'nın her türlü maddi desteği ile matbaa konusunda çalışmaların başladığı ifade edilmiştir. Matbaa kurulumu sürecinde bu süreçle ilgili birçok da şikâyet alındığı, bunun en dikkat çekeninin, gereğinden fazla kitabın asayışı bozacağı ve dine zarar vereceği şeklinde mazeretler şeklinde ortaya çıktığı belirtilmiştir. Makalede aslında İstanbul'da geçimini yazı ile geçiren birçok kişinin dini alet ederek matbaa aleyhine propagandaya giriştikleri

³⁸¹ Hikmet Turhan, "Ankara Cumhuriyet Hükümetinin İdare Merkezi", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, ss. 71-75.

³⁸² İ. Galip, "10 Cumhuriyet Yılında Spor İşleri", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, ss. 103-104.

³⁸³ Mecdi Derviş, "En Büyük Hayır Müessesemiz Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 41, İstanbul 1934, ss. 1-3.

aktarılmaktadır. Vankulu Lügatı'nın matbaada basılan ilk eser olarak bilinmesine karşın dergide, matbaada basılan 195x65 ebatındaki Karadeniz haritasının ilk basılan eser olduğu aktarılmıştır. Dergide matbaa tarafından basılan Karadeniz haritasının da bir örneği sunulmuştur (Ek 9). Bu haritanın kitabesinde 1724 tarihi geçmektedir. Yani 1728 tarihli Vankulu lügatinden dört yıl öncesi. Ayrıca bu harita, yabancı ayağı değmemiş Türk limanlarını ve müstahkem askeri mevzileri göstermesi itibarıyla de kıymetli görülmüştür.³⁸⁴

Renkli bir görünüm ve içeriğe sahip olan Resimli Şark Dergisi, Osmanlı uygulamaları ile Cumhuriyet uygulamalarının kapsamlı bir şekilde değerlendirildiği bir dergi olmuştur. Dergi yaptığı yayınlarla kamuoyunu, Osmanlı mirasından koparma konusunda hükümete destek olmuştur. Hilafet ve saltanata sistem olarak, padişahlara ve halifelere de kişi olarak ağır şekilde eleştiren yazılarla Resimli Şark Dergisi'nde de geçmiş kötülenmiş, yapılan inkılâplar yüceltilmiştir.

3.3.3. Kooperatif Dergisi'nde Osmanlı Devleti

Kooperatif Dergisi, Osmanlı Devleti özelindeki yorumlarında, kendi yayın politikası doğrultusunda, ekonomi merkezli yaklaşmıştır. Kooperatif Dergisi'nde, "*Fikir Ve Tenkitler*" başlığında "*Bir Yarı Müstemleke Oluş Tarihi*" alt başlığıyla Türkiye'nin bir zamanlar kendi kendine yettiği belirtilmiştir. Bu durumun derebeylik sisteminin, üretim araçlarına hâkim olduğu zamanlarda olduğu açıklanmıştır. Ne zamanki Osmanlı Devleti uluslararası ticarete girmiş, o aşamadan itibaren Avrupa fabrikalarında üretilen ucuz ve güzel malların piyasayı istila ettiği ortaya konmuştur. Yazıda o zamandan itibaren ekonomik dengelerin altüst olduğu aktarılmıştır. Kooperatif Dergisi yazısında, Avrupa pazarı ile münasebet sonucunda İngiliz, Rus ve Fransız sefirlerinin Osmanlı'daki yerli Hristiyan halkı himaye etmek ve ticari menfaatlerini devam ettirmek için müdahaleye başladıkları ifade edilmiştir. Yazıda, Kırım Savaşı sırasında alınan borcun, saray ve lüks tüketimi için başvurulacak kaynak olarak görülmesi sebebiyle, Osmanlı'nın siyaseten borç verenlerin etkisi altına girdiği aktarılmıştır. Borçlarını ödeyemeyen Osmanlı Devleti'nin, idaresi yabancıların elinde olan Duyun-u Umumiye idaresiyle tanıştığı

³⁸⁴ Muallim Fevzi, "Türkiye'de Matbaacılık Nasıl Başladığını Gösteren Bir Vesika", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 42, İstanbul 1934, ss. 14-15.

belirilerek, ülkenin en önemli gelir kaynaklarının bu idarenin eline geçmesiyle Osmanlı Devleti'nin daha büyük ekonomik sorunlara sürüklendiği ifade edilmiştir. Yazıda Osmanlı Devleti'nin bunu kapatmak için yeni borçlar aldığı ve bütçe açıklarını ortadan kaldırmak için kullanılan bu yöntemin Osmanlı Devleti'nin yarı sömürge olmasıyla sonuçlandığı açıklanmıştır.³⁸⁵

3.4. Ekonomi

Mustafa Kemal'in, "*Siyasi ve askerî zaferler ne kadar büyük olursa olsunlar iktisadî zaferlerle desteklenmezse payidar olamaz, az zamanda söner*" şeklinde ifade ettiği ekonomi politikaları zaman içerisinde bazı değişikliklere uğramıştır. Bir iktisat politikası olarak devletçilik uygulaması ve liberalizm-devletçilik tartışması, Cumhuriyet'in Osmanlı'dan devraldığı bir mirastır. Osmanlı'nın son döneminde iktidarda olan İttihat ve Terakki döneminde, önceleri Avrupa'nın etkisiyle "*liberalizm*" düşüncesi etkiliyken, İttihat Terakki iktidarının son dönemlerinde özellikle de I. Dünya Savaşı sırasında ekonomik politikalarda devletin ağırlığı artmıştır. 1923 ile 1929 yılları arasındaki dönem ekonomik anlamda "*liberal*" ve "*özel girişim yanlısı*" olarak belirtilirken, 1929-1932 yılları arasındaki dönemin, arayış dönemi olduğu kabul edilebilir. Bu dönemde liberal iktisadi politika terk edilmiş ve devletin ekonomi üzerindeki müdahaleci eğilimleri ağırlık kazanmıştır.³⁸⁶ Arayış dönemi içerisinde 1930'da başlayan "*himayecilik*" döneminin yerini, 1932 yılında "*devletçilik*" ekonomik modeli almıştır.³⁸⁷ Bu yaklaşımla devletin ekonomi yönetiminde düzenleyici ve denetleyici tek güç olmasının önü açılmıştır.

Türkiye'nin 1930'lu yıllardaki ekonomik görünümü genel anlamda devletçilik ilkesi etrafında gündeme getirilmiştir. Dönemin koşulları ve İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar sonucunda başlangıçta liberal politikalar takip edilmekteydi. Ancak 1929

³⁸⁵ Kooperatif Dergisi, "Bir Yarım Müstemleke Oluş Tarihi", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 7, İstanbul 1932, s. 15.

³⁸⁶ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018, ss. 30-31.

³⁸⁷ Korkut Boratav, *1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Değerlendirilmesi*, Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayınları, İstanbul 1977, s. 44.

Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkileri ve ülkede yeterli sermaye birikiminin olmaması devletin kontrolünde, planlı ekonomik modele geçişi zorunlu kılmıştır.

Ekonomik modeller içerisinde Türkiye'de devletçiliğin tercih edilmesinin en büyük sebebi, liberal sistemin uğradığı başarısızlıktır. Osmanlı Devleti'nden devralınan hammadde üretmeye dayalı, yarı sömürge pozisyonunda, geri bir tarım ülkesi izlenimi veren ekonomik görünümün de devletçiliği zorunlu kıldığı belirtilebilir. O dönemde sanayiye dayalı hızlı kalkınma modelinin, ancak devlet eliyle yapılabileceğine yönelik genel bir inanç oluşmuştur.

Bu düşünceye paralel olarak Etibank, Sümerbank ve Madencilik bankaları gibi finansman sağlayacak bankalar devlet eliyle kurulmuştur. Tekstil, şeker ve kağıt alanındaki sanayi kuruluşları devletin yatırımlarıyla oluşturulmuştur.³⁸⁸ İşveren konumuna gelen devlet, bu aşamada birçok demiryolu, asfalt ve liman inşaatına başlayarak altyapı yatırımlarına da girişmiştir.

Dönem düşünürlerinden Ahmet Ağaoğlu'na göre, dört tür devletçilik vardır. Bunlar demokratik, faşist, komünist ve sosyalist devletçiliktir. Ahmet Ağaoğlu, Türkiye Cumhuriyeti'nin, CHF'nin 1931 programında yer aldığı şekliyle, demokratik devletçiliği uyguladığını savunmaktadır. Ağaoğlu, Türkiye'de uygulanan demokratik devletçiliğin, bireyin sermaye eksikliğinden yapamadığı, ancak toplumun ihtiyaç duyduğu sahalarda devletin ekonomik faaliyetleri yürütmesi şeklinde gerçekleştiğini belirtmektedir.³⁸⁹ Ahmet Ağaoğlu'nun kendi anlayışındaki devletçilik yaklaşımında devlet; oluşan kriz zamanlarında çözüm bulucu rol oynamalı ya da sadece bireysel sermayenin yetersiz kaldığı durumlarda yatırım yapmalıdır. Devlet, ona göre, planlı ekonomi yönetimi yerine, ihtiyaç duyulan alanlara müdahale biçiminde bir tavır sergilemelidir.³⁹⁰ Dönemin bir başka düşünürü Ahmet Hamdi Başar ise ortaya attığı iktisadi devletçilik kavramıyla, devletin sadece ekonomiye müdahalesinden öte, toplumsal konuları da içeren bir sistem kurgusunu öngörmektedir. Ekonominin gelişmesi

³⁸⁸ M. Şehmus Güzel, *Türkiye'de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler)*, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1993, s.161.

³⁸⁹ Ahmet Ağaoğlu, *Devlet ve Fert*, İstanbul Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul 1933, s. 102.

³⁹⁰ A. Ağaoğlu, *age.*, s. 17.

için üretim ve tüketimin artması gerektiğine inanan Ahmet Hamdi, bunun aracıları ortadan kaldıran kooperatifleşme sistemi ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir.³⁹¹

Sonuç olarak dönem düşünürlerinin, Ahmet Ağaoğlu ve Ahmet Hamdi Başar örneğinde görüleceği üzere, devletçilik ile ilgili görüşleri farklılık göstermekle beraber, o dönemki genel düşüncenin devletin ekonomiye sınırlı müdahalesinden ziyade, ekonomik faaliyetlerin tamamının devlet tarafından düzenlenmesi ve kontrol edilmesi şeklinde olduğunu belirtebiliriz. Araştırmamıza konu olan 1932-1935 yılları arasında ekonomi politikalarının, o zamanki genel ismi olan devletçilik uygulamalarının Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif dergilerindeki yansımaları ve Türkiye'nin ekonomik görünümünün dergilerde nasıl ele alındığını tezimizin bu aşamasında ortaya koymaya çalışacağız.

3.4.1. Kadro Dergisi'nde Türk Ekonomisinin Yansımaları

Kadro Dergisi yayın hayatı boyunca devletçiliği teşvik etmiştir. Dergide milli ekonomiye geçmenin önderliğini Türkiye'nin yaptığı vurgulanarak, gerekirse ekonomik reformlar konusunda da zorlayıcı olunabileceği paylaşılmıştır. Planlı ekonomik model, dergide en sık vurgulanan konulardan birisi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik başarısızlık sebeplerinin açıklandığı, Vedat Nedim imzalı, “*Niçin ve Neden Sanayileşmeliyiz*” başlıklı yazı Kadro Dergisi'nin devletçilik ve planlı ekonomi konusuna niye bu kadar değindiği sorusuna cevap verecek niteliktedir. Ona göre Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonlar, Duyun-u Umumiye ve gümrük esareti vesilesiyle bir düzen oluşturulmuştur. Ona göre bu düzen değişmelidir. Vedat Nedim'e göre Avrupa'nın bize uygun gördüğü düzen Türkiye'nin tarım ülkesi olması ve hep öyle kalması yönündedir.³⁹² Vedat Nedim'e göre Türkiye sanayi ülkesi olmalıdır ve bunu devletin himayesindeki planlı ekonomi modeliyle yapmalıdır. Vedat Nedim'in öngörülerine uygun bir şekilde Kadro Dergisi; ekonomi ağırlıklı yazılarının

³⁹¹ Ahmet Hamdi Başar, “İşçiler Köylüler ve Memurlara”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, s. 7.

³⁹² Vedat Nedim, “Niçin ve Neden Sanayileşmeliyiz”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 6, Ankara 1932, ss. 13-17.

çoğunu planlı ekonomi, sanayi ülkesi olma ve devletçilikle ilgili olarak organize etmiştir. Şimdi dergideki planlı ekonomi modelini öngören yazılara bakalım:

Planlı ekonomi modelinin Türkiye için zorunlu bir tercih olduğunu Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmadan önceki ekonomik görünüm ortaya koymaktadır. Çünkü bu aşamada Türkiye'deki ekonomik görünüm şöyleydi: I. Dünya Savaşı'ndan sonra özel teşebbüslerde sermaye tükenmiş, girişimcilik hemen hemen yok olmuştu.³⁹³ Türkiye ekonomisi, kendi milli sanayisinden mahrum bırakılmış, yarı sömürge şartları içerisinde, ekonomik olarak bağımlı, pasif ve geri kalmıştır.³⁹⁴

Mustafa Kemal başta olmak üzere devleti yönetenler, bu kötü durumun madencilik alanı başta olmak üzere bazı alanlarda, devletçiliğin, devlet işletmeciliği şeklinde uygulanması ile tersine dönebileceğini düşünüyorlardı. Bu kapsamda Mustafa Kemal'in önderliğinde Sanayi Teşvik Kanunu'nun çıkarılması sağlanmış, Devlet Sanayi Ofisi, Sümerbank ve Etibank devlet tarafından kurulmuştur. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'ndan sonra "*Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu*" çıkarılmıştır. Merkez Bankası kurulmuş, ekonomide devlet daha etkin bir konuma getirilmiştir.³⁹⁵

Derginin ideoloğu konumundaki Şevket Süreyya ile Kooperatif Dergisi'nin sahibi olan Ahmet Hamdi, Dünya Ekonomik Buhranı'nın çıkış sebepleri konusunda benzer yorumlarda bulunmuşlardır. İkisi de planlı ekonomi olmadığı için dünyada ekonomik buhran yaşandığını iddia etmişlerdir. Türkiye'nin ekonomik sıkıntıları gündeme geldiğinde ise ikisi farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Şevket Süreyya'ya göre Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntıların büyük bir kısmı Dünya Ekonomik Buhranı ile ilgilidir. Ona göre bu ekonomik sıkıntılardan kurtuluş yolu planlı ekonomik sisteme geçiştir.³⁹⁶ Ahmet Hamdi ise Türkiye'deki ekonomik sıkıntıların iç sebeplerden kaynaklandığını, Batı'daki buhranın çokluktan, Türkiye'deki buhranın ise yokluktan kaynaklandığını ifade etmiştir. Ekonomik krizden kurtulmanın yolunu ise üretici ve tüketici kooperatiflerinin kurulmasına ve planlı ekonomik modelin hayata geçirilmesine

³⁹³ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923 1950)", Türkiye Tarihi 4- Çağdaş Türkiye 1908-1990 (Yayın Yönetmeni Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul 1990, s. 109.

³⁹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, "Plan Mefhumi Hakkında", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 5, Ankara 1932, s. 10.

³⁹⁵ Z. Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, age., s. 230.

³⁹⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, s. 14.

bağlamıştır.³⁹⁷ Krizin iç sebeplerden mi yoksa dış sebeplerden mi kaynaklandığı konusunda farklı düşüncelere sahip olan iki düşünür, krizden çıkış için, devlet kontrollü planlı ekonomik modele geçiş üzerinde birleşmişlerdir.

Kadro Dergisi'nde planlı ekonomi modeliyle ilgili en fazla yazıları yayınlanan yazarlar Vedat Nedim, İsmail Hüsrev ve Şevket Süreyya Aydemir olmuştur. 1. ve 2. sayılarda yer alan Vedat Nedim'e ait "*Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına*" başlıklı yazılarda, Türk inkılâbının ekonomi alanındaki yaptıkları ve milli iktisada geçiş süreci işlenmiştir. Vedat Nedim, 5. sayıda çıkan, "*Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye*" başlıklı yazısında ekonomik gelişmenin bir plan dâhilinde gerçekleştirilmesi gerektiğine değinmiştir. Aynı yazar 6. sayıdaki "*Niçin ve Nasıl Sanayileşmek Lazım*" başlıklı yazısında ise ithalat ihracat oranlarını ve bu oranlardaki değişimleri vererek sanayileşmede izlenecek yollardan bahsetmiştir.

Vedat Nedim, bir başka yazısında devletçilik ve özel teşebbüs üzerinde durmuştur. Derginin 10, 13 ve 21. sayıdaki yazılarında Türkiye için devletçilik politikasının yararlı olacağını savunmuş, Türk ekonomisinde özel teşebbüsün kurucu olamayacağına değinmiştir. Devletin her türlü girişime gerektiğinde müdahale edebilme hakkını savunmuştur. Vedat Nedim bu yazısında Türkiye'de ziraatta, kömürde, dış ticarete ve çimento sanayi gibi alanlarda devletçilik siyasetinin benimsenmesini, devletin kurduğu kooperatiflerin yaygınlaştırılmasını ve bunun devam ettirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. 22. sayıdaki, "*İktisatta İstiklal*" başlıklı yazıda Vedat Nedim devletçiliği, Mustafa Kemal'in şu sözleriyle ifade etmiştir: "*Millet müşterek gayeye müştereken sarf-ı gayret ederek yürürse behemehal muvaffak olur. İnsanlar ferdi olarak çalışırlarsa muvaffak olamazlar.*" Mustafa Kemal'in bu sözlerini "*Bu sözler liberal ve ferdiyetçi zihniyetin idam beratıdır*" şeklinde yorumlayan Vedat Nedim, devletçiliğin millete ekonomi alanında ortak gayeler etrafında toplanan siyasetin adı olduğunu belirtmiştir.³⁹⁸

Vedat Nedim, "*Donan Ziraat Kredilerine Karşı*" isimli yazısında, sermaye birikiminin gerekliliğini ifade etmiş, bunun için de maliyet ve satış arasında satış lehine bir durum oluşması gerektiğini açıklamıştır. Sermaye birikimi olmasının ancak ileri tekniklerle gerçekleşeceği, bunun da devletin planlaması ile olacağı, ileri tekniğe geçişin

³⁹⁷ Ahmet Hamdi Başar, "Kooperatifçilik Türkiye'nin Diriliş ve Kuruluş Tilsimidir", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, ss. 5-6.

³⁹⁸ Vedat Nedim, "İktisatta İstiklal", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 22, Ankara 1933, s. 18.

kişilerin şahsi isteklerine bırakılamayacak derecede önemli bir mesele olduğu anlatılmıştır. Yazının devamında İngiltere'nin hem dış devletlerle rekabeti devam ettirmek, hem de üreticiyi korumak için “*Süt Yem Araç Gereç Kooperatifleri*” kurduğu ve bu kooperatifler üzerinden işleri organize ettiği anlatılmaktadır. Ayrıca satış işlerinin organize edilmesi de karlılığı artıran bir durum olarak açıklanmıştır.³⁹⁹ Vedat Nedim ekonomi yörengeli bu yazısında sermaye birikimi ve kooperatifleşmeyi anlatmıştır.

Vedat Nedim, “*Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti*” isimli makalesinde; ülkeye ileri tekniğin girmesini istemekle, bunun sınıf ayrılıklarına ve sınıf kavgalarına meydan vermemesini istemenin bir tezat olduğunu açıklamaktadır. Yazıda Türk inkılâbının mana ve mahiyetine uygun bir iktisat siyaseti oluşturmada Avrupalı mütehassısların buna çözüm getiremeyecekleri ifade edilmektedir. Makalede ayrıca iktisat siyasetinde ana prensibin devletçilik olduğu, devletin belli bir müdahale ve planlama ile iktisada yön vermesinin yararlı olacağı okuyucuyla paylaşılmıştır.⁴⁰⁰ İleri teknikle birlikte toplumun sınıflara ayrılacağını düşünen Nedim, Türkiye’nin devletin iş başında olduğu bir ekonomi siyasetine ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir.

Türkiye’nin ekonomik olarak yönünün çizilmeye çalışıldığı bir başka yazıda; Türkiye’nin basit bir ziraat ülkesi olarak kalamayacağı gibi yabancı ülkelerde satış pazarı arayan aşırı sanayileşmiş bir ülke de olamayacağının anlaşıldığı aktarılmaktadır. Yazıda ayrıca, “*Mensucat sanayinin pamuk ve kendir ziraatı ile ne kadar alakası varsa, sanayileşme davası ile ucuz enerji meselesi arasında daha sıkı bir münasebet vardır*” tespiti yapılarak ucuz kömür meselesine temas edilmiştir. Türkiye’de diğer ülkelerden daha fazla kömür çıkıyor olmasına rağmen kömür fiyatının pahalılığından bahsedilmiştir. Çözüm olarak ise Türkiye’deki kömür havzalarının devletleştirilmesi tavsiye edilmiştir.⁴⁰¹

Çimentonun önemi ve devletleştirilmesi gerektiğiyle ilgili bir yazıda ise Vedat Nedim, nasıl ki “*Taş Devri, Tunç Devri, Demir Devri*” varsa ve bu devirler o dönemde ön plana çıkan maddelerden isimlerini almışlarsa, şu an içinde bulunduğumuz çağın da “*Çimento Devri*” olarak adlandırılması gerektiğini ifade etmiştir. Vedat Nedim ayrıca

³⁹⁹ Vedat Nedim, “Donan Ziraat Kredilerine Karşı”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 7, Ankara 1932, ss. 11-15.

⁴⁰⁰ Vedat Nedim, “Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 11, Ankara 1932, ss. 17-21.

⁴⁰¹ Vedat Nedim, “Kömürde Devletçilik”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 25, Ankara 1933, ss. 13-20.

Türkiye’de kömür üretiminin maliyetinin hesaplanmadığı gibi çimento üretimi konusunda da maliyetin bir türlü ortaya konulamadığını eleştirel bir şekilde belirterek, genel anlamda çimento işinin devletleştirilmesi gerektiğini belirterek yazısını tamamlamıştır.⁴⁰²

Vedat Nedim planlamanın ekonomideki önemini, “İleri teknikli ziraat, rasyonel sanayi, modern ticaret kendiliğinden olmaz; şuurlu ve sistemli bir faaliyetle yapılır. İşte bu yapma azminin ifadesi de plandır” sözleriyle açıklamıştır. Makalenin bir başka yerinde planlamanın nasıl olması gerektiği ile ilgili: “İhracat mallarımızın daha çok ve daha değerli bir tarzda dünya piyasalarında sürümünü temin için ihracat tacirlerimiz kendiliklerinden tedbirler alsınlar diye bırakırsak, Türkiye’de rasyonel bir istihlal hayatı tesis edebilmek için köylülerimiz ve teşebbüs erbabımız kendiliklerinden tenevvür etsin diye, o vakit bu fırsatı da kaçıracağımız muhakkaktır”⁴⁰³ ifadelerinden, devlet organizesinde bu planlamanın yapılması öngörülmüştür, diyebiliriz. Her ne kadar yukarıda liberalizm düşüncesi dolayısıyla devletin ekonomiye müdahale edemeyeceği şeklindeki değerlendirmeler olsa da, Türkiye için mutlak surette planlı bir ekonomi modelinin öngörüldüğü anlaşılmaktadır.

Ekonomi konusunda uygulanması düşünülen planlı ekonomik modellerle ilgili yazıları yayınlanan diğer yazar İsmail Hüsrev’dir. Şimdi de onun bu konudaki yazılarını paylaşalım. İsmail Hüsrev köy ekonomik yaşantısının da belli bir plan dahilinde yürütülmesi gerektiğini ABD’den verdiği örnekle açıklamıştır. Ona göre ABD’de planlı bir şekilde traktör sayısı artırılmıştır. Bununla hem ürün verimliliğinde bir artış meydana gelmiş, hem de insan gücüne olan ihtiyaçta büyük bir değişim olmuştur. Türkiye’de ise durum henüz iptidai düzeydedir. Türkiye planlı ekonomi modelini benimserse pazar için üretim anlayışına sahip olacaktır. Bunun yapılabilmesi için tarımda da Avrupa’dan bazı teknik bilgilerin aynen alınabileceği tavsiye edilmektedir.⁴⁰⁴

Türkiye ekonomisinde üretici köylü lehine hiçbir sermaye birikiminin olmadığına paylaşıldığı diğer bir makalede, Türkiye’de üretimin temelini oluşturan Türk köylüsü için, yapılan tarımsal faaliyetlerin kazanç açısından iyi olmadığı

⁴⁰² Vedat Nedim, “Çimento Sanayi’nde Devletçilik”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 27, Ankara 1933, ss. 19-25.

⁴⁰³ Vedat Nedim, “Devlet İncir Kooperatifine Doğru”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 31, Ankara 1934, ss. 17-18.

⁴⁰⁴ İsmail Hüsrev, “Cihan İktisadiyatı Köy İktisadiyatında Teknik İnkılâp”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 2, Ankara 1932, ss. 15-21.

açıklanmaktadır. Türk köylüsü ekonomik olarak gittikçe fakirleşmekte ve bu durum Türk ekonomisinin kötüye gitmesi ile sonuçlanmaktadır. Oysaki Türk inkılâbının temel amacı, milli ekonomik sistemin verimli hale getirilmesidir. Makalede ne zaman ki, Türk köylüsünün ürettiği ürün gerçek kıymetinde değerlendirilirse o zaman Türk ekonomisinin çok daha sağlam temellere oturacağı ifade edilmektedir. Bunun gerçekleşmesi ise devletin planlı bir müdahalesiyle gerçekleşebilir denilerek hükümete ekonomi politikaları ve köylüye yaklaşım noktasında tavsiyelerde bulunmaktadır.⁴⁰⁵ Bu görüşler Korkut Boratav'ın ortaya attığı ve devletçiliğin, devlet işletmeciliğini de içeren müdahaleci ekonomi politikası⁴⁰⁶ olduğu şeklindeki görüşünü desteklemektedir.

İsmail Hüsrev, köy ekonomik yaşantısındaki planlı ekonomi görüşlerini kooperatifler konusunda da sürdürmüştür. Hüsrev, yazısında ekonomik olarak kooperatifleşmenin önemine temas etmiştir. Kooperatifleşme şeklinde bir teşkilatlanma hareketinin bir taraftan bireysel üreticilerin başıboşluğunu düzene koyacağını ve buna bağlı olarak oluşan üretimdeki istikrarsızlığı ortadan kaldıracağını, diğer taraftan elde edilecek karlarla köyde sermaye birikimine, dolayısıyla da refahın yükselmesine katkı sağlayacağını ortaya koymuştur.⁴⁰⁷ İsmail Hüsrev, hem düzensizliğin giderilmesi hem de sermaye birikimiyle daha büyük işler yapılması konusunda planlı bir şekilde yürütülecek olan kooperatif oluşumlarının devlet ekonomisine iyi geleceğini ifade etmiştir.

Planlı ekonominin savunuculuğunu her yazısında ifade eden İsmail Hüsrev, liberal ekonominin dezavantajını, değirmen sanayinin 1928-1929 yıllarında yaşadığı sorun üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Liberal ekonomide temel prensibin, ihtiyaçların karşılanması değil, kar elde edilmesi olduğunu ifade eden Hüsrev yazısında, liberal ekonomide planlamanın olmadığını, herkesin istediği faaliyeti, istediği ölçüde yaptığını aktarmıştır. Buna göre 1928 yılında buğday darlığı yüzünden yüksek paralar kazanan değirmen sanayinin, bundan sonraki yıllarda da bu karın devam edeceğine zannedip değirmen sanayi alanına yatırım yaptığını aktarmıştır. Hatta Romanya ve Macaristan'dan 15.000 ton buğday ithal edildiğini açıklamıştır. Ancak planlamanın öneminin bu aşamada

⁴⁰⁵ İsmail Hüsrev, "Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 3, Ankara 1932, s. 34.

⁴⁰⁶ Korkut Boratav, "Türkiye'de Devletçilik", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, II. Cilt, *İletişim Yayınları*, İstanbul 1996, s. 412.

⁴⁰⁷ İsmail Hüsrev, "Millet İçinde Sınıf Meselesi", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 26, Ankara 1934, s. 25.

anlaşıldığı ifade edilmiştir. Çünkü bu plansızlık 1929 yılında Anadolu'daki buğday hasadının fazlalığını ve dünyadaki hububat fiyatlarındaki düşüşü beraberinde getirmiş, birçok değirmen sanayi iflasın eşiğinden dönmüştür. Liberal ekonominin farklı noktalarındaki zararlarının da anlatıldığı yazıda, daha 1929 yılında sermayesi 2 milyon Türk Lirası olan 10 Türk şirketinin 258.099 Türk Lirası zarar ettiklerini iletmiştir.⁴⁰⁸ Bu ve buna benzer örneklerle liberal ekonomi eleştirilirken devletçi bir anlayışla ekonominin organize edilmesinin Türkiye'deki ekonomik hayatın düzelmesi için çare olacağı ifade edilmiştir. Yazı devletin bu tarz müdahalelerini istemeyi, sosyalizm alametleri olarak gören anlayışı eleştiren bir cümle ile sonlanmıştır.

Devletçilik ve bu kapsamdaki planlama üzerine dergide yazıları yayınlanan diğer isim Şevket Süreyya olmuştur. Bu konuda Şevket Süreyya, şekerin pahalı olma sebebinin Türkiye'de şeker fabrikalarının köylüden pancarı yüksek fiyattan almasının gerekçe gösterildiğini, ancak köylünün eline fazla para geçmesi olarak değerlendirilebilecek bir durumun gerçeği yansıtmadığını aktarmıştır. Ona göre Avrupa'da köylüye verilen paradan daha azı, Türkiye'deki köylünün eline geçmektedir. Türkiye'de köylüye verilen parayı kesmeden, hatta artırarak şekerini daha ucuza mal etmek ihtimal dâhilindedir. Şevket Süreyya'ya göre devletçilik ile sağlanan planlama sayesinde, en geniş halk kitlelerinin en makul avantajları elde edebildiği bir düzen sağlanabilir.⁴⁰⁹

Şevket Süreyya, Türkiye'nin şeker sanayindeki durumunu ortaya koyduğu diğer yazısında Türkiye'nin kendi şeker ihtiyacını karşılayamayan, kendi şeker pancarını üretemeyen bir ülke konumunda olduğunu açıklamıştır. Yazar makalede, Türkiye'nin hem şeker üretiminde hem de şeker tüketiminde mesafe alması gerektiğini belirtmiştir. Türkiye'nin toprak verimliliği açısından üretim ihtiyacını karşılayabilecek düzeyde olduğu, tüketimi artırmak içinse zenginleşebileceği açıklanmaktadır. Bunun gerçekleştirilmesi için özellikle devlet temelli bir planlama gerektiği, teşkilatlanma ile beraber hukuk sistemi, kredi sistemi, ticaret politikası, nakliye sistemi, siyasi kültür ve propaganda sisteminin dizayn edilmesi tavsiye edilmektedir.⁴¹⁰

⁴⁰⁸ İsmail Hüsrev, "Türkiye'de Milli Sermaye Hareketi", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 10, Ankara 1932, ss. 20-25.

⁴⁰⁹ Şevket Süreyya Aydemir, "Milli İktisat Planı ve Şeker Sanayimiz", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 24, Ankara 1933, s. 11.

⁴¹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, "Şeker İstiklali ve 160.000 Ton Türk Şekerini", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 11, Ankara 1932, ss. 5-16.

Yazılarından istifade ettiğimiz üç yazar dışında planlı ekonomik modele değinen M. Şevki, “Kömür Yakan Türkiye” isimli makalesinde, o dönemin en önemli enerji kaynaklarından olan kömür madenine büyük miktarda sahip olan ülkelerden birisinin Türkiye olduğunu belirtmiştir. Ancak planlama eksikliğinden ülkede kömür tüketiminin çok az olduğunu açıklamıştır. Başvekilin “*bir memlekette medeniyet seviyesinin, kullandığı kömür miktarı ile ölçülebileceğini*” ifade ettiği günden itibaren kömür tüketiminin öneminin anlaşılmaya başlandığı açıklanmıştır. Makalede Türkiye’de az olan kömür tüketim miktarını artırmak için Rockefeller’ın Çin’de yaptığı uygulama örnek gösterilmiştir. Bu uygulamada Rockefeller’ın Çin’e petrolü sokmak için önce bedava petrol lambası dağıttığı, lambasına sahip olan Çinlilerin bu cihazı çalıştırmak için petrol tedarikine meylettikleri paylaşılmıştır. Buradan hareketle ucuz kömür sobasının ülkenin her tarafına yayılmasının mümkün olacağı ve bu sayede Türkiye’deki kömür tüketiminin artırılabilceği aktarılmıştır.⁴¹¹

Devletçilik temelli, planlı ekonomik model üzerine Kadro Dergisi’nde makalesi yayınlanan diğer önemli isim, Türkiye Cumhuriyeti Başvekili İsmet İnönü’dür. İnönü, CHF’nin devletçiliğe bakış açısını, Kadro için yazdığı bir makalede açıklamaktadır. İsmet İnönü yazısında, devletçiliğin en zengin devletler tarafından bile ekonomilerini kurtarma aracı olarak kullanıldığını açıklayarak, CHF’nin devletçilik yaklaşımının Türkiye açısından son derece yararlı olduğunu belirtmiştir. Devletçiliğin ekonomi konusunda gelişmek ve yeni düzen kurmak için iyi bir yol olduğunu ifade eden Başvekil; ülkenin muhtaç olduğu sanayi, teşkilat ve araçların devletin yardımı ile hatta doğrudan doğruya teşebbüsü ile gerçekleştirilebilmesinin avantajını paylaşmıştır. En serbest zannedilen sanat, ticaret gibi hususlarda bile devletin yardımına, müdahalesine ihtiyaç duyulduğunu ifade eden Başvekil, örnek olarak gümrük himayeleri ile kişiler korunmasa diğer ülkelerin işadamlarıyla rekabet edilemeyeceğini belirtmiştir. Devlet kurumlarının ticari işlerde daima zarar ettiği iddiasına ise devlet tabii ki bazı alanlarda karlılığı gözetmeyecektir, şeklinde cevap vermiştir. Devletin özellikle de kişilerin yapamayacağı işler üzerinde çalışması gerektiği de İsmet İnönü tarafından ifade edilmiştir.⁴¹²

Kadro Dergisi’nde planlı ekonominin gerçekleşmesi ilerleme için mutlak gereklilik olarak değerlendirilmiştir. Dergi bunu yukarıda gördüğümüz makaleleriyle

⁴¹¹ M. Şevki, “Kömür Yakan Türkiye”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 25, Ankara 1933, ss. 30-31.

⁴¹² İsmet İnönü, “Fırkamızın Devletçilik Vasfı”, *agm.*, ss. 4-6.

desteklemiştir. Dergi bununla kalmayarak planlı ekonomik modelin nasıl gerçekleşeceğine dair öneri mahiyetinde yazılara da sayfalarında yer vermiştir. Bu yazıları ele almak bir dönem uygulanan ve temel devlet politikalarından birisi olan devletçilik siyasetini anlamamıza da katkı sunabilir.

Derginin ideoloğu konumundaki Şevket Süreyya'nın Kadro Dergisi'ni de etkileyen kitabı, *“İnkılap ve Kadro”* daki ekonomi konusundaki önerisi, Kadro Dergisi'nin ekonomik yönünü ortaya koyması açısından önemlidir. Ona göre ülkenin menfaati ile çelişmeyen konularda özel sektörü serbest bırakan, hatta teşvik eden, çok büyük sermaye gerektiren ileri tekniğe ihtiyaç duyulan konularda devleti devreye sokan karma ekonomik model⁴¹³ en ideal yöntemdir. Mustafa Kemal'in İzmir İktisat Kongresi'ndeki, *“İktisadiyat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki, biz ecnebi sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır, bizim memleketimiz vasidir. Çok say ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binaenaleyh kanunlarımıza riayetkar olmak şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayan-ı arzudur ki, ecnebi sermayesi bizim sayemize ve serveti sabitemize intizam etsin.”*⁴¹⁴ şeklindeki vizyon veren konuşması da yıllar öncesinden söylenmiş ve planlı ekonomi uygulamalarında onun önerisi olarak anlaşılabilir. Şimdi de Kadro Dergisi'nde bu kapsamda yayınlanan yazıları paylaştım.

Kadro Dergisi 2. sayısında; *“Tarih müstemleke iktisadiyatından millet iktisadiyatına geçmenin ilk örneğini Türkiye'den, milli kurtuluş hareketinin ileri mümessilinden bekliyor”* şeklindeki açıklama ile Türkiye'nin kendi şartlarına uygun bir ekonomi politikası tayin etmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunun yeni ve orjinal olması özellikle talep edilmektedir. Bunun yöntemi olarak ise gerektiğinde zorlamaya başvurulabileceği şu şekilde açıklanmaktadır: *“Her vatandaş, şapkanın lüzumuna kani olsun diye beklemedik! Her vatandaş, yeni harflerimizin zaruretime inansın diye beklemedik! Her vatandaş, mecellenin köhneliğine isyan etsin diye beklemedik! İktisat sahasında da aynı ölçünün hâkim olmasını istemek hakkımızdır.”*⁴¹⁵ Bunun zorunluluk olduğu özellikle ifade edilmektedir. Ancak, bunun tamamen devlet kontrolünde olmaması

⁴¹³ Ş. S. Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, age., ss. 134-135.

⁴¹⁴ Nahit Töre, “Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası”, Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, *A.Ü.S.B.F. ve Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi*, Ankara 1982, s. 47.

⁴¹⁵ Vedat Nedim, “Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 2, Ankara 1932, s. 9.

gerektiği, “Devlet, memleketin müdafaa kuvvetlerini tanzim edebilir. Devlet, fertlerin hukuki münasebetlerini tanzim edebilir. Devlet, milletin terbiye sistemini tanzim edebilir. Fakat devlet, memleketin istihsal ve mübadele işlerine elini uzatırsa, o vakit bin bir kafadan bin bir garip sestir çıkmaya başlar”⁴¹⁶ cümleleriyle açıklanmaktadır. Liberalizm düşüncesinin bunda büyük etkisi olduğu da ifade edilmektedir.

Kadro Dergisi’nin önemli ekonomi yazarı Vedat Nedim’in ekonomik kurtuluş ile ilgisi önerisi, devletin kooperatifler aracılığıyla ticari faaliyetlere girişebileceğidir. Devletin demiryolu ve fabrika işletme konusunda özel sektörden daha başarılı olduğunu belirten Nedim, devletin aynı şekilde ticari faaliyetleri de kuracağı, devlet kooperatifleri aracılığıyla ticari faaliyetleri başarılı bir şekilde yöneteceği ifade edilmiştir.⁴¹⁷

“Kadroda millet iktisadiyatı bahislerini yazan arkadaşlarımızdan Dr. Vedat Nedim Bey’in Almanya’da bulunması sebebiyle bu sayfalar diğer bir arkadaşımız tarafından yazılmıştır” açıklamasıyla 3. sayıda Şevket Süreyya bazı ekonomik önerilerde bulunmuştur. Makalede inkılâp Türkiye’sinin, köyde yeni bir toprak işleme sitemi, şehirde de yeni bir sanayi tekniği ile teşkilatlanması gerektiği, bunun inkılâp kadrosu eliyle yapılmasının zorunluluk olduğu paylaşılmıştır. Devamında köyün yabancılara hammadde sağlayan, şehrin de pasif bir transit yeri olamayacağı açıklanmıştır. “Yeni Türkiye’nin tabiatla mücadelesi her şeyden evvel, toprak işleme tekniğini değiştirmekle başlayacaktır” açıklamasıyla hükümete tarım politikaları konusunda yeni bir yön çizilmeye çalışılmıştır. Hem birim başına elde edilen tarım mahsulatında, hem de hayvancılıkta verim artışının olması gerektiği anlatılarak, insanların devlette odacı ya da limanlarda hademeliğe rıza göstermeleri eleştirilmektedir. Bunun yerine tarım ve hayvancılıkta yeni yöntemlerle gelirlerin artırılması ve herkesin kendi köyünde kalması tavsiye edilmektedir. Makale, iş disiplini ile önceden kuralları belirlenmiş ekonomik planlama doğrultusunda topyekûn bir milli seferberlikle Türkiye ekonomisinin iyileştirilebileceğini açıklayarak sonlanmaktadır.⁴¹⁸

Vedat Nedim, planlı ekonomik model kapsamında Türkiye’deki fındık üretimi konusunda da bazı ekonomik önerilerde bulunmuştur. Ona göre Türkiye’de fındıkçılık İtalya ve İspanya kadar verimli yürütülememektedir. Bunun için de fındık yetiştiriciliği

⁴¹⁶ Vedat Nedim, “Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına”, *agm.*, s. 10.

⁴¹⁷ Vedat Nedim, “Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına”, *agm.*, ss. 12-13.

⁴¹⁸ Şevket Süreyya Aydemir, “Tabiata Tahakküm”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1932, Sayı: 3, ss. 19-20.

konusunda ıslahat yapılması gerekmektedir. Fındık konusunda sistemsal bir düzenlemenin de yapılmasını tavsiye eden Vedat Nedim, devlet kooperatifi adı altında bir teşkilatlanma oluşturulup üreticinin menfaatini koruyucu ama devletin planlaması ve organizasyonu ile fındık üretiminin ve satımının çok daha iyi noktalara getirilebileceğini ifade etmiştir.⁴¹⁹ Bu yazısında kooperatifleşmeden bahseden Vedat Nedim, Kooperatif Dergisi'nin yayın çizgisine de yakın durduğunu ortaya koymuştur.

Vedat Nedim, "*Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye*" başlıklı yazısında ise ülkenin ekonomik bünyesinin yeniden şekillendirilmesini önermektedir. Bunun ilk aşamasının gıda maddeleri ve sanayi mamullerini ithal edici olmaktan çıkarak, bu ürünlerin üreticisi durumuna gelmek olduğunu aktarmaktadır. Aktif siyasetle gerçekleştirilebilecek bu dönüşümün küçük esnafla, uzun yıllar bekleyerek yapılamayacağını, milli ekonomide önemli roller üstlenecek olan dokuma ve şeker sanayi gibi alanlar başta olmak üzere pek çok alanda devletin sanayi planları çerçevesinde atılımları kendisinin gerçekleştirmesi gerektiği okuyucuyla paylaşılmaktadır.⁴²⁰

Vedat Nedim bir başka yazısında önerisini, Türkiye hem sanayi hem de tarımda kendisini geliştirmesi gerekir, ikisinden birisini tercih etmek durumunda bırakılmamalıdır şeklinde ortaya koymuştur. Nedim, planlı bir ekonomi ile ziraatın sanayiye, sanayinin de ziraatı desteklediği bir anlayışın ekonomiye hâkim olması gerektiğini ifade etmiştir. Nedim, bir tablo üzerinden 1913 ile 1930 arasındaki ekonomik verileri karşılaştırmış, bu verilerden 1913 yılında 1930 yılına göre ithal edilen ürünlerde, ürünlerin fiyatlarında %49'luk bir artış, buna karşılık satılan ürünlerde %15'lik bir azalma tespit etmiş ve okuyucu ile paylaşmıştır. Yazıda bu sorunun çözümü; hem ileri teknikli sanayileşme hem de rekabete dayalı devletin desteğindeki sanayileşme ile gerçekleştirilebilir şeklinde verilmiştir. Devletin planlaması ve rehberliğiyle sanayileşmenin gerçekleştirilmesi ise yazıda şu örnekle ifade edilmiştir. Eğer 1932 yılında değil de, 1850 yılında olsaydık o vakit biz de sanayi hayatına yeni adım atan milletlerle beraber bu yeni işi öğrenmek pahasına bir takım tecrübelerle girişebilir ve bu yüzden edeceğimiz zararları çıraklık parası, acemilik ceremesi hanesine kaydederdik.⁴²¹

⁴¹⁹ Vedat Nedim, "Fındıkta Devlet Kooperatifi Devletle Müstahsilin İşbirliğine Doğru", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 9, Ankara 1932, s. 16.

⁴²⁰ Vedat Nedim, "*Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye*", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 5, Ankara 1932, ss. 13-16.

⁴²¹ Vedat Nedim, "Niçin ve Neden Sanayileşmeliyiz", *agm*, ss. 13-17.

İsmail Hüsrev imzalı “*Türkiye’de El Sanayi*” isimli makalede, Türkiye’nin Avrupa’nın makinelerle ürettiği ürünlerle rekabet edemediği, bunun sonucunda da hammadde ve zirai ürün satan köylü ülkesi haline geldiği anlatılmaktadır. İsmail Hüsrev’in bu konudaki çözüm önerisi ise el ve ev sanayisinin tekniklerle işleyen planlı büyük üretim tesislerine dönüştürülmesi olduğu belirtilmiştir.⁴²²

Kadro Dergisi yazarlarından İsmail Hüsrev, “*Milli İktisat Bütünlüğü’ne Doğru*” isimli makalesinde, Cumhuriyet’in ilanı ile gerçekleşen ekonomik iyileşmeyi şu örnekle açıklamıştır. Türkiye’de 1923 yılından önce açılan sanayi kuruluşlarının adedinin 342 olduğunu, 1923 yılından 1932 yılına kadar ise 1088 olduğu istatistiğini paylaşmıştır. İsmail Hüsrev bu ilerleyişin Milli Mücadele ve ardından gerçekleşen Cumhuriyetle başarıldığını yazısına eklemiştir.⁴²³

Dergide özetle Türkiye’nin ekonomik olarak gelişmesi isteniyorsa Avrupa ülkelerinde olduğu gibi “*satmak için üretmek*” anlayışının yaygınlaşması gerektiği belirtilmiştir. Türk halkının dönüşümünün devlette kadro aramaktan ziyade, köyde tarım ve hayvancılık yaparak olacağı da dergide paylaşılan önemli konulardan olduğu belirtilebilir. Kadro Dergisi, Türk inkılâbına ideoloji oluşturma düşüncesinde olan bir dergi olarak Türkiye’nin ekonomik görünümünü de şekillendirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda ekonomide devletçilik modelinin en hararetli savunucusu olmuştur.

3.4.2. Resimli Şark Dergisi’nde Türk Ekonomisinin Yansımaları

Resimli Şark Dergisi’nde Türkiye’nin güncel ekonomik verileri karşılaştırılırken 1923 ve 1933 yılları birlikte ele alınmış ve bu göstergeler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Sanayi kuruluşlarının açılışı ile ilgili haberler dergi sayfalarında yerini almıştır. Avrupa’nın Osmanlı Devleti’ni sömüren bir ekonomik düzen tesis ettiği belirtilerek devlet ricalinden hiç kimsenin bunu fark edemediği aktarılmıştır. Milli ekonomi kurma girişiminde etkisi büyük olan sermaye temini için banka kurulumunun önemine de dergide ayrıca yer verilmiştir.

⁴²² İsmail Hüsrev, “Türkiye’de El Sanayi”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 5, Ankara 1932, ss. 19-24.

⁴²³ İsmail Hüsrev, “Milli İktisat Bütünlüğü’ne Doğru”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 22, Ankara 1933, ss. 19-23.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin henüz yeni kurulduğu yıllarla, on yıl sonrasının verilerinin karşılaştırıldığı Resimli Şark yazısında, 1923'te tamamen yabancı bankaların ve yabancı sermayedarların mali esaretine mahkûm bir millet varken, 1933'te Cumhuriyet, Merkez, Ziraat, İş, Sümer, İmar, Emlak ve Eytam Bankalarının kurularak bu esarete son verildiği paylaşılmıştır. Benzer şekilde 1923'te iktisadi ve ticari hayatı, sanayii tamamen yabancı unsurların elinde, parası kıymetini kaybetmiş, Duyun-u Umumiye yükü altında ezilmiş, fakir bir Türk toplumu resmi çizilmiştir. 1933'te ise ziraatı makineleştiren, iç ve dış ticaretini, sanayisini, kabotaj işlerini kendi eline alan, ülkenin her tarafında birçok fabrikalar kuran, parasının kıymetini muhafaza eden, Duyun-u Umumiye yükünü hiç derecesine indiren, refaha doğru giden bir Türk milleti ortaya çıktığı ifade edilmiştir.⁴²⁴

İnönü'deki zaferle siyasi esaretten kurtuluş müjdesinin alındığı, Lozan'daki başarıyla da iktisadi esaretten kurtuluş müjdesinin alındığının belirtildiği Resimli Şark Dergisi makalesinde, kurulan yeni fabrikalarla ilgili bilgiler paylaşılmıştır. İzmit kâğıt fabrikasının açılması ile ilgili yapılan programdaki konuşmalar dergi sayfasında paylaşılmıştır. Burada iktisadi esaretten kurtulmanın yabancıya muhtaç olmamak anlamına geldiği, ülkenin kendi kendisine yettiği, ülkenin kendi parasını ülkesinde bıraktığı bir ekonomik modelin hayata geçirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Birçok yeni fabrika ve eserin Lozan'ın tamamlayıcı neticelerinden olduğu aktarılarak, İstanbul Paşabahçe'de şişe fabrikasının, Zonguldak'ta Üzülmüş mevkiinde suni antrasit fabrikasının temellerinin atıldığı ve Bakırköy bez fabrikasının da kısa süre sonra faaliyete geçeceği bilgisi okuyucuyla paylaşılmıştır.⁴²⁵

Ekonomiyi içeren bir başka Resimli Şark makalesinde, “*Hükümetimizin yüksek bir görüşle hazırladığı 5 yıllık sanayi planı ilk feyizli meyvelerini Bakırköy bez fabrikasının açılması, İzmit kâğıt, Paşabahçe cam, Zonguldak antrasit fabrikalarının temel atma merasimlerinin yapılması suretiyle başvekilimizin yüksek huzurları ve bereketli elleri ile icra edildi*” sözleri ile başlatılmıştır. Makalede Osmanlı Devleti'nin gümrük kapıları açık, kapitülasyon zincirlerine vurulmuş, yarı sömürge konumunda olduğu, işleyen çırık ve tezgâhların Tanzimat'tan sonra tamamen durduğu, giyecek ve yiyecek başta olmak üzere her şeyin Avrupa'dan geldiği, Osmanlı'dan 100 kuruşa

⁴²⁴ Mecdi Derviş, “On Yılın Bayramında”, *agm.*, s. 3.

⁴²⁵ Resimli Şark, “5 Yıllık Sanayi Programımızın İlk Adımları”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 45, İstanbul 1933, ss. 16-21.

aldıkları hammaddeyi işleyip mamul hale getirdikten sonra 1000 kuruşa, hatta daha fazlaya sattıkları belirtilmiştir. Osmanlı ricali içinde Batı'nın bu istismarcı sistemini sezen ve gören tek bir insanın çıkmadığı, Milli Mücadele'yi bitirdikten sonra Cumhuriyet Türkiye'sinin yaptığı ilk iktisadi işin Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarmak olduğu belirtilerek, Cumhuriyet'in kurulduğu sırada fabrika sayısının 300 kadar olduğu, 10 yıl içerisinde fabrika sayısının binleri geçtiği ifade edilmiştir. Başvekil İsmet İnönü'nün ülkede ferdi teşebbüsle büyük sanayinin kurulamayacağını anladığı, bu yüzden devletçiliğe dayanarak ülkenin kalkınmasını planladığı anlatılmıştır.⁴²⁶

Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda ekonominin önemli lokomotiflerinden birisi olarak görülen Türkiye İş Bankası ile ilgili Resimli Şark Dergisi'nde çıkan yazıda 10 yıl evvel 250 bin lira gibi küçük bir para ile İş Bankası'nın kurulduğu hatırlatılarak, bu bankanın bugün Türkiye'nin en büyük ve en sağlam bankası olduğu belirtilmiştir. Türklerin bankacılık, tüccarlık, sanayicilik yapamayacakları, yapsalar bile başaramayacakları iddialarının ne kadar yanlış olduğunu İş Bankası'nın kuruluş ve başarısının kanıtladığı belirtilen yazıda, herkese Türklerin askerlik dışında, başka işlerde de başarılı olabileceğini gösterdiğine dikkat çekilmiştir. Galatasaray Lisesi'nde düzenlenen sergide Siirt milletvekili olan aynı zamanda İş Bankası'nın ilk idare heyeti reisi olan Mahmut Bey'in⁴²⁷ konuşmasına yer verilmiştir. Konuşmasındaki, *"Türk yurdunda başarılı olmuş her büyük teşebbüs, ortaya konmuş her büyük eser karşısında azmin, ümidin, muvaffakiyetin, milli kudretin bitmez tükenmez bir kaynağı olan büyük Gazi'ye candan bir saygı ve sevgi ile anmamak mümkün olmaz"* ifadeleri ayrı bir değerde görülmüştür. Büyük Şef olarak tanımlanan Mustafa Kemal'in Mahmut Celal Bey'e ve bankanın idare heyetine yaptığı konuşma dergide okuyucuya aktarılmıştır. Resimli Şark Dergisi'nin aktardığı konuşma şöyledir: *"Sermayenin azlığına bakarak cesaretiniz kırılmasın. Böyle müesseseler için en kuvvetli sermaye zeka, dikkat ve iffettir. Teknik ve metodik çalışmasını bilmektir. Bu kanaatle işe sarılınız ve behemehal muvaffak olursunuz. Bu işte muvaffak olmayı eğer şahsi bir izzetinefis meselesinden daha ileri milli bir gurur, milli bir izzetinefis meselesi yaparsanız, çalışmak için hedefinize ulaşmak ve daha yükselmek için muhtaç olduğunuz ateşi, enerjiyi bol bol yüreklerinizde bulacaksınız."* Mustafa Kemal, İş Bankası'na halkın ve hükümetin desteği ile ilgili de şu

⁴²⁶ Fehmi Razi, "Yükselen Bacalar", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 45, İstanbul 1934, s. 23.

⁴²⁷ Gül Karagöz Kızılca, "Milliyet, Mahmut Soydan ve Devletçilik Tartışmaları", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı:4, Konya 2014, s.146.

ifadeleri kullanmıştır: "*İş Bankası'nın idaresi halkın dışından tırnağından artırdığı bu tasarruflarını en mukaddes bir emanet gibi korumayı her mülahazadan üstün tutmaktadır. Bu sebeptir ki milli tasarrufu korumakta aynı derecede hassas ve dikkatli olan hükümetin karar ve yardımı ile en verimli sanayi işlerine sanayi programının tahakkukuna iştirak etmekteyiz.*"⁴²⁸ Mustafa Kemal konuşmasında, İş Bankası'nı halkın kurduğunu ve sanayi tesislerinin kuruluşu açısından bu bankanın büyük bir role sahip olacağını belirtmiştir.

Resimli Şark Dergisi'nin devamı niteliğinde olan Evrensel Ay Dergisi'ndeki Türkiye ekonomisi yansımalarına baktığımızda, Türkiye'nin her yerinde ulusal ekonomi ve artırım gününün beşinci yıl dönümünün kutlandığı belirtilerek makaleye başlandığını görüyoruz. Ankara'da yapılan toplantıda Başvekil İsmet İnönü'nün konuşması dergi sayfalarında okuyucularla paylaşılmıştır. Ayrıca dergide Türkiye'nin uluslararası ticaretinin arttığı, pamuklu kumaş üretimi için İstanbul Bakırköy fabrikasının açıldığı, Ereğli'deki fabrikanın ise temellerinin atıldığı belirtilmiştir. 1934-1935 yılları içinde beş yıllık sanayi programının büyük bir kısmının tamamlanmış olacağının aktarıldığı yazıda, kağıt fabrikası ile seramik ve kendir sanayinin yakın zamanda faaliyete başlayacağı, bütün dünyanın darlık içinde bunaldığı bir zamanda Cumhuriyet Türkiye'sinin ekonomik anlamda gözle görülür bir fark yarattığı belirtilmiştir.⁴²⁹

Resimli Şark Dergisi'nde ekonomi yönetimi konusunda o dönemde çok önem verilen fabrikalaşma ve gene o dönemde Türkiye'nin çok ihtiyaç duyduğu şeker fabrikalarından fotoğraflar verilerek yazı paylaşılmıştır. Yazıda, "*Asırlarca şekerimizi dışarıdan getirttik. Milyonlarımızı yâd ellere gönderdik. Cumhuriyet'in kurduğu 4 şeker fabrikası bütün ihtiyaçlarımıza cevap veriyor*"⁴³⁰ ifadelerine yer verilmiştir. Yazıda günümüzde de çok vurgulanan cari açık konusuna da temas edildiğini görmekteyiz.

Resimli Şark Dergisi'ndeki Türk toplumunun ekonomik bakış açısını dönüştürmeye yönelik yazılarda, Osmanlı'nın son dönemindeki ekonomik unsurların bozukluğuyla, Cumhuriyet'in 10. yılındaki ekonomik verilerin durumu karşılaştırılmıştır. Lozan Barış Antlaşması'ndaki kapitülasyonların kaldırılması kararının, ekonomik

⁴²⁸ Resimli Şark, "Türkiye İş Bankası", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 45, İstanbul 1934, ss. 24-25.

⁴²⁹ Evrensel Ay Dergisi, "Beşinci Ulusal Ekonomi ve Artırım Yedi Günü", *Evrensel Ay Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 49, İstanbul 1935, ss. 8-9.

⁴³⁰ M. N. Eren, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dördüncü Büyük Kurultayı", *agm.*, s. 16.

bağımsızlığımızın kazanılması anlamına geldiği belirtilmiştir. Hammadde yerine işlenmiş ürün satmanın önemi açıklanarak, cari açığın ancak bu şekilde sonlandırılabilceği paylaşılmıştır. Dergide devletçiliğin daha büyük ekonomik oluşumlar için gerekli olduğu ısrarlı bir üslupla aktarılmıştır. Resimli Şark Dergisi'yle Türklerin bankacılık faaliyetlerinden anlayamayacağı ön yargısının silinmeye çalışıldığı, Türkiye İş Bankası'nın başarılarından bahsedilerek açıklanmıştır. Bu dönemde açılan fabrikalardan haberler ve bu açılışlarda devlet yetkililerinin konuşmaları da dergide paylaşılan konulardan olmuştur.

3.4.3. Kooperatif Dergisi'nde Türk Ekonomisinin Yansımaları

Mustafa Kemal'in yaptığı bir konuşmada kooperatifleşmeyi özendirme ve kooperatiflerin yaygınlaşmasını istemesi Kooperatif Dergisi'ndeki ekonomik yansımaları ortaya koymak açısından önemli olacaktır. Mustafa Kemal'e göre; *“Ticarete sâlim bir cereyan vermek için başka unsura istinat etmek zaruretindeyiz. Bu da ancak alım-satım kooperatifleri ile olabilir. Memleketi kooperatif şebekesinin ihata etmesi şayan-ı arzudur. Bu kooperatifler vücut buldukça dağınık bırakılmamalı, teşkilat altına alınmalıdır”*.⁴³¹ Mustafa Kemal, açıklamalarıyla kooperatiflerin kurulmasını teşvik etmek yanında teşkilatlanmaları konusuna da ayrıca değinmiştir.

Kooperatif, ekonomiyi de kapsayacak şekilde, kişilerin tek başına altından kalkamayacakları bir yükün dengeli olarak, ortaklaşa paylaşılması demektir. Kooperatifler sınırlı bir kar payı ile kurulur ve ihtiyaçları ön plana alırlar. Kooperatiflerdeki en önemli ekonomik ilke, *“birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için”* ilkesidir. Kooperatifler XIX yy'da kapitalizmin etkisinde kalan insanların ekonomik olarak rahatlamalarını sağlamak üzere kurulmuşlardır. Kooperatifçilik tarihsel olarak çok eski yüzyıllara kadar indirgenebilir. Türklerin çok eski tarihlerden itibaren sütü ortaklaşa⁴³² kullanmaları buna örnek gösterilebilir.⁴³³

⁴³¹ Gündüz ÖKÇÜN, *Türkiye İktisat Kongresi 1923 – İzmir (Haberler-Belgeler-Yorumlar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, ss. 172-174.

⁴³² Özlem Yıldırım Kocabaş'a göre eski Türklerde sütü daha verimli olarak değerlendirmek için süt, köylüler tarafından toplanır ve üretilen ürünler ortaklaşa kullanılırdı.

⁴³³ Özlem Yıldırım Kocabaş, *Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2010, ss. 18-19.

Dünya ekonomik bunalımının öncekilerden farklı olduğunu gören Ahmet Hamdi Başar, önceki krizlerin üretim fazlalığından kaynaklandığını, ancak bu krizin liberal ekonomik sistemin önemli bir bileşeni olan uluslararası serbest ticaret uygulamasının olumsuz sonuçlarından oluştuğunu ifade etmiştir.⁴³⁴ Hem verdiği örnekte, hem de yaptığı açıklamalarda planlı ekonomik modelin önemine değinen Ahmet Hamdi her yazısında devletçiliğin savunuculuğunu yapmıştır. Devletin ve vatandaşın, devlet planlamasında kooperatifleşmesinin özendirildiği Kooperatif Dergisi'nde, Türk halkını dönüştürme hedefiyle yazılan ekonomi içerikli yazılardan bazıları şunlardır:

Kooperatif Dergisi'nin ilk sayısında, "*İşçiler Köylüler ve Memurlara*" başlığı altında, "*Kooperatifler yapınız; kooperatif sizin kurtulmanız ve refaha erişmeniz için yegane yoldur. Gazetemiz kooperatif yapacaklara fahriyen hizmete amadedir*" yazılarına yer verilmiştir. Yazıda; hayat ucuzluyor demenin fiyatların ucuzladığı anlamına gelmediği, buğday fiyatı düştüğünde ekmeğin ucuzladığı ancak bunun köylünün hayatını pahalılaştırdığı anlatılmaktadır. Köylünün ucuz buğdaydan dolayı para kazanamayınca şehirden eşya alamadığı, eşya alamayınca da ticaret ve sanayinin bundan olumsuz etkilendiği, dolayısıyla da eskiden on kazananın şimdi beş kazanamayınca hayatın ucuzlamadığı, aksine pahalılaştığı paylaşılmaktadır. Ucuzluğun sağlanması için çiftçilerin kooperatifler kurmaları, tüketicilerin ise aracı olmadan bu kooperatiflerden alışveriş yapmaları tavsiye edilmektedir. Türkiye'nin refaha ulaşması için üretim ve tüketimin artması gerektiği belirtilen yazıda, Türkiye'nin üretim ve tüketim sahalarının kooperatiflerce idare edilmeye başlandığı gün, mutlu ve müreffeh bir devreye girilebileceği anlatılmaktadır.⁴³⁵

Kooperatif Dergisi'nin ilk sayısında verilen diğer yazıda, "*Buhran nedir, Nizamettin Ali Bey'in Konferansı Münasebetiyle*" başlığı kullanılmış ve Nizamettin Ali Bey'in ticaret mektebinde iktisat hocası olduğu ve günlük gazetelerde kıymetli yazılar yazdığı ifade edilmiştir. Onun yayınlamış olduğu broşürde, üretim az olduğunda talep artacağından fiyatların yükseldiği, böyle bir zamanda üretim için yeni teşebbüslere sermaye yatırıldığı ve faaliyetlerin arttığı, bunun da beraberinde hem karı, hem de üretim ve tüketimi artırdığı, para ve eşya fiyatlarının bu aşamada yükseldiği anlatılmıştır. Bu ideal aşamayı ekonomik durgunluk döneminin takip ettiğini, bu aşamada üretim ve

⁴³⁴ A. H. Başar, *age.*, s. 23.

⁴³⁵ Kooperatif Dergisi, "*İşçiler Köylüler ve Memurlara*", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 1, s. 7.

tüketimin azaldığı, faizlerin ve eşya fiyatlarının da düştüğü anlatılmıştır. Makalede kışın yazı, yazın da kışı takip etmesi gibi bu sürecin bir deveran biçiminde birbirini takip ettiği açıklanmıştır.⁴³⁶

Kooperatif Dergisi 2. sayıda, “*Hayat Nasıl Ucuzlar*” başlıklı makalede, Liman Kooperatifi’nin İstanbul’daki hayat ucuzluğunda mühim roller üstlendiği belirtilmiştir. Kooperatifçilik hareketinin bu başarılı örneğinden fiyatlar verilerek bahsedilmiştir. Bu doğrultuda, tam yağlı Edirne peyniri, dışarıda 70-80 kuruş civarında iken, kooperatif eliyle işletilen işletmede sadece 55 kuruştan satışa sunulmaktadır, denilmektedir.⁴³⁷

Kooperatif Dergisi 3. sayısında; “*CHF Umumi Katibi Recep Beyefendinin Büyük Millet Meclisi’nde Fırkanın İktisadi Prensiplerine Dair 03.07.1932 Tarihindeki Mühim Beyanatından Bazı Parçalar*” başlıklı bir yazı görmekteyiz. TBMM Zabıt Cerideleri’nde bu oturumun 2 Temmuz 1932 tarihinde yapıldığını görmekteyiz. Recep Peker buradaki konuşmasında; “*Geriye doğru 8-10 seneye bakarsak ticari muvazenemiz hemen her sene aleyhimizedir. Sadece 1930 senesinde bu durum düzelir gibi oldu. Fakat sonra gene bozuldu. Son seneler tedbirler alınmasaydı paramız tehlikeye düşecekti*”⁴³⁸ açıklamasını yapmıştır. Recep Peker ayrıca dışarıya ödenen yabancı paranın sadece ithalat maddeleri mukabilinde olmadığını, aynı zamanda ülkenin imarı, inşaat giderleri, milli savunma gibi maksatlarla da yabancı paranın ülkeye giriş yaptığını ifade etmiştir. Recep Peker’in açıklamasında ithalat hesaplarına bakılarak dışarıya giden para ya da ülkeye giren para hesabının çok doğru sonuç vermeyeceğini belirttiği de yazıda açıklanmıştır.⁴³⁹

Kooperatif Dergisi, “*Hariçte*” başlıklı bölümde, ekonomi ile ilgili ilginç bir veri paylaşılmıştır. Buna göre; Nisan 1932 tarihi itibarıyla 36 adet ülkenin para değeri ABD parası karşısında değer yitirmişken, bu ülkelere yeni ülkelerin eklenmesiyle sayının 40’ın üzerine çıktığı belirtilmiştir. Yazıda liste halinde bu ülkelerin hangileri olduğu açıklanmıştır. Buna göre para değerlerine bakıldığında, İngiltere’nin % 26, Japonya’nın % 36, İsveç’in % 30, Kanada’nın % 12, İspanya’nın % 57 değer kaybettiği belirtilirken, Türk parasının değer kaybı % 89 olarak gösterilmiştir. Para kıymetlerinde bu denli

⁴³⁶ Kooperatif Dergisi, “Buhran Nedir”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 1, s. 13.

⁴³⁷ R.Y. “Hayat Nasıl Ucuzlar”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 2, s. 9.

⁴³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi İ:76, Oturum Tarihi: 02-07-1932, C:1, s. 449.

⁴³⁹ Kooperatif Dergisi, “CHF Umumi Katibi Recep Beyefendinin Büyük Millet Meclisi’nde Fırkanın İktisadi Prensiplerine Dair 03.07.1932 Tarihindeki Mühim Beyanatından Bazı Parçalar”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 3, s. 9.

düşüşün tarih boyunca ilk defa olduğu aktarılırken, özellikle tarımın geçim yolu olduğu ülkelerde para değeri düşüşünün büyük boyutlarda olduğu aktarılmıştır.⁴⁴⁰

“*Türkiye'nin Yeni Sanayi Hamlesi*” başlıklı yazıda ise, Türk inkılâbının ekonomik alandaki en büyük kazancının gümrüklerde kazandığı bağımsızlık olduğu belirtilmiştir. Yeni ve müstakil bir vatan bırakan Türk inkılâpçıların ekonomi sahasında yeni bir devir açtıkları belirtilen yazıda, idari sınırlar ne kadar iyi muhafaza edilmiş olursa olsun, gümrükler o ülkenin egemenlik alanında değilse, tam bağımsızlıktan bahsedilemeyeceği ifade edilmiştir. Kapitülasyonlardan önce gümrüklerde ülke ekonomisini desteklemenin mümkün olmadığı, Türkiye'nin bütün sanayici ve sömürgeci ülkelerin açık bir sömürgesi olduğu, Lozan'da imzalanan anlaşmayla beraber Türkiye'nin bağımsız devletler gibi kendi gümrüklerine hâkim olabildiği paylaşılmıştır. Bu hâkimiyetten 1929 yılından itibaren yararlanılmaya başlandığı ve bu tarihten itibaren milli sanayinin temellerinin atıldığı belirtilmiştir. Yazıda ayrıca Avrupa'dan gelecek ürünlere yüksek gümrük tarifesi uygulandığı ve bu sayede yerli sanayinin de yükselmeye başladığı okuyucuya aktarılmıştır.⁴⁴¹

“*Türkiye'nin Üç Senelik Harici Ticareti*” başlıklı yazıda, yapılan istatistiklere göre; “*Türkiye'ye 1930 senesinde 147.553.703 liralık, 1931'de 126.659.893 liralık ve 1933'te 85.983.723 liralık mal girmiş ve buna mukabil 1930'da 151.454.371 liralık, 1931'de 127.274.807 liralık ve 1932'de 101.305.650 liralık mal ihraç edilmiştir. İthalat ve ihracat muvazenesi 1930 senesinde Türkiye aleyhine iken, 1931 sonlarında tatbikine başlanan kontenjantman ile durum kısmen telafi edilmiş ve son 1932 senesinde ise 15.323.000 lira Türkiye lehine bir fark kaydedilmek muvaffakiyeti gösterilmiştir.*”⁴⁴² Bu açıklamalarla ekonomik gösterge konusunda kaydedilen ivme okuyucuyla paylaşılmıştır.

Ahmet Hamdi Başar, devletçilik denildiğinde bürokratik hükümetçiliğin akla gelmemesi gerektiğini, hükümetçiliğin bir rejim olamayacağı ancak devletçiliğin, millet ekonomik rejiminin diğer bir ifadesi olduğunu açıklamıştır. Devletçiliğe “*iktisadi*

⁴⁴⁰ Kooperatif Dergisi, “*Hariçte*”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 7, ss. 13-14.

⁴⁴¹ Kooperatif Dergisi, “*Türkiye'nin Yeni Sanayi Hamlesi*”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 6, ss. 1-2.

⁴⁴² Kooperatif Dergisi, “*Türkiye'nin Üç Senelik Harici Ticareti*”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 10, s. 14.

devletçilik" ismini veren Ahmet Hamdi; bu anlayışta devletin halkı himaye etmesi gerektiğini aktarmıştır. ⁴⁴³

Ahmet Hamdi Başar bir başka sayıdaki yazısında; “*Türkiye Altın Para Yapamaz*” alt başlığıyla iktisadi teşkilatlanma işini yeniden yapılandıran Türkiye gibi ülkelerde fazla ihracat ürünlerinin ve dışarıdan bulanabilecek kredilerin üretim ile çoğaltılması gerektiği ifade edilmektedir. İthalat yapması gerekiyorsa da, bunu ülkeyi ilerletmek için kullanması gerekmektedir, açıklamasını yapmaktadır. Altına yatırım yapması gerekenlerin ise alacak başka bir şeyi kalmamış ülkeler olacağı ifade edilmiştir. Türkiye’nin elde ettiği altın gibi değerli madenleri, üretim aletlerine, makineye ve ülkeyi imara tahsis etmesi gerektiği de Ahmet Hamdi tarafından açıklanmıştır. ⁴⁴⁴

Ahmet Hamdi Başar, altınla ilgili yazılarına sonraki sayılarda da devam etmiştir. “*Altın Saltanatı Yıkılıyor*” başlıklı yazısında, buhranın sebebi olarak görülen şeylerin aslında buhranın sonucu olarak insanların karşısına çıktığını açıklamıştır. Başar yazısında serbest piyasa ekonomisinin üretimin fazla olması, gümrüklerin kapatılması, altın esaslı paralardan uzaklaşılması sonucunu doğurduğunu ifade etmiştir. Başar tarafından Türk inkılâbının istikrarlı ve sağlam para rejimiyle birlikte altın karşılığı olan para düzeni yerine; işe, enerjiye ve imanla işlerin düzeltilmesine ihtiyaç duyduğu açıklanmıştır. Ahmet Hamdi Başar'a göre, altın karşılıklı para istikrarlı değil, bilakis istikrarsız para demektir. ⁴⁴⁵

Kooperatif Dergisi’nde ekonomi yönetiminin işbirliği ile Türkiye’nin daha iyi noktalara gelebileceği paylaşılırken, çoğu kişinin işbirliği kurmaktan çekindiği, herkesin kendisini çalışan, başkalarını ise kendi sırtından geçinen kişiler olarak görme eğiliminde olduğu açıklanmıştır. Kişilerin girecekleri ortaklıklarda diğer insanların kendi hakkına gireceği inancına sahip olduğu, aynı zamanda diğer haklarına da ortak çıkacağı inancında oldukları bilgisi verilmiştir. Buna karşılık kişinin kendi bilgisini diğerlerinden yüksek seviyede bulduğu, bu yüzden de kooperatif tarzı işbirliklerine girmekten kaçındıkları

⁴⁴³ Kooperatif Dergisi, “İktisadi Devletçilik Hakkında Konferans”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 10, s. 9.

⁴⁴⁴ Ahmet Hamdi Başar, “İktisadi Devletçiliğin Münakaşaları, Üçüncü Konferans: Altına hücum”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 12, s. 5.

⁴⁴⁵ Ahmet Hamdi Başar, “Altın Saltanatı Yıkılıyor”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 14, ss. 1-5.

belirtilmektedir. Bu türlü düşüncelerin "*hürmetli iblisin*" oyunları olduğu da yazıda ayrıca ortaya konmuştur.⁴⁴⁶

Kooperatif Dergisi kendisini konumlandığı yeri; "*Mecmuamız ilk nüshasından itibaren dünya ve memleket hadiselerini iktisadi bakımdan tetkik ve mütalaada kendine göre bir görüşe malik olduğunu göstermiştir*" sözleriyle açıklamıştır. Aynı yazıda Kadro Dergisi'nden övgüyle bahsedilerek, "*değerli birkaç gencin çıkardığı Kadro*" tanımlaması yapılmıştır. Kadro ve Kooperatif dergileri kastedilerek ikisi dışında meslek ve fikir mecmuasının olmadığı ifade edilmiştir.⁴⁴⁷

Kadro Dergisi'nde de sıklıkla dile getirilen planlı ekonomik modellerle ilgili yazılara Kooperatif Dergisi'nde de tesadüf etmekteyiz. Fiyat politikasının önemini anlatıldığı 13. sayıdaki bir makalede fiyat politikasını iyi ayarlama sayesinde üretim ile tüketimi tanzim etmenin ve planlı ekonomik faaliyet uygulamanın mümkün olduğu açıklanmaktadır. İktisadi faaliyet ve gelişmeleri iyi idare etmenin de ancak fiyat politikasıyla mümkün olduğunun belirtildiği makalede, fiyat politikası uygulamalarının, kullanmayı bilmeyen kişilerin elinde, kişinin kendisine zarar veren bir silah haline geldiği iddia edilmektedir.⁴⁴⁸

Devletçiliği savunma bağlamındaki "*Üniversitede Konferans*" başlıklı bir yazıda İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne bağlı İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü açıldığı ve haftada bir defa çarşamba günleri profesörler tarafından gündemde olan iktisadi meselelerle ilgili konferanslar verildiği aktarılmıştır. 11 Nisan 1934 tarihinde ilk konferansın Prof. Dr. Alexander Rüstov tarafından verildiği belirtilmiştir. Profesörün o günkü konuşmasında kapitalizm yerine konulmak istenen sosyalizm ile devletçiliğin aynı şeyler olduğunu belirtmesi ve kapitalizm kadar mükemmel bir sistem olamayacağını ifade etmesi Kooperatif Dergisi tarafından eleştirilmiştir. Profesörün devletçilik aleyhinde konuşurken müteşebbisler yerine devlet memuru ikame edilmek istenmesinin zararlarından bahsetmesi ve memurlar aleyhine 2000 yıl evvel yapılmış bir şikâyetten bahsetmesi de tenkit edilmiştir. Yazıda Prof. Dr. Rüstov'un Avrupa'dan örnekler vermek yerine, Türkiye'deki fikir ve ilim telakkileri üzerine çalışması ve Türkiye'deki

⁴⁴⁶ Cemil Besim, "Mektep Kooperatifi", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 13, s. 12.

⁴⁴⁷ Kooperatif Dergisi, "İkinci Yılıma Girerken", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 13, s. 1.

⁴⁴⁸ Kooperatif Dergisi, "İkinci Yılıma Girerken", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 13, s. 3.

ekonominin bugünkü meseleleri konusunda öncelikle çalışması gerektiği tavsiye edilmiştir.⁴⁴⁹

Özetle Kooperatif Dergisi'nin ekonomi özelindeki yazılarına baktığımızda; Kadro Dergisi'nin yaklaşımına benzer bir şekilde planlı ekonomik modelin savunulduğu, üretim ile tüketim planlamasının devlet tarafından ayarlanması gerektiği şeklinde bir kabule sahip olduğu ifade edilebilir. Kooperatif Dergisi'nde de Kadro ve Resimli Şark dergilerinde olduğu gibi Lozan'ın Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığına sağladığı katkı özellikle belirtilmektedir. Türk lirasının Amerikan parası karşısında değer kaybının yüksekliği ifade edilerek, bunun ilk defa olduğu okuyucu ile paylaşılmıştır. Dergide kooperatifleşmenin önemi üzerinde durularak, Türkiye'nin ve Türk insanının kooperatifleşme konusunda dönüşümü sağlanmaya çalışılmıştır.

3.5. Milliyetçilik

Mustafa Kemal'in kuruculuğunu yaptığı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en önemli özelliği ulusal/milli bir niteliğe sahip olmasıydı. Millet/ulus kavramının Mustafa Kemal'e göre yorumu, aynı kaderi paylaşan, tarih ve ülkü birliğine sahip topluluk şeklinde idi. Aynı kaderi paylaşan ve yüzlerce yıllık geçmişe sahip olan Türk milleti Osmanlı Devleti'nin son döneminde değişik fikir akımlarına maruz kalmıştır.⁴⁵⁰ Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde devleti parçalanmaktan kurtarmak için ortaya konan Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük fikir akımlarından Türkçülük, biçim değiştirerek milliyetçiliğe dönüşmüş ve Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulamaya devam etmiştir.

Türkler, Avrupalıların Türklerin sarı ırktan oldukları ve Anadolu'nun ilk sahiplerinin kendi ataları oldukları iddialarını ortadan kaldırmak için Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumunu kurmuşlardır. Bu kurumların yaptıkları çalışmalarla Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ortaya konulmuş ve şanlı bir tarihe sahip olduğu kanıtlanmak

⁴⁴⁹ Ahmet Hamdi Başar, " Üniversitede Bir Konferans", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1934, Sayı: 23, ss. 9-10.

⁴⁵⁰ Kemal Arı, "Atatürk'ün Dil ve Tarih Anlayışı", *Cumhuriyet'in İlanının 90 Yılında Atatürk Ve Cumhuriyet Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 2014, s.322.

istenmiştir.⁴⁵¹ Milliyetçilik bu ve benzeri oluşumlarla Türkiye’de kutsanmaya başlamıştır.

Milliyetçilik fikrinin devam ettirilmesinde bu düşünceye yakın duran Mustafa Kemal’in ulus bilinci oluşumunda milliyetçiliğe ayrı bir önem vermesinin etkisi büyüktür. Yalnız Mustafa Kemal’in milliyetçilik anlayışı ırk temelli değildir. Aynı kaderi paylaşan, aynı dili ve aynı tarihten gelen insan topluluğu onun milliyetçilik anlayışının omurgasıydı. Mustafa Kemal, milliyetçilik ve tarih ilişkisini bütünleştirdiği bir konuşmasında şu ifadelerle yer vermiştir: “*Türk çocuklarında kabiliyet her milletinkinden üstündür. Türk kabiliyet ve kudretinin tarihteki başarıları meydana çıktıkça, büsbütün Türk çocukları kendileri için lazım gelen hamle kaynağını o tarihte bulabileceklerdir. Bu tarihten Türk çocukları bağımsızlık fikrini kazanacaklar, o büyük başarıları düşünecekler, harikalar yaratan adamları öğrenecekler, kendilerinin aynı kandan olduklarını düşünecekler ve bu kabiliyetle kimseye boyun eğmeyeceklerdir*”.⁴⁵² Mustafa Kemal’in Türk çocuklarına verilmesini istediği milliyetçilik fikri Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif dergilerine nasıl yansımıştır. Bu sorunun cevabını bu kısımda vermeye çalışalım.

3.5.1. Kadro Dergisi’nde Milliyetçilik

Kadro Dergisi, Türk inkılâp sürecinin ideolojisini ortaya koymaya çalışan bir dergi olarak, milliyetçilik konusunda da Türk halkına yön vermeye çalışan yayınlar yapmıştır. Kadro Dergisi’nin 2. sayısında; “*Türkiye’de herkes, «milliyetçilik» yüzüğünün yalnız kendinde olduğu iddiasındadır. Milli Mücadele’den bergüzar kalan yüzüğün kıymetini, bu kadarı bile teyit ediyor*” sözleriyle milliyetçiliğin kıymetli bir içeriğe sahip olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca aynı yazıda “*tezatsız bir millet*” ortaya çıkarmak iddiası da dile getirilmiştir.⁴⁵³

⁴⁵¹ Yavuz Özdemir, Elif Aktaş, “Halkevleri (1932’den 1951’e)”, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:45, Erzurum 2011, s.236.

⁴⁵² Utku Tuna, *Erken Cumhuriyet Döneminde Resmi Tarih Çalışmaları ve Spor Yaklaşımı Arasındaki İlişki (1923-1938)*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 21.

⁴⁵³ Kadro Dergisi, “Kadro”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 2, Ankara 1932, ss. 3-4.

Türk milletinin moralini yüksek tutmak ve yapabilecekleri noktasında onlara geçmişlerinden motivasyon sağlayabilmek için 5. sayıda şu ifadeler yer verilmiştir: “*Bir yabani ottan ilk defa bir altın başak yapan ilk hayvanı ehlileştiren, kara yerin bağrından ilk parça cevheri alıp ilk madeni eriten insanların çocukları şimdi yeni bir medeniyet misyonunun önünde yürüyorlar.*” Yazının devamında bağımsız ve tezatsız bir milleti oluşturabilmiş, milli özelliklerini de koruyabilmiş yeni bir millet tipini de ilk defa Türk milletinin verdiği belirtilmiştir.⁴⁵⁴

Şevket Süreyya bir başka makalede, milliyetçilin önemli bir unsuru olan Türk lirasını gündemine almıştır. Şevket Süreyya yazısında şu anda Türk lirasının gerçek kıymetinde olmadığını belirtmiştir. Yazar, bugün sadece bazı paraların uluslararası mübadele vasıtası olma özelliğinde olduğunu, bunun haricinde kalan paraların milli mübadele değişim vasıtası mahiyetini aldığını belirtmiştir. Şevket Süreyya yazısında, Türk lirasının da milli bir mübadele vasıtası olduğunu ve paranın esas karşılığının devletin itibarı olduğunu açıklamaktadır.⁴⁵⁵

Kadro Dergisi’nde “*Kadro*” ismiyle başyazı biçiminde yayınlanan yazılarda da milliyetçilik unsurlarına rastlanmıştır. Bunlardan birisinde Türk milletinin madeni çıkaran ilk millet olduğu, hayvanı evcilleştiren, bitkileri öğretip insan için yeryüzünü cennet haline getiren bir ırk olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca insan düşüncesinin ürünü olan kültür unsurlarını, dili, yazıyı, töreyi ve kanunu da Türklerin insanlığa armağan ettiği belirtilmiştir. Yazı, “*Biz inanıyoruz ki öncülük soyumuzun töresidir ve bu soyun aleme öncülük yapacağı işler daha bitmemiştir.*” ifadeleriyle sonlandırılmıştır.⁴⁵⁶

Yakup Kadri, “*Edebiyat Buhranına Dair*” isimli makalesinde; milliyetçilik konusunu milli edebiyat açısından ele almıştır. Ona göre 25-30 yıldan beridir milli edebiyat hareketi çalışmaları yürümektedir. Ancak herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir. Buna sebep olarak ise bugünün neslinin zevk, hassasiyet ve yaşama üslubu olarak Tanzimat döneminin tesirinden kurtulamamış olması gösterilmektedir. Halkın çoğunluğunun şarkı dinleme, yiyip içme, gülp eğlenme davranışlarının 30-40 yıl evvelinin alışkanlıkları ile aynı olduğu, hayatı görüş ve hayatı telakki ediş tarzının

⁴⁵⁴ Şevket Süreyya Aydemir, “Plan Mefhumi Hakkında”, *agm.*, s. 12.

⁴⁵⁵ Şevket Süreyya Aydemir, “İş Hasreti ve 500 Milyon Liralık Türk Bütçesi”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 9, Ankara 1932, s. 7.

⁴⁵⁶ Kadro Dergisi, “Kadro”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 35-36, Ankara 1934 - 1935, s. 4.

değişmesiyle edebiyat ve sanat anlayışının ancak değişeceği açıklanmaktadır. Yazı, Türk halkının Türk inkılâbının ortaya attığı prensiplere göre şekillenmesi ile ancak milli bir hayat, milli bir üslup oluşturabileceği, bunun da edebiyat ve sanata yansımalarının zaman içerisinde görülebileceği gerçeği ile sonlanmaktadır.⁴⁵⁷

Şevket Süreyya bir başka makalesinde, Türkiye'de sosyal milliyetçiliğin düzenli ve sınıfsız bir milliyet fikrine dayandığını, ekonomi ve kültürde devletçilik, liberal parlamentarizmin reddi, sömürge aleyhtarlığı konularında Türk inkılâbının Fransız ihtilalinden ayrıldığını açıklamıştır. Yazar, milliyetçilik kapsamında milli ekonomi politikalarının önemsenmesini ve bu konuda milli kredi işlerinin düzene konulması gerektiğini paylaşmıştır. Osmanlı Devleti zamanında kredi kaynaklarının genellikle yabancılara ait olduğunun belirtildiği yazıda, bütün para hareketlerinin, faiz ve iskonto seviyelerinin belirlenmesinin ve devletin mali itibarı konumunda olan Osmanlı Bankası'nın yabancılara ait olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde Osmanlı Devleti zamanında demiryolları, limanlar, maden işletmeleri ve belediye teşebbüsleri gibi büyük işletmelerin yabancı sermaye ile kurulabildiği açıklanmıştır. Ayrıca tütün, pamuk ve meyve gibi zirai üretimde, toptancılık ticaretinde ithalat ve ihracat kredilerinde de yabancı bankaların söz sahibi olduğu belirtilerek bu durumun milliyetçilik ilkesiyle çeliştiği ortaya konmuştur.⁴⁵⁸

3.5.2. Resimli Şark Dergisi'nde Milliyetçilik

Resimli Şark Dergisi ve devamında yayınlanan Evrensel Ay Dergisi de Osmanlı'nın çok unsurlu ortamından Türk milliyetçiliğine geçişte değişik türde yayınlar yapmıştır. Ekonomik alandaki milliyetçilikten örneklerle oluşturulan bir yazıda; Mustafa Kemal ve etrafındaki devlet adamlarının büyük inkılâp hareketleri ve imar teşebbüslerinin yanında, ülkenin ekonomi cephesini her an göz önünde bulundurmuş olmalarından övgüyle bahsedilmiştir. Başvekil İsmet İnönü'nün bu konuda takdire şayan çalışmalar yaptığı belirtilmiştir. 1923 yılından önce sanayi teşkilatı sayısı 342 iken, Teşvik-i Sanayi Kanunu'ndan istifade eden girişimciler sayesinde on yılda bu sayının 1038 olduğu aktarılmıştır. En büyük ekonomiye sahip olan İngilizlerin bile “İngiliz ol İngiliz malı al” sloganıyla hareket ettiği belirtilen yazıda; Türklerin de “Türk'sen Türk malı al, milli olan

⁴⁵⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Edebiyat Buhranına Dair”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 8, Ankara 1932, ss. 27-29.

⁴⁵⁸ Şevket Süreyya Aydemir, “Sosyal Milliyetçiliğin Zaferi”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 35-36, Ankara 1934-1935, ss. 11-12.

her şey bizindir” sloganıyla hareket etmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁵⁹ Bu türlü yayınların da etkisiyle olsa gerek, Türkiye yarı sömürge olmaktan hızlı bir şekilde uzaklaşmış ve kapitülasyonların etkisinden kurtulabilmiştir. Kendi ekonomik dönüşümünü sağlayan Türkiye halkının bu ve benzeri yazılardan ilham alarak milli ekonomi modelini geliştirmeye çalıştığını da ifade edebiliriz.

“23 Nisan Milli Hâkimiyet ve Çocuk Bayramı” isimli makalede ise Türk milliyetçiliğini gün yüzüne çıkarma ve Türk milletine moral verme bağlamında yazılara rastlıyoruz. Bu yazıda 23 Nisan günü TBMM'nin hangi şartlarda açıldığı anlatılmıştır. İstanbul'daki Meclis-i Mebusan'ın düşman askerleri tarafından dağıtıldığı, gök gözlü ihtilal reisi olarak tanımlanan Mustafa Kemal'in de; *"Türk'ün hakkı boğulamaz, siz orada Mebusan Meclisi'ni kaparsanız, Türk, Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ni açar"* dediği ve gereğini yaptığı açıklanmıştır. Ankara'da açılan TBMM'nin verdiği karar üzerine ve üç yıl süren savaş sonucunda Türk milletinin düşman ordularını Ege Denizi'nde boğduğu aktarılmıştır. Makalede Türk çocuklarına seslenilerek; *"işte sevgili Türk çocuğu Türk'ün bu ihtilal ve kurtuluş meclisinin açılma gününü sana bayram yaptık. Tarihi kan ve ateşle yazılan bu günü hatırandan bir dakika çıkarma"* ifadeleri kullanılmıştır. Sevgili ve aziz Türk çocuğu hitaplarıyla, çocuklara şu tavsiyeler verilmiştir: *“Gez, eğlen ve gül. Her yere neşe ve meserret saç. Yarın ülkenin sahibi ve koruyucusu sen olacaksın. Yurdunu yükseltmek için çalış. Çok çalış. Durmadan çalış. Gece gündüz çalış. Güzel sanatta, ilimde, felsefede, teknikte bütün milletlerin üstüne geç. Vatanını eşsiz bir medeniyet cenneti yap. Bütün dünyayı Türklere ve Türkiye Cumhuriyeti'ne gıpta ettir. Türklük sevgisini ve cumhuriyet ülküsünü her şeyin üstünde tut. Ailene arkadaşlarına karşı vefalı olmayı unutma. İlk medeniyeti dünyaya senin ecdadın yaydı. Bundan sonra bu vazifeyi sen yapacaksın”*. Coşkulu metin, *"Bayramın kutlu olsun Türk çocuğu"* ifadeleriyle sonlanmaktadır.⁴⁶⁰

Resimli Şark Dergisi'nin devamı niteliğindeki Evrensel Ay Dergisi'nin son sayısında ise, İsmet İnönü'nün sözlerinden milliyetçilikle ilgili olanlar da paylaşılmıştır. Bunları dergi şöyle paylaşmıştır. *“Türk milliyetçisi ve Türk vatandaşı olmak için bu memlekette herhangi bir fertten anormal hiçbir şey istemiyoruz. Türk olmayı sevmek ve*

⁴⁵⁹ Resimli Şark, “Tasarruf Haftası ve Yerli Mallarımız”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 37, İstanbul 1934, s. 6.

⁴⁶⁰ Fehmi Razi, “23 Nisan Milli Hakimiyyet ve Çocuk Bayramı”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 41, İstanbul 1934, ss. 4-5.

Türk olmayı kabul etmek. Türk milletine mensup olmanın verdiği bütün haklara malik olmak için kâfidir.” Bu sözlerle Türk milliyetçiliğindeki ölçüyü belirten İsmet İnönü, bir başka sözünde; *“Türk milletinin hassa-i esasiyesi sulh ve müsalemet vadisinde unsuru terakki ve medeniyet olmaktır”*⁴⁶¹ diyerek Türk milletinin millet olarak en büyük hedefinin barış içerisinde muasır medeniyetler seviyesine yükselmek olduğunu vurgulamıştır. 53. sayının kapak sayfasında İsmet İnönü'nün; *“Bugün bir köy mektebinde heceleyen Türk çocuğunda, yarın kudretli devlet reisi ışığını aramayanlar cumhuriyetçi olamazlar”* sözüne de yer verildiğini görmekteyiz. Resimli Şark Dergisi, bu ve benzeri yazılarla Türk çocuklarının, Türk milliyetçiliği esaslarına göre yetiştirilmesine özel önem verdiğini ortaya koymaktadır.

3.5.3. Kooperatif Dergisi'nde Milliyetçilik

Kooperatif Dergisi'nde milliyetçilik kavramının kapsamı, genel anlamda Türk milletinin kooperatifçiliğe alıştırılması ve bu sayede Türkiye'nin milli olarak kalkınabileceğine dair yazılardan oluşmaktadır. Bu kapsamda daha ilk sayıda Türkiye'de herkesin tek başına zayıf olduğu fakat birleştirilmesi halinde büyük bir kuvvet ortaya konacağı ifade edilmektedir. Makalede Türk milletini sevmiş olmanın ve millete karşı önemli bir vazifeyi icra etmenin önemli bir şartı, kooperatif fikrinin ülkenin her köşesine yayılması ve bu amaç için uğraşanların bir araya gelmesi olarak ifade edilmiştir.⁴⁶²

Kooperatif Dergisi ilk sayıdaki *"Kooperatifçilik Türkiye'nin Diriliş ve Kuruluş Tılsımıdır"* başlıklı yazıda Türkiye'den övgüyle bahsedilmiş ve Türkiye'de zengin toprakların, kıymetli madenlerin, güzel ormanların olduğu ve her şeyin yetiştiği mükemmel bir iklimin olduğu belirtilmiştir. Türkiye'de 14 milyon insanın yaşadığı arazide, Avrupa'da 70-80 milyon insanın yaşayacağı anlatılırken, Avrupalıların Türkler kadar kanaat etmeyecekleri aktarılmıştır.⁴⁶³ Metinde kanaat edip, azla yetinmenin Türklere mahsus büyük bir özellik olduğu açıklanmıştır.

⁴⁶¹ M.N. Eren, “Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dördüncü Büyük Kurultayı”, *agm.*, s. 19.

⁴⁶² Kooperatif Dergisi, “Kooperatif Niçin Çıkıyor”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, s. 3.

⁴⁶³ Ahmet Hamdi Başar, “Kooperatifçilik Türkiye'nin Diriliş ve Kuruluş Tılsımıdır”, *agm.*, ss. 4-6.

Türk milletinin her mensubuna seslenen dergi, “*Türk köylüsü, Türk işçisi, Türk memuru, Türk sanatkarı*” şeklinde bir hitap kullanmıştır. Dergide dikkat çekecek şekilde işaretlenen bu kısımda, Türk milletine kooperatifler yapması ve bunları özellikle kendisinin idare etmesi tavsiye edilmiştir. Kooperatiflerin yönetiminin bu işten menfaat kazanmak isteyenlere verilmemesi gerektiği önerilerek, Türk milletinde daha becerikli insanlar olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶⁴

Kooperatif Dergisi’nin bir başka sayısındaki kooperatifleşme ve ekonomi ağırlıklı yazıda, şehir ve kasabalarda yaşayan, ticaretle uğraşan insanların kötü şartlarda yaşadıkları belirtilmiştir. Bu kısım anlatıldıktan sonra bunlardan daha azını kazanan sınıflardan bahsedilirken o grup insanlara mahsus ve bünyesinde milliyetçilik barındıran bazı özel ifadeler kullanılmıştır. Bu ifadeler, “*Asil Türk köylüsü, necip ve temiz Türk işçisi, devletin bütün yükünü omuzlarına almış, birçok vergiye tabi tutulmuş, namus ve vatanseverliği ile tanınmış yüksek ve faziletli Türk memuru*”⁴⁶⁵ şeklindedir. Bu gruplardan Türk milletinin yükünü çeken önemli insanlar olduğu vurgusu ile bahsedilerek, köylü, işçi ve memur kesimine mensup insanların kötü şartlarda yaşadığı aktarılmıştır.

Sonuç olarak Kooperatif Dergisi’nde milliyetçilik bağlamındaki yazılarda genel çizgi ekonomi üzerinedir. Bu konuda da genel yaklaşım, kooperatiflerin Türkiye’nin kurtuluşu için önemli bir çare olduğu şeklinde olmuştur. Bazı sınıflardan abartılı bir şekilde söz edilirken, o sınıflarla ilgili gerçek bir mağduriyetin olduğu izleniminin dergi yazarları tarafından verilmeye çalışıldığını düşünebiliriz.

3.6. Toplumsal Gelişmeler

Türk inkılâbı, hem gelişim sürecinde, hem de sonlandıktan sonra toplumda büyük değişikliklere sebep olmuştur. Bir tarafta devletin inkılâpları yaşatmaya yönelik kararlı tavrı, diğer tarafta yüzyıllardır kökleşmiş alışkanlıklar, halkta bir takım tutarsız

⁴⁶⁴ Kooperatif Dergisi, “Yeni İnkılâp Kooperatiflerinin İdeal Bir Numunesi”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 1, s. 17.

⁴⁶⁵ Ahmet Hamdi Başar, “*Kooperatifçilik Eyi Amma, Esnafa, Tüccara Yazık Değil mi?*”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 2, s. 5.

davranışların oluşmasına sebep olmuştur. Türk yöneticiler de yol arayışlarını devam ettirmişlerdir.

Dönem düşünürlerinden Saffet Engin yaptığı yorumlarla Türk inkılâbının Avrupa'daki bireyci ve toplumcu bakış açılarını sentezleyen bir yönetim anlayışı oluşturduğunu belirtmektedir. Ona göre Tevfik Fikret'in "*hak bildiğin yolda yalnız gideceksin*" yaklaşımı da, Ziya Gökalp'in "*fert yok cemiyet var, hak yok vazife var*" anlayışı da Türk inkılâbının yeni insan modeline uymamaktadır.⁴⁶⁶ Bu süreçte Türk toplumun nasıl bir yaşam süreceği, Türk yöneticilerinin de nasıl bir yönetim anlayışı ortaya koyacaklarına dair bir geçiş dönemi yaşadıkları ifade edilebilir. Dönem düşünürlerinden Tekin Alp ise Türk inkılâp hareketinin herhangi bir sınıf ya da zümrenin çıkarını düşünmediği, bütün bir Türk halkının çıkarlarını korumaya ve halkın refahını sağlamaya yönelik çalıştığını ifade etmektedir.⁴⁶⁷

İnkılâpların toplumda meydana getirdiği değişiklikler ve o dönem toplumunun temel sorunları o dönem yayınlanan Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif dergilerinin sayfalarında yerini almıştır. Şimdi de bu toplumsal gelişmelerin dergi sayfalarında nasıl yerini bulduğunu sırasıyla ele alalım.

3.6.1. Kadro Dergisi'nde Toplumsal Gelişmeler

Kadro Dergisi'nde toplumsal alana dair yazılarda, devletin nüfus politikasından makineleşmeye, Türkiye'deki feodal uygulamalardan, doğuda ekilemeyen topraklara kadar farklı konularda yazılara yer verildiğini görüyoruz. Yazıların genel çerçevesinin aşağıdaki paylaşımlardan da görüleceği üzere devlet ve halkın belirtilen düşünceler çerçevesinde dönüştürülmesi olduğu anlaşılmaktadır. Dergi yazılarından toplumsal konuları içerdiğini düşündüğümüz yazılar şöyledir:

Şevket Süreyya, "*Çok Nüfuslu Anadolu*" ismini taşıyan makalesinde Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin ilk defa nüfus istatistiği ile ilgili çalışma yaptığı anlatılmaktadır. Türkiye'de doğum oranlarının aslında normal olduğu, ancak çocukların sağlıklı şartlarda yetiştirilemediği için çok fazla çocuğun vefat ettiği aktarılmaktadır. Nüfusu artırmak için

⁴⁶⁶ Mehmet Saffet Engin, *Kemalizm İnkılâbının Prensipleri*, Cumhuriyet Matbaası, Cilt: III, İstanbul 1939, s. 119.

⁴⁶⁷ Tekin Alp, *Kemalizm*, Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, İstanbul 1936, s. 218.

ise Türk çocuğunu korumak gerektiği, bunun hukuktan ekonomiye kadar bütün alanlarda ve millet ölçeğinde, milli bir dava olarak görülmesi ile olabileceği ifade edilmektedir. Türk milletinin muasır medeniyetler seviyesine ancak sayıca nüfusunu artırarak ve bu nüfusun niteliğini yükselterek girebileceği belirtilmektedir. Devletin nüfusun sıhhati ile nüfusun istatistiksel verileri ile ilgili sorumlulukları olduğu anlatılan yazıda, çocukların aşılarının tam olması, hastalıklı çocukların tedavileri gibi konularda devletin görevli olduğu anlatılmıştır. Makalede Türkiye nüfusunun 14 milyon olduğu ancak bunun iki katına çıkarılabileceği, Anadolu'nun bu sayıdaki insanı doyurabileceği, nüfusunu artırmayan bir Türkiye'nin ileride önemli sorunlarla karşı karşıya kalabileceği ifade edilmektedir.⁴⁶⁸

Burhan Asaf, “*Makine Medeniyeti*” ismini verdiği makalesinde, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nı ilginç bir süreç olarak nitelendirmiştir. Ona göre; buhranda yaşananlar, bir tarafta üretim fazlalığı, diğer tarafta milyonlarca insanın açlık ve sefaletten can çekişmesi biçiminde tezahür eden çelişkilerdir. Makalede makinenin kazançlarda o güne kadar görülmemiş artışlara sebep olduğu paylaşılmıştır. Dünya savaşı ve dünya buhranının da makineleşmenin sonucunda gerçekleştiği anlatılan yazıda, makineleşmenin sonuçları işlenmiştir. Bunlardan bir tanesinin dünyanın bir ucu 1932’leri yaşarken, diğer ucunun 1200’leri yaşadığı, bazı yerlerde hala derebeylik sisteminin devam ettiği bilgisi verilerek okuyucuyla paylaşılmıştır. Makaledeki açıklamalardan bugünkü çağdaş medeniyetin sadece Batı medeniyetinin eseri olmadığı, bugünkü ilerlemelerin diğer milletlerin alın terlerinin çalınmasıyla oluşturulduğu kanaatine varıldığı okuyucuyla paylaşılmıştır.⁴⁶⁹

Şevket Süreyya, “*Derebeyi ve Dersim*” isimli yazısında, Türkiye'nin, özellikle de Doğu bölgelerinin derebeylik düzenine devam ettiği, Osmanlı Dönemi'nin mirası durumundaki bu yönetim anlayışının inkılâp Türkiye'si ile birlikte değişmesi gerektiği ifade edilmektedir. Yazının devamında Türk inkılâbının kültür, ekonomi ve siyaset yaklaşımlarının bu bölgelerde kök salmasını sağlayacak olan idealist kadrolara ihtiyaç olduğu da ifade edilmektedir. Yazıda Doğu bölgelerinin tenhalaştığı, bölgede ekilemeyen arazilerin olduğu da açıklanmaktadır. Türkiye'nin en büyük görevinin yolu olmayan

⁴⁶⁸ Şevket Süreyya Aydemir, “Çok Nüfuslu Anadolu”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 5, Ankara 1932, s. 31.

⁴⁶⁹ Burhan Asaf, “Makina Medeniyeti”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 7, Ankara 1932, ss. 26-31.

yerlere yol yapmak, işlenmeyen arazilerin tekrar işlenebilir hale gelmesini sağlamak olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷⁰

Toplumsal yapının değiştirilmesi konusunda önerilerin de yer aldığı yazıların yayınlandığı *Kadro Dergisi*'nde feodal düzeninin özellikle Doğu illerinde tasfiye edilmesi ve ağa topraklarının bedelsiz olarak köylüye dağıtılması konusu üzerinde durulmuştur. Bu bölgelerde için için kaynayan gayri milli hareketlerin, irticai cereyanların beslendiği en önemli kaynağın bu bölgelerdeki büyük toprak sahibi olan ağalar olduğu ifade edilen yazıda; toprağın doğrudan köylüye dağıtılarak hem “ağa” isimli irtica kaynağı olan bir sınıfın kökünün kazınacağı, hem de “*Kürt Meselesi*”nin kökünden tasfiye edilmiş olacağı açıklanmaktadır. Yazının ilerleyen kısımlarında bunun ayrıntılarından da bahsedilmektedir. Doğu bölgelerinde büyük ayrıcalıklara sahip olan ağaların, elinde olan geniş arazilerden dolayı, feodal hukuka sahip olunduğu, toprağın ağadan satın alınarak, köylüye satılmasının olumlu sonuç vermeyeceği, çözümün ise toprağın ağadan alınıp köylüye bedelsiz şekilde dağıtılması ile olacağı belirtilmektedir. Toprakları alınan ağaların o bölgeden de uzaklaştırılması gerektiğinin anlatıldığı yazıda, Anadolu'nun diğer kısımlarında ise ortakçılığın kaldırılması gerektiği belirtilmektedir. Anadolu'da iki tür ortakçılık olduğu, birisinin büyük arazi sahiplerinin topraklarında ortakçılık şeklinde çalışma olduğu, diğerinin ise köylünün borcuna karşılık kendi toprağında alacaklı hesabına çalışması şeklinde olduğu belirtilmektedir. Yazar iki durumda da devlet müdahalesinin olması gerektiği, birinci durumda devletin toprakları alarak köylüye ücretsiz vermesi, ikinci durumda ise köylünün borcunu ödeyerek, toprak sahibi olmasının sağlanması gerektiği anlatılmaktadır. Makalede ayrıca köylülerin topraklarını birleştirerek büyük bir teşkilatın parçaları halinde işletmelerinin ve üretim araçlarını ortak kullanmalarının, üretimden alınacak kârın da topraklarının değeri ölçüsünde paylaştırılmasının tavsiye edilmekte olduğunu görüyoruz.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ Şevket Süreyya Aydemir, “Derebeyi ve Dersim”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 6, Ankara 1932, s. 45.

⁴⁷¹ İsmail Hüsrev, “Türk Köylüsünü Topraklandırmalı Fakat Nasıl”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 23, Ankara 1933, ss. 36-39.

3.6.2. Resimli Şark Dergisi'nde Toplumsal Gelişmeler

Resimli Şark Dergisi'nin toplumsal konulara temas ettiğini düşündüğümüz yazıları şöyledir. Derginin ilk sayısında “*Tasarruf Haftası*” başlığı ve “*Ayağımızı Yorganımıza Göre Uzatalım*” alt başlığıyla tasarruf etmenin milli bir gereklilik olduğu belirtilmiştir. Türk milletinin kendi parasını israf etmeden, kendi ülkesinde üretilen mallardan alması durumunda devlet olarak gelişmenin sağlanabileceği açıklanmıştır. Halka tasarrufun çok kazanmakla değil, hesaplı harcamakla olduğu yaklaşımının öğütlendiği yazıda, yerli malların gelişimi ve milli sanayinin ilerlemesinin bu sayede gerçekleşeceği aktarılmıştır.⁴⁷²

Resimli Şark Dergisi'nin ilk sayısında “*Muallim Mubahat*” imzasıyla yayınlanan bir başka makalede ise “*Bekarlık Tarihi ve Zararları*” başlığı kullanılmıştır. Yazıda Hristiyanlıkta, Buda dininde ve Musevilikte bekârlığın nefis terbiyesi olarak görülüp, din adamları için zorunlu kılındığı belirtilmiştir. Aynı şekilde ilim insanlarının halktan bu konuda ayrılmak için bekârlığı tercih ettikleri aktarılmıştır. Makale, yayınlandığı sırada Almanya'daki polisler de uygulanan bekârlık zorunluluğunun insani olmadığı, değişik yönlerden ele alınarak tamamlanmıştır.⁴⁷³

Resimli Şark Dergisi'nde, “*Yeni Mektepte İctimai Faaliyet Şekilleri*” başlığında okulların toplumsal hayatta oynamaları gereken roller açıklanmıştır. Bu kapsamda “*okul hayata hazırlık değil, bizzat hayattır*” diyen John Dewey referans gösterilmiştir. Yazıda, eğitim futbol oyununa benzetilerek, nasıl ki işbirliği futbolda başarı getiriyor ise toplumsal dinamiklerden sayılan eğitimde de başarı için işbirliğinin gerekliliği vurgulanmıştır. Avrupa ve Amerika'da gelişen yeni yaklaşımın, “*hocanın sorularına cevap vermekle yetinen öğrenci yerine, bütün sınıfın katılımı ile kendi kendini idare eden, öğretmenin mümkün olduğunca az müdahale ettiği bir eğitim*”⁴⁷⁴ olduğu belirtilen yazıda toplumsal hayatın da bu şekilde organize edilmesi tavsiye edilmektedir.

⁴⁷² Resimli Şark, “*Tasarruf Haftası*”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1931, ss. 6-7.

⁴⁷³ Muallim Mubahat, “*Bekarlık Tarihi ve Zararları*”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1931, s. 29.

⁴⁷⁴ Hıfzırahman Reşit, “*Yeni Mektepte İctimai Faaliyet Şekilleri*”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 2, İstanbul 1931, ss. 14-15.

3.6.3. Kooperatif Dergisi'nde Toplumsal Gelişmeler

Kooperatif Dergisi toplumsal gelişmeleri aktarırken Türkiye'deki kooperatifleşmeyi artırma temelli yaklaşımını devam ettirmiştir. Türk halkının kooperatiflerden alışveriş yapması durumunda ne gibi avantajlarla karşılaşacaklarının aktarıldığı yazılarla kooperatifleşme konusuna Türk insanının ilgi duymasının sağlanması amaçlanmıştır. Yapılan kooperatif tarzı sitelerde ne gibi oluşumlara yer verileceği aktararak halk bu konuda özendirilmiştir. Büyükşehirlerdeki su ve telefon gibi işlerin kooperatifler aracılığıyla yürütülebileceği İstanbul örneğinden yola çıkılarak okuyucuyla paylaşılmıştır. Kooperatif Dergisi'nde kooperatiflerin iyice yaygınlaşması ve kurumsallaşması anlamında “*mektep kooperatifleri*”nin açılması teklifi ve sonrasında okullardaki kantin vb. yerlerin işletmesinin kooperatifler aracılığıyla yapılması, bu dönemde yayınlanan dergilerin toplumsal dönüşüme ne gibi katkılarda bulunduklarını somut olarak ortaya koyması açısından dikkate değerdir. Kooperatif Dergisi'nde toplumsal dönüşüme hizmet etmesi yönünden yapılan yayınlara örnek oluşturabilecek yazılar şu şekildedir:

Kooperatif Dergisi'nin ilk sayısında, “*İstanbul'da Hayat Pahalılığı ve İhtikarla Mücadele*” başlığı altında “*Liman Kooperatifi bütün müstehlik halka açıldı kooperatif kendisi ile alışveriş edenlere hissedar olsun olmasın sene sonunda kar dağıtacaktır*” bilgisi paylaşılmıştır. Yazıda Liman Kooperatifi'nin 1931 yılında açıldığı ve 10 ay geçmeden de mağaza açarak tüketicilere hizmete başladığı anlatılmaktadır. Yazıda kooperatifin gıda ve eşya fiyatlarından bir kısmının dergide yayınlandığı, okuyucuların bu fiyatları tetkik etmeleri ve bunu diğer alışveriş yaptıkları yerlerdeki fiyatlar ile kıyaslamaları tavsiye edilmektedir. Kooperatiften yapılan alışverişlerde ne malın cinsinden ne de fiyatından herhangi bir aldanma ile karşılaşılmayacağı anlatılmaktadır. Yazının sonunda adres bilgisi, “*Eminönü Limanı karşısında*”, şeklinde verilmekte, okuyucuların bu şehirdeki ilk tüketim kooperatifine ziyaret etmeleri tavsiye edilmektedir.⁴⁷⁵

Kooperatif Dergisi'nde, “*Yeni İnkılâp Kooperatiflerinin İdeal Bir Numunesi*” başlığı ile “*İstanbul civarında bir inkılâp kooperatifi teşkili yakındır, gazetemizin teşebbüsü ile ilk temel yakında atılacaktır. Gelecek sayımızda kooperatif üyeliğine namzet*

⁴⁷⁵ Kooperatif Dergisi, “İstanbul'da Hayat Pahalılığı ve İhtikârla Mücadele”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, s. 8.

olanların isimlerini yayınlayacağız” diyerek bir haber yayınlanmıştır. Burada İstanbul’da bir inkılâp kooperatifi teşkili için 100 üyeye ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiş ve kooperatif kurulacak yer tarif edilmiştir. Bu tarife göre kooperatif İstanbul civarında kurulacak 300, 400 dönümlük bir sahada oluşturulacak ve bu planda bahçeli evler, oyun meydanları, park, gazino, kulüp, lokanta, çocuk bahçesi, okul gibi teşkilatlar olacaktır. Ayrıca kooperatife ait sebze ve çiçek bahçeleri, taze yumurta veren tavuklar, süt veren inekler olacaktır. Burada evler iki katlı, teraslı ve bahçeli olacaktır. İnkılâp kooperatifi sahiplerine, dışarıdaki benzer konforlu fiyat şartlarından %30 daha ucuz şartlarda yaşam imkanı sunulacağı vaat edilmektedir.⁴⁷⁶

Kooperatif Dergisi 7. sayıda, “*Yeni Tip Şehir Kooperatiflerine Doğru*” başlıklı bir yazı yayınlanmıştır. Terkos ve telefon işlerini İstanbul halkı, kooperatifle idare edemezler mi? sorusuyla başlayan yazı, İstanbul halkının Terkos diye bilinen su dağıtım işlerini kooperatif yöntemi ile işletebileceğini açıklamaktadır. Yazıda, İstanbul Belediyesi’nin su dağıtım işini satın alarak, “*şehir kooperatifi*” adıyla bütün su abonelerinin 5’er liralık hisse satın almalarıyla oluşacak teşkilata devretmesiyle şekillenecek bir sistemden bahsedilmektedir. Yazıda ayrıca Kooperatif Heyeti Umumiyesi’nin abonelerden oluşacağı, bu heyetin toplanarak idare heyetini oluşturacağı, idare heyetinin de hesap ve bilançoları denetleyeceği açıklanmaktadır. Yazıda kooperatif kârının sermayeye göre değil de abonelerin tüketimlerine göre hesap olunacağı açıklanmıştır. Metreküp fiyatı 16 kuruş olarak belirlenen su dağıtım işinin maliyeti 14 kuruş olarak tespit edilirse, 2 kuruşun abonelere tekrar iade edilmesi öngörülmektedir. Yazıda ayrıca telefon konusunda da kooperatif sistemine geçilmesinin dünyada en pahalı telefonu kullanan İstanbulluların yüklerini büyük oranda hafifleteceği belirtilmektedir.⁴⁷⁷

Kooperatif Dergisi’nde kooperatiflerin yaygınlaşmasıyla ilgili olarak, “*Mektep Kooperatiflerinin Büyük Ehemmiyeti*” başlığı ile günümüzde kooperatifçiliğin iktisadi meslek halini aldığı, farklı ülkelerde kooperatifçilik kültürünün yaygınlaşması için mektepler bile açıldığı, bu doğrultuda Türkiye’de kooperatif konusunda gençlerde olumlu bir fikir oluşturmak ve tasarrufunun önemini anlatmak için mektep kooperatifleri açılması tavsiye edilmektedir. Mektep kooperatiflerinin 30 veya 40 üye ile oluşturulabileceği bu

⁴⁷⁶ Kooperatif Dergisi, “Yeni İnkılâp Kooperatiflerinin İdeal Bir Numunesi”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, s. 16.

⁴⁷⁷ Kooperatif Dergisi, “Yeni Tip Şehir Kooperatiflerine Doğru Üst Başlığı”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 7, İstanbul 1932, ss. 3-5.

kooperatiflere; idarecilerin, öğretmenlerin, müfettişlerin fahri ve tabii üyesi olacakları aktarılmaktadır. Yazıda mektep kooperatifinin öğrencilere yapabileceği hizmetlerden bazıları şöyle aktarılmıştır: 1- Üyelerine her türlü okul gereçlerini satmak. 2- Üyelerine okul üniforması üzerine yapılan elbiseleri, kasketleri, spor elbiselerini ve levazımını satmak. 3- El işi atölyesi dizayn etmek. 4- Müzik ve gösteriler düzenleyerek toplanan para ile yeni müzik aletleri veya hayırlı ve faydalı işler yapmak. 5- Öğrenciler için kütüphaneler yapmak. 6- Yıl içinde toplu gezintiler yapmak. 7- Üniformasını tamamlayamayan çocuklara yardım etmek. 8- Fakir öğrencilere kitap, defter ve kırtasiye yardımı yapmak. 9- Eşya piyangoları yapmak. 10- Okul hastanesi dışında tedaviye muhtaç fakir çocuklara tedavi masraflarında yardım etmek.⁴⁷⁸

3.7. Hükümetle İlişkiler

İncelememize konu olan üç derginin de tek parti yönetiminin otoriter eğilimlerinin etkisiyle hükümetle olan ilişkilerini hassasiyetle yürüttükleri görülmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nin 1931 yılında kanunlaşan ve 1881 Sayılı Basın Kanunu'nda belirtilen ve *"Memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilir"*⁴⁷⁹ şeklindeki hüküm, hükümetin basın üzerinde kontrolünü artırmıştır. Bu hüküm gereğince birçok gazete ve dergi kapatılmıştır.

Her üç dergide de Hükümet'in Başvekili İsmet İnönü'nün sözlerine yer yer temas edilmiştir. Bu temas genelde hükümet görüşlerinin desteklenmesi şeklinde olmuştur. Örnek olarak Resimli Şark Dergisi'nin devamı olan Evrensel Ay Dergisi'nin 53. sayısında İsmet İnönü'nün basın hürriyeti ve bunun sınırıyla ilgili yaptığı konuşma derginin kendi görüşü gibi verilmiştir. İsmet İnönü konuşmasında basının, çağın en etkili araçlarından birisi olduğunu vurgulamıştır. Buna karşılık basın özgürlüğünün iyi kullanılmadığı ülkelerde, felaketlerin peşi sıra geleceğini, bu yüzden de basının belli bir sınırının olması gerektiğini ifade etmiştir.

Kadro Dergisi'nin bazı sayılarında Başvekil İsmet İnönü'nün kaleme aldığı makalelerin yayınlandığı dikkat çekmektedir. Her üç derginin de yayınlarında hükümete

⁴⁷⁸ Cesim Besim, "Mektep Kooperatiflerinin Büyük Ehemmiyeti", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 5, İstanbul 1932, s. 7.

⁴⁷⁹ A. Kabacalı, *age.*, s. 185.

iltifat edildiği göze çarpmaktadır. Dergi yazılarında hükümetin uygulamasına yönelik farklı seçenekler arasından hükümete tavsiyeler verildiği de görülmektedir. Zaman zaman hangi bakanlıkların işbirliği içerisinde çalışmasının yararlı olacağı dergi sayfalarında belirtilmektedir. Türk halkının istenen yönde dönüşümünü gerçekleştirmek için yer yer hükümet politikalarından örnekler verilerek hükümet icraatlarından övgü ile bahsedilmiştir. Bazen hükümete ya da hükümet üyelerine yapılan eleştiriler, hükümet savunularak dergi sayfalarında cevaplanmıştır. Şimdi sırasıyla dergilerdeki hükümete ve onun icraatlarına yönelik yazıları ele alalım.

3.7.1. Kadro Dergisi'nde Hükümete İlişkin Yazılar

Kadro Dergisi yazılarında Osmanlı Hükümeti'yle ilgili eleştirel yazılara rastlanırken, Cumhuriyet hükümetleriyle ilgili olumlu yazılar göze çarpmaktadır. İsmet İnönü'nün Başvekil olarak Kadro Dergisi'nde birçok makalesi yayınlanmıştır. Kadro Dergisi makalelerinden hükümetle ilişkili olduğunu gördüğümüz yazılardan bazıları şunlardır: Kadro Dergisi “*Afyon Meselesi*” başlığı ile o dönem Türkiye'nin üreticisi olduğu afyon ticareti ile ilgili bir konuya temas etmiştir. Bu yazıda: “*Milletin ileri menfaatleri mevzubahis olduğu zaman perakende menfaat mücadelecilerinin daima ihdas edegeldikleri bulanık havaya rağmen en isabetli tedbirleri tereddütsüz ittihaz eden hükümetimizin bu meselede de inandığı yolda tereddütsüz yürüyeceği tabiidir.*”⁴⁸⁰ Gerekli tedbirlerin hükümet tarafından alınmış olduğunun belirtilmesi, hükümet politikalarının Kadro Dergisi tarafından desteklendiği izlenimi uyandırmaktadır.

Vedat Nedim, 10. sayıdaki yazısında iktisat vekâletlerini, pasif iktisat vekâletleri ve aktif iktisat vekâletleri⁴⁸¹ olarak ikiye ayırmıştır. Osmanlı Devleti'nin Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin pasif olduğunu ifade etmiştir. Osmanlı Devleti'nin ekonomik bağımsızlığının kapitülasyon ve Duyun-u Umumiye ile elinden alındığı açıklanmıştır. Devletin, “*Ya bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*” mantığıyla tamamıyla liberal bir ekonomi modeli takip etmesi ya da millet ekonomisinin sevk ve idaresini ele almak seçenekleri ile karşı karşıya olduğu açıklanmıştır. Yazar, Türkiye için ikinci seçeneğin

⁴⁸⁰ Mümtaz Ziya, “Afyon Meselesi”, *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 4, Ankara 1932, s. 18.

⁴⁸¹ Vedat Nedim'in aktif ve pasif iktisat vekâleti sınıflamasını, ekonomi bakanlarının etkililiğine göre yaptığı düşünülmektedir.

daha uygun olacağını paylaşmaktadır. Yazıda İktisat Vekâleti ile Ziraat Vekâletinin el ele çalışması gerektiği ifade edilmiştir. Yazı, Mahmut Celal Bayar'ın İktisat Vekâletini aktif noktaya getireceğine olan inançla sonlandırılmıştır.⁴⁸²

Hükümetle dergi arasındaki ilişkilerin iyi olduğuna dair izlenimlerden birisi de bazı sayılarda başyazının Başvekil İsmet İnönü'ye ayrılmış olmasıdır. Kadro Dergisi'nin 22. sayısında başyazı İsmet İnönü'ye ayrılmış olup, İsmet İnönü burada devletçilik politikasını anlatmıştır. İsmet İnönü devletçilik politikasını anlatırken şu örneği vermiştir. *"Devletin sahibi olduğu trenler, bazı yerlerde ve bazı mahsuller için yaktığı kömür parasını çıkaramayacak kadar ucuz tarife ile nakil yaparlar. Devlet bütün ülkenin menfaatine tedbir alırken bazen yaktığı kömürün bedelini düşünmez."*⁴⁸³

Aynı şekilde Kadro Dergisi, 23. sayıda İsmet İnönü'nün devletçilik siyasetinden övgüyle bahsedilirken, onun bir takım sözlerine de yer verilmiştir: *"Gelecek 10 sene nihayetinde ümit ederim ki, Türk devletçiliği memleketteki eserleri ve beynelmilel tesirleri ile iktisatta devletçilik anlayışının en mütekamil ilmi ve şaheseri olarak zikr olunacaktır."* İsmet İnönü'nün sözünü aynen aktaran yazar, kendi yorumunu şu şekilde aktarmaktadır: *"Eğer devletçilik taklit ve ithalat matahı bir siyaset düsturu olsaydı, eğer devletçilik tamamıyla kendi milli ihtiyaçlarımıza has ve bize benzer milletlerin şartlarına uygun bir prensip olmasaydı hiç başvekilimiz böyle konuşabilir miydi?"*⁴⁸⁴ Bu ifadeleriyle yazar İsmet İnönü'nün sözcülüğünü de üslenmiş gibi görünmektedir.

Kadro Dergisi, Başvekil İsmet İnönü'nün Kadro'nun 22. sayısında yayınlanan, *"İrkımızın Devletçilik Fashı"* isimli yazısındaki fikirlerini, Milliyet Gazetesi'nde eleştiren Siirt milletvekili Mahmut Bey'i hedef almıştır. Kadro Dergisi yazısında; *"Başvekilimizin 'firkamızın devletçilik vasfı' başlıklı yazıları herkesin hürmetsizce el atabileceği, herkesin kendi keyif ve havasına göre günlük gazete tefsirlerine mevzu kılabileceği lalettayın bir makale değil, bir direktiftir. Milli iktisat siyasetimizin seyrinde bir fütühat noktası, yani yeni ve ileri bir merhaledir. Ve şunu da bittabi bilmeniz lazım gelir ki, direktif verilir direktif telakki edilir, fakat tefsir edilmez!"* sözleri ile İsmet İnönü'ye dolayısıyla da hükümete sahip çıkıldığını görmekteyiz. Ayrıca yazıda bu meselenin günlük ve ticari bir yayın organı olan gazetede ele alınması yerine *"Hâkimiyeti Milliye"*

⁴⁸² Vedat Nedim, "İktisat İşlerinde Devlete Veto Hakkı ve İktisat Vekaleti", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 10, Ankara 1932, ss. 13-19.

⁴⁸³ İsmet İnönü, "Firkamızın Devletçilik Vafı", *agm.*, ss. 4-6.

⁴⁸⁴ Vedat Nedim, "Devletçilik Yolunda Aydınlik" *agm.*, ss. 14-15.

sütunlarında ya da fırka dâhilinde söylenmesinin daha uygun olacağı belirtilmiştir. Mahmut Bey'in ortaya koyduğu "*orginal ve milli olduğu ileri sürülen tezlerin komünist fırkadan alıntılandığına*" dair iddianın da derhal ispatlanması gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁸⁵ Türk inkılâbının Rusya'daki komünist partinin usullerinden ne kadar ayrıldığı belirtilerek hükümetin ve yürütülen politikaların savunuculuğu yapılmıştır.

Kadro Dergisi'ndeki bir başka yazıda İsmet Bey'in Edirne mebusu ve Erkan-ı Harbiye Reisi sıfatıyla kürsüye çıktığı ilk deneyimine dikkat çekilmiştir. İsmet İnönü'nün başlangıçtaki hitaplarının etkili olmaktan uzak olduğu, ancak sonradan hitabet konusunda çığır açtığı belirtilmiştir. Başvekâlet Yazı İşleri Müdürü Rıza Bey'in İsmet Paşa ile ilgili oluşturduğu kitapta, İsmet İnönü'nün gelişme aşamalarının ele alındığı açıklanmıştır. Kitapta şu ifadelerin yer aldığı aktarılmaktadır: "*İsmet İnönü'nün nutuklarından hiçbirinde demagojiden ve ekseri siyasi hatiplere mahsus kürsü taktiklerinden eser yoktur. Cümleler çok defa birer vecize şeklini alacak kadar keskin, duru ve pürüzsüzdür. Bundan başka İsmet İnönü'nün hitabetinde doğrudan doğruya kalbe tesir eden sıcak bir samimiyet havası vardır.*"⁴⁸⁶

Kadro Dergisi'nde hükümetin para yönetimi de onaylanmaktadır. *Dengeli bütçe ve istikrarlı paranın muhterem Başvekilimizin devlet siyasetimizin idare işini üstlerine aldıkları ilk günden beri esas istinat noktalarından birisidir ve yine aşikârdır ki Türkiye, dengeli bütçeyi ve istikrarlı parayı İsmet Paşa kabinesinin icraat sonuçları arasında kazandı*" ifadeleri bu iddiayı doğrulamaktadır. Aynı yazıda İsmet Paşa için "*Muhterem Başvekilimiz*" isimlendirmesi yapılarak, köy ürünlerini değerlendirmek için dış ticareti teşkilatlandırdığı ve bunu yapmasının da tebrike değer bir hamle olduğu belirtilmektedir. Yazı "*Muhterem Başvekilimizin muvaffakiyetlerinin devamını yürekten diliyoruz*"⁴⁸⁷ ifadeleri ile son bulmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde işlerin yolunda gittiği anlatılırken diğer devletlerle kıyaslama yapılarak; "*her tarafta şef krizi varken, bizim şefin bulunduğu yüce*

⁴⁸⁵ Kadro Dergisi, "Siirt Mebusu Mahmut Beyefendiye Açık Mektup", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 23, Ankara 1933, ss. 41-43.

⁴⁸⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Bizde Hatiplik", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 24, Ankara 1933, ss. 23-24.

⁴⁸⁷ Kadro Dergisi, "İstikrarlı Para, Mütevazın Bütçe, Zengin ve Dolgun Bütçe", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 24, Ankara 1933, ss. 47-48.

noktada yaprak kımıldamadığını görmek kalplere sükûn, dimağlara ferahlık veriyor"⁴⁸⁸ şeklindeki bir tanımlamayla izah edilmiştir.

3.7.2. Resimli Şark Dergisi'nde Hükümete İlişkin Yazılar

Resimli Şark Dergisi de incelememize konu olan diğer dergiler gibi yayın politikasını oluştururken, hükümetin yaptıklarını destekleyici, hükümet programının uygulanmasını sağlayıcı yayınlar yapmıştır. Resimli Şark Dergisi yazılarında, üniversitelerde liyakatle iş yapılması, harf inkılabından olumsuz etkilenen ve kitap basımı ile meşgul olan kişilerin desteklenmesi konularında olduğu gibi hükümeti yönlendirici yayınlara yer verildiği de görülmektedir. Resimli Şark Dergisi'nde değişik vesilelerle hükümetin bütün kesimlerle ilgilendiği özellikle vurgulanmıştır. Dergi yayınlarında hükümetten talepler de hükümetin olumlu icraatları da okuyucuyla paylaşılmıştır. Dergide diğer konularda olduğu gibi dil konusunda da Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün büyük devrim yaptıkları, çok uzun sürede yapılabilecek işlerin Mustafa Kemal ve İsmet İnönü'nün liderlik becerileri sayesinde çok kısa sürede tamamlandığı ifade edilmiştir. Dergide hükümetle ilişkili olduğunu düşündüğümüz yazılardan bazıları aşağıdadır.

Resimli Şark Dergisi'nde hükümetin önlem alması gereken hususlardan birisi şöyle paylaşılmıştır. Üniversitelerin Farabi, İbn-i Sina, Biruni gibi nice bilim insanı yetiştirme şansı varken, üniversitelerde iltimas ve rica ile iş yapılırsa Türk gençliğinin heba olabileceği ifade edilmiştir. Hükümet olarak bu tip taleplerle mücadele edeceklerini belirten Maarif Vekili'nin açıklaması dergi sayfalarında yerini almıştır. Dönemin Maarif Vekili Hikmet Bey'in yaptığı konuşmada; Mustafa Kemal'in Milli Mücadele'nin en çetin günlerinde, başlıca emellerinden birisinin, Maarif Vekâletine geçmek olduğu dergide haberleştirilerek, Mustafa Kemal tarafından da bu derece ehemmiyetli görülmüş olan eğitim işi için Türk gençlerinin çalışması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁸⁹ Hükümete eğitime özel önem vermesi tavsiyesi ile liyakati esas alarak iş yapması tavsiye edilirken, Mustafa Kemal'in eğitime tanıdığı öncelik örnek olarak gösterilmektedir.

⁴⁸⁸ Kadro Dergisi, "Kadro", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 30, Ankara 1934, s. 8.

⁴⁸⁹ Resimli Şark Dergisi, "İstanbul Üniversitesi", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 36, İstanbul 1933, s. 8.

Resimli Şark Dergisi 8. sayıda, “*Muhterem Başvekil Paşa ve Maarif Vekili*” hitabıyla başlanan bir yazıya tesadüf ediyoruz. Bu yazıda buhran döneminde hükümetin tütüncüleri ve sanayi erbabını düşündüğü, bunlara çareler aradığı anlatılmıştır. Sonra da, “*ülkenin ilim ve irfan hayatı ile ilgili olan ve harf inkılâbından direk etkilenen bir zümreyi düşünmemesi mümkün değildir*” şeklindeki bir ifadeye rastlıyoruz.⁴⁹⁰ Buradan yola çıkarak derginin yazılarıyla çoğunlukla hükümet politikalarını desteklediği, bazen de hükümet politikalarını yönlendirici tarzda yazılar yayınladığını belirtebiliriz.

Yunanistan ile ilişkilerin anlatıldığı bir başka yazıda, “*günün birinde ve hiçbirimizin aklından geçmediği bir sırada, büyük reisimizin yaratıcı kafasında yeni bir proje şimşeklendi. Yunanlılarla dost olmak projesi*”. Mustafa Kemal’in Yunanistan ile başlattığı diplomatik süreç bu şekilde nitelendirilmiş ve devamında İsmet İnönü’ye durumun yansıtılmasını, “*büyük reisimiz bu projesini başvekilimize açtı ve üzerinde emniyetle izlemesini tavsiye etti*” şeklinde verilmiştir. İsmet İnönü ile ilgili ise “*realist ve psikolog başvekilimiz işi eline aldı iki milleti birbirine bağlayacak dostluk bağlarını ümit edilmeyecek kadar kısa bir zamanda ördü ve meydana çıkardı*”⁴⁹¹ ifadelerine yer verilmiştir.

Mustafa Kemal’in liderlik özelliğinin vurgulandığı dergi yazısında, dört farklı liderlik türü olduğu belirtilmiştir. Bunlardan birisinin cürekâr ve müteşebbis, ikincisinin şahsi menfaatçi, üçüncüsünün nizamperest, dördüncüsünün inkılâpçı ve yaratıcı olduğu aktarılmıştır. Yazıda inkılâpçı-yaratıcı liderlik türünün çağdaş toplum ve beşeriyet için en kıymetli olanı olduğu bilgisi verilerek, günümüzde yaşayan liderlerden Mustafa Kemal, Linkoln⁴⁹², Dr. Sun Yat Sen’in⁴⁹³ bu sınıftaki liderler grubuna dâhil edilebileceği aktarılmıştır.⁴⁹⁴

Bir başka Resimli Şark makalesinde Mustafa Kemal’den “*büyük kurtarıcı*” olarak bahsedilerek, hükümetin Türk dili konusunda yürüttüğü politikalardan övgüyle

⁴⁹⁰ D.M.N., “Harf İnkılâbı ve İstanbul Kitapçılığının Perişan Hali” *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 8, İstanbul 1931, s. 15.

⁴⁹¹ Fehmi Razi, “Akıl ve His Kavgası”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 34, İstanbul 1933, ss. 1-2.

⁴⁹² Abraham Lincoln; Amerika iç savaşında konfedere devletlere karşı başarı kazanan hukukçu, siyasetçi devlet başkanı.

⁴⁹³ Dr. Sun Yat Sen; Çin’de üç bin yıllık imparatorluk düzenine son vererek, “modern Çin’in babası” lakabıyla anılan Çinli doktor, siyasetçi ve devlet başkanı.

⁴⁹⁴ M.A.H., “Gençliği Liderliğe Hazırlamak”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 37, İstanbul 1934, s. 22.

bahsedilmiştir. Makalede Mustafa Kemal'in Türk milletine yeni bir ülkü verdiği ve dil alanındaki gelişmelerin onun ilhamıyla gerçekleştiği belirtilerek, Başvekil'in de söylediği sözlerle dil konusunda gönüllere inançlar aşıladığı ifade edilmiştir. Büyük başbuğ olarak nitelenen Mustafa Kemal ve değerli Başvekil'in izinden gidildiği belirtilerek, dil alanında hükümetin çalışmaları sayesinde iki yılda, iki yüzyılda yapılamayacak değişimlerin sağlandığı aktarılmaktadır. Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği dil devrimi anlatılırken, altı yıl önce bir milletin yaşaması için ekmek, su kadar gerekli olan, okuma yazmayı, bütün vatandaşlar arasında yaydığı açıklanmıştır. Yazıda Mustafa Kemal'in bütün Türkleri okutmak için yeni alfabenin kabulünü sağlayarak, hükümetle birlikte altı yıl içerisinde Türkiye'de okuryazarlık sayısını % 20'den % 40'a çıkardığı açıklanmıştır. Ayrıca milletin ilerlemesine engel olan yabancı sözlerden Türk dilini aratarak, konuşma dili ile yazı dilini birleştirmek için Mustafa Kemal'in iki yıl önce dil kurultayını, 18 Ağustos'ta ikinci dil kurultayını açtığı belirtilmiştir.⁴⁹⁵

İktidar partisi olan CHF'nin kurultay bilgilerinin de ayrıntılı bir şekilde dergi sayfalarında paylaşıldığını görüyoruz. Resimli Şark Dergisi'nden dönüşen Evrensel Ay Dergisi'nin 53. sayısında, CHF'nin büyük kurultayının 9 Mayıs'ta Ankara'da toplandığı bilgisi okuyucuyla paylaşılmıştır. Habere, "*Evrensel Ay Dergisi yurdun kurtulması, yükselmesi inkılâbın yükünü omuzlarına yüklenen ve bu işi en büyük alkışlara değer bir biçimde başaran Cumhuriyet Halk Partisi ile onun ulu liderine en derin ve candan saygılarını sunar*" girişi yapıldıktan sonra CHF'nin kuruluş süreci ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Evrensel Ay Dergisi'nin CHF 4. Kurultayı'ndan beklentileri şu şekilde sıralanmıştır:

1. Türk köylüsüne bilgi, sosyal yaşam, sağlık ve zenginlik verecek kanunların TBMM'den geçilmesini sağlamak.
2. Çocukların okumasını sağlamak için köylerde ilkokulların 5 sınıflı olmasını sağlayarak, bütün çocukların okumasını sağlamak ve öğretmenleri iyi seçmek.
3. Öz Türk dili çalışmalarında hızlı ve üstün körü çalışmak yerine, yavaş ama emin adımlarla ilerlemek.

⁴⁹⁵ Osman Nuri, "İkinci Dil Kurultayı", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 45, İstanbul 1934, s. 14.

4. Köylünün okumasını temin edecek tedbirler almak.

5. İşçi ve emekçiler için iş kanununu çıkarmak.

6. Ekonomi alanında yaşanan sıkıntılar için kararların yeniden gözden geçirilmesini sağlamak.

7. Demiryolları yanında karayollarına da gereken önemi vermek.

8. Elektrik, doğalgaz, tramvay, otobüs, tren ve vapur gibi ihtiyaçları herkesin kullanabileceği şekilde ucuzlatmak.

9. Köylüden 1 kuruşa alınan bir ürünün şehirde 10 kuruşa satılmasını engellemek.

Bu sayede araçların üretici ve tüketici aleyhine bu kadar çok kazanmasını ortadan kaldırmak.

10. Kültür konusunda çalışan kitapçı, basımevi, gazeteci ve dergicilere gerekli yardımları yapmak.⁴⁹⁶

Aynı yazıda İsmet İnönü'nün yaptığı konuşmalara yer verilerek, onun nutuklarının etkililiği vurgulanmıştır. İsmet İnönü'nün nutuklarının etkililiği vurgulanırken, *"dünyanın birçok yerinde demokrasiye yapılan hücumların, buhranların insanın içine verdiği ezintinin İsmet İnönü'nün nutuklarını okuyunca geçtiği"* belirtilerek Başvekil İsmet İnönü'ye iltifat edilmiştir. Hükümetin uygulamalarını destekleyici ve Türkiye'nin tek parti yönetiminde olduğu bu zaman dilimi için demokrat bir ülke vurgusunun yapıldığı, *"demokrasi tohumunun ideal tarlasını Türkiye'de bulmuş olduğu"*⁴⁹⁷ ifadesi de yazıda aktarılan diğer bir husus olmuştur.

3.7.3. Kooperatif Dergisi'nde Hükümete İlişkin Yazılar

Kooperatif Dergisi hükümete ilişkin yazılarında genelde ekonomik konulara temas etmiştir. Dergi hükümetin uygulamaya koyduğu yeni vergileri devlet hizmetlerinin görülme gerekleri olarak yorumlamıştır. Bu vergilerin oluşturacağı yeni yüklerden korunmak için Türk halkına kooperatifleşme önerilmiştir. Hükümetin icraatlarını

⁴⁹⁶ M. N. Eren, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dördüncü Büyük Kurultayı", *agm.*, ss. 2-11.

⁴⁹⁷ M. N. Eren, "Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dördüncü Büyük Kurultayı", *agm.*, s. 15.

destekleyen Kooperatif Dergisi'nde hükümetin de kooperatifleşmeyi teşvik ettiği belirtilmiştir. Dergide buğday fiyatlarındaki planlama ile ilgili hükümete birtakım tavsiyeler verilmektedir. Komşu ülkelerdeki kooperatif ve diğer konulardaki örnekler aktarılarak hükümete örnek sunulmaya çalışılmıştır. Dergide uygulamaya yönelik önerilerin yanında, yeni kurumsal yapılar ve teşkilatlanma konularında da hükümete bir takım tavsiyeler verilmiştir. Kooperatif Dergisi'ndeki hükümete ilişkin yazılardan bazıları şöyledir:

Kooperatif Dergisi ilk sayısında, “İstanbul'da Hayat Pahalılığı ve İhtikarla Mücadele” başlığı altında Liman Kooperatifi üyelerinden Hasan Bey'in özetle şu ifadelerine yer verilmiştir: Hükümetimiz geçen yıl “*Buhran Vergisi*” adı altında maaşlarımızdan kesinti yaptı. Hazirandan itibaren de “*Muvazene Vergisi*” adı altında % 10 kesinti yapacağı bilinmektedir. Kooperatife üye olanların bu kesintilerden etkilenmeyeceği, kazançlarından bir kısmını “*Hükümetimize seve seve vereceğiz ve hiç müteessir olmayacağız*” denilerek anlatılmaktadır.⁴⁹⁸

Kooperatif Dergisi'nde yayınlanan aylık posta isimli kısımda, “*Yeni Vergiler*” alt başlığı ile 1 Haziran'dan itibaren Muvazene Vergisi'nin yürürlüğe gireceği belirtilmiştir. Hükümetin asgari ihtiyaçları karşılamak için paraya ihtiyacı olduğundan bu vergiyi aldığı şeklinde bir açıklamayla bu haber paylaşılmıştır. Ayrıca vatandaşların devlet hizmetlerine seve seve iştirak edecekleri yazılmıştır. Herkesin kendisinden kesilecek vergi nispetinde tasarruf etmeyi öğrenmesi gerektiği açıklanmıştır. Hatta yazıda bu konuda hayatı ucuzlatmak için kooperatif yapmak tavsiye edilmiştir.⁴⁹⁹

Aynı sayının “*İktisadi Devletçiliğin Seri Tatbikatı*” alt başlıklı bölümünde İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey'in göreve gelişinin üzerinden iki yıl geçtiği ve artık İktisat Vekili'nden de bir takım beklentilerde bulunma zamanının geldiği belirtilmiştir. Burada İktisat Vekili'ne seslenen dergi, Afyon Üreticileri Kooperatifi'nin kurulması ile ilgili kanun teklifinin olumlu olduğunu belirtmiş, ancak bunun genişletilerek özellikle buğday ile ilgili bir kooperatifin daha kurulması gerektiğini tavsiye etmiştir. İktisat Vekili'ne vapurcular inhisarı gibi konularda da bir kısım tavsiyeler yapılmış ve özellikle

⁴⁹⁸ Kooperatif Dergisi, “İstanbul'da Hayat Pahalılığı ve İhtikarla Mücadele”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, s. 8.

⁴⁹⁹ Kooperatif Dergisi, “Yeni Vergiler”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, s. 23.

tavsiyelerin yerine getirilmesi şartıyla İktisat Vekili'ne tamamen iştirak edileceği belirtilmiştir.⁵⁰⁰

Kooperatif Dergisi 2. sayıda, “İstanbul'un İlk Kooperatifi Açılırken Gazi Hazretlerinin Liman Kooperatifine İltifatları” başlıklı yazıya yer verilmiştir. Yazıda Liman Kooperatifi satış mağazasının açılmasının büyük bir merasimle yapıldığı belirtilmiştir. CHF adına İstanbul Heyeti Başkanı Cevdet Kerim Bey'in konuşmasında, kooperatiflerin Türk inkılâbında, CHF ve hükümet programında önemli bir yer teşkil ettiğini ifade ettiği okuyucuyla paylaşılmıştır. Ayrıca İstanbul Liman Şirketi açılışı dolayısıyla Mustafa Kemal'in tebrik telgrafı yayınlanmıştır. Telgraf şöyledir: “İstanbul Liman Şirketi Umum Müdürlüğü ve Liman Kooperatifi Reisi Hamdi Beyefendiye; Liman Kooperatifi'nin açılma münasebeti ile hakkımda gösterilen samimi hislere teşekkür ve muvaffakiyet temenni ederim efendim. Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal”⁵⁰¹ Telgraf, Mustafa Kemal'in kooperatif açılışına verdiği önemi göstermesi açısından dikkate değerdir.

Kooperatif Dergisi'ndeki, “Buğdayı Kurtarmalıyız” başlıklı yazıya, “Buğday fiyatları mukadder olduğu veçhile yükselmeye başladı, buğday işini planlı yapmaya mecburuz” ifadeleriyle başlanmıştır. Burada para sıkıntısı ve iktisadi buhran devam edeceğinden hükümetin mutlaka yeni vergiler, yeni gelirler arayışı içerisinde olacağı, buğday işinde yapacağı düzenlemeler ile yılda 30-35 milyon lira para kazanabileceği belirtilmektedir. Bu sayede de yeni vergiler koymadan devlet bütçesini düzene koyabileceği açıklanmaktadır. Hatta hükümetin bu vesileyle bazı vergileri kaldırabileceği de yazıda ifade edilmektedir.⁵⁰²

Dergide yayınlanan “Büyük Millet Meclisi'nde Bir Kooperatif Münakaşası Fırka Katibi Umumisi Recep Bey'in Beyanatı” başlıklı yazıda, bütçe görüşmeleri sırasında İzmit mebusu Sırrı Bey'in hükümetin politikalarını eleştirirken “Türkiye'de kooperatif yapılamaz” eleştirisi ele alınmıştır. Yazıda CHF Genel Sekreteri Recep Peker, kooperatifçiliği çok iyi tetkik etmiş, ülke meselelerinde derin heyecan ve alaka ile herkeste hürmet telkin etmiş bir kişi olarak takdim edilmiştir. Sonrasında Recep Peker'in

⁵⁰⁰ Kooperatif Dergisi, “İktisadi Devletçiliğin Seri Tatbikatı”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, s. 23.

⁵⁰¹ Kooperatif Dergisi, İstanbul'un İlk Kooperatifi Açılırken Gazi Hazretlerinin Liman Kooperatifine İltifatları”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 2, İstanbul 1932, s. 3.

⁵⁰² Kooperatif Dergisi, “Buğdayı Kurtarmalıyız”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 2, İstanbul 1932, ss. 6-7.

TBMM'de yaptığı konuşma okuyucu ile paylaşılmış ve burada Recep Peker'in Türkiye'nin büyük çıkarları için kooperatifleri geliştirmesi gerektiği, çiftçi ve şehirli için kooperatiflerin önemi üzerindeki konuşmalarından alıntılar yapılmıştır.⁵⁰³

Derginin başyazarı ve sahibi Ahmet Hamdi Başar, yeni iktisat vekili atanması münasebetiyle “*Sanayici Efendilerimiz Biraz Susar Mısınız*” başlığıyla iktisat vekilliğinden istifa eden Mustafa Şeref Bey yerine, İzmir Mebusu ve İş Bankası Umum Müdürü Celal Bey'in atanmasını paylaşmıştır. Burada eski İktisat Vekili'nin görüşleri ve yaptıklarının doğru bulunmadığı aktararak, İktisat Vekili'nin istifa etmesinin yerinde olduğu okuyucuyla paylaşılmıştır. Önceki İktisat Vekili'nin ülkenin maruz kaldığı sıkıntıları dünya ekonomik buhranından kaynaklandığını ifade etmesi de eleştirilmiştir. Bunun için gösterdiği reçetenin dünya ekonomik buhranının düzelmesini beklemekten ibaret olduğu, o yüzden de uluslararası anlaşmalara katılarak bu durumun telafi edilebileceğini söylediği eleştiri bağlamında aktarılmıştır. Ayrıca zaman zaman diğer ülkelerdeki buhranın Türkiye'deki buhrandan çok fazla olduğunu söylemesi eleştirilerek, kendisinin dünyanın hiçbir ülkesinde olmayan bir takım tedbirler aldığı aktarılmıştır. Yeni İktisat Vekili Celal Bey'in ise iktisat işleri ile uğraştığı, ülkede dünya vaziyetini yakından takip ettiği için herkesin hürmet ettiği ve tanıdığı bir kişi olduğu belirtilerek, ekonomik konularda da başarılı olacağı paylaşılmıştır.⁵⁰⁴

Hükümet yetkililerine tavsiye ve onlara iyi örneklerin sunumu niteliğinde yazılara da yer verilen Kooperatif Dergisi'nde sık sık diğer ülkelerdeki uygulamalardan örnekler verilmiştir. Bu örneklerden birisinde kooperatif sistemini çok iyi uyguladığı söylenen Bulgaristan'ın yarı yarıya kooperatifleştiği, kooperatif bankaların sermaye miktarlarının hükümet bütçesinden bile fazla miktara sahip olduğu ifade edilmiştir. İlgili yazıda kooperatiflerin Bulgaristan'da yalnız kredi müessesesi rolü oynamadıkları, tarım ürünlerinin satışı, elektrik tesisatının kurulması, su ve elektrik dağıtımı ile kütüphane açılmasına kadar rol oynadıkları açıklanmıştır. Ayrıca ülkenin her şehrinde kooperatif bankası şeklinde örgütlenmiş bankaların olduğu da yazıda belirtilmiştir.⁵⁰⁵

⁵⁰³ Kooperatif Dergisi, “Büyük Millet Meclisi'nde Bir Kooperatif Münakaşası, Fırka Kâtibi Umumisi Recep Bey'in Beyanâtı”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 2, İstanbul 1932, ss. 17-18.

⁵⁰⁴ Ahmet Hamdi Başar, “Sanayici Efendilerimiz, Biraz Susar mısınız”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 5, İstanbul 1932, ss. 1-3.

⁵⁰⁵ Kooperatif Dergisi, “Kooperatif Havadisleri”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 12, İstanbul 1932, s. 26.

Kooperatif Dergisi, hükümetin yanında ve destekçisi olduğu birçok yayın yanında hükümete tavsiye niteliğinde yazıların da yer aldığı bir dergi olmuştur. Bunu, “*Buğday İşinde İnkılâpçı Adım Lazımdır*” üst başlığı ile “*meselenin ileri ve yegane hal çaresi şudur; buğday alım ve satımını ve değirmencilik işlerini devletleştirmek*” sözleriyle ortaya konduğunu görüyoruz. Ahmet Hamdi yazısında iktisadi devletçilik fikrini baştan beri savunduğunu söyleyerek, bunun ekonomik işlerin devletçe yapılması anlamına geldiğini açıklamıştır. Buğday işinde de devletin buğdayı alması, silolar yapması, değirmenlere kadar buğdayı sevk etmesi, buğday üretiminin miktarının belirlenmesi gibi işleri organize etmesi tavsiye edilmiştir. Ahmet Hamdi tarafından bu çalışmaları yapmak üzere “*Buğday Yetiştiriciler Birliği*” şeklinde bir teşkilatlanma oluşturulması gerektiği savunulmuştur. Ayrıca bütün değirmenlerin bir çatı altında toplanması için “*Türkiye Değirmenciler Birliği*” isimli bir teşkilatın oluşması gerektiği de belirtilmiştir.⁵⁰⁶

3.8. Komünizm

O dönemin önemli ideolojilerinden, sosyal ve ekonomik yönüyle yeni bir model ortaya koyan ve Türkiye'yi de yakından ilgilendiren komünizm, ayrıca ele alınmayı hak etmektedir. Onun ayrıntılı bir şekilde ele alınmasında o dönem Türkiye'de uygulanan devletçilik modelinin komünizm uygulamalarına benzetilmesi, Kadro Dergisi'ni çıkaranların çoğunluğunun Marksizm geçmişine sahip olmaları ve Kooperatif Dergisi'nin önerdiği kooperatif sisteminin komünizm esasları taşıdığına dair bir takım iddialar da etkili olmuştur. Şimdi Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif dergilerinde komünizm yansımalarını ele alalım.

3.8.1. Kadro Dergisi'nde Komünizm

Kadro Dergisi, müelliflerinin, Yakup Kadri haricinde, Marksizm geçmişlerinden dolayı damgalandığı bir dergidir. Gerçi sonradan bazı kişiler geçmişlerinde Marksizm olan dördünün yollarını şaşırdığını iddia etmiş olsalar da, bazıları da Marksizm'den yakalarını kurtarmak için Kemalist bir çizgiye kaydıklarını iddia etmektedir. Devletçilik

⁵⁰⁶ Ahmet Hamdi Başar, “Buğday İşinde İnkılâpçı Adım Lazımdır”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 21, İstanbul 1934, ss. 1-2.

anlayışını, Kadro kurucularının siyasi düşüncelerinin bir sonucu olarak görenler de vardır. İsmet İnönü'nün 25 Nisan-10 Mayıs 1932 tarihlerinde gerçekleştirdiği ve kredi anlaşmaları içeren, Rusya gezisinden aldığı kredinin faizsiz 8 yıl ödemeli olması ve tarım ürünleriyle ödenebilmesi, Batılılarda acaba Türkiye yön mü değiştiriyor? şeklinde bir takım soru işaretlerinin oluşmasına sebep olmuştur.

Rus devrimi ve onu takip eden Sovyet rejimi karşısındaki hissiyatının herhangi bir emperyalist devletten farklı olmadığını ifade eden Kadro Dergisi yazarı Yakup Kadri, Milli Mücadele sırasında Rus ihtilalcileri ile işbirliği içerisinde bulunduğunu ifade etmiştir. Bu işbirliğinin komşu olma ya da aynı düşmana karşı savaşma gerekçeleri dışında başka gerekçeleri de olduğu ifade edilmektedir. Rusya komünizm şefinin, *"Dünya yüzünün bütün millî istiklâl davaları bizim davamızdır"* açıklamasına yer verilen yazıda, Rus komünist edebiyatı ile Türk nasyonalist edebiyatı arasında benzerlikler olduğu açıklanmıştır. Yazıda Mustafa Kemal'in TBMM'deki konuşmalarından yola çıkılarak *"Türkiye komünizme mi gidiyor"* şeklinde bir takım değerlendirmelerin yapıldığı, ancak gerçeğin hiç de böyle olmadığı, Mustafa Kemal'in Türkiye'ye komünizm getirme düşüncesinin olmadığı belirtilmiştir.⁵⁰⁷

Kadro Dergisi yazarı Yakup Kadri, *"Ankara-Moskova-Roma"* isimli yazısında, Osmanlı Devleti'nin 1789-1793'de Fransa'da ortaya çıkan yeni duruma kayıtsız kaldığını belirtmiştir. Buna karşın SSCB'de yeni bir düzen, yeni bir dünya ve yeni bir toplumsal yapı kurulmasının gerçekleşmekte olduğu ifade edilerek, Türkiye'nin SSCB'de meydana gelen bu değişikliklere kayıtsız kalamayacağı ifade edilmektedir.⁵⁰⁸ Yakup Kadri bu ifadelerle Türkiye'nin Rusya'da uygulanan komünizme kaydırılmasını mı öneriyor, yoksa komünizmden de alınacak iyi örneklerinde bulunabileceği mi kastediliyor tam olarak anlaşılamamaktadır.

3.8.2. Resimli Şark Dergisi'nde Komünizm

Resimli Şark Dergisinde de diğer iki dergide olduğu gibi komünizm ideolojisini tasdik edici bazı yayınlar yapılmıştır. Buna örnek olarak derginin 18. sayısının kapağında

⁵⁰⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Ankara, Moskova, Roma", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 7, Ankara 1932, ss. 32-35.

⁵⁰⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Ankara-Moskova-Roma", *Kadro Dergisi*, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Sayı: 6, Ankara 1932, s. 40.

yer alan ve büyük bir halk kalabalığının Lenin'in cesedi önünde yapılan resmi geçite katılmasını gösteren fotoğraf gösterilebilir. 1 Mayıs bayramı dolayısıyla halkın kalabalıklar halinde Lenin'in cenazesinin önünde görülmesi ve gösterilmesi, komünizmin örtülü bir propagandası olarak yorumlanabilir. Ayrıca Lenin ile ilgili “büyük devrimci” ifadelerinin kullanılmış olması bu iddiayı güçlendirmektedir.

3.8.3. Kooperatif Dergisi'nde Komünizm

Kooperatif Dergisi yazılarında, komünizm ile ilgili direkt övgü ya da yergi biçiminde ifadeler yer vermese de dergi makalelerinde dolaylı yoldan komünizme ilişkin bir sempati sezilmektedir. İsmet İnönü'nün Rusya ziyaretinin ele alındığı bir yazıda Bolşeviklerin işbaşına geldikten sonra Rusya'nın gelişmeye başladığı Rusya'da aç ve çıplakların artık olmadığı, işsiz olmayan tek ülkenin Rusya olduğu açıklanmıştır.⁵⁰⁹

Bir başka yazıda da Sovyetler Birliği'ndeki komünizm sisteminin başarısı okuyucu ile paylaşılmıştır. Yazıda Sovyetler'in 5 yıllık hedeflere 4 yılda ulaştığı, elektrik, petrol ve lastik sanayinde hedeflenenden çok daha fazla gelir elde ettiği aktarılmıştır. Buradan hareketle komünizm sistemin kapitalizm sistemine göre daha başarılı olduğu açıklanmaya çalışılmıştır.⁵¹⁰

Bir başka Kooperatif Dergisi makalesinde, Rus devriminin sanayinin gelişmesinden kaynaklanan sınıf farklarını ortadan kaldırmak için yapıldığı aktarılmaktadır.⁵¹¹ Türk inkılâp hareketinin de sınıfsız bir toplum oluşturmak amacıyla hareket ettiği değerlendirildiğinde, iki devrim arasında böyle bir bağ kurulmaya çalışıldığı yorumlanabilir.

Kooperatif Dergisi'nde gördüğümüz ve “*Memleketimizde İki Dost Memlekete Seyahat*”, “*Sovyetlerde İstihlak Kooperatifleri*”, “*İnkılâp ve Kadro, Şevket Süreyya Bey'in Eseri Münasebetiyle*” başlıklarını taşıyan yazılarda Sovyet Rusya ve orada

⁵⁰⁹ Kooperatif Dergisi, “Memleketimizde iki dost memlekete seyahat”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, s. 22.

⁵¹⁰ Kooperatif Dergisi, “Sovyetlerde İstihlak Kooperatifleri”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 3, İstanbul 1932, s. 7.

⁵¹¹ Kooperatif Dergisi, “İnkılâp ve Kadro, Şevket Süreyya Bey'in Eseri Münasebetiyle”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 6, İstanbul 1932, ss. 4-6.

uygulanan rejim Kooperatif Dergisi tarafından olumlu görülmüş, okuyucu nezdinde komünizm sisteminin daha başarılı olduğu düşüncesi oluşturulmaya çalışılmıştır.

3.9. Dergilerin Birbirlerini Destekledikleri ve Birbirlerinden Ayrıştıkları Hususlar

İncelememize konu olan dergiler bazı konularda aynı düşüncelere sahip olurken, bazı konularda farklı düşünceleri savunmuşlardır. Bunları ortaya koymak dönemin ruhunu anlamak açısından önemlidir. Dergilerdeki benzer ya da farklı düşünceleri ortaya koymadan evvel dergi yönetiminde söz sahibi olan isimlerin farklı platformlarda dile getirdikleri fikirleri de ifade ederek diğer dergilerdeki yansımalarını ortaya koymak yararlı olabilir. Bunlardan birinde Şevket Süreyya Aydemir, Milli Mücadele hareketinin milli sermaye birikimi yapması ve milli bir sanayi altyapısını kurması için sanayicilere gümrük koruması yapmasını önermektedir. Şevket Süreyya'ya göre Türkiye'de kurulmak istenen sanayi dallarına yönelik gümrük koruması yapılmalı, ihtiyaç duyulan hammaddeler köylerden temin edilmelidir.⁵¹² Kooperatif Dergisi'nin sahibi olan Ahmet Hamdi Başar, Şevket Süreyya'nın sanayiciye yönelik gümrük koruması önerisini, gene Şevket Süreyya'nın ortaya attığı sınıfsız, ayrıcalıksız millet kavramıyla çeliştiğini ifade ederek karşı çıkmaktadır. Ahmet Hamdi'ye göre sanayici, bu tarz koruma yaklaşımlarıyla iç piyasayı sömürmekte ve Avrupa'da olduğu gibi sınıf kavgalarını körüklemektedir. Bu yüzden devlet ya da özel sektör tarafından iç pazarı sömürerek sermaye birikimi yapılmasının Türk inkılâp hareketiyle bağdaşmayacağını savunmaktadır.⁵¹³

Dergi yöneticilerinin ortaya koydukları buna benzer görüşler, o dönem düşünce hayatına zenginlik katan unsurlar olmuştur. Dergilerin ve dergi yöneticilerinin birbirlerinin temas ettiği konularda çok az yazıya ulaşılmasına rağmen bu makalelerin dergiler arasındaki iletişimi anlamak açısından önemli olduğu değerlendirilmektedir. İncelememize konu olan dergiler dışında Kooperatifçilik Dergisi ile Kooperatif Dergisi arasındaki yazışma da bu kısımda paylaşılmıştır. Resimli Şark Dergisi'nin Kadro Dergisi'ndeki bir yazı ve Kadro Dergisi'nin genel yayın anlayışı münasebetiyle

⁵¹² Ş. S. Aydemir, *age.*, ss. 121-128.

⁵¹³ Ahmet Hamdi Başar, "İnkılâp ve Kadro", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 6, İstanbul 1932, s. 6.

yayınladığı makaleler dışında, dergiler arasındaki değerlendirmeler genel anlamda yumuşak tondadır.

Kooperatif Dergisi ile Kadro Dergisi arasındaki, “*Ağaoğlu Kadro Münakaşası Şark Garp Tezadı Hakkında Tezatlı İddialar*” başlıklı yazıda, dünyanın bir tarafında refah, servet, ihtişam varken, diğer tarafta sefalet, fakirlik ve gerilik olmasının sebebi nedir sorusu yöneltmiştir. Bu soruya Kadrocular, iktisadi sebeplerle izah ederek, ileri ülkelerin sanayi, serbest ticaret ve sömürgecilik siyaseti ile refah seviyelerini artırdıklarını belirtmişlerdir. Ağaoğlu Ahmet Bey ise bu konuda farklı bir görüş ortaya koymuş ve Avrupa devletlerinin refah seviyelerinin ileri olmasının ekonomik olmaktan ziyade siyasi ve toplumsal politikalar sayesinde olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Ahmet Ağaoğlu Hindistan'ın kişi hürriyeti, demokrasi ve haklar noktasında İngiltere'den geri olduğu için İngiltere kadar gelişemediğini belirtirken Kadrocular, Hindistan zaten gelişmişlik olarak geri olduğu için, İngiltere'nin gerisindedir iddiasında bulunmuşlardır.⁵¹⁴

Kooperatif Dergisi'nde “*Okuyucularımızla Hasbihal*” başlıklı bölümde Ağaoğlu münakaşası münasebeti ile yazılan yazıda, İzmir'de Mütevellizade Remzi Bey'e cevaben bir yazı yayınlanmıştır. Yazıda; “*İnkılâp ve Kadro ile Ağaoğlu Ahmet Bey fikri münakaşasını mümkün mertebe kısa kesmek istediğimizden ve Ahmet Bey için kullanılan ağır lisana gönlümüz razı olmadığından, ayrıca da Ahmet Bey'in sırf fikri kanaat ve yazdığı yazıları hürmet ile karşılamak gerektiğinden*” ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadelerle okuyuculara önemli bir mesaj iletilmiş, yazıya, fikri münakaşaların yapıldığı yerde hakikat doğar sözü ile son verilmiştir.⁵¹⁵

Kooperatif Dergisi'nin başka bir yazısında “*İnkılâp ve Kadro Şevket Süreyya Bey'in Eseri Münasebetiyle*” başlığı kullanılmıştır. Burada Şevket Süreyya Bey'in Kadro hareketi ve dergisi ile Türk inkılâbının ideolojisini kurmaya çalıştığı ifade edilmiştir. “*Türk inkılâbı nedir?*” sorusu sorularak Fransız ihtilali ya da Rus devrimi ile aynı olmadığı açıklanmıştır. Fransız ihtilalinin derebeylik ve esaret rejimine karşı insan haklarını müdafaa yönüyle hareket eden bir yönelim olduğu, Rus devriminin ise sanayinin inkişafından kaynaklanan sınıf tezatlarının ortadan kaldırılması için ortaya çıkan bir

⁵¹⁴ Kooperatif Dergisi, “Ağaoğlu Kadro Münakaşası Şark Garp Tezadı Hakkında Tezatlı İddialar”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 7, İstanbul 1932, ss. 6-7.

⁵¹⁵ Kooperatif Dergisi, “Okuyucularımızla Hasbihal”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 9, İstanbul 1932, s. 15.

hareket olduğu ifade edilmiştir. Türk inkılâbının, bunlarla birlikte sömürge ve yarı sömürge durumundaki ülkelerle, sanayisi gelişmiş ve kapitalist ülkeler arasındaki tezattan ortaya çıktığı açıklanmıştır. Yazının ilerleyen noktalarında iktisadi devletçilikte ortaya konan yazılarla, Şevket Süreyya'nın Kadro'da yazdıkları arasında, özellikle Türk inkılâbının ve Dünya Ekonomik Buhranı ile Türkiye'deki sıkıntıların sebepleri konusunda tam bir mutabakat içerisinde olduğu belirtilmiştir. Kooperatif Dergisi bazı konularda, Şevket Süreyya ile farklı düşünüldüğünü açıklamıştır. Özellikle Şevket Süreyya'nın tezatsız ve sınıfsız bir millet ortaya koymak için gösterdiği çarelerin eserde net olarak ifade edilmediği, belirsiz kısımların olduğu açıklanmıştır. Gümrük himayesi ile iç sanayiye sermaye temin etme düşüncesi, sınıfsız ve tezatsız toplum tipi oluşturma düşüncesi ile tezat görülmüştür. Ayrıca sermaye biriktirmenin Batı ülkelerinde olduğu gibi sanayi kanalıyla ve iç pazarın istismarıyla olmasının Türkiye için mümkün olmayacağı açıklanmıştır.⁵¹⁶

Kooperatif Dergisi daha ilk sayısından itibaren Kadro Dergisi ile kardeş yayın olduğunu değişik şekillerde ifade etmiştir. Kadro Dergisi'nin tanıtımının yapıldığı ve Ahmet Hamdi Başar imzalı "*Fikir ve Neşriyat Alemi*" başlıklı yazıda, Kadro hareketi yazarlarının Türk inkılâbının ideolojisinin oluşturulması konusunda düşünce ve heyecan sahibi oldukları ifade edilmiştir. Ayrıca Kadro Dergisi'nin Türk inkılâbının iktisadi tarafını oluşturma gayreti içerisinde olduğu belirtilmiştir. Türk inkılâbının özel bir hareket olduğunun anlatıldığı yazıda, Kadro Dergisi'nin hem ideoloji oluşturma hem de kadro oluşturma konusunda önemli çalışmalar yapabileceği belirtilmiştir.⁵¹⁷ Bir başka yazıda Kadro Dergisi'nden övgüyle bahsedilerek, "*değerli birkaç gencin çıkardığı Kadro*" tanımlaması yapılmıştır. Kadro ve Kooperatif dergileri kastedilerek ikisi dışında meslek ve fikir mecmuasının olmadığı ifade edilmiştir.⁵¹⁸

İlk sayısında Kadro Dergisi ile ilgili olumlu paylaşımlarda bulunan Kooperatif Dergisi ve onun yazarları, 2. sayıda Kadro Dergisi yazarlarından Şevket Süreyya'yı hedeflerine alarak, bazı konularda onun tezat ifadeler kullandığını belirtmişlerdir. Şevket Süreyya'nın tekniğin plansız gelişiminin ihtilal yapacağı yönündeki iddiası, Kooperatif Dergisi tarafından düzeltilmiş ve bunun ihtilal değil, buhran yapacağı aktarılmıştır.

⁵¹⁶ Kooperatif Dergisi, "İnkılâp ve Kadro, Şevket Süreyya Bey'in Eseri Münasebetiyle", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 6, İstanbul 1932, ss. 4-6.

⁵¹⁷ Ahmet Hamdi Başar, "*Fikir ve Neşriyat Alemi*", *agm.*, s. 17.

⁵¹⁸ Kooperatif Dergisi, "İkinci Yılıma Girerken", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 13, s. 1.

Şevket Süreyya'nın sınıf mücadelelerinin buhran yapacağı yönündeki iddiası da Kooperatif Dergisi tarafından reddedilmiş, bunun buhran değil, ihtilal yapacağı iddia edilmiştir. Şevket Süreyya'nın Rusya ve Türkiye'deki inkılâpların bu ülkelerin kendi iç durumlarından kaynaklandığı noktasındaki düşüncesi de Kooperatif Dergisi tarafından isabetli bulunmamış, bu inkılâpların dünya ölçeğindeki birtakım gelişmelerle açıklanabileceği okuyucuyla paylaşılmıştır.⁵¹⁹

Kooperatif Dergisi'ndeki bir başka yazıda Kadro Dergisi'nin dört sayısının incelendiği belirtilerek, bu sayılarda yazarların farklı zamanlarda değişik konulardan bahsettikleri aktarılmıştır. Ancak ortaya konan yazılardaki görüşlerin birbirine çok benzediği belirtilmiştir. Bunun, bütün yazıların tek elden çıktığı izlenimi yarattığı eleştirisi yapılmıştır.⁵²⁰ Yazıda ayrıca Kadro yazarlarının dergide hangi konuları işledikleri de açıklanmıştır. Birbirine rakip olması beklenen iki dergiden Kooperatif Dergisi'nin, Kadro Dergisi'ndeki yazarların hangi konulardan sorumlu olduklarına varıncaya kadar yazması, Kadro Dergisi'nin etkililiğini göstermesi açısından önemlidir.

Kooperatif Dergisi 21. sayı, 29. sayfada, “*Kadro aylık fikir mecmuası*” başlığı ile bir reklam yayınlanmıştır. Reklamda şu ifadeler yer verilmiştir: “*Lekesiz bir heyecan ve vukuf ile Türk inkılâbının fikir sahasında yer alan genç yazıcıları Kadro’da okuyunuz. Memleket meseleleri ile kafası meşgul her Türk’ün Kadro ile alakadar olması lazımdır. Bütün Kooperatif okuyucularına Kadro’yu tavsiye ederiz.*”

Kadro Dergisi, Kooperatif Dergisi'nin bu teveccühünü karşılıksız bırakmamıştır. 28. sayıda Kooperatif Dergisi'nden bahsedilirken, “*İstanbul'un en mühim fikir ve hareket mecmuası*” tanımlaması kullanılmıştır. Ahmet Hamdi Bey'in İnkılâpçılık ve Türk inkılâbı konularında makaleler serisine başladığı belirtilen yazıda Ahmet Hamdi Bey'in olayları adım adım takip ettiği, zeki ve cüretkâr bir görüş ortaya koyduğu ifade edilmiştir. Kooperatif Dergisi'nden kardeş yayın olarak bahsedilmiş ve Ahmet Hamdi Bey'in Kooperatif Dergisi 23. sayıda inkılâp hareketi ile ilgili yazdığı yazı aynen Kadro sayfalarında okuyucuya aktarılmıştır.⁵²¹

⁵¹⁹ Kooperatif Dergisi, “*Plan Mefhumu Hakkında*”, Kooperatif Dergisi, Milliyet Matbaası, İstanbul 1932, Sayı: 2, ss. 11-12.

⁵²⁰ Kooperatif Dergisi, “*Kadro Mecmuası*”, Kooperatif Dergisi, Milliyet Matbaası, Sayı: 1, İstanbul 1932, ss. 17-18.

⁵²¹ Kadro Dergisi, “*Ahmet Hamdi Bey'in Mühim Bir Yazısı*”, Kadro Dergisi, Müslim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara 1934, Sayı: 28, ss. 42-43.

Kooperatif Dergisi'nde diğer dergilerin kendileri hakkında yazdığı yazılara da yer verilmiştir. Bunlardan birisinde, Türk Kooperatifçilik Cemiyeti tarafından Kooperatifçilik isminde bir mecmua yayınlandığı ve bu mecmuada Kooperatif Dergisi'nden bahsedildiği ifade edilmiştir. Mecmuada Kooperatif Dergisi'nden şu şekilde bahsedildiği aktarılmıştır: *"Mecmua, münderecatı itibariyle, adeta memleketimizde sınıf mücadelesini hazırlayacak ve bunu teşvik edecek mahiyette yazılarla doludur. Bahusus işçiler, köylüler, memurlara kurtulmak için kooperatif teşkiline teşvik ediyor!. Biz kooperatifçilikte, memleketimiz için yalnız müstehlik ve müstahsil tanıyoruz ve bunun haricinde sınıf kavgası bilmiyoruz. Zira memleketimizde böyle sun'i bir mücadele ihdasına ne ihtiyaç vardır, ne de zemin vardır. Refikimize şuur ve insaf tavsiye ederiz."* Bu yazı paylaşılarak Kooperatif Dergisi'nin ülkede kooperatif hareketini teşvik etmek için çıkmakta olduğunu ifade etmişlerdir. Bu kapsamda Türk Kooperatifçilik Cemiyeti tarafından yayınlanan *"Kooperatifçilik Dergisi"* ile aynı amaç için hizmet verdiklerini, bundan gurur duyması gereken bir mecmuanın, acaba kendisini rakip olarak gördüğü için mi bu tip yazılar yazdığını anlamadıklarını belirtmektedirler.⁵²²

Resimli Şark Dergisi'nin 33. sayısında Kadro Dergisi aleyhine çok ağır bir eleştiri olduğunu görüyoruz. Bu yazıda Kadro Dergisi'nin 19. sayısında verilen; *"Eflatun'un ideal Cumhuriyeti'nde iki sınıf insan vardır, esir ve esir sahipleri. Bütün dünya nimetleri esir sahipleri içindir"* bilgisinin yanlışlığı ifade edilerek, doğru bilgi olarak Eflatun'un Cumhuriyet'inde devlet muhafızları, muharrirler ve çiftçiler (buna sanatkârlar ve tacirler de dâhildir) olmak üzere üç sınıfın olduğu söylenmiştir. Sonra da, yeni bir cihan görüş tarzı yarattıklarını iddia eden Kadro'daki bir yazarın Eflatun'un vatandaşları üç sınıfa ayıran tasnifleme⁵²³ sistemini bilmemesinin büyük bir hata olduğu yorumu yapılmıştır.⁵²⁴

⁵²² Kooperatif Dergisi, "Kooperatifçilik 'e Cevabımız", *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 4, İstanbul 1932, s. 13.

⁵²³ Eflatun, ideal devletinde halkı üreticiler, koruyucular ve yöneticiler olarak sınıflandırmıştır. Eflatun'a göre hiyerarşik olarak en alta bulunan üreticiler sınıfına ait insanların ruhlarında maddi istekler hâkimdir. İkinci sınıf olan koruyucular sınıfına ait insanların ruhlarında soylu isteklerin olduğu belirtilmiştir. Eflatun'a göre bu tabakadaki insanlar şan, onur, alkışı seven, ün sever insanlardır. Eflatun tarafından en üstte yer alan sınıfın, yöneticiler olduğu belirtilmiştir. Ona göre akıl bu sınıfta hâkim olan yegane unsurdur. İdeal devlette birinci sınıf insanların ölçülülük, ikinci sınıf insanların yiğitlik, üçüncü sınıf insanların bilgelik erdemine sahip olmaları istenir. Ayhan Yalçınkaya, Mehmet Ali Ağaoğulları, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2013 s. 15.

⁵²⁴ Bülent Nebil, "Eflatun'un Cumhuriyeti'ne Dair", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 33, s. 14.

Resimli Şark Dergisi yazarlarından Peyami Safa ise Kadro Dergisi için yazdığı bir yazıda; *"Mecmuanızın bir sayısını okumuş olan için ikincisini okumak ihtiyacı doğmuyor. Tek plak çalan gramofona benziyorsunuz: Hoş, bütün doctrinaire mecmualar gibi"* ifadelerini kullanarak Kadro Dergisi'nin bütün sayılarında aynı konulardan bahsederek kendisini tekrar ettiği eleştirisinde bulunmaktadır. Bu eleştiri, Kooperatif Dergisi'nin yaptığı tespiti benzemesi yönünden ilginçtir. Peyami Safa'nın Kadro Dergisi'ni dogmatik olmakla suçladığı şu ifadeleri daha ilginçtir: *"Dikkat ediyorum, bütün yazdıklarınızda bu mücerret tabirleri bardak, çatal, bıçak nevinden maddeler gibi tutuyor, onlara bir orta zaman inanışıyla bağlanarak birçok mevhumeler üzerinde hep affirmatif, kat'i, layetegayyer naslar, hükümler söyleyip çıkarıyorsunuz. Bunun için lügatınız mahdut, tarifleriniz mahdut ve hükümleriniz çok dogmatik."*⁵²⁵ Başka bir yazısında Peyami Safa, Kadro hareketini *"Türk Faşizmi"* yapmakla suçlamıştır. Kadro'nun bunu sosyalist ve kolektivist düşünceleri milliyetçilikle uzlaştırma çabası ile gerçekleştirmek istediğini de yazısında ifade etmiştir.⁵²⁶

Kadro Dergisi'nde yazılanlarla ilgili basın ve diğer kanallardan gelen eleştirileri Şevket Süreyya bir yazısında şu şekilde cevaplamaktadır: *"Yazımızda müdafaa edilen esasları, dayanılan rakamları ve nihayet varılan hükümleri bit tabii bütün okuyucularımızın istisnasız beğenmesini ve benimsemesini beklemek hakkımız değildir. Fakat şunu dilemek hakkımızdır ki bu esasların ve hükümlerin isabetsizliğine kail olanlar herhangi bir demagoji ve tahrikat çamuruna batmadan itirazlarını ve tenkitlerini Türk münevverlerinin edinmesi icabeden dürüst bir soğukkanlılıkla teşrih etsinler."*⁵²⁷ Şevket Süreyya yazısında, Kadro Dergisi'nde savunulan düşüncelerden dolayı eleştirilerin olabileceğini kabul etmektedir. Ancak yapılan eleştirilerin belli ölçülerde yapılması gerektiğini ifade etmiştir.

Resimli Şark Dergisi'nde mecmualar tanıtılırken Kooperatif Dergisi'ne ayrı bir yer ayrılmıştır. Buna göre; *"Kadro ile aynı fikir cephesi üzerinde yürüyen devletçi kooperatif hareketi ve milli kurtuluş devletçiliği üzerine kıymetli etütler yapan Ahmet*

⁵²⁵ İ. Tekeli, S. İlkin, age., s. 323.

⁵²⁶ Z. Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, age., s. 229.

⁵²⁷ Şevket Süreyya Aydemir, "Milli İktisat Planı ve Şeker Sanayimiz", *agm.*, s. 7.

Hamdi Bey'in Kooperatif Mecmuası İstanbul'daki mecmua hareketlerinin başında gelir" ifadeleri paylaşılmıştır.⁵²⁸



⁵²⁸ Resimli Şark, "Mecmualarımız", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 26, İstanbul 1934, s. 48.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DEVRİMİNİN YÖNÜNÜ BELİRLEYEN TEMEL DİNAMİKLERE BAKIŞ VE KADRO, RESİMLİ ŞARK VE KOOPERATİF DERGİLERİNDEKİ YANSIMALARI

Milli Mücadele ve Türk inkılâpları Osmanlı Devleti'nden toplumsal, ekonomik ve siyasal anlamda köklü bir kopuşun kaynaklarını oluşturmuştur.⁵²⁹ Ulus-devlet inşa sürecindeki ilk aşama Lozan'ın çizdiği sınırlarla bağımsız bir devlet kurularak gerçekleştirilmiştir. Şimdi sıranın ulus devletin gereklerini yerine getirme ve yeni değerlere sahip yepyeni bir millet oluşturmaya geldiği düşünülmektedir. Bunu gerçekleştirmek üzere eğitim ve hukukta birlik oluşturma çalışmaları yapılmıştır. İktidarın başkalarının eylemlerini ve davranışlarını etkileme kudretine sahip, onları değiştirebilen ve yönetebilen bir eylem türü⁵³⁰ olduğu düşünülürse, Türkiye'de iktidarda olan tek parti yönetiminin insanların dönüşümünü amaçlaması ve bu konuda çalışma yürütmesi daha kolay anlaşılabilecektir.

Bu dönüşümü, Michel Foucault'un biyo-politika teorisinde olduğu gibi, iktidarın insanların bedenleri ve bilinçlerini teşviksel algılarla kontrol altında tutarak gerçekleştirmeye çalıştığını belirtebiliriz. İktidar bu teoriye göre bedene, yaşama, bireye ve dolayısıyla bütün bir topluma hükmeder.⁵³¹ Araştırmanın bu kısmında tek parti iktidarının topluma hükmetmek ve istediği yönde yönlendirmek için tarih, dil, din, spor, eğitim ve siyasal durumları nasıl kullandığını göreceğiz.

Birleşik kuvvetlerle birlikte Batı uygarlığı modelinde Türkiye'nin yönünü belirleme çalışmaları 1920'lerde başlamış ve yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Türkiye 1920'ler boyunca hızlı ve kökten değişimler yaşamıştır. Ancak bunun topluma yeterince yansımadağı siyasi olarak SCF denemesinde, ekonomik olarak da 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın yansımaları sonucunda anlaşılmıştır.⁵³² Bunun anlaşılması ile beraber hem

⁵²⁹ Taner Timur, *Osmanlı Mirası, Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der. Irvin Cemil Schick/Ahmet Tonak, İstanbul 1992, Belge Yayınları, s. 14.

⁵³⁰ Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, Doğan Kitap, İstanbul 2014, s. 147.

⁵³¹ Altuğ Koç, "Michel Foucault'un Biyopolitika Kavramının Teorik Çerçevesi", *Ankasam/Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, Aralık 2018, ss. 209-211.

⁵³² T. F. Ertan, *age.*, s. 3.

ekonomi politikası değiştirilerek devletçiliğe geçiş yapılacak hem de inkılâbın ideolojik tarafı kuvvetlendirerek, inkılâp felsefesinin tüm topluma ulaşabilmesi yönünde çeşitli adımlar atılacaktır.⁵³³ Bu adımlar genel anlamda kültürel adımlar olacaktır.

Kültürel hareketlere, Türk inkılâplarından beklenen yeni insan modelinin oluşturulması ve fikri dönüşümün içselleştirilmesinin kültürel adımlarla gerçekleştirilebileceğine inanıldığı için yönelim gösterilmiştir. Bu düşüncenin oluşmasında SCF deneyimi ve Menemen hadisesi önemli bir etkiye sahipti. Çünkü bu iki gelişme 1920-1930 yılları arasında gerçekleşen inkılâp hareketlerinin toplumca tam olarak benimsenmediğinin dışa vurumu niteliğinde idi. Kültürel dönüşümü gerçekleştirmek için Türk Ocakları ve Darülfünun gibi kurumlar kapatılmış, halkevleri ve İstanbul Üniversitesi gibi yeni kurumlar açılmıştır. Türk Tarih ve Türk Dil çalışmalarıyla yeni bir düşünsel alt yapı oluşturmaya çalışırken, çıkartılan yeni ders kitapları ile yeni profile uygun bir gençlik oluşturulmak istenmiştir.⁵³⁴

Yeni düşünsel altyapı oluşturulurken dönemin ruhunu yazıları ile oluşturmaya çalışan yazarlardan Şeref Aykut, milleti birleştiren unsurların dil, kültür ve ülkü ortaklığı olduğunu belirtmektedir. Aykut, buna karşılık ırk, kan ve coğrafyanın çağdaş millet tanımı içerisinde yerinin olmadığını açıklamaktadır.⁵³⁵ Bir başka yazar Tekin Alp ise aynı millete mensup olmak için ırk ve din birliğinin gerekmediğini dil, kültür ve ideal birliğinin yeterli olacağını belirtmektedir.⁵³⁶ Saffet Engin ise milleti, belirli bir vatanda, siyasi olarak bağımsız bir şekilde, birlikte yaşayan ortak tarih ve dile sahip olan, aynı adet ve alışkanlıkları yaşatan, benzer ideal ve çıkarlarla hareket eden kültürel bir topluluk olarak tanımlamaktadır.⁵³⁷ Bu konuda düşüncelerini paylaşan diğer bir yazar Necmettin Sadık, milleti bir arada tutan unsurların, toprak birliği, din birliği, çıkar birliği, kültür birliği, dil birliği gibi hususların olduğunu ama hiç birisinin tek başına yeterli olamayacağını ve en önemli unsurun kültür birliği yani duygu ve düşüncede birlik olduğunu ifade etmiştir.⁵³⁸ Şevket Süreyya Aydemir ise bir ekleme daha yapmış ve tarih,

⁵³³ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, age., s. 64.

⁵³⁴ Yahya Coşkun, "Atatürk Dönemi Fikir Hareketleri", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Ağustos 2019, Cilt:5, Sayı: 2, s. 351.

⁵³⁵ Şeref Aykut, *Kamalizm (C.H. Partisi Programının İzahı)*, Muallim Halit Kitap Evi, İstanbul 1936, ss. 6-7.

⁵³⁶ Tekin Alp, *Kemalizm*, age., ss. 301-305.

⁵³⁷ Mehmet Saffet Engin, *Kemalizm İnkılâbının Prensipleri*, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, Cilt: II, İstanbul 1938, s. 57.

⁵³⁸ Necmettin Sadık, *Sosyoloji*, İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul 1936, ss. 39-43.

dil, gelenek gibi kültürel unsurların millet olmakta yeterli olmadığını, milletin oluşumunda ekonomik kader birliğinin de olması gerektiğini belirtmiştir. Milli ekonomi ve milli sermaye ile kültürel birlikteliğin kuvvetleneceğini de ifade eden Şevket Süreyya, millet olmada ekonomik faktörlerin önemi üzerinde durmuştur.⁵³⁹

Yapılan tanımlamalarda millet oluşumu ile ilgili o dönemde popüler olan ırk unsuru hemen hemen hiç dikkate alınmamış, insanların birlikte yaşama duygusuna sahip olmalarına öncelik verilmiştir. Bunun içindir ki bu dönemde yapılan çalışmalar aynı zihniyete sahip yeni insan tipi oluşturmaya odaklanmıştır. Bir kişinin Türk olmasa da Türk gibi hissetmesi ve Türk gibi yaşaması o dönemde arzu edilen insan profiline uygun görülmüştür. Ortak kültür, ortak ideal ve ortak düşünceye sahip güçlü bir Türkiye oluşturmak hedefiyle bu dönemde tarih, dil, kadın hakları, dini reformlar yapılmıştır.

Yeni bir nesil yetirmek için kültürel reformlarla geçen 1930'lu yıllar, yönünü Batı'ya çevirmiş bir ülkenin Batı istikametindeki ilerleyişine tanıklık edecektir. Dünya geneline baktığımız zaman Türk inkılâbı tamamlandığı sıralarda liberalizmin dünyada ve özelde Batı toplumlarında etkisini yitirmeye başladığı, otoriter/totaliter rejimlerin güçlenmeye başladığı görülmektedir. Almanya'daki Nazizm, İtalya'daki Faşizm, Rusya'daki komünizm buna örnek gösterilebilir.

Türk inkılâp yönetimi, yön arayışında bulunurken hem liberal diye tanımlanan devletlerden hem de otoriter devletlerden etkilenecek bazı yeni uygulamalar hayata geçirmiştir. Bu uygulamalardan bazıları daha demokratik bir Türkiye oluşumuna katkı sağlarken, (kadınların seçme ve seçilme hakkı kazanması) bazıları da (Türk Ocaklarının kapatılması, Türkçe ezan uygulamasının başlatılması) devlet gücünü halka dikte eden otoriter bir oluşuma sebep olmuştur.

Türk inkılâbı ve sonrasındaki kültürel revizyonlara bakıldığında Türklerin hayatından Osmanlı ve İslam dönemlerinin etkisinin azaltılmaya çalışıldığı sonucu çıkartılabilir. Bu dönemlerde yapılan kültürel değişimlerin tamamında oluşturulmak istenen temel algının "*Türklerin tarihte diğer milletlerden daha görkemli medeniyetler kurmuş oldukları tezi*"⁵⁴⁰ olduğu anlaşılabılır. 1930'lu yıllarda ortaya konulan ve uzunca

⁵³⁹ Ş. S. Aydemir, *age.*, ss. 92-98.

⁵⁴⁰ Y. Akın, *age.*, s. 24.

tartışılan Türk Tarih Tezi'nin⁵⁴¹ de Türk Dil Tezi'nin⁵⁴² de temelinde yatan düşünce budur. Türk Tarih Tezi ve Türk Dil Tezi ile Orta Asya'daki Türk Medeniyetleri ile yeni Türk Devleti arasındaki tarihsel devamlılık ilişkisi sağlanmaya çalışılırken, Osmanlı geçmişi "by-pass" edilmeye çalışılmıştır. Bu yıllar tek parti iktidarının bu ve benzeri tezlerle iktidarını güçlendirmeye çalıştığı, Türk inkılâbının toplumun her katmanına nüfuz etmeye çalıştığı, bu yüzden de kültürel reform yıllarıydı.

Araştırmanın bu bölümünde Türkiye'nin inkılâp hareketi sonrasındaki kültürel dönüşüm parametreleri tartışılacaktır. Başvekil Şükrü Kaya'nın mecliste yaptığı konuşmada çizdiği yeni insan tanımı, Türk inkılâp hareketinin ulaşmak istediği insan profilinin en net ifadesidir. "*Bizim Atatürk rejiminin Kemalist inkılâbının adamı güzel vücutlu, sağlam düşünceli, cesur, vakur, hakkını ve fikrini her yerde müdafaa eden, neşeli ve ciddi olmaktan ibarettir.*"⁵⁴³ Türk inkılâbının yönünü belirlerken sağlam düşünceli, fikrini ve hakkını her durumda savunabilen yeni insan tipi oluşumunda ne gibi çalışmalar yapılmış ve bu çalışmaların basın organlarına yansımaları ne olmuş, bu soruların cevapları bu kısımda işlenmeye çalışılacaktır.

Bu bölümde Türk inkılâbının olgunlaşması dönemi olarak ifade edilen bir zaman diliminde Türk insanının yönünün nasıl belirlenmeye çalışıldığı, bazı temel çalışma alanları dikkate alınarak değerlendirilmeye çalışılacaktır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin özellikle kültürel değişim anlamında, incelemeye konu olan dönemde, yapmış olduğu icraatlar paylaşılacaktır. Türk halkının tarih, dil, kültür, eğitim, siyaset, spor, kadın hakları, din, üniversite ve halkevi gibi konularda dönüşümünün nasıl sağlanmaya çalışıldığı aktarılmaya çalışılacaktır.

Bu bölümde 1930'lu yıllarda Türkiye'de meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmelerin incelememize konu olan Kadro, Kooperatif ve Resimli Şark dergilerindeki yansımaları ortaya konulacaktır.

⁵⁴¹ Mustafa Kemal Atatürk'ün 1930'lu yıllarda destekleriyle oluşturulmuş, Türk Tarihinin Ana Hatları ve liselerde okutulan dört ciltlik tarih kitaplarının temel metni sayıldığı tarih yorumu.

⁵⁴² Türkiye'de etnik köken ve dile dayalı bir aidiyet duygusu ile milli kimliğinin inşası için ortaya konulan ve temelinde Güneş Dil Teorisi olan düşünce.

⁵⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, D:5, C:26, TBMM, Ankara, 29 Haziran 1938, s. 487.

4.1. Tarih Çalışmaları

Milliyetçi eğilimlerin yoğun yaşandığı bir dönemde yeni ulus-devletlerin yapısal ve ideolojik önceliklerinden birisi resmi tarih çalışmaları olarak görülmektedir. Milli tarih bilincinin gelişmesi ile birlikte milliyetçi teoriler de ortaya çıkmıştır.⁵⁴⁴ Bu kapsamda Türkiye’de gelişen kültür ve dil çalışmalarının kökeninde, oluşturulan tarih bilinci yatmaktadır. Milliyetçi bir söylemle hareket eden resmi Türk tarihçiliğinin ideolojik anlamda temelini geç Osmanlı Dönemi tarihçiliği oluşturmaktadır. Bu bağlamda Cumhuriyet Dönemi tarihçiliğinde aktif rol alan birçok kişi aslında Osmanlı Devleti’nin son yıllarında tarih ve Türklük çalışmalarında bulunmuşlardır.⁵⁴⁵

Geç Osmanlı Dönemi ve erken Cumhuriyet Dönemi tarih çalışmalarını aktarmadan evvel, 1930’lu yılların dergilerinden Resimli Şark Dergisi’ndeki tarihin yararları ile ilgili bir makaledeki, tarihin toplumun dönüşümünde nasıl bir role büründüğü konusunu açıklayan bir çalışmayı ortaya koymak önemli olacaktır. Makalede, insanın eğitim ve gelişiminde bugün ve yarın lazım olan ideallerin tespit edilmesinde, geçmişteki idarelerin ilham kaynağı olacağı bilgisi verilmektedir. Son zamanlarda siyasi, toplumsal, milli ve dini bütün propagandalarda tarihin kullanıldığı, hem de yanlış olarak kullanıldığı, tarih biliminin verdiği bilgiler aracılığıyla mübalağa ve yanlışlıkların düzeltileceği ifade edilmektedir. Yazıda dünyada meydana gelen en büyük hareketlerin tarihten alınan ilhamlarla gerçekleştirildiği belirtilerek tarihin önemi okuyucuya sunulmaktadır. Buna örnek olarak ise Rönesans’ın Yunan ve Roma edebiyatının ve ideallerinin tekrar meydana çıkarılmasıyla oluştuğu, Reform’un ise Cambridge Üniversitesi tarih hocası George Macauley Traveyan’ın anlatımıyla, İbranilerin, binlerce yıl evvel yazılmış mukaddes kitaplarının; köylü küçük asilzadeler, tacir sınıfı, çiftçiler ve mütefekkirler tarafından kendi dillerinde okunması ile oluştuğu örneğiyle açıklanmıştır.⁵⁴⁶

Yukarıda bir kısmını ifade ettiğimiz ve tarihin faydalarının işlendiği Resimli Şark makalesinin devamında tarihin sağladığı katkılara devam edilmiştir. Makalede geçmiş vakitlerde yazılmış bir eserin tarih bilgisiyle okunduğunda daha büyük keyif verme ve ilk insanların şartları ile bugünkü insanların yaşam farklarını ortaya koyma açısından yarar sağladığı belirtilmektedir. Beynin hayal ve hüküm gücünün eğitilmesi ve

⁵⁴⁴ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1992, ss. 74-78.

⁵⁴⁵ U. Tuna, *age.*, s. 1.

⁵⁴⁶ Ali Rıza Seyfi, “Tarihçilik Bir İlim midir ve Tarihin Faydası Nedir”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 34, ss. 11-13.

kuvvetlendirilmesinde de tarihin önemi paylaşılarak, içinde bulunulan zamanın iyiliklerini ve fenalıklarını anlamak için de tarihin iyi bir kıyas ölçüsü sunduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca şovenistlerin, siyasi ve dini bağnazların, abartılı ve çoğu zaman yanlış hükümlerini tarihin düzelttiği belirtilmektedir. Farklı insan faaliyetlerinin sebep ve sonuçları itibariyle ayrıntılı olarak tarih tarafından ortaya konması, devlet adamları, askerler, âlimler ve gazeteciler ile vatandaşlara değişik olaylar arasında tahlil etme imkânı sunduğu aktarılmaktadır. Bütün ülkelerdeki evrimleşme ve gelişmenin nasıl olduğunu öğrenmek ve öğretmek hedefinde olan tarihin felaket ve kurtuluşlar ile büyük insanların ve halkın durumuyla ilgili merak edilenleri ortaya koymasının da tarihin sağladığı yararlarından olduğu ifade edilmektedir.⁵⁴⁷

Cumhuriyet yönetimi de Resimli Şark Dergisi'nde ayrıntılı bir şekilde sunulan yararlarından istifade etmek için tarihi bilgileri kullanmıştır. Bu bilgilerle Avrupalı tarihçi ve coğrafyacıların Türkleri ikinci sınıf bir ırk olarak tanımlamalarının önüne geçmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılışından sonra Osmanlı Türk kimliğinin meşruluğunu yitirmesinden dolayı Türk yetkililer tarafından Osmanlı öncesi Türklere atıfta bulunularak bu durumun değiştirilebileceği öngörülmüştür. Türk halkının brakisefal olan ve Mısır, Anadolu, Ege ve Mezopotamya'da büyük uygarlıklar kuran bir ırka mensup olduğu savı böylece ön plana çıkaracaktı.⁵⁴⁸ Bu dönemde yapılacak tarih çalışmalarının özünü oluşturacak olan Türk Tarih Tezi ile Orta Asya'daki Türk medeniyetleri ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki tarihsel devamlılık ilişkisi kurulmaya çalışılacaktır.⁵⁴⁹ Böylece Türk insanında ulusal bilinç oluşturulmaya çalışılacaktı.

Mustafa Kemal, oluşmasını önemseydiği ulusal bilinçte, Anadolu halkının kökenleri üzerindeki araştırmalara özel önem veriyordu. Bunun sebebi Dünya haritasının daha önceden var olan fetih anlayışına göre değil, Wilson İlkeleri doğrultusunda ve milliyet esasına göre düzenlenmesidir. Bu yeni anlayışla Yunanlılar Batı Anadolu'nun Helen geçmişe sahip olduğunu, İtalyanlar Roma İmparatorluğu'nun varisi olduklarını, Fransızlar Haçlı seferlerinden sonra kurulan Frank Krallığı'nın mirasçısı olduklarını iddia ederek Anadolu'da hak iddiasında bulunmuşlardır.⁵⁵⁰ Mustafa Kemal bu iddiaları karşılıksız bırakmak için Hititliler gibi Anadolu uygarlığı ile Sümerler

⁵⁴⁷ Ali Rıza Seyfi, *agm.*, ss. 11-13.

⁵⁴⁸ B. Ersanlı, *age.* s. 14.

⁵⁴⁹ Y. Akın, *age.*, s. 65.

⁵⁵⁰ Zeki Arıkan, *agm.*, s.20.

gibi Mezopotamya uygarlıkları ile Türk milleti arasında bağ kurmaya çalışmıştır.⁵⁵¹ Mustafa Kemal'in görüşüne göre Anadolu topraklarında izlerine rastlanan ve neolitik çağda yaşanan büyük devrimin dünya üzerinde bir benzeri yoktu. Göçebe-avcı toplumların yerleşik hayata geçmeleri, tahılın bulunup kullanılması, tarım ve hayvancılık yapılması, Anadolu'da veya onun yakın coğrafyasında gerçekleşmişti. Devrim niteliğindeki bu gelişmeleri yaşatan neolitik insanların kim oldukları bilinmiyordu. Ancak onların torunlarının Hititler olduğu bilinen bir durumdu. Hititlerden bugünün Türk insanına süreklilik kurulabilirdi.

Hititlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne bağ kurmaya çalışan Mustafa Kemal'in Anadolu kökenli bir millet ortaya koyma çabalarının da altında yatan sebep, Milli Mücadele'nin ruhlara ve kafalara aktarılacak istenmesi olabilir.⁵⁵² Mustafa Kemal, bunu yapmak için tarihe tutkulu bir ilgi göstermiştir. Mustafa Kemal'in tarih alanına ilgi ve katkısı 1930'lu yıllarda ortaokul ve liseler için yazılan tarih kitapları ile Türk Tarihinin Ana Hatları isimli kitabın bazı bölümlerini kendi eliyle düzeltecek kadar ileri noktadadır.⁵⁵³ Bu yaklaşımıyla Mustafa Kemal, Türk milletinin gerçekleştirdiği ve daha önceden ifade edildiği üzere özgün bir hareket olan, Türk inkılâp hareketiyle Türk insanına, Rönesans ve Reform hareketlerine benzer bir aydınlanma süreci yaşatmak istemiştir.

Mustafa Kemal, Türk milletinde milli olan unsurları ortaya çıkarmak ve millet birliği oluşturmak çabalarında en önemli aracın tarih olduğunun bilincindeydi. Ancak bu konuda çok hassas davranılması gerektiğini söylediği şu sözlerde görmek mümkündür: *"Tarih yazmak tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır."* Aynı şekilde 1931 yılında Türk Tarih Kurumu Başkanı Tevfik Bıyıklıoğlu'na yazdığı mektupta görüşlerini şu şekilde tekrarlamaktadır: *"Tarih yazmak için tutulan yolun bilhassa ilmî olması şarttır. Bu münasebetle yüksek heyetinizin reisi bulunan zât-ı âlinize hatırlatırım ki, yeni dünya ufuklarına açacağınız yeni tarih semasında dikkatli olunuz. Aceleyle bir eser vücuda getirerek sonrasında pişman olmaktansa hiçbir eser vücuda getirmemek aczini itiraf etmek evladır. İlim sahasında vesveseli olmak, miskin müesseselerin mezunlarına*

⁵⁵¹ Halil Berktaş, "Tarih Çalışmaları", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, Cilt IX, İstanbul 1983, s. 2462.

⁵⁵² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Fikirde İstiklal", *Kadro Dergisi*, Ankara 1933, Sayı: 22, ss. 31-32.

⁵⁵³ Zeki Arıkan, "Atatürk ve Tarih", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 1996, Sayı:6, s.19.

inanmaktan evladır."⁵⁵⁴ Mustafa Kemal ısrarla tarih çalışmalarında hakikate bağlı kalınmasını tavsiye etmektedir.

Türkiye’de tarih çalışmalarının başlamasına sebep olan olayın ne olduğuna gelince; Afet Hanım’ın (İnan) anlatımıyla bir gün Afet Hanım, Mustafa Kemal'e Fransızca bir kitapta yazan ve "*Türk ırkının sarı ırka mensup olduğunu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci sınıf bir insan tipi olduğunu*" belirten bir kitabı göstererek bu böyle midir, diye sormasıdır.⁵⁵⁵ Mustafa Kemal ayrıca değişik vesilelerle Türk tarihinin başlangıcından itibaren araştırılması, Türk milletinin insanlık âleminin kültür ve uygarlık dünyasına katkıları, Türklerin yetiştirdiği bilim insanlarının insanlığa hizmetlerinin ortaya konulmasını istemiştir. Batılıların farklı gerekçelerle göz koydukları Anadolu topraklarının, eski tarihlerinin araştırılması da Mustafa Kemal’in çalışılmasını istediği konulardan olduğu ifade edilebilir.⁵⁵⁶ Bu talimat ve istekler doğrultusunda Afet Hanım ve diğer Türk bilim insanlarının çalışmalarıyla Türk tarihi çalışmalarına başlanmıştır.

Türk tarihi çalışmalarında o zamana değin henüz çözümlenememiş bazı sorunlar görülmüyordu. Bu sorunlardan bazıları şunlardı:

1- Anadolu’da en eski yerleşimler kimlere aitti?

2- Anadolu’da ilk uygarlıklar kimler tarafından ve nasıl oluşturulmuştur?

3-Dünya tarih ve uygarlığında Türklerin yeri nedir?

4-Türklerin Anadolu’ya aşiret şeklinde gelip devlet kurmaları efsanesidir. Osmanlı Devleti’nin kuruluşu gerçekte nasıl olmuştur?

5-İslam tarihinin gerçek özelliği nedir?

6-İslam tarihindeki Türklerin rolü ne olmuştur? ⁵⁵⁷

Bu sorunlar üzerinden Türkiye’de tarih çalışmalarının seyrine baktığımızda; Türkiye’de okutulan tarih ders kitaplarının bilimin uhrevi sahadan dünyevi sahaya

⁵⁵⁴ Haldun Eroğlu, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Tarih Anlayışı İle İlgili Bazı Görüşler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 29-30, Mayıs-Kasım 2002, s. 79.

⁵⁵⁵ Afet İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi”, *Belleten*, agm., ss. 243-246.

⁵⁵⁶ Refik Turan, “Kültür Alanında Yaşanan Gelişmeler”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, 2. Cilt, 10. Baskı, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2014, ss. 190-191.

⁵⁵⁷ Yavuz Ercan, *Atatürk ve Tarih*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara 1988, s. 18.

kaymasında büyük bir etkisi olduğu görülür. Tarih ders kitaplarının bu önemli işlevi Tanzimat dönemi ile başlamış Cumhuriyetle beraber de sürdürülmüştür. Harbiye, Mülkiye ve Tıbbiye türü okullarla birlikte Batı tarzı eğitim Türkiye'ye gelmiştir. Ancak bu yıllarda dünyevi ve uhrevi ilim anlayışı beraber yürümüştür. II. Meşrutiyet ile beraber bu süreç değişmiş, uhrevi alan din kitaplarına bırakılırken, diğer kitaplar dünyevi alana yönelmiştir. II. Meşrutiyete kadar tarih ile ilgili kitaplarda İlk Çağ "*kurun-u evvel*" olarak nitelendiriliyor ve İlk Çağ'ın başlangıcı uhrevi alana hasrediliyordu. İlk Çağ ile ilgili değerlendirmeler Darwin'in bulgularından sonra dini ve dünyevi olarak iki ayrı bölüm şeklinde ele alınmıştır. Bu zamandan sonraki kaynaklardan bazıları Tevrat kökenli bilgilere yer verirken, bazıları da Batı tarzı bilgilere yer vermiştir. II. Meşrutiyet'le beraber tarih ders kitapları Fransız ihtilaline odaklanmıştır. Fransa'dan etkilenen tarih anlayışı pozitivist etkilerle dini alandan dünyevi alana kaymıştır. Artık bu tarihten sonra yazılan birçok tarih kitabı, kitaba uygarlıklar tarihi kısmı ile başlangıç yapmıştır. Bu süreçte Ali Reşad'ın pozitivist tarihçi Charles Seignobos'dan esinlenerek oluşturduğu ders kitapları Türkiye'de okutulmuştur.⁵⁵⁸ Ali Reşad, Cumhuriyet düşüncelerinin oluşmasında büyük etkisi olan Türk inkılâbının tarih açısından oluşan alt yapısında izi görülen önemli yazarlardan birisidir.

II. Meşrutiyetten itibaren tarih dersleri Fransız ihtilali ekseninde değişime uğramış, "*hürriyet, adalet ve eşitlik*" ilkeleri benimsenmiştir.⁵⁵⁹ II. Meşrutiyet yıllarında Tarih-i Osman'ı Encümeni ve Türk Ocakları çevrelerinde Türk tarihine odaklanan yeni bir tarih anlayışı da doğmaya başlamıştır. Tarih-i Osman'ı Encümeni'nin ortaya çıkışı modern Türk milleti tarihçiliğinin başlangıcı olarak kabul edilebilir.⁵⁶⁰ Bu kurumun başkanlığını Abdurrahman Şeref yapmıştır. Osmanlı tarihi araştırmaları dışında ilk defa Osmanlı öncesi dönem de bu kurum tarafından araştırılmaya başlanmıştır. Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ağaoğlu Ahmet ve Fuat Köprülü Tarih-i Osman'ı Encümeni'ye karşı Asar-ı İslamiye ve Milliye Tetkik Encümeni isimli iki kurum oluşturmuşlardır. Çalışmalarını ilerleten bu iki kurum 1915 yılında Milli Tettebbular Mecmuası'nı yayınlarak modern Türk tarihçiliğinde önemli bir adım atmıştır.⁵⁶¹

⁵⁵⁸ Zafer Toprak, *Darvin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul 2012, ss. 351-356.

⁵⁵⁹ Mehmet Ali Karaman, "Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri", Süleyman Demirel Üniversitesi *Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Isparta 2018, Sayı: 44, ss. 71-72.

⁵⁶⁰ Zeki Arıkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s. 1592.

⁵⁶¹ K. Arı, *agm.*, s.326.

II. Meşrutiyet öncesinde Ümmetçilik ve Osmanlıcılık akımlarının etkisi ile Türk adı tarih kitaplarında geçmiyordu. II. Meşrutiyet'ten sonraki tarih kitaplarında ise Avrupa'ya çok yer veriliyordu. İki anlayışta da Türk tarihi ihmal edilmiş ve unutulmuştu. Cumhuriyet'le birlikte tarih anlayışı köklü bir dönüşüme uğramıştır. Cumhuriyet Dönemi tarih anlayışı üzerinde etkili olan akımlar sırasıyla romantizm, pozitivizm ve Alman historisizmidir. Romantizm akımından geçmişe duyulan hayranlık noktasında etkilenilirken, pozitivizmden tarihsel gerçekliklerin yoruma gerek duymadan maddi birer bulgu olarak ele alınması yönünden etkilenilmiştir. Alman historisizminden de devleti yüceltme ve ideal-devlet-iktidar özdeşliğini kafalarda oluşturmak için yararlanılmıştır.⁵⁶² Pozitivizm akımından etkilenildiğini gösteren somut örnek, Cumhuriyet Türkiye'sinde "Mukaddes" kavramının tarih kitaplarından çıkarılmasıdır. Bu etki tarih kitaplarından rahatlıkla gözlemlenebilir. 1910'lu yıllardaki tarih kitaplarında "Hz Peygamber Zîşan Efendimiz", 1920'lerde "Hazreti Muhammed" olmuş, 1930'larda⁵⁶³ ise sadece "Muhammed" olmuştur.

1920-1930 arası dönemde Türkiye'de tarihçiliğe bakış açısını kökten değiştirecek eser Mustafa Kemal'in Nutuk'ta atıfta bulunduğu⁵⁶⁴, 1919'da *Dünya Tarihinin Ana Hatları* ismiyle yayınlanan ve İngiliz tarihçi Herbert George Wells'in (1866-1946) eseridir.⁵⁶⁵ Bu kitabın etkisiyle Türk ifadesi tarih kitaplarında geçmeye başlayacaktı. Mustafa Kemal, bu eserden aldığı ilhamla, Türk ulusunun kendi geçmişine sahip çıkması ve Türklük bilincine sahip olması için tarih çalışmalarının önemini bir kere daha fark etmiştir.

⁵⁶² U. Tuna, age., ss. 10-11.

⁵⁶³ Tarih II, Orta zamanlar, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931 yılının lise tarih kitabı, sayfa 91'de geçen ifade şöyledir: "Muhammet birdenbire Allah'ın resulüyüm diyerek ortaya çıkmamıştır. O Arapların ahlak ve adetlerinin pek fena ve pek iptidai ve ıslaha muhtaç olduğunu anlamış, bunları ıslah için تنها yerlere çekilerek senelerce düşünmüş ve yıllarca tefekkürden sonra kendisine vahiy ve ilham fikri doğmuştur."

⁵⁶⁴ Atatürk Nutuk'ta Herbert George Wells'e atfı yaptığı ifadeler şöyledir: "Millete, şunu da hatırlattım ki, kendimizi, dünyaya egemen sanmak aymazlığı, artık sürmemelidir. Gerçek konumumuzu, dünyanın durumunu tanımamaktaki aymazlıkla, aymazlara uymakla milletimizi sürüklediğimiz yıkıntılar yetişir. Bile bile aynı acıklı durumu sürdüremeyiz. Efendiler, İngiliz tarihçilerinden Wells, iki sene evvel yayınlanan, bir tarih yazdı. Yapıtının son sayfeleri "dünya tarihinin gelecekteki evresi" başlığı altında birtakım düşünceler içeriyor. Bu düşüncelerde güdülen konu; "federal bir dünya devleti"dir. Wells, bu bölümde, birleşik bir dünya devletinin nasıl kurulabileceği ve böyle bir devletin önemli ayırıcı niteliklerinin neler olacağı üzerindeki düşüncelerini ortaya atıyor ve adaletin ve tek bir kanunun egemenliği altında dünyamızın alacağı durumu canlandırmaya çalışıyor. Wells, "bütün egemenlikler, tek bir egemenlik içinde eritilmezse, milliyetlerin üstünde bir güç yaratılmazsa dünya yok olacaktır" diyor ve "gerçek devlet, çağdaş hayat koşullarının bir zorunluk haline getirdiği dünya birleşik devletlerinden başka bir şey olamaz. Kuşku yoktur ki insanlar, kendi ortaya çıkardıkları şeyler altında ezilmek istemezlerse er geç birleşmek zorunda kalacaklardır."

⁵⁶⁵ Lord Kinross, *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul 2016, s. 540.

1928 yılında H. G. Wells'in altı ciltlik bu eseri Mustafa Kemal'in isteğiyle Türkçeye çevrilmiştir. Bu yıllarda Fransa'da okutulan coğrafya kitabında Türklerin sarı ırka mensup olduğu ve ikinci sınıf insan tipi olduğu şeklindeki algıyı değiştirmeyi amaçlayan Mustafa Kemal, tarih konusundaki çalışmalara ayrı bir önem atfetmiştir.⁵⁶⁶ 1929 yılından sonra, tarih anlayışı Mustafa Kemal'in de etkisiyle bir kere daha dönüşecektir. Bu dönüşüm, Ali Reşad'a 1929'da hazırlatılan tarih kitabında görülebilir. Öyle ki Ali Reşad'ın yazdığı 310 sayfalık tarih kitabında Türklere ayrılan sayfa sayısı 56 idi. Kitabın % 82'si Avrupa ve dünya tarihine ayrılmıştı. Aynı kitapta Türk tarihine ayrılan kısım ise %18 idi.⁵⁶⁷ Şevket Süreyya, bu süreci Kadro Dergisi'nde "Europacentrisminin Tasfiyesi" ismini verdiği yazısında açıklamıştır. Şevket Süreyya, yazısında Europacentrism'in her şeyi Avrupa merkezli yorumladığı, ancak bunun Türk tarihine uymadığı, o yüzden de Türkiye'nin yeni bir tarih değerlendirmesine ihtiyaç duyduğunu açıklamaktadır. Yazının sonu Türk Tarih Tezi'nin Türk aydınları tarafından ve Türk inkılâp hareketini organize edenler tarafından oluşturulması tavsiye edilerek tamamlanmaktadır.⁵⁶⁸

Mustafa Kemal'in liderliğinde kurulan Türk Tarihi Tetkik Cemiyetiyle beraber tarih anlayışı yeniden değerlendirilmiştir. Mustafa Kemal'in tarih anlayışının değişim sürecinde yaptığı en önemli icraatlardan birisi de Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin başına Yusuf Akçura'yı getirmek olmuştur.⁵⁶⁹ Milli tarih anlayışının devamını getirmeye yönelik diğer bir adım 22 Haziran 1935 tarihinde Maarif Bakanlığı'na bağlı olarak Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Ankara'da açılması olmuştur. Almanya'nın uyguladığı ırkçı yaklaşımlardan uzaklaşarak Türkiye'ye sığınmış olan bilim insanlarını bünyesine alan fakülte, bundan sonraki süreçte Türkiye'de sosyal bilimlerin çağdaş kurallara göre gelişimini hızlandırmıştır.⁵⁷⁰

Yeni anlayışta Orta Asya Türk tarihi ve Anadolu tarihi gün yüzüne çıkarılmış, İslâm ve İslam medeniyetine ilgi gösterilmemiştir. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti,

⁵⁶⁶ Yücel Kabapınar, "Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Tarih Kitaplarına Etkisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt.1, İzmir 1992, ss. 143-144.

⁵⁶⁷ Z. Toprak, "Darvin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji", *age.*, ss. 239-240.

⁵⁶⁸ Şevket Süreyya Aydemir, "Europacentrisminin Tasfiyesi", *Kadro Dergisi*, Sayı: 7, Ankara 1932, ss. 5-10.

⁵⁶⁹ Ahmet Temir, *Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.75.

⁵⁷⁰ Bekir Koç, "Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluş Süreci, İlk Mezunları ve Halil İnalcık", *Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi*, Ankara Üniversitesi Yayınları, Sayı:40, Ankara 2016, ss. 31-32.

unutturulmaya çalışılan Türkçülük ve Türk uygarlığını yeniden hatırlatma misyonuyla hareket etmiştir. Bütün uluslardan tek bir millet yaratma düşüncesinde olan Osmanlıcılık akımını ortadan kaldırmak amacıyla olan bu cemiyet, Türk denilince akla çadır, aşiret, at, silah ve savaş gelmemesini istiyordu. Zengin Türk tarihi oluşturulurken Cumhuriyet'in eski Türk geleneğinden demokrasiyi de miras aldığı belirtiliyordu. Saffet Engin'e göre Türkler, Hititler döneminden itibaren meclis geleneğine sahiptiler. Hititlerdeki site ve il yönetimleri demokratik şekilde oluşmaktaydı. Ege ve Grek sitelerindeki demokrasi uygulamalarının da Hititlerden esinlendiği, Engin'in iddiaları arasındaydı.⁵⁷¹

O dönem yayınlanan dergilerden Resimli Şark Dergisi de bu sürece katkı sunmak ve toplumun dönüşümünü bu istikamette gerçekleştirmek için Osmanlı Devleti'nin geri kalma sebeplerinden birisinin de Türk tarihinin ihmal edilmiş olmasını gösteren bir makale yayınlamıştır. Makalede Avrupa ve Balkanlardaki milli düşünce ve hislere Türklerin yabancı kalmaları hususunun Osmanlı Devleti'nin yıkılmasında en büyük etkiye sahip olduğu gösterilmiştir. Türk tarihine yeteri kadar önem verilmediği dergi sayfalarında şu ifadelerle aktarılmıştır: "*Osmanlı saltanatı Türklerin talim ve terbiyesinde birçok hususları ihmal ettiği gibi bir milletin benliğini bilerek terakki ve inkişafı için en mühim bir amil olan "milli tarihin tetkik ve tedrisine de lüzumu kadar ehemmiyet vermemiştir."*⁵⁷²

Resimli Şark Dergisi'nde temas edilen bu ihmali ortadan kaldırmak için Cumhuriyet daha ilan edilmeden Türk tarihi ile ilgili çalışmalar başlamıştır. Bu dönemde yayınlanan "*Pontus Meselesi*" isimli kitapta Türkler ile ilgili, "*Irak'ta Sümerler*" ile "*Filistin ve Anadolu'da Hititlerin*" Turani ve Türk kökenlerinden geldikleri ileri sürülmekle, Türk Tarih Tezi'nin müjdesi çok öncelerden verilmektedir.⁵⁷³

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti de Osmanlı Devleti döneminde büyük ihmale uğramış Orta Asya Türk tarihinin anlaşılması için 606 sayfalık "*Türk Tarihinin Ana Hatları*" isimli eser oluşturmuştur. Bu kitap 1932 yılındaki Türk Tarih Kongresi ile ortaya konmuş olan⁵⁷⁴ düşünsel kökleri bakımından XIX. yy. Türkçülüğüne dayanan Türk Tarih Tezi'nin⁵⁷⁵ derli toplu yazıldığı ilk eser olması yönünden ayrıca önemlidir.

⁵⁷¹ M. S. Engin, *age.*, s. 45.

⁵⁷² Resimli Şark, "Türk Tarihi Tetkikleri", *Resimli Şark Dergisi*, İstanbul 1933, Sayı: 35, s. 84.

⁵⁷³ M. Tuncay, *age.*, s. 310.

⁵⁷⁴ B. Ersanlı, *age.* s. 15.

⁵⁷⁵ M. Tuncay, *age.*, s. 310.

Türk Tarihinin Ana Hatları isimli eserde Çin, Sümer, Akat, Elam, Mısır, Asur, Hitit, Aka ve Girit uygarlıklarının Türkler tarafından kurulduğu ima ediliyordu. Türk Tarihi Tetkik Heyeti tarafından yaklaşık bir yıl sonra 1931 yılında “*Türk Tarihinin Ana Hatları Medhal*” isimli ve 87 sayfadan ibaret olan ilk fasikülden 30.000 adet basılmıştır.⁵⁷⁶ Bu fasikül okullara ücretsiz dağıtılırken, halka 15 kuruştan satışa sunulmuştur.⁵⁷⁷ 11 büyük kısma ayrılan eserde, 1-Beşer tarihine methal, 2-Türk tarihine methal, 3-Hint, 4-Kalde, Elam ve Asur, 5-Mısır, 6-Anadolu, 7-Ege Havzası, 8-Eski İtalya ve Etrüksler, 9-İran, 10-Çin, 11-Orta Asya⁵⁷⁸ bölümleri bulunmaktadır. Eserin amacı şu satırlarda açıklanmıştır: “*Türk milleti için, millî bir tarih yazmak. Türk deha ve seciyesinin esrarını meydana çıkarmak, Türk’ün hususiyet ve kuvvetini kendine göstermek ve millî inkişafımızın derin ırkî köklere bağlı olduğunu anlatmak istiyoruz.*”⁵⁷⁹ Bu eserin ilk cümlesi, “*Türklerin anayurdu Asya’dadır*” idi.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin yaptığı çalışmalar şöyle ifade edilebilir:

- 1- “*Türk Tarihinin Ana Hatları*” isimli 606 sayfalık kitabın yayınlanması.
- 2- Belleten Dergisi’nin yayınlanması.
- 3- İlmi çalışmalar için Avrupa ve Amerika’ya öğrenci gönderilmesi.
- 4- Türk tarihini anlamaya yardımcı olacak materyallerin temin edilmesi.⁵⁸⁰

Bu kapsamda Piri Reis'in Amerika’yı da gösteren haritası kurum aracılığıyla bastırılmıştır.

- 5- Liselerde okutulmak üzere ilk resmi tarih ders kitabının dört cilt olarak hazırlanması. Bu kitabın ciltleri şu isimleri taşıyordu:1-Tarihten Evvelki Zamanlar ve Eski Zamanlar 2- Orta Zamanlar 3- Yeni ve Yakın Zamanlarda Osmanlı-Türk Tarihi 4-Türkiye Cumhuriyeti.⁵⁸¹

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, bu ve benzeri çalışmalarla birçok Batılı bilim insanının da düşündüğü gibi Türk tarihi denilince sadece Osmanlı Devleti hatıra gelsin

⁵⁷⁶ H. Bertkay, *agm.*, s. 2462.

⁵⁷⁷ Uğur İğdemir, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, TTK Basımevi, Ankara 1973, s.5

⁵⁷⁸ Yücel Karapınar, “Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Kitaplarına Etkisi”, *agm.*, ss. 153-156.

⁵⁷⁹ Mahmut. H. Şakiroğlu, “Atatürk Döneminde Başlatılan Tarih Çalışmaları ve Halk Bilgisi Alanındaki Gelişmeler”, *Erdem Dergisi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Sayı:12, Ankara 1988, s. 842.

⁵⁸⁰ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1984, ss. 201-204.

⁵⁸¹ M. H. Şakiroğlu, *agm.*, ss. 842-843.

istemiyordu. Gerçi bu yıllarda Türkiye’de de Türk tarihi denildiğinde İslam tarihini temele alan ümmet tarihi ve Osmanlı tarihini esas alan hanedan tarihi anlaşıyordu.⁵⁸²

Mustafa Kemal’in öncülüğünde gerçekleştirilen ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti çalışmalarıyla 1930’lu yıllarda popüler hale gelen Türk Tarih Tezi ile Türk tarihi Osmanlılarla değil, neolitik devirden itibaren ve Orta Asya’dan başlatılıyordu. Mustafa Kemal’in buradaki amacı; Anadolu toprakları üzerindeki Ermenistan ve Yunanistan iddialarını reddetmek, Anadolu’nun en eski sakinlerinin Hititler olduğunu, Hititlerin de Türk olduğunu kanıtlamak,⁵⁸³ Türklerin medeni kabiliyetten yoksun olduklarına yönelik iddiaları yalanlamak ve Türklerin beyaz ırkın da içinde olduğu Alpin koluna mensup olduklarını ortaya koymaktı. Bu teze göre Anadolu, tarih öncesi çağlardan beri Türk ırkının mensup olduğu insanlar tarafından kullanılıyordu. Anadolu’da yaşayan insanlar bu teze göre Orta Asya’daki ilk Türk anayurtlarından göç etmişlerdi.⁵⁸⁴

Türk Tarih Tezi’nin ortaya koyduğu sonuçlar özetle şöyledir:

1. Orta Asya insanlığın ve medeniyetin ortaya çıktığı ilk yerdir.
2. Türkler beyaz ırktan olup brakisefal kafa yapısına sahiptirler. Türklerin anayurdu Orta Asya’dır.
3. Türkler, medeniyetin ilk oluşturucularıdır.
4. Orta Asya’daki kuraklıktan sonra Türkler bütün dünyaya yayılmışlar ve medeniyetin dünyaya yayılmasında etkin rol oynamışlardır.
5. Anadolu’daki ilk yerli halk olan Hititler, Orta Asya’dan Anadolu’ya gelmişlerdir. Hititler, Türklerin atalarıdır.⁵⁸⁵

⁵⁸² Mustafa Ergun, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara 1999, s.155.

⁵⁸³ Ekrem Akurgal, "Tarih İlmi ve Atatürk", *Türkiye’nin Kültür Sorunları ve Anadolu Uygarlıklarının Dünya Tarihindeki Önemi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1998, s. 77.

⁵⁸⁴ Enver Ziya Karal, “Atatürk’ün Türk Tarih Tezi”, *Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler*, MEB Yayınları, İstanbul 1997, ss. 158-159.

⁵⁸⁵ Bayram Kodaman, *Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk*, Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü Yayınları, Isparta 1999,s. 96.

Tarih ilminin yardımıyla ortaya konulan Türk Tarih Tezi ile Anadolu'nun geçmişten günümüze Türklere ait olduğu gösterilmek istenmiştir.⁵⁸⁶ Türk Tarih Tezi'ndeki iddialara göre Anadolu'nun en eski sahipleriyle; Hititler, Selçuklular ve Osmanlılar benzer antropolojik özellikler taşıyorlardı.

Türk Tarih Tezi'ni abartılı bulanlar olduğu gibi değişik açılardan ele alan bilim insanları da vardır. Bunlardan Enver Ziya Karal, Türk Tarih Tezi ile ilgili, *"Bir kilise tarihi vardır ki baştan aşağı Batı emperyalizmini meşrulaştırmak için hazırlanmıştır. Buna karşı Atatürk'ün tarih tezi ve Türk tarihçiliğinin onun zamanında gelişen bölümü bir savunma tarihçiliğidir"*⁵⁸⁷ açıklamasını yapmıştır. Bernard Lewis ise Türk Tarih Tezi konusunda, *"Atatürk sırf bir kapris yüzünden veya sadece milli şan ve şerefi yükseltmek arzusu ile böyle itina ile hazırlanmış bir kampanyaya girişmeyecek kadar büyük bir adamdı. Kampanyanın sebeplerinden biri son 200 yıl içinde hazin bir şekilde sarsılmış olan milli izzeti nefis duygusunun tesellisini sağlamak ihtiyacıydı"*⁵⁸⁸ açıklamasını yaparak Mustafa Kemal'in Türk Tarih Tezi'nden maksadının ne olabileceğini yorumlamıştır.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin çalışmalarıyla ortaya konulan Türk Tarih Tezi, Doğu Bilimleri Uzmanı Dr. Kurt Köhler tarafından şöyle yorumlanmıştır: *"Gazi kendi önderliği altında Türklere yeni bir dünya görüş tarzı aşlamak için bir tarih kitabı yazdırdı. Tarihin her hadisesi Türklerin gururunu okşayacak bir şekilde tefsir edilmeye başlandı. Bundan maksat bütün medeniyetlerin menşei Türklere atfetmek ve bu suretle Türk milletinin cihanda iddia edilen mevkiine manevi bir istinat bulmaktır. Bu gibi hüner bazlıklar milli şuuruna henüz yeni kavuşmuş bir millet için anlaşılabilir bir keyfiyettir ve bunların doğru olup olmadıklarının tetkiki hakiki ilme terettüp eden bir vazifedir."*⁵⁸⁹

Türk Tarih Tezi'nde de yansımaları görülen tarih çalışmaları, sadece Türk düşünce hayatında "ilmi olmak", demokratik ve eleştirel bir düşünce ortamının oluşturulması amacını değil, aynı zamanda dinin politika üzerindeki egemenliğinden kurtulmaya çalışan bir tutum olarak da anlaşılabilir.⁵⁹⁰ 1930'lardaki tarih anlayışı bu

⁵⁸⁶ Bayram Kodaman, "Atatürk, Milli Kültür ve Tarih", 100. Yıl Atatürk Konferansları, Yayınlayan: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Türkiye Petrolleri A. O. Genel Müdürlüğü, Ankara 1981, s.128.

⁵⁸⁷ Enver Ziya Karal, "Tanzimat'tan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz", *Felsefe Kurumu Seminerleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977, s. 258.

⁵⁸⁸ Bernard Lewis, "Türkiye'de Tarihçilik ve Milli Uyanış", *Türk Yurdu*, Sayı: 2, Ankara 1960, s. 12.

⁵⁸⁹ Mete Tuncay, *age.*, s. 313.

⁵⁹⁰ B. Ersanlı, *age.*, s. 105.

dönemde yapılan değişik sınav sorularına da yansımıştır. 1935 yılında yapılan lise bitirme olgunluk sınavlarında aşağıdaki sorular sorulmuştur:

Soru 6 - *"Türklerin anayurdu neresidir? Türkler nerelerde yerleşmişler ve nereleri esaslı Özyurt edinmişlerdir? Biz bu Özyurtlardan hangisindeyiz? Orta Asya ikliminin değişmesi, Türk ırkı ve kültürü üzerinde ne gibi etkiler yapmıştır? Bu olay tarihin yürüyüşünde:*

1. Türk ırkı ve anayurdu,

2. Asya, Avrupa, Afrika ve Dolikosefal insanlar üzerinde yaptığı tesirlerle insanlık tarihinde ne gibi değişiklikler yaratmıştır?"

Soru 32 – *"İslamlıkta Halifeliğin hakiki mahiyeti nedir? Halifelik nasıl ve ne vakit kişisel bir saltanat haline getirilmiştir? Bu sıfatı taşıyan son adama gelinceye kadar nerelerde bu unvanda hükümdarlar görülür? Osman oğullarının Halifelik sıfatı Türk ulusuna, İslam âlemine ne gibi zararlar vermiştir? Yabancı devletler bu sıfatı ne vakitler kendi amaçlarına alet etmişlerdir?"*⁵⁹¹ 6. soruda yeni tarih anlayışı verilmeye çalışılırken, 32. soruda halifeliğin sorgulatılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Sorular ve ders içerikleriyle değiştirilmeye çalışılan tarih anlayışında 1932 yılında Ankara’da toplanan Türk Tarih Kongresi önemli bir aşamadır. Bu kongrenin en önemli amaçlarından birisi Mustafa Kemal’in çevresinde oluşturulan tarih anlayışının Türkiye’de tarih eğitimi veren geniş öğretmen kitlesine benimsetilmesi idi. Bu yüzden kongreye 196 ortaokul ve lise öğretmeni, 1 Güzel Sanatlar Akademisi öğretmeni, 10 üniversite öğretim üyesi katılmıştır.⁵⁹² Kongrede işlenen hususlar tarih öğreniminde yeni bir dönem başlatıyordu.

Tarih Kongresi’nin ana teması, antropoloji ve tarih öncesi dönemlerdi. Bu eksenle kongrede dört konu tartışılmıştı. Birincisi tarih öncesi ve tarih dönemlerine ait kaynakların kullanımı meselesi. İkincisi Türk dilleri üzerine tartışma. Üçüncüsü Orta Asya’dan geniş çaplı bir göçe yol açan coğrafi ve doğal değişikliklerin tartışılması. Dördüncüsü aynı yıl basılan ders kitapları üzerine tartışma.⁵⁹³ Kongrede bütün konuşmacılar antropoloji ve tarih öncesine değiniyorlardı. Kongreye göre Türk tarihi,

⁵⁹¹ Z. Toprak, *Darvin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, age., ss. 257-258.

⁵⁹² Mustafa Oral, *Türk Ulusunun İnşası*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2015, s. 80.

⁵⁹³ B. Ersanlı, age., ss. 143-145.

Batı'da yanlış yorumlanıyordu. Batı bilim insanlarına göre, Türkler uhrevi tarih anlayışının içerisindeydi. Türklerin soyunun Nuh peygamberin oğlu Yasef'e dayandırılıp Babil'den koptukları sonra Orta Asya'ya geldikleri, orada çoğalarak Batı Asya'ya geçtikleri savunuluyordu. Oysaki Türk Tarih Tezi doğrultusunda hazırlanmış olan dört ciltlik tarih kitabında, Türklerin ana yurdu uhrevi olarak belirtilen Mezopotamya toprakları yerine, dünyevi olarak nitelenen Orta Asya toprakları olarak belirtiliyordu.⁵⁹⁴

1932 tarihli Türk Tarih Kongresi'nde açılış konuşması yapan ve o dönemde Maarif Vekili olan Mahmut Esat Bozkurt konuşmasında, Türklerin anayurtları olan Orta Asya'da Yontma Taş devrini milattan 12.000 yıl evvel geçirdikleri halde, Avrupalıların ancak 5.000 yıl sonra bu devirden kurtulabildiklerini anlatmıştır. Diğer taraftan insanların henüz ağaç kavuklarında yaşarlarken Türklerin Orta Asya'da kereste ve maden medeniyetini meydana getirdikleri, hayvanları evcilleştirdikleri ve çiftçiliğe başladıklarını ifade etmiştir.⁵⁹⁵ Bu ve benzeri iddiaların işlendiği Türk Tarih Tezi'nin ve Türk Dil Tezi'nin savunulduğu dönemde, bu tezlere karşı çıkmak, bilime karşı çıkmakla eşdeğer görülüyordu.

Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkarılış sebebini ve Türklükle ilgili çok az bilgiye sahip olunduğunu o dönemde ortaokul öğretmenliği yapan İhsan Şerif Türk Tarih Kongresi'nde şöyle ifade etmiştir: *"Efendiler. Kırk beş seneyi geçiyor, tarih okutuyorum. Bu uzun zamanın her senesinde benim çok üzüntülü birkaç günlerim vardır. Bu günler dersimin Türkler bahsine intikal ettiği günlerdir. O zaman anlatış tarzım cansızdır, heyecansızdır. Açıkçası pek yavandır. Sebebi: Orta Asya yaylasına o binlerce senelik ecdat yurduna dair benim de meslektaşlarım kadar pek az bir şey bilişimdir. Her kelimenin üstünden bir vesika, bir kitabe, her satırın altından bir abide, bir heykel, bir mabet, bir harabe; hasılı Türklüğümle gurur verecek bir şeyler ararım, ararım. Saatler geçer. Nihayet yorgun, nevmi ve meysus kalırım."*⁵⁹⁶

Afet Hanım, Türk Tarih Kongresi'nde yaptığı *"tarihten evvel ve tarih fecrinde"* isimli sunumunda, *"Türk ırkı ana yurtlarında yüksek kültür mertebesine varırken Avrupa halkı vahşi ve tamamen cahil bir hayat yaşıyordu. Türk çocukları biliyor ve bildirecektir ki onlar 400 çadırılı bir aşiretten değil, on binlerce yıllık tarihi, medeni, yüksek bir ırktan"*

⁵⁹⁴ Ali Güler, Suat Akgül, *Herkes İçin Türk Tarihi*, Sarkaç Yayıncılık, Ankara 2015, s.472.

⁵⁹⁵ *"Birinci Türk Tarih Kongresi, Kongrenin Zabutları, Konferanslar, Münakaşalar"*, Maarif Vekaleti Yayınları, İstanbul 1932, s. 6.

⁵⁹⁶ Birinci Türk Tarih Kongresi, age., "Muallim İhsan Şerif Bey'in Nutku", s. 14.

*gelen yüksek kabiliyetli bir millettir.*⁵⁹⁷ Kongrede bu ve benzeri açıklamalarla Türk tarihine özel önem verilerek, ortak tarih oluşumu öncelenmiş, vatandaşlık bilinci oluşturulmaya çalışılmıştır. Türklerin dünya medeniyetine olan katkıları belirtilmiş, Türk tarihinin eskiliği vurgulanmıştır. Kongreye öğretmenlerin çoğunlukla davet edilmiş olması, tarih bilincinin Türkiye’de hızlı bir şekilde yayılması için olmuştur.

Sonuç olarak şu ifade edilebilir ki; Türk inkılâp hareketinde ortak kültür ve ortak geçmiş çok önemli görülmüştür. Bu kapsamda tarih alanındaki çalışmalara, millet oluşumunda önemli bir karşılığı olduğu için özel önem verilmiştir. Bu dönem tarihçilik anlamında önemli ilerlemelerin kaydedildiği bir zamandır.⁵⁹⁸ Türklerle ilgili olumsuz iddiaları cevaplamak için oluşturulan Türk Tarih Tezi, Türklerin tarihinin araştırılması ve Türkiye'deki tarihçiliğin geliştirilmesi için kurulan Türk Tarih Kurumu ve bu kurumun öncülüğünde gerçekleştirilen Türk Tarih kongreleri, Türkiye halklarının Türk inkılâp hareketinin öngördüğü şekilde kültürel anlamda dönüşümünü gerçekleştirmede etkin rol oynamışlardır. Mustafa Kemal’in ve onun önderliğindeki Türkiye'nin tarih araştırmalarındaki birinci amacı, Türklerin dünyanın kültür ve medeniyet âlemine katkılarını ortaya koymak ve Türklerin şerefli bir geçmişe sahip olduğunu hem Türklere hem de dünyaya göstermekti. İkinci amacı ise Türklerin 1071'den önce de Anadolu'da olduklarını kanıtlamak. Şayet bu ikinci amaç kanıtlanabilirse Batılıların, “*Türkler Anadolu'ya sonradan gelmişlerdir, geldikleri yere dönmelidirler*” iddiaları da çürütülmüş olacaktır.⁵⁹⁹ Türklerin tarih boyunca medeniyetler kuran bir millet olduğu fikriyle hareket edilen bu çalışmalarda, Türk toplumu Osmanlı Tarihi’nden ziyade Orta Asya Türk Tarihi’ne yönlendirilerek, kültürel kodlarda bu yönde bir dönüşüm gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

4.2. Dil çalışmaları

Lozan Antlaşması ile sağlanan siyasi bağımsızlığın, kültürel bağımsızlıkla pekişmesi için tarih konusunda sağlanan değişime benzer bir gelişme dil konusunda

⁵⁹⁷ Afet İnan, *Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde*, Birinci Türk Tarihi Kongresi (Kongre Zabıtları), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1932, ss. 40-41.

⁵⁹⁸ İlber Ortaylı, *Gelenekten Geleceğe*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, ss.112- 113.

⁵⁹⁹ Refik Turan, “Kültür Alanındaki Gelişmeler”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2006, ss. 190-191.

gerçekleşmiştir. Türkiye’de millet olma bilinci tarih şuuru ile başlamış, dil şuuruyla devam ettirilerek bu bilinç daha üst aşamaya çıkarılmak istenmiştir. Cumhuriyet Dönemi’nde bu düşünceyle gerçekleştirilen dil politikalarının merkezinde, bir taraftan zihinsel dönüşüm gerçekleştirerek çağdaşlaşmak, öbür yandan toplumdaki birlik unsurlarını artırarak milli birliği gerçekleştirmek yer alıyordu.

Okuma yazma oranının okuyucuyla paylaşıldığı, ayrıca Türk dili konusunda yapılan çalışmaların anlatıldığı Resimli Şark Dergisi yazısı bu dönemde yapılan dil çalışmalarının gerekçesini ortaya koyması açısından önemlidir. Bu yazıda yeni Türk Devleti’nin kuruluşundan önce ve sonra yapılan dil çalışmaları şöyle özetlenmiştir. Cumhuriyet’in kuruluşundan önce milletin %80’i okuma yazma bilmemektedir. Mustafa Kemal’in, kolay alfabe olarak tanımladığı harf inkılâbı sayesinde halkın %50’den çoğu okuma yazma öğrenmiştir. Yöneticilerin ve halkın kültür işlerine gösterdikleri özenin sonraki bir kaç yıl içinde daha da yükselmesi durumunda bu oran daha da artacaktır. Mustafa Kemal’in önderliğinde girilen dil devrimi konusunda bahsi geçen Resimli Şark makalesinde şu satırlar yazılmıştır; *"Yüce önderimiz yeni alfabeden sonra unutulmuş öz Türkçemizi, öz dilimizi hepimize belletmek ve öğretmek savaşına başladı. Osmanlıları güzelim Türkçe'mizi bir yana bırakarak Arap ve Fars dillerine yüz verdiler. Türkçeyi açıktan açığa bu iki dile tutsak ettiler. Bütün acuna buyruk salan, beylik eden Türk'ün öz dili dururken bu yabancı dilleri benimsemek en yaman bir yanıştı. Büyük Gazi bütün eski kötülükleri yanlışları düzelttiği gibi bu yanlış işi de eline aldı. Bu sayısı ile dördüncü yaşını bitiren ve beşinci yaşına basan Resimli Şark, bu oğuz savaşta payına düşen işleri görmek için canla başla çalışacaktır."*⁶⁰⁰ Resimli Şark Dergisi kendisine bu konuda önemli bir sorumluluk atfetmiştir. Gerçekten birçok sayısında Resimli Şark Dergisi, dil konusunda ve diğer inkılâplar noktasında pek çok yayına yer vermiştir.

Kadro Dergisi’ndeki Yakup Kadri makalesinde ise, o dönemde Türkçenin durumu ortaya konmaktadır. Yazıya göre o günlerde yazı yazan kalem erbabının çoğunlukla Frenkçe düşündüğü, Frenkçe kurgular yaptığı ve sonradan bu kurgularını Türkçeye çevirdikleri ifade edilmektedir. Makalede, büyük halk kitlelerinin yazıları anlama zorluğunun bundan kaynaklandığı anlatılmaktadır. Rusya'dan örnek verilerek, Rusya’daki edebi mucizenin I. Petro'dan sonra Rusça halk dilinden toplanmış kelime ve

⁶⁰⁰ Resimli Şark, “Resimli Şark Bu Sayı İle Dört Yaşını Doldurdu”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 48, İstanbul 1934, s. 1.

tabirlerin yeni baştan ortaya konmasıyla gerçekleştiği, bunun Puşkin, Gogol ve Tolstoy'un yetişmesine imkân sunduğu ifade edilmektedir. Yakup Kadri, Türkçenin değerini ortaya koymak için; Türkçenin Arapça, Latince, Germence gibi ana dillerden biri olduğunu anlatarak yazısına başlamıştır. Türkçenin olgunlaşma merhalelerinden geçip kendi gövdesinden birçok lehçeler ortaya çıkardığını ve medeniyetler kurmuş, büyük devletler oluşturmuş bir ırkın bu dili çok uzun zamandır konuştuğunu açıklamıştır. Türkçenin geniş bir ufuk içerisinde anlaşılması gerektiğini ancak bunun uzun ve sürekli bir ilim işi olduğu anlatılarak, Türkçenin Anadolu kısmındaki kullanımıyla ilgili gerekli çalışmaların dahi yapılamadığı, Türkçe çalışmaları konusunda uzun ve meşakkatli çalışmalara ihtiyaç duyulduğu ifade edilmektedir.⁶⁰¹

Türkçeyle ilgili bu çalışmalara başlangıç olması açısından yapılan kongre ve toplantılar önemlidir. Nitekim dil çalışmaları için de önemli konuların görüşüldüğü Türk Tarih Kongresi'nde konuşan Maarif Vekili Esat Bey, uygarlıkların temelini atıldığı yerin, Orta Asya olduğunu ve uygarlığı oluşturan ırkın da Türkler olduğunu belirterek konuşmasına başlamıştır. Esat Bey konuşmasında, dil konusunda da Türklerin kurucu ırk olduğunu ileri sürmüştür. O, dünyanın bugün sahip olduğu gelişmiş medeniyetin Orta Asya'dan ve Türklerden meydana gelip diğer coğrafyalara ve insan topluluklarına ulaştığını gösteren en kuvvetli delilin Türkçe olduğunu belirtmiştir. Etimoloji bilgisinin yanında tarih ve coğrafya verilerinin de Türkçenin bir anadil olduğu kanaatini güçlendirdiğini ifade eden Esat Bey, Türkçedekilerle aynı anlamı taşıyan birçok sözcüğün diğer dillerde de bulunduğunu, değişik yörelerdeki şehir ve nehir gibi coğrafi isimlerin sözcük oluşumu açısından Türkçeyle uyumluluğunun gözden kaçmadığını belirtmiştir. Onun konuşmasına göre: Türkçeyi incelemek ve dünya üzerindeki diğer dillerle karşılaştırmak dünya tarihini aydınlatmak için ve özellikle Türklerin “*millî*” tarihini ortaya çıkarmak için çok önemli bir durumdu. Göç hareketinin Orta Asya'dan başlayarak bütün dünyaya yayıldığı dikkate alındığında Türkçenin bir anadil olması makuldü. Türklerin, dil başta olmak üzere bilim ve sanatta bütün dünya uygarlığına en büyük hizmetleri yaptıkları bilindiği halde, bu hizmetler unutma ya da unutturulma şeklinde veya değişik amaçlarla önemsiz gösterilmeye çalışılmıştır.⁶⁰²

⁶⁰¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Türkçe”, *Kadro Dergisi*, Ankara 1932, Sayı: 9, ss. 19-22.

⁶⁰² Z. Toprak, *age.*, s. 151.

Dil konusundaki çalışmalara olan ihtiyacın bu şekilde ortaya konmasından sonra aslında dil çalışmalarının Osmanlı Devleti zamanında Tanzimat dönemi ile birlikte başladığını ifade edebiliriz.⁶⁰³ Öyle ki bu süreçte Osmanlıdaki eğitim anlayışlarının geride kaldığı kabulleniliyor. Bazı kimseler bunun sebebi olarak gördükleri alfabe konusunda bir takım çalışmaları başlatıyordu. Yeni bir alfabe fikri dillendirilmeden Arap harflerinin ıslahı o dönemde üzerinde durulan bir konu olarak karşımıza çıkıyordu. II. Meşrutiyet Dönemi ile birlikte alfabe tartışmaları tekrar başlamış, tartışmalar İmla Komisyonu (1909), Ta'mim-i Maarif ve İslah-ı Huruf Cemiyeti (1911), Yeni Yazı Öğretme Derneği gibi cemiyetler bünyesinde yapılmıştır. Meşrutiyet döneminde Arap alfabesinin ıslahını isteyenler yanında ilk kez Latin alfabesinin kabul edilmesini isteyenler de olmuştur. Abdullah Cevdet, Celal Nuri İleri, Kılıçzade Hakkı Latin alfabesini isteyenlerin başını çekmişlerdir. Bu dönemde ilginç bir alfabe çalışmasını, Arap harflerini ayrı ayrı yazarak “*Enveri Hattı, Ordu Elifbası, Yeni Yazı*” gibi isimlerle anılan yeni bir alfabe çalışması yapan dönemin Harbiye Nazırı Enver Paşa başlatmıştır.⁶⁰⁴ Görüldüğü gibi dil çalışmaları özellikle Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde yaygınlaşmıştır. Dil çalışmalarının büyük kitlelere nüfuz edebilecek şekilde milliyetçilik temelli olarak gerçekleşmesinde Balkan Savaşlarının etkisi büyüktür. Milli dil çalışmalarının I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele ile birlikte daha da olgunlaştığını görmekteyiz.

Mustafa Kemal, Enver Paşa’nın “*Ordu Elifbası*” olarak da isimlendirilen ve 1914’de ortaya koyduğu Arap harflerini yeni biçime sokma planları konusunda, “*Pek güzel!...iyi bir niyet; fakat yarım iş; hem de zamansız!...Harp zamanı harf zamanı değildir? Harp olurken harfle oynamak sırası mıdır? Ne yapmak için? Konuşmaları ve hassaten yazışmaları kolaylaştırmak için mi? Bu şimdiki şekil hem yazmayı, hem okumayı, hem de anlamayı ve binaenaleyh anlaşmayı eskisinden fazla geciktirir ve güçleştirir! Hız isteyen bir zamanda, böyle yavaşlatıcı, zihinleri yorup şaşırtıcı bir teşebbüse girişmenin maddi, ameli ve milli ne faydası var? Sonra da mademki başladın, cesaret et; şunu tam yap; medeni bir şekil alsın, değil mi efendim?*”⁶⁰⁵ şeklinde yorum getirmişti.

⁶⁰³ Murat Belge, “Türk Dilinde Gelişmeler”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 10, İletişim Yayınları, İstanbul 1982, s. 2596.

⁶⁰⁴ Bilal N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, ss. 53-54.

⁶⁰⁵ Ruşen Eşref Ünaydın, *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları, Hâtıralar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1954, ss. 28-29.

Mustafa Kemal, Enver Paşa'nın girişimini yukarıdaki ifadelerle değerlendirirken, Türk dili konusunda yapacağı çalışmaların ipucunu 1916 yılında kaleme aldığı hatıra defterine şu sözlerle açık etmişti: “*Kemal Bey'in Tarih-i Osmanisi'ni takibe başladım. Yemekten evvel Emin Bey'in Türkçe Şiirleriyle Fikret'in (Tevfik Fikret) Rubab-ı Şekeste'sinden aynı zeminde bazı parçalarını okuyarak bir mukayese yapmak istedim. İkisi de başka güzel. Ancak Türkçe olanda da diğerinde de aynı derecede Arapça, Farsça kelimat var.*”⁶⁰⁶

I. Dünya Savaşı'nın yoğun gündeminde beklemeye alınan Latin alfabesi düşüncesi, Milli Mücadele döneminde tekrar ele alınmıştır. Bu düşüncede Mehmet Emin Yurdakul ve Ziya Gökalp'in çalışmaları ile Yakut Türklerinin 1918'de, Azerbaycan'ın 1922'de Latin alfabesini kabul etmesi etkili olmuştur. Mustafa Kemal aynı dönemde Halide Edip Adıvar'a Latin harflerinin kabul edilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Bir müddet sonra kendisine İzmir'de ziyarete gelen Hüseyin Cahit'in “*Niçin Latin yazısını almıyoruz?*” şeklindeki sorusuna, Mustafa Kemal; “*Zamanı daha gelmemiştir*” yanıtını vermiştir.⁶⁰⁷

Alfabe değişikliğinin bu yıllarda zamanının gelmediğini düşünen Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra Türk dilinin, Türk tarihinin ve Türk kültürünün araştırılması için çalışmalara başlanılmasını istemiş, bu konuda çalışma yapmak üzere kurumsallaşmayı 1924 yılında başlatmıştır. Bu kurum İstanbul Darülfünununa bağlı olarak kurulmuş olan “*Türkiyat Enstitüsü*” olmuştur.⁶⁰⁸ Bu enstitü ile beraber dil konusu başta olmak üzere Türk kültürü alanındaki çalışmalar daha sistemli bir şekilde yapılabilmektedir.

Cumhuriyet Dönemi'nde alfabe konusu ilk kez Türk İktisat Kongresi'nde gündeme gelmiştir. Bir işçinin “*Latin harflerinin kabulü*” konusunda verdiği önerge, Kongre Başkanı Kazım Karabekir'in, “*Latin harflerinin kabulü meselesi Avrupalılarca bizi bölmek ve İslam aleminden koparmak için atılan bir nifak tohumudur*”⁶⁰⁹ şeklindeki cevabıyla reddedilmiştir.

⁶⁰⁶ Şükrü Tezer, *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1972, s. 85.

⁶⁰⁷ M. Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve Harf Devrimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 42.

⁶⁰⁸ Zeynep Korkmaz, “Cumhuriyet Devrinde Türk Dilindeki Gelişmeler”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Cilt:1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Yayın No: 629, Ankara 1995, s. 913.

⁶⁰⁹ Cemal Avcı, *III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000, s. 107.

Alfabe konusu 1924 yılındaki TBMM bütçe görüşmeleri sırasında tekrar gündeme gelmiştir. Şükrü Saraçoğlu, yaptığı konuşmada Türkiye'de okuma yazma oranının %2 civarında olduğunu, bunun sorumlusunun da Arap harfleri olduğunu ifade etmiştir.⁶¹⁰

İki yıl kadar sonra 1926 yılında Bakü'de yapılan Bakü Uluslararası Türkoloji Konferansı'nda, Türklerin Latin yazısını alıp almayacakları oylanmış, yapılan oylamada oy çokluğu ile Latin alfabesinin alınması uygun görülmüştür. Mustafa Kemal 1928 yılına gelindiğinde alfabe değişikliği zamanının geldiğini düşünmüştür. Bu süreçte Mustafa Kemal, alfabe değişikliği konusunda çalışma yapmak üzere bir komisyon oluşumuna öncülük yapmıştır. 23 Mayıs 1928 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile yeni Türk alfabesini hazırlamak üzere bir heyet görevlendirilmiştir. Bu dil heyetinde; Falih Rıfkı Atay, Ruşen Eşref Üneydin, Ahmet Cevat Emre, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ragıp Hulusi Özdem, Fazıl Ahmet Aykaç, İbrahim Grantay, Mehmet Emin Erişirgil, İhsan Sungu görev almışlardır.⁶¹¹ Mustafa Kemal bu komisyona başkanlık yapan Falih Rıfkı Atay'la şöyle bir diyalog yaşamıştır: *“Atatürk bana sordu: -Yeni yazıyı tatbik etmek için ne düşündünüz?*

- Bir on beş yıllık uzun, bir de beş yıllık kısa mühletli iki teklif var, dedim. Teklif sahiplerine göre ilk devirlerde iki yazı bir arada öğretilcektir. Gazeteler yarım sütundan başlayarak yavaş yavaş yeni yazılı kısmı artıracaklardır. Daireler ve yüksek mektepler için de tedrici bazı usuller düşünülmüştür.

Yüzüme baktı: - Bu ya üç ayda olur, ya hiç olmaz, dedi. Hayli radikal bir inkılâpçı iken ben bile yüzüne bakakalmıştım:

- Çocuğum, dedi, gazetelerde yarım sütun eski yazı kaldığı zaman dahi herkes bu eski yazılı parçayı okuyacaktır. Arada bir harp, bir iç buhran, bir terslik oldu mu, bizim yazı da Enver'in yazısına döner. Hemen terk olunuverir.”⁶¹²

Mustafa Kemal de 9/10 Ağustos 1928'de Sarayburnu'nda, *“Vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz”* diyerek harf inkılâbının halkın her kesimine

⁶¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. VI, ss. 335-336.

⁶¹¹ Fezade Bayraktutan, “Millet Mekteplerinin Halk Eğitimi Açısından İncelenmesi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 37, İstanbul 2020, s. 124.

⁶¹² Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1999, s. 182.

ulaştırılması konusunda teşvik edici olmuştur.⁶¹³ Maarif Vekili Mustafa Necati'nin de eklediği isimlerle çalışmalarını olgunlaştıran Dil Heyeti'nin çalışmaları sonucunda Latin harfleri 1 Kasım 1928 yılında kabul edilmiştir. Mustafa Kemal harf inkılâbı gibi büyük bir devrimi çok kısa sürede gerçekleştirmiş bir lider olarak, Türkçe'nin antropolojik alanda çalışmasının yapılması konusunda öncü olmuştur. Böylece Türkiye'nin ulus-devlet olarak şekillenmesinde önemli bir adım dil inkılâbıyla gerçekleştirilmiştir.

İlk adımı harf inkılâbı olan dil devriminin başında Kazanlı bir Türk, Sadri Maksudi yer almıştı. Pantürkist görüşlere sahip olan Sadri Maksudi Türk birliğine inanıyor ve Türklerin aynı dili konuşmaları gerektiğini savunuyordu. Sadri Maksudi'ye göre Türkçeden Farsça ve Arapça kelimeler çıkarılmalı, öz Türkçe temelli yeni kelimelerle zenginleştirilmiş bir dil yaratmalıydı. Sadri Maksudi çalışmalarını, *"Türk Dili İçin"* ismini verdiği kitabı ile taçlandırmıştı. Mustafa Kemal'den kitabı için birkaç satır yazmasını talep etmişti. Talebi Mustafa Kemal tarafından makul karşılanacak ve onun tarafından aşağıdaki veciz cümleler yazılacaktı: *"Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır."*⁶¹⁴ Mustafa Kemal, yaşamı süresince sadece bu kitaba önsöz yazmıştı. Sadri Maksudi'nin bu kitabı otuzlu yıllardaki dil inkılâbının başyapıtı, Sadri Maksudi Arsal ise dil konusundaki dönüşümlerin mimarı olmuştu.

Türkiye'deki bilimsel dil çalışmaları ile dilbilim çalışmalarının başlangıcı Türk Dil İnkılâbı ile olmuştur. 1930'lu yılların ortasında ortaya konan Güneş Dil Teorisi ile birlikte dil, tarih ve antropoloji aynı çatı altında karşılaştırmalı bir şekilde çalışılmaya başlanmıştır. Bilim dünyasında bugün bile kullanılan sözcüklerin büyük bir kısmı 30'lu yıllarda üretilmiştir. Aynı şekilde insanların kelime dağarcığı da bu süreçte büyük oranda büyümüştür. Türkiye'nin ulus-devlete dönüşüm aşamasında önemli sayılabilecek iki sadeleştirme girişi yapılmıştır. Bu çalışmalardan birincisi Genç Kalemli çevresinde oluşturulan süreç, diğeri Mustafa Kemal'in liderliğinde 1930'lu yıllarda yapılan ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti tarafından yürütülen çalışmalarıdır.

⁶¹³ Cemal Avcı, "Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri", *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, Akdeniz Üniversitesi, III/1, 2013, s. 49.

⁶¹⁴ Z. Toprak, *age.*, ss. 426-437.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşuna giden süreç; Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerde başlayan dilde sadeleşme hareketi ile başlamıştır. Mustafa Kemal'in tarih meselesini ele alan kurumsal bir yapıdan sonra dille ilgili bir kuruluş tesis etmesi beklenen bir durum olmuştur. Kamuoyuna göre Türk Tarih Tezi gibi Türk Dil Tezinin de ortaya konulması gerekiyordu. Bu konudaki ilk çalışmaların başlangıcını Ruşen Eşref şu şekilde aktarmıştır. Buna göre Mustafa Kemal, Çankaya'da bulunduğu bir sırada orda bulunanlara; "*Dil işlerini düşünecek zaman da gelmiştir. Ne dersiniz ?*" diye sormuştur. Bu soru ve aldığı cevaplar doğrultusunda cemiyetin kurulmasıyla ilgili ilk adımlar atılmıştır. 12 Temmuz 1932 tarihinde Türk Dili Tetkik Cemiyeti resmen kurulmuştur.⁶¹⁵

Türk Dili Tetkik Cemiyeti 17 Ekim 1932 tarihinde yaptığı ilk yönetim kurulu toplantısında, dil konusunda yapılacak çalışmaların amacını şöyle belirtmişti: a. Türk dili, ulusal kültürün eksiksiz olarak anlatım aracı haline getirilecek. b. Türkçe, çağdaş uygarlığın getirdiği bütün gereksinimleri karşılayacak.⁶¹⁶

Türkiye'de de hem ulus-devlet inşasında hem de ülke birliğinin sağlanması konusunda Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin yukarıdaki çalışmalarıyla birlikte dil, kilit rol oynamıştır. Fransa'da ulus devlet inşasında ve Alman birliğinin sağlanmasında dilin önemi anlaşılmıştı. O yüzden ulus-devlet inşasında iki model üzerinde duruluyordu. Biri Alman modeli olup, Almanca konuşanların aynı ırk sayıldığı bir anlayıştı. Diğeri Fransız modeliydi ve aynı coğrafyada yaşayanların aynı ırk sayıldığı, günümüzde "*anayasal vatandaşlık*" denen bir anlayışı temsil ediyordu. Türkiye ulus-devlet anlayışında Fransız modelini benimsedi. 1925 yılına kadar kitaplarda Türk, Kürt, Laz, Çerkez gibi unsurlara yer verilirken, Şeyh Sait isyanından sonra bu durum ortadan kalktı. Artık herkes Türk'tü.⁶¹⁷ Dil konusuna da sirayet eden bu durum, anayasal vatandaşlık kavramı çerçevesinde 1925 yılına kadar herkesin anadilini rahatça konuşabildiği bir ortam oluşturmuşken, Şeyh Sait isyanından sonra Türkiye vatandaşlarının sadece Türkçe konuşmalarını sağlayıcı tedbirlere başvurulmasıyla sonuçlanmıştır.

1930'lu yıllarda yürütülen tarih ve dil çalışmaları birlikte yönetilmiştir. Bu konuda kendisi Türk Tarih Kurumu üyesi de olan ve dönemin önemli düşünürlerinden Mehmet

⁶¹⁵ Saim Sakaoğlu, "Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu ve Atatürk, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı", *Belleken*, Cilt 39, Sayı: 1991, Ankara 1994, ss. 20-23.

⁶¹⁶ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi, Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, Bilgi Yayınevi, 7. baskı, Ankara 2014, s. 76.

⁶¹⁷ Z. Toprak, *age.*, ss. 415-419.

Saffet Engin, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi'nin beraber değerlendirildiğini ve ikisinin de temelini, tüm medeniyetlerin kaynağının Orta Asya olduğunu göstermek olduğunu belirtmiştir.⁶¹⁸

Güneş-Dil Teorisi Türkçenin en eski dillerden birisi olduğunu ve diğer dillere temel oluşturduğu iddiasıyla ortaya çıkarılan, 1935 yılında Alacahöyük'te yapılan kazılarda bulunan ışınli güneş figüründen ilham alınarak oluşturulmuştur.⁶¹⁹ Güneş Dil Teorisi'ne temel oluşturan Türk Tarih Tezi'ne göre ilk çağlardaki yüksek uygarlığın temeli Türk anayurtları idi.⁶²⁰ Güneş-Dil Teorisi, Viyanalı Dr. Hermann F. Kivergitsch'ın Mustafa Kemal'e gönderdiği basılmamış bir eserden ilham alınarak oluşturulmuştur.⁶²¹

Güneş Dil Teorisinin temel görüşü, dillerin doğuşuna güneşin etki ettiği şeklindedir. Bu teoriye göre insanın düşünen bir varlık olmasında güneşin katkısı büyüktür. İlk insanlar güneşi Türk dilinin de kökü olan ağ sesiyle tanımlamışlardır.⁶²² Bütün kelimeler bu sözden türemiştir. Bu kelimeyi ilk telaffuz eden de Türk idi. Dolayısıyla bu teoriye göre diğer bütün dillerin ve dillerdeki kelimelerin kaynağı Türk dili idi.⁶²³ Güneş Dil Teorisi ve diğer tezlerin ortak noktası, Türklerin kendi zamanlarına göre yüksek uygarlığı oluşturdukları ve dünyaya yaydıkları düşüncesi idi. Teorilere göre Türkler yarattıkları kültürel eserlerin adını ve buna bağlı unsurları Asya'dan Avrupa'ya, oradan da Amerika'ya ve bütün dünyaya götürmüşler ve yaymışlardır.

Güneş Dil Teorisi çalışmalarında pek çok yeni kelime türetilmiş, üretilen sözcüklerin bir kısmı tutmuş, ancak bazıları benimsenmemiştir. Danıştay, Yargıtay gibi kelimeler benimsenmişken, kamutay kelimesi meclisin yerine, bilgitay kelimesi üniversite yerine yaygınlaşamamıştır. Millet kelimesi kullanımdan kaldırılıp yerine ulus kelimesi getirilmek istenmişse de millet sözcüğü kullanılmaya devam etmiştir. 1934 yılında yürürlüğe giren soyadı kanunu ile binlerce yeni Türkçe sözcük de Türk diline kazandırılmıştır. Kelime türetme sürecine Mustafa Kemal de evrensel, esenlik, kurmay,

⁶¹⁸ Mehmet Saffet Engin, *age.*, s. 235.

⁶¹⁹ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, (Yayına Hazırlayan: Arı İnan), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2007, ss. 298-299.

⁶²⁰ Murat Belge, *Ağm.*, s.2601.

⁶²¹ Zeynep Korkmaz, "Atatürk ve Dil Devrimi", *Türkler*, Cilt:18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 60.

⁶²² Şükrü Haluk Akalın, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe; Yazı ve Dil Devrimi", *Türkler*, Cilt:18, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 40.

⁶²³ L. Kinross, *age.*, ss.537-538.

konuk, tüm, kıvanç, özel, genel, er, subay gibi kelimeleri üreterek katkı sağlamıştır. 1937'de Türkçe terimlerle yazdığı Geometri kitabı onun bu konudaki ilgisini ve desteğini göstermesi açısından önemlidir.⁶²⁴

Güneş Dil Teorisi ile en büyük kültür ve düşünce sistemi oluşturulmaya çalışılırken, Yunan ve Roma medeniyetlerinin kaynağının Orta Asya uygarlığı olduğunu iddia eden Mehmet Saffet Engin, bunun için de Etrüks dili ile Türkçe arasındaki ilişkiyi ortaya koymanın önemli olduğunu açıklamıştır. Anadolu'da kurulmuş en büyük medeniyetlerden olan Etilerin Türklere ait antropolojik, linguistik ve kültürel özellikler taşıdığını belirten Engin,⁶²⁵ bu ve benzeri tezleriyle, Türk insanının, dil bağlantısıyla beraber Anadolu'nun yüzyıllardır sahibi olduğu düşüncesi taşımasını hedeflemektedir.

Türkiye'deki dil çalışmalarının tarihsel seyrine bu şekilde göz attıktan sonra, O dönem basınından üç derginin dil çalışmaları ile ilgili hususları ne şekilde ele aldıkları belirtilebilir. Dil konusunda toplumsal dönüşümün nasıl gerçekleştiğini bu yayınlar ortaya koymaktadırlar. Dil konusunda en çok yazıya rastladığımız Resimli Şark Dergisi yaptığı karşılaştırma ile 1923'te Arap harflerinin güçlüğü yüzünden % 90'ı okuyamayan bir millet olduğunu, 1933'te ise yeni Türk harflerinin kolaylığı yüzünden Türk milletinin % 50'sinin okuyabilir hale geldiği bilgisini okuyucularıyla paylaşmıştır. Ayrıca 1923'te Arap, Acem, Frenk dillerinin etkisinde, kozmopolit bir Osmanlı dili kullanan, öz dilini unutan bir Türk milleti varken, 1933'te Türk milletinin dünyanın en eski ve en medeni dili olan öz Türkçesine sahip olmak için büyük bir mücadele açtığı belirtilmiştir.⁶²⁶

Türkçenin zaman içerisinde geçirdiği fasıllar Resimli Şark Dergisi'nde çoğunlukla "Sümerler" başlığı ile verilmiştir. Türklerle Sümerlerin münasebeti isimli böyle bir çalışmada, Türklerin Orta Asya'da yerleşik bir halk iken, kuraklık yüzünden yerlerinden hareket ettikleri, bir grubun kuzeyden diğer grubun da güneyden dünyanın dört bir tarafına yayıldıkları, bu vesileyle Türklerin dillerini de her tarafa yaydığı, bütün dillere analık yaptığı bilgisi verilmiştir. Türk yazısının izlerine IV. yy'dan itibaren rastlanıldığını ifade edilen yazıda, Türklerin ilk alfabesinin Orhun alfabesi olduğu, buna Göktürk alfabesi de denildiği, Yenisey ve Orhun nehirleri havalisinde bulunan eski Türk kitabelerinin Orhun harfleri ile yazıldığı bilgisi verilmiştir. Makalede bazı kişilerin

⁶²⁴ Şerafettin Turan, *age.*, s. 77.

⁶²⁵ Mehmet Saffet Engin, *age.*, s. 202.

⁶²⁶ Mecdi Derviş, "On Yılın Bayramında", *agm.*, s. 2.

Orhun yazısının Arami asıldan geldiğini iddia ettikleri ancak yapılan araştırmalarda Orhun yazısının özgün bir yazı dili olduğunun anlaşıldığı belirtilmektedir. Daha sonra VIII. yy'dan sonra Uygur yazısının kullanılmaya başlandığı, Orhun yazısından daha kolay yazılmasına rağmen Türk diline Orhun yazısı kadar uygun olmadığı belirtilmiştir. İslamiyetin kabulünden sonra Türkler arasında Arap harflerinin yayılmaya başladığı, Uygur dilini o zaman öğrenen Moğolların ise hala Uygur harflerini kullanmaya devam ettikleri aktarılmıştır. Türkler tarafından Arap harflerinin 9 yüzyıl kadar kullanıldığı ve Mustafa Kemal'in işareti ile terk edildiği belirtilmiştir. Yazıda Türk milletinin şimdi asıl hakiki yazı ve alfabesini bulmuş olduğu belirtilmiştir. Ayrıca buna benzer bir inkılâbın Sümerlerde yapıldığı, Mustafa Kemal'in yaklaşık 5000 yıl sonra Türk milletine bu inkılâbı yaparak Sümerlerin yaptığını Türk milletine uyarladığı da belirtilmektedir.⁶²⁷

Bir başka Resimli Şark yazısında Sümer dili ile Türklerin ilk alfabesi olan Orhun dili arasında zaman farkı olmasına rağmen her iki dilin de Ural-Altay dil ailesine mensup olduğu belirtilmiştir. Yazar zaman farkı olmasına rağmen, milattan 500 yıl, hatta daha fazla bir zaman önce, Ural-Altay bölgesinde Orhun dili ile konuşan bir halk olduğunu iddia etmiştir. Buradan yola çıkarak Sümerler ile Türklerin akraba olduklarını, aynı anneden süt emmiş birer halk kitlesi benzetmesi ile verilmiştir. Bunu kanıtlamak bağlamında, Münih Üniversitesi profesörlerinden Dr. Fritz Hommel'in Türkçe ve Sümercede anlamları aynı olan 350 kelime bulunduğunu iddia etmesi gösterilmiştir. Sümerce ve Türkçe aynı anlamları ifade eden 60 kadar kelime dergi sayfalarında okuyucuyla paylaşılmıştır.⁶²⁸

Resimli Şark Dergisi'nde, doğuşu milattan önceye tarihlenen Türk dilinin zaman içerisinde din, savaş ve etkileşim gibi sebeplerle bir takım değişikliklere uğradığı, ancak XV. yy'dan sonra Osmanlıların Türk dilini bozmaya başladıkları, beş yüzyıl bozulmanın devam ettiği ve öz Türkçenin Türkçelikten çıkıp yeryüzünde olmayan Osmanlıca'ya evrildiği, Osmanlı Devleti tarih olduğu için de öz Türkçeye tekrar dönüş yapılmasının gerekli olduğu açıklanmıştır. Aynı yazıda yurdu kurtaran Mustafa Kemal'in dil işini de düzene koyacağı, Türk'ün özünü, benliğini ve dilini kurtarmak için bu konuda millete klavuzluk edeceği anlatılmıştır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin iki yönden Türk dilinin sadeleşmesinde çalıştığı, bir taraftan Arapça ve Farsça kelimelerin karşılığını millete

⁶²⁷ Hikmet Turhan, "Türklerle Sümerlerin Münasebeti", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 30, İstanbul 1933, ss. 1-4.

⁶²⁸ Hikmet Turhan, "Türklerle Sümerlerin Münasebeti", *agm.*, s. 3.

danışmak suretiyle, diğer taraftan da vilayetlerde söz derleme heyetleri yardımıyla yeni yeni kelimeler toplattığı ortaya konulmuştur.⁶²⁹ Resimli Şark Dergisi makalesinde Türk dilinin kurtuluşunun ancak bu şekilde olacağı ifade edilmektedir.

“*Osmanlı dilinden öz Türkçeye*” alt başlığını taşıyan bir başka yazıda, yeni Türk harflerinin kabulü ile gerçekleşen harf inkılâbı, bir başlangıç olarak değerlendirilmiş, yeni harf sisteminin, dil konusunda daha geniş ölçekli çalışmalara meydan verdiği anlatılmıştır. Dil heyetinin derginin bu sayısının yayınlandığı dönemde yeni bir program üzerinde çalışmaya başladığı, yeni bir Türk lügatı, Türkçe ilim ıstılahları, Türkçe-Fransızca kamus oluşturma gayreti içerisinde olunduğundan bahsedilmiştir. Türk Dili Tetkik Cemiyeti’nin kurulduktan sonra 1932’de toplanan birinci Türk Dil Kurultay’ının

1. Dilin menşeleri

2. Türk dilinin bugünkü hali, asri ve medeni ihtiyaçları

3. Türk dilinin müstakbel inkişafı, başlıklarında yapıldığı aktarılmıştır.

Türk Dili Kurultay’ında kabul edilen çalışma programı okuyucuyla şu şekilde paylaşılmıştır.

1. Türkçenin gerek Sümer, Eti gibi eski Türk dilleri ile gerek, Hint-Avrupa-Sami denilen dillerle mukayesesi yapılmalıdır.

2. Türkçenin mukayeseli grameri yazılmalıdır.

3. Türk lehçelerindeki kelimeler derlenerek lehçeler lügatı oluşturulmalıdır.

4. Türkçenin tarihi grameri yazılmalıdır.

5. Doğu ve Batı’daki Türk Dili hakkındaki eserler toplanmalıdır.

6. Ülke gazetelerinde dil işlerine hususi yer verilmelidir.

⁶²⁹ Hikmet Turhan, “Türk Dili İçin Kaynaklar”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 33, İstanbul 1933, ss. 1-3.

7. Cemiyet yurt içinde ve dışında Türk dili çalışmalarını bir mecmua haline getirmelidir.⁶³⁰

Resimli Şark Dergisi'nin birçok sayı ve yazısında da belirtildiği üzere 35. sayıda da Osmanlı Devleti'nde halkın %90'ından fazlasının okuma yazma bilmediği belirtilmiştir. Yazıda bunun teşhisinin Mustafa Kemal tarafından konulduğu ifade edilmiştir. Mustafa Kemal'in koyduğu teşhisin; "*Arap harflerinin güçlüğü*" olduğu gösterilmiştir. Mustafa Kemal'in İzmir başarısının hemen akabinde, "*memlekette Maarif Vekili olarak hizmet etmek isterdim*" açıklamasını yapmasının en temel amacının halka okuma yazma öğretmek olduğu ifade edilmiştir. Dergi'de Mustafa Kemal'in 9 Ağustos 1928'deki nutku paylaşılmıştır. Mustafa Kemal burda, "*Arkadaşlar, bizim ahenkte zengin lisanımız yeni Türk harfleri ile kendisini gösterecektir. Asırlardan beri kafalarımızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlayamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak ve bu lüzumu anlamak mecburiyetindeyiz. Çok işler yapılmıştır, ama bugün yapmaya mecbur olduğumuz son değil, lakin çok gerekli bir iş daha vardır. O da yeni Türk harflerini çabuk öğrenmektir. Onları her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz.*" 29 Ağustos 1928'de Dolmabahçe Sarayı'nda yeni harflerin kabulüne karar verildiği belirtilen yazıda, Mustafa Kemal'in baş muallim olarak bu sürecin en başında olduğu aktarılmıştır.⁶³¹

Resimli Şark Dergisi'nde harf inkılâbı başka bir cepheden şöyle ele alınmıştır. 1928 yılında Arap harflerinin kaldırılması ve yeni Türk harflerinin kabulü ile ülke için çok hayırlı bir iş yapıldığı, ancak bu durumun İstanbul kitapçıları için feci bir sonuç verdiği aktarılmıştır. Kitapçıların ders kitaplarını Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında hazırladıkları, harf inkılâbının ise Ağustos 1928'de karara bağlandığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla da o tarihte kitapların Arap harfleriyle basılmış olduğu ve hatta çoğunun da dağıtılmış olduğu, bunun da kitapçı dünyasında büyük bir mağduriyete sebep olduğu ifade edilmiştir.⁶³²

Türk dilinin ilerlemesine çalışan kişilerden biri olarak tanıtılan Şemsettin Sami

⁶³⁰ Resimli Şark, "Arap Harflerinden Yeni Türk Harflerine", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, ss. 80-81.

⁶³¹ Resimli Şark, "Arap Harflerinden Yeni Türk Harflerine", *agm.*, s. 78.

⁶³² D.M.N., "Harf İnkılâbı ve İstanbul Kitapçılığının Perişan Hali", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 8, İstanbul 1931, s. 15.

Bey ile ilgili diğer Resimli Şark makalesinde, Türk inkılâp tarihinde dil hareketi ve Türkçenin istiklali meselesinin başlı başına önemli bir durum olduğu açıklanmıştır. Işığın, Şinasi ve Namık Kemal ile başladığı, Mustafa Kemal'in ilham ve işaretleri ile önemli adımlar atıldığı belirtilmiştir. Makaleye göre, Türk dilinin yükselme ve sadeleşmesi, yabancı dillerin tahakkümünden kurtulmaya başlaması da Mustafa Kemal'in bu işlerle ilgilenmesi sayesinde olmuştur. Türk dilinin araştırılması ve zenginleştirilmesi mevzuları üzerinde Türk diline büyük hizmetler sunmuş olan Şemsettin Sami Bey'in bütün hayatını Türk dilinin tetkiki için geçirdiği paylaşılarak, onun bu uğurda çalışırken öldüğü bildirilmiştir.⁶³³

Türk diline önemli katkılar sunduğu ifade edilen Şemsettin Sami Bey için yazılan bir başka yazıda, Şemsettin Sami Bey'de Türk diline hizmetin bir ülkü halinde olduğu belirtilerek, son yıllarını Türkçemizin inkişafı uğruna harcadığı, son nefesini de Türk dilinin lehçelerini incelediği esnada verdiği aktarılmaktadır. Şemsettin Sami Bey'in Türk dili ile ilgili basılmış ve basılmamış olmak üzere iki türlü çalışmaları olduğu belirtilen yazıda, bunlardan basılmış olanlarından en önemlisinin Kamus-u Türki olduğu ifade edilmiştir. Şemsettin Sami Bey'in basılmamış eserleri olarak da Orhun abideleri, Kutadgu Bilig, Lehçe-i Türkiyye-i Memalik'i Mısır olduğu aktarılmıştır. Dilin bir milletin özü ve en mukaddes varlığı olduğunun belirtildiği yazıda Şemsettin Sami Bey'in Türkçülüğe ve Türk diline büyük hizmetler verdiği de ifade edilmiştir.⁶³⁴

Resimli Şark Dergisi'nin 22, 23 ve 24. sayıları birleşik olarak çıkmış ve I. Türk Dili Kurultayı dolayısıyla uzunca bir yazıya yer verilmiştir. Yazının giriş paragrafında, Kurultay'ın 26 Eylül'de Dolmabahçe Sarayı'nda toplandığı duyurulmuştur. Yazı, Türk münevverlerinin el ele vererek dil inkılâbının gereklerini yerine getireceklerine olan inanç ifadeleriyle devam etmiştir. Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanı Samih Rıfat Bey'in ve Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey'in kurultay konuşmaları aktarılmıştır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti Başkanı Samih Rıfat Bey'in konuşmasında, bu türlü dil kurultayı çalışmalarının, dille ilgili çalışmaların gelecek nesillere aktarılması açısından çok önemli işlevler göreceğini belirttiği aktarılmıştır. Ayrıca Samih Rıfat Bey'in, Osmanlı Devleti zamanında lisan, edebiyat, sanat gibi kültür unsurlarında Türklüğe ait meselelerde ihmaller yaşandığı, bu türlü yanlışlıkların Türk dilinin ve kültürünün gelişimini

⁶³³ Hikmet Turhan., "Türk Dilinin Yükselmesini Çalışanlardan Şemsettin Sami Bey", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 40, İstanbul 1934, s. 3.

⁶³⁴ Hikmet Turhan., "Türk Dilinin Yükselmeye Çalışanlardan Şemsettin Sami Bey", *agm.*, ss. 6-10.

engellediğini belirttiği ifade edilmiştir. Bunun sebebi olarak ise Osmanlı Devleti zamanında yüksek eğitimin dini müesseselerden ayrılmaması ve burda da eğitimin sadece Arapça ile yapılmasını gösterdiği ifade edilmiştir. Aynı yazıda Maarif Vekili Reşit Galip Bey'in konuşmasını, Mustafa Kemal'e ve Türk Dili Kurultayı'nın azalarını selamlamakla başladığı aktarılmıştır. Reşit Galip Bey'in konuşmasında, Latin harflerinin alınışının milli kültürümüzün yaşaması konusunda en önemli zaferlerden birisi olduğunu ifade ettiği, ancak görevin henüz tamamlanmadığı, Türk dilinin kendi benliğine kavuşturulması ile bu görevin tamamlanacağını belirttiği aktarılmıştır. Reşit Galip Bey tarafından I. Türk Dili Kurultayı'nın bu amaca hizmet edeceği ifade edilmiştir. Reşit Galip Bey'in sonrasında dikkat çekici şu ifadeleri kullandığı dergide aktarılmıştır: “14 milyon Anadolu Türk'ünün konuşmakta olduğu dil, hele ki yazdığı dil Türkçe değildir.”⁶³⁵

Resimli Şark Dergisi'nde kendisi hakkında bir çok habere rastlanan ve Türkiye'nin dil ve tarih davasına önemli hizmetleri görülen Dr. Reşit Galip'in vefat haberi ilk sayfadan haberleştirilmiş ve Dr. Reşit Galip; kırk yaşına henüz girmiş, Türk inkılâbının değerli, imanlı, fedakar evlatlarından birisi ve büyük bir halkçı olarak tanıtılmıştır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Türk Dil Cemiyeti, Maarif Vekaleti'ndeki hizmetlerinin her zaman takdir ve minnetle yâd edileceği de yazıda belirtilmiştir. Hükümetin Reşit Galip adına cenaze töreni düzenlemesinin kadirşinaslık olduğu belirtilmiştir. Yazıda, Reşit Galip'in dil davasının mert, hararetli ve heyecanlı bir öncüsü, resmi sıfatlarının dışında milli tarih ve dil ülkülerinin fedaisi olduğu aktarılarak, Dr. Reşit Galip'e olan vefa borcunun onun gibi çalışarak ödeneceği ifade edilmiştir.⁶³⁶

Tarih ve dil kurultayları konusunda yazılar gördüğümüz Resimli Şark Dergisi, II. Dil Kurultayı'nın Ağustos'ta toplanacağını paylaşarak, bu toplantıda dil konusunda önemli kararların alınacağını belirtmiştir. Bu toplantıda alınacak kararların en önce okul kitaplarında uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. Bu anlamda kimi çok sade, kimi de tamamen Arabi ve Farisi üslupla yazılmış olan anlayıştan vazgeçilip ortak bir dille kitap yazılmalıdır tavsiyesi yapılmıştır.⁶³⁷

⁶³⁵ Resimli Şark, “Birinci Türk Dili Kurultayı”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 22,23,24, İstanbul 1932, ss. 1-9.

⁶³⁶ Mecdi Derviş, “Dr. Reşit Galibi de Kaybettik”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 40, İstanbul 1934, ss. 1-2.

⁶³⁷ Resimli Şark, “Bakalorya Bozgunu”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 44, İstanbul 1934, s. 2.

Sonrasında öz Türkçeyi yaymak, Türkçeyi yabancı dillerin tahakkümünden kurtarmak için Mustafa Kemal'in çağrısı ve kılavuzluğu ile başlatıldığı duyurulan ve 18 Ağustos Cumartesi günü Beşiktaş'taki Dolmabahçe Sarayı'nda yedi gün sürdüğü ifade edilen Dil kurultayı ile ilgili dergide ayrıntılı bilgiler paylaşılmıştır. Yazıda Resimli Şark Dergisi'nin dil konusunda yapılan çalışmaları alkışladığı belirtilirken, başta Mustafa Kemal olmak üzere çalışanlara, iş başaranlara, Türk benliğini, Türk bilgisini ve Türk dilini yükseltenlere borçlu kalınacağı ifade edilmiştir. Maarif Vekili Abidin Bey'in kurultayı açış konuşmaları aktarılmış, dil kurultayının önemli konuları derginin sayfalarında paylaşılmıştır. Yazının sonlarında Londra'da Times Gazetesi'nin Türkiye'deki dil inkılâbı ile ilgili yazısı yayınlanmıştır. Yazıda iki yıl önce oluşturulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin iki yıl boyunca Türk kelimelerinden bir sözlük oluşturmak, Türk gramerinin kurallarını sadeleştirmek ve milli lügat oluşturmak isteğinde olduğu, ayrıca binden fazla Türkçe kelimenin Arabi ve Farisi karşılıklarının yerine kullanılmasını sağlamaya çalıştığı belirtilmiştir. Almanya'da yayınlanan Volkischer Beobachter Gazetesi de genç bir Türk'ün *"Bir milletin dili en kıymetli istirahatgahıdır. Ordusunu kaybeden bir millet hiç şüphesiz tehlikeye maruzdur. Ordusunu kaybeden bir millet muhakkak ki korkunç felaketlere giriftar olur. Fakat lisanını kaybeden bir millet tamamen mahvolmuş demektir"* sözlerine yer vermiştir. Yazıda Osmanlı Devleti'nde, İslam ve doğu kültürünün etkisiyle Türkçenin Arapça ile karışık bir hale geldiği ve Osmanlı Türkçesi denilen bir dilin ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılması ile birlikte milli Türkiye'nin kurulduğu, Mustafa Kemal'in Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması ile birlikte Türkçenin karışık bir lisan olmaktan çıkıp, milli bir dil haline getirildiği belirtilmektedir. Alman Dergisi'ndeki yazı *"Türkiye'nin Türk toprakları üzerinde yaşayan Türk halkının kültürel ve içtimai birliğini temin etmek için atılan adımlardan biri de dil inkılâbıdır."* sözleri ile tamamlanmaktadır. Yurt dışından dil cemiyeti çalışmalarına ilişkin hususlara değinildikten sonra dil cemiyetinden istekler bölümüne yer verilmiştir. Bunlar:

- 1- Bugün gerek konuşmada gerek yazıda kullanılmakta bulunan Arap ve Farisi sözlerin öz Türkçe karşılıklarını gösteren bir sözlüğün basılması.
- 2- Yeni sözlüğe uygun olarak Türk gramerinin kurulması.

3- Çocukların okulda okudukları kitapların öz Türkçeye çevrilmesi.⁶³⁸

II. Dil Kurultayı ile ilgili konuşma paylaşımları yapıldıktan sonra Resimli Şark Dergisi yazarlarından birkaç kişinin II. Dil Kurultayı ile ilgili makale paylaşımlarını görüyoruz. Bu makalelerden Osman Nuri Bey'in II. Dil Kurultayı isimli yazısında; iki yıl önce kurulan Türk Dil Kurultayı'nın bütün Türk uyanıklarını yeni bir savaşa çağırdığı belirtilmiştir. Başta ulu kurtarıcı Mustafa Kemal olmak üzere, Türk erlerinin bu yeni savaşta yerini aldığı aktarılmıştır. Yazıda bu kurultaya yalnız Türk dünyasından bilginlerin katılmadığı, Sovyet Rusya'dan Almanya'dan Polonya'dan da dilbilimcilerin ve bilim insanlarının katıldığı, Mustafa Kemal'in de bizzat programa katıldığı ifade edilmektedir.⁶³⁹

Aynı makalenin devamında Fehmi Razi isimindeki yazar, “İkinci Dil Kurultayı” başlığıyla tekrar bu konuya değinmiştir. Fehmi Razi yazısında, I. Dil Kurultayı'ndan itibaren iki yıl süresince eski ve yeni Türk sözlerinin dikkatli bir şekilde araştırma sürecinden geçirildiğini belirtmiştir. Öz Türkçeye bir tek söz kazandırabilmek için büyük gayretler gösterildiği, iki yıl gibi kısa bir sürede, Türk dili konusunda büyük aşamalar kat edildiği ifade edilmiştir. Türkçenin melez bir dil olduğunu ifade eden yazar, bir fıkra içinde bile pek çok Arap ve Fars sözlerinin yer aldığı ve Osmanlı dilini anlayabilmek için on yıl çalışmak gerektiğini aktarmıştır. Yazıda, neden Osmanlıca konusunda ısrarcı davranıldığı şu şekilde aktarılmıştır; bazı kişiler kültür, fikir ve ilim konularını sınırlı bir tabakaya has olarak düşünmektedirler. “Bu yüzden zorluğuna rağmen Osmanlıca konusunda ısrarcı davranmaktadırlar” görüşüne yer verilmiştir.⁶⁴⁰ Dergide bütün halk tabakalarının eğitim düzeylerinin yükseltilmesi gerektiği konusuna özel önem verildiğini görmekteyiz. Bu konu Resimli Şark Dergisi başta olmak üzere o dönemde yayın yapan birçok basın kuruluşunun temel konularından birisidir.

Resimli Şark Dergisi'nin devamı niteliğinde olan Evrensel Ay Dergisi'nde dil çalışmaları konusundaki tavsiye ve tespitlere şöyle devam edilmiştir: Dilin ulusun en köklü bir bağı olduğu, dil birliğinin bütün Türklüğü yeni bir zirveye götüreceği belirtilerek, yazarların iş başında çok düşünceli davranmaları gerektiği aktarılmıştır. Her

⁶³⁸ Mecdi Derviş, “İkinci Dil Kurultayı”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 45, İstanbul 1934, ss. 2-13.

⁶³⁹ Osman Nuri, “İkinci Dil Kurultayı”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 45, İstanbul 1934, ss. 14-15.

⁶⁴⁰ Fehmi Razi, “İkinci Dil Kurultayı”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 45, İstanbul 1934, s. 15.

dilin kendine göre bir yapısı, bir yaşayışı olduğu anlatılarak, en korkulu gidişin Osmanlıca'yı öz Türkçeye çevirmek olduğu, ister Farsçadan, ister Frenkçeden çevrilmesi yerine, kelimelerin sıfırdan oluşturulması gerektiği belirtilmektedir. Yazıda madde madde bir takım tavsiyelerde bulunmaktadır. Bunlar:

1. Yabancı dillerden alınan sözler kullanılmamalıdır. Bu sözlerin Türkçe karşılıkları bulunmalı ve yazılarda bunlar kullanılmalıdır.
2. En güzel, en doğru, en iyi ve en temiz öz Türkçe ağzı bulmadan yazılmamalıdır.
3. Türkçenin yüksek kavrayışına uygun düşmeyen her türlü söyleyişten kaçınılmalıdır. Yazıda ayrıca sözcüklerin masa başından uydurularak oluşturulmaması, halkın arasına ve çalışma ortamına girilmesi kastedilerek, *“harman yerinden gelen seslerin dinlenmesi”* gerektiği de belirtilmektedir.⁶⁴¹

Bir başka Evrensel Ay yazısında, öz Türkçe yazmak istediğinde olan kişilerin bazı zorluklarla karşılaştığından söz edilmiştir. Bunlardan ilkinin dilde kökleşerek halk kitlelerine mâl olan sözler olduğu belirtilmiştir. Bu tür sözler için yapılacak en iyi şeyin, kelimelerin Tarama Dergisi'nden karşılıklarının bulunması olduğu anlatılmıştır. Tarama Dergisi'nin Divanı Lügat-it Türk, Kamusname, Büyük Türk Lügati, Kamusu Türki, Kur'an tercümeleri, Mete İncili, Lehçe-i Osmani, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Leyla ile Mecnun, Yunus Emre, Aşık Paşa, Karacaoğlan divanları, Orhun Kitabeleri ve Oğuz Destanı taranarak ortaya çıkarıldığı açıklanmıştır. Bu Tarama Dergisi'nin kullanımının zorluğu *“Usul”* sözcüğünü karşılayan 32 kelime olduğu örneği verilerek açıklanmıştır.⁶⁴²

Resimli Şark Dergisi'nin devamı olan Evrensel Ay Dergisi de dil konularında pek çok yayına ev sahipliği yapmıştır. Bunlardan birisinde en üstte büyük puntolarla, *“Dil inkılâbı ile ulus öz benliğine kavuşacaktır. Fakat her yazıcı, kelime uydurarak işi karıştırmamalıdır”* ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifadelerden sonra Türk Dili Öğretmeni Edip Bey'in kendisine sorulan bir suale verdiği cevap paylaşılmıştır. Edip Bey verdiği cevapta, Türk toplumunun çok karışık bir toplum olduğu, fizyolojik olarak ve yaşantı tarzı olarak da çok değişik unsurları bünyesinde barındırdığını ifade etmiştir. Yazıda İstanbul'un yanında Sinop ve İnebolu gibi şehirler olduğu gibi kağıt arabasıyla tayyarenin

⁶⁴¹ Yahya Saim Ozanoğlu, “Yazı Dilimiz”, *Evrensel Ay Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 49, İstanbul 1935, ss. 14-15.

⁶⁴² F.Ö., “Sözlüğü Bekleyelim”, *Evrensel Ay Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 50, İstanbul 1935, s. 17.

de yan yana olduğu belirtilmiştir. Bir tarafta üniversitede çağdaş beşeri bilimleri öğrenmeye çalışan gençler, diğer taraftan toplumun büyük çoğunluğunda iptidai koşullarda yaşayan gençler olduğu örneği verilerek, dil konusunda da böyle parçalanmışlık olduğu açıklanmıştır. Milli Mücadele ile beraber Türk'ün birlik kurmasını engelleyen unsurların tek tek ortadan kaldırılmaya başlandığı, *"önce elbisede birlik, sonra dilin ve fikrin giyimi olan harflerin değiştiği"* belirtilmiştir. Birçok alanda değişiklik yapılmasıyla birlikte yazara göre bunların içerisinde en lüzumlusunun, ancak en zorunun da dil konusunda yapılacak değişiklik olduğu belirtilmiştir. Dil konusunda bir değişikliğin zaruri bir durum olduğu aktarıldıktan sonra bunun dilin kanunlarına uygun bir şekilde yapılması gerektiği tavsiye edilmiştir. Aksi takdirde herkes kendi başına uydurma kelimeler ve dil çalışmalarına başlarsa bunun dilin sonu olacağı aktarılmıştır. Dil Kurumu'nun uydurma kelimelerle ilgili yaptığı uyarı paylaşarak, Fransız bilgin Arcene Darmsteter'in *"Kelimelerin Hayatı"* isimli kitabındaki *"kelimeler kendi kendine ulusal yaşayışın görünmez bilinmez hükümlerinde doğarlar, tıpkı başka uzviyetler gibi aralarında yaşamak için savaş yaparlar ve muhite en uygun olanı başkalarını yener ve milli ruh sahasında kendine yer edinir"* sözlerine yer verilmiştir. Ahmet Ağaoğlu tarafından kaleme alınan bu makalede Türkçe'de ön takının olmadığı belirtilerek son takının da yerli yerince kullanılması gerektiği ifade edilmiştir.⁶⁴³ Resimli Şark ve devamı niteliğindeki Evrensel Ay Dergisi'nde yazılan makalelerde dil konusunda kamuoyunu yönlendirme çabası göze çarpmaktadır. Ayrıca yazılardan dilin önemi ve birleştiriciliği konusunda halka rehberlik vazifesi yapılmaya çalışıldığı da anlaşılmaktadır.

Dönemin ideolojik altyapısını oluşturma iddiasıyla yayın hayatına başlayan Kadro Dergisi'ndeki dil konusundaki yazılara baktığımızda; Osmanlı Devleti'nin kültürel ve siyasal açıdan karışık durumunun dil konusuna da yansıdığı ifade edilmiştir. *"Osmanlının, kafasının içi de bir açık pazar idi"* tanımlamasıyla aktarılan bu durum, Osmanlı dilinin bir müddet, *"İslam teokrasisi ile İslam skolastiğinin Arap-Acem kırmısı ve Enderun lehçesi"* biçiminde olduğu ifade edilmiştir. Avrupa medeniyetinin Osmanlı Devleti'ni etkilediği süreçten itibaren Osmanlı dilinin, birçok Frenkçe kelime ile Frenkçe şive etkisine girdiği açıklanmıştır.⁶⁴⁴ Bu ve benzeri yazılarla geçmiş, Osmanlı tarihi ile

⁶⁴³ Ahmet Ağaoğlu, "Dil Devrimi", *Evrensel Ay Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 51, İstanbul 1935, ss. 2-3.

⁶⁴⁴ Kadro Dergisi, "Kadro", *Kadro Dergisi*, Sayı: 32, Ankara 1934, s. 3.

sınırlı olmak üzere, kötü gösterilirken, yeninin Türk milleti için çok iyi olduğu algısı oluşturulmak istenmiştir.

Aynı Kadro Dergisi yazısında dil kurultaylarının, Alaturka ve Alafranga akımlarını kapı dışarı ederek Türk ve Türkçe olanı ortaya çıkarmayı hedef edinen inkılâbın, dil meselesindeki yansıması olduğu belirtilmiştir. Dil kurultaylarının, "*Maziye doğru köklü ve istikbale doğru şamil*" parolasıyla ortaya çıktığı aktarılmıştır.⁶⁴⁵

Sonuç olarak, araştırmamıza konu olan üç derginin yayın hayatlarının bitiminden sonra yapılan dil çalışmalarının da, 1936 yılındaki dil kurultayının da, temelini Güneş Dil Teorisi oluşturmuştur. Güneş Dil Teorisi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kuruluşundan sonra fakültedeki Türkoloji kürsüsünün temel programı olarak uygulamaya konmuştur. İlerleyen yıllarla birlikte Güneş Dil Teorisi eski popülerliğini yitirmiştir. Ayrıca bu dönemde yapılan dil çalışmaları iki noktadan eleştiri almıştır. Birincisi özleştirmede aşırılığa kaçıldığı, ikincisi de sözcük türetme işinde Türkçenin kurallarına uymayarak "*uydurmacılık*" yapıldığı.⁶⁴⁶ Bu eleştirilere rağmen dil çalışmaları bu yıllardan sonra da güncelliğini hep korumuş ve yeni yeni çalışmalarla Türkçenin evrensel bir dil olması yolunda gayret gösterilmiştir. Bu dönem yapılan birçok yayında dil konusunda Osmanlı Dönemi'nde Arap, Acem ve Avrupa etkisinde kalındığı, Orta Asya kökenli kelimeleri gün yüzüne çıkararak Türkçeyi yeniden diriltmek ve yeni kelimeler türeterek bu etkiden uzaklaşılabilceği ifade edilmiştir. Yayınlarda öz Türkçe vurgusu yapılarak, bunun hassasiyetle yapılması gerektiği, halkın kullanabileceği ve halka aşına kelimeler ortaya çıkarılması gerektiği gündem yapılan temel konulardan olmuştur.

4.3. Kültürel Yaklaşımlar

Önceki başlıklarda ele aldığımız tarih ve dil alanında yapılan çalışmalar, kültür çalışmaları kapsamında değerlendirilse de bu iki kavramdan daha geniş bir içeriğe sahip olan kültür kavramı, ayrıca ele alınmayı haketmektedir. Kültür, bir topluluğun ihtiyaçlarını karşılamak üzere maddi ve manevi olarak benimsemiş olduğu hayat tarzıdır.⁶⁴⁷ 1930'lu yıllar, inkılâplarla Türkiye'nin yönünü Avrupa'ya çevirdiği ve artık

⁶⁴⁵ Kadro Dergisi, "Kadro", *Kadro Dergisi*, Sayı: 32, Ankara 1934, ss. 3-4.

⁶⁴⁶ Şerafettin Turan, *age.*, s. 78.

⁶⁴⁷ Erol Güngör, *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1996, s.76.

kültürel anlamda yapılacaklarla bu inkılâpların altının doldurulmaya çalışılacağı yıllar olacaktır. Emperyalizme karşı yapılmış ulusal bağımsızlık savaşlarından sonra işgal girişiminde bulunan emperyalist gücün arkasındaki uygarlığa meyletme çabası Türkiye'deki ulusal kurtuluş savaşı dışında görülmuş bir şey değildir. Öyle ki Hindistan, Pakistan, Endonezya, Cezayir, Mısır ve Çin bu bölgeleri istila eden Batı uygarlığının tam tersine bir istikamet almış, bu toplumların geçmiş değerlerine doğru milli mutabakat biçiminde bir bütünlük sergiledikleri görülmüştür.⁶⁴⁸ Türk insanı 1919'da siyasal, 1928'de ise kültürel dönüşümünü başlatmıştı. Siyasal dönüşüm büyük oranda gerçekleşmiş, kültürel dönüşümün en önemli unsurlarından birisi olan harf inkılâbı ile kültür alanındaki değişime başlanmıştı.

Latince *"toprağı işleme"* manasına gelen kültür kelimesi Batı Avrupa kökenli dillerde *"yüksek umumi bilgi"* anlamında kullanılmıştır. Türkçe'ye de bu anlamıyla girmiştir.⁶⁴⁹ Fransızca *"culture"* kelimesinden Türkçe'ye geçen kelime, Fransızların da kullandığı anlamda *"maarif"* ve *"irfan"* kelimelerinin karşılığı olarak kullanılmıştır.⁶⁵⁰ Yüzyıllar boyunca oluşan birikim olarak da tanımlanabilen kültür,⁶⁵¹ bir milleti başka milletlerden ayıran ve o millete has özellikleri içeren unsurlardır.⁶⁵² Muharrem Ergin'e göre kültür, bir milletin fertlerini birbirine bağlayan dil, din, sanat, tarih ile örf ve adet gibi sosyal akrabalık bağlarına verilen isimdir.⁶⁵³ Sonuç olarak kültür, bir milletin benliğine işlemiş olan, diğer milletlerden ayrılmasına sebep olan, tarih boyunca oluşmuş olan maddi ve manevi bütün unsurlara verilen isimdir.⁶⁵⁴

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Moskova'da yapılan edebiyat kongresinde sunduğu tebliğde de belirttiği üzere, herhangi bir kültür devresinin doğması için; *"a. İhtilali hazırlayan fikir adamlarının doğması, b. İhtilalin muzaffer olması, c. İnşanın başlayıp temellenmesi, d. Yeni kıymet ölçülerinin istikrar kazanması şarttır."*⁶⁵⁵ Bu tasnife göre Yakup Kadri, Türkiye'nin Sovyet Rusya ile beraber, üçüncü aşamayı

⁶⁴⁸ N. Berkes, *age.*, s. 525.

⁶⁴⁹ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 1988, s. 15.

⁶⁵⁰ Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, Geliştirilmiş 4. Baskı, İstanbul 1984, s. 96.

⁶⁵¹ Mehmet Kaplan, *Kültür ve Dil*, Dergah Yayınları, İstanbul 1996, s. 114.

⁶⁵² Aydın Sayılı, "Atatürk ve Milli Kültür", *Milli Kültür Unsurları Üzerinde Genel Görüşler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1990, s. 1.

⁶⁵³ Muharrem Ergin, "Atatürk ve Kültür", *Atatürk'ün Milliyetçilik ve Devletçilik Anlayışı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982, ss. 69-71.

⁶⁵⁴ Emin Bilgiç, *Milli Kültür Davamız*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1986, s. 27.

⁶⁵⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Moskova Edebiyat Kongresi'nde", *Kadro Dergisi*, Sayı: 33, Ankara 1934, s. 29.

yaşamakta olduğunu tespit etmiştir. Türkiye'de dördüncü aşama için çalışmalara başlanmıştı. En uzun süreli çalışma da bu kısımda gerçekleşecekti.

Yakup Kadri'nin dördüncü aşamada ifade ettiği yeni kıymet hükümlerinin toplumun kültürel kodlarına işlenmesi olgusunu “*rıza kültürü*” kavramıyla açıklayabiliriz. Rıza kültürü genellikle otoriter devletlerin uyguladığı, toplum kesimlerinin rejim konusunda ittifakını sağlamak için çeşitli baskı ve sindirme politikalarının tamamlayıcısı olarak, yeni rejimin insanlar için faydalı olduğu illüzyonu oluşturacak pratikler ve mekanizmalar bütünü olarak tanımlanabilir.⁶⁵⁶

Rıza kültürü olarak tanımlanabilecek kültürel değişimin ana yörüngesini Türk Tarih ve Türk Dil Tezleri oluşturacaktır. Tarihe derinlik kazandırmak için araştırmaların tarih öncesine, Neolitik ve Paleolitik dönemlere uzandığı görülüyor, Osmanlı ve İslam öncesine gidilerek tarih, daha geniş perspektiften değerlendirmeye tabi tutuluyordu. Dil konusunda da Türkçenin kökenlerini ortaya koymaya yönelik çalışmalara öncelik veriliyordu.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini kültür olduğunu belirten Mustafa Kemal'in temel amacı milli kültüre dayalı milli bir devlet oluşturmaktı. Kültürel temel oluşturmak için başlanan dil ve tarih alanındaki çalışmaları daha sistemli hale getirmek için Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti, Türk Dili Tetkik Cemiyeti ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kuruldu. Mustafa Kemal bu ve benzeri çalışmalarla bütün mesaisini kültür politikalarını oluşturmak üzere harcamıştır.⁶⁵⁷ Mustafa Kemal'in önderliğinde tarih alanında Şemsettin Günaltay ve Yusuf Akçura, dil alanında Hasan Reşit Tankut ve Sadri Maksudi Arsal, antropoloji alanında ise Afet Hanım ve Şevket Aziz Kansu çalışmalara başladılar. Milli devlet oluşturma sürecinde yapılan bu çalışmalarla Türkiye'deki kültürel dönüşümün antropoloji ile başladığını, tarih ile devam ettiğini ve dil ile bu dönüşümün tamamlandığı ifade edilebilir. Bu dönüşüm sancılı bir değişim olmuştur. Yiğit Akın'ın iddiasına göre, rejimler ne kadar otoriter olurlarsa olsunlar, rejimlerin sosyal kontrol altyapıları zayıfsa, siyasi elitler rejimin genel prensiplerini halka benimsetemedikleri gibi “*rıza kültürü*” yaratacak uygulamaları da toplumun geneline yaygınlaştıramazlar.⁶⁵⁸ Bu kapsamda o yıllarda sosyal kontrol unsurları henüz zayıf olan Türkiye'de antropoloji, tarih ve dil gibi

⁶⁵⁶ Yiğit Akın, *age.*, s. 30.

⁶⁵⁷ M. Ergin, *agm.*, s.75.

⁶⁵⁸ Yiğit Akın, *age.*, s. 33.

kültürel reformların halka benimsetilmesinde ve uygulanmasında istenen başarıyı ilk etapta sağlayamadığını belirtebiliriz.

1930'lu yıllarda Mustafa Kemal, toplumsal dönüşümde düşünülen başarıyı sağlamak ve sosyal kontrol unsurlarını devreye almak için siyasetten ziyade kültürle uğraşmıştır. Daha geniş anlamda ifade etmek gerekirse siyasetle kültür bağlamında ilgilenmiştir. Bu kapsamda Türk Ocaklarının kapatılması ile birlikte kültürel faaliyetlerin devlet-parti denetimi altında kurumsallaştırmanın ilk adımları atılmıştır.⁶⁵⁹ Mustafa Kemal önderliğindeki bu çalışmalar aracılığıyla Türkiye, 1933'den itibaren kültürel ve ekonomik olarak yükselme mücadelesine başlamıştır. Şevket Süreyya'ya göre bu durum, 1923'deki siyasi istiklalden daha basit değildir. Bu mücadele en az birincisi kadar çetin ve sarptır. Bu konuda İsmet İnönü'nün yaptığı tasvir şu şekildedir: "*büyük hedefin yolu sabır ve sebatla tükenecek zannolunan büyük zorluklar ile kaplıdır.*"⁶⁶⁰

Mustafa Kemal, hayatının son on yılını, kültür alanında yaptıklarıyla Cumhuriyet Türkiye'sinin yeni insanını tasarlamaya ayırmıştır. Bu amaca hizmet etme iddiasında olan ve Türk inkılabına yön verme yarışında önemli bir konumda sayılan Kadro Dergisi'ndeki bir makalede; inkılâp hareketlerinin kültürel bir faaliyet olan sanata büyük önem vermesi gerektiği anlatılarak, insanların sanatkarların ifade ettiklerine, rahiplerin işaret ettiklerinden daha fazla inanma eğiliminde oldukları yorumlanmıştır. Türk inkılâbının da bu anlamda sanata ve sanatçıya gereken değeri vermesi gerektiği paylaşılmıştır. Yazıda sanatçıları kazanmış bir inkılâp hareketinin başarılı olacağı belirtilmiştir.⁶⁶¹

Aynı şekilde Kadro Dergisi'ndeki bir başka yazıda, Türk kültür birliği oluşturma noktasındaki yaklaşımı şu sözlerle görüyoruz; "*Tarih bütünlüğü, yurt bütünlüğü, dil bütünlüğü, dilek bütünlüğü ve Türk varlığını yükseltmek işinde iş ve mücadele bütünlüğü. İşte Milli İnkılâp hareketimizin mevzuu budur!*"⁶⁶²

Resimli Şark Dergisi 36. sayısında önemli kültür öğelerinden birisi olan atasözleri ele alınmıştır. Atasözlerinin bir milletin tarihi, içtimai yapısı ve kültür seviyesini araştırmada çok önemli bir yere sahip olduğu ifade edilerek başlanan makalede, atasözlerinin hangi milletin özünden çıkmış ise, o milletin ruhi ve tarihi aynası olduğu

⁶⁵⁹ B. Ersanlı, *age.*, s. 112.

⁶⁶⁰ Şevket Süreyya Aydemir, "Büyük Meclis ve İnkılâp", *Kadro Dergisi*, Sayı: 25, Ankara 1934, s. 41.

⁶⁶¹ Burhan Asaf, "İnkılâp Sanatına Varmak Yolları", *Kadro Dergisi*, Sayı: 29, Ankara 1934, ss. 28-30.

⁶⁶² Kadro Dergisi, "Kadro", *Kadro Dergisi*, Sayı: 23, Ankara 1933, s. 5.

belirtilmiştir. Atla ilgili 27 atasözünün paylaşıldığı makalede farklı alanlardan birçok atasözü paylaşılmıştır. Makalede, Türklerin Arap ve İslamiyet ile temas etmeden evvel çoban ve çapulcu insan grubu olduğunu iddia edenlerin yanıltığı, kültür ve medeniyet sahibi bir millet olduğu, atasözü örneği verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bazı Avrupalı tarihçilerin Orta Asya'daki Türk medeniyeti ve Türk sanatını Türklerin Budizm'le olan temasları sayesinde kazandıkları iddiasını, makale yazarı "*bu kişiler bilmeliler ki, medeniyet ve sanata istidatsız bir millete, hiçbir din yoktan kudret ve istidat veremez*" şeklinde cevap vermektedir.⁶⁶³

Orta Asya'dan miras kaldığına inanılan atasözleri makalede önce üçe ayrılmış sonra ayrı gruplarda değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre edep, ahlak ve ilme ait olanlardan birçok atasözü paylaşılmıştır. Bunlardan bazıları: "*Sana su vermeyene sen süt ver. Danışıklı bilgi iş görür, danışsız bilgi şaşırır. Güç ilden giderse töre kapıdan kaçır. İl kalır, töre kalmaz. Dilin bağladığı düğümü, dış çözemez*". Ameli hayata ve tecrübeye ait olanlardan bazıları: "*Et tırnaktan ayrılmaz. Ağacı uzun kes, demiri kısa kes. Od (ateş) dumansız, yiğit yarıksız (günahsız) olmaz. Deveye binen koyunların arasına saklanamaz. Aceleci sinek süte düşer*". Üçüncü grup milli seciyeye ait atasözleridir: "*Alp çerikte bilge tirikte (kahraman ordugahta, alim müşavere meclisinde). Alpleri zayıflatma, yürük atın arkasını ağrıtmaz*".⁶⁶⁴ Bu ve buna benzer atasözlerinin eski Türk kültürünün yüksekliğini gösterdiği okuyucuyla paylaşılmıştır. Bu vesileyle Türk toplumunun İslamiyet öncesi Türk milletindeki üstün kültür formlarına uygun olarak dönüşümü sağlanmaya çalışılmıştır.

İsmet İnönü de kültürel öğelerin yalnız Türk toplumunda değil milli varlığını önemseyen bütün topluluklar için önemini; "*millî dil ve millî tarih, bir millî varlık ve hatta bir millî müdafaa meselesidir*" sözleriyle ifade etmektedir.⁶⁶⁵ Kadro Dergisi'nde "*Fikirde İstiklal*" isimli yazısıyla Yakup Kadri, Mustafa Kemal'e gelene kadar bütün hürriyet ve adalet arayanların, fikrine, sözüne en güvenilir insanların, Avrupa'ya kaçanlardan olduğuna inanıldığını açıklamıştır. İlk defa hak ve adalet arayışında olan bir kişi olarak Mustafa Kemal'in, Avrupa'dan medet ummak yerine milletin kucağına

⁶⁶³ Ali Rıza Seyfi, "Bin Yıl Önce Türk Atasözleri ve Bin Yıl Önce Türk Kültür Seviyesi", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 36, İstanbul 1933, ss. 9-10.

⁶⁶⁴ Ali Rıza Seyfi, "Bin Yıl Önce Türk Atasözleri ve Bin Yıl Önce Türk Kültür Seviyesi", *agm.*, ss. 12-14.

⁶⁶⁵ Şerafettin Turan, "Cumhuriyet Devrimi ve İsmet İnönü", *Ölümünün 36'ncı Yıl Dönümünde İsmet İnönü Paneli*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2010, s.58.

sığındığı ve milletin kültürel kodlarına güvendiği belirtilmiştir.⁶⁶⁶ Bu noktada Mustafa Kemal'in önderliğinde başlayan bu yeni hareketin, kendine özgülüğü ve gücünü halktan aldığı ifade edilmiştir.

Kadro Dergisi'ndeki bir başka yazıda Türkiye'nin geçmiş on yılda sosyo-kültürel olarak ifade edilen aile hukuku, milli terbiye, milli iktisat ve milli faaliyet cephelerinde büyük başarılar sağladığı aktarılmıştır. Sonraki on yılda da buna benzer bir başarının toplumsal disiplin, iktisadi düzen, eğitim ve ahlak anlayışları ve diğer sahalarda da gösterilmesi arzusu belirtilmiştir. Türkiye'nin meydana getirdiği ilerlemenin, Türkiye'ye örnek gibi gösterilen ülkelerde toplumsal ilerleme numunesi olarak incelenmesi temennisi de yazıda ayrıca ele alınmıştır.⁶⁶⁷

Resimli Şark Dergisi'ndeki “*Mecmualarımız*” başlıklı yazıda, Türkiye'nin kültürel alanına hizmet eden ciddi mecmuaların sayısının arttığı, bunun gerek okurlar, gerekse yazarlar arasında bir seviye yükselişini işaret ettiği ifade edilmektedir. Kadro Dergisi'nin iki yıl öncesine kadar basın kanadında tek başına olduğunun belirtildiği yazıda, Çığır Dergisi, Ülkü Dergisi, Varlık Dergisi'nin mecmua kafilesine katılmasıyla bu alanın zenginleştiği okuyucuyla paylaşılmaktadır. Yazıda Kooperatif Dergisi'nden de İstanbul'daki mecmua hareketlerinin başında geldiği belirtilerek bahsedilmiştir.⁶⁶⁸

Resimli Şark Dergisi'nde aynı adı (mecmualarımız) taşıyan bir başka yazıda, Hüseyin Cahit Bey'in Fikir Hareketleri Mecmuası kültürel yapıları itibariyle eleştirilmiştir. Yeni Adam Mecmuası ile farklarının olmadığı, ikisinin de demokratlık iddiasında oldukları, ikisinin de değişik dillerden tercümeler bulundurdıkları, Avrupa hayranlığının ikisinde de yoğun bir şekilde hissedildiği belirtilmiştir. İki mecmuanın birleşmesi tavsiye edilerek, iki derginin birbirinin tekrarı olduğu gibi bir iddia dillendirilmiştir.⁶⁶⁹

Kültürel unsurların başında olan tiyatronun, toplumsal müesseseler içerisinde kültürü en iyi yansıtan ve en asil sanatlardan birisi olduğunun açıklandığı Resimli Şark Dergisi'nin 35. sayısında, Türk tiyatrosunun on yıl içerisinde geldiği seviyenin başka milletlerin elli yılda ulaştıkları seviyeye eşit olduğu ifade edilmiştir. Tiyatronun bu

⁶⁶⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Fikirde İstiklal”, *agm.*, ss. 28-30.

⁶⁶⁷ Şevket Süreyya Aydemir, “Büyük Meclis ve İnkılâp”, *agm.*, s. 41.

⁶⁶⁸ Resimli Şark, “Mecmualarımız”, *Kadro Dergisi*, Sayı: 26, Ankara 1934, s. 48.

⁶⁶⁹ Resimli Şark, “Mecmualarımız”, *Kadro Dergisi*, Sayı: 27, Ankara 1934, s. 52.

gelişimini, Cumhuriyet rejimine borçlu olduğu, Cumhuriyet'ten önce tiyatronun aristokrat sınıfının eğlencesi olarak görüldüğü ve Türkiye'deki tiyatroların Batı'daki tiyatro eserlerinin taklitleri ve adaptasyonundan ibaret olduğu aktarılmıştır.⁶⁷⁰

Türkiye'nin binlerce güzelliği içinde toplamış asil ve yiğit bir millet olduğunun açıklandığı başka bir Resimli Şark yazısında, Anadolu'nun Türklerin yurdu olduğu açıklandıktan sonra, bu yurttaki arkeoloji, tarih, coğrafya, folklor, edebiyat, sanat vb. pek çok kültüre ait hazinelerin olduğu aktarılmıştır. Milletler geçidi ve medeniyet köprüsü olarak adlandırılan Anadolu'nun yalnız kuvvet ve bilgi gibi maddi unsurlarla yükselemeyeceği, gençliğin ruhuna verilecek kültür unsurlarıyla Türkiye'ye, Türk medeniyetine, Türk büyüklerine, Türk kültürüne ve Türk varlığına iman duygusunun aşılması gerektiği belirtilmektedir. Yazıda Cumhuriyet'in ve halk hâkimiyetinin en esaslı prensiplerinden birisinin Türkiye'nin bütün güzelliklerinin vatandaşlara öğretilmesi gerektiği de paylaşılmaktadır.⁶⁷¹

Kültürel çalışmalar konusunda büyük çalışmalar yürütüldüğü belirtilen ve Resimli Şark Dergisi'nin devamı olan Evrensel Ay Dergisi'nde, Resimli Şark Dergisi'nin yüklendiği kültür sorumluluğunu özlü ve verimli olarak başarmak üzere elinden geleni yaptığı ifade edilmiştir. Resimli Şark Dergisi'nin kültürel sorumluluğu yerine getirmek için, öz Türkçenin yayılmasına katkı sunduğu belirtilmiştir. Son ayların en büyük çalışmasının yüzyıllardır unutilan ve kullanılmayan güzel sözlerin, yeniden konuşma ve yazma diline alınması olduğu aktarılmıştır. Türkçenin, Arap ve Fars dillerinin tutsaklığından kurtuluş gününün çok yaklaştığı belirtilerek, Resimli Şark Dergisi'nin öz Türkçe çalışmasına kendi ismini de değiştirerek destek olduğu açıklanmıştır. Derginin ismini değiştirmenin yanında, yazılarının da öz Türkçeye uygun yapacağı belirtilen yazıda, 1935 yılının Türkiye'ye nice yenilik ve ilerlemeler getireceği ifade edilmiştir. Yazıda toplumsal dönüşümün kültürel kısımlarının da içinde olacağı şu değişikliklerin olacağı okuyucuyla paylaşılmıştır:

1. Türkçenin bütün açıklığı ve genişliği ile ortaya çıkacağı,
2. Türk kadınının milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde edeceği,

⁶⁷⁰ İ. Galip, "10 Cumhuriyet Yılında Türk Sahnesi", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, ss. 100-101.

⁶⁷¹ Hikmet Turhan, "Türkiye Albümü", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 43, İstanbul 1934, ss. 2-6.

3. Ülkenin her tarafında yeni ve çok büyük fabrikalar, demiryolları ve limanlar yapılacağı,

4. Din adamlarının dini kıyafetlerini sadece mabetlerde giyecekleri,

5. Evrensel, duygulu ve çekici bir müzik tarzının geliştirileceği,

6. Bütün Türklerin öz Türk kaynaklarından alınmış soyadlarını alacakları. Dergi, bütün bu değişikliklerin Mustafa Kemal'in kılavuzluğunda gerçekleştirileceğini ifade etmiştir.⁶⁷²

Özetle Türkiye devletinin kültürel unsurlara çok kıymet verdiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda kültürel değişim için sanatkarların çok önemli olduğu ve sanatçıların etkisinin din adamlarından daha fazla olduğu gerçeği hatırlatılarak sanata ve sanatçıya gereken önemin verilmesi tavsiye edilmiştir. Üç derginin de yayınlarında kültür öğelerine yer verilmiş, kültürel durumların toplumun diline, tarihine ve yaşayışına yansıdığı belirtilmiştir. Dergi yayınlarında hükümet temsilcilerinin de kültür konusundaki paylaşımlarına yer verilerek, hükümet politikaları doğrultusunda halk dönüştürülmeye çalışılmıştır. Dergi yayınlarında yeni rejimin kültürel alt yapıya önem vererek aile, eğitim ve sosyal konularda büyük başarılar elde ettiği, vurgulanan konulardan olmuştur. Ekonomi ve toplumsal konularda yapılacak ilerleme ile Türk halkının iyi yerlere gelebileceği de dergilerde sık sık belirtilen bir husus olmuştur.

4.4. Eğitim Yaklaşımları

Mustafa Kemal, Milli Mücadele'nin bütün şiddetiyle devam ettiği 1921 Temmuz'unda düzenlenen Maarif Kongresi'ne bizzat katılarak eğitime verdiği önemi göstermiştir.⁶⁷³ Onun eğitime olan ilgisi bundan sonraki zamanlarda da devam etmiş, Türk halkının kurtuluşunun eğitimle olacağını her fırsatta dile getirmiştir. Eğitimin çağdaşlaşması için 3 Mart 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu önemli bir başlangıç olmuştur. 2 Eylül 1924 yılındaki konuşması onun eğitime bakışını ve eğitimin

⁶⁷² Evrensel Ay Dergisi, "Resimli Şark Geçmişlere Karışarak Yerini Evrensel Ay'a Bırakmıştır", *Evrensel Ay Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 49, İstanbul 1935, s. 1.

⁶⁷³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2009)*, Pegem Akademi Yayıncılık, 14. Baskı, Ankara 2009, ss. 289-293.

kalkınmadaki rolünü daha net ortaya koymuştur. Mustafa Kemal bu konuşmasında; *"En mühim, en esaslı nokta eğitim meselesidir. Eğitimidir ki bir milleti ya hür, müstakil, şanlı, yüksek bir cemiyet halinde yaşatır ya da esaret ve sefaletle terk eder."*⁶⁷⁴ Mustafa Kemal, bu görüşüyle uyumlu olarak bundan sonraki çalışmalarında eğitimin milli olmasını, ekonomiyi de destek sağlamasını ve bu sayede Türkiye'nin gelişmesini istemiştir.

Mustafa Kemal'in önderliğinde gerçekleştirilen Türk inkılâbının eğitim yaklaşımlarını ortaya koymak açısından, 22 Eylül 1924 tarihinde Samsun İstiklal Ticaret Mektebi öğretmenleri ile kendisi için organize edilen bir programda yaptığı konuşma önemlidir. Mustafa Kemal konuşmasında konukları selamladıktan sonra; *"Efendiler; dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlim ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, delâlettir. Yalnız; ilim ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekâmülünü idrak etmek ve terakkiyyatını zamanla takip eylemek şarttır. Bin, iki bin, binlerce sene evvelki ilim ve fen lisanının çizdiği düsturları şu kadar bin sene evvel bugün aynen tatbika kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir. Çok mesut bir his ile anlıyorum ki, muhataplarım bu hakikatlere nüfuz etmişlerdir. Mes'udiyetim yükseliyor. Şununla ki, muhataplarım taht-ı talim ve terbiyelerinde bulunan yeni nesli de hakikatin nurlarıyla tulû'una müessir, âmil olacak surette yetiştireceklerini vaat etmişlerdir. Bu cümlemiz için iftihara şayan bir noktadır."*⁶⁷⁵

Eğitime son derece büyük önem veren Mustafa Kemal'in entelektüel yaşamının üç aşamadan oluştuğu ifade edilebilir. Manastır İdadisi'nde, Harbiye'de, ardından orduda görevli iken edindiği birikim, ilk evreyi oluşturmuştur. Ardından devlet kuruculuğu sürecinde siyasi kimliği gelmiştir. 1919-1927 arası Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in temellendirilmesine yönelik siyasi ve hukuki düzenlemelerin yer aldığı bu evre Mustafa Kemal'in siyaset alanında aktif olduğu dönem olmuştur. Üçüncü evre ise kısmen aktif siyasetten çekildiği ve 1930'lu yıllarda kendi *"yeni insan"*ını aradığı, ulus-devletin yurttaşını inşa etme kaygısını taşıdığı yıllardan oluşmuştur. Harf inkılâbı ile başlayan bu üçüncü evre, yaşamının son on yılını oluşturmuştur.⁶⁷⁶ Mustafa Kemal, son on yılda yetiştirilmesi düşünülen yeni insan profilinin önemli parametrelerini öğretmenlere yaptığı

⁶⁷⁴ Kemal Aytaç, *Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1984, s.10.

⁶⁷⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Divan Yayıncılık, 2. Cilt, 5. Baskı, Ankara 2006, s: 202.

⁶⁷⁶ Z. Toprak, *Atatürk, Kurucu Felsefenin Evrimi, age.*, s. 5.

konuşmada açıklamıştır. Konuşmasında; “*Hiçbir zaman hatırandan çıkmasın ki Cumhuriyet sizden fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller ister*”⁶⁷⁷ diyerek özgür nesiller beklentisini öğretmenlere iletmiştir. Sürecin eğitim yoluyla işlerlik kazanacağını düşünen Mustafa Kemal, yediden yetmişe bütün vatandaşların okuma yazma öğrenmesini takip etmiş, Türkiye’nin kültürel altyapısının eğitimle düzelmesi için büyük gayret göstermiştir.

Mustafa Kemal’in kurucu başkanlığını yaptığı CHF’nin 1931 programında, “*Milli Talim ve Terbiye*” başlığı altında milli eğitimin ana esasları belirtilmiştir. Bu başlığın “b” bendinde; “*Kuvvetli cumhuriyetçi milliyetçi ve laik vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburi ihtimam noktasıdır.*”⁶⁷⁸ Bu madde ile tek partinin ideolojik prensiplerini içselleştirmiş yurttaşlar yaratmak hedeflendiği belirtilmektedir. Bu yurttaş yetiştirme işinin sadece ilk ve orta öğretimde yapılmayacağı, öğretimin her kademesinde yani yükseköğretimde de yapılacağı ifade edilmektedir.⁶⁷⁹ Bu kongrede eğitim ve öğretimde izlenen yöntemle ilgili olarak da eğitimin öğretimden önce olması gerektiği ima edilerek, eğitimden maksadın; “*bilgiyi yurttaş için maddi hayatta başarılı olmayı sağlayan bir aygıt haline getirmek*”⁶⁸⁰ olduğu ifade edilmiştir. Bununla da Cumhuriyet insanının dönüştürülmek istendiği alanın; manevi yönü ağır olan insan profilinden, maddi yönü kuvvetli insan profili olduğu yorumlanabilir.

Mustafa Kemal önderliğindeki Cumhuriyet Yönetimi’nin çok önemseydiği halkın eğitimi konusunda Resimli Şark Dergisi’ndeki bir yazıdaki tespitler önemlidir. Buna göre Osmanlı Dönemi sadrazamlarından Köprülü Amcazade Hüseyin Paşa’nın milletin kötü gidişini, bilgi ve şuur kazandırarak çözme amacıyla ülkenin her yerine mektep açma girişiminde bulunduğu, ancak sadrazamlıktan erken ayrılması yüzünden bunu tahakkuk ettiremediği aktarılmıştır. Bu girişimden yaklaşık 300 yıl sonra Mustafa Kemal’in, Türk milletine şuur ve bilgi vermek amacıyla mektepler açmak gerektiğini anladığı, bilgiyi kolayca verebilmek için de önce Arap harflerini değiştirmeyi başardığı ve ülkenin her yerinde “*millet mektepleri*” açtığı belirtilmiştir. Makalede millet mekteplerine devam

⁶⁷⁷ K. Aytaç, *age.*, s.20.

⁶⁷⁸ CHF Programı, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1931, s. 35.

⁶⁷⁹ Taha Parla, *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, ss. 78-79.

⁶⁸⁰ CHF Programı, TBMM Matbaası, Ankara 1931, s. 35.

edenlerin az süre içerisinde okuma yazmayı öğrendikleri ve gözlerinin açıldığı da ayrıca ifade edilmiştir.⁶⁸¹

TBMM tarafından kabul edilen eğitime dair bir kanunu incelemeye alan Resimli Şark Dergisi yazısında, “*Maarif Kapitulasyonun İlgası Münasebetiyle*” başlığı kullanılmıştır. Yazıda TBMM'nin son toplantısında, Türk vatandaşlarının ilk tahsilinin Türk okullarında yapılmasına dair kanunun kabul edildiği ifade edilmiştir. Bu kanun çıkmazdan evvel Türk çocuklarının ilkokullar dâhil diğer okul kısımlarını da yabancı okullarda okudukları ve Türk çocuklarına kültür, din ve dil konularında etki edilerek, bu çocukların eğitim gördükleri okulun mensup olduğu ülkeye yönlerini çevirdikleri açıklanmıştır.⁶⁸² Bu düzenlemeyle birlikte bu yanıştan dönüldüğü ifade edilmiştir.

Evrensel Ay Dergisi'nde yayınlanan yazısında Ahmet Ağaoğlu ise Mustafa Kemal'in eğitim konusunda yaptıklarını şöyle özetlemektedir: “*ulusal zihniyetin temelini kuran talim ve terbiyede birlik sağlamak adına ayrı ayrı yollardan giden ayrı ayrı telkinlerde bulunan ve onun için de ulusal birliğe engel olan muhtelif mektepler birleştirilerek aynı yolda giden aynı telkinlerde bulunan ve onun için de ulusal birliği hazırlayan usul yaratılmıştır.*”⁶⁸³

Cumhuriyet Yönetimi'nin okullaşmaya verdiği önem bir başka Resimli Şark Dergisi makalesinde, “*Dünkü Saray Bugün Mektep Oldu*” başlığıyla verilmiştir. Metinde sultanların rahatları için Avrupa'dan ödünç alınan paralar ile milletin imkânlarından artırarak ücretini ödediği sarayların Cumhuriyet'le beraber okula dönüştürüldüğü belirtilmektedir. Yıldız Sarayı'nın Harp Akademisi'ne dönüştürülmesi, Fındıklı Sarayı'nın Güzel Sanatlar Akademisi'ne, Feriye Sarayı'nın da gene okula dönüştürüldüğü aktararak, bir zamanlar kapitülasyonlardan doğan yabancı haklarının devamı için Osmanlı ekonomisini kontrol eden Duyun-u Umumiye binasının bile Cumhuriyet'ten sonra lise binası olarak kullanıldığı ifade edilmektedir.⁶⁸⁴

⁶⁸¹ Osman Nuri, “Millet Mektepleri”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, s. 85.

⁶⁸² Resimli Şark Dergisi, “Maarif Kapitulasyonun İlgası Münasebetiyle”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 5, İstanbul 1931, ss. 4-5.

⁶⁸³ Ahmet Ağaoğlu, “Dil Devrimi”, *Evrensel Ay Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 51, İstanbul 1935, s. 2.

⁶⁸⁴ İ. B., “Dünkü Saray Bugün Mektep Oldu”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 35, s. 86.

Okullaşma yanında kitapların içerikleriyle ilgili de pek çok çalışma yapan Cumhuriyet yönetimi, pozitivist düşünceye de uygun olarak biyoloji kitaplarının yeniden ele alınmasını sağlamış ve kitaplar, sadeleştirilen yeni sözcüklerle oluşturulmuştur. Biyoloji kitapları Kültür Bakanlığınca yazılmış, Türk Dil Kurumu tarafından Türkçe terimlerle bastırılmıştır. Bez ciltte kuşe kâğıda basılan ders kitapları Türk eğitim tarihinin görsel açıdan en nitelikli kitapları olmuştur. Bu süreçte “*Biyoloji I*” kitabı 15.000 adet, “*Biyoloji II*” kitabı 12.000 adet yayınlanıp bütün Türkiye'ye dağıtılmıştır. Eğitimsel açıdan en önemli derslerden sayılan biyoloji kitaplarında, genel olarak evrime yer verilmiş, son bölüm ise Türk ırkı antropolojisine ayrılmıştır. Bu son bölümde Türk ırkının özellikleri ortaya konmuştur. Oluşturulmak istenen yeni insan formuna uygun olması açısından bu tanımlama önemlidir. Buna göre Türkler ince uzun burunlu, orta büyüklükteki kulaklara sahip, buğday ya da beyaz tenli, ela, siyah, ender olarak mavi gözlü, uzunluk olarak orta ve ortanın üstü insanlardır. Türkler yuvarlak kafa yapısına sahip brakisefaldir. Brakisefallerin en mükemmel insan olduğu bilgisi kitapta paylaşıyor, ancak ölçüm sonuçlarında dolikosefallerin ne duruma düştüğü çok dikkate alınmıyordu. Tek parti döneminde insanlar; Türk Kürt, Laz, Çerkez gibi ırk ayrımına uğramıyor, brakisefal, mezosefal ve dolikosefal olarak fiziki tasnife uğruyordu. Buna göre brakisefal bir Kürt ya da Laz dolikosefal bir Türk'e göre daha mükemmel kabul ediliyordu.⁶⁸⁵ Eğitim aracılığıyla Türk ırkının brakisefal olduğu düşüncesi yayıldığı gibi aynı zamanda evrim anlayışının da topluma kabul ettirilmek istendiği belirtilebilir.

Cumhuriyet yönetimi fiziksel özellikleriyle brakisefal olduğunu iddia ettiği Türk insanının iyi yetişmesine çok önem vermiştir. Bu kapsamda 1930'lu yıllarda ekonomi ağırlıklı yazılarıyla bilinen Kooperatif Dergisi'nin 12. sayısında, “*Çocuk Haftası Münasebetiyle Çocuk Yarının Tunçtan Temelidir*” başlığı ile oluşturulan makalede, her milletin fen ve para kuvveti dışında insan kuvvetine de ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Makalede, çocuklara verilen önemin o milletin ilerlemesi noktasındaki derecesini, gelecek tasavvurundaki seviyesini göstereceği ifade edilmiştir. Çocukların sağlıklı ve terbiye ile sonrasında da ilim ve görgü ile donatılması gerektiği, çocukları vücutça, kafaca ve ahlakça sağlam yetiştirmenin önemi aktararak, çocukların almaları gereken eğitimden yoksun bırakılması durumunda dışarıda kendilerine başka modeller bulabilecekleri ifade edilmektedir. Makalede anne babaların sadece kendi çocuklarını değil, diğer çocukları da yetiştirmek üzere gayret göstermeleri gerektiği, çünkü kendi

⁶⁸⁵ Z. Toprak, *Darvin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, age., ss. 329-340.

çocuklarının da dışarıdaki diğer çocuklardan etkilenebileceği belirtilerek açıklanmıştır.⁶⁸⁶

Okul sayısının artırılması, eğitim etkinliklerinin iyileştirilmesi ve ders kitaplarının bilimsel veriler doğrultusunda güncellenmesi hususlarında çalışmaları takdir edilen Cumhuriyet Yönetimi'ne, bazı dergi yazılarında eğitim konusunda farklı ülke uygulamaları örnek gösterilerek öneriler sıralanmıştır. Terbiye meselesinin uzun yıllardan beri bilim adamlarının dikkatini çeken bir husus olduğunun belirtildiği böyle bir yazıda, ABD'de sadece beden terbiyesine yönelik bir eğitim anlayışının olduğu aktarılmıştır. Almanya'da ise hem beden hem de zihin terbiyesine yönelik çalışmaların olduğu belirtilmiştir. Alman Pedagogu Gottfried Benn'in görüşlerine yer verilen yazıda Alman âlimin aklın terbiyesi için önce beden terbiyesi olması gerektiğini, ayrıca terbiyenin yeteneğe dayandığı, bu yeteneğin de irsî bir mahiyete sahip olduğu, çevre ve sair amillerin istidat hususunda bir tesiri olmadığını belirttiği aktarılmıştır. Osmanlı Devleti zamanında beden ve zihin terbiyesinin ihmal edildiği belirtilerek Cumhuriyet eğitim anlayışı ile beraber gürbüz, sıhhatli ve zihni gelişmiş bir nesil yetiştirmek imkânının olduğu aktarılmıştır. Unutulmamalıdır ki “*sağlam kafalar sağlam vücutta yetişir*” ifadesi ile makale sona erdirilmiştir.⁶⁸⁷ Zaten erken Cumhuriyet Türkiye'sinde beden terbiyesi Batılılaşma ve medenileşme adımının bir sonucu olarak ya da birçok devlette görülen ve büyük kitleleri “*uyutma*” taktiğinin bir parçası olarak değil de, modern devlet oluşumunda ortaya çıkmış sosyal politikaların bir bileşeni olarak değerlendirilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında nüfusun, özellikle de çocuk ve gençlerin yoksulluk, salgın hastalıklar, kötü beslenme ve diğer problemler yüzünden bozulmuş olan sağlıkları düzeltilerek⁶⁸⁸ sağlam kafalı ve sağlam vücutlu bir nesil yetiştirilmesi amaçlanmıştır.

Yüzyıllarca Türk egemenliği altında yaşamış olan Sırların eğitim sayesinde ilerledikleri bilgisi verilerek, Türkiye'de de eğitim alanında oluşturulmaya çalışılan dönüşüm Resimli Şark Dergisi sayfalarına şöyle yansımıştır. Teodor Yankoviç ve Dositey Obradoviç isimli iki gencin uyguladıkları eğitim anlayışlarıyla milliyetçilik akımının Sırlar arasında yaygınlaşmasında etkin rol oynadıkları ifade edilmiştir. Eğitim

⁶⁸⁶ Kooperatif, “Çocuk Haftası Münasebetiyle Çocuk Yarımın Tunçtan Temelidir”, *Kooperatif Dergisi*, Milliyet Matbaası, Sayı: 12, İstanbul 1932, s. 11.

⁶⁸⁷ Resimli Şark, “Terbiye İstidadı”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 41, İstanbul 1934, ss. 22-23.

⁶⁸⁸ Y. Akın, *age.*, ss. 36-43.

ve Dositey Obradoviç'in nasihatleri sayesinde cahil ve kaba olan Sırların bir yüzyıl sonra aydın ve iradeli oldukları belirtilmiştir. Obradoviç'in eğitimle ilgili sözleri paylaşılmıştır. Ona göre; anne baba eğer küçüklerini terbiye etmezse, onlara hayat vermekle, onları dünyaya getirmekle, o çocuklara bedbahtlık hediye etmiş olur. Eğitimin küçük yaşlarda başlaması gerektiğini ifade eden Obradoviç, insanları faziletli kılmanın onları terbiye etmekle mümkün olacağını ifade etmiştir. Obradoviç'e göre, ülkenin bütün bireylerinin okutulması gerekmektedir. Faziletin insanı olgunluğa götürdüğü ve sağlam ihtiyarlığın ancak sağlam gençliğin üzerine bina edileceğini belirten Obradoviç, birinci emniyet verilecek şeyin gençlerin ahlaki terbiyelerine çalışmak olduğunu belirterek, ahlaki terbiye verilmemiş, okumuş insanın pisliklerle dolu altın yaldızlı bir küp gibi olduğunu açıklamıştır. Ona göre kötü yürekli bir kişi ne kadar okumuş ve iktidar sahibi olursa o kadar fenalık yapabilir. Aklı geliştirmek hiçbir şekilde ihmal edilmemelidir. Obradoviç'e göre ilme heves ve alaka uyandırmak gereklidir. Daha mütefekkir, daha münevver ve daha kamil olmak için ilim tahsil etmek gereklidir. İlmi yalnız yüksek memuriyetlere geçmek için yapanların yanlış ve fena düşündüklerini vurgulayan Obradoviç yaramaz olarak ifade edilen çocukların iyi bir eğitimle kahraman ve yiğit adamlar olacağını; küçüklüğünde iyi, uslu ve sevimli olan çocukların da iyi eğitim olanaklarıyla buluşturulmazlarsa zayıf karakterli, korkak ve tembel olacaklarını aktarmıştır. Ebeveynlere de tavsiyede bulunan Obradoviç; çocuklarını aldatan ve buna gülen anne babaların çocuklarını bu şekilde yalan söylemeye alıştırdıklarını belirterek, bundan uzak durulması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁸⁹ Yazar bu ifadeleri alıntılarla Türklerin de eğitim sayesinde büyük ilerlemeler kat edebileceklerini ima etmektedir.

“Cumhuriyet Yönetimi Ana Yurtta Yarattığı Büyük İnkılâbın, En Ön Safına Maarif İnkılâbını Koymuştur” alt başlığıyla verilen diğer makalede, harf inkılâbı, öğretimin birleştirilmesi, tarih tetkikleri, dil tetkikleri, üniversite gibi büyük inkılâpların büyük inkılâpçı Mustafa Kemal tarafından Türk milletinin en medeni milletlerle aynı seviyeye ulaşması için öncelikli olarak belirlenen konulardan olduğu aktarılmıştır. Ancak bugüne kadar eğitim sisteminin kendisinden beklenen başarıyı gösteremediği belirtilmiştir. 1934 yılında yapılan ve o zaman bakalorya olarak ifade edilen lise bitirme sınavlarında % 10 - 15 civarında bir başarının ortaya çıktığı aktarılmıştır. Eğitim Bakanlığı'nın 1928-1934 yılları arasında uyguladığı programın sonuçlarını almak üzere ciddi bir sınav yapıldığı

⁶⁸⁹ Resimli Şark, “Türk Gençliğine Bir İbret Dersi”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 41, İstanbul 1934, ss. 26-27.

belirtilen makalede, kapalı zarf sisteminin uygulandığı, seçilen gözetmenler önünde soruların cevaplandığı ancak yapılan sınavın tam bir bozgunla sonuçlandığı belirtilmiştir. Başarısızlığın sebepleri şöyle aktarılmıştır: Yabancı ülkelerden alınan programların öğrenci ve öğretmen tarafından içselleştirilmeden uygulanmaya başlanması. İlkokulda çocuklara sade bir dille yazılmış kitaplar okutulurken, ortaokul ve lisede Arabi ve Farsî kelimelerle dolu kitaplar okutulması. Bazı kitaplardaki kavramların Arap, bazılarında ise Latin esaslara göre yer alması yüzünden çocuğun iki arada kalması. Program ve kitapların bakan ve müdürler değiştikçe değişmesi. Öğrenci seviyesine ve çevre koşullarına uygun kitap basılmaması. Öğretmenlerin yeni müfredatı uygulayacak eğitimi görmemiş olması. Kitap basımı ve dağıtımını yetişmediğinden öğrencilerin üç, dört ay kitapsız kalması.

Yazıda yeni Maarif Vekili Zeynel Abidin Bey'in alması gereken kararlar şu şekilde sıralanmıştır: 1935-1936 yılı için okutulacak ders kitaplarını II. Dil Kurultayı'na uygun bir şekilde hazırlamak. Öğretmenlerin okutulacak kitap teklifinde serbest bırakılması. Seçilen kitapların Talim ve Terbiye Kurulu tarafından araştırılarak kabul edilmesi. Kitapların baskı ve dağıtım işinin serbest bırakılması. Makale 1935 sınavlarının başarılı geçmesi için zorunlu kararlar, kesin tedbirler ve seri icraat bekliyoruz denilerek bitirilmiştir.⁶⁹⁰ Bu makaleden eğitime dair bazı sorunların yıllardır değişmeden devam ettiği, bazılarının ise hatırlanmayacak kadar uzakta kaldığı sonucu çıkartılabilir.

Eğitim konusunda sorun ve çözüm önerilerinin paylaşıldığı üç derginin de yayınlarında, Cumhuriyet Yönetimi'nin eğitim faaliyetlerine öncelik verdiği, Mustafa Kemal'in bu anlamda önemli bir liderlik örneği sunduğu ifade edilmektedir. Bu dönemde eğitime verilen önem açıklanırken, geçmiş dönemlerde saray olarak kullanılan yerlerin eğitim kurumuna dönüştürülmesi örnek olarak belirtilmiştir. Yayınlar da yetişmiş insan gücünün önemi vurgulanarak, çocuklarına gerekli eğitimi veren toplumların geleceklerinin daha parlak olduğu aktarılmıştır. Osmanlı Devleti zamanında eğitime yeteri kadar önem verilmediği belirtilerek, beden ve zihin eğitimlerinin yapılmadığı Cumhuriyet'le beraber bunun değişerek, beden ve zihnen sağlıklı nesiller yetiştirilmesi konusunun öncelikli husus haline geldiği ifade edilmiştir.

⁶⁹⁰ Resimli Şark, "Bakalorya Bozgunu", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 44, İstanbul 1934, ss. 1-3.

4.5. Spor Yaklaşımları

Osmanlı Devleti genç nüfusundan yaklaşık üç milyon insanı 1911-1922 yılları arasındaki savaş dönemlerinde seferber etmişti. Osmanlı Devlet nüfusunun %20'sinden fazlasına karşılık gelen bu nüfusun çoğunluğu meşrutiyet Türkiye'sinin eğitim seferberliği neticesinde okuma yazma bilen erkeklerden oluşmaktadır. Eğitimli nüfusun savaşlar sırasında büyük kayıplara uğraması Cumhuriyet Türkiye'sinin önünde büyük bir sorun olarak görünmekteydi. Bunun dışında sağlık hizmetlerinde de ciddi yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktaydı. Öyle ki 1925 yılında doktor başına düşen kişi sayısı 16.480 iken 1930 yılında bu sayı ancak 12.220'ye düşürülebilmisti.⁶⁹¹

Bu karamsar tablodan çıkış için neler yapılabilirdi. 4 Mart 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde kabul edilen Misak-ı İktisadide bunun ipuçları niteliğinde şu ifadeler yer verilmişti. *“Birçok harpler ve zaruretlerden dolayı eksilen nüfusumuzun fazlalaşması ile beraber sıhhatlerimizin, hayatlarımızın korunması en birinci emelimizdir. Türk mikroptan, pis havadan, salgından ve pislikten çekinir, bol ve saf hava bol güneş ve temizliği sever. Ecdat mirası olan binicilik, nişancılık, avcılığı, denizcilik gibi bedeni terbiyenin yapılmasına çalışır. Hayvanlarına da aynı dikkat ve himmeti göstermekle beraber cinslerini düzeltir ve miktarlarını çoğaltır.”*⁶⁹² Cumhuriyet Türkiye'sinin bu konuda yapacağı ilk girişim spora özel önem vermek olacaktır. Sporun toplumsal dönüşümde önemli roller üsleneyeceğini düşünen devlet yöneticileri, sporun etkili bir araç olacağını önceden öngörmüşlerdir. Bunun için dokuz ana kolda faaliyet gösteren halkevlerindeki kollardan bir tanesi de spor kolu olarak tahsis edilmiştir.⁶⁹³ Faaliyette kaldıkları yaklaşık 19 yıllık süre boyunca halkevleri, bulundukları bölgelerde spor organizasyonları için aracı olmuşlar, ilk spor kulüplerinin ortaya çıkmasını desteklemişlerdir. Bu sayede sporun halk nezdinde kökleşmesi sağlanmaya çalışılmıştır.⁶⁹⁴

⁶⁹¹ Umut Karabulut, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri 1925-1937”, *Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VI/15, 2007, s. 153.

⁶⁹² Mehmet Kayıran, Selami Saygın, “İzmir İktisat Kongresi”, *Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5, Eskişehir 2019, s. 47.

⁶⁹³ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 1999, ss. 317-319.

⁶⁹⁴ Günver Güneş, “Çağdaşlaşma Sürecinde Aydın Halkevi ve Faaliyetleri”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Yıl 3, Sayı 5, Ankara 2007, s. 144.

Spor, devlet gündeminde o kadar etkili bir konum elde etmiştir ki o günün koşullarında nitelikli işçi yetiştirmek konusu da dâhil birçok konuda önemli adımların atıldığı görülmektedir. Bu kapsamda önemli sayılabilecek bir girişim, 1934'te uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı doğrultusunda kurulan Kayseri fabrikasında yüzme havuzu ve tenis kortu gibi spor komplekslerinin de üretim tesislerinin içerisinde yerini almış olmasıdır.⁶⁹⁵ Fabrikalarda oluşturulan bu gibi spor alanları ve kulüpler Türk inkılâbının yetiştirmek istediği sağlam, sağlıklı ve üretken işçilerin yetişmesine de zemin hazırlamıştır.

Bu dönemde stadyumlarda büyük kalabalıklar önünde yapılan gösteri ve spor karşılaşmaları da yaygınlaşmaya başlamıştır. Stadyumlarda yapılan gösterilerde stat, ideolojik sembollerle donatılmış, sporcu ve göstericilerin tek tip kıyafetleri ile herkesi toplumun bir parçası olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Mustafa Kemal başta olmak üzere Cumhuriyet yöneticileri tarafından spor, Türk toplumunun sosyal gelişimi için önemli bir araç olarak görülmüştür. Nitekim Mustafa Kemal, yetişmesini istediği insan profilini şöyle açıklamıştır: “*Müspet bilimlerin temellerine dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar, beden terbiyesinde de kabiliyeti arttırılmış ve yükselmiş olan erdemli, kuvvetli bir nesil yetiştirmek, ana siyasetimizin açık dileğidir*”.⁶⁹⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında faaliyet gösteren Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı (TİCİ), Türk Ocağı ve halkevleri teşkilatları devletin vatandaşı dönüştürme aracı olarak gördüğü spor faaliyetlerini organize etmişlerdir.⁶⁹⁷ Bu sosyal ve spor örgütleri Cumhuriyet'in toplumsal projelerinin sahadaki uygulayıcıları olmuşlardır. Bu süreçte spor, rekabet ve yarışan daha ziyade, topluma yararlı olma, toplumsal olma ve toplumu dönüştürme amaçlı işlevler görmüştür. “*Herkes için spor*”, bu dönemi özetleyen önemli bir söylemdir.

⁶⁹⁵ Ferruh Özder, “Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, Ankara 2017, s.161.

⁶⁹⁶ *Atatürkçülük*, Birinci Kitap, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1988, s.351.

⁶⁹⁷ Mutlu Türkmen, *Siyasal Toplumsallaşma Aracı Olarak Beden Eğitimi ve Spor; İşçi Sporları ve Türkiye'deki Etkileri (1923-1938)*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2012, s.337.

Halk sağılığı konusunda da sporu önemseyen Türkiye Cumhuriyeti Devleti, bedensel ve zihinsel olarak sağılıklı bireyler yetiştirerek, kendi vatandaşlarını üretken, itaatkâr ve savaşçı yapmayı kendisine ilke edinmiştir. Bu doğrultuda devleti yönetenler, basını da sporun faydaları konusunda halkı ikna etmek üzere değerlendirmişlerdir. Bu bölümde Resimli Şark, Kadro ve Kooperatif dergilerinde sporla ilişkili kısımlar işlenecektir.

Resimli Şark Dergisi'nde Osmanlı Devleti zamanında spor işlerinin olmadığı belirtilerek Cumhuriyetle birlikte sporun canlandığı ifade edilmiştir. Yazıda Osmanlı Hükümetlerinin spor işlerine baş bile çevirmedikleri belirtilerek, spor konusunda da dönüşümün Cumhuriyetle birlikte gerçekleştiği açıklanmıştır. Cumhuriyet'in on yılda dünya sporcuları arasında Türkiye'den de sporcular katarak, Türkiye'nin spordaki konumunu çok güzel bir mevkiye getirdiği belirtilmiştir. Yazıda Rusya ve İtalya milli takımlarına karşı kazanılan güreş müsabakalarından da övgüyle bahsedilmiştir.⁶⁹⁸

Resimli Şark Dergisi bir başka sayısında okuyucuya daha cazip okuma fırsatları sunabilmek için ABD ve Avrupa'daki en yüksek okuma oranlarına sahip mecmuaların yaptığı gibi spor yayınlarına da ayrı önem vereceğini belirtmiştir. Okuyucu yokluğundan yakınan kitap, gazete ve mecmualara, Resimli Şark Dergisi; "*okuyucunun heyecanını alevlendiren, neşe veren, bilgi isteğini tatmin eden, yorgun sinirlerini dinlendiren*" yazılar yazmalarını tavsiye etmiştir. Resimli Şark Dergisi, "*yazılarıyla neşeyi artıracak, manevi yorgunlukları giderecek, hayali okşayıp zenginleştirecektir*" vaadiyle okuyucuya seslenmektedir. Devamında sağılıklı nesiller yetiştirebilmek için anaların çocuk bakım ve sıhhatine dair en modern tavsiyeleri alacakları, sporcuların ülke ve dünya sporlarını en güzel şekilde görecekları de ifade edilmiştir. Sağılık öğütlerinin de okuyucunun istifadesine sunulacağı gene derginin vaatle bulunduğı konulardandır.⁶⁹⁹

Resimli Şark Dergisi'nde 35. sayıda her halkevinde sporun mutlaka olması gerektiğı belirtilmiştir. Yazıda halkevleri şube sayılarının artmasıyla birlikte spor faaliyetlerinin de yaygınlaşacağı ifade edilmiştir.⁷⁰⁰ Halkevlerinin yaygın ağ yapıları ile

⁶⁹⁸ İ. Galip, "10 Cumhuriyet Yılında Spor İşleri", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 35, ss. 103-104.

⁶⁹⁹ Resimli Şark, "Resimli Şark 4 Yaşı İle Birlikte Yeni Bir Devreye Girecektir", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 36, İstanbul 1933, s. 1.

⁷⁰⁰ Resimli Şark, "10 Yıllık Cumhuriyet Devrinin Büyük Eserlerinden Biri Daha; Halkevleri", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, s. 87.

spora önemli bir destek sunacağı hem devlet yöneticileri, hem de o dönem yayın yapan basın kuruluşları tarafından dikkatle takip edilmiştir.

Resimli Şark Dergisi 39. sayısında Abbas Nüzhet, “*Beden Terbiyemizi Psikolojik Cepheden Tetkik*” isimli makalesinde, Türkiye'nin makalenin yayınlandığı sıralarda üzerinde dikkatle düşünülmüş ve uygulamaya konmuş bir beden terbiyesi yönteminin olmadığını ifade etmiştir. Makalede çocukların tamamıyla kendi hallerine bırakıldığı bir beden terbiye yönteminin doğru olmayacağı belirtilirken, çocukların ilgisini çekmeyen beden terbiye yöntemlerinin de tercih edilemeyeceği aktarılmıştır. Yazar, İngilizlerin golf ve tenisi Hindistan ve Afrika'nın ücra köşelerine kadar yaymayı başardıklarını belirtmiştir. Almanların ise bu tip beden hareketi gerektiren sporlardan uzak oldukları için otuzundan sonra şişmanladıkları ve göbek bağladıkları okuyucuyla paylaşılmıştır.⁷⁰¹ Yazarın bu örneklemeyle Türkiye'nin beden terbiye yönteminin İngilizlerin yaptığı gibi herkesin ilgisini çeken ve oyun havasında sürdürülen etkinlikler şeklinde olması gerektiğini tavsiye ettiği belirtilebilir.

Milli Mücadele başarıldıktan sonra Türkiye sınırlarında yeni bir ulus inşa etmek fikrinde olan Cumhuriyet yöneticileri, sporu sosyal anlamda toplumun evrimi için de çok önemli görmüşlerdir. Ulusal kimlik oluşturma aşamasında devletin geleceği de düşünülerek bunun uygulanacağı öncelikli kesim çocuk ve gençler olmuştur. Araştırmamıza konu olan dergilerden Resimli Şark Dergisi'nde, sporla ilgili olarak halka sporun faydalarını anlatan ve halkın spor yapmasını teşvik eden yayınlarını görmekteyiz. Aynı zamanda Türkiye'de sporun geliştirilmesi için yukarıda da belirtildiği gibi farklı ülkelerden verilen örneklerle hükümete spor politikaları konusunda öneriler de sunulmaktadır.

4.6. Siyasal Yaklaşımlar

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, dünyadaki genel siyasal yaklaşımlara baktığımızda totaliter sistemler ile demokratik sistemler arasında bir rekabet olduğunu, ülkelerin ve düşünürlerinin bu kapsamda yön arayışları içerisinde olduklarını görüyoruz. Türkiye'nin siyasal ideolojisini oluşturma misyonu ile hareket eden Kadro Dergisi'nin baş teorisyeni

⁷⁰¹ Abbas Nüzhet, “Beden Terbiyemizi Psikolojik Cepheden Tetkik”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 39, İstanbul 1934, ss. 25-26.

Şevket Süreyya, “*İnkılâp ve Kadro*” isimli kitabında bu konuya değinmiştir. Demokrasinin insanlığın bulduğu en son sistem olduğu bilgisini veren Şevket Süreyya, demokrasinin de sonuna gelindiğini, bugünkü şekli ile demokrasinin Avrupa’da vereceğini vermiş yeni hayat zaruretleri karşısında esnekliğini kaybetmiş bir düzen haline geldiğini açıklamıştır. Savaş sonrasında Avrupa’da oluşan yeni davaların halledilmesinde de demokrasinin yetersiz kaldığı Şevket Süreyya tarafından ifade edilmektedir.⁷⁰²

Şevket Süreyya’nın demokrasi karşıtlığı gibi görünen yazısına rağmen siyasal partiler sosyolojisinin kurucusu sayılan M. Duverger’e göre CHF, Mustafa Kemal’in liderliğinde kurulan ve Türkiye’nin dönüşümünde büyük rol oynayan bir parti olarak gerek felsefesi gerekse yapısı bakımından totaliter değildir. Çağdaşlaşmayı önleyen başlıca engele yani İslam’a karşı Batılılaşmayı gerçekleştirmeye çalışan, özünde pragmatik bir tek partidir. Duverger’e göre, Kemalist rejim, faşist olmamakla birlikte demokratik de sayılamazdı. Uygulamalar tek bir aday hakkında yapılan plebisitlerden ibaret kalıyordu. Ancak faşist ya da komünist partilerden farklı olarak Türkiye’deki tek parti olan CHF, bir suçlu vicdanına sahip olmuştur. CHF bunu değiştirmek için çok partili hayata geçiş denemeleri yapmış, ideale ulaşamasa da sahip olduğu tekelden dolayı sürekli rahatsızlık duymuştur.⁷⁰³

Türkiye’de siyasal yaşamın temelini Tanzimat ve Islahat Fermanları oluşturmuştur. Siyasal partilere giden yolda kurulan cemiyet ve dernekler ise ilk olarak Hristiyan azınlıklar tarafından milliyetçi amaçlarla 19. yüzyılın başında kurulmuştur.⁷⁰⁴ Müslümanlar arasında kurulan ilk cemiyet 1859’da kurulmuştu ve amacı padişahın Hristiyan halka eşit haklar tanınmasına bir tepkiydi.⁷⁰⁵ Fedailer cemiyetinden sonra Osmanlılar arasında kurulan ilk büyük siyasi örgüt Yeni Osmanlılar Cemiyeti olmuştur.⁷⁰⁶ Etkisi hepsinden çok olan oluşum ise 1889 yılında kurulmuş olan İttihat ve Terakki Cemiyeti olmuştur. İttihat Terakki Cemiyeti daha sonra Osmanlı Hürriyet Cemiyeti’yle birleşmiş ve gücünü daha da artırmıştır.⁷⁰⁷ Kültürel bir dernek olarak kurulduğunu iddia eden İttihat ve Terakki partisi zamanla politikaya daha çok müdahale

⁷⁰² Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılâp ve Kadro*, ss. 85-86.

⁷⁰³ M. Tuncay, *age.*, ss. 16-17.

⁷⁰⁴ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, *age.*, s. 35.

⁷⁰⁵ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasi Partiler*, Doğan Kardeş Yayınları Basımevi, İstanbul 1952, ss. 89-90.

⁷⁰⁶ Gökhan Gökçürk, *1946-1980 Yılları Arasında Siyaset Sosyolojisi Açısından Cumhuriyet Halk Partisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul 2012, s. 60.

⁷⁰⁷ Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Kitapları, İstanbul 1998, s. 55.

etmeye başlamıştır. 31 Mart Vakası ve 1911 seçimleri İttihat ve Terakki Partisi'nin Türkiye siyasetine daha çok hâkim olmasıyla sonuçlanmıştır.⁷⁰⁸ Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde önemli etkiler bırakmış olan Osmanlı cemiyet, dernek ve partileşme tarihi hem CHP'nin temellerini oluşturması, hem Türkiye siyasi kültüründe derin etkiler bırakması yönünden önemlidir.

CHP'nin temeli Sivas Kongresi'nde şekillendirilen Anadolu ve Rumeli müdafaa-i Hukuk Cemiyeti olmuştur. 23 Ekim 1923'te Halk Fırkası ismini alan bu oluşum, 1924 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası'na dönüşmüştür. 1935 yılında toplanan 4. Büyük Kurultayla Cumhuriyet Halk Partisi ismini almıştır.⁷⁰⁹

Kongrelerin siyasal hayatın önemli unsuru olduğuna inanan Mustafa Kemal, güçler birliği ilkesine uygun bir yönetim anlayışı oluşturmak istiyordu. Farklı yönetim anlayışlarını savunan Montesquieu özgürlüklerden, Jean Jacques Rousseauise devlet otoritesinden bahsediyordu. Mustafa Kemal 1931 yılında görüşlerini şu satırlarla ifade ediyordu: “*Vatandaşlar bilmelidir ki, vicdani ve fikrî hürriyet vardır. Fakat nihayet bunlar sınırsız değildir. Ferdî hürriyet karşısında fertlerin hepsinin kurduğu, dayandığı bir devlet, devletin de idaresi, hâkimiyeti vardır. Fertlerin hürriyetini korumakla vazifeli olan insanların diğer taraftan devletin de irade ve hâkimiyetinin felçli bir hâle gelmemesine çok dikkat etmeleri lâzımdır. Fertlerin hürriyeti, devletin hâkimiyet ve iradesinin korunmasına bağlıdır. Devlet iradesi felç olursa fertlerin hürriyetini muhafaza edecek hiçbir kuvvet ve vasıta kalmaz. Bundan ötürü hürriyeti yalnız bir taraflı değil her iki taraflı düşünmek lâzımdır.*”⁷¹⁰

Mustafa Kemal, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının sebebini, kuvvetler ayrılığında ve Osmanlı parlamenter sisteminde görüyordu. Mustafa Kemal II. Meşrutiyetten sonra kurulan çok partili siyasal modelin Montesquieu'nun ortaya attığı güçler ayrılığı⁷¹¹ prensibi doğrultusunda düzenlendiğini iddia ediyor. Osmanlı Devleti'nin çöküşünün gerisinde bu anlayışın yattığı kanısındaydı. Mustafa Kemal, bu anlayışı sorunlu gördüğü için 1921 anayasasını güçler birliği temelli oluşturacaktı.

⁷⁰⁸ K. Karpat, age., ss. 38-39

⁷⁰⁹ T. Z. Tunaya, age., ss. 560-561.

⁷¹⁰ Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Semih Ofset, Ankara 1999, s. 151.

⁷¹¹ Montesquieu, politik gücün ayrılmasını; yasama, yürütme ve yargı güçlerinin birbirinden ayrılması olarak tanımlamıştır.

Önce Mustafa Kemal sonra da İsmet İnönü liderliğindeki Türkiye, güçler birliği esasına göre siyasi yapısını şekillendirdi. ABD o süreçte Avrupa ve Türkiye ile arasına mesafe koymuştu ve Lozan'ı da ABD senatosu onaylamamıştı. İngiltere'nin Musul konusundaki tavrı ise Türkiye'nin İngiltere'den de uzaklaşmasına sebep olmuştu. İngiltere, Milli Mücadele'de Yunanistan'ın arkasında yer alarak Türk milletinin nefretini kendisine çekmişti. Ayrıca Türkiye'deki çoğulcu demokratik Avrupa tarzı siyasal yaklaşım imtiyazsız, sınıfsız ve kaynaşmış bir kitle oluşturma düşüncesi ile zarar görmüştü. Bu yüzden Türkiye siyaseti ABD ve İngiltere'den farklı eksende yürümüşü.

Türkiye her ne kadar siyasal açıdan ABD ve İngiltere'den uzaklaşmış olsa da Türkiye'nin siyasal yaşamında Fransız ihtilali ve sonrası düşünce yapılarının etkisi büyüktür. Jön Türk ve Cumhuriyet düşünce akımlarının arka planında Fransız ihtilalinin etkileri vardı. Özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkeleri çerçevesinde oluşan Fransız ihtilali Türk düşünce hayatını da etkilemişti.⁷¹²

Şimdi de Türkiye'deki siyasal yaklaşımlar, araştırmamıza konu olan dergilerde nasıl ele alınmıştır sorusuna cevap arayalım. Kadro Dergisi'nde yönetsel sistemin uğradığı değişiklik şöyle ele alınmıştır. Tamamıyla sanayisizleştirilmiş ve dış unsurlara bağlı yapılmış yarı sömürge bir devletten; milli sanayi, milli kredi ve milli ekonomi düzenine geçmiş bir Türkiye oluşturulduğu ifade edilmiştir. Türkiye'de meydana getirilen yeni düzenle imtiyazsız, sınıfsız ve kaynaşmış bir kitle meydana getirildiği, sınıf ihtilaline meydan vermeden milli devletçilik sistemini oluşturan yegâne ülkenin de Türkiye olduğu bu yazıda belirtilmiştir.⁷¹³

Kadro Dergisi'nde Türk insanının yeni siyasal rejimi olan Cumhuriyet'in ikinci on yılının sonunda, Orhun abidelerinde geçen şu kitabenin yazdırılması hedef gösterilmiştir. *"Esir kavmi kurtardım. Azlık kavmi çoğalttım. Çıplak kavmi giydirdim. Yoksul kavmi zengin ettim"*. Yazıda farklı coğrafyalardaki ziraatı işletme yöntemleri açıklanmış, Cumhuriyet'in sonraki on yıllarda Türk insanına daha iyi bir gelecek hazırlaması arzulanmıştır.⁷¹⁴

⁷¹² Mukaddes Aksoy, "Fransa'nın Üçüncü Cumhuriyet Dönemi İle Türkiye'nin Tek Parti Döneminin Laiklik Uygulamaları Açısından Mukayesesi", *Bartın Üniversitesi Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, Bartın 2019, Sayı:4 (2), s. 205.

⁷¹³ Şevket Süreyya Aydemir, "Makinaların Muhacereti", *Kadro Dergisi*, Sayı: 23, Ankara 1933, s. 9.

⁷¹⁴ İsmail Hüsrev, "Anadolu'da Zirai İşletme Şekilleri", *Kadro Dergisi*, Sayı: 24, Ankara 1933, s. 32.

Türkiye’deki siyasal ya da halk tutumlarındaki değişiklik süreçlerinin nasıl yönetilmesi gerektiği ile ilgili Kadro Dergisi yazarlarından Vedat Nedim, okuyuculardan İri Boz’un mektubunu paylaşmıştır. Bu mektuba göre; bugünkü ziraatçı kesimin devletin başka cephelerde yaptığı hamlelerden habersiz olduğu ifade edilmektedir. İlginç bir şekilde Ticaret ve Ziraat Nezareti’nden köylüye çiftçilik yolunda örnek olmak, nasihat ve konferans vermek, broşür ve kitap çıkarmak yolundan vazgeçmesi gerektiği tavsiye edilmektedir. Gerekçe olarak da verilmeye çalışılanların herhangi bir fayda sağlamadığı aşağıdaki diyaloglarla açıklanmaktadır:

“-Ahmet Ağa bu ağaçlar senin mi ?

-Benim efendi.

-Ne diye bunlara bakmazsın.

-Bakıyorum ya, daha daha nasıl bakacağım.

-Ağaç böyle bakılmaz, sana nasıl olacağını memurlar göstermedi mi ?

-Gösterdi efendi. 5 yıl önce ziraat memurumuz ile bir efendi geldi. Bizim köy ihtiyarının bahçesini yaptılar. Eski ağaçları budadılar, ilaçladılar. Yeni fidan diktiler. Köylüyü topladılar ve gösterdiler.

-Haydi ! Beni oraya götür.

-Şu damın arkasında gidiver.

-Yok yok sen de gel. Düş önüme bakayım.”

Köy heyeti azalarından birisinin evine gidiliyor ve gerçekten de bahçenin usta eller tarafından dikildiği, bakımının düzenli olarak ve güzel bir şekilde yapıldığı belli oluyor. Bahçe sahibi ile yapılan konuşma aktarılıyor. Bahçe sahibinin önceden var olan borçlarının bu bahçe düzenlemesinden sonra bittiği ifade ediliyor. Onu oraya götüren adama sorduklarında, onun hala borçlu olduğu öğreniliyor. Niye bu şekilde tarlasını yapmadığı sorulduğunda da yapamadık diye cevapladığı aktarılıyor.

Sonrasında bağcılık ile hayatını geçindiren bir yere gidiyorlar. Orada da bir bağ sahibinin bağının çok güzel, diğerlerinin ise virane olduğunu görüyorlar. Buna benzer

yüzlerce olayın şahidi olduğunu aktaran mektup sahibi çoğunlukla çiftçilerde kaygısızlık olduğunu belirtiyor. Faydalı bir iş yaptırılmak istediğinde köylülerin inat ettikleri de makalede ifade ediliyor. Sonrasında ise şu öneride bulunuluyor: Faydalı işler benimseninceye kadar zorla yaptırılmalıdır. Devlet kuvveti bu gibi işleri ele almalı ve emirleri ile bu süreci yönetmelidir.⁷¹⁵ Bu yazıyla toprak yönetimi başta olmak üzere toplumsal ve ekonomik hususlarda devletin kuvvet kullanması tavsiye edilmektedir. Bu anlamda Kadro Dergisi'nin Türk inkılâp hareketine ve devlete, halkla ilişkiler konularında otoriter tutum alması konusunda yön vermeye çalıştığı ifade edilebilir.

Siyasal bir oluşum olarak Osmanlılardaki feodal yapının ele alındığı Kadro Dergisi makalesinde ise bu yapının Sultan Mahmut devrinde tasfiye edildiği ancak bu tasfiyenin bütünü kapsayacak şekilde yapılmadığı açıklanmıştır. Bunun temel sebebinin içtimai temizlik yerine siyasi temizlik yapılması olduğu belirtilmiştir. Bu süreçte zorba ve asi derebeylerin yerine devlete bağlı derebeylerin getirildiği aktarılmıştır. Bu neviden değişimlerin ve tasfiyelerin Doğu bölgelerine hiç uğramadığı, o bölgelerde derebeyliğin aynı şekilde devam ettiği de yapılan açıklamalarda belirtilmiştir.⁷¹⁶

Türkiye'nin siyasi yaşamında Fransız ihtilali ve sonrasında oluşan düşünce yapılarının etkili olduğu açıktır. Türkiye Cumhuriyeti ilk yıllarında, dünyada o yıllarda yaygın olan totaliter ve demokratik yaklaşımlara maruz kalan bir ülke olarak, ne totaliter ne de demokratik olarak tanımlanamamıştır. Türkiye'de siyasi yaşamın temelini şekillendiren oluşumlar kongreler olmuştur. Mustafa Kemal, giriştiği siyasi aksiyonlarda güçler birliği ilkesinin en büyük savunucusu olmuştur. Bazı dergi yayınlarında, siyasi alan başta olmak üzere, Türkiye'nin değişim ve dönüşümünü devlet zoru kullanarak yapması tavsiye edilmiştir.

4.7. Antropolojik Yaklaşımlar

Milli Mücadele'nin başarıyla sonuçlanmasından hemen sonra gerçekleştirilen Türk inkılâplarıyla Türkiye sosyal ekonomik ve siyasi anlamda büyük değişikliklere uğramış Osmanlı geçmişinden önemli ölçüde uzaklaşmıştır.⁷¹⁷ Bu değişikliklerle

⁷¹⁵ Vedat Nedim, “Bir Mektup”, *Kadro Dergisi*, Sayı: 24, Ankara 1933, s. 37.

⁷¹⁶ İsmail Hüsrev, “Türkiye'de Derebeylik Rejimi”, *Kadro Dergisi*, Sayı: 8, Ankara 1932, s. 34.

⁷¹⁷ Hakan Uzun, *Atatürk ve Nutuk*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2006, s. 3.

teokrasiden laikliğe, monarşi yönetiminden demokrasiye geçişin evrensel örneğini veren istisna bir ülke olmuştur.⁷¹⁸

Bu değişimin mimarı olan Mustafa Kemal'in 1930'lu yıllarda yöneldiği ve yoğunlaştığı “*kültür devrimi*”nin sacayağı harf inkılâbı, Türk Tarih Tezi ve Dil Devrimi'nden oluşuyordu. Tüm bu sürecin geri planında ise antropoloji yer alıyordu. Antropoloji yardımıyla Türk insanında millet anlayışının geliştirilmesini isteyen Mustafa Kemal, bunu şu sözlerle açıklamıştır: “*Özellikle bizim milletimiz milliyetinden uzaklaşmasının çok acı cezalarını gördü. Osmanlı İmparatorluğu içindeki çeşitli halklar hep milli inançlara sarılarak milliyet idealinin kuvveti ile kendilerini kurtardılar. Biz ne olduğumuzu, onlardan ayrı ve onlara yabancı bir millet olduğumuzu sopa ile içlerinden kovulunca anladık.*”⁷¹⁹

Antropoloji yardımıyla oluşturulmak istenen yeni millet anlayışı için harf inkılâbı ile Selçuklu ve Osmanlı ile bağ koparılmış, Tarih Tezi'yle Orta Asya tarihi benimsenmiş, Dil Devrimi ile tarihsel bağlamda antropolojik bulgular pekiştirilmişti. Bu süreçte Cumhuriyet, kendi yeni insanını oluşturma sürecine girecek, bunun için yeni bir kimlik oluşturulacak, tarih ve dil bu konuda kullanılacaktı. Türkiye'yi kurtaran Mustafa Kemal, Türk milletinin özünün ve benliğinin ortaya çıkarılması için Türk milletine rehberlik edecektir.⁷²⁰

Türk milletinin özünü ortaya çıkarmak için yararlanılan antropoloji, bilim olarak Türkiye'de 1925'ten itibaren geliştirilmiştir. Türkiye'de antropoloji, brakisefal iddialar temelinde kurulmuştur. Türklerin brakisefal kökten geldiklerini ilk olarak 1900 yılında Deniker belirtmişti. Türkiye'deki antropoloji bilimi, Orta Asya göç söylemini daha da geliştirmek üzerine durmuştur. Bu yıllarda yapılan tarih ve dil kongreleri, yürütülen fizik antropoloji çalışmalarının verilerinden yararlanmıştır. Bu yıllarda antropoloji ve onun ortaya koyduğu verilerden esinlenilerek oluşturulan tarih ve dil tezleri Türkiye'deki sosyal ve beşeri bilimlerdeki gelişmelerde önemli rol oynamıştır. Türkiye fizik antropoloji alanındaki çalışmaları dünyada o zamana kadar yapılmış en büyük anket çalışması

⁷¹⁸ Suat İlhan, *Evrimeleşen Türk Devrimi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2008, s. 222.

⁷¹⁹ Fahir Armaoğlu, “Atatürk ve Türk Milliyetçiliği”, *Devlet Töreni Konuşmaları, Atatürk ve Türk Kimliği Paneli*, Ankara 1994, Atam Yayınları, ss.31-37.

⁷²⁰ H. Turhan, “Türk Dili İçin Kaynaklar”, *agm.*, ss. 1-3.

yaparak taçlandırmıştır. Bu çalışmada 64.000 kişi ölçülmüştür. Bu çalışmayla Türklerin "*brakisefal*" kafa yapısına sahip oldukları kanıtlanmaya çalışılmıştır.⁷²¹

Yapılan çalışma Türk, Kürt, Rum ve Ermeni bütün Türkiye toplumlarına uygulanmıştır. Türkiye'nin her bir köşesinden geniş bir örneklem seçilerek anket çalışması yapılmıştır. Anket, "*Türkiye Türklerinin antropolojik özelliklerini ortaya koyuyordu. Buna göre: Erkeklerde boy ortalaması 1 metre 65 cm, kadınlarda 1 metre 52 cm idi. Doğuda boy uzun, Batı bölgelerinde ise kısadır. Baş karinesi erkeklerde 83,33, kadınlarda ise 83,78 idi. Bu sonuca göre Türkiye'de ikamet edenlerin yaklaşık % 75'i brakisefaldi. Brakisefallik oranı bölgelere göre değişiyordu: Orta Anadolu'da % 93,16, Doğu Anadolu'da %62,61, Batı vilayetlerinde % 76,69 idi.*"⁷²² Anketle Türklerde başka kafa yapısına sahip kişiler olmakla birlikte büyük çoğunluğun brakisefal kafa yapısına sahip olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Yapılan çalışmalarla Türklerin antropolojik özelliklerinin ortaya konma sebebi, 1918 Paris Konferansı'na kadar yapılan savaşta galip olan devletin, "*hakk-ı fetih*" uyarınca işgal ettiği toprakları sahiplenebilmesi ilkesinin Wilson prensipleri ile birlikte değişikliğe uğraması ve sınırların milliyetler esasına göre şekillenmesi kuralının benimsenmesidir.⁷²³ Bu ilke doğrultusunda Türklerin bulundukları bölgelerde çoğunlukta olduğu antropolojik bulgularla kanıtlanmak istenmiştir.

Yapılan antropolojik çalışmalara göre Türklerde burun şekli düzdü; kartal burun nadirdi. Çıkıntılı burun kadınlarda biraz vardı. Baş arkası ekseri düzdü. Cilt rengi nadiren yanıktı. Göz ekseri açık, bazen da mavi veya çakır renkti. Türkiye'de Doğu bölgeleri hariç, koyu kahverengi renk göze hemen hemen hiç rastlanmıyordu. Saç rengi zannedildiği oranda siyah değildi. Az miktarda sarışın, çoğunlukla da orta kestane rengindeydi. Afet İnan'a göre, Anadolu'da yaşamış insanların vasıfları da, neolitik-kalkolitik- Eti devrinden beri aşağı yukarı aynıydı. Nitekim Dr. Şevket Aziz Kansu'nun Anadolu'da bulunan neolitik- kalkolitik ve Proto-Eti devirlerinden kalma kafatasları üzerinde yaptığı kraniyometri incelemeleri, baş karinesi olarak sırasıyla 82,68, 82,77, 81,32 sayılarını veriyordu. Bu karine Selçuklularda 85,51; Osmanlılarda da 84,07 idi.⁷²⁴

⁷²¹ Z. Toprak, *Darvin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, age., s. 62.

⁷²² Z. Toprak, *age.*, s. 118.

⁷²³ Betül Arslan, "Türkiye'de Milli Tarih Anlayışı Bağlamında Düünden Bugüne İnkılâp Tarihi Dersleri", *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2004, Sayı: 9,s.85.

⁷²⁴ Z. Toprak, *age.*, s. 119.

Türkiye’de antropolojik açıdan Anadolu insanının ayrıntılı envanterinin çıkarılması Türk insanının kökeninin anlaşılması açısından çok önemli görülmüştür. Mustafa Kemal, manevi kızı Afet Hanım’ı, güvenebileceği kişi olarak gördüğü için Türk Tarih Kongresi’nde, tebliğ verdirmiş ve antropolojiye yönelmesini sağlamıştı. Ayrıca Mustafa Kemal’in tarih anlayışında tarih öncesinin aydınlatılması özellikle önem kazanmıştı. Tarih öncesi bilgi ise arkeoloji ve antropoloji aracılığıyla elde edilebiliyordu. Mustafa Kemal bunu bilen bir lider olarak Afet Hanım’ı İsviçre’ye antropoloji eğitimi için göndermiştir.⁷²⁵

Şevket Aziz Kansu da Türkiye’de antropoloji konusunda çok önemli çalışmaları olan bilim insanıdır. Şevket Aziz Kansu, “*Türk ırkı*” kavramının yerleşmesinde ve antropolojinin Türkiye’de kurumsallaşmasında öncülük etmiştir.⁷²⁶ Afet Hanım ve Şevket Aziz Kansu’nun çalışmalarıyla Batılıların kafasındaki Türklerle ilgili sarı ırk ve mongoloid iddiaları zayıflatılmak istenmiştir. Avrupalılar bu dönemde Türklerle ilgili olumsuz düşüncelere sahiptirler. Avrupalıların olumsuz görüşünü en iyi yansıtan ifadeler İngiliz devlet adamı Gladstone’a aittir. Gladstone 1876’da Türklerle ilgili; “*Dünya yüzünden Türklerin kötülüklerini kaldırmamanın bir tek yolu vardır. O da dünya yüzünden kendi vücutlarının kaldırılmasıdır*” ifadelerini kullanmıştır.⁷²⁷

Türkiye’de 1930’lu yıllarda Mustafa Kemal’in teşvikiyle ve Batılıların kafalarındaki Türk imajını değiştirmek için Türkiye’nin antropolojik yapısını ortaya çıkarmaya yönelik arkeolojik kazılara başlanmıştır. Profesör Eugene Pittard, Mustafa Kemal’in, antropoloji çalışmalarına gösterdiği yakın ilgiyi şöyle aktarmıştır: “*Atatürk’ün, Türk milletinin menşeinin kabil olduğu kadar iyi tanımak hususundaki şiddetli arzusu, milletin şefini, etnik ve ırkî meselelerle alâkadar olmağa süratle teşvik etti.*” Profesör Eugene Pittard, bu sözlerinin devamında zor şartlarda bile Mustafa Kemal’in antropoloji bilimiyle ilgili heyecanını şöyle paylaşmıştır: “*Dünyanın başka bir tarafında, her günkü çok ağır siyasî endişelerin yanı sıra, Atatürk kadar ateşin, onun*

⁷²⁵ İsmail Uzun, “Afet İnan’ın Sosyo-kültürel Çalışmaları”, *Tarih ve Günce, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi*, II/4, (2019 Kış), s. 104.

⁷²⁶ Hasan Münüsoğlu, *Türkiye’de Antropolojinin Kurulma ve Kurumsallaşma Sorunlarına Tarihsel Bir Yaklaşım: Dıcf Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 2010, s. 63.

⁷²⁷ Bekir Sıtkı Baykal, “Atatürk ve Tarih”, *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 29, Ankara 1963, ss.197-198.

kadar dinamik bir ilmî alâka besleyen bir devlet reisi daha var olup olmadığını ekseriya düşünürüm.”⁷²⁸

Mustafa Kemal’in antropoloji ve arkeolojiye bu derece önem vermesinin altında ne vardı? Türk Tarih Kongrelerinde bu konular neden öncelikli olarak ele alınmıştı? Araştırma dergilerimizden Resimli Şark Dergisi bu sorulara, Osmanlı Devleti’nin yıkılma sebeplerinden en önemlisinin Türklerin milli hislere yabancı kalması olduğunu aktararak cevap vermiştir.⁷²⁹ Bunu veciz bir biçimde Türk Dili Uzmanı Agop Martayan, bir yazısında “*davanın içyüzü*” nü açıklama gereği duymuştur. Agop Martayan'a göre, “1930’lu yıllarda insanlık tarihinin siyasal alanında olduğu kadar kültür sahasında da bilinmeyen yüksek bir mevkiye sahip olan Türkler, Atatürk ve İnönü gibi şeflerin başkanlığı altında ulusal ve siyasal davalarını kazandıktan ve Avrupa milletleri arasındaki yerlerini bir kere daha aldıktan sonra, kültür davaları için de savaşa girişmişlerdi. Bu davanın ana maddesini Türklerin prehistoryası ile antropolojisi oluşturuyordu. Cumhuriyet’in gündeminde bir “kültür davası” vardı.”⁷³⁰ Kültür davasının ana meselesi de Türklerin Anadolu’daki en eski uygarlıklarla ilişkisini ortaya koymak ve Orta Asya kökenli olduklarını kanıtlamaktı.

Anadolu’daki eski uygarlıklarla bağlantı kurmak istenmesinin gerekçesini Etienne Copeaux, “*Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*” isimli kitabında açıklamıştır. Ona göre birçok Avrupalı Rönesans döneminde Türkleri Romalıların saygın mirasçısı olarak görmüştür. Aynı Avrupalılar XIX. yüzyıldan itibaren ise Türkleri; barbar, kültür yoksunu ve yıkıcı bir millet olarak tanımlamışlardır. Etienne Copeaux eserinde Balkan Savaşları sonrasında Türklerin Avrupa’dan büyük oranda çıkarıldıklarını, Anadolu’daki varlıklarının bile bu savaşlardaki yenilgiden sonra tartışılır hale geldiğini aktarmıştır. Ona göre bu zamandan itibaren Türklerin Orta Asya’ya sürülmeleri gerektiği bile ifade edilir olmuştur.⁷³¹ Bu dönemde yapılan ve büyük oranda antropolojik kökenli olan tarih çalışmalarının temelinde yatan düşünce, XIX. yüzyıldan itibaren Avrupalıların kafalarında oluşan bu düşünceleri boşa çıkarmaktır.

⁷²⁸ Afet İnan, *Türk Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi Türk Irkının Vatanı Anadolu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1947, s. 10.

⁷²⁹ Resimli Şark, “Türk Tarihi Tetkikleri”, *Resimli Şark Dergisi*, İstanbul 1933, Sayı: 35, s. 84.

⁷³⁰ Z. Toprak, *Darvin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, age., s. 113.

⁷³¹ Etienne Copeaux, *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, Çeviren; Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 15.

Avrupalılara Anadolu'nun en eski yerleşiklerinin Türkler olduğunu ortaya koymak ve bu konuda Türklerin ırkı temellerine ulaşmak için Afet Hanım'ın fizik antropoloji alanındaki ilk çalışması, 1932 yılında toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi'nde açıkladığı, *“Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde”* başlıklı tebliği olmuştur. Afet Hanım, bu çalışmanın geliştirilmiş versiyonunu, Bükreş'te 1937'de toplanan 17. Uluslararası Antropoloji ve Tarih Öncesi Arkeoloji Kongresi'nde sunmuştur. Bu konuşmanın açılış kısmı şöyledir: *“Bu toplantıda temsil ettiğimiz Türkiye Cumhuriyeti her vasıta ile her yoldan geçmişi aramak yolundadır. Orada, Türkiye Cumhuriyetinde, arkeolojik, antropolojik etütler durmadan yapılmaktadır. Aydınlığa susamış Milliyetçi Türkiye, geçmişi üzerine düşkün bulunuyor hararetle. O, yorulmak nedir bilmeksizin, en derin tetkik ve tahkiklere girişerek ilme nafız yardımını yapmak istiyor. Uzun mazi, beşeriyetin ardından bıraktığı bu ırkların ve kültürlerin birbirine karışması ki burada mümessilleri bulduğunuz ilim tarafından aydınlatılmaktadır.”*⁷³²

1932 yılındaki Türk Tarih Kongresi'nden yaklaşık bir yıl sonra o dönemki antropolojik tartışmalardan etkilenerek yayınlarını organize eden ve araştırmamıza konu olan Resimli Şark Dergisi'nde Türklerin ilk medeniyetleri kuran ırklardan birisi olduğu vurgulanmıştır. Yazıda Türkler için brakisefal ırk vurgusu yapılmıştır. İbni Sina, Farabi, Uluk Bey, Biruni, Ali Kuşçu, Bursalı Kadızade gibi alimlerin Türk ırkından oldukları belirtilerek, bu bilim insanları sayesinde ziraat, sanat ve ilmin Türklerden dünyaya yayıldığı belirtilmiştir.⁷³³ Bu yayınlarla ve antropolojik çalışmalarla geçmişin derinliklerinde ırk temelleri güçlü bir Türkiye oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde antropoloji bilimi ve bu bilim dalının ortaya koyduklarıyla Türklerin Osmanlı geçmişinden uzaklaşması, Anadolu'nun tarih öncesi çağlardan beri Türklere ait olduğu ve Türklerin çok köklü geçmişe sahip bir millet olduğu kanıtlanmak istenmiştir. Antropoloji biliminin verileriyle Türk milliyetçiliği daha ırkçı bir eksene oturmuştur diyebiliriz. Sonuç olarak Türk Tarih Tezi ve antropolojik iddialar, tarihin siyasi amaçlar doğrultusunda araçsallaştırılmasına da iyi bir örnek oluşturmaktadır.

⁷³² İsmail Uzun, *agm.*, ss. 107-108.

⁷³³ Resimli Şark, “İstanbul Üniversitesi 18. 11. 1933 Cumartesi Günü Büyük Tezahürler İle Açıldı”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 36, İstanbul 1933, ss. 6-7.

4.8. Kadın Hakları Yaklaşımları

Anadolu’da kurulmuş en eski devletlerden birisi olan Hititlerin Mısırlarla imzaladığı ve tarihin kaydettiği ilk yazılı anlaşma olan Kadeş Anlaşması’nda Hitit Hükümdarı Hattuşili’nin mührünün yanında Kraliçe Puduhepa’nın da mührünün bulunması, o zamanlardan itibaren, sembolik de olsa, Anadolu topraklarında siyasi olarak kadın-erkek eşitliğini gösteren önemli bir emaredir. Aynı şekilde Türk kavimlerinde hakanın yanında hatunun da yer aldığı, yabancı elçilerin kabulünde her ikisinin de devleti beraberce temsil ettikleri⁷³⁴ değerlendirildiğinde hem Orta Asya’daki Türk geleneklerinde, hem de Anadolu’nun en eski uygarlıklarında kadının değeri anlaşılmış olur.

Osmanlı Devleti’nde 1908 yılında benimsenen II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte “*hürriyet, musavat, adalet*” gibi ilkeler ön plana çıkmıştır. Kadın, bu dönemde eşiyile beraber sokağa çıkabilir hale gelmiştir. Tiyatro ve diğer etkinliklere katılan kadın sayısındaki artışla birlikte kadının toplumsallaşması, kadın erkek eşitliği gibi durumlar gündeme gelmeye başlamıştır.⁷³⁵ Meşrutiyetten sonra kadın özgürlükleri konusunda 1910’lu yıllar önemli adımların atıldığı yıllar olmuştur. Bu yıllarda kadının gerçekleştirdiği özgürlük mücadelesi Türkiye’deki toplumsal dönüşümün fitilini ateşlemiştir. Kadınların devlet yönetiminde ve gündelik yaşamda daha fazla hak kazanması için diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti’nde, özellikle de devletin son dönemlerinde kadın hakları mücadelesi yaşanmıştır. Bu hak arayışına bazen erkekler de katkı sunmuşlardır. Muslihiddin Adil bu kişilerden birisi olmuştur. Bunun dışında Osmanlı Devleti’nin son döneminde iktidar olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, kendi bünyesinde “*Kadınlar Şubesi*” açarak Osmanlı toplumunda kadına verilen hakları bambaşka bir boyuta taşımıştır.⁷³⁶ Bu yıllarda kurulan diğer kadın örgütleri şunlardır:

⁷³⁴ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, ss. 332-333.

⁷³⁵ Bernard Caporal, *Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1982, ss. 141-149.

⁷³⁶ Z. Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, age., s. 255.

Osmanlı Cemiyeti Hayriye-i Nisaiyye, Teali Nisvan Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti, Hilal'i Ahmer Kadınlar Şubesi.⁷³⁷

Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki birçok inkılâbın temellerinin atıldığı, İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde, 25 Ekim 1917 tarihinde “*Hukuk-ı Aile Kararnamesi*” yayınlanmıştır. Bu kararname ile ilk kez devlet tarafından evlenmeyle ilgili kurallar ortaya konmuştur. Boşanma, çok eşle evlenme, gayrimüslimlerin evlenmesi ve boşanması gibi konular bu kararname ile düzenlenmiştir. Bu süreçte kadınların farklı alanlardaki kamusal sahalara girişi gerçekleşmiştir. Kızlar okul anlamında çok farklı statüdeki okullarla birlikte Darülfünunda da okumaya başlamışlardır. Çarşaf, Türk kadınının hayatında kullanılmaya devam ederken, birçok Türk kadını peçe kullanmamaya başlamıştır.⁷³⁸

Kadın hukuku I. Dünya Savaşı'ndan sonra Sabiha Zekeriya Sertel tarafından çıkarılan “*Büyük Mecmua*”da ele alınmıştır. Bu yayında Türk feminizmi üzerinde durulmuş, kadının siyasal haklarından bahsedilmiştir. 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihinde İzmir'de toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde konuşan Rukiye Hanım, “*Türkiye'de memleket işlerine kadınların katılması ilk defa gerçekleşiyor*” ifadesini kullanmıştır. Bu konuşma, bundan sonra yapılacak olan kadın hakları ile ilgili inkılâpların da ilk işareti olmuştur.⁷³⁹ 1923 yılında ise “*Kadınlar Halk Fırkası*”⁷⁴⁰ kurularak kadınlar lehine siyasal bir girişim oluşturulmuştur.⁷⁴¹

Cumhuriyetle birlikte kadının konumu dönüşüme uğramış, kadın erkek ilişkileri yeniden şekillenmiştir. İnsanlık tarihi boyunca toplumsal yapının en önemli değişim ayağını kadın oluşturmuştur. Kadının hayatın her alanında yer alması, kadın erkek eşitliğinin sağlanması, Cumhuriyet Türkiye'sinin en önemli amaçlarından birisi olmuştur. Türkiye'de II. Meşrutiyetle birlikte eşitlik anlayışları dile gelmiş olsa da gerçek eşitlik Cumhuriyet yıllarında mümkün olmuştur. Cumhuriyetle birlikte kadınlara eğitim

⁷³⁷ Zafer Toprak, *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm 1908- 1935*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 4.

⁷³⁸ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 2007, s. 109

⁷³⁹ Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012, s. 411.

⁷⁴⁰ *Kadınlar Halk Fırkası*, 1923 yılında Nezihe Muhiddin Hanım'ın önderliğinde kurulan partidir. Ancak partinin kuruluş dilekçesi, “*seçim kanununa göre kadınların siyasi temsiline mümkün olmadığı*” gerekçesiyle valilik tarafından reddedildiği için parti olarak faaliyet yapamamıştır. Bunun üzerine fırka “*Türk Kadınlar Birliği*” isminde bir derneğe dönüşerek faaliyetlerini sürdürmüştür.

⁷⁴¹ Z. Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, age., s. 266.

hakkı verilmiş, istedikleri mesleğe geçme özgürlüğü tanınmıştır. Türkiye'nin ilk kadın muhtarı 1933 yılında seçilen Gül Esin Hanım olmuştur. Cumhuriyet ile beraber kadının konumlanışında büyük bir zihniyet ve bakış açısı değişikliği yaşanmıştır. Yapılan değişikliklerle kadın sosyal hayatın önemli bir bileşeni haline gelmiştir.⁷⁴² Türkiye'nin ilk kadın avukatı Süreyya Ağaoğlu, Türkiye'nin ilk kadın doktoru Safiye Ali, ilk Türk kadın pilotu da Bedriye Tahir Gökmen olmuştur. Mustafa Kemal de kadınlara büyük değer atfetmiş ve “*şuna kani olmak lazımdır ki dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir*” sözünü hayatının temel düsturlarından birisi yapmış, hayatı boyunca kadına hak ettiği her türlü hakkı vermek için mücadele etmiştir.

Müsavat-ı Tamme (tam eşitlik), II Meşrutiyet'ten itibaren gündemde yerini almıştır. Ancak bu sözün içi uzun süre boş kalmıştır. Kadının I. Dünya Savaşı'nda, erkeklerin silah altında olmasından dolayı öğretmenlik, ebelik dışında fabrikalarda, belediyelerde ve devlet işlerinde yer alması kadın algısını olumlu anlamda değiştirmiştir.⁷⁴³

Mustafa Kemal'le beraber gelişen Türkiye'deki kadın hakları Mustafa Kemal, kadın hakları konusunda hangi yazardan etkilenmiştir, sorusunu akıllara getirmiştir. Mustafa Kemal kadın hakları konusunda yazar Leon Duguit'ten etkilenmiştir. Mustafa Kemal kamuoyunu kadınların siyasal hakları noktasında hazırlamak için Afet Hanım'a “*Türk kadınının intihap hakkına dair mühim bir konferans*” başlıklı konuşmasını yaptırmıştır. Afet Hanım'ın, Mustafa Kemal'in Türk kadın imajını temsil eden birisi olarak bu konuşmayı yapması, ayrı bir öneme sahiptir. Afet Hanım'ın bu konuşması kadınların yerel ve genel seçimlere katılma hakları noktasındaki ilk adım olmuştur.⁷⁴⁴

Türkiye'de içinde evrime dair de birtakım bilgilerin olduğu kitabı Ahmet Ağaoğlu'nun kızı ve Türkiye'nin ilk avukatı Ağaoğlu Süreyya tarafından yazılan mantık kitabıydı. Bu kitap aynı zamanda Türkiye'de bir kadın tarafından yazılan ilk ders kitabı özelliğindeydi.⁷⁴⁵

⁷⁴² Günver Güneş, “Muhtarlık Ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme Seçilme Hakkını Kazanması Ve Türkiye'nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin (Hanım)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: IX/20-21, (2010/Bahar-Güz), s.183.

⁷⁴³ Sina Akşin, *age.*, s. 109.

⁷⁴⁴ Zafer Toprak, “Mustafa Kemal Atatürk, Léon Duguit ve Kadın Hukuku”, *Historia 1929 Tarih ve Kültür Dergisi*, [Yeniden Atatürk –Akıl ve Bilime Dönüş], Sayı: 6, Bahar 2019, ss. 90-98.

⁷⁴⁵ Z. Toprak, *Atatürk Kurucu Felsefenin Evrimi*, *age.*, ss. 317-318.

Yazar Mehmet Saffet, Auguste Comte'un etkisi ile medeniyeti askeri-dini, hukuki-liberal, demokratik-sınai olarak üç aşamada değerlendirmiştir. Bu değerlendirmede Tanzimat'a kadar olan dönemi dini-askeri ve mutlakıyet aşaması, Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar olan dönemi hukuki-liberal ve monarşi aşaması, Cumhuriyet Dönemi'nden itibaren ise demokratik-sınai ve cumhuriyet aşaması olarak sınıflandırmıştır.⁷⁴⁶ Bu sınıflandırmanın en tepesinde yer alan Cumhuriyet Dönemi'nde kadınlara her alanda birçok hak verilmiştir.

Cumhuriyet yönetimi kurulduğu andan itibaren kadının toplumdaki yeri yükseltilmeye çalışılmıştır. 1926 yılındaki medeni kanunla toplumdaki konumu değişen ve güçlenen Türk kadınının önünde daha kazanılması gereken birçok hak vardı. Bunlardan bir tanesi olan seçme ve seçilme hakkı ile ilgili düzenlemeler, önce CHF programında ifade edilmiş, sonrasında ise yasalaşmıştır. Kadınların belediye seçimlerine katılma hakkı elde ettikten sonra muhtarlık ve milletvekili seçimlerine de katılma haklarının elde edilmesi konusunda CHF Programında yer alan ifadeler şöyledir: *“Fırkamız vatandaşların siyasi hakları noktasında cinsiyet farkı gözetmez. Bilakis Türk milletinin yüksek ve derin tarihinde içtimai hayatını her noktadan birliğe istinat ettirmiş olduğunu bilen fırkamız kadınlarımızın, belediye intihabında olduğu gibi, mebus intihabında da siyasi haklarını kullanmaları için lazım gelen müsait zemini hazırlamayı bir vazife addeder. Fırka ancak bu takdirde tarihi ve şerefli hayatımızı yeni şeraite uygun simasıyla ihya etmiş olacağına kanidir.”*⁷⁴⁷

CHF programında bu şekilde ifadesini bulan kadınların milletvekili seçimlerine katılma hakkı Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 191 milletvekilinin, kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olmasıyla ilgili anayasa değişikliği teklifi vermeleri ve sonrasında bu teklifin kanunlaşmasıyla 1934 yılında verilmiştir. TBMM'nin 5 Aralık 1934 tarihindeki toplantısında, sadece Türkiye'de değil, bütün dünyada büyük yankı uyandıran yeni bir adım attığı belirtilmiştir. 1923'e kadar kafesler arkasında saklanan Türk kadınının 11 yıl gibi kısa bir sürede birçok iş alanına girdiği ve oralarda başarılı olduğunun görüldüğü, milletvekili seçmek ve seçilmek hakkının verilmesiyle kadın hakları konusunda çok önemli bir aşamaya geçildiği belirtilmiştir.

⁷⁴⁶ Mehmet Saffet Engin, “Türk İnkılâbının Karakterleri II”, *Yeni Türk Mecmuası*, Sayı: 9, Haziran 1933, s. 733.

⁷⁴⁷ CHF Programı, TBMM Matbaası, Ankara 1931, s. 30.

Türk kadınlarına verilen bu haktan sonra yapılan ilk seçimlerde, TBMM 5. döneminde mecliste, 18 kadın milletvekili yer almıştır. Her ne kadar kadın milletvekillerinin seçimi ve mecliste yer alması sembolik bir anlam ifade etse de, kadının toplumdaki yerinin kuvvetlenmesi açısından önemli bir rol oynamıştır.

Kadınların elde ettiği haklar ve son olarak milletvekili seçimlerine katılma hakkı kazanması, bazı yazarlar tarafından eleştirel açıdan ele alınmıştır. Taha Parla'ya göre, kadın hakları konusunda verilen haklara temas eden 1935 yılındaki CHF programında yer alan “*Parti, yurttaşlara hak ve ödev vermekte, kadın erkek ayırmaz*” maddesi, kadın haklarının savunusundan çok, bireye hak “veren” devlet ve devlete karşı ödevleri olan birey zihniyetini yansıtmaktadır.⁷⁴⁸ Bu madde ile partinin ve devletin örtülü olarak “*ben sizin haklar konusunda sınırlarınızı belirledim*” mesajının vatandaşa hissettirildiği ima edilmektedir.

Türkiye'nin 1934 yılına kadar kadın hakları konusunda elde ettiği ilerlemeler Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif dergilerine nasıl yansımıştır. Kadro Dergisi'nde yayınlanan bir makalede, I. Dünya Savaşı'ndan evvel iş kanunlarının önemli bir amacının kadın ve çocuk haklarını himaye etmek olduğu belirtilmiştir. Fakat I. Dünya Savaşı'ndan sonra; işe başlama yaşı, işçi ücretleri, sendikalaşma ve ekonomik konularda devletin müdahalesini sağlamak gibi konuların kadın ve çocuk haklarından daha önemli hale geldiği aktarılmıştır.⁷⁴⁹ Buna karşılık hayat pahalılığı ve kazanç darlığı yüzünden sadece erkeğin çalışmasının aileyi geçindiremez olduğu ifade edilerek kız ve kadınların da iş hayatına atıldığı aktarılmıştır.⁷⁵⁰

Resimli Şark Dergisi'nde 1923 yılındaki Türk kadınıyla 1933 yılındaki Türk kadını karşılaştırılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır: 1923'te birden çok eş, odalıklar, cariyelerle bozulmuş bir aile ocağı vardır. 1933'te ise çok evliliğin yasaklanması ve kadın haklarının tanınması ile birlikte Türk ailesinin en nezih bir ocak halini aldığı ifade edilmiştir. 1923'te kafes arkasında ve çarşaf içinde esir kadının, 1933 yılında erkekle aynı haklara sahip, dünyanın en serbest ve medeni kadını haline geldiği bilgisi verilmiştir.⁷⁵¹

⁷⁴⁸ T. Parla, *age.*, ss. 33-34.

⁷⁴⁹ Şevket Süreyya Aydemir, “İş Kanunu Yeni Cemiyetin Temel Kanunlarından Biridir. Kıymetsiz Say'den Kıymetli Say'e”, *Kadro Dergisi*, Ankara 1934, Sayı: 30, s. 8.

⁷⁵⁰ Ş. Süreyya, *agm.*, s. 15.

⁷⁵¹ Mecdi Derviş, “On Yılın Bayramında”, *agm.*, s. 2.

Bir başka Resimli Şark makalesinde, "*Düinkü Kafes Arkasındaki Çarşafı Kadın, Bugün Hakim Sandalyesinde*" şeklinde bir ifadeyle, kadının Cumhuriyetle birlikte elde ettiği büyük aşama başlık biçiminde verilerek, kadının Cumhuriyet Yönetimi'nden sonra sahip olduğu haklar açıklanmıştır. Makalenin sağ üst köşesinde Mustafa Kemal'in "*dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir*" sözüne yer verilmiştir. Yakın zamana kadar Türk annelerinin Avrupa kadınlarının hayatlarına ve serbestliklerine özendikleri, Avrupa kadını gibi özgür olmak, Avrupa kadını gibi istedikleri ile evlenmek, Avrupa kadını gibi kendi hayatını kazanabilmek istedikleri anlatılmıştır. Avrupa kadınının bu hakları mücadele ile kazandığının pek bilinmediği aktararak, Türk kadınının hiç mücadele etmeden birçok hakka sahip olduğu belirtilmiştir. İstanbul Darülfünunundan mezun olan kadınların toplam sayısının 100 civarında olduğu, bunun yanında Cumhuriyetle beraber sadece Ankara Hukuk Mektebi'nden mezun olan kadın sayısının 66 adet olduğu ifade edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti döneminde özellikle eğitimin büyük oranda kadınlara teslim edildiği aktararak, yarının Türk gençliğini yetiştirme vazifesinin kadınlarda olduğu aktarılmıştır.⁷⁵²

Resimli Şark Dergisi 35. sayıda, "*Kadınlarımız Kızlarımız Cumhuriyet Hakkında Ne Düşünüyorlar*" isimli anket çalışmasını sayfalarında yer vermiştir. Türkiye'de eğitim vazifesinin büyük bir kısmının kadınlar tarafından yapıldığı ifade edilerek, değişik görev ve pozisyonlarda bulunan kadınlara; 1. Cumhuriyetçi misiniz? 2. Neden cumhuriyetçisiniz? 3. Cumhuriyet İdaresi'nden Türk kadınının gördüğü en büyük iyilik nedir? gibi sorular sorulmuştur. Yazar ve feminist olarak tanıtılan Nezihe Muhittin Hanım'la başlayan röportaj, genç bir aile kızı olan Samime Hanımla tamamlanmıştır. Ankete katılan kadınların tamamı cumhuriyetçi olduklarını ifade ederken, cumhuriyetin kazanımlarını farklı şekillerde ifade etmişlerdir.⁷⁵³

Resimli Şark Dergisi'nde ayrıca kadınların seçme ve seçilme hakkı kazanmalarıyla ilgili Başbakan İsmet İnönü başta olmak üzere bu konuda söz alan birkaç kişinin sözlerine yer verilmiştir. İsmet İnönü konuşmasının önemli yerlerinde "*Yüce milletvekilleri, kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olmaları için yüce katınıza teklif sunuyoruz. Kadınlarımızın Türk tarihindeki haklı yerleri erkeklerle beraber*

⁷⁵² Hatice Hatip, "29.10.1933 Bizim Bayram Düinkü Kafes Arkasındaki Çarşafı Kadın Bugün Hakim Sandalyesinde", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, ss. 88-90.

⁷⁵³ Resimli Şark, " Kadınlarımız Kızlarımız Cumhuriyet Hakkında Ne Düşünüyorlar", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, ss. 92-95.

daima memleketin ve milletin mukadderatı üzerinde söz ve tesir sahibi olmalarıdır. Türk kadınının haklı olduğu yerden ayrılıp bir süs gibi memleket işine karışmaz bir varlık gibi bir köşeye konması Türk ananesi değildir. Türk kadını milletvekili seçme ve seçilme hakkına sahip olduğunda, memleketin mukadderatı hakkında söz söylemek, kanunlar ve alınan tedbirler konusunda fikirlerini ifade etmek hakkına sahip olmuş olacaktır." Konya milletvekili Refik Bey konuşmasında *"Erkekten hiçbir savaşta geri kalmamış, erkeklerle omuz omuza yürümüş, onunla tarlada beraber çalışmış, ekin kaldırırken, ineğini sağarken, yavrusuna ninni söylerken dahi erkeğinden ayrılmayan Türk kadını, ulus işlerinde de yüksek varlığını göstermiştir. Şimdi meclisimize verilen bu kanunla Türk kadını değeri olan yeri alıyor."* Dergide ayrıca Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda yapılan tadilat başlığıyla Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 10. Maddesi'nin *"22 yaşını bitiren kadın erkek her Türk, milletvekili seçme hakkına sahiptir."* Teşkilatı Esasiye kanununun 11. maddesinin de *"30 yaşını bitiren kadın, erkek her Türk, milletvekili seçilebilir"* şeklinde değiştirildiği belirtilmiştir. Dergi sayfalarında bu haberin kadınlar arasında nasıl bir yankı uyandırdığına dair İstanbul'da yapılan toplantılarda söz alan birkaç kadının konuşmasına da yer vermiştir. Bunlardan ilki Bayan Saadet Rıfat'tır. O yaptığı konuşmada, *"Ey tarihin en mutlu kadını"* hitabıyla sözlerine başlamış, Türk kadınının on bin yıldır en kara günlerde bile ağlamadığı, ancak bu ve benzeri güzel haberlerle sevinç gözyaşları döktüğünü aktarmıştır. Saadet Rıfat Hanım yaptığı konuşmada, Türk kadınına verilen bu ulusal ve siyasal hakkın çok büyük değeri olduğundan bahsederek, bu hakkın yalnız alınmasının değil, bu hakkın kullanılabilmesinin de çok önemli olduğunu belirtmiştir. Dergide Nakiye Hanım ve İffet H. Oğuz Hanım'ın da sözlerine yer verilmiştir. Kadınların seçme ve seçilme hakkı kazandığı ülkeler verilmiştir. İlk kez bu hakkı kadınlara veren toplumun ABD'ye bağlı Wyoming Eyaleti olduğu aktarılmıştır. Sonrasında ABD'nin büyük kısmında, Avustralya, Yeni Zellanda, İngiltere, İsveç, Finlandiya, İrlanda'da kadınlara haklar verildiği aktarılmıştır.⁷⁵⁴

Aynı yazıda Ağaoğlu Ahmet de kadın haklarıyla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Onun görüşüne göre Büyük Millet Meclisinin geçen ay almış olduğu karar Türk kadını dünyada kadınları arasında hukuk bakımından birinci yapmıştır. Fars şairinin Türk kadınının özellikleri ile ilgili *"ev elbiselerini giydikleri zamanı gelin gibidirler, at üzerine bindikleri zaman da aslandırlar"* sözlerine yer verilerek, Türk kadınının az zaman

⁷⁵⁴ Evrensel Ay Dergisi, "Türk Kadını Saylav Olacak Saylav Seçecek", *Evrensel Ay Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1935, Sayı: 49, s. 2-4.

içerisinde vekil, vali ve yüksek idare mevkiinde görüleceği ifade edilmiştir. Ağaoğlu Ahmet diğer ülkelerdeki kadın hakları ile ilgili örnekler vererek, İngiliz kadınlarının 60-70 yıl birtakım haklar elde etmek için uğraştığı, Latin ve Slav kökenli devletlerde de kadınların hak elde etmek için büyük uğraşlar verdikleri belirtilmiştir. Türk kadınının ise erkekle eşit haklara 15 yıl gibi çok kısa bir sürede geldiği belirtilmektedir.⁷⁵⁵

Tarihin çok eski zamanlarından itibaren, Türklerin ve Türklerin yaşadığı coğrafyanın kadına büyük önem verdiği kayıtlara geçmiş, bilinen bir durumdur. Kadın hakları ile ilgili II. Meşrutiyet'ten itibaren önemli adımların atılmaya başlandığı bilinmektedir. Cumhuriyet Dönemi kadın hakları kazanımlarının temellerinin II. Meşrutiyetle Cumhuriyet'in ilanı arasındaki süreçte atıldığını ifade edebiliriz. Araştırmamıza konu olan dergilerden kadınların özellikle Cumhuriyet'ten sonra büyük haklar elde ettikleri açıkça anlaşılmaktadır.

4.9. Ezanın Türkçe Okunması

Türkçe ezana giden yolun Türkçe hutbeden geçtiği değerlendirildiğinde ve bu değişikliğin bir süreç içerisinde yol aldığı düşünüldüğünde, Ali Suavi'nin 1 Mayıs 1870 tarihli Ulum gazetesindeki makalesini başlangıç olarak yorumlayabiliriz. Ali Suavi makalesinde; peygamber zamanında yaşayan bir sahabenin Ayasofya Camii'ndeki bir hutbeyi dinlediği varsayımı üzerinden bir tablo ortaya çıkarmıştır. Buna göre namaz çıkışında sahabenin şöyle bir düşünceye sahip olacağı değerlendirilmiştir. "*Hoca minberde konuştu, ancak dinleyenler konuşulanlardan hiçbir şey anlamadı.*"⁷⁵⁶ Ali Suavi makalesinde Arapça hutbe konusunda açıktan eleştirisini ortaya koymuştur. Kimsenin okunan hutbelerden bir şey anlamadığını belirten Ali Suavi; belki de bu anlamda sorunun çözümü noktasında bunu dile getiren ilk kişi olmuştur.

Turancı geleneğin önemli ideologlarından Ziya Gökalp, bu konuda bir adım daha ileri giderek, "*din kitaplarının, hutbelerin ve vaazların Türkçe olması*"⁷⁵⁷ gerektiğini savunmuştur. Türkçe ezan kavramını da ilk kez dillendiren Ziya Gökalp olmuştur. Ziya Gökalp 1918'de Yeni Hayat Dergisi'nde yayınlanan Vatan şiirinde,

⁷⁵⁵ Evrensel Ay Dergisi, agm., s. 7.

⁷⁵⁶ Ali Sarıkoyuncu, *Atatürk, Din ve Din Adamları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 82.

⁷⁵⁷ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Eflatun Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 171.

Bir  lke ki Camii'nde Türkçe ezan okunur,

Köylü anlar namazdaki duanın...

Bir  lke ki mektebinde Türkçe Kur'an okunur,

Küçük b   k herkes bilir buyru unu H da'nın

Ey Türkoğlu i te senin orasıdır vatanın!⁷⁵⁸

Mustafa Kemal, Ziya Gökalp'in düşüncelerinden b   k oranda etkilenmiştir. Türkçe ezan ve Türkçe ibadete giden yolda Mustafa Kemal, Batılılaşma politikasını bir an evvel gerçekleştirmek ve Türklerin yaklaşık bin yıldır beraber yaşadığı, aynı kaderi paylaştığı İslam  lemi ile ilişkileri asgari düzeye indirmek için Tevhidi Tedrisat Kanunu ile eğitimi de i tirmiş, Arap alfabesi yerine Latin alfabesini kabul etmiştir. Hukukta, kılık kıyafette, ticaret ve iktisat sahalarında pek çok değişiklik ve yenilik bu kapsamda yapılmıştır. Türk dilinde sadele meye gidilmiş Arapça ve Farsça kökenli kelime ve terkipler dilden çıkarılmıştır.⁷⁵⁹ İnsanları  zg rle tirme hareketi olarak kendisini tanıtan Türk inkılâp hareketi, İslam'ın kutsal ve emredici normlarından onları uzaklaştırmaya çalışıyor, kendi oluşturduğu laik ve emredici normlara ise uymasını bekliyordu.⁷⁶⁰ Bu inkılâplar, dar anlamda d n ve devlet i lerinin birbirinden ayrılması demek olan, laiklik ilkesi kapsamında yapılmıştır. Bu sayede din kısmen siyasetten arındırılmış, ancak bu yolla d n, devletin denetimine alınmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türkçe ibadet konusunda ilk çalışmaların Türkçe Kur'an şeklinde yapıldığını görüyoruz. Bu konuda TBMM, Mehmet Akif Ersoy ve Muhammed Hamdi Yazır'a görev vermiştir. Mehmet Akif Ersoy, yaptığı tercümenin Türkçe ibadet konusunda kullanılacağından endişe ederek bu projeden vazgeçmiştir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır 1935 yılında, "*Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir*" adıyla Kur'an-ı Kerim tercümesini tamamlamıştır.⁷⁶¹ Aynı zamanda

⁷⁵⁸ D cane C ndio lu, *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999, s. 186.

⁷⁵⁹ Hidayet Aydar, "Türklerde Anadilde İbadet Meselesi Cumhuriyet Dönemi", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 15, Yıl: 2007, ss. 74-75.

⁷⁶⁰ Metin Heper, *Bürokratik Yönetim Geleneği*, ODTÜ İdari Bilimler Yayınları, Ankara 1974, s. 19.

⁷⁶¹ H. Aydar, *agm*, ss. 76-77.

Darülfünun İlahiyat Fakültesi hocalarına Türkçe ibadet, Türkçe Kur'an-ı da içine alan, dinde reform konulu rapor hazırlanmıştır.⁷⁶²

1931-1932 yıllarında Mustafa Kemal'in önderliğinde ana dilde ibadet konusunda çalışmalar hızlanmıştır. Mustafa Kemal kendi el yazısıyla kişinin kendi ana dilinde ibadet ve dua etmesinin önemiyle ilgili şunları ifade etmiştir: *"Allah'a kendi milli lisanı ile değil, Allah'ın Arap kavmine gönderdiği Arapça kitapla ibadet ve münacatta bulunacak. (Kişi) Arapça öğrenmedikçe Allah'a ne dediğini bilmeyecekti."*⁷⁶³

Mustafa Kemal, ilk somut adımın 1932 yılı Ramazan ayının son gününde atılmasını sağlamıştır. Hutbenin Türkçeleştirilmiş olarak okunması emrini bizzat Hafız Sadettin Kaynak'a iletmıştır. Hafız Sadettin Kaynak bu emri, başı açık ve takım elbiseli olarak 5 Şubat 1932 tarihinde Süleymaniye Camii'nde hutbenin tamamını Türkçe olarak okumak suretiyle tamamlamıştır.⁷⁶⁴

Bu olaydan sonra sıra ezan ve tekbirin Türkçeleştirilmesine gelmiştir. Mustafa Kemal bu konuyla da bizzat ilgilenmiştir. Aralarında İmam Ali Rıza Sağman'ın da bulunduğu imamlar grubu, Türkçeye çevirdikleri ezanın 29 Ocak 1932 tarihinde Hafız Rıfat Efendi tarafından Fatih Camii'nde okunmasını sağlayarak bu görevlerini yerine getirmişlerdir.⁷⁶⁵ 3 Şubat 1932 gününe rastlayan Kadir Gecesi'nde Ayasofya Camii'nden ilk Türkçe ezan okunmuştur.⁷⁶⁶ 8 Şubat 1932 tarihli bayram gününden sonra da bütün camilerde tekbir, hutbe, ezan ve aşırı Türkçe olarak okunmaya başlanmıştır.⁷⁶⁷ 18 yıl Türkçe okunan ezan pek çok tartışmaya konu olduktan sonra, 16 Haziran 1950 tarihinde tekrar Arapça okunmaya başlamıştır.

Mustafa Kemal'in dinle ilgili yaptığı bu reformlarla, millet oluşumunda dinin etkisinin olmadığını düşünmesinin rolü büyüktür. Mustafa Kemal, dinin Arapları, Acemleri, Mısırlıları Türklerle bir millet yapamadığını, tersine milli rabitaları gevşettiğini ve milli heyecanı yok ettiğini ifade ediyordu. Osmanlı Devleti, Avrupa'da Hristiyan milletleri yönetimi altına almış, ancak onların ne dinlerini ne de milliyetlerini

⁷⁶² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1993, s. 410.

⁷⁶³ Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1982, s. 365.

⁷⁶⁴ Abdullah Manaz, *"Atatürk Reformları ve İslam"*, Akademi Yayınevi, İzmir 1995, s. 214.

⁷⁶⁵ Cemal Şener, *"Anadilde İbadet Türkçe İbadet"*, Ant Yayınları, İstanbul 1998, s. 21.

⁷⁶⁶ Hidayet Aydar, "Ezanın Tarihi ve Başka Dillerde Okunması Meselesi", *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, Haziran 2016, s. 2.

⁷⁶⁷ H. Aydar, *agm.*, s. 29.

değiştirememişti. Mustafa Kemal'e göre Türk milleti dini hisle değil, milli ve insani hisle hareket edecekti.⁷⁶⁸ Bunun için de dini olandan ziyade milli olanı önceleyecek ve Türkçe ibadet ve Türkçe ezan konularında çalışma yapılmasını isteyecekti.

Türkçe ezan ve Türkçe ibadet uygulamalarının başladığı dönemde yayınlanan dergilerde bu hususlardaki yazılar şöyledir: Resimli Şark Dergisi'nde dikkati çeken bir yazı, “*Ramazan'da Türkçe Ezan ve Kamet*” başlığıyla okuyucuya sunulmuştur. Resimli Şark Dergisi okuyucularının Ramazan ayını tebrik ederken, Diyanet İşleri Başkanlığınca hazırlanan Türkçe ezan ve kameti İstanbul silüeti ile birlikte okuyucunun hizmetine sunmuştur. Sabah ezanlarında okunan kısım ayrı tutulmuş, diğer ezanlar için standart metin paylaşılmıştır.⁷⁶⁹

“*Osmanlı dilinden öz Türkçe*”ye alt başlığını taşıyan bir başka yazıda, yeni Türk harflerinin kabulü bir başlangıç olarak değerlendirilmiştir. Yeni harf sisteminin dil ile ilgili konularda daha geniş ölçekli çalışmalara zemin hazırladığı belirtilmiştir. Öz dilini her şeyin üstünde tutan Türk'ün, bir kelimesini bile anlamadığı yabancı dilleri bırakarak ibadetini de kendi diliyle yapmak kararını verdiği aktarılmıştır. Yazıda ezan, kamet ve hutbe gibi ibadete dayalı bütün uygulamaların bundan sonra Türkçe yapılacağı açıklanmıştır.⁷⁷⁰

Almanya'da yayınlanan Volkischer Beobachter Gazetesi Türkçe ezan konusunda; “*Türkiye Türk'tür. Bunun içindir ki artık minarelerde Arapça ezan yerine Türkçe ezan okunuyor*”⁷⁷¹ şeklinde açıklamalarda bulunmuştur. Alman gazetesinde bu durumun, Mustafa Kemal önderliğinde gerçekleştirilen yeni dil çalışmalarıyla ortaya çıktığı aktarılmıştır.

Resimli Şark Dergisi'nde Kur'an-ı Kerim'in Türkçe okunmaya başlaması üzerine hükümetin işini kolaylaştırma adına diyebileceğimiz bir yayın görmekteyiz. Yazıda her kıymetli şeyin değerinin ancak halka, cemaate ve cemiyete faydası derecesinde ölçüldüğü ifade edilerek, dinin vicdani tatmin, temiz bir içtimai ahlak sağlamak için olduğu belirtilmiştir. Dinin anlaşılması ve kurallarının uygulanması noktasında, Kur'an-ı

⁷⁶⁸ Z. Toprak, *Darvin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, age., ss. 256-257.

⁷⁶⁹ Resimli Şark, “*Ramazan'da Türkçe Ezan ve Kamet*”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 22, 23, 24, İstanbul 1932, s. 24.

⁷⁷⁰ Resimli Şark, “*Arap Harflerinden Yeni Türk Harflerine*”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, İstanbul 1933, Sayı: 35, s. 81.

⁷⁷¹ Mecdi Derviş, “*İkinci Dil Kurultayı*”, *agm.*, s. 13.

Kerim'in halk dilinde okunması gerektiği vurgulanmıştır. Kur'an-ı Kerim'in Araplar dışındaki Müslümanlar tarafından anlaşılamaz olması, halkı cahil ve taassuba esir softaların dağıttığı din dilencileri haline düşürdüğü aktarılmıştır. Bu konu “*Temiz buz gibi berrak ve soğuk suyu halk bizzat asıl pınardan içeceğine kirli ellerden bulanık bir şekilde içmek durumunda bırakılmıştır*” açıklaması ile yapılmıştır. Kur'an-ın Türkçeye çevrilmesinin din müessesesi üzerindeki perdeyi kaldırdığı ifade edilerek, bunun faydaları sıralanmıştır. Okuduğunu anlayamayan hoca ve dinlediğini yorumlayamayan halktan, okunanların anlaşıldığı bir duruma geçildiği, kutsal kitabın Türkçe diline çevrilmesiyle Türkçenin değerleneceği aktararak paylaşılmıştır.⁷⁷²

Türkçe ezanla birlikte Türkçenin, din alanı da dâhil bütün yaşam alanlarına hâkim olması beklenirken aynı zamanda Türk halkının dini, doğrudan kaynağından öğrenmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönüşümü halkı bilinçlendirerek daha uzun zaman diliminde yapmak yerine, belli bir tarihten itibaren ezanın Arapça aslından okunmasının yasaklanması yöntemi ile yapılmaya çalışılmasının hem halkın devlete olan güveninin sarsılmasına, hem de otoriter devlet tutumlarının yaygınlaşmasına sebep olduğu ifade edilebilir.

4.10. Halkevlerinin Açılışı ve Çalışmaları

Türkiye'deki bilinçli ve eğitimli genç nüfus, uzun yıllar devam eden savaşlarda çok azalmıştı. Eksilen, yetişmiş genç nüfus ihtiyacını gidermek açısından halkevleri çok önemli işlevler görmüşlerdir. Bu dönemdeki halkevleri; hem yetişkin eğitimi konusunda önemli hizmetler görmüş, hem de toplumsal dönüşüm ve değişime halkın uyumunu sağlamaya katkı sunmuşlardır. Halkevleri öyle görevler üslenmişlerdir ki, kuruldukları dönemde devlet politikası şeklinde yürütülen beden terbiyesi ve oda jimnastikleri konusunda, bunların modern sağlık anlayışının esası ve günlük yaşayışın en lüzumlu araçları olduğuna herkese inandırmaya bile çalışmışlardır.⁷⁷³

Anıl Çeçen, bir döneme damgasını vuran halkevlerinin kuruluş amacını; Türk inkılâbının ilke ve anlayışını geniş halk kitlelerine iletmek ve Türk kültürünün kurulacak

⁷⁷² Ali Rıza Seyfi, “Nurlu Bir İnkılâp Daha Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Okunması Münasebetiyle”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 15, İstanbul 1932, ss. 1-4.

⁷⁷³ Y. Akın, *age.*, s. 106.

bir örgüt aracılığıyla çağdaştırılması ve halka aktarılması olarak aktarmıştır. Bu konuda çalışma yapacak yeni bir teşkilat arayışı içerisinde bulunduğu yıllarda Mustafa Kemal'in de katıldığı bir konferansta Çekoslovakya'daki Sokol⁷⁷⁴ teşkilatı ele alınmıştır. Sokol teşkilatındaki eğitim ve kültür çalışmalarının paylaşıldığı bu konferanstan sonra Mustafa Kemal, konferans veren kişiden ayrıntılı bilgiler almış ve buna benzer bir teşkilat oluşumu için hemen bir kurul görevlendirilmiştir.⁷⁷⁵ Bu kurul daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı da yapacak olan Dr. Reşit Galip başkanlığında, Recep Peker, Şevket Süreyya Aydemir, Cevdet Nasuhi, Hasan Cemil Çambel, Vildan Aşir Savaşır ve İsmail Hüsrev'in katılımıyla toplanmıştır.⁷⁷⁶

Bu kurulun yaptığı özel çalışmayla Türk Ocakları halkevlerine dönüştürülmüştür. *"İslam kavimlerinin başlıca mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin yükseltilmesiyle Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmak"* düsturunu kendisine ilke edinmiş olan Türk Ocağı, İttihat ve Terakki zamanında kurulmuştur.⁷⁷⁷ Türk Ocakları, Türk Yurdu isminde bir yayın organına da sahiptir. Türk Ocakları Cumhuriyetten sonra da faaliyetlerine devam ettirmiş en yüksek üye sayısına Cumhuriyet Yönetimi'nden sonra ulaşmıştır. Öyle ki François Georgeon Osmanlı-Türk Modernleşmesi kitabında Türk Ocaklarını *"Ankara'da heybetli bir merkezi olan, 250 şubesi ve 30.000 üyesi ile güçlü bir teşkilat"* olarak tanımlamıştır.⁷⁷⁸ Türk Ocakları, İttihat ve Terakki'nin düşüncelerinin gençler arasında yayılmasında önemli roller üstlenmişlerdir.⁷⁷⁹ Bu yüzden İttihat ve Terakki liderlerinden maddi ve manevi destek

⁷⁷⁴ Sokol: Dr. Miroslav Tyrs tarafından 1862 yılında Prag'da kurulan ve temelinde jimnastik hareketlerinin olduğu bir örgüttür. Sokol sonradan toplumsal bütünleşmenin bir aracı olarak insanların ahlaki, fiziksel ve ruhsal açıdan ayağa kaldırılmasının ve bağımsızlık mücadelesinin gerçekleşmesinin hedeflendiği bir örgüt görünümüne geçmiştir. Tyrs'in Sokol teşkilatını oluşturmaktaki amacı, tüm Slavları aynı çatı altında birleştirmek, beden eğitimi yoluyla sosyal bir hareket yaratmak ve Sokol örgütünün Avrupa'da söz sahibi olmasını sağlamak olmuştur.

⁷⁷⁵ Anıl Çeçen, *Kültür ve Politika*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s. 230.

⁷⁷⁶ Zeki Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt VI, Sayı:23, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara 1994, ss. 264-267.

⁷⁷⁷ Zeki Arıkan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul 1985, s. 1590.

⁷⁷⁸ François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi*, Çev. Ali Berkay, YKY Yayınları, İstanbul 2006, s. 39.

⁷⁷⁹ Tevfik Çavdar, *Halkevleri*, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.4, İletişim Yayınları. İstanbul 1983, s.878.

almışlardır.⁷⁸⁰ Milli dil ve milli tarih konularında faaliyet gösteren Türk Ocakları, Türk Dünyası ve dünya üzerindeki diğer Türkler konusunda özel çalışmalar yürütmüşlerdir.⁷⁸¹

2 Aralık 1924 tarihli Bakanlar Kurulu'nda Türk Ocaklarının "*on iki senedir halkçılık ve milliyetçilik düsturlarını memleketin en uzak köşelerinde neşir ve tamime çalıştığı*" belirtilmiştir. Bakanlar Kurulu bu toplantıda Türk Ocaklarını kamu yararına çalışan bir teşkilat olarak tescil etmiştir.⁷⁸²

CHF'nin 1927 tarihli büyük kongresinde, Türk Ocakları Umumi Reisi Hamdullah Suphi Tanrıöver Bey'in itirazına rağmen onaylanan parti tüzüğü'nün 40. maddesindeki değişiklik ile Türk Ocakları, CHF'nin denetimi altında bir kuruluş olarak belirtilmiştir. Mustafa Kemal'in "*Aynı cinsten olan kuvvetler birleşmelidir*" sözü ile Türk Ocaklarının kapanması sinyali zaten daha önceden verilmişti.⁷⁸³ Türk Ocaklarının kapanma ihtimalini göz önüne alan Hamdullah Suphi, 23 Nisan 1930 tarihinde Türk Ocakları'nın merkez binası açılışında konuşmuştur. Konuşmasında Faşistlerin, Sokolların, Bolşeviklerin ve hatta YMCA'ların (Young Men's Christian Association) örgütlenme prensiplerini büyük bir övgü ile anlatmış, bu tarz bir teşkilatın Türkiye için ne kadar gerekli olduğundan bahsetmiştir.

Türk Ocaklarının dışarıdaki algısı ise özellikle SSCB tarafından olumsuz değerlendirilmiştir. SSCB'li yetkililer, SSCB'nin Türkiye Büyükelçiliğini yapan Yakov Z. Surits gibi, Türk Ocaklarının Turancı eğilimler taşıdıkları ve üyelerinden bazılarının yayılmacı söylemlerinden dolayı dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü'yü (Aras) hatırlatmada bulunmuşlardır. Azerbaycan Elçisi İbrahim Abilof'ın da, "*Paşam, biz sizinle dostuz. Kurtuluş Savaşında bu dostluğu ispatladık. Para, silah yardımı yaptık. Ancak Türk Ocağında dostluğa yakışmayan bazı olaylar oluyor. Burada Türkistan'ı alacağız, Azerbaycan'daki Türkleri kurtaracağız diye konferanslar veriliyor. Bu dostluğa yakışmaz, bunun önlenmesini istiyoruz*"⁷⁸⁴ şeklinde Mustafa Kemal'e serzenişte bulunduğu aktarılmıştır.

⁷⁸⁰ Şerafettin Zeyrek, *Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları 1932-1951*, Anı Yayınları Ankara 2006, s.13.

⁷⁸¹ Füsün Üstel, *Türk Ocakları*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.4 Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.264.

⁷⁸² U. Tuna, age., ss. 16-28.

⁷⁸³ M. Tuncay, age., ss. 306-308.

⁷⁸⁴ Füsün Üstel, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, ss.360-361

Türk Ocaklarının özellikle o dönemde desteğine ihtiyaç duyulan SSCB'nin de uyarısı üzerine halkevlerine dönüşümü hızlanmıştır. Türk Ocakları Örgütü, bütün bu olanlardan sonra 10 Nisan 1931 günü Ankara'da toplanarak fesih kararı almıştır. Türk Ocakları kapatıldıktan sonra halkevlerinin kuruluşunda da özellikle Sokol teşkilatından ilham alındığı rivayet edilmiştir. 1935'te yayınlanan “*Halkevleri Örgüt Yönetim ve Çalışma Öğreneği*”nin giriş kısmında Macaristan, Çekoslovakya, İtalya, Almanya ve İngiltere'deki benzer teşkilatlardan esinlenildiği açıkça belirtilmiştir.⁷⁸⁵

Halkevlerinin hangi amaca hizmet için var olduklarını, CHF'nin o dönemde genel sekreterliğini yapan Recep Peker; “*ulusu bilinçli, birbirini anlayan, seven, ideale bağlı bir halk kitlesi hâlinde örgütlemektir*” sözleriyle özetlemiştir. Halkevleri bu siyasi irade desteğinde hızlı bir şekilde açılmaya başlamıştır. Bir anda 14 ilde kurulan halkevlerinin açılış programında konuşan Recep Peker, tüm vatandaşların ortak bir kültür çatısı altında toplanması, büyük halk kitlelerinin eğitilmesi, insanların çalışmaya alıştırılması, gençliğin yetiştirilmesi, halkın bilinçli ve ortak düşüncelerle birbirine bağlı bir ulus olarak yetiştirilmesi, kitlelerin siyasal eğitilden geçirilerek demokrasiye alıştırılması için halkevlerinin kurulduğunu açıklamıştır.⁷⁸⁶

Bu aşamadan sonra halkevleri, halkla sıcak ve birebir ilişkinin kurulabildiği, halkın kültürünün zenginleştirilmesi amacıyla çalışacak, toplumun yaş ve özellik olarak bütün kesimlerine hitap eden, okul dışında ve resmi havadan uzak, halkın ilgi alanlarına göre dokuz alanda çalışma yapan kuruluşlar olacaklardır.⁷⁸⁷ Her ne kadar halkevleri yönetim olarak CHF'ye bağlı kalmışlarsa da her kesimden yurttaşta hizmet etmesi bakımından “*halk eğitim merkezleri*” olarak görev yapmışlardır.⁷⁸⁸

Diğer ülkelerden esinlenerek kurumsallaştırıldığı anlaşılan halkevlerinin açılışı ve çalışmalarına dönemin önemli basın kuruluşlarından birisi olan Kadro Dergisi'nde o kadar büyük bir anlam verilmiştir ki; Kadro imzalı bir yazıda, 30 Ağustos'un Türkiye'nin kurtuluşuna işaret ettiği gibi, 19 Şubat halkevlerinin kuruluşunun da Türkiye'nin en güzel günlerinden birisi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Türk gençliğinin halkevlerinde görev almak için yarıştığı da belirtilerek, Türk gençliğine halkevleri konusunda bilinç verilmeye

⁷⁸⁵ Y. Akın, *age.*, ss. 147-148.

⁷⁸⁶ Anıl Çeçen, *Kültür ve Politika*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1996, s. 230.

⁷⁸⁷ Müslime Güneş, “Adnan Menderes ve Halkevleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: XII/25, İzmir 2012, s. 143.

⁷⁸⁸ Şerafettin Turan, “Etkin Bir Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Kurumu Olarak Halkevleri”, *Bilanço 1923-1998*, Cilt 1, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 206-207.

çalışıldığı görülmüştür. Halkevlerinin kurtuluş ve kuruluş devresindeki Türkiye'de birlik sağlamanın bir aracı olacağı belirtilerek, vurgulu bir şekilde halkevlerinin Türk inkılâbının yerleşmesini ve kuvvetlendirilmesini sağlayan unsurlar olduğu ifade edilmiştir.⁷⁸⁹

Kadro Dergisi'nde kuruluşu zafer bayramıyla birlikte anılarak onurlandırılan halkevleri, ulus birliğini sağlamak adına düşünce birliği sağlamak, kültürel birliği kuvvetlendirmek, köyde kültürel yaşayışı zenginleştirerek köy-kent ayrımını ortadan kaldırmak gibi amaçlarla da hareket etmişlerdir. Halkevleri dokuz ana kolda faaliyet yürütmüşlerdir. Bu kollar; dil ve edebiyat kolu, temsil kolu, güzel sanatlar kolu, spor kolu, halk dershaneleri ve kurslar kolu, sosyal yardım kolu, köycülük kolu, tarih ve müze kolu, kütüphane ve yayıncılık kolu şeklinde sınıflandırılmıştır. Halkevlerinin daha küçük modeli olan halkodaları daha küçük yerleşim yerlerinde faaliyet göstermişlerdir. DP döneminde kapatılana kadar 478 halkevi 4322 halkodası faaliyet göstermiştir.⁷⁹⁰ Uzun süren savaşlarda kaybolan genç ve bilinçli nüfusun yeniden ve daha eğitilmiş olarak yetiştirilmesine hizmet etmek için halkevleri hem yetişkin eğitime katkı sağlamak hem de toplumsal dönüşümü yönetmek amacıyla faaliyet göstermişlerdir.⁷⁹¹

Türkiye'de 1930'lu yıllardan itibaren yapılan ve o günün koşullarında köylere varıncaya kadar teşkilatlanmış halkevlerinin çalışmalarına halk nezdinde yeteri kadar katılımın olmadığı Kadro Dergisi'nde eleştirisi konusu yapılmıştır. 1934 yılı Nisan ayındaki "*Hanımlar Moda Bayramı*" dolayısıyla Ankara Palas'taki kalabalıktan bahsedilerek, halkevlerinin ciddi konferans ve toplanma günlerinde 400-500 kişilik tiyatro salonunun bile dolmadığı ifade edilmiştir. Bu tip önemli toplantılarda okullardan topladığı öğrencilerle salonları doldurabilen halkevlerinin de bundan sonra insanları toplamak için Paris sokaklarından moda havası getirmesi tavsiye edilmiştir. Kadınların modaya olan temayülleri anlatılırken, Fransız ihtilalinde boynunu cellat satırına uzatan bir hanımın kendisini teselliye gelen papaza "*Hiç gam yemiyorum. Bu yıl giyotinde ölmek moda oldu.*" sözü üzerinden örnek verilmiştir. Türk kadınının da modaya uygun davranmasının tabii olduğu ancak bunun başkalarının zevkine, keyfine ve moda anlayışına göre olmaması gerektiği; milli bir giyinme tarzıyla tamamlanması gerektiği

⁷⁸⁹ Kadro Dergisi, "Kadro", *Kadro Dergisi*, Ankara 1934, Sayı: 26, ss. 3-4.

⁷⁹⁰ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, age., ss. 317-319.

⁷⁹¹ Yavuz Özdemir, Elif Aktaş, *agm.*, s.236.

aktarılmıştır. Moda günlerine katılan hanımların çoğunun halkevi kaçını oldukları da yazıda belirtilen diğer bir husus olmuştur.⁷⁹²

Yeni neslin, yeni bir ülke inşa etmesinde halkevlerinin önemli bir misyon ifa edeceğini belirten, Kadro yazarı Şevket Süreyya, yeni Türk vatanının, eski Osmanlı Türkiye'si gibi bütün unsurları birbirinden ayrı ve birbiri aleyhine yaşayan, perişan bir dağınık insanlar ülkesi olmayacağı idealinden hareket edilmesi gerektiğini açıklamıştır. Yazar, hakiki iş diye tabir edilen işin başkaları ile beraber, başkaları için çalışmak olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Rusya, İtalya ve Çin gibi devrim gerçekleştiren ülkelerde toplumsal iş ve terbiye bir plan dâhilinde yapılmıştır. Belirli prensipler ve gayeler etrafında birleşmiş insanların, en azından gençlerin kültürel olarak birlikte yetişebilecekleri ortamların önemi vurgulanmıştır. Bu tür işlevlerin halkevleri tarafından yerine getirildiği anlatılmıştır. Yüksek kültürlü olup, fakat istenen düzeyde halkçı, milliyetçi, inkılâpçı, devletçi bireyler yetiştirilemediğinde bunun bir anlamının olmadığı ifade edilmiştir. Yazıda gençliğin Türk inkılâp esaslarına göre hazırlanması ve daima Türk inkılâbının emrinde kalmasının Mustafa Kemal tarafından özellikle işaret olduğu vurgulanmıştır. Buradan hareketle yazıda, halkevlerinin gençliğin inkılâp esaslarına göre yetiştirilmesi konusunda en önemli yerler olduğu paylaşılmıştır.⁷⁹³

Resimli Şark Dergisi'ndeki halkevleri yayınlarına baktığımızda; halkevlerine ayrılmış özel bir makalede, İsmet İnönü'nün CHF'nin halkevleri vasıtasıyla ülke içinde kültür politikası takip ettiği ve bu vasıta ile ilim, fen ve güzel sanatları yaydığını ifade ettiği belirtilmiştir. Necip Ali Bey'in; *"Habeşistan ile Almanya, Tibet ile İngiltere arasındaki fark kültür farkları ile ölçülür. İleri kültür ileri teknikten değil, ileri teknik ileri kültürden doğar"* sözleri ile devam edilmiştir. Halkevlerinin açıldığında 20 adet olduğu, kısa sürede 56 âdete ulaştığı aktarılmıştır. Halkevleriyle ilgili açıklamalar yapılarak, her evde dil ve edebiyat, temsil, güzel sanatlar, spor, halk dersaneleri, içtimai yardım, kurslar, köycülük, müze ve sergi, kütüphane ve neşriyat şubelerinin olması gerektiği belirtilmiştir. Halkevlerinden gerektiği şekilde istifade edebilmek için halkevi şube sayısının 2.000 olması gerektiği de yazıda aktarılmıştır. Halkevlerinin bir buçuk, iki yıl süresinde 300 civarında konferans, birçok temsil ve konser verdiği, 5.000 kadar toplantı yaptığı ve bu etkinliklere yaklaşık 100.000 kişinin katıldığı belirtilmiştir.⁷⁹⁴ Kadınların

⁷⁹² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Moda ve Sakarya", *Kadro Dergisi*, Sayı: 28, Ankara 1934, ss. 40-41.

⁷⁹³ Şevket Süreyya Aydemir, "Halk Evleri", *Kadro Dergisi*, Sayı: 3, Ankara 1932, ss. 35-37.

⁷⁹⁴ Resimli Şark, "10 Yıllık Cumhuriyet Devrinin Büyük Eserlerinden Biri Daha; Halkevleri", *agm.*, s. 87.

toplumsal hayata katılımını ve üretkenliğini de artıran halkevleri, faaliyette oldukları süre boyunca milyonlarca kişinin hayatına dokunmuşlardır.⁷⁹⁵

Aynı yazıda, halkevlerinin en önemli şubelerinden bir tanesinin içtimai yardım şubesi olduğu belirtilerek, içtimai yardım şubesinin esas vazifesinin halkevlerinin bulunduğu alanlarda gerçek anlamda yardıma ihtiyacı olan kimsesiz kadınlar, sahipsiz çocuklar, bakımı yapılmayan malullerin desteklenmesi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca ilgileneni kalmamış ihtiyarlar ve derman arayan hastalar gibi zavallı kişiler hakkında da toplumun yardım ve şefkat hislerini uyandırma vazifesi gösterilmiştir. İçtimai yardım şubesinin diğer faaliyet alanları, iş bulamayanlara iş bulmak, malullere, hastalara, çocuklara yapabilecekleri işler ve barınaklar temin etmek, yüksek tahsil çağındaki gençler için yurtlar açmak veya açılmış yurtlardan istifade etmelerini temin etmek olarak belirtilmiştir. Halkevlerinin yaptığı bu çalışmalar ile halkı tembelleğe ve himayeye alıştırmak amacıyla olmadığı, onları gayrete ve boş kalmamaya, bir kıymet yaratmaya sevk etmek amacıyla olduğu aktarılmıştır.⁷⁹⁶

Halkevleri faaliyette oldukları süre boyunca çok önemli hizmetlere ev sahipliği yapmışlardır. Öyle ki o günün ileri gelen yönetici ve düşünce insanları halkevlerini dolaşarak konuşmalar yapmışlardır. Her şubede tiyatrolar kurularak, kültürel değerleri işleyen oyunlar oynanmıştır. Böylece Türk kültürü yaşatılmaya çalışılmıştır. Halkevlerinde Türk müziğinin çağdaşlaşması için çalışmalar yapılmıştır. Okuma yazma seferberliği yapılarak pek çok vatandaşın okuma yazma öğrenmesi sağlanmıştır. Toplumsal çalışmalara ev sahipliği yapılmıştır. Milli ve dini günlerde bu evler önemli kültür yuvalarına dönüşmüşlerdir.⁷⁹⁷ Değişik dergi yazılarında da görüleceği üzere kendisine; yardıma ihtiyaç duyanlara destek olmak, işsizlere iş bulmak, yurt açmak, spor, tiyatro, dil ve edebiyat gibi konularda halkın önünü açmak misyonu verilen halkevlerinin sayıları bir ara beş yüzlü rakamlara yaklaşmıştır. Kendisinden çokça dönüşüme önderlik yapması beklenen halkevleri 1951 yılında, 5830 sayılı kanunla kapatılmıştır.

⁷⁹⁵ Günver Güneş, “Çağdaşlaşma Sürecinde Aydın Halkevi ve Faaliyetleri”, *agm.*, s. 144.

⁷⁹⁶ Resimli Şark, *agm.*, s. 87.

⁷⁹⁷ A. Çeçen, *age.*, s. 232.

4.11. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı

Cumhuriyetin ilan edildiği yıllarda Türkiye'nin ekonomik tablosu şöyledir: Sermaye birikimi yetersiz, yerli müteşebbis sayısı çok azdır, finansman kaynağı sınırlıdır. Milli gelir seviyesi düşüktür, işsizlik çok yaygındır. Vasıflı işçi sayısı çok sınırlıdır. Kişi başına düşen gelir ve kişilere ödenen ücretler düşüktür. Ülkede modern üretim teknikleri gelişmemiştir. Tasarruf ve yatırımları dönüştürebilecek kurumların sayısı azdır.⁷⁹⁸ Türkiye bu yıllarda ekonomik göstergeleri çok gerilerde, yarı sömürgeleşmiş, dış ticaret açığı büyük boyutlarda olan bir ülke konumundadır.

Bu gerekçelerle ekonomik sistem arayışları başlamıştır. Yeni bir ekonomik model oluşturmak ve ekonomik sorunları çözmek amacıyla İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar şöyledir: Milli sanayinin kurulmasına öncülük yapılması, sanayi teşvik kanununun çıkartılarak özel sektörün gelişmesinin sağlanması, ucuza nakliye hizmetleri için demiryolu, kara ve deniz taşımacılığının geliştirilmesi,⁷⁹⁹ sanayi eğitimi için sanat ve çırak okullarının açılması, devlet tarafından sanayiciye uygun şartlı kredi ayarlanması.⁸⁰⁰ İzmir İktisat Kongresi, Türkiye'nin ekonomik röntgeninin çekildiği, milli ekonomik modelin hayata geçirilmesi konusunda görüş alış verişinin yapıldığı bir toplantı olmuştur. Bu kongreden itibaren 1929 yılına kadar liberal ekonomik uygulamalar yürürlükte kalmıştır.

1923-1929 yılları, o günün koşullarında gelişmiş olan Avrupa'daki genel uygulamalarla da uyumlu olarak devlet müdahalesinin ve devlet işletmeciliğinin en düşük seviyede olduğu,⁸⁰¹ özel teşebbüs serbestliğine dayanan politikaların hayata geçirildiği yıllar olmuştur.

1929 ekonomik krizi, dünyada az gelişmiş ve gelişmiş bölgeler arasındaki iş bölümü oluşumunu zorunlu kılmıştır. Türkiye bu iş bölümünü sanayileşme için fırsat bilerek 1933 yılında Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nı oluşturmuştur. Devlet bu planı

⁷⁹⁸ Ahmet Kılıçbay, *Türkiye'de Planlama Türk Ekonomisinin 50. Yılı Semineri*, BİTİA Yayınları, İstanbul 1973, ss. 421-423.

⁷⁹⁹ Gündüz Ökçün, "1923 Yılında İzmir'de Toplanan Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Esaslar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:23, Sayı: 1, Ankara 1968, ss. 91-99.

⁸⁰⁰ Koç, İ. Ceyhan, "İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri", *Atatürk Dergisi*, Cilt 3, Sayı:1, Erzurum 2000, s. 153.

⁸⁰¹ Korkut Boratav, *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1974, s.17.

oluşturduğu 1933 yılından itibaren *"yatırımcı, işletmeci ve denetleyici"* yönüyle ekonomik faaliyetlere egemen olmuştur.⁸⁰²

Bu planı uygulama görevi Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası'nın birleştirilmesi ile kurulan Sümerbank'a verilmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile 1932 yılına kadar on beş üretim alanında meydana gelen gelişmeler dikkate alınarak, 1938 yılı sonuna kadar hangi işletmelerin nerelerde kurulması gerektiği de planlanmıştır. Buna göre demir sanayinin Karadeniz Ereğli'sine bağlı yerlerde, kâğıt sanayinin İzmit'te kurulması planlanmıştır. Yatırımların %5'inin Türkiye İş Bankası tarafından geri kalanının ise Sümerbank tarafından finanse edilmesi de bu planla kararlaştırılmıştır.⁸⁰³

Türkiye'de eksikliği hep hissedilen planlama konusuna Kadro Dergisi'nde şu sözlerle yer verilmiştir: *"Bugünkü Türkiye'nin en büyük davası bir Maliye plânı davasıdır. Maliye plânı memleketin yalnız varidat ve masarifat müvazenesi değil, memleketin en kısa bir zamanda inşası için behemehal lâzım olan paranın üç yıllık, beş yıllık, on yıllık gibi taksimler dâhilinde evvelden temin ve hesap olunması demektir."*⁸⁰⁴

Sanayi planlarının önemi ve bu planların nasıl olması gerektiğinin tartışıldığı bir başka Kadro Dergisi makalesinde; Türkiye'nin sanayileşmesinin bir zaruret olduğu ifade edilerek yazıya başlanmıştır. Ancak sanayileşme için üç yol olduğu, bunlardan bir tanesinin kapitalist sanayileşme, diğerinin komünist sanayileşme, son olarak da devletçi sanayileşme olduğu belirtilmiştir. Bunlardan hangisinin milli menfaatlerimize daha uygun olduğu sorulmuş, cevap olarak da kapitalist sanayileşmenin sınıf kavgalarını beraberinde getirdiği Almanya örneğinden yola çıkılarak açıklanmıştır. Almanya'nın Versay Antlaşması karşısında bir milli mücadeleye giremeyişi Almanya'nın sınıflara parçalanmış olmasına bağlanmıştır. Türkiye'de ise Türk milletinin büyük yol göstericinin etrafında toplandığı, millet olarak kaynaştığı, birlikte hareket ettiği ifade edilmiştir. Komünist sanayileşmede de bir sınıfın hâkimiyeti olduğu belirtilmiştir. Son olarak ise ideal sanayileşmenin ne kapitalist ne de komünist sanayileşme olmadığı, devletçilik esasına uygun sanayileşmenin daha uygun görüleceği belirtilmiştir.⁸⁰⁵ Kadro Dergisi'nde

⁸⁰² Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, Ankara 2003, İmge Kitabevi, ss. 66-68.

⁸⁰³ Ş. Turan, *Atatürk, Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, age., ss. 554-555.

⁸⁰⁴ Şevket Süreyya Aydemir, "İş Kanunu Yeni Cemiyetin Temel Kanunlarından Biridir. Kıymetsiz Say'den Kıymetli Say'e", *Kadro Dergisi*, Ankara 1934, Sayı: 30, s. 15.

⁸⁰⁵ Vedat Nedim, "Sanayileşme Davası", *Kadro Dergisi*, Sayı: 24, Ankara 1933, ss. 17-21.

ekonomi yazılarıyla tanıdığımız Vedat Nedim'in devletçilik ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hakkındaki bu yazısından, dergide, ekonomi konusunda diğer ülkelerle kıyaslama da yapılarak halkın bu iki konuda ikna edilmeye çalışıldığını yorumlayabiliriz.

Kadro Dergisi başta olmak üzere dönem basını tarafından desteklenen Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile devlet, belediye hizmetlerinde, enerjide, demir ve deniz yollarında sanayi ve maden sektörlerinde de egemen duruma gelmiştir.⁸⁰⁶ Kadro Dergisi yazarlarından İsmail Hüsrev, Birinci Beş Yıllık Sanayi Plan ilan edildikten sonra çok değişik alanlardan programa büyük bir alaka gösterildiği, özellikle ticari muhitte beş yıllık programın ciddi bir karşılık bulduğunu açıklamıştır. Farklı sektörlerden de beş yıllık programa ilişkin çok olumlu dönüşler alınmasına mukabil, Türk inkılâbının düşünce cephesini temsil etmesi gereken resmi ekonomi âlimlerinde bir kıyımdama hareketinin gözlemlenmemiş olması İsmail Hüsrev tarafından eleştirilmiştir. Yazar, üniversite kürsülerinin, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın milli iktisat bünyesine ne gibi yeni unsurlar katacağını, programın toplumsal felsefesinin ne olması gerektiğini ortaya koyması gerektiğini açıklamıştır. Hüsrev, üniversiteleri, şu ana kadar programla ilgili toplumsal ve ekonomik herhangi bir açıklama yapmadıkları için eleştirmiştir. Onları eleştirmek için çok daha büyük davalarla uğraştıkları için mi beş yıllık programla ilgili çalışma yapmadıkları sorusu sorulmuştur. Üniversite topluluğunun buna yeteri kadar ilgi göstermediğini ifade eden yazar, beş yıllık sanayi programının iktisat politikasında bir dönüm noktası, yeni iktisadi kuruluşun ilk inkılâpçı hamlesi olduğunu ifade etmiştir.⁸⁰⁷

Aynı makalede İsmail Hüsrev, devletin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na gelinceye kadar Teşvik-i Sanayi Kanunu gibi organizasyonlarla da ferdiyetçi bir yaklaşımın ekonomide desteklenmiş olduğunu aktarılmıştır. Fakat Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'yla, yeni bir iktisat politikasına geçiş yapıldığı belirtilmiştir. Programla bütün bir toplumun toplu olarak kalkınmasının hedeflendiği, bu yönüyle de evrensel bir telakkiden ilham alındığı açıklanmıştır. Yazıda ferdin refahına toplumun refahı aracılığıyla ulaşılacağı da vurgulanmaktadır. Milli ekonominin ferdin dar menfaatleri yerine bütün milletin menfaatleri ile tesis olunacağı da belirtilen yazıda, sanayi planıyla gerçekleşen bu adımların evrensel hedeflere ulaşmada da önemli görüleceği aktarılmıştır. Her tarih devrinde bir sistemin doğduğu, yaşadığı ve öldüğü anlatılan makalede Birinci

⁸⁰⁶ K. Boratav, *age.*, s. 75.

⁸⁰⁷ İsmail Hüsrev, "5 Senelik Programın Manası", *Kadro Dergisi*, Sayı: 27, Ankara 1934, s. 26.

Beş Yıllık Sanayi Planı ile birlikte ferdiyetçi ekonomik sistemin öldüğü, yerine toplumsal ve devletçi ekonomik sistemin doğduğu bilgisi paylaşılmaktadır.⁸⁰⁸

Kadro Dergisi'nden sonra Resimli Şark Dergisi de Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın ekonomide atılan önemli bir adım olduğunu, bu plandan sonra açılan fabrikaları sayfalarında işleyerek ortaya koymuştur. Resimli Şark yazısında; *"Hükümetimizin yüksek bir görüşle hazırladığı 5 yıllık sanayi planı ilk feyizli meyvelerini Bakırköy bez fabrikasının açılması, İzmit kâğıt, Paşabahçe cam, Zonguldak antrasit fabrikalarının temel atma merasimlerinin yapılması suretiyle başvekilimizin yüksek huzurları ve bereketli elleri ile icra edildi"*⁸⁰⁹ sözleri ile Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın güzel sonuçları okuyucuyla paylaşılmıştır. Makalede bu fabrikaların açılmasıyla birlikte önceden var olan ucuz fiyata yurt dışına hammadde ürün çıkışının sonlanacağı, hammaddelerin Türkiye'de mamul madde haline getirilerek daha yüksek fiyattan yurt dışına satılacağı açıklanmıştır. Bunun Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın sonucunda gerçekleştirildiği de ayrıca belirtilmiştir.

Planlamanın öneminden bahseden bir başka yazıda, kurulmuş olan ipekli sanayinin 1 milyon 600 bin metre üretim yaptığı, o sırada Türkiye'de 17 milyon nüfusun olduğu ve bunun kişi başına 9.5 cm kumaş anlamına geldiği aktarılmaktadır. Planlama olmadan üretilmiş ipeğin kişi başına düşen miktarının Türk milleti için boyun bağı bile olamayacağı ifade edilmektedir. Bu bilgilerden sonra ipek sanayinde Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'ndan sonra nasıl ki bir planlama ihtiyacı var ise diğer sanayi alanlarında da planlama ihtiyacı olduğu belirtilmektedir. Yazar aynı makalede Türkiye'de sanayinin ancak devletin kabul ettiği Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile başlayacağı ve gelişeceğini aktarmaktadır. Bu sanayi tesislerinin devlet tarafından kurulması gerektiği de yazıda belirtilen diğer hususlardandır.⁸¹⁰

İsmail Hüsrev *"5 Senelik Sanayi Programı ve Kredi Meselesi"* başlıklı yazısında, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'yla beraber hammadde satış, nakil tarifesi ve ihtisas konularının hep birlikte ele alınması gerektiğini açıklanmıştır. Ancak hepsinden de önemlisinin para ve kredi politikası oluşturmak olduğu ifade edilmiştir. Bunun da çözümü büyük puntolarla şu şekilde sunulmuştur: *"Cumhuriyet Merkez Bankası devlet*

⁸⁰⁸ İsmail Hüsrev, "5 Senelik Programın Manası", *agm.*, 27-29.

⁸⁰⁹ F. Razi, *agm.*, s. 23.

⁸¹⁰ Kadro Dergisi, "Rakamların Anlattığı Sanayi", *Kadro Dergisi*, Sayı: 27, Ankara 1934, s. 49.

iktisadiyatçılığının aktif kredi kaynağı olmalıdır."⁸¹¹ Planlama yapılırken finansman desteğinin önemi de bu ifadelerle ortaya konulmaktadır.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın olumlu yansımalarından ilki 1934 yılında yaşanmıştır. Bu kapsamda Türkiye'de sanayileşme adımları atılmış ve İzmir Kağıt Fabrikası, Kayseri Dokuma Fabrikası, Paşabahçe Cam, Isparta Gül Yağı, Keçiborlu Kükürt Fabrikası temelleri atılmış, Bakırköy Bez Fabrikası da açılmıştır.⁸¹²

Görüldüğü üzere araştırmamıza konu olan dergiler planlı ekonominin savunuculuğunu yapmışlardır. Dergilerde üretimin her çeşidinde planlamaya riayet edilmesi, sayısal anlamda planlama verilerinin dikkatli bir şekilde ayarlanması gerektiğinden bahsedilmektedir. Liberal ekonomik modelin yerine toplumsal ve devletçi ekonomik yaklaşımların doğmakta olduğu da yazılarda vurgulanan bir noktadır. O zamanın hükümetinin planlı ekonomik model uygulamaları araştırmamıza konu olan dergiler tarafından onaylanmaktadır. Kamuoyunun bu konularda aydınlatılması işini araştırmamıza konu olan dergiler özelinde basın kuruluşları üzerlerine almış görünmektedirler.

4.12. Üniversite Reformu

Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda ilk eğitim kurumu 1773 yılında kurulan Mühendishane-i Bahri Hümayun olmuştur. Daha sonra kurulan Tıbbiye (1827) ve Harbiye (1834) Türkiye'de Batılı anlamında eğitim veren ilk kurumlar olmuşlardır.⁸¹³ Batılı anlamda ilk üniversite olan Darülfünun 1863 yılında kurulmuştur. Darülfünun "*fenler evi*" anlamında kullanılan, medreseden ayrı bir yapılanmaya duyulan ihtiyaç neticesinde ulemaya bağlı olmayan ve yüksekokul şeklinde kurulmuştur. Önce askeri alanda kurulan yüksekokullar, daha sonra tıp, madencilik ve ziraat alanlarında oluşturulmuştur. XIX. yy'ın ortalarında Avrupa'daki gibi üniversite kurma aşamasına

⁸¹¹ İsmail Hüsrev, "5 Senelik Sanayi Programı ve Kredi Meselesi", *Kadro Dergisi*, Sayı: 28, Ankara 1934, s. 19.

⁸¹² Bilsay Kuruç, *1930'ların Sanayi Hareketinde Unutulanlar ve Az Bilinenler, 75 yılda çarklardan chiplere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 103.

⁸¹³ Gülsün Atanur Başkan, "Türkiye'de Yükseköğretimin Gelişimi", *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, Ankara 2001, s. 24.

gelinmiştir.⁸¹⁴ 1865 yılındaki yangınla kapatılan okul, 1870'de Darülfünun-u Osmani adıyla tekrar açılmıştır. Bir ara üniversiteye karşı girişilen gerici hareketlerin artmasıyla kapanan okul 1874-1875 yılında Galatasaray Lisesi bünyesinde Darülfünun-u Sultani adıyla öğretime başlamıştır. Osmanlı Rus savaşının sebep olduğu ekonomik gerekçelerle okul, 1882'de yeniden kapatılmıştır.⁸¹⁵

Darülfünun bir dönem, Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu düzenleme ile rektör Eğitim Bakanlığı'nın önerisi Bakanlar Kurulu'nun kararı ve padişahın emri ile atanmaya başlamıştır. Darülfünun 1919'da bilimsel özerkliğe kavuşmuştur.⁸¹⁶ Cumhuriyet'in ilanından sonra da önemli görülen Darülfünun, 1924'teki 493 sayılı kanun ile İstanbul Darülfünunu ismini almıştır. Bu aşamadan sonra mali ve idari özerklik kazanmıştır. Bu aşamadan sonra İngiliz ve Alman Edebiyatı, Yunan ve Osmanlı Tarihi, Psikoloji, Sosyoloji, Ahlak Felsefesi gibi yeni dersler Darülfünunda okutulmaya başlanmıştır.⁸¹⁷ Bu derslerin de okutulmaya başlanmasıyla Batı tarzı eğitimlerin yaygınlaşmaya başladığı Darülfünunda, bu akımın daha da ilerletildiği ifade edilebilir.

Mustafa Kemal, pozitivist anlayışla eğitim görmesinden dolayı bilim konularında çok duyarlı bir devlet yöneticisiydi. Darülfünunun kaldırılıp yerine İstanbul Üniversitesi'nin kurulması projesi onun Batılılaşma isteği ile birlikte bilimi temel almasının sonucuydu. Mustafa Kemal'e göre Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardır süren geri kalmışlığı, eğitimin çağdaş bir kimlik kazanamaması yüzündendi.⁸¹⁸ Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde kurulan yükseköğretim kurumları da devletin gerilemesine ve dağılmasına çare üretememişti.

1930'larda yazılan raporlarda Darülfünunun reformlara yeteri kadar eğilmediği, Türk inkılâp hareketine yeterli desteği sağlamadığı ortaya konmuştur. Bu süreçte Türkiye'ye davet edilen İsviçreli Alman Profesör Albert Malche'nin Darülfünunda reform yapılmasını tavsiye ettiği bilinmektedir. Darülfünunun geleceğinin tartışıldığı bir toplantıda Maarif Vekili Dr. Reşit Galip'in, Darülfünundaki ıslahatın, reform biçiminde

⁸¹⁴ Yücel Namal, Tunay Karakök, "Atatürk ve Üniversite Reformu (1933)", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları, Sayı:1, Zonguldak 2011, s.28.

⁸¹⁵ Mesut Yücebaş, "1933 Darülfünunun İlgası ve Yeni Üniversitenin Ruhu: Basında Üniversitenin Anlamı", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 13, Gaziantep 2014, s. 261.

⁸¹⁶ Rıfat Okçabal, *Yükseköğretim Sistemimiz*, Ütopya Yayınevi, Ankara 2007, ss. 91-92.

⁸¹⁷ Ayşe Öncü, "Akademisyenler: Üniversite Reformu Söyleminde Batı", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s.525.

⁸¹⁸ Horst Widmann, *Atatürk'ün Üniversite Reformu*, Çev. Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul 1981, s. 123..

değil de kökten yapılması gerektiği şeklindeki değerlendirmesi bu kurumdaki değişikliğin ne ölçüde düşünüldüğünün adeta ipucu şeklinde olmuştur.

Mustafa Kemal yaptığı ve yapacağı inkılâplar konusunda basın, üniversite ve ordunun desteğini çok önemsemiştir. Halifelik kaldırılmadan evvel Darülfünun Rektörü İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hukuk Fakültesi Dekanı Hasan Tahsin Aynızade, Tıp Fakültesi Dekanı Doktor Vaset, Edebiyat Fakültesi Dekanı Fuat Köprülü, Fen Fakültesi Müderrisi Şükrü Beylerden oluşan Darülfünun heyeti Mustafa Kemal ile görüşmüştür. Terbiyenin milli mi, dini mi olması gerektiği tartışılırken Rektör Baltacıoğlu'nun “*Yobazlık ağacının dalları budandı. Asıl (ağacın) kökünden sökülmesi gerekir*” şeklindeki sözleri Mustafa Kemal'in hoşuna giden bir cevap olmuştur. Baltacıoğlu ayrıca İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nda yaptığı anketin aynı kanıyı doğruladığını ifade etmiştir.⁸¹⁹ Bu tarz iletişimlerin olduğu Darülfünunla Cumhuriyet yöneticileri arasındaki ilişkilerin başlangıçta gayet iyi olduğu söylenebilir. Ancak inkılâplar sürecinde tutucu davranan Darülfünun, Cumhuriyet yöneticilerinin gözden çıkardığı bir kurum olmuştur.

1933 yılına gelindiğinde üniversite reformu gerçekleştirilmiştir. Bu sırada Almanya hükümetinin, Musevi asıllı olan veya Nazi uygulamalarıyla uyum göstermeyen bilim insanlarını işten çıkarması Türkiye için fırsat olmuştur. Almanya'da işten çıkarılan bu bilim insanlarına Türkiye kapılarını açmıştır. Türkiye'ye gelen bilim insanları da yeni kurulan üniversiteleri hem Batılı tarzda eğitim yapılan kurumlar haline getirmişlerdir hem de Türkiye'deki üniversite yapısının şekillenmesinde etkin rol almışlardır.⁸²⁰

Üniversite reformuyla Darülfünunun yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Darülfünundan üniversiteye geçiş ile hem çağdaş bir inkılâp gerçekleşmiş hem de üniversitelerde görev yapan ve inkılaplara uyum sağlayamadığı düşünülen öğretim üyelerinden birçoğu tasfiye edilmiştir. Öyle ki Darülfünunda görev yapan 151 öğretim üyesinden 92'si kadro dışında kalmış, 59 öğretim görevlisi ise görevlerine devam etmiştir. Görevden uzaklaştırılan öğretim görevlileri arasında Ahmet Ağaoğlu, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Halil Nimetullah Öztürk gibi isimler de bulunmaktadır.⁸²¹ Bu reformla İstanbul Üniversitesi çatısında önce Edebiyat Fakültesi kurulmuştur. Sonrasında ise

⁸¹⁹ Mahmut Goloğlu, *Halifelik; Ne İdi, Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?*, Kalite Matbaası, Ankara 1973, ss. 54-55.

⁸²⁰ M. Yücebaş, *agm.*, s. 265.

⁸²¹ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1983, s. 72-77.

Ankara Üniversitesi'ne bağlı Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi açılmıştır. Ankara Devlet Konservatuvarı Alman hocalar Hindemith ve Ebert tarafından kurulmuştur. Böylece sadece bilimsel alanda değil, mimari, heykel, resim ve müzik alanlarında da reform yoluna gidilmiştir.⁸²²

Üniversite reformuyla temelde Türk inkılâbının ilkelerini savunacak ve siyasal iktidarı destekleyecek bir nesil yetiştirmek hedeflenmiştir.⁸²³ Mustafa Kemal'in bu konuda mecliste yaptığı konuşma hem reformun yapılış sebebini açıklama hem de yeni üniversiteler oluşumu açısından önemlidir. Mustafa Kemal'in açıklaması şöyledir: *“Arkadaşlar; üniversite tesisine verdiğimiz ehemmiyeti beyan etmek isterim. Yarım tedbirlerin kısır olduğuna şüphe yoktur. Bütün işlerimizde olduğu gibi maarifte ve kurulan üniversitede de radikal tedbirlerle yürümek katî kararımızdır.”*⁸²⁴ Radikal bir kararlar Darülfünun kapatılmış, yerine üniversite kurulmuştur.

Üniversite reformuna, dönem dergilerinin nasıl gördüğü sorusuna, Kadro Dergisi'nde Darülfünun hakkında bilgi verilerek başlayan bir yazıda, ilerleyen noktalarda Darülfünunun eksik yerlerine vurgu yapılarak tamamlanmıştır. Verilen bilgilere göre; kaldırılan Darülfünunun Hukuk Fakültesi kısmının öğleden sonra eğitim yaptığı, ansiklopedik eğitim veren bir müessese olduğu, takip edilen usulün klasik Fransız usulü olduğu, farklı iktisat derslerinin, farklı hocalar tarafından verilmek yerine aynı hoca tarafından yukarıdan aşağıya okutulduğu, eski iktisat tarzıyla eğitim verildiği, dolayısıyla da milli iktisat doğrultusunda planlanmadığı belirtilmiştir. Darülfünunda öğrencilerden düşünce üretmelerinin beklenmediği, muhtelif olaylar ve milli olaylar üzerinde düşünülmeden ezbere bir eğitim anlayışının olduğu, para bahsi üzerine güzel konuşma yapan bir öğrencinin Türkiye'nin son para durumu hakkında bir düşünce beyan edemediği açıklanmıştır. Ayrıca Darülfünunda eski öğretim tarzının uygulandığı, öğrenciye ilmi çalışma tekniğinin öğretilmediği, öğrencinin büyük çoğunluğunun dil bilmediği, yabancı dilde yazılan eserlerin okunup anlaşılamadığı, kürsü hocalarının bile iktisatla ilgili yazılmış yazıları takip etmediği, hocaların yurt dışında yazılmış eserlerden ancak Fransızca olanları takip edebildikleri, onu da eksik olarak takip edebildikleri aktarılmıştır. Müderrislik maaşları az olduğu için aynı hocaların Darülfünun, Mektebi Mülkiye ve

⁸²² H. Widmann, *age.*, s. 123.

⁸²³ Ali Rıza Erdem, “Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası”, *Belgi Dergisi*, Pamukkale Üniversitesi Yayınları, Denizli 2012, Sayı:4, s.377.

⁸²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, C. 18, D. IV, 1 Kasım 1933, Ankara, s.3.

Ticaret mektebinde çalışmak durumunda kaldıkları veya başka bir işte çalıştıkları, bunun da hocaların enerjilerinin kaybolmasına sebep olduğu iletilmiştir. Mustafa Kemal'in İstanbul Darülfünunu kapatılmadan iki yıl önce yapmış oldukları ziyarette müderrislere şu soruyu sorduğu: "*Türkiye ilim adamları arasında ecnebi müellifler tarafından alıntılanan kaç kişi ve kaç eseri vardır?*" ve bu soruya ikna edici cevap alamadığı için Darülfünunun kapatıldığı da yazıda ima yolunu aktarılmaktadır.⁸²⁵

Kadro Dergisi'nin önemli fikir yazarı Şevket Süreyya; o dönemde Darülfünunda görev yapan hukuk, tarih ve sosyoloji âlimlerini eleştirerek, Türk inkılâbının seyrine ve davalarına temas eden tahlillerde bulunmadıklarını, kalem kâtibi mesabesinde üniversitedeki işlerini otomatik alışkanlıklar ölçüsünde tekrar ettiklerini açıklamıştır. Darülfünun hocalarının bunun yeterli olduğuna hem kendilerinin inandığı, hem de herkesi inandırdığı da belirtilmiştir. Şevket Süreyya yazısında, işin aslında Türk inkılâbının 10. yılı sonunda en az 100 inkılâp tarihinin, 100 inkılâp hukukunun, 100 inkılâp felsefe ve sosyolojisinin ve her fikir sahasında en az 100 eserin yazılmış olması lazım geldiğini⁸²⁶ de deklare etmiştir.

Şevket Süreyya bir başka yazısında yüksek hukukun ancak yüksek ve ilerlemiş bir cemiyet mahsulü olduğunu ifade ederek, İstanbul Darülfünununda var olan hukuk zihniyetinin Türk inkılâbının doğması, şekillenmesi ve derinleşmesi aşamasında kayda değer hiçbir katkısı olmadığını ifade etmiştir. Türk inkılâp rehberinin, inkılâp konusundaki direktiflerinin gerçekleştirilmesinin bile bir hizmet sayılabileceği belirtilen yazıda, İstanbul Darülfünununun bunu bile yapmadığı belirtilmektedir. İnkılâp rehberlerinin Türk hukukçusundan Türk inkılâp fikriyatında orijinal izahlar ve araştırmalar istediği de yazıda aktarılan diğer husustur.⁸²⁷

Üniversite reformundan sonraki süreç iyileştirmeleri de dergi sayfalarında ele alınmıştır. Bu kapsamda İstanbul Darülfünununun ortadan kaldırılmasıyla birlikte durgun, donmuş ve milli hareketlere kapalı fikir havasının da değiştiği, yeni Türk üniversitelerinde milli inkılâbın ilim ve nazariye süreçlerinin kürsü şeklinde temsil edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Yeni üniversitelerin Darülfünundan hem ruh, hem de teknik olarak farklı olacakları belirtilerek, Darülfünunun kötü yönetildiği bir kez daha

⁸²⁵ Muhlis Ethem, "Bizde Kürsü İktisatçıları ve İktisat İlmi", *Kadro Dergisi*, Sayı: 23, Ankara 1933, ss. 45-51.

⁸²⁶ Şevket Süreyya Aydemir, "Büyük Meclis ve İnkılâp", *agm.*, ss. 39-40.

⁸²⁷ Şevket Süreyya Aydemir, "İnkılâp Hukuku", *Kadro Dergisi*, Sayı: 26, Ankara 1934, s. 7.

vurgulanmıştır. Darülfünunun milli inkılâp hamlelerine karşı resmi hissizliğinin de yeni üniversitelerin alacağı konumla sona erdirileceği ifade edilmektedir. Yazıda bir inkılâp enstitüsünün açılması da tavsiye edilmektedir. Bu üniversitenin bünyesinde açılacak olan inkılâp enstitüsünün önemi ve işlevi şu sözlerle açıklanmıştır: *"Yeni üniversitenin en birinci vasfı milliliği ve inkılâpçılığıdır. Türk inkılâbının ideolojisini yeni üniversite işleyecektir. Bu maksatla kurulu Türk İnkılâbı Enstitüsü, üniversitenin en mühim cihazı ve bu cihaz yalnız orada çalışanların değil, yalnız bağlı olduğu fakültenin değil, talebesinden profesörüne kadar bütün üniversitenin bütün cumhuriyet münevverlerinin bütün memleketin malıdır. Herkes onun talebesidir."*⁸²⁸ Makalede yeni üniversite ve enstitünün amacının inkılâp ideolojisinin oluşturulması olduğu da okuyucuyla paylaşılmıştır.

Kadro'nun yaptığı inkılâbın ideolojisini hazırlama işinin vurgulandığı yazıda; *"İhtilal için hücum unsurları neyse, inkılâp için de ideoloji odur. İhtilal şiarını doğuramayınca nasıl hedefsizleşir ve akimleşirse, inkılâp da ideolojisini tedvin edemeyince öylece dejenere olur, erir ve mahiyetini tağyir eder"* şeklinde açıklama yapılmıştır. Yazının devamında inkılâbın ideolojisinin ilmi unsurlarla desteklenmediğinde bunun yüzeysel kalacağı belirtilmiştir. İnkılâp kelimesinin okuldan içeriye alınmadığı, Darülfünunun tembellik ve miskinliğin kol gezdiği bir yer olduğu belirtilerek Kadro'nun bu boşluğu dolduracak bir kurum olarak, inkılâbın ideolojisini oluşturma konusunda kendisini bu işe adanmış ifade edilmiştir.⁸²⁹ Kadro Dergisi, Darülfünunun kapatılması ve reformla birlikte İstanbul Üniversitesi'nin kurulması işini kendine görev addetmiştir. Kadro Dergisi'nin yaptığı bu yayınlarla bu konularda kamuoyunu bilgilendirme ve halkın bu reformda da hükümetin yanında yer almasını sağlamaya çalıştığını görmekteyiz.

Resimli Şark Dergisi 36. sayıda sayfanın girişine Maarif Vekili ve üniversite profesörlerinin fotoğrafı konulmuş, haberin başlığına da *"İstanbul Üniversitesi 18. 11. 1933 Cumartesi Günü Büyük Tezahürler İle Açıldı"* şeklinde bir giriş yapılmıştır. Maarif Vekili Hikmet Bey'in konuşması dergiye aynen aktarılmıştır. Hikmet Bey nutkunda yurdun en büyük bilgi evinin açıldığına dikkat çekmiştir. Hükümetin İstanbul Üniversitesi için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceğini açıklamıştır. Dünyanın en büyük

⁸²⁸ Şevket Süreyya Aydemir, "İnkılâp Kürsülerinde İnkılâp İlmileşmelidir", *agm.*, s. 5-6.

⁸²⁹ Şevket Süreyya Aydemir, "İnkılâp Kürsülerinde İnkılâp İlmileşmelidir", *agm.*, s. 11.

âlimlerinin İstanbul'a getirildiği belirtilerek, üniversitede yarınlara bugünlerden daha iyi olacağı ifade edilmiştir. Cumhuriyet'in bilgiye büyük önem verdiği aktararak, devletin toplam gelirlerinden yaklaşık % 1'inin üniversiteye tahsis edileceği paylaşılmıştır. Batının en iyi üniversitelerinden ders vermek için gelen hocaların olduğu belirtilen yazıda, üniversitenin kuruluşunda katkı sağlayan Prof. Malche teşekkür edilmiştir. Farabi, İbni Sina, Biruni, Uluk Bey, Ali Kuşçu, Bursalı Kadızade gibi âlimler sayesinde ziraat, sanat ve ilmin Türklerde olduğu, sonrasında yaklaşık 300 yıl kadar süren karanlık ve taassup zamanlarına girildiği belirtilmiştir. Şimdi dünyanın on yüzyılda bile çıkaramadığı bir dahi sayesinde 1920'den itibaren fiilen on üç yılda önemli bir noktaya gelindiği ifade edilmiştir. İnkılâp tarihi kürsüsünün bu ruh ve bilincin gençlere yüklenmesi için kurulduğu belirtilmiştir.⁸³⁰ Yapılan üniversite reformuyla Türk milletinin geçmişte çıkardığı büyük bilim insanlarını tekrar çıkarılabileceği açıklanmaktadır.

Resimli Şark Dergisi'nde ilginç bir başlıkla, “*Falakalı Mektepten Yeni Mektebe*” mottosu kullanılarak eğitim sistemindeki değişiklik açıklanmıştır. Cumhuriyet hükümetinin halkı okutmak cehaleti ortadan kaldırmak için hummalı bir gayretle çalıştığı Maarif Vekâlet'inin de genç Cumhuriyet çocuklarının eğitim ve öğretimleri meselesine en büyük ehemmiyeti vermeye başladığı anlatılmıştır. Yapılan inkılâpların büyüklüğünü ve kıymetini hakkıyla kavrayacak yeni bir nesil yetiştirmek için okul programları tanzim edilirken, “*falakalı mahalle mektepleri yerine, asri yeni mektepler, Mecelle devrinden kalma Darülfünun yerine, en mükemmel bir üniversite açıldı.*” şeklinde oluşturulan haberde, Cumhuriyet'in eğitim konularını iki kısımda ele aldığı aktarılmıştır. Mektep işi ve mektep harici kültür işleri olarak yapılan tasnifte, Cumhuriyet Yönetimi'nin ana mektep olarak ifade edilen anaokullarının sayısını artırması gerektiği belirtilmiştir. İlkokul, ortaokul, lise, öğretmen okulu, meslek okulu hakkında ayrıntılı bilgiler ve Osmanlı Dönemi'nden itibaren oluşan gelişim paylaşıldıktan sonra ilim ve usulün yayıldığı üniversiteler anlatılmıştır. Cumhuriyet hükümetinin Darülfünundan sonra kurulan yeni üniversiteyi, ülkenin ilmini yayacak, hakiki araştırma merkezi yapma konusunda büyük bir gayret içerisinde olduğu belirtilerek, istatistiki bilgiler paylaşılmıştır. Buna göre 1923-1924 öğretim yılında 2.914 Darülfünun öğrencisi varken, 1931-32 öğretim yılında 4.853 öğrenciye yükseldiği aktarılmıştır. “*Kültür İşleri*” alt

⁸³⁰ Resimli Şark, “İstanbul Üniversitesi 18. 11. 1933 Cumartesi Günü Büyük Tezahürler İle Açıldı”, *agm.*, ss. 6-7.

başlığı ile verilen kısımda 1927 tarihinde okuryazar sayısının 685.040, 1932 tarihinde ise 2.013.255 kişiye ulaştığı belirtilmiştir.⁸³¹

Dönem dergilerinden üniversite reformu konusunu incelemeye alan Kadro ve Resimli Şark dergileri Darülfünunun eksiklerini açıklayarak kapatılmasının zaruret halini aldığını açıklamışlardır. Ayrıca üniversitelerin yeni hali ile Türk milletinin gelişimine katkı sağlayacağı ve Türk inkılabına da yön vereceği açıklanmaktadır.

4.13. Kapatılan Diğer Kurumlar

O günün konjonktürel koşullarında Türkiye’de oluşan tek parti iktidarı, kendi görüşlerine aykırı olan sivil toplum kuruluşlarını, farklı gerekçelerle kapatmıştır. Devlet kontrolü ve zorlaması ile sosyal ve kültürel örgütlerin tasfiye süreci; Türk Kadınlar Birliği, Mason Dernekleri, Türkiye Muallimler Birliği, MTTB (Milli Türk Talebe Birliği) gibi sosyal kurumların kendilerini kapatmak zorunda kalmalarıyla gerçekleşmiştir.

Bu süreçte Türk Kadınlar Birliği, Türk kadınının çağdaş dünyadaki örneklerinde olduğu gibi siyasal ve sosyal hakların artırılmasına yönelik faaliyet gösterirken, dernek Mustafa Kemal’in kadın ve erkeklerin güçlerini birleştirerek çalışmalarını sürdürmeleri tavsiyesine de uygun olarak 1935 yılında son toplantısını gerçekleştirmiş ve dernek yöneticileri derneği feshetmek durumunda bırakılmışlardır.⁸³²

Türk Kadınlar Birliği’nden sonra kapatılma ile yüz yüze kalan masonlar, Cumhuriyet’in kurulduğu yıllarda Mustafa Kemal’e yakın ilgi göstermişlerdir. 28 Temmuz 1932 tarihli Yeşoua Elnkave imzalı mektupta, Mustafa Kemal bütün Türklerin babası ve Türkiye’de yaşayan masonların da en büyük koruyucusu gösterilmiştir. Mektupta Türkiye’de yaşayan masonların hiçbir baskıya maruz kalmadıkları ve kendileri açısından her şeyin mükemmel olduğu ifade edilmiştir. Konvan adı verilen Dünya Masonları Genel Kongresi’nin İstanbul’da toplanması sonrasında masonluğa karşı gösterilerin yapılması ve CHF içinden mason localarının kapatılacağına dair kanun

⁸³¹ Resimli Şark, “Falakalı Mektepten Yeni Mektebe Darülfünundan-Üniversiteye”, *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı: 35, İstanbul 1933, ss. 81-83.

⁸³² Feroz Ahmad, *age.*, ss. 129-130.

hazırlıklarının olduğuna dair haberler duyulmuştur.⁸³³ Türkiye’deki mason örgütlerinin o tarihlerdeki liderleri, kapatılma yönünde bir eğilimin olduğu izlenimi edinerek, 10 Ekim 1935 tarihinde mason localarının ve derneklerin kapatılmasına karar vermişlerdir. Kendisinin de mason olduğu iddia edilen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da, *"Masonluğun istihdaf eylediği (hedeflediği) sosyal ve kültürel faaliyetlerin bir müddetten beri halkevleri ve halkodaları tarafından yapılmakta olduğu göz önünde tutularak, Masonluğun artık faaliyetini terk etmesi lazım geldiğine partice karar verilmiş olduğunu ve hükümetin de bu kararı tatbik mevkiine koymak zorunda olduğunu"* açıklamıştı.⁸³⁴ Mason locaları da, faaliyetlerinin halkevleri ile örtüştüğü ve halkevleri tarafından bütün faaliyetlerinin ifa edildiği öne sürülerek, başka bir teşkilatlanmaya gerek yoktur denilmiş ve kapatılmıştır.

Resimli Şark Dergisi’nde masonlukla ilgili, *"Masonluk Dinsizlik ve Vatansızlık Demek Değildir, Fakat Bir Din, Bir Tarikat Da Değildir"* başlığı ile yayın yapılmıştır. Türk masonluğundan övgüyle bahsedilen yazıda, İngiliz masonluğun Protestanlıktan, Fransız masonluğun Katoliklikten etkilendiği ancak Türk masonluğunun herhangi bir dinin etkisinde kalmadığı açıklanmıştır. Türkiye’de masonluğu en yüksek derecede uygulayan kişinin Faik Paşa olduğu belirtilen yazıda masonluk, *"ilim şubesi olarak beşeriyete nur veren bir teşkilat"* olarak gösterilmiştir.⁸³⁵

Mason localarından sonra Türkiye Muallimler Birliği de aynı akıbete maruz kalmıştır. 23 Temmuz 1908 yılında *"Encümeni Muallimin"* olarak başlayan öğretmen örgütlenmesi, Cumhuriyet’in ilk yıllarında çok aktif bir şekilde görev yapmıştır. 1924 yılına kadar teşkilatlanmasını tamamlayan dernek, ilk genel kongresini 1924 yılında yapmıştır. Bu kongreden sonra dernek adını Muallimler Birliği olarak değiştirmiştir. CHF’nin parti devlet bütünleşmesini sağlama konusunda sivil toplum kuruluşlarını parti çatısı altında birleştirme politikası doğrultusunda Türkiye Muallimler Birliği de 1935-1936 eğitim-öğretim yılında kendisini feshetmek durumunda kalmıştır.⁸³⁶

⁸³³ Kemal Özcan, "Atatürk Döneminde Masonluk ve Masonlarla İlişkilere Dair Bazı Arşiv Belgeleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2018, s. 1276.

⁸³⁴ Yakup Kaya, *Bir Devlet ve Siyaset Adamı Şükrü Kaya*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri 2012, s. 190.

⁸³⁵ Resimli Şark Dergisi, "Masonluk Dinsizlik ve Vatansızlık Demek Değildir, Fakat Bir Din, Bir Tarikat Da Değildir", *Resimli Şark Dergisi*, Evrensel Ay Matbaası, Sayı:4, İstanbul 1931, ss. 26-27.

⁸³⁶ Yunus Pustu, "Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 99, Ankara 2019, ss. 79-80.

Bu süreçte kapatılan diğer kurum MTTB (Milli Türk Talebe Birliği) 14 Aralık 1916 tarihinde kurulmuştur. MTTB, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türkçü-Turancı politikalarının yaygınlaştırılmasına hizmet etmek üzere kurulmuştur. 1929 yılında MTTB'nin başkanlığına seçilen Tefik İleri Bey ile beraber MTTB daha aktif hale gelmiştir. Vagon Li ve Razgrat Mezarlığı olaylarında verdiği tepkilerle kapanma tehlikesi geçirmiştir.⁸³⁷ 21 Kasım 1936'da, Hatay'da yaşayan Türklere zulmedilmesini protesto etmek ve Hatay'ın ana vatana katılmasıyla ilgili miting yapmak istemiştir. Mülki amirlerin izin vermemesine rağmen MTTB bu konuda ısrarcı davranmıştır. Bunun üzerine “izinsiz gösteri yapılması ve söz konusu öğrenci teşekkülünün siyasî bir amaç doğrultusunda harekete geçirilmesi” gerekçesiyle 22 Aralık 1936'da feshedilmiştir.⁸³⁸

Bu kuruluşlar faaliyetlerini devlet vesayeti altında yürütecekleri konusunda bir şekilde ikna edilmişlerdir.⁸³⁹ Hiç kuşkusuz bu cemiyetlerin kapatılmasında, özellikle Almanya ve İtalya'da ortaya çıkan ve bütün dünyayı etkileyen o günün faşizan akımlarının etkisi büyüktür.

⁸³⁷ Asil Kaya, Fevzi Çakmak, “Milli Türk Talebe Birliği'nin Yayın Organı: Birlik Gazetesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 65, Ankara 2019, ss. 228-231.

⁸³⁸ Zülküf Oruç, *Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği*, İstanbul 2005, Pınar Yayınları, ss. 22-23.

⁸³⁹ B. Ersanlı, *age.*, s. 114.

SONUÇ

Basın kuruluşları içerisinde önemli bir yere sahip olan dergi yayınlarında, araştırmamıza konu olan her üç dergi de Türk inkılâbının halk tarafından benimsenmesi, içselleştirilmesi ve yeni nesillere aktarılması için uğraş vermiştir. Ancak bu konuda en büyük gayreti, yaptığı yayınlarla hiç kuşkusuz Kadro Dergisi vermiştir. Kadro Dergisi üslendiği misyona sadık kalarak Cumhuriyet rejimine özgün bir ideoloji armağan etmek üzere yayınlar yapmıştır. Dergide sık sık Türk inkılâbı vurgusu yapılmıştır. Türk inkılâbının örnekliği ve tekliği değişik yazarlar tarafından işlenmiştir. Kadro Dergisi yayınlandığı süre boyunca devlet tarafından, dolaylı da olsa desteklenmiştir. Kadro Dergisi, hayatta kaldığı üç yıl boyunca Türk inkılâbının ideolojisini oluşturmak, sınıfsız bir toplum oluşturmak, ekonomi politikaları konusunda hükümete öneriler getirmek ve Türk inkılâbının tanıtılıp yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla yayın yapmıştır. Kadro Dergisi, Türk inkılâbıyla ilgili ideoloji oluşturma amacıyla yaptığı yayınlarla sonradan da adından çokça söz ettiren ve etkisi yıllarca süren bir dergi olmuştur.

Resimli Şark Dergisi ise güncel konuları yoğunlukla işleyen bir dergi olmuştur. Dergide psikoloji, din, spor, eğlence hayatı, evlilik, sağlıklı beslenme, çocuk bakımı ve eğitimi gibi çok geniş konu yelpazesine yer verilmiştir. Bu konuları ele alışıdaki temel hedef, iyi bir gelecek için sağlıklı, mutlu ve kültürlü "*gürbüz çocuklar*" yetiştirmek olmuştur denilebilir. Dergide Maya medeniyeti ile ilgili yazılar görüldüğü gibi, insanların fiziki görünümleri ile karakterleri arasında bağ kuran yazılara da rastlanmaktadır. Resimli Şark Dergisi'nde, derginin misyonerlik faaliyeti yaptığına dair iddialara cevap veren yazılara da, Afrikalıların zekâ itibarıyla geri olmadıklarını açıklayan yazılara da yer verdiğini görüyoruz. Resimli Şark Dergisi yayınlarında bol bol resim ve fotoğraf kullanmıştır. Dergi, yayınlarında Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin dil ve tarih alanındaki çalışmalarını da desteklemiştir. Resimli Şark Dergisi yayınlarında, Türk inkılâplarından sonra meydana gelen toplumsal dönüşümlere özel önem vermiştir.

Kooperatif Dergisi bu süreçte Türkiye'deki bütün halk kesimlerinin, aracıları ortadan kaldırarak, üretici ve tüketicinin daha karlı bir şekilde alışveriş yapmalarını sağlamak amacıyla kooperatifler şeklinde örgütlenmeleri için yayın yapan bir kuruluş vazifesi görmüştür. Dergide, Türkiye'nin değişik yerlerindeki kooperatiflerden ve

dünyadaki kooperatif örneklerinden yola çıkılarak kooperatifleşme yaygınlaştırılmak istenmiştir. Süt ve buğday gibi temel besin grupları dâhil pek çok konuda kooperatifleşme özendirilmeye çalışılırken, Ankara Memurlar Kooperatifi örneğinden yola çıkılarak bazı kooperatiflerin iyi yönetilmediği de okuyucuyla paylaşılmıştır.

Araştırmamıza konu olan Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif dergilerinin içeriğinde yer alan konuların dağılımlarına baktığımızda; Kadro Dergisi'nin daha çok siyaset ve ekonomi konularında yayın yaptığını, Kooperatif Dergisi'nin Türkiye ve dünyadaki kooperatifleşme ve ekonomi konularında yayın yaptığını, Resimli Şark Dergisi'nin ise daha çok toplumsal konularda yayın yaptığını ifade edebiliriz.

Yapılan okuma ve değerlendirmelerden her üç derginin de Türk inkılabı, yurtdışına bakış, Osmanlı Devleti, milliyetçilik, toplumsal gelişmeler ve komünizm konularında benzer görüşler ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Ekonomi konusunda Kadro Dergisi ile Kooperatif Dergisi bazı konularda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Örneğin, Kadro Dergisi Türkiye'de yaşanan ekonomik sıkıntının dış kaynaklı olduğunu iddia ederken, Kooperatif Dergisi, ekonomik sıkıntıların Türkiye'nin kendi iç sebeplerinden kaynaklandığını savunmaktadır.

Her üç derginin de geçmiş ve tarih konusunda halkı dönüştürmek noktasındaki yaklaşımı, Osmanlı Devleti'nin yanlış uygulamalarla Türk milletini ekonomik, sosyal ve kültürel olarak zarara uğrattığı şeklinde olmuştur. Türklerin tarihi üzerindeki çalışmalar, Orta Asya Türk tarihine ve Anadolu tarihine yönlendirilerek Türk toplumunun tarih anlayışı değiştirilmek istenmiştir. Böylece İslamiyet'in kabulünden sonraki tarih soyutlanarak, milleti oluşturan en önemli unsurlardan birisi olan tarih yeniden yazılmaya başlanmış, buradan hareketle yepyeni bir millet oluşturulmak istenmiştir.

İncelememize konu olan dergilerin yayınlanma yılları olan 1930'lu yıllarda, hem 1920'lerde yapılan inkılâpların kökleşmesi sağlanmaya çalışılmış, hem de inkılâpların önünde büyük bir engel olarak görünen Osmanlı Devleti'nden, kültürel olarak da tamamen uzaklaşmak istenmiştir. Öyle ki bu zamanlar Falih Rıfkı'nın ifadesiyle çok kritik zamanlardır. Falih Rıfkı o yıllar için; *"1930'da devrim kolayca yıkılabilirdi. 1950'de bütün eski kurumlar 20 yıl daha çökmüşler ve yeni kurumlar 20 yıl daha köklenmişlerdi"*⁸⁴⁰ ifadelerini kullanmıştır.

⁸⁴⁰ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul 1969, s. 573.

Türkiye'de 1928'de Harf İnkılâbı ile başlayan kültürel dönüşüm, parti-devleti görünümünde ve CHP'nin idaresinde yönetilmiştir. Mustafa Kemal de hayatının son on yılını kültürel değişime ayırmış ve yeni Türk insanını oluşturmaya çalışmıştır. Türkiye'nin kültürel altyapısı bu yıllarda şekillendirilmiş, yepyeni bir insan profili oluşturmak için önce tarih ve dil alanındaki çalışmalara başlanmıştır. Dergilerde kültürel formlar içerisinde yer alan tiyatro, edebiyat, folklor ve sanat gibi konularda Cumhuriyet'in kurulmasından itibaren büyük gelişmeler yaşandığı ifade edilmiştir. Dergi yazılarında bir toplumun gelişiminin sadece maddi unsurlarla değil, kültürel unsurların da işin içinde olmasıyla gerçekleştiği ifade edilerek okuyucular kültürel dönüşüm konusunda bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Dergi yayınlarında modernleşmenin yansıması olarak görülen moda, aile ve kadın erkek ilişkileri gibi konularda topluma ön ayak olunduğu ifade edilebilir.

Dergiler, yaptıkları yayınlarla hem kültürel değişimi hızlandırmak, hem de yapılmış olan dönüşümleri açıklayarak devlete ve hükümete bu konuda destek olmuşlardır. Araştırmamıza konu olan dergiler, Türkiye'nin yön arayışında gelenekçi halk kitlelerinin yenilikçi aydınlar eliyle dönüştürülmesinde etkin rol oynamışlardır. Halkın yararına çalıştıklarını iddia eden dergiler, halka rağmen halk için paradigmasıyla hareket etmişlerdir. Bu süreçte devlet her şeyin üstünde görülmüş, “*sen ben yok biz varız*” anlayışı benimsenmiştir. Kadro, Resimli Şark ve Kooperatif dergilerinin bu şekilde bir yayın politikası takip etmelerinde, 1931 yılında kanunlaşmış olan ve basın için caydırıcı hükümler içeren Matbuat Kanunu'nun etkisi olduğu gibi araştırmamıza konu dergilerin sahiplerinin ve yazar kadrosunun Türk inkılâbına olan inançları da etkili olmuştur diyebiliriz.

1930'lu yıllarda gündemi meşgul eden, yankıları uzun süre devam eden Tunceli Kanunu, Ayasofya'nın müzeye dönüştürülmesi, Uluslararası Kadın Kongresi, hafta sonu tatilinin pazara alınması konularında dergilerde herhangi bir yayına rastlanmadığı için çalışmamızda bu konulara herhangi bir açıklama yapılmamıştır.

Türk inkılâbının, araştırmamıza konu olan 1932-1935 yılları arasında yönünü büyük oranda Batı'ya çevirmiş olduğunu belirtebiliriz. Bu kapsamda Türkiye ve İtalya ilişkileri 1930'lu yıllarda özellikle İtalya'nın işgalci ve genişlemeci politikalarından dolayı soğuk ve kuşkulu olmuştur. Almanya ile ekonomik ilişkilerin yoğunluğundan dolayı genelde iyi ilişkiler geliştirilmiştir. XIX. yy ve I Dünya Savaşı'na kadar Türkiye'yi en

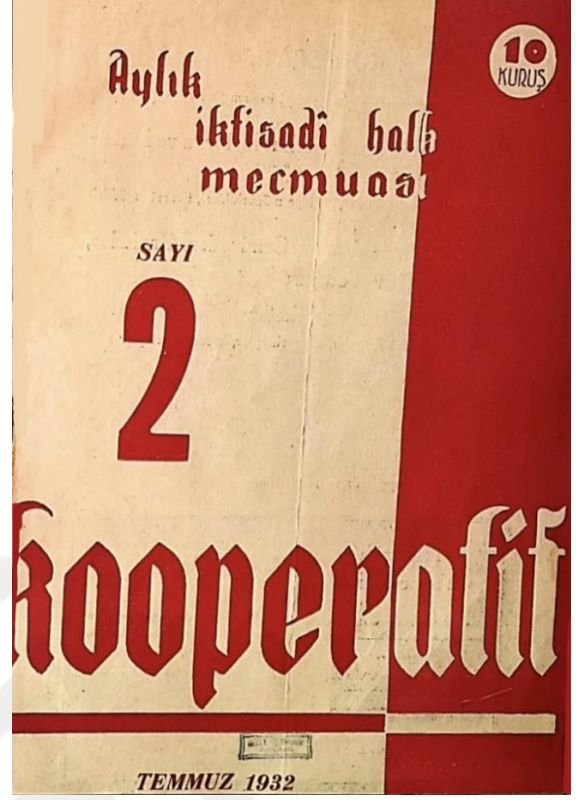
fazla etkileyen ülke olan Fransa ile Kurtuluş Savaşı ve Hatay meselesi dışında hemen hemen hiçbir iletişim yaşanmamıştır. İngiltere Musul'u 1926 yılında haksız bir şekilde alınca Türkiye İngiltere ilişkileri de iyi seyretmemiştir. Türkiye - Rusya ilişkileri bu dönemde belki de tarihinin en iyi dönemini yaşamıştır.

Bu dönemde Türkiye'de, Batı'da olup demokratik yönetim anlayışını benimsemiş devlet uygulamalarından da otokratik anlayışı benimsemiş devletlerdeki uygulamalardan da örnekler görülmesi, bu konuda o yıllarda yönün henüz net olmadığı, Türk inkılâbının bazı yönlerden arayışını devam ettirdiği izlenimi uyandırmaktadır. Ancak yayınlardan ve hükümet yaklaşımlarının dergi haberlerine yansımından Türk inkılâp hareketinin İtalya, Almanya ve Rusya'daki yönetim modeline daha itibari yaklaştığını ve bu ülkelerde uygulanan sistemlere daha yakın durduğunu çıkartabiliriz. Araştırmamıza konu olan üç dergide de özellikle ekonomi konularında, demokratik yönetimlerin uygulandığı devletlerdeki liberal ekonomik model sık sık eleştirilmiş, bu sistemin yanlışlığı dergilerdeki yazılarda vurgulanmıştır. Son olarak şunu söyleyebiliriz; eleştirilen ve taltif edilen yönleriyle birlikte Türkiye'nin yönü ve dönüşümdeki ilham noktası Batı olmakla birlikte, Türkiye'nin çizgisi özgündür.

EKLER



Ek 1: Kooperatif Dergisi 1. Sayı Kapağı



Ek 2: Kooperatif Dergisi 2. Sayı Kapağı



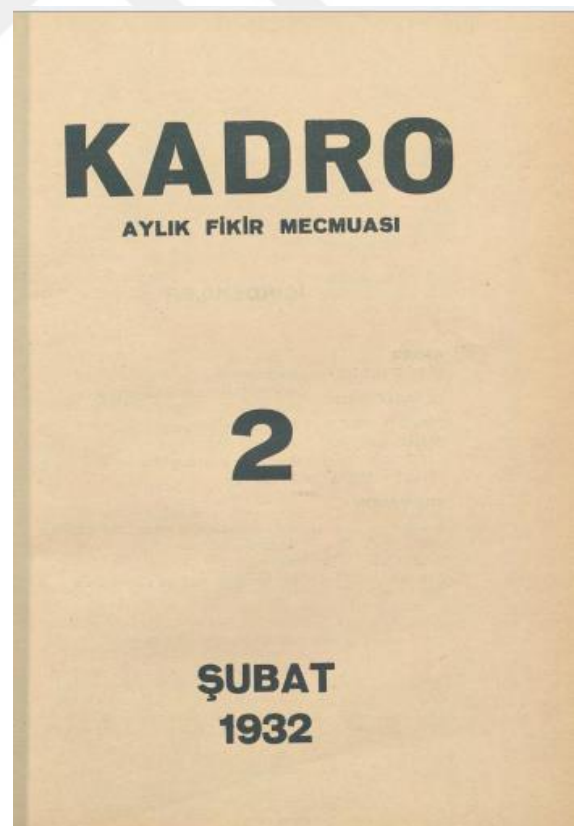
Ek 3: Kooperatif Dergisi 3. Sayı Kapağı



Ek 4: Resimli Şark Dergisi 1. Sayı Kapağı

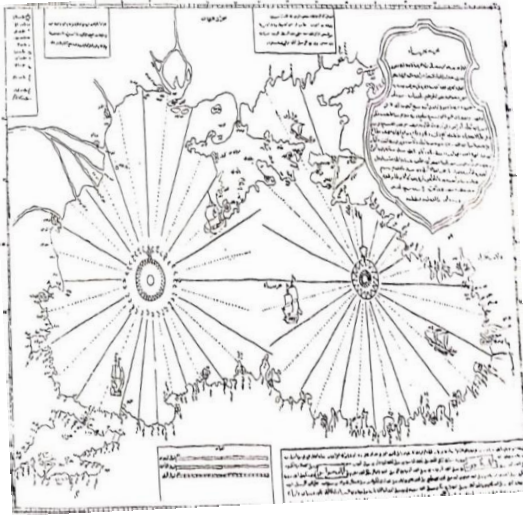


Ek 5: Resimli Şark Dergisi 2. Sayı Ek 6: Resimli Şark Dergisi 3. Sayı Kapağı Kapağı

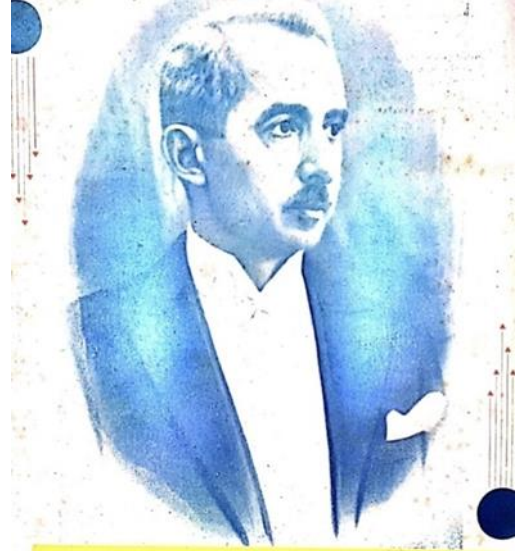


Ek 7: Kadro Dergisi 1. Sayı Kapağı

Ek 8: Kadro Dergisi 2. Sayı Kapağı



Ek 9: İbrahim Müteferrika tarafından 1724'te basılan ilk eser. (Resimli Şark Dergisi Sayı:42, s.15)



Bugün bir köy mektebinde heceleyen Türk çocuğunda, yannın kudretli devlet reisi işgını aramıyanlar Cumhuriyetçi olamaz.

İsmet İnönü

Ek 10: Evrensel Ay Dergisi 53. sayısının Kapak Sayfası.

KADRO
Aylık Fikir Mecmuası

Lekesiz bir heyecan ve vukuf ile Türk inkılâbının fikir sahasında yer alan genç yazıcıları KADRO'da okuyunuz. Memleket meseleleriyle kafası meşgul her Türkün KADRO ile alakadar olması lâzımdır. Bütün Kooperatif okuyucularına KADRO'yu tavsiye ederiz.

Ek 11: Kooperatif Dergisi 21. Sayı, sayfa 10'da Kadro Dergisi reklamı.

Kooperatif Lokantası

Liman kooperatifi tarafından idare olunan ucuz lokantanın resmini dercediyoruz. Bu lokanta, liman hanında olup azaya (3) kap yemek, iyi su ve ekmeç (30) kuruşa verilmektedir. Aza evlerine de bu yemeklerden almaktadırlar. Liman kooperatifinin umuma açılması münaşeretle i Hazine'de meşkur lokantada erkânı hükümet ve matbuat gerefinde bir öğle ziyafeti verilecektir.



Liman Şirketi lübidotunun dahilden görünüşü

12

Ek 12: Kooperatif tarafından işletilen bir lokanta fotoğrafı (Kooperatif Dergisi, 1. sayı, sayfa 12)

HER YERDE:
 "CERES" şapkaları Herkes tarafından emsallerine tercih edilmektedir.
 "CERES" şapkaları dünya rekabetinin ve umumi Buhranın yarattığı fevkalâde bir şapkadır.

Deposu:
 Liman Han No. 35
 Tel. 22507

EXTRA SUPERIOR QUALITY
FURHAT CO.
CERES
LONDON
MADE IN ENGLAND



Ek 13: Kooperatif Dergisi'nde yayınlanan şapka reklamı (Kooperatif Dergisi, 2. sayı, arka kapak)

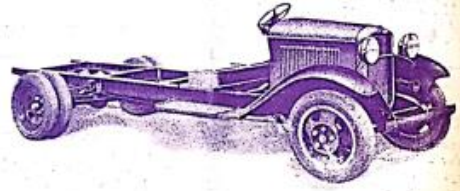
Aile Kumbaraları



Geçen sene bu aylarda kumbara alan birçok ailelerin şimdi birikmiş bir kaçar yüz lira paraları vardır.

TÜRKİYE İŞ BANKASI

Ek 14: Kooperatif Dergisi'nde yayınlanan ve halkı tasarrufa davet eden banka reklamı (Kooperatif Dergisi, 3. sayı, sayfa24)



Fordson kamyonları piyasanın en sağlam, en idareli, en elverişli, bunlara rağmen, en ucuz kamyonlarıdır.

Elli beygir kuvvetinde olan motörü en sarp yollarda bile zorluk çekmediği gibi taşıdığı 2-ton yükü, yardımcı makaslarının sayesinde en bozuk yollarda bile pek kolaylıkla taşır.

Bu kamyonlar uzun tecrübelerden sonra Türkiye Cumhuriyeti Ordusu tarafından kabul edilmiştir

FORD MOTOR COMPANY EXPORTS INC. — ISTANBUL

Ek 15: Kooperatif Dergisi'nde yayınlanan kamyon reklamı (Kooperatif Dergisi, 22. sayı, arka kapak)

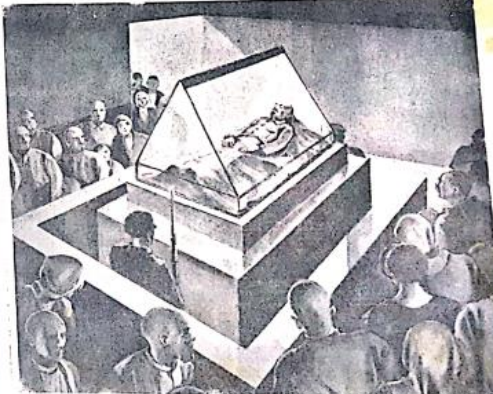
1933 HAZİRAN **N: 18** **RESİMLİ** **ŞARK** **AYLIK MİCMUR**

SEVGİLİ OKUYUCULARIMIZA:

Bütün dünyayı saran ıktisadi buhrandan, maddesef neticelerimiz de müteessir bulunmaktadırlar. Bu ferdalâde vaziyeti nazara dikkate alarak **RESİMLİ ŞARK** ı, bu müşahadan itibaren hacmini her parça üçünlük fiyatını **1 TL** karara indirmiştir.

ESKİ ABONELERİMİZİN HER TÜRLÜ HUKUKU MAHFUZDUR.

Bütün okuyucularımıza, her an evvel aziz vatanımızdan uzaklaşması ile mecburumuz eski peklenden daha müteakıl her tarzda intişarı espahının arzilerini bütün kalemizle temenni ederiz.



MOSKOV'A'DA: LENİN'İN CESEDİ

1. Meyan bayramında halk, büyük toktuşların, Şark'ın kalemizinde müteakıl her tarzda intişarı espahının arzilerini bütün kalemizle temenni ederiz.

Ek 16: Resimli Şark Dergisi'nde Lenin'in cesedi önündeki geçit töreni.(Resimli Şark Dergisi, 18. sayı kapağı)

KAYNAKÇA

- Atatürk Araştırma Merkezi;. (1997). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (Cilt III), Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara.
- Ağaoğlu, A. (1933). *Devlet ve Fert*, İstanbul Sanayii Nefise Matbaası, İstanbul.
- Ağaoğlu, A. (1933). Kemalizm ve Hitlerizm, *Akın Dergisi*, Sayı: 51, s. 1.
- Ağaoğlu, A. (1935). Dil Devrimi, *Evrensel Ay Dergisi*, Sayı: 51, s. 2-3.
- Ağaoğlu, A. (1935). Dil Devrimi, *Evrensel Ay Dergisi*, Sayı: 51, s. 2.
- Ağaoğlu, A. (1969). *Serbest Cumhuriyet Hatıraları*, Baha Matbaası, İstanbul.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- Ahmad, F. (1999). *İttihat ve Terakki 1908-1914.*, (N. Yavuz, Çev.) Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Akalın, Ş. H. (2002). Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe; Yazı ve Dil Devrimi, *Türkler içinde*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 40.
- Akın, Y. (2004). *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar, Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aksoy, M. (2019). Fransa'nın Üçüncü Cumhuriyet Dönemi İle Türkiye'nin Tek Parti Döneminin Laiklik Uygulamaları Açısından Mukayesesi, *Bartın Üniversitesi Yönetim, Ekonomi, Edebiyat, İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, Sayı: 4, s. 205.
- Akşin, S. (1997). *Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi 1789-1980* (Cilt I), Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- Akurgal, E. (1998). Tarih İlmi ve Atatürk, *Türkiye'nin Kültür Sorunları ve Anadolu Uygarlıklarının Dünya Tarihindeki Önemi içinde*, Bilgi Yayınevi, Ankara, s. 77.
- Akyüz, Y. (2009). *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000-M.S. 2009)*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara.
- Alp, T. (1936). *Kemalizm*, Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, İstanbul.
- Anderson, B. (1993). *Hayali Cemaatler*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Arı, K. (2014). Atatürk'ün Dil ve Tarih Anlayışı, *Cumhuriyet'in İlanının 90 Yılında Atatürk ve Cumhuriyet Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, s. 322.

- Arıkan, Z. (1983). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* içinde, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1592.
- Arıkan, Z. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarihçilik, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1590.
- Arıkan, Z. (1994). Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 23, s. 264-267.
- Arıkan, Z. (1996). Atatürk ve Tarih. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, s.19.
- Armaoğlu, F. (1994). Atatürk ve Türk Milliyetçiliği, *Devlet Töreni Konuşmaları, Atatürk ve Türk Kimliği Paneli*, Atam Yayınları, Ankara, s. 31-37.
- Arslan, B. (2004). Türkiye'de Milli Tarih Anlayışı Bağlamında Düünden Bugüne İnkılap Tarihi Dersleri, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9, s.85.
- Arslan, T. (2009). Mustafa Kemal'de İnkılâp Düşüncesinin Oluşumu ve Gelişimi, *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Sayı: 53, s. 10.
- Asaf, B. (1932). Asya, *Kadro Dergisi*, Sayı: 3, s. 11-16.
- Asaf, B. (1932). Cihan Buhranı Bitti mi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 10 s. 38.
- Asaf, B. (1932). Emtia Kredileri ve Türkün Alın Teri, *Kadro Dergisi*, Sayı: 5, s. 28.
- Asaf, B. (1932). Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 8, s. 36-39.
- Asaf, B. (1932). İnkılabımızın Sesi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 11, s. 33-37.
- Asaf, B. (1932). Merhumun Dolaşık İşleri, *Kadro Dergisi*, Sayı: 2, s. 22-25.
- Asaf, B. (1932). Kronik İnkılabımız ve Hilafet, *Kadro Dergisi*, Sayı: 1, s. 37-38.
- Asaf, B. (1932). Makina Medeniyeti, *Kadro Dergisi*, Sayı: 7, s. 26-31.
- Asaf, B. (1933). Fotomontaj, *Kadro Dergisi*, Sayı: 23, s. 22.
- Asaf, B. (1933). Gazi Cumhuriyet, *Kadro Dergisi*, Sayı: 22, s. 24-27.
- Asaf, B. (1933). Milli Kurtuluş Davasını Tarih, Mikado'ya Yahut Mussolini'ye Vermemiştir, *Kadro Dergisi*, Sayı: 24, s. 46.
- Asaf, B. (1934). İnkılap Sanatına Varmak Yolları, *Kadro Dergisi*, Sayı: 29, s. 28-30.
- Aslanoğlu, M. (1996). Ahmet Hamdi Başar ve Kooperatifçilik, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt V, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1278.

- Aslanoğlu, M. (1996). Ahmet Hamdi Başar ve Kooperatifçilik, F. Aral içinde, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1278.
- Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Divan Yayıncılık, Ankara.
- Atatürk, M. K. (1969). *Nutuk*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Atatürk, M. K. (1969). *Nutuk* (Cilt II). Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Atay, F. R. (1934). İngiliz Tuhaflığı. *Kadro Dergisi*, Sayı: 26, s. 17.
- Atay, F. R. (1999). *Çankaya*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- Avcı, C. (2000). *III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara.
- Avcı, C. (2013). Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri, *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, Sayı: 3, s. 49.
- Avcıoğlu, D. (1976). *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, Birinci Kitap, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Aybars, E. (1991). Atatürk ve Devrim'e Bakış, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 7, s. 443-444.
- Aybars, E. (1992). Atatürk ve İnkılapçılık, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, s. 5.
- Aybars, E. (1994). *Atatürk, Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi*, İleri Kitabevi Yayınları, İzmir.
- Aydar, H. (2007). Türklerde Anadilde İbadet Meselesi Cumhuriyet Dönemi, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, Sayı: 15, s. 74-75.
- Aydar, H. (2016). Ezanın Tarihi ve Başka Dillerde Okunması Meselesi, *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2, s. 2.
- Aydemir, Ş. S. (1932). Bir Ruh Fantazisi Yahut Yerli Peygamber, *Kadro Dergisi*, Sayı: 1, s. 30.
- Aydemir, Ş. S. (1932). Çok Nüfuslu Anadolu, *Kadro Dergisi*, Sayı: 5, s. 31.
- Aydemir, Ş. S. (1932). Derebeyi ve Dersim, *Kadro Dergisi*, Sayı: 6, s. 45.
- Aydemir, Ş. S. (1932). Europacentrisminin Tasfiyesi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 7, s. 5-10.
- Aydemir, Ş. S. (1932). Genç Nesil Meselesi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 4, s. 5-9.
- Aydemir, Ş. S. (1932). Halk Evleri, *Kadro Dergisi*, Sayı: 3, s. 35-37.

- Aydemir, Ş. S. (1932). İnkılabın Psikolojisi, İnkılap Heyecanı (Antuziasm), *Kadro Dergisi*, Sayı: 2, s. 5.
- Aydemir, Ş. S. (1932). İnkılap Bitti mi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 3, s. 5-10.
- Aydemir, Ş. S. (1932). İnkılap Heyecanı (Antuziasm), *Kadro Dergisi*, Sayı: 2, s. 5.
- Aydemir, Ş. S. (1932). *İnkılap ve Kadro*, İstanbul Milliyet Matbaası, İstanbul.
- Aydemir, Ş. S. (1932). İş Hasreti ve 500 Milyon Liralık Türk Bütçesi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 9, s. 7.
- Aydemir, Ş. S. (1932). Milli Kurtuluş Hareketi'nin Ana Prensipleri, *Kadro Dergisi*, Sayı: 8, s. 12.
- Aydemir, Ş. S. (1932). Plan Mefhumu Hakkında, *Kadro Dergisi*, Sayı: 5, s. 10.
- Aydemir, Ş. S. (1932). Şeker İstiklali ve 160.000 Ton Türk Şekeri, *Kadro Dergisi*, Sayı: 11, s. 5-16.
- Aydemir, Ş. S. (1932). Tabiata Tahakküm, *Kadro Dergisi*, Sayı: 3, s. 19-20.
- Aydemir, Ş. S. (1933). İnkılap Nesli'nin Şarkısı, *Kadro Dergisi*, Sayı: 22, s. 9-11.
- Aydemir, Ş. S. (1933). Milli İktisat Planı ve Şeker Sanayimiz, *Kadro Dergisi*, Sayı: 24, s. 11.
- Aydemir, Ş. S. (1934). 1789 İhtilali'nin Mezarı Başında, *Kadro Dergisi*, Sayı: 32, s. 5.
- Aydemir, Ş. S. (1934). Açık Bütçeden Mütevazın Bütçeye, Mütevazın Bütçeden, Zengin Bütçeye, *Kadro Dergisi*, Sayı: 27, s. 16.
- Aydemir, Ş. S. (1934). Biz Avrupa'nın Hayranı Değil Mirasçısıyız, *Kadro Dergisi*, Sayı: 29, s. 45-46.
- Aydemir, Ş. S. (1934). Büyük Meclis ve İnkılap, *Kadro Dergisi*, Sayı: 25, s. 41.
- Aydemir, Ş. S. (1934). Hüseyin Cahit Bey'in Hazin Tarafı, *Kadro Dergisi*, Sayı: 30, s. 35.
- Aydemir, Ş. S. (1934). İnkılap Hukuku, *Kadro Dergisi*, Sayı: 26, s. 7.
- Aydemir, Ş. S. (1934). İnkılap Kürsülerinde İnkılap İlmileşmelidir, *Kadro Dergisi*, Sayı: 28, s. 18.
- Aydemir, Ş. S. (1934). İş Kanunu Yeni Cemiyetin Temel Kanunlarından Biridir, Kıymetsiz Say'den Kıymetli Say'e, *Kadro Dergisi*, Sayı: 30, s. 8-15.
- Aydemir, Ş. S. (1934). Programlı Devletçilik, *Kadro Dergisi*, Sayı: 34, s. 7.

- Aydemir, Ş. S. (1934). Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları, *Kadro Dergisi*, Sayı: 29, s. 5.
- Aydemir, Ş. S. (1934). Yürüyen Devlet, *Kadro Dergisi*, Sayı: 25, s. 5-12.
- Aydemir, Ş. S. (1975). Çankaya'da Elçimiz, *Türk Dili Dergisi*, Sayı: 28, s. 105.
- Aydemir, Ş. S. (2011). *Tek Adam, Mustafa Kemal 1922-1938*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aykut, Ş. (1936). *Kamalizm (C.H. Partisi Programının İzahı)*, Muallim Halit Kitap Evi, İstanbul.
- Aytaç, K. (1984). *Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Aytaç, K. (1984). *Eğitim Politikası Üzerine Konuşmalar*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Baskan, G. A. (2001). Türkiye'de Yükseköğretimin Gelişimi, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21, s. 24.
- Başar, A. H. (1933). *İktisadi Devletçilik*. Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şirketi, İstanbul.
- Başar, A. H. (1932). Fikir ve Neşriyat Alemi, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 1, s. 17.
- Başar, A. H. (1932). İnkılap ve Kadro, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 6, s. 6.
- Başar, A. H. (1932). İstanbul'un İlk Kooperatifi Açılırken, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 2, s. 3.
- Başar, A. H. (1932). İşçiler Köylüler ve Memurlara, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 1, s. 7.
- Başar, A. H. (1932). Kooperatif İyi Amma Esnafa Tüccara Yazık Değil Mi, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 2, s. 4-5.
- Başar, A. H. (1932). Kooperatif Ne İçin Çıkıyor?, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 1, s. 3.
- Başar, A. H. (1932). Kooperatifçilik Türkiye'nin Diriliş ve Kuruluş Tilsimidir, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 1, s. 5-6.
- Başar, A. H. (1932). Sanayi Kooperatifleri Günden Güne Çöken Esnafları Kurtaracak Yegane Çaredir, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 1, s. 1.
- Başar, A. H. (1932). Sanayici Efendilerimiz, Biraz Susar mısınız, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 5, s. 1-3.
- Başar, A. H. (1933). Altın Saltanatı Yıkılıyor, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 14, s. 1-5.
- Başar, A. H. (1933). İktisadi Devletçiliğin Münakaşaları, Üçüncü Konferans: Altına Hücum, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 12, s. 5.

- Başar, A. H. (1933). Türk Devletçiliği ve Himayeci Ferdiyetçilik, *Kadro Dergisi*, Sayı: 22, s. 42-43.
- Başar, A. H. (1933). Türk Kooperatifi İhanet Görüyor, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 9, s. 1-3.
- Başar, A. H. (1934). Buğday İşinde İnkılapçı Adım Lazımdır, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 21, s. 1-2.
- Başar, A. H. (1934). İnkılapçılık ve Türk İnkılabı, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 23, s. 2.
- Başar, A. H. (1934). Üniversitede Bir Konferans, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 23, s. 9-10.
- Başar, A. H. (1937). Atatürk'ün İdeolojisi, *Yeni Adam Dergisi*, Sayı: 206, s. 17.
- Başar, A. H. (1981). *Atatürk İle Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, Ankara.
- Baykal, B. S. (1963). Atatürk ve Tarih, *Sümerbank Aylık Endüstri ve Kültür Dergisi*, Sayı: 29, s. 197-198.
- Bayraktutan, F. (2020). Millet Mekteplerinin Halk Eğitimi Açısından İncelenmesi, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 37, s. 124.
- Belge, B. A. (1932). Cihan İçinde Türkiye Çökmekte Olan Cihan Nizamı, *Kadro Dergisi*, Sayı: 1, s. 20.
- Belge, M. (1982). Türk Dilinde Gelişmeler, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 2596.
- Berkes, N. (1982). *Atatürk ve Devrimler*, Adam Yayıncılık, İstanbul.
- Berkes, N. (2003). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Berktaş, H. (1983). Tarih Çalışmaları, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 2462.
- Besim, C. (1931). Süt ve Mamulâtı Kooperatifleri Yapmalıyız, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 4, s. 2-3.
- Besim, C. (1932). Kooperatifler Neden Lazımdır, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 2, s. 10-11.
- Besim, C. (1932). Mektep Kooperatiflerinin Büyük Ehemmiyeti, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 5, s. 7.
- Besim, C. (1932). Ziraatımızın Makinalaşması İçin Behemehâl Kooperatifler Kurulmalıdır, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 7, s. 7-8.
- Besim, C. (1933). Mektep Kooperatifi, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 13, s. 12.

- Besim, C. (1932). Avrupa'da Kooperatifler Nasıl Doğdu, Kaç Türlü Kooperatif Var, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 1, s. 11-12.
- Besim, C. (1932). Bulgaristan'da Kooperatif Harekâtı, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 6, s. 10.
- Bey, M. A. (1931). Ferdin ve Matbuatın Hürriyetini Yanlış Anlamayalım, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 3, s. 8.
- Bey, M. E. (1931). İrtica Hadisesi, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 2, s. 4-8.
- Bilgiç, E. (1986). *Milli Kültür Davamız*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Bıyıklıoğlu, T. (1981). *Atatürk Anadolu'da (1919-1921)*, (Cilt I), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Boratav, K. (1974). *100 Soruda Türkiye'de Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Boratav, K. (1977). *1923-1939 Yıllarının İktisat Politikası Açısından Değerlendirilmesi*, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayınları, İstanbul.
- Boratav, K. (1982). *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yayınları, Ankara.
- Boratav, K. (1996). Türkiye'de Devletçilik, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 412.
- Boratav, K. (2003). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Bulut, M. (2003). 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye'de Devletçiliğe Geçiş, *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 26, s. 79.
- Caporal, B. (1982). *Kemalizm'de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Cemal, O. (1931). Ahlak Meselesi, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 3, s. 12-13.
- CHF Programı*. (1931). TBMM Matbaası, Ankara.
- Copeaux, E. (1998). *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, Çeviren; Ali Berktaş. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Coşkun, Y. (2019). Atatürk Dönemi Fikir Hareketleri. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, Sayı: 2, s. 351.
- Cündioğlu, D. (1999). *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Çavdar, T. (1983). Halkevleri, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 878.
- Çavdar, T. (1999). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara.

- Çeçen, A. (1996). *Kültür ve Politika*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Değerli, E. S. (2010). Amerikan Basınında Doğu İsyanları 1925-1938, *Akademik Bakış*, s. 101.
- Derviş, M. (1933). On Yılın Bayramında, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 36, s. 3.
- Derviş, M. (1934). Dr. Reşit Galibi de Kaybettik, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 40, s. 1-2.
- Derviş, M. (1934). En Büyük Hayır Müessesemiz Türkiye Himaye-İ Etfal Cemiyeti, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 41, s. 1-3.
- Derviş, M. (1934). İkinci Dil Kurultayı, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 45, s. 2-13.
- Derviş, M. N. (1933). On Yılın Bayramında, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 36, s. 1-3.
- Derviş, M. N. (1933). Padişahlıktan Cumhuriyete, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 35, s. 10-16.
- Derviş, M. N. (1933). Padişahlıktan Sonra Hilafetin İlgası, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 35, s. 17-20.
- Derviş, M. N. (1933). Sanayi İşlerimiz-Fabrikalarımız, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 35, s. 49-50.
- Derviş, M. N. (1933). Tarihte Bir Perde Kapandı Bir Perde Açıldı Padişahlıktan Cumhuriyete, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 35, s. 1.
- Doğan, M. C., D. A. (2014). *Dönüşen Bir Dergi: Resimli Şark'tan Evrensel Ay'a*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara.
- Dönmezer, S. (1976). *Basın ve Hukuku*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Duman, H. H. (2014). Türk Basın Tarihi, Editör, & S. B. Haluk Harun Duman içinde, *Türk Basın Tarihi*. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, s.68.
- Dursun, T. (2002). *Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Engin, M. S. (1933). Menfi Propagandalar ve Gençlik, *Varlık Dergisi*, Sayı: 4, s. 1.
- Engin, M. S. (1939). *Kemalizm İnkılabının Prensipleri*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
- Engin, M. S. (1933). Türk İnkılabının Karakterleri II, *Yeni Türk Mecmuası*, s. 733.
- Ercan, Y. (1988). *Atatürk ve Tarih*. Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara.
- Erdem, A. R. (2012). Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu, Yükseköğretim ve Bilim Tarihinde Dönüm Noktası, *Belgi Dergisi*, Sayı: 4, s. 377.

- Eren, M. (1935). Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dördüncü Büyük Kurultayı, *Evrensel Ay Dergisi*, Sayı: 53, s. 2-18.
- Eren, M. N. (1935). Resimli Şark Geçmişlere Karışarak Yerini Evrensel Ay'a Bırakmıştır, *Evrensel Ay Dergisi*, Sayı: 49, s. 1.
- Ergin, M. (1982). Atatürk ve Kültür, *Atatürk'ün Milliyetçilik ve Devletçilik Anlayışı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 69-71.
- Ergun, M. (1999). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ocak Yayınları, Ankara.
- Eroğlu, H. (2002). Mustafa Kemal Atatürk'ün Tarih Anlayışı İle İlgili Bazı Görüşler, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 29, s. 79.
- Ersanlı, B. (2015). *İktidar ve Tarih*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ertan, T. F. (1994). *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ertan, T. F. (1997). Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm'de Öncü Bir Dergi: Muhit. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, s. 23-25.
- Ertan, T. F. (2003). Kadro Dergisi Niçin Kapandı, *Atatürk Dergisi*, Sayı: 4, s. 21.
- Etem, S. (1933). Saltanattan Cumhuriyete Geçiş, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 35, s. 27-37.
- Ethem, M. (1933). Bizde Kürsü İktisatçıları ve İktisat İlmi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 23, s. 45-51.
- Ethem, S. (1933). *Türk İnkılabının Karakterleri*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul.
- Fevzi, M. (1934). Türkiye'de Matbaacılık Nasıl Başladığını Gösteren Bir Vesika, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 42, s. 14-15.
- Galip, İ. (1933). 10. Cumhuriyet Yılında Spor İşleri, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 35, s. 103-104.
- Galip, İ. (1933). 10. Cumhuriyet Yılında Türk Sahnesi, *Resimli Şark Dergisi*, *Evrensel Ay Matbaası*, Sayı: 35, s. 100-101.
- Georgeon, F. (2006). *Osmanlı-Türk Modernleşmesi*, Çev.Ali Berktaş, YKY Yayınları, İstanbul.
- Gevgilili, A. (1985). Türkiye Basını, M. B. Yönetmen içinde, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 202.
- Goloğlu, M. (1973). *Halifelik; Ne İdi, Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?*, Kalite Matbaası, Ankara.

- Goloğlu, M. (2007). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi – I Devrimler Ve Tepkileri (1924-1930)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Gökalp, Z. (2004). *Türkçülüğün Esasları*. Eflatun Yayıncılık, İstanbul.
- Göktürk, G. (2012). *1946-1980 Yılları Arasında Siyaset Sosyolojisi Açısından Cumhuriyet Halk Partisi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi)*. İstanbul Üniversitesi SBE Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- Gönenç, A. Y. (2007). Türkiye’de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi, *İletişim Fakültesi Dergisi*, s. 64.
- Güler, A., S. A. (2015). *Herkes İçin Türk Tarihi*, Sarkaç Yayıncılık, Ankara.
- Güneş, G. (2007). Çağdaşlaşma Sürecinde Aydın Halkevi ve Faaliyetleri, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 5, s. 144.
- Güneş, G. “Muhtarlık ve Köy İhtiyar Heyetlerine Seçme Seçilme Hakkını Kazanması Ve Türkiye’nin İlk Kadın Muhtarı Gül Esin (Hanım)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: IX/20-21, (2010/Bahar-Güz), s.183.
- Güneş, M. (2012). Adnan Menderes ve Halkevleri, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, s. 143.
- Güneş, M. (2018). Türk Basın Tarihinde Tekzip Hakkı ve Gelişimi. M. Uğur içinde, *Türk Basın Tarihi, II. Cilt Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara. s. 1431.
- Güngör, E. (1992). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Güngör, E. (1996). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Güvenç, B. (1984). *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Güzel, M. Ş. (1993). *Türkiye’de İşçi Hareketi (Yazılar-Belgeler)*, Sosyalist Yayınlar, İstanbul.
- Halit, N. (1932). İnkılap ve Kadro, *Kadro Dergisi*, Sayı: 10, s. 44-45.
- Hatip, H. (1933). 29.10.1933 Bizim Bayram Dünkü Kafes Arkasındaki Çarşafılı Kadın Bugün Hakim Sandalyesinde, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 35, s. 88-90.
- Hayri, S. (1933). 10 İnkılap Yılında Adliyemiz, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 35, s. 47.
- Hazar, N. (1930). *Kooperatifçilik Tarihi*, Türk Kooperatifçilik Eğitim Vakfı Yayınları, Ankara.
- Heper, M. (1974). *Bürokratik Yönetim Geleneği*, ODTÜ İdari Bilimler Yayınları, Ankara.
- Hüsrev, İ. (1932). Cihan İktisadiyatı Köy İktisadiyatında Teknik İnkılap, *Kadro Dergisi*, Sayı: 2, s. 15-21.

- Hüsrev, İ. (1932). Cihan İktisadiyatı: Hammadde Memleketlerindeki Para Buhranının Karakteri, *Kadro Dergisi*, Sayı: 1, s. 14.
- Hüsrev, İ. (1932). Plan Mefhumu Hakkında, *Kadro Dergisi*, Sayı: 2, s. 41.
- Hüsrev, İ. (1932). Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri, *Kadro Dergisi*, Sayı: 3, s. 34.
- Hüsrev, İ. (1932). Türkiye'de Derebeylik Rejimi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 8, s. 34.
- Hüsrev, İ. (1932). Türkiye'de El Sanayi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 5, s. 19-24.
- Hüsrev, İ. (1932). Türkiye'de Milli Sermaye Hareketi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 10, s. 20-25.
- Hüsrev, İ. (1933). Milli İktisat Bütünlüğü'ne Doğru, *Kadro Dergisi*, Sayı: 22, s. 19-23.
- Hüsrev, İ. (1933). Türk Köylüsünü Topraklandırmalı Fakat Nasıl, *Kadro Dergisi*, Sayı: 23, s. 36-39.
- Hüsrev, İ. (1934). 5 Senelik Programın Manası, *Kadro Dergisi*, Sayı: 27, s. 26.
- Hüsrev, İ. (1934). 5 Senelik Sanayi Programı ve Kredi Meselesi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 28, s. 19.
- Hüsrev, İ. (1934). Millet İçinde Sınıf Meselesi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 26, s. 25.
- İğdemir, U. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Tarih Kurumu*, TTK Basımevi, Ankara.
- İlhan, M. (1933). Halkın Karşısında Bürokrat, *Kadro Dergisi*, Sayı: 22, s. 38-40.
- İlhan, S. (2008). *Evrimeleşen Türk Devrimi*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- İlyasoğlu, A., & İnsel, D. (1984). "Kadın Dergilerinin Evrimi", *Türkiye'de Dergiler ve Ansiklopediler (1849-1984)*, Gelişim Yayınları, İstanbul.
- İnalcık, H. (2007). *Atatürk ve Demokratik Türkiye*, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- İnan, A. (1932). *Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde, Birinci Türk Tarihi Kongresi (Kongre Zabıtları)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- İnan, A. (1939). Atatürk ve Tarih Tezi, *Belleten*, III(10), s. 244.
- İnan, A. (1947). *Türk Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi Türk Irkının Vatanı Anadolu*, TTK Yayınları, Ankara.
- İnan, A. (1969). *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara.
- İnan, A. (1982). *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- İnan, A. (1984). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.
- İnan, A. (2007). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnönü, İ. (1933). Fırkamızın Devletçilik Vasfı, *Kadro Dergisi*, Sayı: 22, s. 4-6.
- Kabacalı, A. (2000). *Başlangıçtan Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın*, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Kabapınar, Y. (1992). Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Tarih Kitaplarına Etkisi, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1, s.143-144.
- Kadro. (1934). Kadro, *Kadro Dergisi*, s. 3-4.
- Kafesoğlu, İ. (1988). *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, M. (1996). *Kültür ve Dil*, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Karabulut, U. (2007). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri 1925-1937, *Çağdaş Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, s. 153.
- Karal, E. Z. (1977). Tanzimat'tan Bugüne Kadar Tarihçiliğimiz, *Felsefe Kurumu Seminerleri*, TTK Basımevi, Ankara, s. 258.
- Karal, E. Z. (1980). *Atatürk ve Devrim*, T.C. Ziraat Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Karal, E. Z. (1981). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Karal, E. Z. (1997). Atatürk'ün Türk Tarih Tezi, *Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler*, MEB Yayınları, İstanbul, s. 158-159.
- Karaman, M. A. (2018). Fransız İhtilali'nin Osmanlı İmparatorluğu'na Etkileri, *Sdü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 44, s. 71-72.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1932). Ankara, Moskova, Roma, *Kadro Dergisi*, Sayı: 9, s. 34-43.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1932). Edebiyat Buhranına Dair, *Kadro Dergisi*, Sayı: 8, s. 27-29.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1932). Enderun Şairleri ve Halk Edebiyatı, *Kadro Dergisi*, Sayı:10, s. 26.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1932). Eskiler Almayalım, *Kadro Dergisi*, Sayı: 4, s. 44-45.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1932). Türkçe, *Kadro Dergisi*, Sayı: 9, s. 19-22.

- Karaosmanoğlu, Y. K. (1933). Bizde Hatiplik, *Kadro Dergisi*, Sayı: 24, s. 23-24.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1933). Fikirde İstiklal, *Kadro Dergisi*, Sayı: 22, s. 31-32.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1933). Türk İnkılabında Üslup, *Kadro Dergisi*, Sayı: 23, s. 25.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1934). Moda ve Sakarya, *Kadro Dergisi*, Sayı: 28, s. 40-41.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1934). Moskova Edebiyat Kongresi'nde, *Kadro Dergisi*, Sayı: 33, s. 29.
- Karpat, K. (1967). *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- Karpat, K. (2005). *İslam'ın Siyasallaşması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Karpat, K. (2009). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kaya, A., F. Ç. (2019). Milli Türk Talebe Birliği'nin Yayın Organı: Birlik Gazetesi, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 65, s. 228-231.
- Kaya, Y. (2012). *Bir Devlet ve Siyaset Adamı Şükrü Kaya*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri.
- Kayalı, K. (2000). *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kayıran, M., S. S. (2019). İzmir İktisat Kongresi. *Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi*, Sayı: 5, s. 47.
- Kılıçbay, A. (1973). *Türkiye'de Planlama Türk Ekonomisinin 50. Yılı Semineri*, BİTİA Yayınları, İstanbul.
- Kinross, L. (2016). *Atatürk, Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Altın Kitaplar Yayınları, İstanbul.
- Kızılca, G. K. (2014). Milliyet, Mahmut Soydan ve Devletçilik Tartışmaları, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4, s. 146.
- Kocabaş, Ö. Y. (2010). *Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul.
- Kocatürk, U. (1999). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Semih Ofset, Ankara.
- Koç, A. (2018). Michel Foucault'un Biyopolitika Kavramının Teorik Çerçevesi, *Ankasam/Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2, s. 209-211.
- Koç, B. (2016). Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Kuruluş Süreci, İlk Mezunları ve Halil İnalcık, *Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 40, s. 31-32.

- Koç, İ. C. (2000). İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri, *Atatürk Dergisi*, Sayı: 1, s. 153.
- Koçak, C. (1989). Siyasi Tarih (1923-1950). Y. Y. Akşin içinde, *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, Cem Yayınevi. Ankara, s. 111.
- Koçak, C. (2018). *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kodaman, B. (1981). Atatürk, Milli Kültür ve Tarih, *100. Yıl Atatürk Konferansları*, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Türkiye Petrolleri A. O. Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 128.
- Kodaman, B. (1999). *Cumhuriyetin Tarihi-Fikri Temelleri ve Atatürk*, Süleyman Demirel Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü Yayınları, Isparta.
- Kodaman, B. (2001). *Cumhuriyetin Tarihi ve Fikri Temelleri ve Atatürk*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, Isparta.
- Koloğlu, O. (1994). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Koloğlu, O. (2010). *Osmanlı Döneminde Basın Teknikleri ve Araçları*, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Kongar, E. (2011). *Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kongar, E. (2011). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Koraltürk, M. (1997). *Türkiye'de Sermaye Birikimi Sorununa Tarihsel Perspektiften Bir Bakış ve Ahmet Hamdi Başar'dan Seçmeler*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, Ankara.
- Koraltürk, M. (2007). *Ahmet Hamdi Başar Kimdir? Ahmet Hamdi Başar'ın Hatıraları, Gazi Bana Çok Kızmış*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, Z. (1995). Cumhuriyet Devrinde Türk Dilindeki Gelişmeler, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 913.
- Korkmaz, Z. (2002). Atatürk ve Dil Devrimi, *Türkler Yeni Türkiye* Yayınları, Ankara, s. 60.
- Köymen, N. K. (1934). İnkılap İdeolojisinde Halkçılık, *Ülkü Dergisi*, Sayı: 13, s. 43.
- Kuruç, B. (1999). *1930'ların Sanayi Hareketinde Unutulanlar ve Az Bilinenler, 75 yılda çarklardan chiplere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Lewis, B. (1960). Türkiye'de Tarihçilik ve Milli Uyanış, *Türk Yurdu*, s. 12.

- Lewis, B. (1993). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Lewis, B. (2007). *Demokrasinin Türkiye Serüveni*, Çev: Hamdi Aydoğan, Esra Ermert, YKY Yayınları, İstanbul.
- Manaz, A. (1995). *Atatürk Reformları ve İslam*, Akademi Yayınevi, İzmir.
- Mardin, Ş. (1995). *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mazıcı, N. (1984). *Atatürk Döneminde Muhalefet 1919-1926*, Dilmen Kitabevi, İstanbul.
- Meriç, C. (2010). *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mubahat, M. (1931). Bekarlık Tarihi ve Zararları, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 1, s. 29.
- Mussolini, Ç. K. (1931). Gençlik ve Hayat, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 8, s. 9-11.
- Münüsoğlu, H. (2010). Türkiye'de Antropolojinin Kurulma ve Kurumsallaşma Sorunlarına Tarihsel Bir Yaklaşım: Dtcf Örneği, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- Namal, Y., T. K. (2011). Atatürk ve Üniversite Reformu (1933), *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Sayı: 1, s. 28.
- Nebil, B. (1933). Eflatun'un Cumhuriyeti'ne Dair, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 33, s. 14.
- Nedim, V. (1932). Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye, *Kadro Dergisi*, Sayı: 5, s. 13-16.
- Nedim, V. (1932). Donan Ziraat Kredilerine Karşı, *Kadro Dergisi*, Sayı: 7, s. 11-15.
- Nedim, V. (1932). Fındıkta Devlet Kooperatifi Devletle Müstahsilin İşbirliğine Doğru, *Kadro Dergisi*, Sayı: 9, s. 16.
- Nedim, V. (1932). İktisat İşlerinde Devlete Veto Hakkı ve İktisat Vekaleti, *Kadro Dergisi*, Sayı: 10, s. 13-19.
- Nedim, V. (1932). Millet İktisadiyatı: Müstemleke İktisadiyatından, Millet İktisadiyatına, *Kadro Dergisi*, Sayı: 2, s. 6.
- Nedim, V. (1932). Niçin ve Neden Sanayileşmeliyiz, *Kadro Dergisi*, Sayı: 6, s. 13-17.
- Nedim, V. (1932). Sınıflaşmamak ve İktisat Siyaseti. *Kadro Dergisi*, Sayı: 11, s. 17-21.
- Nedim, V. (1933). Bir Mektup, *Kadro Dergisi*, Sayı: 24, s. 37.
- Nedim, V. (1933). Çimento Sanayi'nde Devletçilik, *Kadro Dergisi*, Sayı: 27, s. 19-25.
- Nedim, V. (1933). Devletçilik Yolunda Aydınlık, *Kadro Dergisi*, s. 13-14.
- Nedim, V. (1933). İktisatta İstiklal, *Kadro Dergisi*, Sayı: 22, s. 14-17.

- Nedim, V. (1933). Kömürde Devletçilik, *Kadro Dergisi*, Sayı: 25, s. 13-20.
- Nedim, V. (1933). Sanayileşme Davası, *Kadro Dergisi*, Sayı: 24, s. 17-21.
- Nedim, V. (1934). Devlet İncir Kooperatifine Doğru, *Kadro Dergisi*, Sayı: 31, s. 17-18.
- Nedim, V. (1934). Dış Ticarete Devletçilik, *Kadro Dergisi*, Sayı: 26, s. 11.
- Niyazi Berkes. (1982). *Atatürk ve Devrimler*, Adam Yayıncılık, İstanbul.
- Nuri, O. (1933). Millet Mektepleri, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 35, s. 85.
- Nuri, O. (1934). İkinci Dil Kurultayı, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 45, s. 14-15.
- Okçabal, R. (2007). *Yükseköğretim Sistemimiz*, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Okumuş, E. (2018). Din ve Siyaset Konusunda Basının Topluma Etkisi. M. Uğur içinde, *Türk Basın Tarihi Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara, s. 39.
- Oral, M. (2015). *Türk Ulusunun İnşası*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Oral, M. (2016). *Kemalist Cumhuriyet'in İnşası, Bir İdeolojik Aygıt Olarak Ülkü Mecmuası*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2009). *Gelenekten Geleceğe*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Oruç, Z. (2005). *Bir Öğrenci Hareketi Olarak Milli Türk Talebe Birliği*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Ozanoğlu, Y. S. (1935). Yazı Dilimiz, *Evrensel Ay Dergisi*, Sayı: 49, s. 14-15.
- Ökçün, G. (1968). 1923 Yılında İzmir'de Toplanan Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Esaslar, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 1, s. 91-99.
- Ökçün, G. (1981). *Türkiye İktisat Kongresi 1923 – İzmir (Haberler-Belgeler-Yorumlar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Öncü, A. (2002). Akademisyenler: Üniversite Reformu Söyleminde Batı, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Ansiklopedisi İletişim Yayınları*, İstanbul, s. 525.
- Özcan, K. (2018). Atatürk Döneminde Masonluk ve Masonlarla İlişkilere Dair Bazı Arşiv Belgeleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2 s. 1276.
- Özcan, U. (1992). Kadro Akımı Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, *Sosyoloji Dergisi*, Sayı: 3, s. 98.
- Özdemir, Y., E. A. (2011). Halkevleri (1932'den 1951'e), *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 45, s. 236.

- Özder, F. (2017). Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Ekseninde Atatürk Dönemi Türk-Sovyet Ekonomik ve Ticari İlişkileri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 60, s. 161.
- Özgen, M. (2012). Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Örgütler Bağlamında Basın Etiği ve Uygulamanın Tarihçesi, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 22, s. 15.
- Parla, T. (1992). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pustu, Y. (2019). Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 99, s. 79-80.
- R.Y. (1932). Hayat Nasıl Ucuzlar, *Kooperatif Dergisi*, Sayı: 2, s. 9.
- Raşıit, H. (1931). Gençliğimizin Vatandaşlık Terbiyesi İçin, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 11, s. 8.
- Razi, F. (1933). Akıl ve His Kavgası, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 34, s. 1-2.
- Razı, F. (1933). Yakın Zamanların Tarihi Yazılabilir mi, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 36, s. 15.
- Razi, F. (1934). İkinci Dil Kurultayı, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 45, s. 15.
- Razi, F. (1934). Yükselen Bacalar, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 45, s. 23.
- Reşit, H. (1931). Yeni Mektepte İçtimai Faaliyet Şekilleri. *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 2, s. 14-15.
- Reşit, S. (1933). Mikropları Bundan Asırlarca Evvel Afrika Vahşileri Keşfetmişlerdi, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 36, s. 25.
- Sadık, N. (1936). *Sosyoloji*. İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul.
- Sakaoğlu, S. (1994). Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu ve Atatürk, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı. *Belleten*, Sayı: 1991, s. 20-23.
- Sarıkoyuncu, A. (2006). *Atatürk, Din ve Din Adamları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Sayılı, A. (1990). Atatürk ve Milli Kültür. *Milli Kültür Unsurları Üzerinde Genel Görüşler* Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, s. 1.
- Seyfi, A. R. (1932). Nurlu Bir İnkılap Daha Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Okunması Münasebetiyle, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 15, s. 1-4.
- Seyfi, A. R. (1933). Bin Yıl Önce Türk Atasözleri ve Bin Yıl Önce Türk Kültür Seviyesi, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 36, s. 9-10.

- Seyfi, A. R. (1933). Tarihçilik Bir İlim midir ve Tarihin Faydası Nedir, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 34, s. 11-13.
- Soyak, H. R. (2004). *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.
- Şahin, H. (2012). *Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi Bugünkü Durumu)*, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Şahin, M., K. A. (2015). *İstiklal Mahkemeleri (Kanun Gerekçe ve Genel Kurul Tutanakları)*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Şakiroğlu, M. H. (1988). Atatürk Döneminde Başlatılan Tarih Çalışmaları ve Halk Bilgisi Alanındaki Gelişmeler, *Erdem Dergisi*, Sayı: 12, s. 842.
- Şapolyo, E. B. (1971). *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın*, Güven Matbaası, Ankara.
- Şener, C. (1998). *Anadilde İbadet Türkçe İbadet*, Ant Yayınları, İstanbul.
- Şevki, M. (1933). Kömür Yakan Türkiye, *Kadro Dergisi*, Sayı: 25, s. 30-31.
- Şevki, M. (1933). Teknikte İstiklal, *Kadro Dergisi*, Sayı: 25, s. 36.
- Şevki, M. (1934). Sanayi Kuruluşunda Eleman Meselesi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 30, s. 30-32.
- Şimşir, B. N. (1992). *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Tanilli, S. (2006). *Uygarlık Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- TBMM Gizli Zabıt Cerideleri*, (1985). TBMM, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi İ:76, Oturum Tarihi: 02-07-1932, C:1*, TBMM, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C. 18, D. IV, 1 Kasım 1933*, TBMM, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi, D. II, C. VI*, TBMM, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi, D: 4, C: 25, 23 Aralık 1934*, TBMM, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi, D:4, C.3, 5 Temmuz 1931*, TBMM, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi, D:4, C:8, 14 Mayıs 1932*, TBMM, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi, D:4, C:9, 4 Haziran 1932*, TBMM, Ankara.
- TBMM Zabıt Ceridesi, D:5, C:26, TBMM, Ankara 29 Haziran 1938, (1938)*, TBMM, Ankara.
- Tekeli, İ., S. İ. (2003). *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadroyu Anlamak*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Tekeli, İ. (2012). *Anlatabildikleri ve Anlatamadıkları İle Yaşam Öyküleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Temir, A. (2002). *Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tezer, Ş. (1972). *Atatürk'ün Hatıra Defteri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Timur, T. (1971). *Türk Devrimi ve Sonrası*, Doğan Yayınları, Ankara.
- Timur, T. (1992). *Osmanlı Mirası, Geçiş Sürecinde Türkiye*, Der. Irvin Cemil Schick/ Ahmet Tonak, Belge Yayınları, İstanbul.
- Togan, Z. V. (1985). *Tarihte Usul*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Tokgöz, E. (2004). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi 1914-2004*, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Toprak, M. (2014). Bir Gelecek Perspektifi, *Kırıkkale Üniversitesi İTİA Dergisi*, s. 118.
- Toprak, Z. (2012). *Darvin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan Egmont Yayıncılık, İstanbul.
- Toprak, Z. (2016). *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm 1908- 1935*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları. İstanbul.
- Toprak, Z. (2019). Mustafa Kemal Atatürk, Léon Duguit ve Kadın Hukuku, *Historia 1929 Tarih ve Kültür Dergisi*, Sayı: 6, s. 90-98.
- Toprak, Z. (2020). *Atatürk, Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Topuz, H. (1973). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Töre, N. (1982). Atatürk Döneminin (1923-1938) Dış Ekonomik İlişkiler Politikası. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi* A.Ü.S.B.F. ve Basın-Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, s. 47.
- Tuna, U. (2019). *Erken Cumhuriyet Döneminde Resmi Tarih Çalışmaları ve Spor Yaklaşımı Arasındaki İlişki (1923-1938)*, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Tunaya, T. Z. (1952). *Türkiye'de Siyasi Partiler*, Doğan Kardeş Yayınları Basımevi, İstanbul.
- Tunaya, T. Z. (1984). *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt:2, 2. Baskı, Mütareke Dönemi, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

- Tunaya, T. Z. (2002). *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tuncay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Turan, R. (2006). Kültür Alanındaki Gelişmeler, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara, s. 190-191.
- Turan, Ş. (1991). *Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Turan, Ş. (1995). *Türk Devrim Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Turan, Ş. (1999). *Etkin Bir Eğitim Kültür ve Sosyal Dayanışma Kurumu Olarak Halkevleri*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Turan, Ş. (2010). *Cumhuriyet Devrimi ve İsmet İnönü. Ölümünün 36'ncı Yıl Dönümünde İsmet İnönü Paneli*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Turan, Ş. (2014). *Türk Kültür Tarihi, Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Turan, Ş. (2017). *Atatürk, Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Turhan, H. (1933). Ankara Cumhuriyet Hükümetinin İdare Merkezi, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 35, s. 71-75.
- Turhan, H. (1933). Hafta Tatili Beynelmilel Takvim ve Saat, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 35, s. 77.
- Turhan, H. (1933). Tarih Karşısında Türkiye Cumhuriyeti, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 35, s. 38.
- Turhan, H. (1933). Türk Dili İçin Kaynaklar, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 33, s. 1-3.
- Turhan, H. (1933). Türklerle Sümerlerin Münasebeti, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 30, s. 1-4.
- Turhan, H. (1934). Türk Dilinin Yükselmesini Çalışanlardan Şemsettin Sami Bey, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 40, s. 3.
- Turhan, H. (1934). Türkiye Albümü, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 43, s. 2-6.
- Türkeş, M. (1999). *Kadro Hareketi, Uluscu Sol Bir Akım*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Türkmen, M. (2012). *Siyasal Toplumsallaşma Aracı Olarak Beden Eğitimi Ve Spor; İşçi Sporları ve Türkiye'deki Etkileri (1923-1938)*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri

Enstitüsü Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Uluskan, S. B. (2010). *Atatürk'ün, Sosyal ve Kültürel Politikaları*, Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Uzun, H. (2006). *Atatürk ve Nutuk*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Uzun, İ. (2019). Afet İnan'ın Sosyo-kültürel Çalışmaları, *Tarih ve Günce*, s. 104.

Ülken, H. Z. (2013). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Ülkütaşır, M. Ş. (2000). *Atatürk ve Harf Devrimi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Ünalp, F. R. (2010). *Felsefî Açından Atatürk'ün Devrimcilik Anlayışı ve Türk Devrimi*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Ünaydın, R. E. (1954). *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları, Hâtıralar*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Üstel, F. (2002). Türk Ocakları, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, *Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 264.

Üstel, F. (2010). *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Varlık, B. (1985). Tanzimat ve Meşrutiyet Dergileri. M. Belge, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt I). İletişim Yayınları, İstanbul.

Vergin, N. (2014). *Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, Doğan Kitap, İstanbul.

Widmann, H. (1981). *Atatürk'ün Üniversite Reformu*, Çev. Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Yalçın, D., Y. A., D. A. (2005). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Cilt II), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Yalçın, D., Y. A. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Yalçınkaya, A., M. A. (2013). *Siyasi Düşünceler Tarihi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Yalman, A. E. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz*, Pera Turizm ve Ticaret A.Ş., İstanbul.

Yanardağ, M. (2008). *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, Siyah Beyaz Yayınları, İstanbul.

- Yanardağ, M. (2012). *Kadro Hareketi, Dünya'da ve Türkiye'de Ulusçu Sol ve Üçüncü Yol Arayışının İdeolojik Kaynakları*, Destek Yayınevi, İstanbul.
- Yenal, O. (2010). *Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Yesari, M. (1931). Dünya Güzelleri, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 3, s. 2.
- Yesari, M. (1931). Gazi İstanbul'da Büyük Müncinin Halaskar İrşatları, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 1, s. 3-4.
- Yesari, M. (1931). Karilerle Hasbihal, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 1, s. 2-3.
- Yesari, M. (1931). Tarikatı Medeniye, *Resimli Şark Dergisi*, Sayı: 2, s. 1-2.
- Yetkin, Ç. (1982). *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, Karacan Yayınları, İstanbul.
- Yetkin, Ç. (1983). *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Yurdakul, N. S. (1948). *İktisâdi Devletçilik Telakkisi ve Kooperatifçilik*, Toprak, İzmir.
- Yücebaş, M. (2014). 1933 Darülfünunun İlgası ve Yeni Üniversitenin Ruhu: Basında Üniversitenin Anlamı, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 13, s. 261.
- Zeyrek, Ş. (2006). *Türkiye'de Halkevleri ve Halkodaları 1932-1951*, Anı Yayınları, Ankara.
- Ziya, M. (1932). Afyon Meselesi, *Kadro Dergisi*, Sayı: 4, s. 18.
- Ziya, M. (1932). Cumhuriyet Merkez Bankası, *Kadro Dergisi*, Sayı: 3, s. 39-40.
- Zürcher, E. J. (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Y. S. Gönen, Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Zürcher, E. J. (2005). *Savaş, Devrim Ve Uluslaşma, Türkiye Tarihinde Geçiş Dönemi: 1908-1928*, (E. Aydınoglu, Çev.) İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ÖZ GEÇMİŞ

